**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ**
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
**HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI**
**HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM BİLİM DALI**

# FARKLI KITA VE ÜLKELER ÜZERİNDEN KİTLE İLETİŞİM SİSTEM VE POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

**(DOKTORA TEZİ)**

**NESLİHAN YOLÇU**

**KOCAELİ 2017**

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ**
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
**HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI**
**HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM BİLİM DALI**

# FARKLI KITA VE ÜLKELER ÜZERİNDEN KİTLE İLETİŞİM SİSTEM VE POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

**(DOKTORA TEZİ)**

**NESLİHAN YOLÇU**

**DANIŞMAN: PROF. DR. EMEL Ş. BAŞTÜRK AKCA**

**KOCAELİ 2017**

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ**
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
**HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI**
**HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM BİLİM DALI**

# FARKLI KITA VE ÜLKELER ÜZERİNDEN KİTLE İLETİŞİM SİSTEM VE POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

**(DOKTORA TEZİ)**

**Tezi Hazırlayan: Neslihan YOLÇU**

**Tezin Kabul edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No:** **27.12.2017 / 31**

**Jüri Başkanı: Prof. Dr. Emel Ş. BAŞTÜRK AKCA**
**Jüri Üyesi: Prof. Dr. Nigar PÖSTEKİ**
**Jüri Üyesi: Prof. Dr. Pınar ERASLAN YAYINOĞLU**
**Jüri Üyesi: Doç. Dr. Selma KOÇ AKGÜL**
**Jüri Üyesi: Doç. Dr. Nuray YILMAZ SERT**

**KOCAELİ, 2017**

# ÖNSÖZ

Doktora süreci, okuma ve araştırmaya dayalı yıllar alan uzunca bir yolculuksa; kuşkusuz bu yolculuğun en uzun süresini tez çalışmam almıştır. Başlarda daha farklı tasarlanan tez çalışmam, doktora öğrenimimin beş aylık bir sürecinde Erasmus programı ile gittiğim Vilnius Üniversite'sinde, tez danışmanı olarak Prof. Dr. Deimantas Jastramskis ile birlikte çalışmam neticesinde farklı bir boyut kazanmış oldu. Jastramskis; kitle iletişim sistemleri hakkında çalıştığımı duyunca öncelikli olarak Hallin ve Mancini'nin Karşılaştırmalı Kitle İletişim Sistemleri kitabından başlamamı isteyerek, aslında daha sonradan değişecek olan tezimin rotası için bana yol göstermiş oldu. Kendisine çok teşekkür ederim. Okudukça uzayan, uzadıkça karmaşıklaşan, süre kısıtlaması olmasa büyük ihtimalle sonuna varamayacağım ve hiç bitmeyecek sandığım bu tezimin bitmesinde en büyük katkıyı sağlayan kuşkusuz tez danışmanım sevgili hocam Prof. Dr. Emel Baştürk Akca olmuştur. Fikir ve görüşleri ile sunduğu katkılar, rehberliği, koçluğu sayesinde tezimi bitirebildim. Kendisine çok teşekkür ederim, müteşekkirim.

Bu süreçte tez izleme ve savunma jürimdeki her biri birbirinden değerli hocalarımın katkısı da oldukça büyüktü. Tezimin en başından itibaren yanımda olan, değerli görüşleri ile katkı sunan, yıllarca birlikte çalıştığım sevgili hocalarım Prof. Dr. Füsun Alver, Prof. Dr. Nigar Pösteki ve Prof. Dr. Pınar Eraslan Yayınoğlu'na; tez savunmamda verdikleri değerli katkı ve görüşleri ile bana yol gösteren, destek veren, beni sürekli motive eden sevgili hocalarım Doç. Dr. Selma Koç Akgül ve Doç. Dr. Nuray Yılmaz Sert'e çok teşekkür ederim. Manevi desteklerini her zaman yanımda hissettiğim, dostlukları ile bana güç veren, kütüphanelerini benimle paylaşan, birlikte kaynak taraması yaptığım görüş alış verişinde bulunduğum sevgili hocalarım ve mesai arkadaşlarım Meral Çakır, Aybike Pelenk Özel, Özgür Velioğlu Metin, Sevim Koçer, İren Dicle Deveci, Ebru Turanlı ve Betül Pazarbaşı'na; çevirilerdeki destekleri için Başak Özçarıkçı ve Beril Dilcan'a; redaksiyondaki katkıları için Göktürk Yıldız ve Evren Doğan'a ayrıca teşekkürü borç bilirim. İsmini burada sayamadığım; ama iş yükümü benimle paylaşma inceliği gösteren tüm araştırma görevlisi arkadaşlarıma da ayrıca müteşekkirim.

Her zaman yanımda olan; bana sabır gösteren; endişelerimi, üzüntülerimi mutluluklarımı benimle paylaşan canım ailem Gülşen ve Samet Yolcu'ya, Gülcan Tükenmez'e, Nezaket Ören'e, Çiğdem ve Nurcan Yolcu'ya; canım teyzelerim Filiz ve Yazgül Duman'a; dostlarım Burcu Büken Derin, Güler Dinçel Yanık ve Yasemin Sezer'e; neşe kaynağım olan tüm yeğenlerime çok teşekkür ederim, iyi ki varlar. Çalışmalarından yararlandığım, esinlendiğim her bir araştırmacıya da ayrıca teşekkürü borç bilirim. Alandaki tartışmalara katkı sunması dileği ile.

# İÇİNDEKİLER

**İÇİNDEKİLER** ..... **İ**
**ÖZET** ..... **V**
**ABSTRACT** ..... **Vİ**
**SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ** ..... **Vİİ**
**TABLOLAR LİSTESİ** ..... **Xİ**
**GİRİŞ** ..... **1**

**BİRİNCİ BÖLÜM**

**SİYASAL İKTİDAR VE YÖNETİM BİÇİMLERİNİN KİTLE İLETİŞİM ALANINI BİÇİMLENDİRMESİ**

1.1 SİYASAL İKTİDAR OLGUSU, DEVLET VE YÖNETİM BİÇİMLERİ ....12
1.1.1 Siyasal İktidar Olgusu ve Nitelikleri ....14
1.1.2 Devlet Şekilleri ....17
1.1.2.1 Hâkimiyetin Kaynağı Bakımından Devlet Şekilleri....18
1.1.2.2 Yapısı Bakımından Devlet Şekilleri....24
1.1.3 Siyasal Yönetim Biçimleri....27
1.1.3.1 Geleneksel Siyasal Yönetim Biçimleri....28
1.1.3.2 Çağdaş Siyasal Yönetim Biçimleri ....33
1.1.3.2.1 Totaliter Rejimler ....35
1.1.3.2.1.1Komünist Yönetim ....37
1.1.3.2.1.2Faşist Yönetim ....39
1.1.3.2.2 Otoriter Rejimler ....40
1.1.3.2.3 Çoğulcu Yönetim Biçimleri....44
1.1.3.2.3.1Klasik Demokrasi....45
1.1.3.2.3.2Koruyucu Demokrasi ....47
1.1.3.2.3.3Kalkınmacı Demokrasi....48
1.1.3.2.3.4Liberal Demokrasi....49
1.1.3.2.3.5Sosyal Demokrasi....51
1.1.3.2.3.6Katılımcı Demokrasi ....52
1.2 SİYASAL YÖNETİM BİÇİMLERİNİN KİTLE İLETİŞİM ALANINI DÜZENLEMESİNE YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR ....54
1.2.1 Kitle İletişim Sistemlerini Açıklayan Kuramsal Yaklaşımlar ....55
1.2.1.1 Otoriter Kuram....56
1.2.1.2 Liberal Kuram....57
1.2.1.3 Sovyet Sosyalist Kuramı ....59
1.2.1.4 Toplumsal Sorumluluk Kuramı ....61
1.2.1.5 Gelişmeci Kuram ....62
1.2.1.6 Demokratik Katılımcı Kuram ....64
1.2.2 Hallin ve Mancini'nin Karşılaştırmalı Kitle İletişim Sistemleri Modeli .65
1.2.2.1 Kutuplaşmış Çoğulcu Model ....68
1.2.2.2 Demokratik Ortaklık Modeli ....70
1.2.2.3 Liberal Model....72

## İKİNCİ BÖLÜM
## TOPLUMSAL YAPI VE DEĞİŞİM ÇERÇEVESİNDEN KİTLE İLETİŞİM ALANININ TARİHSEL GELİŞİMİ


2.1 İLKEL TOPLUMDAN GÜNÜMÜZE TOPLUM TİPLERİ .....75
2.1.1 İlkel Toplum.....78
2.1.2 Kır ve Tarım Toplumu.....79
2.1.3 Sanayi Toplumu .....81
2.1.4 Bilgi ve Ağ Toplumu.....85
2.2 TOPLUMSAL DEĞİŞİM KAVRAMI VE TOPLUMSAL DEĞİŞİMDE BELİRLEYİCİ ETKENLER.....86
2.2.1 Fiziksel Çevre Etkeni .....88
2.2.2 Sosyal-Kültürel Etkenler .....90
2.2.3 Siyasal ve İdeolojik Etkenler .....92
2.2.4 Ekonomik Etkenler.....93
2.2.5 Bilim ve Teknoloji Etkeni .....94
2.2.6 Küreselleşme Etkeni.....95
2.3 TOPLUMSAL DEĞİŞİM ÇERÇEVESİNDEN KİTLE İLETİŞİM ALANININ TARİHSEL GELİŞİMİ.....97
2.3.1 İletişim Kavramı, Süreci ve Unsurları.....99
2.3.2 Toplumsal İletişim Tarihi .....102
2.3.3 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi .....108
2.3.4 Başlangıcından Günümüze Kitle İletişim Politikaları.....114


## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
## ULUSLARARASI SİYASAL, EKONOMİK VE SOSYO-KÜLTÜREL GELİŞMELER ÇERÇEVESİNDEN KİTLE İLETİŞİM ALANI DÜZENLEMELERİ


3.1 ULUSLARARASI SİYASAL İKTİDAR ALANINDA DÖNÜM NOKTALARI .....119
3.1.1 Birinci Dünya Savaşı Dönemi (1914-1918) .....122
3.1.2 Ara Dönem Siyasal Mücadeleler ve Hareketler (1919- 1939) .....123
3.1.3 İkinci Dünya Savaşı Dönemi (1939-1945).....125
3.1.4 İki Kutuplu Dünyada Soğuk Savaş Dönemi (1945-1990).....127
3.1.5 İki Kutuplu Dünyadan Çok Merkezliliğe Geçiş .....130
3.2 ULUSLARARARASI EKONOMİK, SOSYO- KÜLTÜREL DÖNÜŞÜM ÇERÇEVESİNDEN KİTLE İLETİŞİM ALANI DÜZENLEMELERİ .....133
3.2.1 Sömürgecilikten Yeni Emperyalizme Uluslararası Ekonomi Politikaları.....134
3.2.2 Kültürel Farklılıklar ve Medeniyetler Çatışması .....141
3.2.3 Uluslararası Boyutta Kitle İletişim Düzenine Yönelik Sorunlar ve Çözüm Önerileri.....144
3.2.3.1 İletişim Teknolojisi Üretimi, Transferi ve Örgütlenmesi Sorunu ....147
3.2.3.2 Enformasyonun Tek Boyutluluğu Sorunu ve Kültürel Emperyalizm..... .....148
3.2.3.3 Kitle İletişim Alanını Düzenleyici Ulus Ötesi Kuruluşlar.....152
3.2.3.4 Ulus Ötesi Kuruluşların Kitle İletişim ve BİT Alanına Yönelik Düzenlemeleri .....155

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

## FARKLI KITA VE ÜLKELER ÜZERİNDEN KİTLE İLETİŞİM SİSTEM VE POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ


4.1 ÇALIŞMANIN AMACI ..... 161
4.2 ÇALIŞMANIN TEMEL SORULARI ..... 162
4.3 ÇALIŞMA MODELİ VE METODOLOJİSİ ..... 163
4.4 ÇALIŞMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI ..... 164
4.5 ELDE EDİLEN BULGULAR ..... 165
4.5.1 Avrupa Kıtası Ülkelerinin Kitle İletişim Sistem ve Politikalarının Tarihsel Gelişimi ..... 166
4.5.1.1 Almanya'nın Kitle İletişim Sistem ve Politikaları ..... 166
4.5.1.1.1 Siyasi, Ekonomik ve Sosyo Kültürel Yapının Gelişimi ..... 167
4.5.1.1.2 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi ..... 173
4.5.1.1.3 Devletin Rolü ve Politik Paralellik Düzeyi ..... 177
4.5.1.1.4 Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik ..... 184
4.5.1.1.5 Alman Medyasının Ekonomi Politiği ..... 187
4.5.1.1.6 Ara Değerlendirme ..... 191
4.5.1.2 Birleşik Krallık'ın Kitle İletişim Sistem ve Politikaları ..... 192
4.5.1.2.1 Siyasi, Ekonomik ve Sosyo Kültürel Yapının Gelişimi ..... 193
4.5.1.2.2 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi ..... 198
4.5.1.2.3 Devletin Rolü ve Politik Paralellik Düzeyi ..... 202
4.5.1.2.4 Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik ..... 207
4.5.1.2.5 Birleşik Krallık Medyasının Ekonomi Politiği ..... 211
4.5.1.2.6 Ara Değerlendirme ..... 213
4.5.1.3 İtalya'nın Kitle İletişim Sistem ve Politikaları ..... 214
4.5.1.3.1 Siyasi, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapının Gelişimi ..... 215
4.5.1.3.2 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi ..... 219
4.5.1.3.3 Devletin Rolü ve Politik Paralellik Düzeyi ..... 225
4.5.1.3.4 Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik ..... 228
4.5.1.3.5 İtalyan Medyasının Ekonomi Politiği ..... 231
4.5.1.3.6 Ara Değerlendirme ..... 233
4.5.1.4 Türkiye'nin Kitle İletişim Sistem ve Politikaları ..... 234
4.5.1.4.1 Siyasi, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapının Gelişimi ..... 235
4.5.1.4.2 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi ..... 244
4.5.1.4.3 Devletin Rolü ve Politik Paralellik Düzeyi ..... 255
4.5.1.4.4 Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik ..... 264
4.5.1.4.5 Türk Medyasının Ekonomi Politiği ..... 270
4.5.1.4.6 Ara Değerlendirme ..... 274
4.5.2 Asya Kıtası Ülkelerinin Kitle İletişim Sistem ve Politikalarının Tarihsel Gelişimi ..... 276
4.5.2.1 Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kitle İletişim Sistem ve Politikaları ..... 276
4.5.2.1.1 Siyasi, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapının Gelişimi ..... 276
4.5.2.1.2 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi ..... 281
4.5.2.1.3 Devletin Rolü ve Politik Paralellik Düzeyi ..... 285
4.5.2.1.4 Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik ..... 288
4.5.2.1.5 Çin Medyasının Ekonomi Politiği ..... 291
4.5.2.1.6 Ara Değerlendirme ..... 294

4.5.2.2 Japonya'nın Kitle İletişim Sistem ve Politikaları .....295
4.5.2.2.1 Siyasi, Ekonomik ve Sosyo Kültürel Yapının Gelişimi .....296
4.5.2.2.2 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi .....297
4.5.2.2.3 Devletin Rolü ve Politik Paralellik Düzeyi .....303
4.5.2.2.4 Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik .....308
4.5.2.2.5 Japon Medyasının Ekonomi Politiği .....310
4.5.2.2.6 Ara Değerlendirme .....312
4.5.2.3 Güney Kore'nin Kitle İletişim Sistem ve Politikaları .....314
4.5.2.3.1 Siyasi, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapının Gelişimi .....314
4.5.2.3.2 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi .....318
4.5.2.3.3 Devletin Rolü ve Politik Paralellik Düzeyi .....322
4.5.2.3.4 Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik .....325
4.5.2.3.5 Güney Kore Medyasının Ekonomi Politiği .....329
4.5.2.3.6 Ara Değerlendirme .....331
4.5.3 Amerika Birleşik Devletleri Kitle İletişim Sistem ve Politikalarının Tarihsel Gelişimi .....332
4.5.3.1 Siyasi, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapının Gelişimi .....333
4.5.3.2 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi .....339
4.5.3.3 Devletin Rolü ve Politik Paralellik Düzeyi .....345
4.5.3.4 Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik .....351
4.5.3.5 ABD Medyasının Ekonomi Politiği .....357
4.5.3.6 Ara Değerlendirme .....361
4.5.4 Rusya Federasyonu'nun Kitle İletişim Sistem ve Politikalarının Tarihsel Gelişimi .....362
4.5.4.1 Siyasi, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapının Gelişimi .....363
4.5.4.2 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi .....369
4.5.4.3 Devletin Rolü ve Politik Paralellik Düzeyi .....374
4.5.4.4 Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik .....378
4.5.4.5 Rus Medyasının Ekonomi Politiği .....381
4.5.4.6 Ara Değerlendirme .....383
4.6 ELDE EDİLEN BULGULARA GÖRE ÜLKELERİN KİTLE İLETİŞİM SİSTEM VE POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ .....385

**SONUÇ .....411**
**KAYNAKÇA .....415**
**ÖZGEÇMİŞ .....447**

# ÖZET

Bu çalışmada, Avrupa (Almanya, Birleşik Krallık, İtalya Türkiye) ve Asya (Çin, Japonya Güney Kore) kıtası ülkeleri ile ABD ve Rusya'nın kitle iletişim sistem ve politikaları ele alınmaktadır. Daniel C. Hallin ve Paolo Mancini'nin "Karşılaştırmalı Kitle İletişim Sistemleri" modelleri ve değişkenlerinden yola çıkılan çalışmada; karşılaştırmalı analiz için eksik kaldığı düşünülen yeni değişkenler eklenerek hem ülkelerin hangi model içerisinde ele alınabilineceğinin tespit edilmesi hem de modellerin teknik çeşitlendirme yöntemi ile geliştirilmesi amaçlanmıştır. Hallin ve Mancini'nin karşılaştırma için belirlediği "medya pazarının gelişimi, devletin rolü, politik paralellik ve profesyonelleşme" değişkenlerine "medya mülkiyetinin yapısı, yoğunlaşma düzeyleri, bilgi iletişim teknolojileri ve ulus ötesi aktörler" de eklenmiştir. Doküman incelemesi yöntemi ile elde edilen veriler, belirlenen temalara göre betimsel bir analiz ile yorumlanmıştır. Kitle iletişim sistem ve politikaları toplumsal bağlamı ve tarihsel bütünlüğü içinde ele alınmıştır. Tanımlayıcı ve açıklayıcı niteliksel bir araştırmadır.

Elde edilen bulgulara göre kitle iletişim araştırmalarında siyasal boyut üstüne odaklanılan çalışmaların alanı açıklamada yetersiz kaldığı; medyanın mülkiyet yapısı ile ulus ötesi aktörleri ele almayan araştırmaların yanıltıcı sonuçlara neden olabileceği tespit edilmiştir. İncelenen ülkelerin birden fazla modelin özelliklerine sahip olduğu, bu nedenle tek bir model ile açıklanamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Ülkeleri modellere göre sınıflandırma çoğu zaman işlevsel olsa da, bu çalışmada kategorileştirmenin, ülkeler arasındaki benzerlik ve farklılıkları yok ederek, farklı yorumlama ve sonuçlara sebep olduğu görülmüştür.



**Anahtar Sözcükler**: karşılaştırmalı kitle iletişim sistemleri, medya politikası, Hallin ve Mancini.

## ABSTRACT

In this study, mass media systems and politics of European (Germany, United Kingdom, Italy, Turkey) and Asian (China, Japan, South Korea) continental countries, United States of America and Russia will be discussed. This study aims to add new variables whose absense is considered inadequate for comparative analysis to both find out which country should be analysed in which model and improving models by technical diversification method, based on Daniel C. Hallin and Paolo Mancini's "Comparing Media Systems" models and variables. "Structure of media ownership, concentration levels, information communication technologies and transnational actors are added to the dimensions which determined by Hallin and Mancini; "structure of media markets, the role of the state, political parallelism and professionalization of journalism. Data obtained by the document review method, within the specified themes are read with a descriptive analysis. Mass media systems and politics adressed in their social context, with an historical integrity. This study is a qualitative research which is descriptive and explanatory.

According to the obtained findings in mess media studies, political dimention studies are inadequate to explain the field; it is establised that studies which overlooked the structure of media ownership and transnational actors leads misleading results. As the examined countries have more then one models characteristics, it is reasonable to remark that models are transitional. Eventhough classification countries by models are functional most of the time, in appears in this study that classification extinguish the similarities and differences between countries which leads different interpretation and result.



**Keywords**: Comparing Media Systems, media politics, Hallin and Mancini

## SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ

| | |
|---|---|
| AB | : Avrupa Birliği |
| ABC | : American Broadcasting Company (Amerikan Yayın Şirketi) |
| ABD | : Amerika Birleşik Devletleri |
| AET | : Avrupa Ekonomik Topluluğu |
| AGCOM | : Autorita Per Le Garanzie Nelle Comunicazioni (İtalyan İletişim Düzenleme Otoritesi) |
| AGİT | : Organization for Security and Co-operation in Europe (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) |
| AİHS | : European Human Rights Convention (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) |
| AJCA | : All China Journalist Association (Tüm Çinli Gazeteciler Derneği) |
| AK | : Council of Europe (Avrupa Konseyi) |
| AKT | : Aktaran |
| APEC | : Asia-Pacific Economic Cooperation (Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu) |
| ARPANET | : The Advanced Research Projects Agency Network (Gelişmiş Araştırma Projeleri Dairesi Ağı) |
| ASNE | : American Society of Newspaper Editors (Amerikan Haber Editörleri Derneği) |
| ATE | : Open Society Foundation (Açık Toplum Enstitüsü) |
| ATT | : American Telephone and Telegraph Company (Amerikan Telefon ve Telgraf Şirketi) |
| BBC | : British Broadcasting Corporation (İngiliz Radyo Televizyon Kurumu) |
| BİT | : Bilgi İletişim Teknolojileri |
| BM | : The United Nations (Birleşmiş Milletler) |

| | |
|---|---|
| BS | : Baskı |
| BTK | : Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu |
| CBS | : Columbia Broadcasting System (Kolombiya Yayın Sistemi) |
| ÇKP | : Communist Party of China (Çin Komünist Partisi) |
| CNN | : Cable News Network (Kablolu Haber Ağı) |
| CORECOM | : Coordinamento Nazionale dei Comitati Regionali (Bölgesel İletişim Komitesi) |
| CPB | : Corporation for Public Broadcasting (ABD Kamu Yayıncılık Kurumu) |
| ÇEV | : Çeviren |
| DB | : The World Bank (Dünya Bankası) |
| DBTZ | : World Summit on Information Society (Dünya Bilgi Toplumu Zirvesi) |
| DPT | : Devlet Planlama Teşkilatı |
| DTÖ | : World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü) |
| EBU | : European Broadcasting Union (Avrupa Yayın Birliği) |
| EURATOM | : The European Atomic Energy Community (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) |
| FCC | : Federal Communications Commision (Federal İletişim Komisyonu) |
| FES | : Friedrich Ebert Stiftung (Friedrich Ebert Vakfı) |
| FH | : Freedom House (Özgürlük Evi) |
| FHBED | : Federal Hükümet Basın ve Enformasyon Dairesi |
| G8 | : Group of Eight (Gelişmiş Sekizler) |
| GATS | : The General Agreement on Trade in Services (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması) |
| GATT | : General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) |
| GOSTELRADIO | : Rusya Devlet Radyo ve Televizyon Komitesi |

| | |
|---|---|
| GSMH | : Gayri Safi Milli Hasıla |
| IMF | : International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu) |
| ISTAT | : The Italian National Institute of Statistics (İtalyan Ulusal İstatistik Enstitüsü) |
| ITU | : International Telecommunication Union (Uluslararası Telekomünikasyon Birliği) |
| KCC | : Kore İletişim Komisyonu |
| KCSC | : Kore İletişim Standartları Komisyonu |
| KKES | : Kore Kültür ve Enformasyon Servisi |
| MÖ | : Milattan Önce |
| MS | : Milattan Sonra |
| NHK | : Nippon Hoso Kyokai (Japon Yayıncılık Kurumu) |
| NPR | : National Public Radio (ABD Ulusal Halk Radyosu) |
| NSK | : Nihon Shinbun Kyokai (Japon Gazete Yayıncıları ve Editörleri Birliği |
| OECD | : Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) |
| OEEC | : The Organisation for European Economic Co-operation (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü) |
| OFCOM | : Office of Communications (İngiltere İletişim Ofisi) |
| PBS | : Public Broadcasting Service (ABD Kamusal Yayıncılık Hizmeti) |
| PTT | : Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü |
| RAI | : Radiotelevisione Italiana (İtalyan Radyo Televizyonu) |
| ROSKOMNADZOR | : Federal Service for Supervision in the Sphere of Telecom, Information Technologies and Mass Communications (Rusya Federal Bilgi Teknolojileri ve Kitle İletişimi Denetleme Kurulu) |

| | |
|---|---|
| RTÜK | : Radyo ve Televizyon Üst Kurulu |
| RTYK | : Radyo Televizyon Yüksek Kurulu |
| SARTF | : Çin Devlet Radyo, Televizyon ve Film Yönetimi |
| SED | : Sozialistische Einheitspartei Deutschland (Almanya Sosyalist Birlik Partisi) |
| SPPA | : Çin Devlet Basın ve Yayın İdaresi |
| SSCB | : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği |
| TGC | : Türkiye Gazeteciler Cemiyeti |
| TGS | : Türkiye Gazeteciler Sendikası |
| TİB | : Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı |
| TRT | : Türkiye Radyo ve Televizyonu |
| TÜİK | :Türkiye İstatistik Kurumu |
| UDHB | :Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı |
| UK | :United Kingdom (Birleşik Krallık) |
| UNDP | : United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) |
| UNESCO | : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) |
| UPU | : Universal Postal Union (Dünya Posta Birliği) |
| VD | : Ve Diğerleri |
| VGTRK | : The All-Russia State Television and Radio Broadcasting Company (Rusya Devlet Televizyon Radyo Kurumu) |
| YDEİD | : Yeni Dünya Enformasyon ve İletişim Düz |

## TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Üç Model: Medya Sistemi Karakteristikleri .....67
Tablo 2: Üç Model: Politik Sistem Karakteristikleri .....68
Tablo 3 : Almanya'da Ticari Yayıncılığı Denetleyici Birimler .....186
Tablo 4 : Ülkelerin Siyasal ve Ekonomik Gelişim Tarihi .....386
Tablo 5 : Ülkelerin İktisadi ve İnsani Gelişmişlik Düzeyleri .....388
Tablo 6: Ülkelere Göre Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi .....389
Tablo 7 : Ülkelere Göre Kişi Başına Düşen Gazete Sayısı ve Dijitalleşme Oranı ...391
Tablo 8: Ülkelere Göre Kamu Hizmet Yayıncılığı Modeli .....392
Tablo 9: Ülkelere Göre Yayıncılık Denetleme Birimi .....394
Tablo 10: Politik Paralellik Düzeyi ve Medyada Devletin Rolü .....395
Tablo 11: Gazetecilik Mesleğinde Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik .....396
Tablo 12: Ülkelere Göre Basın ve İnternet Özgürlüğü .....398
Tablo 13: Ülkelere Göre Medyada Yoğunlaşma Derecesi .....399
Tablo 14: Değişkenlere Göre Hallin ve Mancini'nin Karşılaştırmalı Medya Sistemleri Modeli .....404
Tablo 15: Kitle İletişim Sistem ve Politikalarının Karşılaştırmalı Tablosu .....405

# GİRİŞ

Başlangıcından günümüze iletişim sistemleri her toplumun farklı örgütlenme biçimlerine, örgütlenme biçiminin ihtiyaçlarına, dünya üzerindeki konumlarına bağlı olarak bazen kendi amaç ve arzuları doğrultusunda (Tüfekçioğlu, 1997: 93) bazen de özgür iradeleri dışında egemen güç tarafından belli yapılaşmış ilişkiler çerçevesinde geliştirilmiştir (Erdoğan, 1997: 119). İçinde yaşanılan toplumsal ve kültürel ortam, ekonomik koşullar, ideolojik yönelimler tarafından biçimlenen iletişimsel edim bağlamsal açıdan da bu unsurların özelliklerini göstermektedir (Güngör, 2011: 100). İnsan tarihinin parçası olan iletişim; yeme, barınma, giyinme, bilinç, ideoloji, inanç, inanış gibi toplumsal hareketin ve değişimin öğesi olduğu için ancak sosyal gelişme süreci içinde ve bir süreç olarak ele alındığında anlaşılabilmektedir (Erdoğan, 1997: 104). Bu nedenle kitle iletişimi üzerinde çalışmak birçok toplumbilim dalının kesiştiği bir alanda çalışmayı gerektirmektedir (Türkoğlu, 2004: 40). Günümüzde iletişim bilimcilerin çoğu artık iletişimin toplumsal sürecin bir parçası olarak geniş bir çerçeve içerisinde siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutları ile incelenmesi gerektiğini kabul etmektedir (MacBride, 1993: 17). Toplumsal olay ve olgular sadece tarihsel bağlamı çerçevesinde ve bir süreç olarak ele alındığında açıklanabilmektedir. Bu çalışma da kitle iletişim sistemlerini ve bu sistemde yaşanan değişimleri, toplumsal yapının ve bu yapıdaki değişimlerin bir parçası olarak ele almaktadır. Kitle iletişim sistem ve politikalarında görülen değişimin güncel tartışmalar eşliğinde yeniden ele alındığı bu çalışmada, Avrupa ve Asya kıtası devletleri ile Rusya ve ABD'nin medya sisteminin karşılaştırmalı analizi çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın kavramsal çerçevesinin oluşturulmasında iletişim sistemlerinin disiplinlerarası yapısı belirleyici olmuştur.

Toplumun bir parçası olan iletişim sistem ve politikalarının karşılaştırmalı analizi için öncelikle tarihsel gelişim süreci içerisinde toplumların siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel yapıları incelenmiştir. Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Avrupa Birliği (AB), Freedom House gibi ulus ötesi kurumlar analizlerinde toplumları siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutu ile ele alarak incelemekte, bu üçlü ayrıma dayanan yolu izlemektedir. Tez çalışmasında da ulus ötesi kurumlarla

aynı yol izlenmiş, toplumları anlamak ve sınıflandırmak, kalkınma ve gelişmişliklerini ölçerek birbirleri ile kıyaslamak için ulus ötesi örgütlerin geliştirdikleri araştırma araçlarından faydalanılmıştır.

Toplumların siyasal boyutlarının karşılaştırmasında devlet ve hükümet rejimleri, politik aktörler, politik kararlar, iktidar-muhalefet ilişkisi, güç dengeleri, iç savaş, terör, politik istikrar, politik saygınlık gibi unsurlara başvurulmaktadır. Toplumların siyasal gelişmişlik göstergeleri "politik haklar" ve "sivil özgürlükler" olarak iki başlık altında ele alınmaktadır. Politik haklar çerçevesinde seçim süreci, politik çoğulculuk, katılım ile hükümet fonksiyonuna; sivil özgürlükler çerçevesinde ise ifade ve inanç özgürlüğü, dernek ve organizasyon hakkı, hukuk üstünlüğü, bireysel özerklik ve kişisel haklara bakılmaktadır (Freedom House, 2016). Bu göstergeler aynı zamanda ülkelerin uluslararası demokrasi düzeyini göstermektedir.

Toplumların ekonomik boyutlarının incelenmesinde IMF, OECD gibi ulus ötesi kurumlar Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), sektörel büyüme hızları; durgunluk, deflasyon riskleri ve temel enflasyon; dünya ticaret hacmi; dış ticaret ve ödemeler dengesi (cari işlemler dengesi, ihracat ve ithalat oranları); üretici ve tüketici fiyatları; para, banka ve sermaye piyasası (para arzı, emisyon hacmi, para rezervi, krediler, bilançolar, altın fiyatları, ticari mal ve petrol piyasaları, döviz kurları); üretim (endüstriyel üretim, imalat sanayi üretimi, tarım üretimi); sermaye akışları; sermaye yatırımları (kamu ve özel sektörlerde eğitim, sağlık, tarım, maden, enerji, turizm konut gibi alanlara); kamu finansmanı (genel bütçe gelirleri, vergiler, bağışlar, harcamalar); gelir dengesizlikleri, gayri safi ulusal tasaarruf; istihdam (kayıt dışı, düşük vasıflı, katı istihdam düzenlemeleri) ve işsizlik oranları gibi unsurlara bakmaktadır. Bu unsurlar toplumların kıyaslanmasında başvurulan ekonomik göstergelerdir.

Siyasi ve ekonomik göstergelerin yanı sıra insan hayatının zenginliğine ve gelişme fırsatlarına odaklanan, sosyo-kültürel yapıları hakkında bilgi veren araştırmalar da bulunmaktadır. BM Kalkınma Programı (UNDP) İnsani Gelişme İndeksi insani gelişmişliği ölçmek için “ortalama yaşam süresi, eğitim ve insanca yaşam standartları” olarak üç temel inceleme kriteri belirlemiştir. Düşük doğurganlık

oranı, nüfus artışı, toplam nüfus, nüfus yapısı; ortalama eğitim süresi, eğitim payı, okullaşma oranları, lisansüstü eğitim seviyesi, eğitimde sosyal eşitsizlik, cinsiyet eşitsizliği, kadın ve erkeklerin alanlara göre dağılımı, sağlık harcamaları, sendikalaşma oranı, insan hakları savunma oranı, adalet erişimi, hesap verilebilirlik, eylemlilik özgürlüğü ve basın özgürlükleri temel göstergelerdir (UNDP, 2016). Çalışmada toplumların incelenmesinde başvurulan siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel göstergeler arasından kitle iletişim sistemleri ile doğrudan bağlantısı olan unsurlar araştırmaya dahil edilmiştir. Devletlerin karşılaştırılmasında başvurulacak göstergeler arasından sekiz unsur belirlenmiştir. Bu unsurlar; yönetim biçimleri, demokrasi türleri, basın ve ifade özgürlüğü, ekonomi politikaları, kişi başına düşen milli gelir, üretim sektörü, eğitim ve insani gelişmişlik düzeyidir. Verilerin toplanılmasında ulus ötesi örgütlerin senelik periyotta hazırladıkları raporlardan yararlanılmıştır.

Çalışmada Rusya ve ABD dışında Avrupa ve Asya kıtası içerisinden seçilen devletlerin tarihsel gelişim süreci içerisinde siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutları bağlamında kitle iletişim sistem ve politikalarının ortaya koyularak karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda son yıllarda birçok araştırmacı tarafından başka ülkelere de uyarlanan Daniel Hallin ve Paolo Mancini'nin "Karşılaştırmalı Kitle İletişim Sistemleri" modellerinden yola çıkılmıştır. İleride detaylı şekilde açıklanacağı üzere kitle iletişim sistemlerinin analizinde siyasal yapı üzerine odaklanan Siebert, Peterson ve Schramm'ın "Basının Dört Kuramı" modelinin yüzeysel kaldığı gerekçesiyle Daniel C. Hallin ve Paola Mancini yeni bir model önermiştir. Birbirine benzer özellikler taşıyan gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinin medya sistemleri arasındaki farklılık ve benzerlikleri tespit etmeyi, bu farklılık ve benzerliklerin neden var olduğunu tarihsel gelişim süreci içerisinde ortaya koymayı amaçlayan Hallin ve Mancini; "*medya pazarının gelişimi*", "*politik paralellik*", "*devletin rolü*" ve "*profesyonelleşme*" olarak dört temel değişken belirlemişlerdir.

"*Medya pazarının gelişimi*" kriteri ülkelerin kitle iletişim sistemlerini ortaya çıkarmada incelenen birinci değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitle basınının ne zaman ortaya çıktığı, gazete tiraj oranları, gazete okurlarının profili, gazete türleri,

haberlerin televizyon veya gazeteden elde edilme sıklığı gibi verilere bakılarak devletlerin medya pazarının görünümündeki benzerlik ve farklılıkları tespit etmeye çalışmışlardır. Hallin ve Mancini kitlesel basının geç dönemde gelişmesini medya pazarı için bir dezavantaj olarak kabul etmiş, tarihsel farklılıktan gelen dezavantajın gazete tirajları arasındaki farklılığa neden olduğunu ileri sürmüşlerdir (Hallin ve Mancini, 2004: 22).

"*Politik paralellik*" medya sistemleri arasındaki farkı ortaya çıkaran ikinci değişken olarak belirlenmiştir. Bu değişkenle araştırmacılar, medya ve politik partiler arasındaki bağlantının doğası ve derecesi ile toplumdaki egemen politik yapının medya sistemine yansımasının boyutunu ortaya koymaktadır. Bazı ülkelerde basında belirli bir siyasi yönelim ve politik tarafgirlik varken diğer ülkelerde bu yoktur. Basındaki politik paralelliği ölçebilmek için iki noktaya bakılmıştır. İlk olarak kamuoyunu etkileme gücü olan medya çalışanlarının siyasal aktörler ve siyasal yapılarla ilişkileri ele alınmaktadır. Medya ile politik kurumlar (partiler, sendika, kilise gibi) arasındaki kurumsal bağlılık, medya çalışanlarının politik yaşamda aktif olma eğilimleri, toplumdaki farklı grup ve eğilimlerin temsil edilmesi olarak tanımlanan dışsal çoğulculuk; medya kurumu içerisinde değişik grup ve ideolojilerin temsil edilmesini anlatan içsel çoğulculuk; medya izleyicilerinin partizanlığı gibi bileşenler politik paralelliği ortaya çıkarmaktadır (Hallin ve Mancini, 2004: 29). İkinci olarak ise politik paralelliğin en görünür olduğu yer alan kamu yayıncılık düzenlemelerine bakılmaktadır.

Kamu yayıncılık düzenlemeleri politik paralelliğin farklı tür ve derecelerini yansıtmaktadır. Humphreys'e göre kamu yayıncılığının yönetimi ve düzenlemesine göre dört farklı model bulunmaktadır. Bu modeller, "*hükümet modeli, profesyonel model, parlamenter temsil modeli ile ortaklık modeli*"dir. Hükümet modelinde medya, doğrudan hükümet veya politik çoğunluk tarafından kontrol edildiğinden politik paralellik düzeyi yüksektir. Basının ortaya çıktığı ilk yıllarda görülen bu model günümüzde hala bazı Akdeniz modeli ülkelerinde devam etmektedir. Profesyonel modelde medya, yayıncılık profesyonelleri tarafından işletilmektedir ve politik kontrolden kendilerini ayırmışlardır. BBC (British Broadcasting Corporation) tarafından örnek alınan bu modelde politik paralellik düzeyi düşüktür. Parlamenter

temsil modelinde kamu hizmeti yayıncılığının kontrolü ve denetimi politik partiler arasında bölünmüştür. Bu modelin en tipik örneğini İtalyan Radyo Televizyon Kurumu (RAI) göstermektedir. Ortaklık modelinde ise parlamenter temsil modeline benzer şekilde medya kontrol ve denetimi yine farklı politik gruplar arasında paylaşılmaktadır. Ancak parlamenter modelden farklı olarak medya siyasi grupların ötesinde dini kurumlar, ticaret dernekleri sendikalar gibi farklı gruplar tarafından da kontrol edilmektedir. Hollanda ve Almanya Yayıncılık kurumları ile bazı Avrupa ülkelerindeki topluluk radyoları bu modele örnektir (Akt. Hallin ve Mancini, 2004: 31).

"*Devletin rolü*" medya sistemini şekillendiren üçüncü ve en önemli değişken olarak belirlenmiştir. Medyanın sahibi, düzenleyicisi ve fon sağlayıcısı olarak devletin rolü ülkelere göre farklılık göstermektedir. Medya sistemindeki devlet müdahalesinin doğası ve derecesi arasında önemli farklılıklar, devletin toplum içinde üstlendiği rolden kaynaklanmaktadır. Liberal demokrasinin en saf örneği olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Avrupa'da hakim olan refah devleti demokrasileri arasında ayrım yapılabilir. Hallin ve Mancini'ye göre devlet müdahalesinin en önemli şekli ise kamu hizmet yayıncılığıdır. Devletin medya alanındaki kanun ve düzenlemeleri, kamu yararı yönündeki düzenlemeleri, medya sahipliği, ekonomik sübvansiyonlarla medyayı finanse etme şekil ve düzeyi, sansür, bilgi kaynağı olarak gündeme etki etme potansiyeli ve diğer politik baskılar medya sistemlerini etkilemektedir (Hallin ve Mancini, 2004: 44).

"*Profesyonelleşme*" medya sistemleri arasındaki farklılıkları ortaya çıkaran sonuncu değişkendir. Gazetecilerin özerklik düzeyleri, örgütlenmeleri, belli norm ve ilkeler geliştirmiş olmaları, kamu hizmeti yönelimleri mesleğin profesyonelleşme düzeylerini ortaya çıkarmaktadır. Gazetecilerin özerklik ve otorite iddiaları büyük ölçüde kamu yararına hizmet etme iddialarına bağlıdır. Profesyonelliğin olmadığı yerlerde medyanın ticari veya politik amaçlar doğrultusunda araçsallaştırıldığı görülmektedir. Medya sektörü dışındaki politikacılar, sivil toplum örgütleri, baskı grupları veya iş dünyasındaki kişiler medyayı kontrol ederek, politika dünyasına müdahale etmeye çalışmaktadır. Profesyonelleşme genellikle politik ve ticari araçsallaştırma arasında tehdit altındadır. Profesyonelleşme değişkeni, politik

paralellik ilkesi ile birbirine güçlü şekilde bağlıdır. Politik paralelliğin yüksek olduğu yerlerde medya kuruluşları politik organizasyonlar ile güçlü bir şekilde birbirine bağlıdır ve politikayla uğraşan gazeteciler arasında profesyonelleşme düşüktür (Hallin ve Mancini, 2004: 37-38).

Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın gelişmiş kapitalist demokrasileri ile çalışmalarını sınırlandıran Hallin ve Mancini bu kapsamda 18 ülkeyi (Fransa, Yunanistan, Portekiz, İtalya, İspanya; Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre; Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve İrlanda) inceleyerek "*kutuplaşmış çoğulcu model, demokratik ortaklık modeli ve liberal model*" olmak üzere üç kitle iletişim sistemi modeli önermişlerdir. Her bir medya sisteminin demokrasiyi destekleyen zayıf ve güçlü yanlarını belirlemeye çalışmıştır. Medya sistemlerinin karşılaştırmalı analizinde medya ve politik sistem arasındaki ilişki; gazetecilik ve haber medyasının analizi; medya politikası ve hukuk üstüne odaklanmışlardır (Hallin Mancini, 2004: 1-4). Basının Dört Teorisi gibi her ülkeye uyarlanabilecek evrensel bir kitle iletişim sistemi modeli geliştirmeyi düşünmeseler de, belirledikleri üç model ve değişkenler diğer araştırmacılar tarafından farklı ülke ve bölgelerin kitle iletişim sistemlerini açıklamada kullanılmıştır (Hallin ve Mancini, 2012:7). Bu çalışmada da kitle iletişim sistemlerinin açıklanmasında daha bütüncül, kapsayıcı ve sistematik olduğu için Hallin ve Mancini'nin belirlediği model ve değişkenlerden yola çıkılmıştır.

Yapılan literatür taramasında, Türkiye'nin medya sistemini Hallin ve Mancini'nin karşılaştırmalı iletişim sistemleri perspektifinden ele alan çalışmaların az sayıda olduğu tespit edilmiştir (Kaya ve Çakmur, 2010; Gencel Bek, 2010; Lucini, 2010; Yılmaz, 2011; Ercebe, 2016). Kaya ve Çakmur'un (2010) makalelerinde medya ve siyaset arasındaki ilişkiye odaklandıkları, politik paralellik çerçevesinden Türkiye'deki medya sistemini inceledikleri görülmüştür. Yılmaz'ın (2011) Türkiye'deki gazetecilik mesleğinin gelişimini incelediği doktora çalışmasında Hallin ve Mancini'nin modellemesinden esinlenerek "profesyonelleşme" değişkeni çerçevesinden yola çıktığı tespit edilmiştir. Ercebe (2016) de makalesinde özellikle "medyanın araçsallaştırılması ve kayırmacılık" çerçevesinden hareketle medya sisteminin genel bir değerlendirmesini yapmıştır. Araştırmacılardan bazıları ise

yaptıkları eleştiri ve katkılarla modeli geliştirmeye çalışmıştır. Gencel Bek (2010) Türk siyasal kültür tarihinin gelişimine odaklanarak, "basının gelişimi ve siyasal paralellik" ile "neo-liberal medya endüstrisinde profesyonelleşme ve haber medyası" başlıkları altında kitle iletişim sistemini analiz etmiştir. Çalışmasında sadece devletin değil pazar yönelimli medyanın da özgürlükleri kısıtlayıcı potansiyelini ortaya koyarak modele katkı sunmuştur. Lucini'ye göre de (2010: 132) detaylı bir sosyolojik ve ekonomik analizin bulunmayışı modeli eksik bırakmıştır.

Karşılaştırmalı kitle iletişim sistemlerine odaklanan bu tez çalışmasına ilişkin yapılan literatür taramasının ardından ortaya iki temel sonuç çıkmıştır. Bu sonuçlar hem çalışmanın şekillenerek alt amaçlarının belirlenmesini sağlamış hem de çalışmanın alana sunabileceği katkıyı ve özgün yanını ortaya çıkarmıştır. Sonuçlardan ilki Hallin ve Mancini'nin modelinde bazı unsurların eksik kaldığı bulgusu olmuştur. Modele getirilen eleştiri ve katkılar dikkate alınarak bu tezde eleştirel ekonomi politik yaklaşım doğrultusunda bazı kriterler analize dahil edilmiştir. Kitle iletişim ürünlerinin üretim, dağıtım ve tüketim aşamalarını bir bütünlük içinde inceleyen eleştirel ekonomi politik yaklaşım; toplumsal yaşamın her alanındaki egemenlik ve mücadele ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Kitle iletişim alanının bir endüstri olması iletişim sistemlerinin bir bütün olarak incelenmesini kaçınılmaz kılmakta (Schiller, 2005: 38), eleştirel ekonomi politik yaklaşım da medyanın gelişmesi, büyümesi, emtialaşması, küreselleşmesi, iletişim politikalarının saptanması, devlet ve reklamcıların rolünü bütüncül bir şekilde ele almaya olanak sağlamaktadır (Yaylagül, 2006:130). Kitle iletişim alanındaki neo-liberal politikalar, teknolojik gelişmeler, yöndeşme eğilimi ve ulus ötesi yapılanmalar medya alanında düzenleyici ve denetleyici aktörlerin çoğalmasına neden olmuştur. Medya sistemlerinin tespiti mülkiyetin kimin elinde olduğu, yoğunlaşma ve tekelleşme eğilimi, uluslar arası ekonomik ve yapısal düzenlemeler gibi tüm boyutların tespitine yöneliktir. Bu bağlamda Hallin ve Mancini'nin belirlediği "*basının gelişimi, devletin rolü, politik paralellik ve profesyonelleşme*" dört temel değişkene "*medyanın mülkiyet yapısı*", "*ulus ötesi aktörlerin sürece etkisi*" ve "*bilgi iletişim teknolojileri politikaları* " değişkenleri eklenerek, ülkelerin iletişim yapı ve modelleri yeniden ele alınmıştır.

Çalışmayı biçimlendiren ve diğerlerinden özgün kılan ikinci sonucu kitle iletişim sistemleri modellerinin sadece geleneksel medyaya yoğunlaştığı, bilgi iletişim teknolojileri (BİT) alanını kapsamadığı bulgusu olmuştur. Hallin ve Mancini, modellerinde yazılı basının tarihsel gelişimine odaklanmış; radyo ve televizyon incelemesinde kamusal yayıncılık düzenlemelerine bakmıştır. Bu tez çalışmasında medya pazarının gelişiminde sadece basının değil aynı zamanda radyo, televizyon ve internetin gelişimine bakılmış; ulusal ve ulus ötesi siyasal ekonomik aktörlerin dört araç üstündeki uygulamaları, düzenlemeleri ve kontrolü ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Hallin ve Mancini'nin üç kitle iletişim sistemi modeline yeni değişkenler eklenerek modellerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Son olarak da; Hallin ve Mancini'nin modeline yeni değişkenler eklenerek Türkiye'nin kitle iletişim sistemi yeniden daha geniş bir perspektiften analiz edilmiştir. Türk medya sisteminin çoğunlukla Avrupa ülkeleri ve ABD ile kıyaslanarak açıklanmaya çalışıldığı, yükselen ve büyüyen ekonomiler arasında yer alan Asya ülkeleri hakkındaki çalışmaların yok denecek kadar az olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Asya ülkelerinin de araştırmaya dahil edilerek Türkiye'nin medya sisteminin karşılaştırmalı biçimde analiz edilmesi ve Türkiye için kitle iletişim alanında yeni açılım ve yönelimin olanaklarının sorgulanması amaçlanmıştır.

Çalışma temelde birbiriyle bağlantılı dört bölümden oluşmakta ve her bir bölümde kitle iletişim sistem ve politikalarını şekillendiren boyutlar ele alınmıştır. Birinci bölümde siyasal boyut çerçevesinden kitle iletişim sistemleri ele alınarak konuya ilişkin kavram ve kuramlar açıklanmıştır. Siyasal iktidar, nitelikleri, egemenlik, otorite, güç ve meşruiyet gibi siyasal iktidarla ilintili temel kavramlar tanımlanarak, tarihsel süreç içerisinde geleneksel ve çağdaş siyasal yönetim biçimleri hakkında bilgi verilmiştir. Kitle iletişim sistemlerini açıklayan ilk normatif medya kuramları ile Hallin ve Mancini'nin karşılaştırmalı kitle iletişim sistemleri modelleri daha detaylı biçimde açıklanmıştır. İkinci bölümde; toplumun ve toplumsal süreçlerin bir parçası olan kitle iletişim alanı sosyo-kültürel boyutu çerçevesinden ele alınmıştır. Toplum tipleri, toplumsal değişim faktörleri, toplum tiplerine göre iletişim tarihi genel hatları ile açıklanmıştır. Bu bölümde tarihsel süreç içinde kitle iletişim araçlarının gelişimi ve medya politikaları düzenlemeleri özetlenmiştir. Üçüncü bölümde ise kitle iletişim alanının gittikçe uluslararasılaşma eğilimine zemin

hazırlayan siyasal, ekonomik ve sosyo- kültürel gelişmelerin incelenebilmesi amacıyla genel hatları ile 20. yüzyıl tarihi özetlenmiştir. 20. yüzyıl iki dünya savaşına, sömürgecilik ve bağımsızlık mücadelelerine, ideolojik yapılanmalara, devrim, darbe ve toplumsal hareketlere sahne olan; bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelere paralel olarak toplumsal örgütlenme türlerinde dönüşümlere neden olan ve sınırların gittikçe ortadan kalktığı bir çağ olmuştur. Bu bölümde uluslararası kitle iletişim politikaları perspektifinden gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki dengesizlik ve eşitsizlik sorunları; çözüm önerileri ile uluslararası kuruluş ve birliklerin iletişim alanındaki yasal düzenlemeleri ele alınmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde araştırma kapsamında örneklem olarak seçilen Avrupa (Almanya, Birleşik Kralık, İtalya Türkiye), Asya (Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya ve Güney Kore) kıtası ülkeleri ile ABD ve Rusya'nın kuruluşundan günümüze kadar siyasal, ekonomik ve sosyo- kültürel gelişmeleri ve yapıları hakkında bilgi verilmiştir. Tarihsel gelişim süreci içinde kitle iletişim araçları ve politikaları özetlenerek elde edilen veriler dördüncü bölümde detaylı şekilde yer alan araştırma modeline göre karşılaştırmalı biçimde analiz edilmiştir. Farklı ülkelerin kitle iletişim sistemlerini ve politikalarını toplumsal bağlamları içinde anlamaya çalışan; aralarındaki bağlantıyı ve ilişkiyi ortaya koyan bu çalışma "toplumsal bir olgu"yu incelediği için nitel araştırma tasarımına göre oluşturulmuş, elde edilen veriler karşılaştırmalı betimsel bir analiz ile yorumlanmıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal bilimlerde her durumda ölçülebilir karşılaştırılabilir verilerden yola çıkarak genel bir yasa koyma ve oluşturmaya dayalı nicel araştırmaları kapsayan pozitivist yaklaşımdan; her olayı kendi tekliği içinde açıklamaya çalışan, daha durumsal, yorumcu yaklaşıma yani nitel araştırmaya doğru bir eğilime geçilmiştir (Gulbenkian Komisyonu, 2005: 18). Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı, sosyal olay ve olguları bağlı bulundukları çevre içerisinde araştırmaya ve anlamaya çalışan; algıların ve olayların daha gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanmaktadır (Merriam, 2013: 13-15; Yıldırım, 1999: 10).

Niteliksel tasarım; bir araştırma konusunu veya sorununu incelemek amacıyla herhangi bir hipotez veya istatistiksel test kullanılmadan hazırlanmaktadır (Akt. Erdoğan, 2007: 129). Niceliksel araştırmanın aksine yöntemle ilgili somut bir şekilde belirlenmiş süreçler çoğu kez bulunmamaktadır. Sosyal olguların karmaşık yapısı, onların önceden tahmin edilmesini güçleştirdiğinden nitel araştırmada esnek bir araştırma süreci ve tümevarımsal yaklaşım benimsenmektedir. Nitel araştırma süreci bir "fikir" ile başlamakta, konu hakkındaki "alanyazın incelemesi" ile bu fikir yani problem belirlenmektedir. Araştırmanın "desenleme" aşamasında araştırma soruları, hangi tür bilgilere ihtiyaç duyulduğu ve veri toplama stratejileri belirlenir. İşlenmemiş nitel veriler çok büyük hacme sahip olduğundan toplanan nitel verilerin daha kolay ulaşılabilmesi, anlaşılabilmesi, değişik tema ve örüntülerin ortaya çıkarılabilmesi için verilerin özetlenmesi ve dönüştürülmesine (kodlama) ihtiyaç vardır (Berg ve Lune, 2015: 44; Yıldırım, 1999: 13; Erdoğan, 2007: 130). Nitel araştırmada veri toplama yöntemlerinden biri olan *doküman incelemesi*nden yararlanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 188). Alanda yazılan tez, makale, araştırma kitapları, bildiriler, raporlar, istatistikî verilere başvurulmuştur. Dokümanların elde edilmesinde ve elde edilen bilgilerin doğrulanmasında kaynak çeşitliliğine dikkat edilmiştir.

Elde edilen verilerin yorumlanmasında *betimsel analize* başvurulmuştur. Betimleyici tasarımda bir durumun, koşulun, iletişim sürecinin, uygulanan politikanın "ne olduğu" tasvir, tarif ve açıklığa kavuşturulmaktadır. Bu analizde genellikle değişkenlerin doğası hakkında bilgi verilmekte, benzer özelliklere göre gruplandırma yapılmakta ve birbirleriyle ilişkilendirilmektedir (Erdoğan, 2007: 138). Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içermektedir. Betimsel analizde öncelikle araştırma sorularından, araştırmanın kavramsal çerçevesinden, görüşme ve/veya gözlemlerde yer alan boyutlardan hareket edilerek verilerin hangi temalar altında düzenleneceğini belirlemeye çalışan bir analiz çerçevesi oluşturulmaktadır. Bu çerçeveye göre veriler anlamlı ve mantıklı bir şekilde bir araya getirilmektedir. Bu sürecin sonunda araştırmacı düzenlemiş olduğu verileri tanımlar, tanımladığı bulguları açıklar, ilişkilendirir ve anlamlandırır. Araştırmacı ayrıca yapmış olduğu yorumları daha da güçlendirmek için bulgular arasındaki neden sonuç

ilişkilerini açıklar ve ihtiyaç duyulması durumunda farklı olgular arasında karşılaştırma yapar (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 224). Bu çalışmada da bu bilgilerden hareketle araştırmada elde edilen veriler özetlendikten sonra, karşılaştırmalı analiz için veriler biraraya getirilmekte, gruplandırılmakta ve aralarındaki ilişki betimsel analiz ile ortaya çıkarılmıştır.

# BİRİNCİ BÖLÜM

# SİYASAL İKTİDAR VE YÖNETİM BİÇİMLERİNİN KİTLE İLETİŞİM ALANINI BİÇİMLENDİRMESİ

İnsanlar, gündelik yaşamlarında gerekli olan gıdaları temin edebilmek, kendilerini vahşi doğadan, hayvanlardan ve birbirlerinden korumak amacıyla bir arada yaşama ve yardımlaşma esasıyla hayatlarını idame ettirebilmektedir. İnsanoğlunun tabiatında saldırmak ve haksızlık yapmak gibi özellikler mevcuttur. Bu eylemlerinden dolayı tarih boyunca, kendilerini birbirlerine karşu korumak amacıyla üstün bir "hakimiyet gücüne" ihtiyaç duymuşlardır (Haldun, 1982: 272- 274). Bu gücün karşılığı siyasal iktidar ve yapılanmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. İlkel insanlardan itibaren kabile aşiret gibi örgütlenmelerle başlayan ve günümüz modern toplum yapısına kadar belirleyici önemiyle siyaset, koyduğu kurallarla "birlikte yaşama" pratiğini düzenleyen en temel kurum olarak kabul görmektedir. Yöneten ve yönetilenlere dayalı bir toplum tasavvuru siyaseti gündelik hayatın temel unsuru haline getirmiştir. Diğer sosyal sistemler gibi siyasetin de içeriği, kuralları ve unsurları çağın gereklerine göre yeniden düzenlenmekte ve geliştirilmektedir. Araştırmamızın birinci bölümünde siyasal iktidar kavramı, geçmişten günümüze siyasal iktidarın örgütlenme sorunu üzerinde durulmaktadır. Siyasal yönetim biçimleri örnekleri ile açıklanmakta, siyasalın kitle iletişim alanına yönelik politikaları ele alınmaktadır.

## 1.1 SİYASAL İKTİDAR OLGUSU, DEVLET VE YÖNETİM BİÇİMLERİ

Siyasetin ne olduğu eski çağlardan günümüze farklı düşünürler ve gelenekler tarafından farklı biçimlerde açıklanmıştır. Karamsar görüşlere göre siyaset, iktidarın ele geçirilmesi amacıyla insanlar arasındaki çatışma, mücadele ve kavgadır (Kapani, 2010: 19). Bu görüş doğrultusunda siyaset, bir siyasal toplumda iktidar oyununa katılarak otoritece kabul edilen toplumsal kaynaklardan en yüksek payı alma yolunda gerçekleştirilen ve bu doğrultuda seferber edilen tüm fikir, ideoloji, güç, ittifak, meşrulaştırma teknolojilerinin kullanıldığı bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Bostancı, 1998: 158). İyimser görüşe göre ise siyaset toplumsal bütünlüğü ve uyumu

sağlayan, özel çıkarlara karşı genel yarara yönelik olarak "*ortak iyiliğe*" ulaşmayı amaçlayan bir olgudur. Siyasetin meşruluğu herkes adına en iyi seçeneğin belirlenmesi ve uygulanmasına dayanmaktadır.

Siyaset genel olarak devletle ilgili olan bir iş, kamusal işlerin yürütülmesi; kaynakların üretimi dağıtımı ve kullanımına yönelik çatışmanın tartışma ve uzlaşma yoluyla çözülmesi olarak tanımlanmıştır. İşbirliği ve kolektif eylemle ilişkili sosyal bir faaliyet olarak siyaset, tüm "*çatışma*"ları çözme çabası olarak tanımlanmıştır (Heywood, 2006: 29). Toplumda var olan değişik sosyal gruplar değişik istekler öne sürerek bunların gerçekleştirilmesi için iktidar üzerinde etki yaratmaya çalışmaktadır. Bu isteklerin siyasi iktidarlar tarafından aynen kabul edildiği görülmese de genelde siyasi kararlar, çeşitli yönlerden gelen etkileme çabalarının karşılıklı olarak birbirlerini dengelemeleri sonucunda az çok bir "*uzlaşma*" olarak ortaya çıkmaktadır (Kapani, 2010: 21). Toplum üzerinde aldığı kararlarla etkili ve belirleyici olan siyasal iktidarlar, yönetilenlerin istek, eylem ve çabaları ile yönlendirilmektedir.

Bilgin siyaseti; zaman içerisinde karşılaşılan sorunlara, dünyanın gidişatındaki belirsizlik ve dalgalanmalara, eksiklik ve yetersizliklere karşı olayların cereyan edişine karşı alınan bir "*müdahale tavrı*" olarak tanımlamıştır (Bilgin, 2005: 15). Siyaset toplumsal yaşamın ve zamanın gereklerine uygun olarak yeni ideoloji, fikir ve davranış kalıpları oluşturarak, toplumu şartlara göre uyarlama pratiğidir. Yönetim erkini kuvvetlendirmek için ileri sürülen fikir ve ideolojilerden oluşmaktadır.

Tanımların üzerinde durduğu noktalardan siyasetin, yöneten veya yönetmeye aday olanlar ile yönetilenler arasında varılan karşılıklı bir anlaşma olduğunu söyleyebiliriz. Tarafları anlaşmaya götüren bu süreçte otorite ve rıza; meşruiyet; bölüşme ve paylaşım; çatışma ve uzlaşma; ideoloji fikir ve bilinç inşası siyasetin yapı taşlarıdır. Yönetilenler, kendi rızaları veya zorlama ile yönetenin otoritesini kabul etmekte; toplumsal hayatı düzenleyen tüm kural ve kanunları da yönetenlerin eline bırakmaktadır. Yönetilenlerin yönetimdeki temsili, yönetimi belirleme ve etkileme yolları siyasetin nasıl örgütlendiğine bağlı bir koşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasetin bir ülkedeki görünümü o ülkenin yönetim biçimine ve siyasal iktidarın niteliğine bağlı olarak şekillenmektedir.

Coğrafi ve biyolojik çevre; ekonomik çevre; hukuki çevre; teknik ve bilimsel ilerleme; ideolojik ve kültürel çerçeve ile devlet adamlarının kişiliklerinin -göreceli de olsa- siyasal sistem üzerinde belirleyici rol oynadığı savunulmaktadır (Çam, 2005: 26). Bütünün bir parçası olan siyaset içinde bulunduğu diğer parçalarla etkileşim halinde sürekli olarak değişmektedir. Toplumda meydana gelen kitlesel hareketler, eğitim seviyesinin yükselmesi, teknolojik ilerleme, yöneticilerin demokratikleştirici veya totaliter eğilimleri siyasi yapıyı dönüştürme potansiyeli olan toplumsal eylem ve olgulardandır. Siyasetin ne olduğu tanımlandığına göre, siyaseti belirleyen iktidarın ne olduğu, hangi unsurlarla iktidar olunduğu, iktidarın kabul edilmesindeki süreçlerin neler olduğu gibi sorular önem kazanmaktadır.

### 1.1.1 Siyasal İktidar Olgusu ve Nitelikleri

En genel tanımıyla iktidar olmak bir şeyi yapmaya "*muktedir olmak*" demektir (Heywood, 2006: 7). Nicel bir kavram olarak iktidar, alınması düşünülen sonuçların ürünü olarak tanımlanmaktadır. Aynı şeyi isteyen iki kişiden biri, ötekinin gerçekleştirdikleri bütün istekleri ve başka istekleri de gerçekleştirirse ötekinden daha iktidar demektir (Russell, 2004: 29). Bu tanıma göre iktidar, sayıca elde edilen etkinin üstünlüğünü ifade etmektedir. İktidar, bir bireyin diğerini "*etkileme*"si anlamına gelmektedir. Aileden devletlere kadar her tür insan örgütlenmesinde yöneten ve yönetilenler ayrımı bulunmaktadır. İnsanlar arası toplumsal etkileşimin her düzeyinde mevcut olan iktidar olgusu, aynı zamanda toplumsal ilişkilerdeki eşitsizliği de ortaya çıkartmaktadır. Eşitsizlik düzeyinde oluşan insan ilişkileri, iktidar olgusunun açıklanmasında "*bağımlılık*" kavramını ön plana çıkarmaktadır (Çam, 2005: 317). Hobbes, egemen gücün pek çok kötü sonuçlar doğurabileceğini ileri sürse de, bu gücün yokluğunun ortaya koyacağı kötülüğün daha fazla olacağını savunarak, iktidarın gerekliliğini ortaya koymuştur. Hobbes'a göre iktidar boşluğu durumunda herkes kendi komşusu ile sürekli bir savaş halinde olacaktır (Hobbes, 1992:154). Bu görüş doğrultusunda iktidar, toplum içerisinde kargaşanın ortadan kalkmasına, birlikte yaşamanın mümkün olmasına olanak sağlamaktadır. İktidarın işlevlerine yoğunlaşılan bu tanımlarda her tür toplumsal ilişkide iktidarın varlığına ihtiyaç duyulduğu öne sürülmektedir.

Ekonomik, dini, kültürel, sosyal siyasal gibi birçok farklı iktidar türü bulunmaktadır. Kapsam bakımından diğer tüm iktidarlardan farklı olan siyasal iktidar; en üstündür ve belli sınırlar içerisinde kendi iradesini kabul ettirme, zor kullanma ve onların davranışlarını kontrol etme hakkına sahiptir. Sadece kuvvete dayalı bir iktidar istikrar sağlayamayacağından, yönetilenlerin içinden gelen rıza ve itaat unsuru da siyasal iktidarın temel bileşenleridir (Kapani, 2010: 54). İnsanların kendiliğinden gelen rıza gösterme ve itaat etme güdülerinin altında da iktidarın psikolojik ve sosyo- kültürel temelleri bulunmaktadır. İnsanlar güvence altına alınmak, korunmak ve kollanmak gibi amaçlarla, karşısındakinin üstünlüğünü baştan itibaren kabul ettikleri için birilerinin iktidarı altına girmektedirler. İdeoloji, din, gelenek veya çeşitli propaganda teknikleri ile çevrili dünyanın inşa ettiği anlam şemaları da iktidarın kabul edilmesinde rol oynayan sosyo kültürel temellerdir.

Siyasal iktidar ile birlikte incelenen "*egemenlik*", "*otorite*" ve "*meşruiyet*" gibi bazı temel kavramlar bulunmaktadır. Kavramı ilk kez kullanan Bodin'e göre egemenlik; sınırsız, mutlak, devredilemez ve sürekli bir güçtür. Egemenlik herkes için yasa yapmak ve değiştirmek iktidarıdır. Egemen güç yasa yaparken kimsenin onayını almak veya bir yasaya bağlı olmak durumunda değildir çünkü mutlaktır (Akt. Göze, 2011: 136). Egemenlik, belirli sınırlar içerisinde ülke içinde ve dışında belli grup, örgüt veya diğer devletlerin güdümünde olmadan, toplumsal yarara yönelik kararlar alabilmek ve uygulayabilmektir (Öztekin, 2001: 18). Schmitt'e göre egemen yani "en yüce güç" olağanaüstü hale karar verendir. Hukukta öngörülmeyen olağanüstü hal, devletin güvenliğini tehlikeye sokabilecek durum olarak tanımlanmaktadır ve bir anlaşmazlık durumunda kamusal veya devletin çıkarını ve güvenliğini kimin koruyacağı veya neyin yapılıp yapılmayacağına kimin karar vereceği sorunu egemenlik sorununu güncel kılmaktadır (Schmitt,2010: 13-15). Egemenlik, bir otorite olma iddiasıdır ve bu iddialar hem devlet içinde hem de diğer devletler arasında geçerli olmadığı sürece pek bir anlam taşımamaktadır. Diğer devletler bu egemen devlete saygı göstermeyebilir dolayısıyla egemenlik bir meşruiyet sorunudur, varsayımsal bir alışveriştir (Wallerstein, 2011: 85). Egemenin kuvveti çıplak yani fiziki kuvvet değil, meşruluğu kabul edilen bir kuvvettir (Daver, 1993:117). Egemen güç, otoritesiyle zorlama ve cezalandırma yoluna gitmeden başkaları üzerinde etkili olabilmektedir (Öztekin, 2001:12). Otorite, en basit haliyle

"meşru iktidar" olarak tanımlanmaktadır. İktidar gücü ifade ederken, otorite bunu yapma hakkını göstermektedir (Heywood, 2006: 5). Otorite, zorlamaya dayanmayan, rıza gösterilen ve haklılaştırılan bir iktidar biçimidir.

Max Weber'in otorite ve meşruluk üzerine görüşleri, alandaki temel görüş olarak kabul edilmekte ve tekrarlanmaktadır. Weber'e göre üç otorite türü yani meşruluk temeli bulunmaktadır. Birincisi geleneksel iktidarı anlatan otoritedir. Eskilere dayanan, yüceltilmiş geleneklerin olduğu, kendisine saygı duyan insanların olduğu otoritedir. Din adamları veya soyluların kullandığı geleneksel iktidar bu türdendir. İkinci olarak kişinin olağandışı özelliklerine dayalı yetke vardır. Yönetilenler, kişisel bağlılıklarıyla ona bağlıdır. Güvenilir, önder, kahraman ve başka olağanüstü özellikleriyle diğer insanlardan ayrılmaktadır. Peygamberlerin veya demagogların gerçekleştirdiği bireysel iktidar otoritesine benzemektedir. Üçüncü olarak da yasal bir durum karşısında ve rasyonel kurallara dayalı zorlayıcı yetke vardır. Modern devlet görevlilerinin uyguladığı iktidar türüdür (Weber, 2006: 28-29). Meşru iktidar olan otoritenin kaynağının yasalardan, geleneklerden veya olağanüstü durumlar karşısında kurtarıcı olarak çıkan liderlerden geldiği şeklinde özetlenmiştir.

Toplumsal düzene meşruiyet veren ve devamlılığını sağlayan siyasal ve sosyal mitlerdir. İktidarın kazanılmasında veya kaybedilmesinde "*savaşçı*" bir rol oynayan mitler, bir yandan bireye ve topluma ihtiyaç duydukları psikolojik güvenlik duygusunu sağlarken diğer yandan toplum için gerekli istikrar ve dengeyi kurmakta önemli bir işlev görmektedir (Daver, 1993:113). İktidarın elde edilmesi ve sürdürülmesinde kullanılan mitler us dışı, sorgulanmayan, eleştirilmeyen, öncesiz ve sonrasız bir niteliğe sahiptir. Cassirer, söylencelerin eskiden olduğu gibi modern siyasal düşüncelerimize de yön verdiğini belirtmektedir. Modern siyasetçiler kitleleri harekete geçirmek için imgelemin gücünden faydalanmaktadır. Kamu falcısı haline gelen siyasetçi kehanetleri ile sürekli olarak korku veya umut aşılamakta, yeni yöneticilikte kehanet en önemli unsur olmaktadır. Kitlelere yerine getirilme olasılığı çok zayıf olan sözler verilmekte ve mutluluk dönemi sürekli müjdelenmektedir (Cassirer, 1984:290). Dünyadaki tüm söylencelerde kaçınılmaz ve değiştirilemez bir "*yazgı*" düşünü ile karşılaşılmaktadır. Büyülü formül ve törenlerle doğanın akışının değiştirilebileceği inancı insanlık tarihinde yüzlerce yıl egemen olmuştur.

Günümüzde de bu korku söylencesi toplumların ansızın kötüleşerek eski kargaşaya düşmesi tehdidi ile devam ettirilmektedir (Cassirer, 1984:296). Söylenceler, ülke şartlarına ve dönemlerine göre farklılık gösteren siyasal katılımı belirleyen ideolojik anlam inşaları olarak işlev üstlenmektedir.

İnsanların topluluk halinde bir arada yaşayabilmeleri, belirli bir yaşam düzeninde anlaşma sağlamalarına bağlıdır. Birbirleriyle ilişkilerin düzenlenmesinde ve toplumun kaynaklarının paylaşılmasında aracı ve düzenleyici kurum olarak bir güce ihtiyaç duyulmuştur. Siyasal iktidar, yönetime talip olan mutlak güç olarak ortaya çıkmıştır. Yönetilenler, kendilerinden üstün bulduklarının iktidarını baskı, fiziki güç, cezalandırma gibi zorlamayla veya itaat etme, boyun eğme, rıza gösterme gibi gönüllü olarak kabul etmektedir. Güçlü ve üstün olan iktidarlar hem yönetilenler hem de diğer devletler arasında meşruluklarını kabul ettirdikten sonra en yüksek otorite olarak ülkeyi yönetmektedirler. İktidarın elde edilmesi ve sürdürülmesinde çeşitli teknik ve yöntemlerden faydalanarak meşrulukları sürekli canlı tutmaktadır. Meşruluğun sağlanması, egemenlik ve otoritenin sınırları siyasal sistem türlerine göre farklılık göstermektedir. Yönetilenlerin yönetenlere itaat etme ve koyduğu kurallara boyun eğme sebepleri ve türleri toplumlar ve siyasal sistemlere göre birbirinden farklılık göstermektedir.

### 1.1.2 Devlet Şekilleri

Siyasal iktidar, devlet denilen kurum içinde oluşmaktadır (Şaylan, 1981: 7). Devlet, sınırları belli, bir ülke üstünde yerleşmiş, zorlayıcı yetkiye sahip bir iktidar tarafından yönetilen siyasal bir kuruluştur (Kapani, 2010: 37). Devlet egemen, etkin ve meşru bir siyasal iktidardır. Kendine bağlı insanların güvenliğini sağlamak amacıyla kurulmuş bir sosyal örgütlenme biçimidir (Çam, 2005: 337). Devlet, hem ülke içinde vatandaşların kendi aralarındaki hem de diğer devletlerle arasındaki ilişkilerini düzenleyen siyasal bir kurumdur. Bir arada yaşama pratiği sunan yasaları düzenleyen, uygulayan ve denetleyen kurumdur. Bireyler üstünde cezai yaptırımları bulunmaktadır. Vatandaşlarına karşı sağlık, eğitim, güvenlik, adalet gibi hizmetleri sağlamakta ve düzenlemektedir. Toplumsal düzeni ve refahı sağlamakla görevlidir. Geçmişten günümüze devletin işlevleri, sorumlulukları, yetkileri, meşruluk sorunları

tartışılmaktadır. Bu işlevler ve sorumluklar devlet şekillerine göre farklılık göstermektedir.

Tarihi perspektif içinde devletler çeşitli ölçütlere göre sınıflandırılmaktadır. Ekonomik, teknik ve sosyal gelişmişliklerine göre azgelişmiş devlet, gelişmiş devlet, gelişmemiş devlet; ekonomi politikalarına göre kapitalist devlet, sosyalist devlet; uluslararası ilişkilerdeki konumuna göre güçlü ve güçsüz devlet, bağımlı ve bağımsız devlet, merkez ve çevre devletler; hak ve özgürlükler doğrultusunda demokratik veya demokratik olmayan devletler şeklinde farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır. Çalışmamızda Versan'ın sınıflandırmasından yararlanılarak "egemenliğin kaynağı" ve "egemenliğin yapısı" bakımından devlet şekilleri açıklanmaktadır (Versan, 1990: 22). İlk devletlerden günümüz modern devletlerine kadar siyasal iktidarın geçirdiği dönüşümü göstermesi bakımından bu ayrıma göre devlet şekilleri çalışma kapsamında ele alınmıştır.

#### 1.1.2.1 Hâkimiyetin Kaynağı Bakımından Devlet Şekilleri

Hâkimiyetin kaynağı bakımından devlet şekilleri monarşi ve cumhuriyet olarak sınıflandırılmaktadır. Monarşik yönetim; kral, hükümdar, hakan, prens, padişah gibi farklı sözcüklerle tanımlanan, tek bir kişinin egemen olduğu, tüm erkleri elinde topladığı ve Tanrı'nın temsilcisi kabul edilen kişilerin yönetici olduğu devlet şeklidir. Mutlak monarşi veya parlementer monarşi olmak üzere iki farklı uygulama türü bulunmaktadır. Cumhuriyet ise, hâkimiyet hakkının bir kişiye bırakıldığı monarşi yönetimine karşıt bir yönetim şeklidir. Egemenlik halkla aittir. Halk belirli aralıklarla yapılan seçimler yoluyla devlet ve hükümet başkanları seçmektedir.

Tüm dünya devletlerinde örnekleri görülen ve yüzlerce yıl egemenlik kaynağı olarak benimsenen, en eski yönetim biçimi olarak monarşi yönetimi üstüne oldukça farklı görüşler bulunmaktadır. Siyasal felsefeye yön veren kimi görüşler monarşiyi iyi yönetim biçimi olarak tasvirlerken kimi görüşler ise monarşiyi kötü yönetim şekli olarak ele almışlardır. Aristo'ya göre mutlakiyet, ortak iyiliği amaçlayan, tek bir kişinin yönetimidir (Aristoteles, 2010: 81). Bodin de monarşiyi benzer biçimde mutlak egemenliğin tek bir kişide olduğu devlet biçimi olarak tanımlamıştır. Monarşinin demokrasi ve aristokrasiden daha iyi bir yönetim olduğunu savunmuştur.

Gökte tek bir güneş, evrende tek bir Tanrı olduğu gibi devlette de tek bir egemenin olması gerektiğini söylemektedir. Doğaya en uygun yönetim şekli monarşi, en yetenekli kişileri ön plana çıkartmaktadır. Egemenliğin bölünemez olması için de tek bir kişide toplanması gerekmektedir. Barışı ve düzeni gerçekleştirip sürdüren tek bir yönetim biçimidir (Akt. Ağaoğulları ve Köker, 2000: 46). Platon da monarşik bir yönetim biçiminin başlangıçta en iyi yönetim şekli olduğunu savunmuştur. Tek bir kişi, ona itaat eden bir devletle bütün olduğunda inanılmaz işler başarabilecektir. Filozofların ortaya koydukları yasa ve töreleri yurttaşlara kabul ettirebilirler (Platon, 2005:448).

Monarşi yönetimi altında memnun olmayan kişiler o yönetim biçimine tiranlık demiştir (Hobbes, 1992: 139). Tiran, monarşinin yozlaşmış biçimi olarak kabul edilmektedir. Sonsuza kadar lanetlenmiş olanıdır (Platon, 2005:542). Tiranlık, demokrasiden türemiştir. Demokraside en yüksek değer olan özgürlüğe ulaşabilmek çabası sonucunda demokrasi batar. Özgürlük isteğinin yerine getirilmeyişi tiranlık isteği yaratmaktadır (Platon, 2005:585). Demokrasilerde insanlar efendiye tahammül etmezler, yazılı ve sözlü kurallara riayet etmezler. Bu da tiranlığın doğuşunu hazırlar. Normali aşan bir özgürlük, aşırı bir köleliğe dönüşür (Platon, 2005:589) Geleneksel yönetim biçimlerinde gücün tek elde toplandığı yönetim şekli olan mutlakıyetin birçok düşünür ve toplum tarafından benimsendiği söylenebilir. Mutlaki rejim, istikrarın sürdürülmesini sağlayacağından diğer yönetim şekillerinden üstün tutulmaktadır.

Rousseau'ya göre ise tek bir yöneticinin iradesi özel bir istemden başka bir şey değildir. Yönetici sayısı çoğaldıkça bütünün iradesi genel iradeye o kadar çok yakınlaşacaktır. Hükümeti birçok yönden yetersiz duruma düşüren etkenlerden biri de yasama ve yürütmenin birbirinden ayrılmamasıdır. Monarşilerde yasama da yürütme de tek elde toplanmıştır (Rousseau, 2011: 62). Bütün kuvvetleri elinde toplayan kralın yetkilerini sınırlayacak başka bir organ bulunmamaktadır (Versan, 1990: 22). Bu yönetim biçimlerinde hükümetin icraatlarının ve kararlarının denetlenmesi söz konusu değildir. Krallar, savaşlarda kabilesini sürükleyen, savaş ve barışa karar veren, yasa yapan ve adaletin yönetimini elinde bulunduran tek kişi

iktidarıdır. Tanrı'nın vekili olarak da kutsal kişi olarak yönetmektedir (Russell, 2004:73).

Bütün dünyaya monarşinin ilk örneğini veren Mısır olmuştur. Mısır'dan sonra, istilalar veya taklit yolu ile monarşi yayılmıştır. Monarşi dört ayrı unsurdan oluşmaktadır. Tarımcılıkla uğraşan devletlerde kralın, kabile veya bölge başkanının varolan baba otoritesi ve anlaşmazlıkların arabulucusu niteliği birinci unsurdur. Bu niteliğine rahip otoritesini de katarak Tanrı'dan inme, ölümsüz, Tanrının yeryüzündeki cisimleşmiş hali özelliklerine sahip olmuştur. Kralın kendisi göçebe veya hayvancılıkla uğraşan bir insan topluluğundan gelmişse hareketli bir lider, yönetici ve yargıç da olmuştur. Eğer gücü savaş ile belirlenmiş ve sürdürülmüşse, savaş alanında en büyük komutan, tecrübeli yetenekli yürekli ve başarılı olacaktır. Bir kral babalığı, dinsel, etkisel ve savaşçı güçleri kendisinde topladığında monarşinin en saf biçimi alacağı kesin görülmüştür. En üstün otoriteyi elde etmeye çalışan krallar, çeşitli rolleri arasında bir denge kurmayı denemişlerdir (Parkinson, 1976: 52). Mutlak monarşide kral veya hükümdarlar Tanrı'nın dünyadaki eli olduklarından söyledikleri sözler sorgulanmadan en doğru olarak kabul edilmektedir. Bu kişiler sahip oldukları savaşçı özellikleri ile de güçlerini tüm dünyaya göstermektedir.

Bazı durumlarda ise bu yöneticilerin özel yeteneğe sahip olmalarına gerek duyulmamaktadır. Soydan gelme hükümdarlıklarla biçimlenmiş devletlerin korunup sürdürülmesi oldukça kolaydır. Sıradan bir yeteneğe sahip olsa bile o hükümdarın ataları tarafından konulmuş ölçüleri aşmaması, olayların akışına göre harekete geçmesi yeterlidir. Önceden öngörülemeyen bir güç kendisini devirmedikçe tahtta kalmayı başarabilmektedir (Machiavelli, 1998: 70). İbni Haldun da halkın yönetildiği her hususta mutlaka asabiyete[1] (Haldun, 1982: 119) ihtiyaç duyulduğunu ileri sürmektedir. Başlangıçta halkın boyun eğmesini sağlamak için zaferle edinilmiş sınırsız bir kuvvete ihtiyaç duyulmaktadır. Zamanla devletteki mülke sahip insanların iktidarları istikrar kazanıp ard arda gelen birçok nesil ve birbirini takip eden

[1] Asabiyet kavramını Süleyman Uludağ ekip bilinci, takım ruhu tutkunluk hissi olarak açıklamaktadır. Aynı ırka, dine, mezhebe ideolojiye bağlı olanların birbirini tutmaları ve birbirine bağlanmalarını ifade etmektedir.

hanedanlar boyunca, mülk hanedan mensuplarının birinden öbürüne veraset yolu ile geçer hale gelince, söz konusu insanların hükümranlığı sağlamlaşır. Hanedan mensuplarına saygı göstermek ve boyun eğmek dini bir inanç haline gelir. Hanedana itaat Allah'tan gelen ve değiştirilemez bir emir gibi kabul edilir. Halk hanedan mensupları ile beraber onların hâkimiyeti için savaşırlar. Bu evrede hanedan mensupları büyük ölçüde asabiyete ihtiyaç duymazlar (Haldun, 1982: 480). Her ne kadar gücünü halktan almasına gerek olmasa da, imparatorluğunun sürdürülmesi, yayılması ve etki alanını genişletebilmesi için halkının işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Mutlak monarşiyi sınırlandırma çabası olarak meşruti monraşi yönetimi parlamenter yönetimlerin ilkel hali olarak düşünülebilir.

Toplumun, devlet tarafından siyasal yönetimin bir nesnesi olarak görüldüğü dönem geride kalmış; devlet toplumun özerk ve kendi kendini düzenleyebilen gelişimine vasıta olmaya başlamış. Devlet ile toplum arasında tersine dönen bu ilişki, devlet iktidarının mutlak değil kısıtlanmış olmasını gerektirmiştir (Poggi, 2008: 75). Amerika İhtilali ve Fransız devriminden sonra yaşanan fikri, soyal, ekonomik ve siyasal gelişmelerin sonucunda Avrupa monarşilerinin çoğu yerlerini anayasal devletlere bırakmak zorunda kalmıştır (Versan, 1990: 23). Meşruti monarşi, hükümdarın sahip olduğu tüm yönetme haklarının kanuni bir sınırlandırmaya tabi tutulduğu yönetim şeklidir (Gözler, 2011: 109). Toplumsal, siyasal gelişmeler sonucunda doğan, "sınırlı, parlamenter veya anayasal monarşi" olarak da adlandırılan bu yönetim şeklinde, parlemento ile padişahın hakları sınırlandırılmış aynı zamanda padişah, devlet işlerinde tek söz sahibi olma özelliğini de bir ölçüde kaybetmiştir.

Hükümdar, devletin yegâne asli ve birinci derecede organı değildir. Devletin millet ve milleti temsil eden meclisi gibi başka birinci derecede organları bulunmaktadır. Bu organların da hükümdarlar gibi hak ve yetkilerini tayin eden anayasa bulunmaktadır (Kubalı, 1959: 291). Monarşilerin cumhuriyete nazaran birçok üstünlüğü olduğu ileri sürülmüştür. Belli ölçütleri sağlamak koşuluyla monarşi demokrasiye aykırı bir rejim değildir. Demokratik bir monarşi için birinci koşul ise kralın siyasette aktif rol oynamamasıdır (Gözler, 2011: 118). Kralın iktidarını sınırlama girişimleri olan meşrutiyetin tarihteki ilk örneği İngiltere'de görülmüştür. Feodal beyler ile Kral Yurtsuz Jean arasındaki güç ve çıkar dengeleri

bozulmaya başlamıştır. Mücadeleler sonucunda feodal beyler baronlarla birleşerek haklarını güvenceye alabilmek için 1215'te Manga Carta Libertatum'u (Büyük Özgürlükler Sözleşmesi) imzalatmış, kralın iktidarını sınırlamışlardır (Göze, 2011: 458). Günümüzde de Birleşik Krallık meşruti monarşinin önemli bir örneğini temsil etmektedir. Temsili olarak varlığını sürdüren Kraliyet ailesi, yönetimde aktif rol oynamamaktadır.

Fransız devriminden sonra diğer ülkelerde de meşrutiyet dalgası yayılmaya başlamıştır. Osmanlı'da padişahların devlet işlerinde âlimlerle istişare etmesinin yararına vurgu yapılmıştır. "Herkesin diğerlerine göre daha iyi bildiği deneyimlediği bir şeyler vardır. Padişah bir konu hakkında herkesin aklına geleni söylemesi, ortaya atılan fikirlerin karşılaştırılması, doğru olanı tercih edebilmesi için dostlar, ihtiyarlar ve âlimlere danışmayı kendisine görev addedmelidir" (Nizamülmülk, 2004: 112) denilmektedir. Yönetim şekli resmen meşruti monarşi olmasa da, padişahın haklarının sınırlandığı uygulama ve teamüllere tarihte rastlamak mümkün görünmektedir.

Aristoteleste temellerini bulan, Roma ve Venedik Cumhuriyetlerinde yüzlerce yıl deneyimlenen, geç Rönesans döneminde Francesco Guicciardini ve Niccolo Machiavelli gibi Floransalı yazarlar tarafından yorumlanan "*Cumhuriyet*" ise 17. ve 18. yüzyıllarda İngiltere ve Amerika'da tekrardan yorumlanarak şekillendirilmiştir. Cumhuriyetçilikte, toplumsal ve siyasal bir hayvan olan insanın, siyasal bir örgütlenme içinde bir arada yaşamaları; iyi bir yurttaş olmak için kamusal sorunlarda herkesin ortak iyiliğini amaçlama eğiliminde olması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. En iyi siyasal topluluk yurttaşların eşit oldukları topluluklardır. Halkı yönetime dahil etmeyen hiçbir siyasal sistem meşru, istenebilir ve iyi değildir (Dahl, 1996: 29). Birçok kaynakta cumhuriyet halkın yönetimi olarak adlandırılmaktadır.

Dilimize cumhuriyet olarak geçen "Res publica" kamu malı demektir. Bu tanıma göre devlet, toplumun yarattığı bir topluluktur (Versan, 1990, 24). Cumhuriyet rejiminde, monarşik devletin aksine hâkimiyetin sahibi birden fazla kişi, hâkimiyetin kaynağı da birden fazla iradedir. Devletin birinci derecede ve asli organı birçok gerçek kişilerden oluşan hukuki bir varlık olan heyettir (Kubalı, 1959:293 ).

Cumhuriyet, toplum içinde iktidarın tek bir elde toplanmasını engellemek için farklı çıkarları dengeleme amacını taşımaktadır. Azınlık ve tek kişi yönetiminin zararlarını gidermeyi amaçlayan bir düşünce sisteminin ürünüdür (Uygun, 2011: 120). Bu yönetim şeklinde siyasal iktidar, birçok kişi ve kurum tarafından paylaşılmaktadır.

Hükümet biçimi olarak cumhuriyet devlet başkanı ve yönetim organlarının demokratik seçimler yoluyla oluşturulduğu hükümet sistemidir (Nohutçu, 2006: 398). İrade ve egemenliğin sahibi millettir ve millet adına seçilen meclis, kanunları yapar ve son söz hakkına sahiptir. Sınırlı bir süre için seçilmiş Cumhurbaşkanı, başbakanı ve hükümeti oluşturma görevlerini üstlenir. Başbakan da milletvekilleri arasından Bakanları belirler. Cumhuriyet rejimi milletvekillerinden oluşan meclisi ve sınırlı zaman için seçilmiş cumhurbaşkanı ile milli egemenliğin korunmasının temel dayanağıdır (Atatürk, 2008: 61). İktidarın ve meşruiyetin temel kaynağı millettir.

Kimi görüşe göre cumhuriyetin en gelişmiş şekli demokrasiye dayanan devlet sistemidir. Mutlak veya meşruti monarşinin her ikisi de demokrasi kurallarına aykırı olarak kabul edilmektedir. Kanun önünde herkesin eşit sayıldığı, hiçbir imtiyazın tanınmadığı ulusal egemenlik prensibine dayanan devletlerde bir hanedana hükümdarlık hakkı tanımak çelişkiye düşmek demektir (Versan, 1990: 24). Kimi görüş ise monarşinin ve cumhuriyetin tanımlanmasında "mutlakiyet, despotizm, demokratiklik gibi unsurların her iki devlet şeklinin de özelliği olabileceğinden, bir tanım unsuru olarak kullanılmaması gerektiğini ileri sürmektedir. Bir monarşi demokratik olabileceği gibi cumhuriyet rejimi de antidemokratik olabilmektedir (Gözler, 2011:122). Ülkelerin uygulama şekillerine göre bu kavramlar içerik olarak birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Günümüzde İngiltere ve İskandinav devletleri gibi sayılı devletler dışında hemen hemen bütün Avrupa devletleri, Amerika kıtası ülkeleri cumhuriyet şeklini kabul etmişlerdir (Versan, 1990: 24). Dünyanın en gelişmiş demokrasilerinden biri kabul edilen İngiltere meşruti monarşinin beşiği iken, cumhuriyetle yönetilen ülkelerde demokratik olmayan uygulamalara rastlamak mümkündür. Yine İran İslam Cumhuriyeti ile Fransız Cumhuriyeti arasında da uygulama ve teoride birçok farklılık bulunmaktadır.

### 1.1.2.2 Yapısı Bakımından Devlet Şekilleri

Egemenliğin yapısı bakımından devletler tek yapılı (üniter) ve birleşik yapılı devletler olarak sınıflandırılmaktadır. Aydınlanma felsefesi ve Fransız devrimi üzerine kurulu olan Fransız yönetim modeli üniter devletin temelini oluşturmaktadır. Altyapısını merkezi monarşiden alan bu model, ulusçu hareketler için ideal bir mekanizma sunmuştur (Nalbant, 1997:70). Basit veya üniter devlette ülke sınırları içinde mutlak bir hukuk ve kanun birliği bulunmaktadır. Tek bir yasama organı, yürütme ve yargı sistemi bulunmaktadır (Nohutçu, 2006 : 396; Kubalı, 1959: 296; Nalbant, 1997:28). Devlet; "ülke, millet ve egemenlik" unsurları bakımından da teklik özelliği göstermektedir. Devleti oluşturan kurucu unsurlar tek ve bölünmez bir bütündür. Ülke tek ve bölünmezdir, ülkenin bir kısmına diğer kısmından ayrılma hakkı tanınmaz. Milleti temsil eden insanlar arasında din, dil, ırk, etnik grup bakımından ayrım yapılamaz. Bütün ülke içinde tek bir egemenlik adına yasama, yürütme ve yargı yetkileri kullanılmaktadır (Gözler, 2011: 130-132; Nalbant, 1997: 65). Hâkimiyetin bir bütünlük arzettiği devlet şeklidir. Devlet sınırları içerisindeki herkes tek bir siyasal otoriteye ve aynı yasaya bağlıdır.

Siyasi bakımdan merkezi yönetime göre örgütlenmiş devlete üniter devlet denmektedir. İdari bakımdan merkezden yönetim ise, kamu otoritesinin merkezileştirilmesini gerektirmektedir (Eryılmaz, 2001: 59). Üniter devlette örgütlenme merkezi ve mahalli idareler olmak üzere iki türde ortaya çıkmaktadır. Ulusal hükümetin dışındaki mahalli yönetim ünitelerine bırakılmış bir egemenlik alanı bulunmamaktadır (Eryılmaz, 2001:67). Yerel yönetimlerin kanun yapma, yürütme ve yargılama yetkisi ve organı yoktur. Yönetim bakımından sistem olarak il belediye köy gibi teşkilatlanmalar ile yerinden yönetim ilkesi uygulanabilir ancak egemenlik tektir ve devlet tüzel kişiliğinde toplanmıştır (Versan: 1990: 32). Üniter devlet örneği olan ülkemizde yerel yönetimler, merkez tarafından belirlenmekte ve merkezden gelen kurallar doğrultusunda hareket etmektedir. Yerel yönetimlerin merkez adına ve dışında kanun yapma ve uygulama yetkisi bulunmamaktadır.

Merkezi idarenin karar alma ve yürütmeye ilişkin bazı yetkilerini, hiyerarşisi içinde yer alan alt birimlerinin yöneticilerine aktarması yani merkezden yönetimin

yumuşatılmış biçimine "*yetki genişliği"* denilmektedir. Verilen bu yetki sayesinde taşradaki yöneticiler, ulusal plan ve programa bağlı olarak yerel düzeyde uygulama gerçekleştirmekte böylece merkezde biriken iş yükünün önüne geçilerek idare daha etkin ve verimli şekilde yürütmeyi sağlayabilmektedir (Eryılmaz, 2001: 65). "*İdarenin bütünlüğü"* ilkesine göre ülke içinde idari işlev gören değişik kuruluşların (merkezi yönetim ve taşra örgütü, yerel yönetimler, hizmet yerinden yönetim kuruluşları, kamu kurumları, bağımsız idari otoriteler gibi) bir bütünü oluşturduğunu anlatmaktadır (Nalbant, 1997: 91). Üniter devlette yerel ve bölgesel yönetimler yetkilerini merkezi yönetimden almaktadır. Merkezi yönetim yetkilerini geri alma yetkisini elinde bulunduracak şekilde, yetkilerinin bir kısmını bölgesel birimlere aktarmaktadır. Üniter devlette bir yönetimin diğerine yetki aktarmasından dolayı yönetimlerin eşitliği ve bağımsızlığından söz edilmemektedir. Merkezi yönetim, üstündür ve diğer yönetimler merkezi yönetime bağlıdır (Uygun, 2002: 10-12).

Birleşik yapılı devletler ise; iki veya daha fazla sayıdaki devletin bir araya gelerek oluşturdukları devlet şeklidir (Nohutçu, 2006: 397). Gevşek bağlarla iki ayrı devletin ayrılıklarını koruyarak birleşmeleri devlet birliklerini; daha sıkı bağlarla iki veya daha çok devletin birleşmeleri ise devlet topluluklarını meydana getirir (Gözler, 2011: 130). Toplumsal devletlerde kamu kuvveti tek elde toplanmamıştır. Birden fazla yasama, yürütme ve yargı organı bulunmaktadır. Siyasal bakımdan yerinden yönetim denilen bu sistemde devlet konfederasyon ve federal devlet olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır (Versan, 1990: 32). Konfederasyon; ikiden fazla bağımsız devletlerin hâkimiyetlerini korumak şartıyla ve çoğunlukla savunma amaçlı olmak üzere belirli bir ortak amacı gerçekleştirmek doğrultusunda birleşmelerden oluşan bir devletler cemiyetidir. Bugünkü mevcut federasyonların çoğunluğunun başlangıçta bir konfederasyon oldukları görüldüğünde, konfederasyon federasyonu hazırlayan bir aşama olarak kabul edilebilir (Kubalı, 1959: 299; Uygun, 2002: 133; Nohutçu, 2006:398). Uluslararası antlaşma ile kurulan eşitlikçi bir ortaklıktır. Devletlerarası bir organ işbirliğini sağlamakla yetkilidir ve kararlar burada oybirliği ile alınmaktadır (Nalbant, 1997: 29).

Konfederal birlikte birliğin kurucusu olan üye devletler ile üye devletlerin oluşturduğu genel yönetim arasında eşitlikçi bir ilişki yoktur. Konfederal organlar

yetkilerini birbirinden almaktadırlar (Uygun, 2002: 11). Konfederal organlar üye devletlere bağımlıdır. Eşitlik değil, üye devletlerin üstünlüğü söz konusudur. Eşitsizlik ve bağımlılık ilişkileri bulunmaktadır. Üye devletler ile oluşturulan genel yönetim arasında eşitlik yoktur. Konfederasyon devletler ligi, devletler birliği, uluslararası örgüt ve ittifak gibi kavramlarla açıklanmaktadır (Uygun, 2002: 134). Konfederasyonda üniter devlette olduğu gibi yurttaşlar öncelikle birinci kimlikleri olan ulusal kimliğe bağlı hissederler. Askeri bir dış tehdidin haricinde tüm sorunlarının çözümünü kendi devletlerinden beklemektedirler (Uygun, 2002: 122). Konfederasyonda üye devletler arasında Diyet Meclisi adında ortak bir organ bulunmaktadır. Diyet meclisinde alınan kararlar ancak üye devletlerin yetkili organları tarafından kabul edildikten sonra bağlayıcı olmaktadır. Konfederasyona dahil olan üye devletlerin ayrı olarak kendi başlarına savaş açma, barış yapma gibi devlet olma sıfatları devam etmektedir. Geçici bir durum olan konfederasyon zamanla dağılabilir, üyeler birlikten ayrılabilir veya konfederasyona üye devletler arasındaki hukuki ilişkiler daha sıklaşırsa federal devlet şekline dönüşebilir (Versan, 1990:33). Tarihte örnekleri görülen konfederasyonlar ya dağılıp yok olmuştur ya da federasyona dönüşmüşlerdir. Bir devletler topluluğu olarak kabul edilen İngiliz Milletler Cemiyeti; Britanya İmparataorluğu'nun eski sömürgelerinin de içinde olduğu konfederasyon örneğidir.

Federasyon ise uluslararası kişiliğe sahip merkezi nitelikteki bir federal devlet ile uluslararası kişiliğe sahip olmayan bölgesel (federe) devletlerin aralarında güvenceli şekilde yetki paylaşımı yaparak oluşturdukları devlet topluluğudur (Gözler, 2011: 143). Yasama, yürütme ve yargı sistemi federe devletlerde ve federal devletle ayrı ayrı bulunmakta ancak ortak bir anayasa etrafında birleşmişlerdir (Nohutçu, 2006: 398). Konfederasyonun aksine federasyonda onu teşkil eden devletlere ayrılma hakkı tanınmamıştır. Konfederasyondan bir diğer farkı konfederasyon bir uluslararası antlaşma ile kurulurken federasyon anayasa ile kurulmaktadır. Federe devletler arasındaki münasebet iç hukuk meselesidir ve anayasa kurallarına tabidir (Kubalı, 1959: 300-302; Versan: 1990: 33). Federal siyasal sistem türdeş olmayan ırk, dil, din etnik öğe açısından farklılık taşıyan sosyal gruplar tarafından oluşturulduğundan benimsendiği için zaman zaman ayrılıkçı talepler olmakta ve ayrılma sağlanmaktadır. Yugoslavya ve Çekoslavakya kurucu

cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilan etmesi ile sona erdirilmiştir (Uygun, 2002: 187). Yine de genellikle, federasyonlarda bir devletin bölünmeye karar vermesi ile değil, birden çok devletin farklılıklarını koruyarak birleşme isteği üzerine kurulu olduğu düşünülmektedir (Nalbant, 1997: 40). Bir devletin federasyondan ayrılması konfederasyona kıyasla daha zordur.

Federal sistemin örgütsel ifadesi çok merkezliliktir. Eyaletler de otoritesini merkezi hükümet gibi doğrudan halktan almakta ve yapısal olarak merkezi hükümetin müdahalesine karşı korunmaktadır (Eryılmaz, 2001: 68). Siyasal alanda çokmerkezlilik bir yetki paylaşımı demektir (Nalbant, 1997: 32). Çok sayıda iktidar merkezi içermesi sebebiyle federasyon, merkeziyetçi olmama ilkesine göre oluşturulan çok merkezli siyasal bir modeldir. İktidar merkezleri yetkilerini doğrudan halktan almaktadır. Üniter devlet veya konfederasyondan bir diğer farkı ise hem federal yönetimin hem federe yönetimlerinin yetkileri güvence altına alınmıştır. Yönetimlerden birinin tek yanlı işlemi ile yetki paylaşımında değişiklik yapılamamaktadır. Federal devlette vatandaşlar kendilerini hem ulusal hem de bölgesel olmak üzere iki ayrı kimlikle tanımlamaktadır (Uygun, 2002: 121-122). Yönetimler anayasa karşısında eşit durumda olup, kendi yetki alanları içinde bağımsız hareket etmektedirler. Üniter devlet ve konfederasyondan farklı olarak yönetimlerin eşitliği ve bağımsızlığı ilkesi egemendir (Uygun, 2002: 12). Şahsi ve hukuki birlik veya konfederasyon tarihsel şekillerdir günümüzde örneği bulunmamaktadır. Federasyon ise günümüzde yaygın olarak görülen bir devlet şeklidir. Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Kanada, Avusturya, İsviçre, Avustralya ve Belçika federasyon örneklerindendir (Gözler, 2011: 142).

### 1.1.3 Siyasal Yönetim Biçimleri

Otorite ve iktidar içeren, yerleşik ve belli insan ilişkileri kalıbı olarak tanımlanan siyasal sistem, toplumdaki siyasal iktidarın yapısı ve kullanılış biçmi tarafından şekillendirilmektedir (Şaylan, 1981:5). İktidarı ele geçirme şekli, iktidarın sınırları, iktidarı sınırlayan öğeler, iktidarın ortakları ve paydaşları, görev ve sorumluluklar ile yetki alanları toplumlara göre farklılık göstermektedir. Devletler kendi sosyo-kültürel, ekonomik yapılarına ve düşünce sistemlerine bağlı olarak bir yönetim biçimi (siyasal sistem) benimsemişlerdir. Çağlara göre bu yönetim

biçimlerinin paralellik gösterdiği söylenebilinir. İlk çağda fiziki güce ve dine dayalı tek elde veya bir azınlık elinde toplanan iktidar; akılcı ve bilimsel düşünce akımları, artan nüfus, gelişen iletişim teknolojileri, biriken sermaye ile birçok farklı aktörün eline geçmiştir. Tek elde toplanan iktidar modern toplumlarda birçok farklı elde toplanmaya başlanmış ve iktidarlaşma derecesi azalmıştır. İktidar sivil toplum örgütleri, hak ve özgürlükler hukuk kuralları ile sınırlandırılmıştır. Hukuk kuralları toplumdaki güç ve otoritenin dağılımını belirlemektedir. Yönetim biçimleriyle ilgili birçok farklı sınıflandırma yapılmaktadır. Sınıflandırmalar, olgular arasındaki farklılıkları ortaya koyarak bizlere tanımlama yapabilmek için anlamlı şemalar sunsa da, bazen farklı kategoriler arasındaki uygulama benzerlikleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Demokratik rejimlerin her durumda çoğunluğun rejimi olduğu veya askeri rejimlerin sarsılmaz kötü olduğu iddiaları uygulandıkları toplumun koşullarına bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Çalışmada siyasal yönetim biçimleri, geleneksel ve modern yönetimler olarak iki ana başlık altında incelenmektedir.

#### 1.1.3.1 Geleneksel Siyasal Yönetim Biçimleri

Sırtını alışkanlık gücüne dayayan geleneksel iktidarların, iktidarını devam ettirmesi için sürekli bir çaba vermesi gerekmemektedir. Gelenek ve göreneklere dayalı iktidar; saygıyı kazandığından dolayı, kendisini devirebilecek bir muhalafet bulunmamaktadır (Russell, 2004: 33). Geleneksel siyasal yönetim biçimleri olarak sınıflandırılan bu türler tarihteki ilk uygulama örnekleridir. Günümüzde hala bu yönetim biçimlerini benimseyen ülkeler bulunmaktadır. Batı'da Aristo, Platon (Eflatun), Hobbes, Machiavelli; Doğu'da İbn'i Haldun, Nizamülmülk gibi siyasi bilginlerin hangi yönetim türünün en iyisi olduğu üzerinde yoğunlaşan çalışmaları, bu yönetim türleri hakkında bilgi vermektedir. Aristokrasi, oligarşi, teokrasi, feodalizm monarşi bu yönetim biçimleri arasında yer almaktadır. Monarşi yönetimi hakkında yukarıda bilgi verildiği için burada tekrarlanmamaktadır.

Aristokrasi erdemce mutlak olarak en iyilerin egemenliğidir. Oligarşinin aksine görevlilerin servetlerine göre değil liyakate göre seçildikleri bir anayasayı anlatmaktadır. Temel ilkesi erdemdir ve toplumun yararını amaçlayan azınlığa dayalı yönetimlerin en iyi örneğini oluşturmaktadır (Aristoteles, 2010: 121). Bodin'e göre

ılımlı bir yapıya sahip olan aristokrasi; zengin, soylu, bilge gibi seçkinlerin iş başında olduğu elitist temele oturmaktadır. Azınlığın olası bir despotluğuna yol açabilir. Egemenliğin birçok kişide bölüştürülmesi ile anarşiye neden olabilir. Yetki ve sorumluluklar en seçkin kişiye verilmelidir (Akt. Ağaoğulları ve Köker, 2000: 44). Mutlakiyet rejiminin savunucusu olan Bodin, aristokrasi içerisinde de tek bir kişide yetkilerin toplanılmasını salık vermiştir. Platon insan karakterleri ile yönetim biçimleri arasında benzerlik kurmuştur. Platon'a göre beş çeşit yönetim ve beş temel karakter biçimi vardır. Aristokrasiye karşılık gelen insan karakteri iyi ve adil olarak tanımlanmıştır (Platon, 2005: 544). Devleti yönetme işinin eğitim ve tecrübenin ustalaştırdığı filozoflara verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu kişiler en adil şekilde yönetim işini yerine getireceklerdir.

Aristokrasinin kurulması için monarşinin yıkılmasına gerek yoktur, monarşinin devamı olarak ortaya çıkmıştır. Aristokrasi batıya özgü bir yönetim biçimi değildir. Mısır monarşisi (MÖ 2750-2250) bir derecede soyluların egemenliğine girmiştir. Japonya'da Fujiwara döneminde Çin'de Han Hanedanı sırasında aynı şey olmuştur. Atina'da sekizinci yüzyılda monarşi yerini aristokrasiye bırakmıştır. Aristokrasinin cumhuriyetçi biçimindeki en iyi ilk örneğini ise Roma (MÖ 509) vermiştir. Roma'da uzun süre demokrasi ve monarşi unsurlarını da içeren aristokratik anayasaya kabul görmüştür (Parkinson, 1976: 95-99). Hobbes, monarşi, demokrasi ve aristokrasi olarak üçe ayırdığı devlet biçimleri içerisinde mutlak monarşiyi savunmuştur. Tek bir egemenin –monarşinin- karşısında, ikincil temsilciler –aristokratlar ve demokratlar- tehlikeli görülmektedir. Monarşide kral özel çıkarı kamu çıkarı ile özdeş tutmaktadır. Oysa meclislerde temsilciler kamu çıkarından önce kendi çıkarlarını savunacaklardır. Kıskançlık ve menfaat nedeniyle meclis düşürülebilir ancak monark düşürülemez (Hobbes, 1992: 139-140) demektedir. Hobbes, en iyi yönetim şekli olarak monarşiyi işaret etmiştir. Aristokrasi; soylu veya imtiyazlı bir sınıfın yönetici olduğu yönetim şeklidir.

Bir diğer geleneksel yönetim biçimi ise oligarşidir. Kişinin maddi varlığının ölçü alındığı, zenginlerin egemen olduğu bir yönetim şekli olan oligarşi birçok dezavantajı içinde taşıyan bir yönetim şeklidir. (Platon, 2005: 558) Devlet görevlerine atanabilmek çok yüksek bir mülkiyet koşulu ile sınırlandırılmıştır.

Görevler kalıtsal bir şekilde babadan oğla geçmektedir ve egemen erk yasada değil, görevli azınlığın elindedir (Aristoteles, 2010: 119). Krallıktan tiranlığa, aristokrasiden oligarşiye ve çokluğun anayasal egemenliğinden demokrasiye sapma olmuştur. Oligarşi varlıklı adamların çıkarı için azınlığın yönetimidir ve toplumun yararını açıklamaz (Aristoteles, 2010: 81). Yönetim, zengin azınlığın çıkarını ön planda tutmaktadır. Eşitlikçi olmayan bir toplum yapısı bulunmaktadır. Azınlığın kötü yönetimini simgelemektedir. Erdem, ahlak gibi kavramlara bu yönetimde yer yoktur. Oligarşi insanı sadece parayı önemsemektedir, eğitim durumlarını dert edinmemişlerdir. Dış görünüşleriyle dürüst adil yardımsever bir insan görüntüsü çizerler fakat pinti ve para düşkünü insanlardır. Kendi içlerinde bütünlüklü ve uyumlu bir ruhtan yoksundurlar (Platon, 2005: 567). Oligarşi, aristokrasi yönetiminden memnun olmayanların, bu yönetime verdikleri kötüleyici bir ismidir (Hobbes, 1992: 139). İktidarı kullananların çıkarları ön plandadır. Yozlaşmış yönetim biçimini ifade etmektedir.

Teokrasi en eski geleneksel iktidar biçimlerinden biridir. Uygar insanlardan daha fazla *telkin*e ihtiyaç duyan ilkel topluluklarda büyü ve duanın etkisi oldukça fazladır. Dinsel iktidarlar, doğaüstü varlıkların yardımına dayanmaktadır. Telkine dayalı iktidarla hastalar iyileştirilmekte, kötülüklerden korunulmakta, günlük yaşam düzenlenmekte ve savaşta manevi güç ile savaşılmaktadır. Rahibin en ilkel biçimi olan büyücüler, büyülerle insanları etkisi altına almış böylelikle en eski dini siyasal liderler arasında kabul edilmiştir (Russell, 2004: 46-47). Siyasal iktidarın meşruluk temeli gökyüzünde, Tanrıda ve kutsal kaynaklarda aranmıştır. Teolojik meşruluğun en ilkel türlerini Tanrı Kral'larda görmek mümkündür. Mısır Firavunları, Osiris Tanrısının oğludur ve kendisi de Horus Tanrısıdır. Her yeni firavun tahta geçince Horos'un yeniden doğduğu efsanesine inanılmaktadır (Kapani, 2010: 74). En eski monarşiler bile kralın gücünü Tanrı'ya dayandırmış, bir derece teokratik yönetim özelliğini sergilemişlerdir. Tek bir din adamı veya din adamlarınca uygulanan bir yönetim olarak teokrasinin siyasal ilişkisi misyoner veya cezacı dinler üzerinde toplanmaktadır. Bunlardan ilki budizmdir ve Budist bir teokratik hükümetin kurulduğu yer Tibet'tir. Musevilik Hristiyanlık, Müslümanlık dinlerinin peygamberlerince gönderildikleri toplumlarda kendi dini kurallarını benimsetmeye çalıştıkları öne sürülmüştür (Parkinson, 1976: 113). Din günlük yaşam pratiğini

düzenleyen ve eylemleri yargılayan bir kurum olmuştur. Din adamlarının siyasette, ekonomide, sosyal ve kültürel yaşamda koyduğu kurallar vardır.

Gelişmiş ve sistemleştirilmiş teokratik doktrinlerin ortaçağın sonlarında başladığını savunan görüşler de bulunmaktadır. Avrupa'da mutlak monarşilerin kurulmasıyla birlikte krallar hükümranlık haklarını Tanrı'ya dayandırmışlardır (Kapani, 2010: 75). Kilise Avrupa'nın ortaçağ feodal yapısında uzun süre etkili olmuştur. Hobbes, Roma'lı ruhbanlardan Avrupa'ya miras kalan, insanlar üzerinde dini kullanarak hâkimiyet kurmaya çalışan sahtekârları karanlığın krallığı olarak tanımlamıştır (Hobbes, 1992: 421). Kilisenin Tanrı'nın yeryüzündeki krallığı olduğu yanılgısına dünyevi çıkarlar eşlik etmiş, devleti yönetme hakkına sahip olmuşlardır (Hobbes, 1992: 474). Tanrısal hukuk doktrini iktidara mutlak, kesin ve tartışmasız itaati zorunlu kılmaktadır. Yönetici Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olduğundan kişilerin iktidara karşı direnme olanakları reddedilmiştir (Göze, 2011: 141). Tarihte İslamiyet, müslüman devletlerin siyasal, sosyal, hukuk ve ekonomi sistemlerinde temel bir rol oynamaya devam etmektedir. Şeriat kişi davranışlarını sadece ibadet kapsamında değil, dünya işleri ve toplumsal ilişkiler bağlamında ele alan "doğru eylem yolu"nu gösteren bir eylem sistematiği olmuştur (Berkes, 1997: 14). Osmanlı İmparatorluğu'nda padişah halife unvanını taşıyarak hem dünyevi hem dini iktidarın başı olarak çifte kuvvete sahip olmuştur. Günümüzde Japonya'da hala imparatorluğun kutsal bir kişiliğe sahip olduğu inanılmaktadır (Öztekin, 2001:15). Hükümdarlar din kuralları ile iktidarlarını pekiştirmek istemişlerdir. Dinlerde padişaha karşı gelmek tanrıya da karşı gelmek demektir ve cezası dünyevi ve ruhani dünyayı kapsamaktadır. Günümüzde Vatikan, İran, Suudi Arabistan gibi birçok ülke teokrasiye göre yönetilmektedir.

Ortaçağın bin yıllık döneminin sosyal, siyasal, ekonomik ve hukuki düzenini belirleyen feodal sistem, ilkçağın da modern çağın da toplum yapısından farklıdır (Göze, 2011: 66). Feodalizm, merkezi devlet iktidarını oluşturan yetkilerin parçalandığı, dağıldığı düzeni ifade etmektedir. Teorik olarak kralın varlığı ortadan kalkmasa da devlet iktidarı ve devletin egemenliği kavramı yoktur. Kişisel hizmet ve sadakat ilkesine dayanan feodal düzende insanlar merkezi otoriteye değil, toprak sahibi senyörlere bağlıdır. Kişisel adalet, devlet adaletinin yerini almıştır. Herkes

kendi senyörünün mahkemesinde yargılanmaktadır. Kamu hukuku ile özel hukuk değerleri birbirine karışmıştır (Akt. Göze, 2011: 75). Mülkiyete ve soyluluğa dayalı bu yönetim biçiminde monarşilerdeki gibi bir kural ve uygulama bütünlüğü yoktur. Eşitlikçi olmayan bir toplum yapısı bulunmaktadır.

Krallar, soyluluk yaratırken aslında bir yandan da kaçınılmaz bir süreç olarak kendi düşüşlerini hazırlamışlardır. Kralların çocukları ve torunları soyluları oluştururken, generaller ve danışmanlar da fetihlerle krallığın büyümesini sağlamıştır. Kralın rakipleri haline dönen soylular, ister uzak eyaletlere gönderilsin isterse kralın yanında tutulsun, iktidarı ele geçirmeye çalışmışlardır (Parkinson, 1976: 86). Karışıklık ve düzensizliğin yerleştiği ticaretin durduğu ve kent yaşamının önemini yitirdiği ortamda feodalite ortaya çıkmıştır. Feodal toplumun temel özelliği hiyerarşik bir toplumsal tabakalar düzeni, bir dünya görüşü ve toprağa dayalı üretim tarzıdır (Ağaoğulları ve Köker, 2011: 181). İktidar, toprak sahibi kişiler ve soylular arasında bölgelere göre paylaşılmıştır.

Güçlü bir merkezi otoritenin bulunamayışının bir sonucu olarak, güçlü olanların kişisel hâkimiyetlerini kurması eğilimi belirmiştir. Güçsüz olanların diğer toplumlardan gelen saldırılar sonucunda mal ve can güvenliklerini sağlamak için, güçlü kimselerin himayesi altına girmesi Roma'dan kalma "Sığınma - koruma" ilişkisini pekiştirmiştir. Feodal toplumun en alt katmanını oluşturan serflere hiçbir siyasal hak tanınmamıştır. Serfler soylu efendilerinin topraklarında üretim yapanlardır. Soylular ise serflerin çalıştıkları malikânelerin sahipleri olan, barış zamanında malikâneleri yöneten, savaş zamanı bağlandıkları üst fedoal beylerin ordularına katılan kişilerdir. Serfler feodal sözleşmede varsal olarak geçmektedir, varsallar sahipleri olan serflere bağlılık yemini etmişlerdir, savaş zamanlarında da yanlarında olacaktır. Süzerenler ise varsalın can ve mal güvenliğini sağlama, onu koruma, hakça davranma, yargılama, yönetme hakları ile kuşatılmıştır. Feodal sözleşmede kabul edilen karşılıklı hak ve görevler ilişkisinde, yönetene tek yönlü mutlak bir bağlılık olmasa da, birinin üstün olduğu eşitsiz bir ilişki söz konusudur (Şenel, 2011: 233-236).

Vassallar zamanla kendilerine verilen toprakları bir yandan işlemiş diğer yandan kendini ve emri altındakileri savaşa uygun olarak donatıp hazırlamış, topraklarını savunmak, güven ve düzeni sağlamak ve hükümdarın politikalarını uygulamakla yükümlü kılınmıştır. Hükümdar adına uyguladıkları eylemleri ile giderek hükümdar karşısında daha özerk hale gelmişlerdir. Bir vasal bir başka vasala fief devredebilmiştir. Daha büyük varsallar kendilerinin hiyerarşik olarak daha üstün oldukları bir yapı oluşturmalardır. Bu kişiler senyör veya lord olarak anılmaktadır (Poggi, 2008:50). Çin, Hindistan ve Japonya'da da feodalizm örneklerine rastlanmıştır. Çin MÖ. 500'den 250'ye kadar Dük, Marki, Kont ve Baron ünvanlarının karşılıklarına sahip doğuştan gelen soylularca yönetilmiştir. Merkezi hükümet olsa da topraklar bağımsız parçalara bölünmüş, bu insanların kendi varsalları danışmanları, memurları ve özel eğitim biçimleri vardı. Japonya'nın feodal döneminde de öteki insanlardan taktıkları kılıçla ayrılan Samurailer de şövalyeler gibi eğitim görmüş, özel güç ve prestije sahip centilmenlerdir (Parkinson, 1976: 86-89). Ortaçağ Avrupa'sı ile özdeşlemiş bir yönetim tarzı olarak kabul edilse de, doğuda Asya'da da örneklerine rastlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda da ismi tam olarak feodalizm olmasa da, bir dereceye kadar özerklik elde etmiş olan toprak ağalarını da feodal beylere benzetmek yanlış olmayacaktır.

#### 1.1.3.2 Çağdaş Siyasal Yönetim Biçimleri

Dünya sisteminin jeo kültüründe tarihsel bir dönüm noktası olan Fransız Devrimi temelde iki önemli değişime neden olmuştur. Birinci olarak aydınlanma düşüncesinin siyasi ifadesi olarak ilerleme fikri benimsenmiş ve politik değişim normalleşmeye başlamıştır. İkinci olarak da monarktan halka geçen egemenlik kavramı dünya sisteminin ortak aklı haline gelmiştir (Wallerstein, 2011: 96). Aydınlanma düşünce sisteminde; dünyevi olmayan güçlerin iktidarını, dünyevi güçler aldığında, toplum ve bireylerin üstündeki iktidarın yalnızca insanın kendi ürünü olduğu fikri kabul edilmiştir. Buna göre gerektiğinde birey ve akıl tarafından bu iktidarların değiştirilebileceği kabulü bir dünya görüşü ve kültürel kod olarak yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Çiğdem, 2008: 22). Çağdaş siyasal yönetimlerde iktidarın değiştirilebilir olma özelliği katılımcı bir yönetim anlayışını yansıtmaktadır. Siyasal sistemi oluşturan ve şekillendiren aktörler çoğalmıştır.

Doğal hukuk doktrini, devlet iktidarının kökünü tanrıya bağlayan tanrısal hukuk görüşünün yerini almıştır. Doğal hukuk teorisine göre iktidarın kaynağı toplum ve sözleşmelerdir. Siyasal iktidar insan yapısı olduğundan emretme gücünün kökü için tanrıya gitmeye gerek yoktur (Göze, 2011: 141). Siyasi fikirleri ile Fransız Devrimi'ni etkileyen Rousseau, halka dayanmayan yasama gücünün geçersiz olduğunu ileri sürmüştür. Keyfe bağlı bir yönetimin yasal bir yönetim olabilmesi için, halkın o yönetimi kabul veya red etmeye hakkı olması gerekmektedir. İnsanlar özgür olarak doğmaktadır, özgürlükleri kendiliklerinden gelir. Babaları kendilerini bir başkasına adasa bile, bu çocuklarını bağlayamaz. İnsanların özgürlüğünden vazgeçmeleri, insanlık haklarından ve ödevlerinden vazgeçmesi demektir ve bu insanın yaradılışına ters bir durumdur (Rousseau, 2011: 8-9). Yalnızca genel irade, devletin güçlerini devletin kuruluş amacı olan herkesin ortak iyiliğine uygun olarak yönetebilir. İnsanlar arasındaki birbirinden ayrı çıkarlar arasında, tüm çıkarların anlaştığı ortak noktalar toplumsal bağı oluşturmaktadır ve toplum bu çıkarlara göre yönetilmelidir (Rousseau, 2011: 23). Herkesin hak ve ödevleri gereği yönetime katılabildiği anlayışın temelleri atılmıştır. Halkın iradesi, kişi veya zümrenin iradesinden üstün tutulmuş, herkes için iyiye ancak bu genel irade ile ulaşılabileceği kabul edilmiştir.

Devletin hukukla olan ilişkisi devletin kurumsallaşmasında önemli rol oynamıştır. Siyasetin tüzelleşmesi ve hukukun siyasallaşması arasındaki hassas denge karşılıklı etkileşim giderek daha derinleşmiş ve her iki olgunun da yapısına müdahalede bulunmuştur. Hukuk bir yandan siyasal süreçleri şekillendirmiş diğer yandan da hükümdar özerkliğinden çıkmıştır. Geçerliliğini ve içeriğini din, gelenek ve grupların anlık uygulamalarından alan bir dizi ilke ve norm olmaktan çıkmış; izlenen politikanın ürünü haline gelmiştir. Devletin kendi organizasyonunu organlar, merciler, otoriteler şeklinde ifade edebilmesi; her birine farklı yetki ve imkan vermesi; kontrol mekanizmaları kurması; vatandaşlara sıfatlar yükümlülükler ve zorunluluklar yüklemesi gibi faaliyetler hukuk aracılığıyla mümkün kılınmaktadır (Poggi, 2008: 40-41).

İlahiyat kavramları dünyevileştirilerek, modern devlet kuramının önemli kavramlarını oluşturmuştur. Her şeye kadir olan Tanrı, her şeye kadir kanun

koyucuya dönüştürülmüştür. Mucizenin ilahiyat için taşıdığı anlam, olağanüstü halin hukuk için taşıdığı anlama benzemektedir (Schmitt, 2010: 41). Çağdaş siyasal uygulamalar gözle görülür şekilde "sivilleşmiş" ve doğrudan şiddete başvurulması gibi yaptırımlar iyice azalmıştır (Poggi, 2008:101). Günümüzde birbirinden çok farklı siyasal sistemleri benimseyen hükümetler vardır. Bu farklılıkla rağmen genel olarak siyasal sistemler demokratik ve demokratik olmayan sistemler olarak ikiye ayrılmaktadır (Linz, 2012: 16). Demokratik olmayan rejimler tiranlık, despotizm, otokrasi, mutlakiyet, diktatörlük, otoriterizm ve totaliterizm olarak çeşitlilik göstermektedir (Sartori, 1993: 202). Siyasal rejimler çoğulcu veya tekelci sistemler olarak da sınıflandırılmaktadır. Hangi yönetim biçiminin daha iyi olduğu sorusu tarih boyunca tartışılmıştır. Bu rejimlerden birinin iyi ötekisinin kötü olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Aron'a göre her rejim kusurlu olabilmektedir ancak kusurluluğun türü aynı değildir. Anayasaya bağlı çoğulcu rejimlerde eylem kusurları varken tekelci rejimlerin özde kusurları bulunmaktadır (Aron, 1976: 359). Çoğulcu rejim kusurları aşırı demogoji veya oligarşiyle ortaya çıkarken, tekelci parti rejimi ise kusursuz bir toplum yaratma arzusu bile duysa toplumu tek bir düşünce etrafında birleştirdiğinden ve farklılığa izin vermediğinden demokrasiyi geliştirememektedir. Linz'in kategorisinden hareketle demokrasinin karşısında yer alan tekelci rejimler çalışmamızda totaliter ve otoriter rejimler olarak ele alınmaktadır.

#### 1.1.3.2.1 Totaliter Rejimler

Totaliterizm (bütüncüllük); her şeyi kapsayan ve içine alan bir nesne hakkında fikir vermektedir (Sartori, 1993: 207). Totaliter sistemler, ideolojinin hayat verdiği bir ihtilal sistemidir (Aron,1976: 233). Ekonomik, kültürel toplumsal ihtilalleştirmeyi yapabilmek amacıyla, iktidarı ele geçirdikten sonra da ideolojileri doğrultusunda devam eden ve bu ideolojileri toplumun en kuytu yerlerine kadar yaymaya çalışan, mevcut düzeni yok eden bir ihtiladir (Friedrich ve Brezezinski, 1964: 126). Totaliter rejimlerde tekilci fakat tekil olmayan bir iktidar merkezi mevcuttur. Kurumlar ve gruplar arasındaki bu çoğulculuk eski toplum dinamiklerinin bir ürünü değil, meşruluğunu merkezden alan ve siyasal yollardan yaratılmış bir şeydir. Totaliterizmde diğer tekilci siyasal sistemlerden farklı olarak özerk, geliştirilmiş, nihai bir anlam ve tarihsel bir amaç taşıyan ideoloji bulunmaktadır. Yönetici grup veya lider, bağlı olunan parti bu ideoloji ile özdeşleştirilmektedir. İdeolojinin ilkeleri

parti programını oluşturur (Linz, 2012: 42). Her şeyi yeniden kuran, her şeyi kapsayan ve bin yıllık bir barış ve esenlik dönemi öngören bir ideolojidir (Sartori, 1993: 221). Totaliter rejimlerde siyasal iktidar meşruiyetini sağlayan ideolojiyi geliştirmek ve canlı tutmak zorundadır. İdeolojiye karşı oluşabilecek fikirsel temelleri çürütebilmek için sürekli bir düşünsel çaba harcamak durumundadır.

Bu rejimi belirleyen başlıca özellik topyekün etkileme ve kapsamadır (Sartori, 1993: 220). Totaliterizmde vatandaşların kitleler halinde siyasal görevlere katılmaları ve bu amaç doğrultusunda seferber olmaları talep edilir, teşvik edilir ve ödüllendirilir. Totaliter rejimlerde propaganda, eğitim, kadro yetiştirilmesi, ideolojinin geliştirilmesine yönelik bilimsel faaliyetler, sistemle özdeşleşen aydınların ödüllendirilmesi diğer siyasal sistemlere göre çok daha fazla önem taşımaktadır (Linz, 2012: 43). Halk kitlesine ortak bir istenç aşılamak ve insanı tüm yönleriyle ideolojik bütünün içine çekmek amaçlanmaktadır. Politik görüşlerin yanı sıra meslek ve aile yaşamının, estetik görüşlerin veya inanç ve değerlerin de devlet ideolojisinin hizmetine adanması amaçlanmaktadır (Bourse ve Yücel, 2012: 18). Totaliter rejimlerde hem fiziki birlik hem de amaç birliği diğer rejimlere göre daha görülür bir nitelik taşımaktadır. Eğitilen ve harekete geçirilen kitleler totaliter rejimin ayakta kalmasını sağlayan sadık kitlelerdir.

Hem partiyi destekleyen hem de parti liderleri adına icraatlarını denetleyen, sadece rejim düşmanlarına karşı değil başka sınıflara karşı da kullanılan yıldırıcı bir polis denetim sistemi bulunmaktadır. Polis eliyle yaratılan bu psikolojik "terör" totaliter rejimlerin en önemli özelliklerindendir. Daha önce bağımsız olan tüm kurumların bürokratik işbirliğiyle ekonomi merkezden yönetilmekte ve denetlenmektedir (Friedrich ve Brezezinski, 1964: 13). Totaliter sistemlerde kitle iletişim araçları Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi devletin mülkiyetinde de olsa veya faşist ülkelerdeki gibi özel mülkiyette de kalsa yine de merkezden tek elden hükümet tarafından yönetilmekte ve denetlenmektedir (Friedrich ve Brezezinski, 1964: 105). Tek elden ve merkezden yönetilen kitle iletişim araçları yayınları ile tek taraflı bir kamuoyunun varlığı kaçınılmazdır. Muhalif görüşlerin kendine yer bulması olanaksız görünmektedir.

Tekilci sistemler, çoğulcu sistemlerin tersine "tek doğru" olduğu inancı üzerine kurulmuşlardır ve bu nedenle de bu sistemlerde tek örgüt, tek parti anlayışı hâkimdir. Komünist ve faşist rejimler baskıcı, tekel nitelikleri ağır basan çağdaş siyasal bütünler olarak karşımıza çıkmaktadır (Kışlalı: 2003: 269-270). Tekilci sistemlerde, muhalefet partileri ve baskı grupları bulunmadığından, siyasi iktidarlar keyfi uygulamalara ve zora başvurabilmektedir. Demokratik rejimlerde yargı ve baskı grubunun siyasi iktidar üzerindeki denetim olanağı, baskı rejimlerinde görülmemektedir. Günümüzde en önemli faşist totaliter rejimler arasında sayılan Nazi Almanya'sı ve Sovyet totaliter rejimler devamlılığını koruyamayarak çökse de Kuzey Kore, Çin gibi ülkelerde totaliter rejimler devamlılığını sürdürmektedir.

#### 1.1.3.2.1.1 Komünist Yönetim

Felsefi ve düşünsel temeli Marksist teoride yatan komünizm; Karl Marx ve Friedrich Engels'in öncülüğünde çeşitli milliyetlerden gelenlerle birlikte kaleme alınan komünist manifesto ile anılmaktadır. Manifestoda komünistlerin asıl hedeflerinin proletaryanın bir sınıf olarak oluşması, burjuva egemenliğinin yıkılması, siyasal gücün proletarya tarafından ele geçirilmesi olduğu belirtilmektedir. Burjuva toplumlarında başkalarının emeği boyunduruk altına alındığından komünizm teorisi özel mülkiyetin kaldırılmasına dayanmaktadır. Sermaye, kişisel değil toplumsal bir güçtür dolayısıyla sermaye ortak mülkiyete dönüştürülerek sınıf karakterini yitirecektir (Marx ve Engels, 2008: 36-38). Mülkiyetin dağıtılması ile iktidar işçi sınıfının elinde, ortak bir güç olarak dağıtılmış olacaktır.

Komünist teoriye göre işçilerin vatanı yoktur. Burjuvazinin gelişmesi ve ticaret özgürlüğü ile halklar arasındaki ulusal farklılıklar ve karşıtlıklar yok olmaktadır. Komünizm ile hem ulus içindeki sınıflar arasında hem de bir ulusun diğer ulusu sömürmesi kaldırılmış olacaktır. Komünizmde, herkese eşit çalışma yükümlülüğü, sanayi ordularının kurulması, parasız eğitim olanağı, haberleşme ve ulaşım araçlarının devlet tekeline alınması, miras haklarının kaldırılması kent ve kır arasındaki ayrımın kaldırılması, tarımın imalat sanayileri ile birleştirilmesi gibi uygulanabilir ilkeler belirlenmiştir (Marx ve Engels, 2008: 42-45). Komünist siyasal rejim dağılmacı bir politika benimsemiştir. Dünyadaki işçilerin birleşerek yeni bir sınıfsız, sınırsız toplum yaratacığı ülküsünü taşımıştır.

Komünist rejim tarihte ilk defa 1917 Rus devriminden sonra kurulan Sovyetler Birliği'nde uygulanmıştır. Bolşevik ve Lenin modelinin destekçisi devrimci sosyalistler, kendilerini "sosyalist" ve "sosyal demokrat" olarak adlandırılan reformcu sosyalistlerden ayırmak için "komünist" sıfatını kullanmaya başlamışlardır (Heywood, 2007: 132). İlk komünist rejim olan Sovyet rejimi, totaliter sistemlerin incelenmesinde önem kazanmaktadır. Totaliter sistemlerin ortak karakteristik özelliklerinde bahsedilen işçi partisi, tek lider, tek parti, ideoloji, merkezden yönetim ve denetim gibi unsurları içerisinde barındırmıştır. Lenin "Ne Yapmalı" adlı kitabı ile Sovyetler Birliği içindeki işçilere yol haritası belirlemiş ve kapitalizmle nasıl mücadele edilmesi gerektiğini ortaya koymaya çalışmıştır.

Lenin, hareketin başarılı olmasını teorik güç birikimine ve politik (devrimci) deneyime bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Yalnızca öncü bir teoriyle yönetilen bir parti savaşçı rolü oynayabilecektir (Lenin, 2014: 45). Bu nedenle yoldaşlara ağır bir görev düşmektedir. Kafalarda bozuşmaya neden olan eleştirlere, parti ve programa karşı yapılan her tür küçümsemelere karşı mücadele edebilmek için teorik çalışmanın yeniden başlatılması ve bu karşı fikirlerin çürütülmesi gerekmektedir (Lenin, 2014: 40). Eğitimli işçiler arasında ve aydınlar arasında "önderler" yetiştirilmesine katkı sunulmadığı sürece kitleleler politik mücadele yürütmeyi öğrenemeyeceklerdir (Lenin, 2014: 178). Bu siyasal rejimde insanlar ve eylemleri komünist ideoloji ve tek bir parti etrafında toplanmış; rejimin devamlılığının sağlanması için sürekli bir düşünsel çaba harcanmıştır.

20. yüzyıl, endüstriyel kapitalizm deneyimi az olan veya hiç olmayan Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerinde sosyalist düşüncelerin yayılmasına sahne olmuştur. Bu ülkelerde sosyalizm çoğunlukla sınıf mücadelesinden ziyade anti sömürgeci mücadeleden dolayı gelişmiştir. 1945'ten sonra komünizmin Bolşevik modeli doğu Avrupa'da 1949 devriminden sonra da Çin'de benimsenmiş daha sonrasında da Kuzey Kore, Vietnam, Kamboçya ve Laos'a yayılmıştır. Sosyalizmin daha ılımlı modelleri de 1947'de Hint siyasetine egemen olan Kongre partisi aracılığıyla denenmiştir (Heywood, 2007: 133).

#### 1.1.3.2.1.2 Faşist Yönetim

Faşizmin düşünsel kökleri 19. yüzyıl sonlarına kadar götürülse de, bu fikirler Birinci Dünya Savaşı sonrasında şekillenmiştir. Avrupa'nın pek çok yerinde yeni kurulan demokrasilerin kırılganlığı ve bu demokratik ilkelerin eski otokratik sistemlerinin yerine geçemeyişi faşizmin yükselmesinde etkili olmuştur. Demokratik hükümetler tüm dünyayı etkileyen ekonomik krizler karşısında zayıf kalmış, güçlü lider fikri yeniden ön plana çıkmıştır. 1920 ve 1930'larda ortaya çıkan faşist rejimler farklı politik düzenler ortaya koymuştur. Faşizmin en önemli iki örneği 1922- 1943 arasında İtalyan Mussolini faşist diktatörlüğü ile 1933-1945 arasında Almanya'da Hitler faşist diktatörlüğüdür. İtalyan faşizmi mutlak sadakate dayalı aşırı bir devletçilik şeklidir. Hitler faşizmi ise ırkçılık temeli üzerine inşa edilmiştir. Alman ırkının "üstün ırk" olduğu inancı "Aryanizm" ile Yahudilerin kötü olduğu ve sistematik şekilde yok etme girişimine dayalı "anti semitizm"e dayanmaktadır. Faşizmin ortak teması birleşmiş ulusal bir topluluk imgesidir. Birey hiçbir şeydir. Faşist, hayatını ulusunun veya ırkının şanına adamaya hazır en yüce lidere sorgusuz sualsiz bir itaatla bağlı insanlara verilen addır (Heywood, 2006: 84). İki dünya savaşı arasında ve sonrasında Doğu ve Orta Avrupa'da Romanya ve Macaristan faşizme doğru kaymıştır. 1928'de Portekiz'de Salazar, 1936- 1939 yılları arasındaki iç savaş sonucunda milliyetçilerin galibiyeti ile İspanya'da Franco, 1930'ların Japonya'sında, 1945-1955 yılları arasında Peronların yönetimindeki Arjantin'de faşizmle bağlantılı rejimler ortaya çıkmıştır (Heywood, 2007: 262). Faşizm, azgelişmiş ülkelerde değil, belli ölçüde gelişmiş ülkelerde ve kapitalist toplumlarda ortaya çıkmaktadır. Kapitalist toplum yapısının belli sorunları çözemediği zamanlarda olası hale gelmiştir. Burjuvazinin ve sermaye sahiplerinin zor kullanarak ve baskı yolu ile egemenliklerini korudukları siyasal sistemdir (Şaylan, 1981: 114).

Faşist siyasal sistemlerde bazı ortak noktalar göze çarpmaktadır. Faşizmde ayrıntılı, tutarlı ve bilimsel olma kaygısı duyulan bir temele gereksinim duyulmamaktadır. Her şey "devlet" için düşüncesi tüm davranışlara yön vermekte; doğal eşitsizlik kabul edilmektedir. Üstün bir önderin yol göstericiliği bulunmaktadır. Faşist devletlerde siyasal ideolojinin en önemli kısmı savaşçılık ve dış fetihler temeli üzerine kurulmuştur. Her faşist sistem, bir ırk veya ulus olarak kendi toplumunu,

dünyanın en üstün grubu olduğunu ileri sürmektedir (Şaylan, 1981: 117). Faşizmin düşünsel temelleri üstünde etkili olan Gobineau'nun "İnsan Irklarının Eşitsizliği Üstüne Bir Denemesi"nde; ırkların ahlaksal ve düşünsel yönden farklı oldukları savunulmuştur (Cassirer, 1984: 231). Çalışmasında ırkın tarihsel dünyanın tek efendisi ve yöneticisi olduğunu, öteki tüm güçlerin de onun altında ve uydusu olarak kaldıklarını ispatlamaya çalışmıştır. Gobineau sadece ırkın yüceltilmesine değinmemiştir, tüm öteki değerleri yok etme girişimi üstlenmiştir. Irk tanrısının kıskanç bir tanrı olduğunu, başka tanrılara tapılmasına izin vermediğini belirtmektedir. Irk her şeydir, karşısındaki öteki güçler ise hiçbir şeydir (Akt. Cassirer, 1984: 237). Üstün ırk anlayışına dayalı bu yönetimde yayılmacı bir politika benimsenmiştir. Bu yayılma daha çok savaş, istila ve fetihlerle yapılmıştır.

Faşist devlet otoriter ve totaliter bir devlettir, liberal devletin bireye tanımış olduğu tüm hak ve özgürlükleri reddetmektedir. Faşist devlette birey eşit ve özgür değil, devredilemez hak ve özgürlükleri yoktur, sadece devlete karşı görevleri bulunmaktadır. Her şey devletin içindedir, devlete karşı veya dışında hiçbir şey yoktur. Başta insan düşünce ve inançları olmak üzere toplumsal ve ekonomik faaliyetlere müdahale hakkı bulunmaktadır (Göze, 2011: 348-357). Faşist devlette seçim, parlamento, parti gibi kurumlar liderin otoritesini zayıflatmamak amacıyla zayıflatılmış veya ortadan kaldırılmıştır. Bütün otorite liderin şahsında toplanmıştır. Faşist yönetim elitist ve babaerkil bir yapıdadır (Heywood, 2007: 269). Devletin bireyi değil; bireyin devleti yaşatma ülkü ve görevi ön plana çıkmaktadır. Birey varlığını gönüllü bir şekilde veya baskı ile faşist yönetimi yaşatmaya adamıştır.

#### 1.1.3.2.2 Otoriter Rejimler

Otoriteryenizm, otoritenin halkın rızasına bakılmaksızın uygulandığı, "yukarıdan aşağıya" bir yönetim anlayışını ifade etmektedir. Otoriter rejimlerde, otoritenin bireysel özgürlükten üstün olması gerektiğini kabul eder (Heywood, 2006: 52). Totaliter sistem ve demokrasi birçok faktörlerin birleşimi sonucunda oluştuğundan kolay kolay kurulamaz. Otoriter sistemlerse mevcut bir ideolojileri olmayışından demokratik ve totaliter rejimlere göre çok daha kolay kurulabilip işlenebilecek rejimlerdir (Linz: 2012: 313). Otoriter rejimlerde totaliter rejimin aksine bir ideoloji ve seferber edilmiş geniş bir kitle bulunmamaktadır. İdeolojinin

yokluğu halkın seferber edilme yeteneğini sınırlandırmaktadır. Yöneticiler iktidarı ele geçirdikten sonra kendilerine karşı koyabilecek kişileri egellemek amacıyla büyük bir bölümünü tarafsızlaştırmaya çalışırlar. Sınırlı çoğulculuk, otoriter sistemleri diğer sistemlerden ayıran en önemli özelliklerden bir diğeridir (Linz: 2012: 163-169). Sınırlı çoğulculuk içinde değişik grup veya kurumlar bu rejim içerisinde az veya çok değişik şekillerde yer almaktadır. Mevcut bir bürokratik, askeri teknokratik elitin egemenliğinden tek bir partiye ırksal demokrasilerden organik demokrasiye kadar farklılık gösterebilir (Linz: 2012: 184).Otoriter sistemler, belli bir ideolojiye bağlanamadığından uygulamada birbirinden farklılık ve çeşitlilik göstermektedir.

Otoriter rejimler monarşik mutlakçılıkla, geleneksel diktatörlükler veya askeri diktatörlüklerle birleşebilir. (Heywood, 2006: 52). Değişik siyasal sistemlere sahip olan az gelişmiş ülkelerde en yaygın otoriter yönetim biçimi olarak tek parti sistemi ile ordu yönetimi görülmektedir. Siyasal sistemleri ne olursa olsun bu ülkelerde, geleneksel yapılarından ve eğitim düzeyinin düşüklüğünden dolayı sosyal gruplaşma ve örgütlenme olguları oldukça zayıftır. Gelişmiş ülkelerde kamuoyunun oluşmasında önemli rol oynayan baskı ve menfaat gruplarına, az gelişmiş ülkelerde pek rastlanmamaktadır. Cılız ve etkisiz olan kamuoyu iktidar üstünde rol oynamamaktadır (Kapani, 2010: 170). Geleneksel yapının ağırlığının korunduğu toplumlarda, azgelişmiş demokrasi anlayışı hakimdir. Kışlalı, geri kalmış ülkelerin hızla sanayileşmek zorunda olmalarının gerektirdiği özverilerin demokrasi içerisinde sağlanmasının kolay olmadığını ifade etmektedir. Halkın çoğunun okuma yazma bile bilmemesi, açlık ya da yarı açlık içinde yaşamaları demokrasiyi zorlaştırıp insanca yaşam koşullarına sahip bulunmayan toplum kesimleri açısından anlamsızlaştıracaktır. Seçme ve seçilme hakkı, bu insanlar için ancak yoğun yoksulluğu değiştirme umudu verebilirse önem taşımaktadır (Kışlalı, 2003: 305-306). Otoriter rejimlerde iktidar daha sınırlı sayıda kişi veya partinin elinde toplanmaktadır. Siyasal örgütlenmenin pek de mümkün olmadığı bu ülkelerde kamuoyu oluşumu engellendiğinden muhalif görüşlerin ortaya çıkması veya güçlenmesi zor görünmektedir.

Tek partili rejimler kapalı ve tekelci bir sistemi, paylaşılmayan iktidarı ifade etmektedir. Hukuken ve fiilen sadece bir parti bulunmaktadır, başka bir partinin kurulmasına izin verilmemektedir. Parti tek bir amaç etrafında örgütlenmekte, amaçlanan toplum modelini yaratabilmek için her türlü ekonomik, siyasal ve kültürel faaliyetlere müdahale etmektedir (Kapani, 2010: 195). Tek parti ve devlet arasındaki yakın ilişki nedeniyle her ikisinin de kimliği değişime uğramış ortaya parti devlet denilen yeni bir siyasal durum ortaya çıkarmıştır. Parti devlet olarak adlandırılan devlet türleri 20. yüzyıl boyunca faşist, komünist ve üçüncü dünya ülkelerinde var olmuşlardır (Poggi, 2008: 198). Rusya'nın Bolşevik Partisi, İtalya ve Almanya'daki Faşist partiler totaliter tek parti rejimlerinin ilk örnekleridir.

Tek partili rejimlerin en belirgin birinci örneği komünist "yönetici" partilerin olduğu sosyalist devlet rejimleridir. Marksist ve Leninist ilkeler doğrultusunda katı ideolojik disiplin uygulanmaktadır. İkinci tip tek partili sistem ise gelişmekte olan ülkelerin antikolonist, ulusçu ve devlet birleşmeleri ile bağdaştırılmıştır. Sömürge yönetiminden sonra bağımsızılığını kazanan veya bu sömürgelere başkaldıran devletlerde seferber edici otoriter rejimler ortaya çıkmıştır. Siyah Afrika ülkeleri ile Mağrip ülkeleri bu tür rejimlerin tipik örneği olarak gösterilmektedir. Gana, Tanzanya ve Zimbabve'de "yönetici" parti ulus inşa etme ve ekonomik gelişme ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Sömürgecilik sonrası kurulan devletlerin çoğunda yönetici parti, millet kurma anlayışı doğrultusunda güç ekonomik ve sosyal problemlerin yarattığı olumsuzluklarla serbest siyasal ve seçimsel yarışmaları yasaklamış veya engellemişlerdir. Afrika ve Asya'daki tek partili sistemler genelde karizmatik bir liderin ideolojisi etrafında ortaya çıkmıştır. Bağımsızlık ve devletlik, sembolik olarak karizmatik lider ve onun partisiyle özdeşleşmiştir (Linz, 2012: 253; Heywood, 2006: 372).

Bazı durumlarda bir partinin tekeli, devletin kurulmasında yararlı olabilmektedir. Tekelci parti halkın öncüsüdür ve geleceği fethetmek amacıyla halkı hazırlar ve seçeneklerini yönlendirir. Tıpkı bir öğretmen gibi tekelci parti tarihin gerçeklerini bilerek hareket etmekte ve bu gerçekleri çocuklara aktarmaktadır (Aron, 1976: 349). Tekelci parti rejiminin iki temel ilkesi bulunmaktadır: inanç ve korku. İhtilalci tek partinin gücünü devam ettirebilmesi için partinin doktrinine ve

mesajlarına inanmaları gerekmektedir. İnanmayanlar ise kendilerinin güçsüzlükleri hakkındaki sahip oldukları bilinç ile korkuyu hissetmektedir. Tekelci parti sistemleri özleri gereği bir görev üstlendikleri ve ihtilalci oldukları için ne ölçüde geçici oldukları sorunu ülkelere ve duruma göre değişmektedir. Tükiye Cumhuriyeti yeni kurulduğunda, Kemal Atatürk yönetimindeki tek parti kendini geçici ve devrimci bir değişiklik yapmakla yükümlü görmüş, varış noktasına ulaştıktan sonra da çok partili sisteme geçilmiştir (Aron, 1976: 74-78). Türkiye Cumhuriyeti'nin mutlakiyetçiliğin kaldırılıp yerine halkla dayalı demokratik bir yönetimin gelmesi, toplumsal hayatın her alanında görülen modernleşme hareketleri tek parti yönetimi sonucunda mümkün olabilmiştir.

Otoriter rejimlerin en sık rastlanan bir diğer türü askeri diktatörlüklerdir. Subayların ve bürokratların üstünlük taşıdıkları ve hükümete hâkim oldukları, belirli bir ideolojiye bağlanmaksızın diğer grupları yönetime kattığı, tek bir kitle partisi yaratmadığı ve herhangi bir partiyi hâkim rol oynamasına izin vermediği rejimlerdir (Linz, 2012: 195). Askeri diktatörlüğün bir türü olarak sayılan bu rejimlerde belli başlı tüm siyasal aktörler orduyu kendi taraflarına çekmeye çalışmaktadır. Siyasal aktörler belli şartlar altında ordunun hakem rolü oynamasını, yürütme organını engellemesini veya devirmesini, sistemin devamlılığını sağlamasını meşru kılmaktadır. Sivil yöneticilerle ordu mensupları arasında siyasal sürece müdahale ve kısa süreli yönetimin ele geçirilmesi konusunda karşılıklı anlaşma sağlanmıştır. Ancak ordunun siyasal yönetimi uzun vadede elinde tutması meşru karşılanmamaktadır (Linz, 2012: 224). Askeri darbelerden sonra, bu ülkelerde siyasi partilerin kontrol altında tutulduğu ve askere güdümlü yönetim anlayışının benimsendiği görülmüştür.

Baskıcı askeri yönetimler daha çok Latin Amerika, Ortadoğu, Afrika ve Güneydoğu Asya'da görülmektedir ancak 1945'ten sonra İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da da ortaya çıkmıştır. Askeri diktatörlükte bazen silahlı kuvvetler hükümetin kontrolünü doğrudan üstlerine almaktadır bazense silahlı kuvvetlerin desteklediği kişiselleştirilmiş diktatörlere kontrollü ve güdümlü yönetim devredilmiştir (Heywood, 2006: 53). Az gelişmiş ülkelerin siyasal hayatlarında askerler büyük rol oynamıştır. Askeri darbeler kimi zaman devrimci diktatörler

çıkararak toplumu ileriye doğru götürürken kimi zaman ise tutuculuğa, faşizme sebep olmuş ve büyük emperyalist devletlerin çıkarlarına hizmet etmiştir (Belen, 1971: 44).

#### 1.1.3.2.3 Çoğulcu Yönetim Biçimleri

Çoğulcu sistemler, demokratik siyasal sistemler olarak da adlandırılmaktadır. Demokratik yönetim, günümüz siyasal hayatın meşruluk kaynağı olarak kabul edilmektedir (Held, 2006:1). Başlangıçta toplumun bazı bölümleri tarafından talep edilen "siyasetin meşrutileştirilmesi" olgusu, kamusal alanın giderek büyümesiyle diğer toplumsal gruplara da yaramaya başlamıştır. Kentleşme, endüstrileşme, okur yazarlığın artması ve iletişimin olanakları gittikçe daha fazla sayıda insanın ev ve çalışma yaşamı dışında temas kurmasına ve ortak menfaatler geliştirmesine sebep olmuştur. Meşruti yönetimin sağladığı toplanma, dernekleşme türü özgürlüklerden giderek daha fazla oranda faydalanmaya başlanmıştır (Poggi, 2008:87). Demokrasi kelimesinin kökenbilimsel anlamı halkın yönetimi veya iktidarı demektir (Sartori, 1993:22). Toplum fikri ile özdeşleşen demokrasi gittikçe özne fikrine yaklaşmaktadır (Touraine, 2004: 356). Özgür seçimlerin temel öneminden yola çıkan demokrasi, yurttaşlık ve siyasal katılım üzerine bir düşünceyle süregitmektedir. Demokrasi içten gelen gelişmeye bağlıdır. Demokratik rejimler tarih boyunca dünyevileştirme ve akılcılaştırmanın başarı kazandığı yerlerde oluşmuştur (Touraine, 2004: 377). Akılcılaştırmaya ve özgürleşmeye karşı verilen sürekli bir savaş durumudur. Özne'nin bağlarını koparması ve bu mücadelelere katılmasıdır (Touraine, 2004: 386). Bireyselleşme, çoğulculuk ve hukukun üstünlüğü bugünkü anlamda biçimlenen demokrasinin yapı taşları olarak kabul edilmektedir (Yavaşgel, 2004: 304).

Demokratik rejimler, rasyonel temeller üstüne oturan bir yönetim yapısı sunmaktadır. Yönetenlerin seçilmesinin yönetilenlere bırakıldığı rejim türüdür. Seçimler, güçler ayrılığı ilkesi ve yargısal denetim yönetenlerin yetkilerinin sınırlandırılmasını sağlamaktadır. Yönetenler tekrardan seçilebilmek için halka hesap vermektedir. Yasama, yürütme ve yargı erki birbirinden ayrılmıştır. Yürütme gücünün faaliyetlerinde yasallığın bozulmamasının denetlenmesi ve yasaların Anayasaya uygunluğunun kontrolü gibi denetim işlevi de demokratik yönetimlerin vazgeçilmez unsurlarındandır (Duverger, 1986: 54). Baskı rejimi ile demokratik rejimi birbirinden ayıran en önemli ölçüt, kendisine iktidar olma yolu açık tutulan,

yasal bir muhalefetin bulunup bulunmamasıdır. Kışlalı, demokrasiyi, azınlıkta olanlara günün birinde çoğunluk olabilme şansı tanıyan, egemenliğin halkta olduğu bir yönetim biçimi olarak tanımlanmakta ve bu tanımdan uzaklaşıldıkça da rejimin baskıcı bir nitelik taşıyacağını ifade etmektedir (Kışlalı: 2003: 269). Demokrasi; hiç kimsenin kendi kendini seçemeyeceği, hiç kimsenin kendisini yönetme yetkisi ile donatamayacağı, hiç kimsenin bağsız ve koşulsuz bir iktidar savında bulunamayacağı bir siyasal sistemi açıklamaktadır (Sartori, 1993: 225).

Held, demokrasi düşüncesi ve tarihini tartışmalı bir konu olarak değerlendirmektedir. Dünyada birbirinden çok farklı siyasal lider ve rejimlere sahip ülkelerin her biri kendilerini demokratik olarak tanımlamaktadır. Held genel olarak demokrasinin modellerini vatandaşların doğrudan karar alma sürecine katıldığı "*doğrudan* (*katılımcı*) *demokrasi"* ile hukuk devleti çerçevesinde vatandaşların seçtikleri kişiler aracılığıyla yönetime dolaylı olarak katıldığı "*liberal (temsili) demokrasi"* olarak iki türe ayırmaktadır (Held, 2006:4). Siyasal iktidarın gücünün sınırlandırılması, siyasi iktidarların eşit oy hakkı ile seçmenler tarafından belirlenmesi, bağımsız bir yargı denetimi, azınlıkta olanların korunması, kişisel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, herkesin kanunlar önünde eşitliği, kamuoyunun özgürce oluşumuna imkân verilmesi, baskı gruplarının farklı çıkarları temsil edebilmesi gibi özellikler demokratik sistemlerin vazgeçilmez unsurlarıdır. Demokratik yönetim şekilleri ilk uygulama örneğinden günümüze kadar birçok değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Her ülkenin sahip olduğu siyasal, ekonomik kültürel veya demografik unsurlarına göre farklı düzeyde ve türde demokrasiyi uygulandığı görülmektedir. Ülkeler arasındaki uygulama çeşitlikleri farklı demokrasi türlerinin doğmasına neden olmuştur. Çalışmada kısaca demokrasi türleri klasik, korumacı, kalkınmacı, liberal, sosyal ve katılımcı olarak ele alınmaktadır.

#### 1.1.3.2.3.1 Klasik Demokrasi

Demokrasinin ilk uygulama örnekleri olarak ele alınan klasik demokrasi, Antik Yunan demokrasisini açıklamaktadır. Modern demokrasi kuramının öncüsü olan klasik demokrasi teorileri 20. yüzyıldan önce ortaya çıkmıştır. Atina demokrasisi olarak da adlandırılan bu demokrasi modeli herkesin birbirini tanıdığı, toplantı, festival pazar gibi yerlerde bir araya gelip isteklerini tartıştıkları yüz yüze

toplumlarda uygulanmıştır. 30 bin yurttaştan 6 binin karar alma süreçlerine katıldığı bir doğrudan demokrasi modelidir (Uygun, 2011: 49). Klasik demokrasi kuramlarında ergin nüfusun sadece küçük bir kısmı "halk" olarak kabul edilmiştir. Yabancılar, yerleşik göçmenler ve kadınlar siyasal katılımın dışında tutulmuştur. Klasik demokrasi kuramlarında eşit seçme hakkından söz edilmemiştir. Demokrasiye kuşkuyla yaklaşılmıştır ve demokrasinin sadece küçük devletlerde gerçekleştirilebileceği anlayışı savunulmuştur (Schmidt, 2001: 113). Antik dönem filozofların birçoğu demokrasiye karşı mesafeli ve olumsuz bir tutum takınmışlardır. Platon ve Aristo demokrasiyi olumsuz, kötü bir yönetim biçimi olarak tasarlamışlardır (Schmidt, 2001: 38). Demokrasi insanı, eylem ve konuşmalarında özgürdür, hayatını istediği şekilde biçimlendirme hakkına sahiptir. Demokraside zorunluluk olmaması itaat etmemeye, savaş zamanı savaşmamaya hatta umursamazlık değer vermeme gibi canının istediklerini yapacaklardır (Platon, 2005: 572-574). Demokratik insan oligarşik insandan türemiştir. Demokrasinin insanlara sınırsız özgürlük getireceğinden, bu kontrol dışı egemenliğin sonunda kargaşa ve bitiş olacağından korkulmuştur.

Atinalıların demokrasinin yaratıcıları olduğu önkabulu, Atinalıların eylemlerinden ziyade bunları yaymada öteki toplumlardan üstün olmalarına bağlıdır. Gerçekte demokrasinin ilk olarak ne zaman ve nerede ortaya çıktığını kanıtlamak olanaksız görünmektedir. R. Mukerjee "Democracies of the East- Doğu Demokrasileri" adlı eserinde Çin'de aile, klan, lonca ve örgütlenmemiş orta sınıfın kır ve kentlerde kendi kendini yönetmede öncü rol üstlendiklerini belirtmektedir. Çeşitli toplumsal amaçlar için özgür ve gönüllü temeli üzerine kurulmuş sayısız topluluk ve birlikler, Çin'i yasalara uyan kendi kendini yöneten bir toplum haline getirmiştir. Eski Hindistan'da ailelere, klanlara, köy toplumlarına ve loncalara önemli güçler verilmiştir, Anglo Saksonların halk danışma meclisinin benzeri burada da görülmüştür. Ruslarda da köy toplulukları ve esnaf loncaları vardır (Parkinson, 1976:155). Yöneten ve yönetilen olarak iki kesime ayrılmamış ilkel kabile topluluklarında siyasal iktidar tüm topluma yayılmıştır. Eşit olan kabile üyeleri karar alma süreçlerine hep birlikte katılmışlardır. Devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte toplum kendisini kendi içinden çıkan küçük bir azınlığa yönettirmiştir (Uygun, 2011: 9). Bunlar doğrudan demokrasi uygulamaları arasında gösterilmektedir.

Tarihteki bu ilk demokrasi örnekleri belirli bir ülke yönetimini üstlendiği aracısız bir azınlık demokrasisidir. Nüfusun fazlalaştığı, sorunların karmaşıklaştığı ve ülke yönetiminin birçok uzmanlık dalının katkısına bağlı olduğu günümüzde artık doğrudan demokrasi olanaksızlaşmıştır (Kışlalı, 2003: 237-238). Demokrasi; Antik çağda sönüşünden iki bin yıl sonra yeni çağda 17. yüzyılda önce düşünce, 19. yüzyılda rejim olarak Avrupa ve Kuzey Amerika'da yeniden ortaya çıkmıştır. İki farklı rejim olarak antik demokrasi ile modern demokrasi arasında sadece nicel değil niteliksel olarak da fark bulunmaktadır. Nüfusun artması devlet ölçeğinin büyümesi doğrudan deeokrasiyi olanaksız hale getirmiş, temsili kurumları zorunlu kılmıştır. Demokrasi içinde yurttaşın rolü değişmiştir. Halk iktidarı doğrudan kendisi kullanmamakta sadece denetlemektedir. Yurttaşla devlet arasında etnik, dinsel ve kültürel yeni uyuşmazlıklar çıkmıştır. Atina demokrasinin başarısı için aranan türdeş toplum yerini modern demokrasilerde farklılık ve çeşitliliklerin bulunduğu ulus devletlere bırakmıştır (Uygun, 2011: 114; 173).

#### 1.1.3.2.3.2 Koruyucu Demokrasi

Koruyucu demokrasi, demokrasinin dolaylı ve sınırlı bir şekli olarak kabul edilmektedir. Siyasi eşitlik, düzenli ve rekabetçi seçimlerdeki eşit oy hakkı olarak anlaşılmaktadır. Koruyucu demokrasi vatandaşlara istedikleri şekilde yaşama yolunu açmaktadır. Kapitalist sistemde "laisses faire" şeklinde ifade edilen, müdahaleyi reddeden anlayışla uyumludur. Klasik liberaller ve yeni sağ savunucuları tarafından benimsenmektedir (Heywood, 2006: 105). Koruyucu demokrasi özellikle bireyi devletin keyfi müdahalelerine karşı korumayı, birey hak ve hürriyetlerini güvence altına almayı amaçlamaktadır. Yönetimin ölçek ve etki alanını azalttığından dolayı daha çok liberteryen veya minimalist demokrasi olarak da tasvir edilmiştir (Bal, 2014: 223). Koruyucu demokrasi halk iradesine dayanmaktadır. Vatandaşlar doğrudan bu süreçte yer almasa da temsilcileri aracılığıyla bunu yapmaktadır. Devletin temel görevi hak ve özgürlükleri korumaktır. Hükümet insanlara karşı sorumludur ve halkla karşı hesap verme düzenli olarak yapılan seçimler ve başka diğer yollarla yapılmaktadır. Kişisel hak ve özgürlükleri korumak ile çıkar dağılımını sağlamanın en iyi yolu yasama, yürütme ve yargı erki arasındaki ayrımdır. Tüm liberal demokrasi modellerinde bu ilke vardır. Korumacı demokrasinin bir özelliği de

her alanda var olan rekabettir. Devlet ile sivil toplum arasındaki ayrım kesintisiz devam etmektedir (Models of Democracy: 6 Models).

Held'in sınıflandırmasına göre koruyucu demokrasi modeli, liberal demokrasi modeli içinde yer almaktadır. Kişisel özgürlüğün temel şartı politik katılmadır. Eğer vatandaşlar kendilerini yönetmezlerse başkalarının yönetimi altında olacaklardır. Konuşma, ifade ve toplanma özgürlüğünün olduğu bir hukuk devletidir. Vatandaşların siyasal katılımı temsilcilerin seçimi de dâhil olmak üzere değişik araçlarla sağlanmaktadır. Koruyucu demokrasi kişisel çıkarlara dayanmaktadır. Çeşitli çıkar grupları kendi çıkarlarını elde etmek ve savunmak için birbirleri ile rekabet halindedir. Genellikle küçük şehir topluluklarında görülür. Dini ibadet koruma altındadır. Kadınlar, işçiler ve bağımlılar siyasi hayat içinde yoktur. Bağımsız sanatçı ve tüccarlar ekonomik ve sosyal hayatı düzenlemektedir (Held, 2006: 55). Koruyucu liberal demokrasiye karşı geliştirilen eleştiriler, "gelişmeci /kalkınmacı demokrasi" modelinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Kalkınmacı demokrasi modeli, koruyucu liberal demokrasinin (örneğin özgürlüğü herkese ait değil sadece iktidar sahiplerine ait hak olarak görmesi gibi) eşitsizliklerine tepki olarak doğmuştur (Bal, 2014: 224). Koruyucu demokrasi birey hak ve özgürlüklerinde devletin müdahalesini azaltırken, bireyler arasındaki ekonomik ve sosyal eşitsizlikten dolayı, özel sermaye sahipleri gibi diğer iktidar sahiplerinin tahakkümünü arttmıştır.

#### 1.1.3.2.3.3 Kalkınmacı Demokrasi

Bireyin ve topluluğun gelişimi konusuna odaklanan bu demokratik yönetim modeli ilk kez Jean Jacques Rousseau'nun daha sonra sol fikirler üzerinde de etkili olacak olan fikirlerinde görülmüştür. Rousseau yüksek düzeyde siyasal eşitliği savunmuş, genel iradenin her bir vatandaşın doğru iradesi olduğuna inanmış ve özgürlüğün sonuç olarak genel iradeye itaat olduğu fikrini benimsemiştir (Akt. Heywood, 2006: 105). Ortak iyiliği sağlama sürecinde insanların birbirlerinin boyunduruğu altına girmeden kendi kendini yönetmesi ve herkesin gelişim imkânlarından eşitçe yararlanabilmesi için vatandaşların ekonomik ve sosyal eşitliğe sahip olmaları gerekliliği kalkınmacı demokrasinin temel meşruluk dayanağı olarak benimsenmiştir (Held, 2006: 59). Gelişmeci demokrasi modeli, toplumun

dezavantajlı kesimlerinin hayat şart ve standartlarını iyileştirmek amacıyla daha çok devlet müdahalesi öngörmektedir. Bununla birlikte siyasal katılma düzeyinin yükseltmesi, halkın bilgi edinme hak ve özgürlüğünün savunulması, yurttaşların karar süreçlerinde yer almasının sağlamasını amaçlamaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda ekonomik kapasite ve kaynakların etkin kullanımı ve adil paylaşımı önem kazanmaktadır (Bal, 2014: 224). Bireylerin ekonomik ve sosyal eşitliğine odaklanan bu modelde, sosyal demokrasi anlayışının düşünsel temelleri atılmıştır.

Yönetim doğrudan seçim veya kura ile belirlenmektedir. Mülkiyet sahipliği çoğunluk arasında bölünmüştür ve vatandaşlık mülkiyet sahipliğine bağlıdır (Held, 2006: 59). Gelişmeci demokraside düzenli olarak yapılan seçimlerle ve oylama ile vatandaşların katılımı sağlanır. Gücün merkezileşmesi değil merkezsizleşmesi söz konusudur. Görevlerin dağıtılması yoluyla vatandaşların çeşitli yollarla siyasal katılımı mümkündür. Yasama ve yürütme (bürokrasi) birbirinden ayrıdır. Yürütmenin yasa yapıcılar üstünde hiçbir baskısı bulunmamaktadır. Hükümetin yetkileri birbirinden ayrılmıştır. Yönetenler ve yönetilenlere rehberlik eden anayasal ve yasal hükümler vardır. Hukukun üstünlüğü önemli bir özelliktir. Hak ve özgürlüklerin yükseltilmesi için özel düzenlemeler mevcuttur. Çeşitli sosyal ekonomik haklar öncelikli olarak verilmiştir (Models of Democracy: 6 Models).

#### 1.1.3.2.3.4 Liberal Demokrasi

Papanın otoritesine karşı çıkan Protestan reform, önyargıyı reddeden ve her şeyi aklın süzgecinden geçiren Descartes'in görüşleri, 17. ve 18. yüzyıl İngiliz ve Fransız düşünürlerin teorileri liberal demokrasinin ideolojik temellerini atmıştır. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde ilan edilen özgürlük, eşitlik ve kardeşlik maddelerinden ilk iki ilke liberal demokrasinin temel dayanağını oluşturmaktadır. Bu ilkelerde insanların, hukuk bakımından hür ve eşit şekilde doğup yaşadıkları kabul edilmiştir (Gürbüz, 2007: 9). Akıl, hoşgörü, rıza ve anayasalcılık liberalizmin diğer ilkeleri arasında yer almıştır (Heywood, 2006: 62). Modern demokrasiyi biçimlendiren önemli unsurlardan birisi olan liberal anlayış, bireylerin hak ve özgürlüklerini devlet ve toplum karşısında üstün tutan "doğal haklar" görüşünü temel almıştır (Uygun, 2011: 127). Liberal demokraside toplum, devlet ve iktidar anlayışı birey ve birey iradesine dayanmaktadır. Devletin ve iktidarın

faaliyetlerinin amacı insanların malları ve şahıslarını saldırılara karşı korumak, güvenliklerini sağlamak ve bireyleri mutlu etmektir (Göze, 2011: 385). Birey ile devlet arasında yer alan tüm sosyal ve ekonomik kurumlar ortadan kaldırılmıştır. Eski hiyerarşik toplum düzeninin bireyi kısıtlayıcı ve baskıcı unsurlarının ortadan kalkması ile birey özgürleşmiştir (Göze, 2011: 389).

Kapitalist pazara dayanan, bu ekonomik anlayışa uygun sosyal ve siyasal kurumlardan oluşan liberal demokrasi, Batı kültürünün ürünü olarak kabul edilmektedir. Bu demokrasinin temel ilkeleri genel oy, siyasal çoğulculuk ve kişi hak ve özgürlükleridir (Çam, 2005: 390). Liberal demokraside hukuki kurallara dayalı anayasal bir yönetim bulunmaktadır. Sivil özgürlükler ve bireysel haklar güvence altına alınmıştır. Parti rekabeti ve siyasal çoğulculuk ilkesine bağlı düzenli seçimler yapılmaktadır. Özel teşebbüse dayalı ekonomik sistem vardır. Kurumsallaşmış bir iktidar ve kontrol- denge sistemi bulunmaktadır (Heywood, 2006: 39). Liberal demokrasilerde yasama, yürütme ve yargı güçleri birbirinden ayrılmıştır. Bu güçler, birbirleri karşısında, oldukça bağımsız bir statüye sahip olmuştur (Gürbüz, 2007: 24). Liberal demokraside güçler ayrılığı ilkesi, karşılıklı denetim ve farklı çıkarlar arasındaki dengeyi sağlamaktadır.

Liberalizm, insanlar üstündeki ekonomik baskıları arttırmasından dolayı zamanla burjuva ve/veya kapitalist demokrasi olarak eleştirilmiştir. Sartori, ekonomik bir sistem olan liberalizmin siyasal sistem olan liberalizmden ayrılması gerektiğini vurgulamıştır. Liberal ve demokratik ögeler arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. Liberalizm; siyasal esaret, bireysel girişim ve devletin biçimi ile ilgiliyken demokrasi ise refah, eşitlik ve sosyal birliğe karşı duyarlıdır (Sartori, 1993: 417). Liberalizm, demokrasinin bir aracı iken, demokrasi liberalizmin bir aracı değildir. Liberal demokrasinin formülü özgürlük yoluyla eşitlik sağlamaktır. Sartori, siyasal demokrasinin liberalizmden ayrılamayacağını ve onun içinde yer aldığını söylemek kadar daha fazla demokrasi için daha az liberalizm gerektiğini söylemenin de doğru olmadığını savunmuştur (Sartori, 1993: 421).

#### 1.1.3.2.3.5 Sosyal Demokrasi

Devletin müdahalesinin ortadan kalkması toplumların mutluluğu için yetmemiştir. İnsanlar istekleri çerçevesinde yeni eşitlik ve özgürlük arayışlarına başlamışlardır. Liberal devletin yasa önündeki eşitlik ilkesi 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra sosyal devlet anlayışı içerisinde fırsat ve olanak eşitliği ile eksikliklerini kapatmaya çalışmıştır (Göze, 2011: 389). Yalnız devlet müdahalesine karşı değil, büyük özel teşebbüslerin hâkimiyetine karşı da devletin korumacılığı istenmiştir. Bireysel hakların tatmini için devletin pozitif ve aktif harekete geçmesi gerekmektedir (Çam, 2005: 407). Sosyal demokrasi, kapitalist sistemin kusurlarını devlet müdahalesi ile gidermeye çalışmaktadır. Kapitalizmi reforma tutarak daha insancıl hale getirmeye çalışmaktadır (Heywood, 2007: 172). Sosyal demokrasi kuramına göre devletin, toplum ve ekonomiyi ıslah etmek ve toplum arasında eşitliği sağlamak amacıyla iktidar ve bölüşüm yapılarını kontrol etme görevi bulunmaktadır. Sosyal demokrasi kavramı aktivist bir siyaset kuramına dayanmaktadır (Schmidt, 2001: 155). Mevcut düzendeki hukuk kuralları ve özgürlükler sadece siyasal demokrasi ile açıklanmaktadır. Sosyal devlet kuramı katılımcı demokrasiye benzer şekilde siyasal demokrasinin toplumsal demokrasiye doğru genişletilmesi ve tüm topluma yayılması savunulmaktadır (Schmidt, 2001: 159).

Sosyal demokrasinin çok net bir ideolojisinin bulunmasının birinci sebebi genel yaklaşımda marksizmden esinlenilmesine rağmen, yenilenme ile kendi kimliğini yaratmış olmasıdır. Karşıt olduğu kapitalizm yerine kendini koyarak getirdiği eleştirilerle kendi özgün kimliğini bulmuştur. İkinci neden ise her sosyal demokrat parti kendi ülkesine özgü siyasal ekonomik tarihsel ideolojik koşullardan etkilenerek oluşturulmuştur. Evrensel geçerliliği olan ve kapsayıcı bir bütün oluşturan ideolojisi vardır (Cem, 1984:23). Sosyal demokrasinin hedefi özgürlük eşitlik sentezine ulaşabilmektir. Klasik demokrasilerde özgürlük her şeyden önce gelmektedir; sosyal demokrasi ise bu özgürlüğün içindeki eşitliği gerçekleştirmeyi hedeflemektedir (Çeçen, 1984: 17). Eşitliği gerçekleştirmeyi amaçlayan sosyal demokrasi için önemli olan, insanın insanı sömürmesine son vermektir (Duverger, 1986: 23). Sosyal düşünce, sosyalizm gibi bir ekonomik sistem ve dünya görüşünü savunmamaktadır. Devletin ekonomik yaşamı planlaması, bireyler ve toplum

arasında yardımlaşma örgütlenmesi, devletin güçsüz kitlelerin yararına olmak üzere varlıklı sınıflardan daha yüksek vergi alınması gibi kuralları kapsayan bir düşünce olarak geliştirilmiştir (Çeçen, 1984:12).

Azgelişmiş ülkelerin kalkınmasında veya yeni bağımsızlığı edinen ülkelerin kuruluş aşamasında bu ülkeler demokratik bir rejim kurmaya çalışmışlardır. Toplumun içinde kurumsallaşan feodal ve kapitalist zümrelerden korunmak için, sosyal ilkelerin bir kısmını uygulamaya koymuşlardır. En büyük örneğini Mustafa Kemal önderliğinde Kemalizm göstermiştir. Azgelişmiş ülkelerin kalkınma çabalarına ışık tutmuştur (Çeçen, 1984:32). Cem'e göre sosyal demokrasi, "işçi hareketi adına burjuvaziyle gerçekleştirilen şartlı bir bir arada yaşama uzlaşmasıdır". Sosyal demokrasi tercihi, bir orta yolun çözümü veya geçici aşama değildir. Halkın yararının çoğulcu demokrasinin sürekliliğinde gördüğü için bunu benimsemiştir (Cem, 1984: 38). Burjuvazi ve işçi sınıfı sürdürülürlüğü hakları vardır.

#### 1.1.3.2.3.6 Katılımcı Demokrasi

Temsili demokrasinin "egemenliğin halka ait olduğu" temel ilkesi günümüzde sadece seçim dönemlerinde kişileri seçmeyi ifade etmektedir. Bununla birlikte IMF, Dünya Bankası, Avrupa Birliği gibi küresel aktörlerin politika ve programları belirlediği ve yerel yöneticilerin bu kararlardan dışarıya çıkamadıkları düşünüldüğünde de halkın kimi seçtiğinin bir önemi kalmamaktadır. Parlamento dışında oluşup gelişen farklı toplumsal hareketler iktidar sahibi olabilmeyi değil, iktidar sahibi olanları etkileme amcını taşımaktadır (Vera- Zavala, 2006: 31). Neoliberal politikaların demokrasiye verdiği ağır tahribat, oy verme davranışı dışına çıkamayan temsili parlamenter demokrasi anlayışı karşısında demokrasi kendini toparlama aşamasına girmiştir. Küresel düzeye ilişkin demokrasi modelleri soyut ve her ülke için uygulanabilir olamadığından demokrasi tartışmalarında bir denge unsuru olarak katılımcı demokrasi kavramı ortaya atılmıştır. Yerel düzeyden hareketle küresel demokrasiye ulaşılacağı öngörülmüştür (Vera- Zavala, 2006: 17). Katılımcı demokrasi bir yandan küreselleşme sürecinin devlet / sivil toplum ilişkileri üstündeki etkilerine yanıt bulmak diğer yandan değişen toplumsal yapıya uygun örgütlenme anlayışını ortaya çıkarmaya çalışan bir kurumdur. Siyasal etki eşitliği

ilkesini gündeme getiren etkili bir mekanizma olarak kabul edilmektedir (Yavaşgel, 2004: 300).

Demokrasi ne çoğunluğun hükümeti ne de temsili yönetimdir. Demokrasi; yurttaşın kendi kendini yönetmesidir, yurttaşın olmadığı yerde elit/kitle siyaseti ortaya çıkmaktadır. Katılımcı siyaset, güçlü bir yurttaş tasarımına dayanmaktadır (Barber, 1995: 264). Güçlü demokrasinin formülasyonunda yer alan terimler eylemlilik, süreç, kendi yasalarını oluşturma, yaratma ve dönüştürmedir. Katılımcı demokrasi, çıkar çatışmalarının üstesinden çatışmaları dönüştürerek gelmektedir (Barber, 1995: 196). Güçlü demokrasi; yurttaşların aracısız özyönetimini gerektirmektedir. Bireyleri yerel ve ulusal düzeylerde ortak tartışma, ortak karar verme ve ortak eylem süreçlerine sokacak kurumları da gerektirmektedir. Yöre meclisleri, bölgesel ve ulusal tartışma forumları, kent toplantıları; yurttaş eğitimi ve siyasal bilgiye eşit ulaşım; halk oylamaları; yargılama sürecinde başvurulan halk meclisleri gibi kurumlar güçlü demokratik tartışmayı mümkünkılmaktadır (Barber, 1995: 318-340).

Tartışma, güçlü katılımcı demokratik siyasetin merkezinde yer almaktadır. Tartışmanın sahip olması gereken işlevleri şöyle belirlenmiştir: çıkarların ifade edilmesi; ikna etme; gündem oluşturma; karşılıklı dinleme keşfetme; bağlılık ve yakınlık; yeniden formüle etme; kamusal çıkarlar, ortak iyi ve etkin yurttaşların yaratılması (Barber, 1995: 226). Katılımcı demokrasi kuramı, oy veren kişilerin kamusal işler konusunda konuşma, irade oluşturma ve karar vermeye katılımlarını yaygınlaştırmayı hedeflemektedir (Schmidt, 2001: 164). Katılımcı demokrasi, vatandaşların kendi kentleri, mahalleleri vergi paraları hakkında kararlara katılma ve birlikte belirleme hakkını ifade etmektedir. Toplumsal inşada yer almak bilgili olmayı gerektirdiğinden katılım toplumla ilgili bilgilenmeyi, bilgilenme ise katılımı beslemektedir. Katılımcı demokrasi isteyen herkesi karar sürecine dahil etme, kendini yönetebilme olanağını sağlamaktır. Daha çok sayıda insana ulaşarak politik kültürü de değişime uğratacaktır. Katılım imkânı ile kitleler sadece oy veren nesne olmaktan çıkıp, siyasal sürece katılma, etkileme ve karar verme sürecinin öznesi haline getirmektedir. Günümüzde dünyanın birçok yerinde az da olsa tabandan yayılan bir demokratikleşme hareketinin örnekleri yaşanmaktadır. Latin Amerika'da

Brezilya ve Venezüella'da örnekleri görülmektedir. Brezilya'da bazı belediyelerde vatandaşlara bütçe oluşturulması sürecine katılma olanağı verilmektedir (Vera – Zavala, 2006: 17-20).

Brezilya'nın Porto Alegre kentinde meydana gelen katılımcı demokrasi uygulamaları toplumsal gelişme için çok önemli bir rol oynamıştır. Zavala, 2002 ve 2003'teki bütçe sürecini kendi gözlemlerine dayanarak verdiği bilgilere göre Mart ayında başlayıp nisan ayına kadar devam eden bütçe süresince değişik bölgelerde ve komitelerde toplantılar yapılmaktadır. Yerel hükümet temsilcileri, memurlar ve halkın içinde bulunduğu çeşitli komiteler bir araya gelerek geçen yılın yatırımlarını değerlendiyor ve gelecek yıla ilişkin yatırım planı ve bütçe görüşmeleri yapılıyor. Trafik, sağlık, sosyal servis, eğitim, spor, kültür, vergilendirme ve ekonomik gelişme gibi alanlarda sorunlar ele anlıyor ve ne kadar paranın nereye aktarılacağı karara bağlanıyor. (Vera –Zavala, 2006: 95). Hindistan'ın Kerala ve Bengal bölgesinde uygulanan "pancyhayat" kampanyası da benzer şekilde katılımcı demokrasinin başka bir örneğidir. Panchayat olarak adlandırılan birimlerde temsilciler 1995'ten itibaren seçimle işbaşına gelmektedir. Kalkınma seferberliği kampanyalarıyla ihtiyaç ve sorunlar tespit edilmiş ve çözüm önerileri sunulmuştur. Politik ve sosyal bilinç seviyesini yükselten bu kampanyalar bir yandan karar süreçlerinde katılıma yol açarken diğer yandan da rüşveti azaltmıştır (Vera –Zavala, 2006: 44)

## 1.2 SİYASAL YÖNETİM BİÇİMLERİNİN KİTLE İLETİŞİM ALANINI DÜZENLEMESİNE YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

İletişim sistemleri; endüstriyel üretim biçimlerindeki dönüşüm ve teknik ilerlemelerin sonucunda ortaya çıkan yeni sosyal yapılaşmanın yeni gereksinim ve olanakları sonucunda ortaya çıkmıştır (Williams, 2003: 17). İletişim araçları ile ekonomik, siyasal ve din, kültür, aile, eğitim gibi toplumsal kurumlar arasında yoğun, çok yönlü ve çeşitli ilişkiler bulunmaktadır. Bu ilişkileri bir sistem olarak yönlendiren öğe ise, toplumda en üst düzeyde geçerli olan normatif ve felsefi ilkelerdir. Bunların bir kısmı yazılı kurallara dönüştürülerek alandaki özgürlükleri, serbestlikler ve kısıtlamaları belirlemektedir. Diğer bir kısmı da yasal çerçeve dışında ekonomik, toplumsal ve siyasal kurumlar ile biçimsel ve biçimsel olmayan ilişkiler ve etkileşimlerle belirlenmektedir (Kaya, 1985: 64). Toplum türlerindeki farklılıklara

göre iletişim sistemleri ve politikaları üzerinde etkili olan aktörlerin değiştiği öne sürülmüştür. Buna göre Salvaggio; serbest pazara dayalı sistemlerde ekonomik güçlerin; kamu yararı modelinde bir siyasa örgütünün; komünist sistemlerde bir siyasal partinin ve Üçüncü Dünya ülkelerinde ise dış güçlerin bu politikalar üzerinde etkili olduğunu savunmuştur (Akt. McQuail ve Windahl, 2005: 263). Kitle iletişim araçlarının mülkiyeti ister devletin kendi tekeli içinde bulunsun isterse özel girişimcilerde olsun devlet bu alandan hiçbir zaman tamamen çekilmemiştir. Kitle iletişim sistemlerinden tekelcilikten çoğulculuğa doğru bir gelişim olsa da, bu alanda görülen çoğulculuk "devletin izni, denetimi ve yönlendirmesi" ile oluşan devlet tekelini sağlayan bir çoğulculuğa işaret etmektedir. Ruhsat verilmesi, yayın ilkelerinin saptanması, denetim ve yaptırımların uygulanması gibi tüm icraatler her zaman devlet tarafından atanan kişilerce yapılmaktadır (İçel, 2017: 366). Kitle iletişim alanının düzenlenmesinde devlet her dönem, sistem ve mülkiyet biçiminde baş rol oyuncusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

İletişim sistemleri ülke içerisinde faaliyet gösteren iletişim ve sürecinin yapısal, hukuksal, siyasal, ekonomik karakterlerini, hak ve sorumluklarını, özgürlük ve kısıtlıklarını belirleyen çoğunlukla yazılı düzenlemelerdir. Her toplumun ihtiyaçlarına göre oluşturdukları ve benimsedikleri iletişim sistemleri bulunmaktadır. İletişim sistemlerinin oluşturulmasında siyasal, ekonomik, kültürel, hukuki tüm sosyal sistemler ile devlet başkanı, sivil toplum örgütleri, aktivistler, küresel aktörler gibi aktör ve eylemler karşılıklı rol oynamaktadır. Siebert ve diğerlerinin kitle iletişim sistemlerini açıklamak için oluşturduğu makro kuramlar günümüzde kimi kuramcılar yüzeysel bulunsa da bütünlükçü bir açıklama potansiyeli taşıdığından ve tarihsel gelişimi göstermesi açısından yeniden ele alınmaya değer bulunmuştur.

### 1.2.1 Kitle İletişim Sistemlerini Açıklayan Kuramsal Yaklaşımlar

Kitle iletişim sistemlerini açıklayan ilk kuramsal yaklaşımlar modellerini siyasal boyut çerçevesinden ele almıştır. Toplumlara göre farklılık gösteren iletişim sistemlerini açıklama çabalarının kuramsal temellerini 1956'da yayınlanan "*Basının Dört Kuramı*" adlı çalışma atmıştır. Normatif medya kuramlarının temeli atan Fred S. Siebert, Theodore Peterson ve Wilbur Schramm'a göre basın, içinde faaliyet gösterdiği toplumsal ve siyasal yapının şeklini almıştır. İletişim sistemleri arasındaki

farklılıkları görmek için, basının toplumsal sistem içindeki işlevine, toplumun sahip olduğu belli temel inanç ve varsayımlarına, toplum ve devletin doğası, devlet-insan ilişkisine bakmak gerekmektedir. İletişim sistemleri birey ve kurumlar arasındaki "toplumsal kontrol sistemi"ni yansıtmaktadır (Siebert vd., 1963: 1-2). İletişim sistemlerini "otoriter, liberal (özgürlükçü), sosyal sorumluluk ve sovyet –totaliter" başlıkları altında dört kategoriye ayırmışlardır. Daha sonra bu dört kurama, pratik de olmasa da düşüncede geliştirilen iki bölüm daha eklenmiştir. Bunlar gelişmeci kuram ile demokratik katılımcı kuramlardır (McQuail,1994).

#### 1.2.1.1 Otoriter Kuram

16. ve 17. yüzyılda İngiltere'de gelişmeye başlayan otoriter sistem, mutlak monarşi rejimlerinin benimsendiği yerlerde yaygınlaşmıştır. İlk basın mantığı veya kuramının devlete hizmet eden ve iktidardaki hükümetin politikalarını geliştiren ve destekleyen bir yapısı bulunmaktadır. Monarşinin mutlak güç felsefesine dayanmaktadır ve temel amaç hükümdarın politikalarını güçlü bir şekilde desteklemek ve geliştirmektir (Siebert vd., 1963: 10). Politik düzenin ve iktidarın eleştirmesi yasaklanmış; patent kullanımı, lisans sahibi olma, doğrudan sansür uygulamaları, sıkı yasal düzenlemeler, matbaa ve esnaf derneklerinin sık sık düzenlenmeleri gibi uygulamalarla medya kontrol altına alınmıştır (Severin ve Tankard, 1994: 502). İletişim sistemleri devletin isteklerine göre biçimlendirilmekte; kitle iletişim araçlarının içeriğine etki edilerek toplumsal iletişim süreci yönlendirilmektedir. İletişim araçlarının temel görevi devletin devamlılığını sağlamaktır.

Mutlakiyetçi siyasal rejimlerin ortak özelliği siyasi yöneticilerinin hepsinin aynı zamanda kutsal kabul edilmiş olmalarıdır. Tanrı'nın yeryüzündeki sesi ve eli olan bu liderlerin davranışlarının herhangi bir araç ile eleştirilmesi, Tanrı'nın ifadesine karşı gelmek olduğundan yasaklanmıştır (İçel, 2017: 60). Kitle iletişim araçları siyasal erke her zaman bağlı olmalıdır. Toplumun egemen ahlaksal, kültürel ve siyasal değerlerine karşı çıkmamalıdır. Siyasal otoriteye karşı saldırılar, sapmalar ve ahlak kurallarına uymama cezai sorumluluk gerektiren bir suçtur. Öndenetim ve sansür gibi kontrol mekanizmaları uygulanabilir. Özel mülkiyet ancak bu kurallara uyulması durumunda kabul edilmektedir. Basının özel girişimcilerin mülkiyetinde

olmasına karşılık, siyasal erke ve yönetenlere çok çeşitli kontrol araçlarıyla bağımlı kılındığı monarşik sistemlerde geçerli olmuştur. Bununla birlikte otoriter yönetimlerle başlamış olsa da günümüzde otoriter yönetimlerin açık olarak görülmediği, mesela dış tehdit olayları durumunda iletişim araçlarına karşı uygulanan baskı ve sansür otoriter yaklaşım çerçevesinde olabilmektedir. Seçici bir uygulama ile bazı iletişim araçlarını yönetmede esas alınırken, diğer bazıları için ise aynı durum benzer düzeyde gerçekleşmeyebilir (Kaya, 1985: 40).

Ortaçağda zirveye ulaşan bu düşünce sistemi, reform ve aydınlanma hareketlerinin bir sonucu olarak kapitalizmin de etkisiyle Avrupa'da güç kaybetmeye başlamıştır. Günümüzde başta Ortadoğu ülkeleri olmak üzere çoğulcu demokrasiye geçememiş ülkelerde lisanslama, sansür ve baskı gibi doğrudan kontrol araçları ile rüşvet, korkutma, örtülü ödenekten para verme, vergi arttırma gibi yöntemler de bu kuramın devam ettiğini göstermektedir (Işık, 2002: 14). Tekilci bir yapı sunan totaliter sistemlerde kitle iletişim araçları siyasal iktidarın denetimi altındadır. Yönetici kadro, bu güçlü ve etkili silah sayesinde sistemli, tek yönlü ve yoğun propaganda ile kamuoyunu istediği gibi oluşturmakta ve şekillendirmektedir. Böylece, bu sistemlerde değişik fikirlerin ve karşıt görüşlerin serbestçe açıklanması ve tartışılması sonucunda oluşan kamuoyu yerine, tek yönlü "güdümlü" bir kamuoyu bulunmaktadır (Kapani, 2010: 168) Bu nedenle otoriter yaklaşımların günümüzde de devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Devletin ideolojik aygıtları olarak işlev gören kitle iletişim araçları, hegemonyanın üretildiği ve yeniden üretildiği bir yapı sunmaktadır.

#### 1.2.1.2 Liberal Kuram

İngiltere'de 1688'den sonra, Aydınlanma ve Rönesans'ın genel felsefi temellerine dayanılarak otoriter basına karşı liberal (özgürlükçü) kuram geliştirilmiştir. Liberal kuram Milton, Locke ve Mill'in görüşleri doğrultusunda şekillenmiştir. Basının bilgi verme, eğlendirme, hükümeti kontrol etme ve kamuoyunun gerçeği bulmasına yardımcı olma görevlerini yerine getirmekle yükümlü olduğunu öne sürmüşlerdir (Siebert vd., 1963: 7; Severin ve Tankard, 1994: 502). Liberal kuramın üstlendiği politik fonksiyonlar vardır. Basın, kamu tartışmalarına bir forum sağlayarak, kamuoyunun kendini ifade edebilmesine olanak

sağlamaktadır. Basın, vatandaşlar adına devletin ve hükümetin denetimini yapan bir araçtır. İnsanların ne düşündüklerini anlama ve hükümetin onları hesaba katmasını sağlama işlevi üstlenmektedir. Basın son olarak da seçim zamanlarında halkın bilinçli oy kullanmasına yardım edecek bilgiyi ve vatandaşın eğitimi üstlenmektedir (Akt. Işık: 2002: 21).

Liberal yaklaşımın birinci ilkesi "*serbest girişimcilik"* ilkesidir. İletişim araçları ön izine tabi olmadan serbestçe kurulabilmeli, işletilebilmeli, iletişim alanında üretimden dağıtıma ilişkin her şey serbestçe yapılabilinmelidir. Ayrıca bu alanı meslek olarak seçecek kişilere herhangi bir önkoşul getirilmemeli, üzerlerinde herhangi bir şeyin yayını için istek yapılmamalı ve baskı kurulmamalıdır. İkinci ilke "*serbest dolaşım"* ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Olaya ve habere serbestçe ulaşma ve haberi, bilgiyi elde etme özgürlüğü; haberi aktarma özgürlüğü ve iletiyi alma özgürlüğü, bu ilkenin genel hatlarını oluşturmaktadır (Kaya, 1985: 45-46). Devlet zorunlu olmadıkça ve yasalara uygun davranıldığı sürece kitle iletişim araçlarına müdahale etmemektedir. Devlet denetimi hemen hemen yok gibidir (Bülbül, 2000: 13). Liberal yaklaşımda siyasal erkin iletişim araçları üzerinde herhangi bir baskı kurmadığı serbest bir ortamın, özgürlükçü bir iletişim sistemini meydana getirdiği savunulmuştur. Özel yayıncılık anlayışıyla her görüşün temsil edildiği bu nedenle özgürlükçü bir iletişim ortamını yarattığı ileri sürülmüştür. Herkes basın kullanım hakkına sahiptir.

Medya yapısında görülen özelleştirme, tekelleşme, küreselleşme, holdingleşme ve medya kuruluşlarının farklı alanlarla bütünleşmesi bu yaklaşımın eleştirilerinin temelini oluşturmaktadır. Medyanın giderek azalan sesiyle önemli ve popüler olmayan olayların duyulması giderek zor hale gelmiştir (Severin ve Tankard, 1994: 504). Medyaya erişimin öngörüldüğü gibi olmaması, gazete ve diğer iletişim araçlarının büyük kentlerde toplanması; 20. yüzyılın ortalarına doğru insanın her zaman ve durumda rasyonel olmadığı gerçeğinin ortaya çıkması; reklamverenlere ve ekonomik iktidara bağımlılık bu kurama getirilen eleştirilerdendir (Işık, 2002: 26). Otoriter iletişim sisteminde görülen siyasi iktidarın baskı, etki ve yönlendirmesine ekonomik iktidar da eklenmiştir. Medya sektöründe görülen tüm bu yapısal dönüşümlerin sonucu olarak medya, sahiplerinin ve mevcut siyasal ekonomik

sistemin çıkarlarına hizmet etmekte çok sesliliğini yitirmektedir. Medya içinde faaliyet gösterdiği diğer sosyal sistemlerle karşılıklı etki ve bağımlılık ilişkisi içerisinde görev yapmaktadır.

Tekelleşme ve tek yönlü ileti akışına yönelik geliştirilen eleştiriler sonucunda liberal- çoğulcu kuramcılar, kitle iletişim araçlarının mülkiyet yapısının değil, içyapılarındaki çoğulculuğun önemli olduğu savını ileri sürmüşlerdir. Bu doğrultuda kitle iletişim araçlarının sahip, yönetici, yazı işleri kadroları ve muhabirleri arasındaki çelişkilerin çoğulcu bir ileti yapısı oluşturduğunu vurgulayan çalışmalara yönlenmişlerdir (İlal, 1995: 49). Her görüşün temsil edilmesini dolayısıyla isteyen herkesin istediği iletiye rahatça ulaşabilmesini sağlayan "özgürlük" iddiası baskıcı bir bütünün altıda güçlü bir denetleme aracına dönüşebilmektedir. Buradaki özgür seçim sadece birey tarafından neyin seçilebileceğini ve neyin seçilmiş olduğunu göstermeye yarar. Marcuse'a göre "efendilerin özgürce seçimi efendileri ya da köleleri ortadan kaldırmamaktadır" (Marcuse, 2010: 24). Liberal kuram, kendisine getirilen eleştirel sonrasında sosyal sorumluluk ve demokratik katılımcı modeller ile geliştirilmeye çalışılmıştır.

#### 1.2.1.3 Sovyet Sosyalist Kuramı

Sovyet sosyalist kuramın düşünsel temelleri 19. yüzyıl Rus düşünceleri, Hegel, Marks, Engels, Lenin ve Stalin ile atılmıştır. Nazi Almanyası ile Mussolini İtalyasında benzer kitle iletişim sistemi görülmesine rağmen Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkmıştır. Kitle iletişimin temel amacı Sovyet sosyalist sistem ve parti ideolojisinin devamlılığına ve başarısına katkıda bulunmaktır. Sadık parti üyeleri kitle iletişim araçlarını kullanım hakkına sahiptir. Partinin ve parti programlarının eleştirilmesi yasaklanmıştır (Siebert vd., 1963: 7).

Komünist Manifesto'da Marx ve Engels, modern sanayi tarafından yaratılan gelişkin haberleşme araçlarının tüm dünyadaki işçilerin genişlemesi ve birleşmesi için yardımcı olacağını söylemiştir. Tümü aynı nitelikte sayılabilecek sayısız yerel savaşları tek bir ulusal sınıf savaşı halinde merkezileştirmek için gerekli olan şey haberleşme araçlarıdır (Marx ve Engels, 2008: 31). Haberleşme ve ulaşım araçlarının devlet elinde merkezileştirilmesi öngörülmektedir (Marx ve Engels, 2008: 45). Lenin

de tüm haber ve bilgilerin tek bir elde bir merkezde toplanmasının hareketin güçlenmesi için önem taşıdığını şu sözleri ile vurgulamaktadır:

> "*30 sayı gazete çıkarmış bulunan bütün yerel güçler, bir tek gazete için çalışmış olsalar belki 60 hatta 100 sayı gazete çıkarılabilir ve böylece hareketin salt yerel nitelikteki tüm özellikleri daha bütünlüklü olarak yanıstılmış olur" (Lenin, 2014: 162).*

Basın, yapım halindeki bir binanın çevresine kurulan iskeleye benzetilmektedir. İskele sayesinde inşaat işçileri hem dış yapıyı rahatlıkla görür hem de tek tek inşaat işçileri kendi aralarındaki ilişiyi kolaylaştırır, iş bölümü yapmalarında ve örgütlü bir çalışma sonucunda varacakları sonucu görmelerinde onlara yardımcı olur. Bu özelliği ile gazete, kolektif bir propaganda ve ajitasyon aracı aynı zamanda kolektif bir örgütleyicidir (Lenin, 2014: 180).

Kitle iletişim araçları toplumca belirlenen değerler sistemi doğrultusunda yurttaşlarını eğiterek, bilgi ve haberleri aktararak toplumsallaşmanın gerçekleşmesinde görev almaktadır. Bireylerin gereksinim duydukları konularda bu araçlar yol gösterici olarak, ulusal ve uluslararası planda ileri adımları desteklemelidir. Bu araçlar emekçi sınıfların denetiminde olduklarından özel mülkiyete konu edilmemektedir. Toplumsal ve evrensel olguların nesnel değerlendirilmesi Marksizm- Leninizm ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirilecektir (Kaya, 1985: 58). Medya ekonomik ve politik eylemleri çerçevesinde denetlenir ve sadece komünist partiye bağlı, sadık parti üyelerince düzenli olarak kullanılabilmektedir. Partinin amaçları değil sadece yöntemleri eleştirilebilmektedir **(**Severin ve Tankard, 1994: 506). Sovyetlerde kitle iletişim araçlarının en önemli görevi ve amacı komünist sistemin başarısına katkı sağlayarak, sistemin devamlılığını sağlamaktır.

Totaliter rejimlerde kitle iletişim araçları devlet tekelinde ve denetimindedir. Devlet ya bütün iletişim sistemlerini tekeli altına amıştır ya da iletişim araçları özel sektörün elindedir ancak devletin güdümü ve denetimi altındadır. Yayınlar sansürden geçmekte, devletin politikasına uygun yayınlara izin verilmektedir (Bülbül, 2000:

12). Sovyetler Birliği'nin dağılımından sonra serbest pazara geçmeleri ve yeniden yapılanma ilkeleri doğrultusunda kuramın uygulamasından vazgeçilmiştir. Günümüzde ise Küba, Çin ve Kore gibi ülkelerde medya yapısının Sovyet Sosyalist kurama yakın bir çizgide seyretmekte oldu söylenebilir (Işık, 2002: 37).

#### 1.2.1.4 Toplumsal Sorumluluk Kuramı

Toplumsal sorumluluk yaklaşımı liberal yaklaşımın öngörüldüğü ölçüde toplumun beklentilerini karşılamakta yetersiz kalması ve basın özgürlüğünün gerçekleşmemesi üzerine bir tepki olarak ilk defa 1947 yılında ABD'de ortaya çıkmıştır (Siebert vd., 1963: 7; Kaya, 1985: 52). Bu yaklaşımın felsefi temelleri, Robert Hutchins Komisyonu'nun raporu ile atılmış ve bügün de basın alanında etik ve felsefi tartışmalarda egemen bir konu olarak yer etmiştir. Amerikan basınını inceleyen Hutchins Komisyonu'na göre gerçek yerine sıra dışı olan; önemli yerine de sansasyonel olanlar medyada yer almakta; medya topluma tartışma yapması için gerekli olan bilgi ve tartışmaları ulaştırmamakta ve tekelleşme ile "güç ve kar" araçları olma yolunda ilerlemektedir. Basın toplumsal ihtiyaçlara uygun olarak kendine çeki düzen vermezse, basının sorumlu hareket etmesi için hükümetin doğrudan müdahalesi ve kontrolü gerekli olacaktır (Akt. Işık, 2002: 29).

Kamuyu bilgilendirmek, haber vermek, eğlendirmek ve satmak; ama esas olarak çatışmaları tartışma düzlemine getirmeyi amaçlamaktadır. Medyayı söyleyecek önemli şeyi olan herkesin kullanım hakkı bulunmaktadır. Medya kontrolü kamuoyu, tüketici eylemi ve mesleki ahlak ilkeleri tarafından yapılmaktadır. Tanınan kişisel özel hakların ciddi derecede istila edilmesi ve toplumun hayati menfaatleri söz konusu olduğunda yasaklamalar devreye girmektedir. Kamu hizmetinin temini için hükümet yönetimi devralmak zorunda kalmadıkça, medyanın sahipliği özel teşebbüslere aittir (Siebert vd., 1963:7). Devletin bireyleri korumakla yükümlü olduğu görüşünü yansıtmaktadır.

Toplumsal sorumluluk yaklaşımı kitle iletişim araçlarının özgür biçimde çalışmalarıyla, topluma karşı sorumluluklarını bağdaştırmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşıma göre, kitle iletişim araçları genel yasalar ve kurallar çerçevesinde işlemektedir; ancak kamu adına genel yararı gözeten müdahaleler olabileceği kabul

edilmektedir. Çoğulcu yapıyı sağlayabilmek için, değişik görüşlere yer vererek içinde yer aldıkları toplumun çeşitliliğini yansıtmalıdır. Bilgi ve haber aktarımında doğruluk, kesinlik, nesnellik ve dengelilik vazgeçilmez ilkeler olarak kabul edilmektedir. Temel görevlerinin yanında kültür ve sanatın yayılması ve geliştirilmesi; toplumun eğitilmesi ile toplumun demokratik ve sağlıklı işleyebilmesini yardımcı olmaları gerekmektedir (Kaya, 1985: 54). Bireylerin kitle iletişim araçlarından eşit şekilde faydalanabilmelerini onların temel hak ve özgürlükleriyle bağdaştırmakta, kamu çıkarlarının ihlali durumunda kitle iletişim araçlarına devlet müdahalesi olabilmektedir.

Sansür, haber kaynaklarına ulaşma ve haber akışını engelleme gibi girişimleri önlemek amacıyla ortaya atılan bu kuram, basının 4. Güç olarak görev yapması ilkelerini gündeme getirmiştir. Kamunun bilme hakkı bu kuram ile gündeme gelmiştir. Günümüzde bazı ülkelerde, o ülkelerin yapısal şartlarına bağlı olarak farklı şekillerde kuramın ön plana çıktığı görülmektedir. ABD'de "mesleki ahlak kuralları", İsveç gibi bazı İskandinav ülkelerinde de "ombudsmanlık" yöntemi ve İngiltere'de İngiliz Basın Konseyi başarıyla uygulanmaktadır (Işık, 2002: 34). Basında görülen özdenetime yönelik polika ve uygulamalar, topumsal sorumluluk yaklaşımı içerisinde gelişmiştir.

#### 1.2.1.5 Gelişmeci Kuram

McQuail, Siebert ve arkadaşlarının oluşturduğu basının dört kuramının az gelişmiş ülkelerin iletişim sistemlerini açıklamakta yetersiz kaldığını savunmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik, teknik ve profesyonel kaynakları gelişmiş ülkelerden farklıdır. Gelişmekte olan ülkelerin konumları, yapıları, sorunları ve siyasal tercihleri sebebiyle gelişkin bir iletişim sisteminden yoksundurlar. Bu ülkeler mesleki bilgi ve deneyim, uygun üretim düzeyi, teknolojik imkanlar, yeterli kültürel kaynakların yokluğu ve azlığı ile gelişmiş ülkeler bağımlıdırlar. Bu ülkeler ekonomik, politik ve sosyal gelişmeye karşı ulusal görev düşkünlüğü bulunmaktadır (McQuail, 1994: 131).

Gelişmeci yaklaşım kapsamında ortaya atılan birçok iletişim araştırma ve kuramları, kitle iletişim araçlarının ülkelerin gelişme sürecinde etkili olduğu ileri

sürmektedir. Bu bağlamda Wilbur Schramm (1964), kitle iletişim araçlarının ulusal gelişme hizmetinde toplumsal değişmenin aracıları olduğunu savunmaktadır. Özgür ve eşit bilgi dağılımı için kitle iletişim araçlarının geliştirilmesi gereklidir. Gelişen kitle iletişim araçlarının yeni değer ve uygulamaların bazı durumlarda da farklı toplumsal ilişkilerin dönüşümünü tamamlamada yardımcı olacağı beklenilmektedir. Kitle iletişim araçlarının bilgi ve olumlu değerleri, yenilikleri toplumun en uzak köşesinde yaşayanlara kadar aktararak toplumun gelişmesine, dirlik düzenliğine, kararlılığına katkıda bulunacağı yönünde görüşler oldukça yaygındır (Kaya, 1985: 59). Kitle iletişim araçları ve içerikleri, modernleşme sürecinde hem gelişme planları doğrultusunda seferber edilmekte, böylece toplumsal gelişim süreci hızlanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin konumları, yapıları, sorunları, siyasal tercihleri ve gelişme düzeyleri birbirinden farklılık göstermektedir. Bu nedenle sorunlarına yaklaşımları, tercih ettikleri modeller kısaca gelişme stratejileri farklıdır. Ancak gelişmeye olan gereksinimleri ve buna toplumsal önceliklerde verdikleri yer ortak noktaları oluşturmaktadır. Ayrıca her alanda belirlenen hedeflere ulaşma çabasında iletişim araçlarının önemli katkılarının olabileceğine, bu potansiyeli harekete geçirmek için kitle iletişim araçlarının amaç doğrultusunda düzenlenmesi gerektiğine inanılmaktadır. Gelişme yolundaki ülkelerin değişken doğaları ve çok çeşitlilik gösteren koşulları nedeniyle tek bir gelişmeci yaklaşımdan (normatif kuramdan) söz etmek mümkün görünmemektedir. Kaya, ayrı bir gelişmeci yaklaşımının başlangıç noktasını, bu ülkelerin ortak konumlarında aramaktadır. Kitle iletişim araçları gelişme hedefine ulaşabilmek için ulusal politikaların kendilerine yüklediği hedefler doğrultusunda öncelikle seferber edilmelidir. Bu ödevin yerine getirilmesi için gerekliyse, iletişim özgürlüğü kısıtlanabilir, doğrudan denetim veya işletme yolları, sansür ve sübvansiyon uygulanabilir. Ulusal değerlerin gelişmesi için ulusal kültür ve dilin iletişim araçlarında öncelikli bir yeri olmalıdır. Benzer sorunlar ve çözüm yollarının yansımasının sağlanması ve dayanışmanın gerçekleşmesi için kültürel, ekonomik ve siyasal konumları yakın olan diğer gelişme yolundaki ülkeler üzerine haber ve bilgiler iletişim araçlarında öncelikli yer almalıdır (Kaya, 1985:60-62). Liberal yaklaşımların da öne sürdüğü gibi kitle iletişim araçlarının niceliksel artışının, toplumun gelişmesi ve kalkınmasında, yeniliklerin yayılmasında ve ülke hedeflerine ulaşılmasında olumlu işlevler üstlendiği yargısı kabul edilmektedir.

### 1.2.1.6 Demokratik Katılımcı Kuram

Bu iletişim modeli daha çok liberal toplumlarda görülmektedir. Dikey iletişim yerine herkesin eşit bir şekilde katılımını sağlayacak yatay iletişimi benimsemektedir. Bu yaklaşım, toplumsal sorumluluk kuramının aşırı merkeziyetçi ve seçkinci olmasından dolayı, bekleneni vermemesine tepki olarak doğmuştur. Katılımcı demokratik (çoğulcu) yaklaşım merkezileştirilmiş, yüksek değerli, profesyonelleştirilmiş, tarafsızlaştırılmış devlet kontrolündeki medyanın gerekliliğini reddederek; kurumsallaşmamayı, miktarın küçüklüğünü ve çoğulculuğu savunmaktadır. Bu nedenle yaklaşım, özgürlükçülük, ütopyacılık, sosyalizm, eşitçilik, çevrecilik ve yerellik gibi öğelerin sentezini içermektedir. Yerelleşmiş ve etkileşimli iletişim araçları izleyicilerin katılımına daha açık olmaktadır. Bu kurama göre medya kurumları, kontrolcülerden daha çok kullanımcılar tarafından oluşturulan ifadeler, seçim ve katılım için fırsat vermeli, izleyicilerin kontrolü daha doğrudan olmalı ve sosyal yaşamla daha iç içe olmalıdır. Yer altı basını, sokak veya mahalle bildirimleri, korsan radyo yayınlarını içermektedir (McQuail, 1994: 133-135). Yerelleşme ile demokrasinin işlemesi ve halkın yönetime katılması, kitle iletişim araçlarının çokluğuyla ilintilendirilmektedir. Kitle iletişim araçlarının niceliksel artışı, yerelleşmedeki artışın katılımcı demokrasiyi geliştireceği söylenmektedir.

Kurama göre siyasal iktidar, medyanın örgütlenmesine ve içeriğine etki etmemelidir. Küçük gruplar, örgütler ve yerel topluluklar kendi medyalarına sahip olma hakkına sahiptir. Tek yönlü profesyonelleşmiş medyadansa, küçükçaplı, etkileşimli ve katılımı kolaylaştırıcı medya daha iyidir (McQuail, 1994: 135). Kuramın temel hareket noktası olarak kaynak konumundaki kitle iletişim araçlarını değil; izleyici, okuyucu ve dinleyiciyi ön plana almaktadır. Halkın yönetime katılımını ilke edinen kuram, grupların etkileşiminin sağlanabilmesi için herkese iletişim araçlarına erişmede eşit fırsat verilmesi gerektiğini öne sürmektedir. İletişim araçları da varlık nedeni olan halkın kontrolünde, onlara görüş ve düşüncelerini açıklama fırsatı veren, yerelleşmiş ve etkileşimci bir araç olarak faaliyetini sürdürmektedir (Işık, 2002: 42). Bu kuram birey odaklı bir iletişim sistemi sunmaktadır.

### 1.2.2 Hallin ve Mancini'nin Karşılaştırmalı Kitle İletişim Sistemleri Modeli

Daniel Hallin ve Paolo Mancini; Siebert ve diğerlerinin ideolojik sınıflandırmalara dayandırılan modellerinin çok geniş olduğu için birçok detayı gizlediğini ve yüzeysel olduğunu ileri sürerek problemli olarak ele almıştır. Hallin ve Mancini'ye göre, medya sistemleri homojen değildir ve bu yönüyle Siebert ve diğerlerinin çalışmalarından kendilerini ayırmaktadırlar. Medya, çoğu zaman farklı ilkelere göre çalışan medya sistemlerinin karışık bir birleşenidir. Örneğin İngiltere'de tarihsel olarak üç farklı gazetecilik kültürünün gelişmesine bağlı olarak medya sistemleri dönemsel olarak sürekli değişmiştir. Bu bağlamda çalışmalarında modellerin durağan olarak anlaşılmaması gerektiğini, devamlı bir değişim sürecinin parçası olarak ele alınması gerektiğini öne sürmektedirler. Kitle iletişim sistemleri ancak tarihsel ve bağlamsal olarak ele alındığında açıklanabilmektedir (Hallin ve Mancini, 2004: 12). Çalışmada özellikle medya ve politik sistem arasındaki ilişkiye odaklanarak, her bir medya sisteminin demokrasiyi destekleyen zayıf ve güçlü yanlarının belirlenmesi denenmiştir (Hallin Mancini, 2004: 1).

Medya sistemlerinin karşılaştırmalı analizinde film, müzik, televizyon, halkla ilişkiler, telekomünikasyon gibi kültür endüstrisinin diğer araçlarının da analiz edilmesi gerektiğini vurgulamakla birlikte kendi çalışmalarını sadece haber medyası ile sınırlı tutmuşlardır. Bu nedenle çalışmada gazetecilik ve haber medyasının analizi ile kısmen de medya politikası ve hukuk üstüne odaklanılmaktadır (Hallin Mancini, 2004: 7). Birbirine benzer gelişmiş kapitalist sistemlere dayanan bu çalışmada karşılaştırmalı analiz için dört değişken belirlenmiştir. Blumler ve Gurevitch'in çalışmasının da bu çalışmaya yakın olduğu ve karşılaştırmalı analiz için dört boyut sunduğunu ileri sürülmektedir. Kitle medyası üzerindeki devlet kontrolünün derecesi; medya parti yandaşlığının derecesi; medya ve politik elitlerin bütünleşme derecesi ile medya kuruluşlarının meşru inancının doğası karşılaştırmalı analiz için sunulan çerçevenin boyutlarını oluşturmaktadır. Hallin ve Mancini de değişkenlerini "medya pazarının gelişimi, politik paralellik, profesyonelleşme ve devletin rolü" olarak sınırlandırmıştır (Hallini ve Mancini, 2004: 21).

Hallin ve Mancini bu dört temel değişkene göre araştırma kapsamına aldıkları 18 ülkeye yönelik (Fransa, Yunanistan, Portekiz, İtalya, İspanya; Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre; Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada İrlanda) "*kutuplaşmış çoğulcu, demokratik ortaklık ve liberal*" olmak üzere üç medya modeli geliştirmişlerdir. Bu ülkelerden herbiri bir modelin içine girmekte ancak bazı ülkelerin istisnalar da gösterdiği söylenmektedir. Örneğin Fransa ileride tartışılacağı gibi bazı kriterleri yönünden hem Kutuplaşmış çoğulcu hem de demokratik ortalık modelleri içerisine girmektedir. Bu nedenle her ülke yine de kendi tekliği içinde değerlendirilmedir.

**Tablo 1: Üç Model: Medya Sistemi Karakteristikleri**

| | **Kutuplaşmış Çoğulcu Model** | **Demokratik Ortaklık Modeli** | **Liberal Model** |
|---|---|---|---|
| **Medyanın Gelişimi** | Düşük düzeyde gazete tirajları; politik elit basını, kitlesel ticari basının geç gelişimi | Yüksek Düzeyde gazete tirajları; kitlesel ticari basının erken gelişimi; güçlü yerel basın | Orta düzeyde gazete tirajları; kitlesel ticari basının çok erken gelişimi; |
| **Politik Paralellik** | Yüksek politik paralelizm; dışsal çoğulculuk, yorumsal gazetecilik, parlementer veya hükümet yayıncılık kontol modeli, siyasetin yayın sisteminde ağırlığı | Düşük politik paralelizm;özellikle ulusal basında dışsal çoğulculuk; tarihsel olarak güçlü parti gazeteciliğinden tarafsız ticari gazeteciliğe dönüş; yayıncılık sisteminde gerçek özerklik | Nötr, tarafsız ticari basın; bilgi odaklı gazetecilik; içsel çoğulculuk (ama İngiltere'de dış çoğluculuk); Formel olarak özerk; profesyonel yayıncılık modeli |
| **Profesyonelleşme** | Zayıf profesyonelleşme; medyanın araçsallaşması | Güçlü profesyonelleşme; kurumsallaşmış öz düzenleme; gazetecilerin özerkliği için yasal düzenlemeler | Güçlü profesyonelleşme; kurumsallaşmamış öz düzenleme |
| **Devletin Rolü** | Güçlü devlet müdahalesi; İtalve ve Fransa'da basına sübvansiyon; sansür dönemi; vahşi deregülasyon (Fransa hariç) | Basın özgürlüğü için güçlü devlet müdahalesi; yoğunlaşmaya karşı basın teşvikleri, özellikle İskandinavya'da güçlü kamu hizmet yayıncılığı | Pazar hakimiyeti (İrlanda ve İngiltere'de olan güçlü kamu yayıncılığı hariç ) |

**Kaynak**: Hallin ve Mancini, 2004: 67.

Bu tablodaki bilgiler 1950 ve 1970 ler arasında ayrımın çok olduğu dönemleri yansıtmaktadır. Modeller arasındaki farklılıkların bu dönemlerde daha görünür olduğu ancak 1980'lerden sonra modeller arasında bir yakınsama görüldüğü ileri sürülmektedir. Buna göre tüm modeller iberal modele doğru kayma eğilimindedir.

Hallin ve Mancini de medya sistemlerinin siyasal tarih, yapı ve kültür tarafından şekillendiğini belirtmişlerdir. Tüm kapitalist demokrasilerde devlet önemli ancak sınırlı bir rol oynamaktadır. Medya da diğer sistemler gibi daha otoriter, katılımcı ve çoğulcu unsurların kombinasyonunu içermektedir. Demokrasi türlerine göre devletin medyayı etkilemesinde farklılıklar görülmektedir. Hallin ve Mancini ülkeleri sınıflandırırken Lijphart'ın Çağdaş Demokrasiler modelini kullanmıştır. Karşılaştırmalı siyaset için literatürdeki temel değişkenleri beş ana boyutta özetlemişlerdir (Hallin ve Mancini, 2004: 57-61). Bu boyutlar ılımlı ve kutuplaşmış çoğulculuk; uzlaşmacı ve çoğunlukçu hükümet modeli; bireysel ve kurumsallaşmış çoğulculuk; liberal demokrasi ve refah devleti demokrasisi ile akılcı/yasal otorite ve kayırmacı sistem ayrımlarına dayanmaktadır.

**Tablo 2: Üç Model: Politik Sistem Karakteristikleri**

| | **Kutuplaşmış Çoğulcu Model** | **Demokratik Ortaklık Modeli** | **Liberal Model** |
|---|---|---|---|
| **Politik tarih; Kutuplaşmış ve Ilımlı Çoğulculuk** | Geç demokratikleşme; kutuplaştırılmış çoğulculuk | Erken demokratikleşme; ılımlı çoğulculuk | Erken demokratikleşme; ılımlı çoğulculuk |
| **Uzlaşmacı veya Çoğunlukçu Hükümet** | Her ikisi de | Ağırlıklı olarak uzlaşmacı hükümet | Ağırlıklı olarak çoğunlukçu hükümet |
| **Bireysel ve Kurumsallaşmış Çoğulculuk** | Kurumsallaşmış çoğulculuk; politik partilerin güçlü rolü | Kurumsallaşmış çoğulculuk; parçalı çoğulculuk; demokratik ortaklık | Kurumsallaşmış çoğulculuktan ziyade bireysel çoğulculuk |
| **Devletin Rolü** | Planlı ekonomi; parti ve devletlerin ekonomide güçlü ilişkisi; otoriter rejim dönemi Fransa ve İtalya'da güçlü refah devleti | Güçlü refah devleti; ekonomide devletin önemli yatırımları | Liberalizm; özelikle Birleşik Devletler' de zayıf refah devleti |
| **Rasyonel Yasal Otorite** | Fransa hariç rasyonel yasal otoritenin zayıf gelişimi; kayırmacı sistem | Rasyonel yasal otoritenin güçlü gelişimi; | Rasyonel yasal otoritenin güçlü gelişimi; |

**Kaynak**: Hallin ve Mancini, 2004: 68.

Uzlaşmacı demokrasilerde; yasama yürütme arasında gücün dağılımı ve paylaşımı, çoklu parti sistemi, orantılı temsil, karşı güçler arasında işbirliği ve uzlaşma bulunmaktadır. Çoğunlukçu demokrasilerde ise iki partili sistem, hükümet ve muhalefet arasında keskin ayrım, kazanan partinin gücünü yoğunlaştırması, kabine baskınlığı bulunmaktadır. Kurumsal çoğulculuk, faşist ve totaliter rejimlerin gelişmesiyle kendine yer edinmiştir. Ilımlı çoğulculukta, daha az politik paralellik ve medyanın araçsallaştırılması ile daha güçlü profesyonelleşme ve medyanın gelişimi bulunmaktadır. Kutuplaşmış çoğulculuk ise yüksek derecede politik paralellik ile ilintilidir. Gazeteler genellikle politik eğilimleri ile anılmaktadır. Kayırmacılığa benzer şekilde belli ideolojik hedefler için kamu yararını zayıflatma hedefindedir. Devletin medyayı araçsallaştırması ve kayırmacı sistem, güçlü akılcı yasal otoritenin gelişimine bağlanmaktadır. Kayırmacılık, toplumsal kaynakların itaat edenlere dağıtılması ve kontrol edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Kayırmacı sistemde kişisel ilişkiler resmi kuralların önüne geçmektedir. Güçlü yasal otoritenin olduğu yerlerde medyanın araçsallaştırılması daha az olasıdır ve profesyonelleşme daha yaygındır. Medya sahiplerinin politik partilerle güçlü ve istikrarlı ittifaklarda bulunması veya medyayı siyasi işlere müdahale aracı olarak kullanmaları daha düşük bir olasılıktır. Kayırmacı sistemin olduğu yerde ise yasal otoriteden ve profesyonelleşmeden söz etmek zordur. Kayırmacılık, hem özel hem kamusal medyasının araçsallaştırılması ile ilgili bir kavramdır.

#### 1.2.2.1 Kutuplaşmış Çoğulcu Model

Akdeniz modeli olarak da adlandırılan bu model ülkeleri arasında Fransa, İtalya, İspanya, Yunanistan ve Portekiz yer almaktadır (Hallini ve Mancini, 2004: 22-23). Medya piyasasının gelişimine bakıldığında diğer ülkelere göre Akdeniz modeli ülkelerinde kitlesel ticari basının daha geç geliştiği tespit edilmektedir. Medya piyasasının geç gelişimindeki tarihi farklılık bugünkü gazete satış oranlarındaki keskin ayrımı yansıtmaktadır. Yunanistan, Portekiz, İtalya ve İspanya'yı kapsayan Güney Avrupa ülkeleri düşük derecede gazete satış oranına sahiptir. Gazetelere ulaşmadaki cinsiyet farklılıklarının fazlalığı basının gelişme modelleri arasındaki farklılığın da bir sonucudur. Güney Avrupa'da gazeteler politik

dünya ile yakın ilişkiler kurduğundan ve kadınlar genellikle politikadan hariç bırakıldıklarından gazetelere ulaşmadaki cinsiyet farklılığı fazladır. Güney Avrupa gazeteleri eğitimli, şehirde yaşayan ve politik küçük bir seçkin gruba atıfta bulunmaktadır. Gazeteler, politik seçkin grupları arasında uzlaşma ve çatışma aracı olarak kullanılmaktadır.

Kutuplaşmış çoğulcu model genellikle yüksek derecede politikleşme, sosyal yaşamın birçok alanına yapılan güçlü devlet ve politik parti müdahaleleri ve insanların gittikçe farklılaşan politik ideolojilere güçlü bağlılıkları ile karakterize edilmektedir. Bu ideolojilere bağlılık, ortak kabul gören norm ve kuralların eksikliği ile kamu yararının ötesine geçen yaygın şüphecilikle beraber gitmektedir. Politik olmayan pasif nüfusun az sayıda politik bilgi tüketimi ile politik aktif nüfusun ciddi politik bilgi tüketimi arasında keskin bir ayrım ve kamusal bilginin eşitsiz tüketimi vardır. Haber medyası dış çoğulculukla karakterize edilmektedir. Medya, çeşitli siyasi ideolojilerin taraftarı olarak görülmektedir ve bu ideolojilere bağlılık ortak profesyonel kültüre bağlılığa ağır basma eğilimindedir (Hallin ve Mancini, 2004: 298). Gazeteciler ve politik aktörler arasındaki ilişki ise yakındır. Devlet medya sektörüne etkin şekilde müdahale etmektedir.

Politik sistem karakteristiklerine bakıldığında kutuplaşmış çoğulcu model ülkelerinin daha geç demokratikleştikleri görülmektedir. Bireysel çoğulculuktan ziyade politik partilerin güçlü rolü ile kurumsallaşmış ve kutuplaştırılmış çoğulculuk vardır. Fransa ve İtalya'da güçlü refah devleti, parti ve devletlerin ekonomide güçlü ilişkisi, otoriter rejim döneminde planlı ekonomi görülmektedir. Fransa hariç rasyonel yasal otoritenin zayıf gelişimi ve buna bağlı olarak kayırmacı sistem bulunmaktadır (Hallin ve Mancini, 2004: 68 ).

Devlet basının sahibi, düzenleyicisi ve kurucusu olarak büyük rol oynamaktadır. Ancak vahşi deregülasyonun bulunduğu bu ülkelerde, devletin bu alandaki düzenlemeleri yetersizdir. Basın çoğu zaman ekonomik olarak güç durumdadır ve subvansiyon ihtiyacı bulunmaktadır. Politik partiler ve devlet tarafından basın araçsallaştırılmıştır. Fransa diğer Akdeniz modellerinden istisna olarak güçlü endüstrileşme, basının gelişimi ve rasyonel yasal otoriteye sahiptir

(Hallin ve Mancini, 2004:73). Fransa hariç diğer Akdeniz modeli ülkelerinde rasyonel yasal otoritenin zayıf gelişimi ve kayırmacı sistem dikkat çekmektedir. 1974 ve 1975 yıllarında Güney Avrupa olarak anılan "Yunanistan, İspanya ve Portekiz" Batı Avrupası'nın son otoriter rejimlerinden kurtularak liberal demokrasiye geçiş yapmışlardır. Hallin ve Mancini Akdeniz Avrupası'nın demokrasiye geç ve tartışmalı geçişlerinin medya ve politik dünya ilişkisi arasında belirgin bir ayrım ortaya çıkarttığını ileri sürmüşlerdir (Hallin ve Mancini, 2004: 89). Bu modeller küreselleşme, ticarileşme ve sekülerleşmenin gücü ile gittikçe değişmektedir ancak yine de kendine özgü özellikleri kalmaktadır.

Akdeniz modelinde yüksek derecede politik paralellik bulunmaktadır. Kamu yayıncılığında hükümet modeline göre medya doğrudan hükümet veya politik çoğunluk tarafından kontrol edilmektedir. Batı Avrupa'nın en yeni demokrasilerinde Yunanistan, Porteliz ve İspanya'da hala az veya çok şekilde görülmektedir. Bir diğer yayıncılık modeli ise klasik örneği İtalyan RAI tarafından görülen politik partiler arasında bölünen, kamu yayıncılığı üzerinde kontrol sağlayan orantılı veya parlamenter temsil modelidir (Hallin ve Mancini, 2004: 31). Basının araçsallaştırılması, kayırmacı sistem ve yüksek derecedeki politik paralelliklerinden dolayı medya sisteminde düşük düzeyde profesyonelleşme bulunmaktadır.

Basın daha çok siyasi olaylara odaklanır; gazeteler yorum ağırlıklıdır. Hükümet ve diğer politik aktörler tarafından basın araçsallaştırılmıştır; basın parti veya hükümetin sözcülüğünü yapmaktadır. Rasyonel yasal otoritenin zayıf gelişiminden ve yüksek derecedeki politik paralellikten dolayı gazetecilik mesleği gelişmemiştir. Gazetecilerin öz düzenleme uygulamaları, kurumsallaşma düzeyleri ve basın özgürlüğü daha düşüktür.

#### 1.2.2.2 Demokratik Ortaklık Modeli

Kuzey Avrupa Modeli olarak da adlandırılan bu model ülkeleri arasında Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre yer almaktadır (Hallin ve Mancini, 2004: 145). Demokratik ortaklık modelinde, diğer modellerde görünmeyen şekilde üç ilke birarada bulunmaktadır. İlk olarak kitlesel basının erken gelişimi ve dolaşımı ile politik paralellik aynı anda

varolmuştur. İkinci olarak, yüksek derecedeki politik paralellikle birlikte yüksek derecede gazetecilik mesleğinin profesyonelleşmesi görülmektedir. Güçlü profesyonelleşme ilkesi meslek standartları konusunda güçlü uzlaşma, ortak bir kamu yararı taahhüdü, yüksek özerklik düzeyini içermektedir. Bu modeli diğerlerinden farklı kılan bir diğer özellik ise devletin rolüne ilişkindir. Avusturya ve Almanya dışında bu ülkelerde erken dönemde liberal kuruluşlar var olmuştur. Devletin gücünü sınırlandıran güçlü bir gelenek ve erken dönemde inşa edilen basın özgürlüğü vardır. 20. yüzyılda güçlü sosyal refah devleti ve diğer aktif devlet müdahaleleri gelişmiştir. Birlikte görülen bu unsurlar günümüzde kaybolmuş olsa da, tarihsel olarak birarada ortaya çıktıklarından diğer modellerden farklılık göstermektedir.

Kuzey / Merkez Avrupa ülkelerinde basın endüstrisi erken dönemde gelişmiştir. Özellikle Kuzey Avrupa modelinin karakteristik bir özelliği olarak güçlü bir işçi sınıfı basını ve profesyonel gazetecilik kültürü bulunmaktadır (Hallin Mancini, 2004: 5). İskandinavya ve diğer Kuzey Avrupa ülkelerinde (Norveç, Finlandiya, İsveç, İsviçre, Almanya, Avusturya) gazete satış oranları yüksek derecededir. Niceliksel ayrımın yanı sıra gazetenin doğası, gazete- okur ilişkisi, politik ve toplumsal iletişimdeki rolü Akdeniz modelinden ayrımın diğer yönünü oluşturmaktadır. Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika'da basın daha büyük kitlelere atıfta bulunma eğilimdedir, politik dünyaya bağlılık gerekli değildir. Basın, politik elitler ve sıradan vatandaşlar arasında aracıdır. Gazetelere ulaşmada kadın erkek farklılığı oranı oldukça azdır (Hallin ve Mancini, 2004: 22- 23).

Bu ülkelerin en önemli özelliklerinden biri de "parçalara ayrılmış çoğuculuk" olarak adlandırılan toplumun siyasi ve kültürel alt topluluklara ayrılmasıdır (Hallin ve Mancini, 2004: 151). Demokratik ortaklık modeli, toplum içindeki örgütlü sosyal grupların güçlü rolü ama aynı zamanda kamu yararına bağlılığın güçlü algısı ve toplumsal bölünme arasında kabul edilmiş kural ve normlarla karakterize edilmektedir. Özgür bilgi akışı ve aynı zamanda bu bilgi akışının desteklenmesi için devletin sahip olduğu pozitif bir yükümlülük vardır. Medya kültürü çeşitli ideolojilerin ve sosyal grupların kendilerini ifade etmeleri için bir araç olarak kabul edilmektedir. Medya özerkliği üstüne inşa edilmiş bir devlet müdahalesi

bulunmaktadır. Yoğunlaşmaya karşı çeşitliliği korumak amacıyla basın teşvikleri, pozitif devlet müdahalesi bulunmaktadır. Politik bilgiye yüksek derecede değer verilmekte ve bu bilgiler kitle izleyicisine dağıtılmak üzere üretilmektedir (Hallin ve Mancini, 2004: 298). Bu ülkelerin politik tarihine bakıldığında erken demokratikleşmeye başladıkları tespit edilmektedir. 1945 öncesi Almanya ve Avusturya dışında ılımlı çoğulculuk vardır. Ağırlıklı olarak uzlaşmacı hükümet ve kurumsallaşmış çoğulculuk bulunmaktadır. Güçlü refah devleti geleneği ve ekonomide devletin önemli rolü vardır. Rasyonel yasal otoritenin güçlü gelişimine bağlı olarak kayırmacı sistem bulunmamaktadır (Hallin ve Mancini, 2004: 68).

Kuzey Avrupa veya Demokratik Ortaklık Modelin karakteristik özellikleri arasında özellikle ulusal basında dışsal çoğulculuk, tarihsel olarak güçlü parti gazeteciliği, tarafsız ticari gazeteciliğe dönüş, güçlü profesyonelleşme ve kurumsallaşmış öz düzenleme ilkeleri yer almaktadır. Basın özgürlüğü amacıyla korumacı güçlü devlet müdahalesi, özellikle İskandinavya'da güçlü olan basın sübvansiyonu, güçlü kamu hizmet yayıncılığı vardır (Hallin ve Mancini, 2004: s. 67). Bu modelde de, İtalyan RAI örneğindeki gibi parlementer temsil modeline benzer şekilde kamu yayıncılığı kontrolü çeşitli toplumsal ve politik gruplar arasında yapılmaktadır. Parlementer modelden farklı olarak sendikalar, ticari kuruluşlar, dini ve etnik örgütler gibi diğer toplumsal açıdan önemli gruplara kadar temsil genişletilmiştir (Hallini ve Mancini, 2004: 31). Kamu yayıncılığında çeşitli toplumsal grupların yayın hakları bulunmaktadır. Medyanın toplumsal sorumluluk ve görevleri çok olduğundan devlet düzenleyici ve destekleyici rolü ile etkindir.

#### 1.2.2.3 Liberal Model

Kuzey Atlantik modeli olarak da adandırılan bu model ülkeleri içerisinde Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Kanada ve İrlanda yer almaktadır. Liberal sistemin katışıksız örneği Amerika ile muhafazakar, liberal korporatist ve sosyal demokrasisi Amerika'ya göre daha güçlü olan Britanya arasında önemli farklılıklar vardır. Kanada ve İrlanda da ise liberal model ulusal kimlik konusu ile sonuçlanmıştır. Yine de dört ülkenin medya sisteminde önemli ortak özellikler bulunmaktadır. Her birinde ticari gazeteler daha erken gelişmiş ve küçük bir devlet iştirakı ile basın sektörü genişlemiştir. Marjinel parti, sendika, din ve ticari olmayan

medyanın diğer türleri karşı konulamaz şekilde egemen konuma gelmiştir. Politik tarafsızlığın güçlü eğilimi ve bilgi odaklı gazetecilik egemen hale gelmiştir. Gazetecilik mesleği yüksek düzeyde profesyonelleşmiştir. Kanada, İngiltere ve ABD de ticari yayıncılık diğer kıta Avrupasına göre geniş bir rol oynamıştır (Hallin ve Mancini, 2004: 198).

Kuzey Atlantik veya Liberal model ülkelerinde ticari basının erken gelişmi ve dolaşımı görülmektedir. 19. yüzyılın sonuna kadar ticari gazeteler basın pazarına egemen olmuştur. Gazete tirajları orta düzeydedir ve gazeteler politik elitler ve vatandaşlar arasında aracı vazifesi görmektedir. Tarafsız ticari basın, bilgi odaklı gazetecilik, iç çoğulculuk (ama İngiltere'de dış çoğulculuk), profesyonel yayın denetim modeli ve resmi özerk sistem, güçlü profesyonelleşme ve kurumsallaşmamış öz düzenleme ilkeleri ön plana çıkmaktadır. Güçlü kamu yayıncılığı olan İrlanda ve İngiltere dışında pazar hâkimiyeti vardır (Hallin and Mancini, 2004: 67).

Ticarileşme; gazetelerin tirajını arttırmakla kalmamış aynı zamanda devlet, politik parti, okuyucu kitlesi veya zengin bireylerin desteklerine ihtiyaç duyulan küçük ölçekli bu girişimlerin yüksek oranda kar yapan işletme haline getirmiştir. Ticarileşme gazeteleri, politikacıların ve devlet desteğine bağımlılıktan kurtarmıştır (Hallin ve Mancini, 2004: 203). Liberal model ülkeleri, demokratik ortaklık modelini karakterize eden farklı gazete çeşitliliğine sahip değildir. Birleşik Krallık orta-üst sınıf okuyucalara seslenen fikir gazeteciliği ile kitlesel pazara seslenen tabloid gazetecilik arasındaki keskin ayrımla karakterize edilen sınıf tabakalı gazete pazarına sahiptir. Buna karşılık her ikisi de federal sisteme sahip olan ABD ve Kanada'da ise herkese hitap eden yerel gazeteler hakimdir. Bilgi odaklı gazeteciliğin genellikle politik tarafsızlıkla güçlü ticari basının da düşük politik paralellik ile birlikte gittiği varsayılmaktadır. Birleşik Krallık'ta ticarileşme ve bilgi odaklı gazeteciliğe rağmen yüksek düzeyde politik paralellik bulunmaktadır. ABD, Kanada ve İrlanda'da politik paralellik düzeyi düşüktür (Hallin ve Mancini, 2004: 206-207). Basının aksine yayıncılık alanında ise dört ülkede de güçlü bir politik tarafsızlık geleneği vardır.

Liberal model oldukça bireyci temsil anlayışı ile karakterize edilmekte, diğer iki sisteme nazaran örgütlü sosyal grupların rolüne daha az vurgu yapmakta ve

genellikle bu grupların rolü olumsuz anlamda görülmektedir. Kamu yararının üstünde özel bir ilgi olarak yükselmektedir. Devletin rolü olumsuz anlamda görülmekte ve özgür bilgi akışı devletle ilişkinin sınırlandırılması gerekliliği olarak anlaşılmaktadır. Vatandaşlar için gerekli olan kamusal bilginin tüketimi vurgusu, kamusal yaşamın üstünde kişisel ayrıcalık eğiliminde olan kültürün politik olmayan unsurları ve bireycilik tarafından değiştirilmiştir. Medyanın rolü, ideolojik çeşitlilik ve sosyal grupların temsilinden ziyade hükümetin bekçisi olarak basın ve tüketici vatandaşlara bilginin sağlanması olarak görülme eğilimdedir (Hallin ve Mancini, 2004: 299). Profesyonel gazetecilik kültürü güçlü bir şekilde gelişmiştir. Diğer modellere nazaran bu modelde medya, daha az geniş izleyici kitlesini amaçlama ve kamu işlerini vurgulama eğilimdedir.

Bu model ülkelerinin politik yapısına bakıldığında yine demokratik ortaklık modeli ülkeleri gibi erken dönemde demokratikleşmeya başladıkları görülmektedir. Ağırlıklı olarak çoğunlukçu hükümet ve liberal devlet anlayışı vardır. Kurumsallaşmış çoğulculuktan ziyade bireyselleşmiş temsil bulunmaktadır. Rasyonel yasal otoritenin güçlü gelişimi, zayıf refah devleti ve ılımlı çoğulculuk bulunmaktadır (Hallin ve Mancini, 2004: 68). BBC tarafından örnek alınmış profesyonel model vardır. Politik kontrolden kendini ayırmış ve yayıncılık profesyonelleri tarafından işletilen modeldir. Bu model günümüzde bazı İskandinav ülkeleri, İrlanda ve Amerika Birleşik devletlerinde kamu yayıncılığı ve Kanada Yayıncılık Kurumunda görülmektedir (Hallini and Mancini, 2004: 31). Modellerin geleceğine yönelik yapılan değerlendirmeye göre, Hallin ve Mancini (2004: 305) özellikle 21. yüzyılın başlarından itibaren liberal sisteme doğru açık bir yaklaşma eğilimi bulunduğunu tespit etmişlerdir. Liberal modelin küresel etkisi oldukça geniştir ve neoliberalizm ve küreselleşme liberal medya yapı ve düşüncelerini yaymaya devam etmektedir.

# İKİNCİ BÖLÜM

# TOPLUMSAL YAPI VE DEĞİŞİM ÇERÇEVESİNDEN KİTLE İLETİŞİM ALANININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Toplumlar bir yandan günlük alışkanlıkları, yaşayış biçimleri, gelir düzeyleri, ibadet şekilleri, sorunlara karşı geliştirdikleri çözüm önerileri gibi birçok yönden birbirinden farklılık göstermekte diğer yandan ise aynı coğrafyada yerleşmiş olmaktan, kültür, gelenek ve ibadet biçimleri bakımından veya aynı zaman diliminde yaşamalarına göre birbirileri ile benzer özellikler sergilemektedir. Tıpkı kendisini oluşturan insanlar gibi toplumlar da, sürekli bir değişim ve dönüşüm süreci içindedir. Değişim sürecinin hızı ve yönüne göre birbirlerine benzemekte veya farklılaşmaktadır. Toplumu oluşturan kültür; ekonomi; siyasal örgütlenme türleri; din, gelenek, inanç gibi düşünce sistemleri; eğitim düzeyi; teknoloji ile bireylerin eylemleri toplumların dönüşümünde etkili olan unsurlardandır. Toplumların hem kendi içerisinde hem de diğer toplumlarla geliştirdikleri iletişim sistemleri; değişimin hızlanması ve yaygınlaşmasında işlev görmüştür. Gazete, telgraf, radyo, telefon, televizyon ve internet gibi iletişim teknolojileri toplumları birbirine bağlayan ağı kurmuştur. Çalışmamızın bu bölümünde, toplumun ne olduğu açıklanmakta, geçmişten günümüze ortak ve farklı özelliklerine göre toplum türleri sınıflandırılmaya çalışılmaktadır. Toplumların değişiminde önemli ve itici güç olan faktörler açıklanmaktadır. İnsanlık tarihi kadar eski olan toplumsal iletişim tarihi ve toplumsal değişim ve dönüşümde belirleyici bir yeri olan iletişim teknolojileri tarihsel gelişim süreci içerisinde ele alınmaktadır.

## 2.1 İLKEL TOPLUMDAN GÜNÜMÜZE TOPLUM TİPLERİ

Toplum, en genel tanımı ile insanları etkileyen gerçek ilişkiler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Toybnbee, toplumu meydana getirenin insanlar değil, insanlar arası ilişkiler olduğunu ileri sürmüştür. Her toplumsal ilişkiler ağı, kültürün taşıyıcısıdır dolayısıyla birbirinden bağımsız incelenmezler (Toynbee, 1978: 45). Tıpkı organizmalar gibi toplumların da bir yapısı bulunmaktadır (Özkalp, 2001:8).

Haberleşme sistemi; ekonomik sistem; yeni kuşakların sosyalizasyonu için aile eğitim gibi düzenlemeler; otorite sistemi; doğum, ölüm evlilik gibi kişisel olaylara toplumsal değerlilik kazandıran ritüeller sistemi toplumların oluşumu için gerekli olan düzenleme ve süreçleridir. Toplumsal yapı bu temel kurum ve grupların karışımıdır (Bottomore, 1994: 122). Toplum belirli bir coğrafyada yaşayan, yaşamlarını sürdürmek için birbirleri ile işbirliği içinde olan, ortak tarih, kültür ve değerleri paylaşan insanların oluşturduğu ilişkiler bütünüdür. İnsanlar bu ilişkiler ağı çerçevesinde hayatlarını devam ettirmek gibi temel bir amaç etrafında örgütlenmişlerdir. Örgütlenme türlerine ve tarihsel gelişimlerine göre toplumlar sosyologlar tarafından farklı şekillerde sınıflandırılmıştır.

Üretim biçimlerine göre toplumları sınıflandıran ve dünya tarihinin gelişim çizgisini belirleyen yaklaşımlar görüşlerini Karl Marks'a dayandırmaktadır. Tanilli de uygarlıkları ve toplumları anlamak için üretim biçiminin gelişiminin incelenmesi gerektiğini savunmuştur. İnsanların doğa ile mücadelesi ve bu mücadelenin ortaya çıkarttığı ilişkiler, iktisadi yapıyı kapsamaktadır. İnsanların çalışıp üretmesi, üretimde kullandıkları araç ve teknikleri, üretim faaliyetleri sonucu oluşan ilişkiler, işbölümünü kapsayan "üretim biçimi" uygarlıkların tanımında temel yapıyı açıklamaktadır. Temel yapının üstüne kurulu siyasal ve hukuksal kurumlar, din, ahlak, felsefe, edebiyat sanat gibi kültürü oluşturan tüm öğeler değerler sistemini açıklamaktadır (Tanilli, 2010:14-16). Birçok toplumbilimci tarafından açık veya örtülü bir şekilde kullanılan bu teoriye göre Karl Marx, ekonomik sistemin can alıcı kurum sayıldığı, üretim biçimlerindeki değişimlere göre toplumları ilkel komünal, asyatik, antik, feodal, kapitalist, sosyalist ve komünist olarak sınıflandırmıştır (Bottomore, 1994: 126). MÖ 2 milyon ve bin yılları arasında "*ilkel komünal toplumlar"*da insanlar üretim araçları olarak el ve arazi araçlarını kullanmışlardır, üretim ilişkilerinde sınıflaşma yoktur ve akrabalık ilişkilerine dayanmaktadır. MÖ 8000 ile MS 1000 yılları arasında yaşayan "*asyatik toplumlar"*da tarım ve hayvancılık yapılmıştır. İlk gelişmiş uygarlıklar olan Güney Amerika, Hindistan, Çin, Suriye, İran ve Mısır imparatorlukları asyatik toplumlardır. Teokratik ve askeri imparatorluklardır. Üretim ilişkileri tüccarlar, askerler, rahipler, firavun (yönetici sınıf) ve çiftçilerden oluşmaktadır. Batıda asyatik toplumlar yerine "*antik köle"* sistemlerinin değişik biçimleri vardır. Antik toplumlarda MÖ 400- MS 700 arasında

yollar ve su kemeri üretim araçları; tarım ve hayvancılıkla birlikte bilim üretim gücü; asker, köle, köle sahipleri, tüccar, vatandaşlardan (yönetici sınıf) oluşan birçok sınıf vardır. Ekonomik yapı köle işgücüne dayanmaktadır. Roma İmparatorluğu, Atina ve Sparta bu toplumlara örnek gösterilmektedir. Antik kölelik zamanla "*feodalizm"e* dönüşmüştür. Efendilerin yerini toprak sahipleri, kölelerin yerini ise köylü serfler almıştır. MS 500 ve 1800 arasında feodalizmde aristokratlar, köylüler, tüccarlar ve rahiplerden oluşan sınıflar vardır. Feodalizm de yerini zamanla "*kapitalizm*"e bırakmıştır. Kapitalizmde işçi sınıfı, kapitalistler ve yöneticiler bulunmaktadır. Üretim araçlarına fabrikalar da eklenmiştir. 1700'lerden günümüze kapitalizm; 1917'den itibaren geçici olarak sosyalizm ve gelecekte "*sınıfsız komünist toplumlar"*ın olacağını öngörmüştür (Knapp ve Spector, 2011: 26-28). Marx'a göre sınıfsız komünist toplum tarihin sonudur ve bir gün tüm dünya halkları eşitlikçi bir toplumsal yapıya ve ilişkiye kavuşacaktır.

Giddens, toplum türlerini açıklarken sanayileşme süreci ile başlayan modernliği temel almıştır. Modernlik öncesi toplumları Harris'in yaptığı sınıflandırma ile avcı toplayıcı toplumlar, tarım toplumları, kır toplumları ve geleneksel toplumlar ya da uygarlıklar olarak ele almıştır. Modern toplumları ise birinci dünya, ikinci dünya, üçüncü dünya ve yeni sanayileşen ülkeler olarak sınıflandırmıştır (Giddens, 2008:69). Birinci dünya ülkeleri; ABD, Avustralya, Japonya ve Avrupa'nın sanayileşmiş ülkeleri gibi çok partili parlementer hükümet sistemlerine sahip ülkelerdir. İkinci dünya ülkeleri, Sovyetler Birliği ile Çekoslavakya, Polonya, Doğu Almanya, Macaristan gibi 1990'larda yıkılan, merkezi ekonomik sistem ve sanayileşmeye dayanan komünist toplumları içeren ülkelerdir. Diğer ülkelere göre daha düşük sanayileşme düzeyine sahip, tarımla uğraşan ve geleneksel toplum olarak bilinen aralarında Çin, Hindistan, Afrika ülkelerinin çoğu ve Güney Amerika ülkelerinin (Brezilya, Peru Venezüella) bulunduğu toplumlar ise üçüncü dünya ülkeleri arasında yer almaktadır. 1970'lerden günümüze bu toplumlara Hong Kong, Güney kore, Singapur Tayvan gibi yeni sanayileşen ülkeler de dahil olmuştur (Giddens, 2008: 75). Toplumlar günlük dilde gelişmiş, gelişmemiş; ilerici, gerici; açık, kapalı; kırsal, kentsel; ilkel, gelişmiş gibi değişik biçimlerde adlandırılmıştır. Toplumları sınıflandırmak için de geleneksel, feodal, kent, teknolojik, yığın, otoriter kavram ve yorumlar kullanılmıştır (Özkalp, 2001: 11).

Tarihsel perspektif içerisinde toplumların geçmişten günümüze geçirdikleri değişim aşamalarını göstermesi bakımından çalışma çerçevesinde toplumların ilkel, tarım, sanayi ve bilgi toplumu şeklinde ele alınması uygun bulunmuştur.

### 2.1.1 İlkel Toplum

Tarihsel süreçte saptanmış ilk toplum düzeni olan ilkel toplum genel olarak yazılı uygarlığa geçmemiş olan toplum olarak da anılmaktadır. Birlikte yaşama ve birlikte çalışma doğasal zorunlulukların sonucu olmuştur. Doğaya sıkı sıkıya bağlılık; sınıfsız toplum yapısı; politik örgütlenmenin akrabalığa dayanması; eğitim ve terbiyenin geleneklere dayanması; kolektif düşünce tarzı bu toplumların karakteristik özellikleridir (Hançerlioğlu, 1996: 199). İlkel insanın düşüncesi somut düşüncedir; en önemli sorunu olan geçim, savunma ve üreme konularını düşünmüşlerdir. Sinyalleşme ve işaretleşme ile ilk iletişimin yollarını bulmuşlardır. Taklitçilik ile üyelerin birbirini, yeni kuşağın eskileri izlemeleri sağlanmıştır. Gelenekselcilik, görenekçilik ve durağan bir toplumsal birlik bulunmaktadır. Olayların neden olduğunu değil, onları kimin niçin yaptığını araştırmışlardır (Şenel, 2011: 28). Sihirsel düşünüş, bu döneme özgü düşünüş tarzı olmuştur (Şenel, 2006: 207). Bilimsel düşüncenin yerine sezgilere dayanan mistik düşünce hakimdir. Olaylar, doğaüstü güçlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Doğanın insan karşısındaki üstünlüğü bu toplumlarda ön plana çıkmıştır.

Beslenme, korunma, üreme faktörleri insan yaşamını belirleyen etmenlerdir. İlkel toplum insanları beslenme sorununu çözmek ve yaşamını sürdürmek için tıpkı hayvanlar gibi ot ve meyve gibi doğada bulduklarını toplayarak "toplayıcılık"la uğraşmışlardır. Yay, kiriş ve okun bulunması avcılığı geliştirmiş bu da insanlığın evriminde çok önemli bir aşamayı, bir bakıma hayvanlıktan insanlığa geçişi gerçekleştirmiştir. İnsanların kendilerini savunmadan saldırma düzeyine geçmeleri sonucunda yeni beslenme alışkanlığı kazanılmış, avcılık ile otoburluktan etoburluğa doğru beslenme geçişi başlamıştır. Erkeklerin avcılıkta kadınların toplayıcılıkta uzmanlaşmaları ile ilk toplumsal işbölümü ortaya çıkarmıştır. Avcılık ve toplayıcılık doğanın sunduklarına el koyan "asalak bir geçim etkinliği" olarak sayılmıştır (Şenel, 2011: 17-22; Hançerlioğlu,1996: 24). İnsanlar doğada var olan hazır ürünlerden yararlanarak hayatlarını devam ettirebilmişlerdir. Temelde göçebe olan avcı ve

toplayıcı toplumlar, çevrelerinde küçük bir araziyi verimli kullanmak yerine büyük bir araziden verimsiz şekilde faydalanmıştır. Yeni bir araç gerece ihtiyaç duyulduğunda eskisini atmış, çok fazla yükle dolaşmamışlardır. Bazı avcı toplayıcılar ise verimli mevkilere yerleşerek göçebelikten kurtulabilmişlerdir (Cook, 2012: 44).

Kimi görüşe göre ilk çağların ilkel tarım tekniklerini ve üretimini bir ekonomik sisteme bağlamak mümkün görünmemektedir (Talas: 1980: 3). Kimi görüş ise bu antik öncesi, ilkel topluluk dönemini "*benimseme ekonomisi*" olarak adlandırmaktadır. Taş devri ile örtüşen ilkel topluluk döneminin benimseme karakterli olmasının nedeni insanların maddi nimet üretimi yapmadan sadece doğada hazır olanlardan yararlanmaları ve toplu üretim ve emek araçları üzerindeki topluluk mülkiyetidir. Bu dönemin temel karakteristik özellikleri üretici güçlerin aşırı düşük düzeyi ve yavaş gelişimi; eşit dağılım, sosyal eşitlik; doğal kaynakların ve üretimin sonuçlarının toplu olarak benimsenmesi; özel mülkiyet ve devletin yokluğudur (Hacıyev ve Bayramov: 2013: 131). Toplum üyelerinden hiçbiri üretim araçlarını kendine mal edip ötekileri bundan yoksun bırakmamıştır. Bundan dolayı insanlar eşit ve özgürdür. İlk toplumlarda bağımlılık ve sömürge yoktur. Ancak zamanla üretim güçlerinin hızlı gelişimi, ilkel toplumun ortaklaşacı üretim ilişkilerini ortadan kaldırmıştır. Üretim güçleri geliştikçe emek farklılaşmış eşitçe bölüşüm ortadan kalkmıştır. İlkel toplum köleci topluma, köleci toplum feodal topluma, feodal toplum anamalcı topluma ve sonra da toplumcu topluma dönüşmüştür (Hançerlioğlu, 1996: 200). İlkel toplumların *toplumsal artı* üretmeye engel olan uzmanlaşmamış ekonomisi, eşitlikçi yapısı, ortak çalışma ortak bölüşme ilkesi mucizeler yaratmıştır (Şenel, 2011: 22). Geri bir teknoloji ve donanıma sahip olmasına karşın bu özellikler yüzbinlerce yıl ilkel toplulukların yaşamlarını sürdürmelerini sağlamıştır.

### 2.1.2 Kır ve Tarım Toplumu

Havaların ısınması veya soğuması gibi dış etkiler toplumların yaşam biçimlerinde değişiklik yapmalarına neden olmuştur (Şenel, 2011: 24). Yaklaşık yirmi bin yıl önce, bazı avcı ve toplayıcı toplumlar hayvanları evcilleştirmeye ve belli toprak parçalarını ekmeye başlamışlardır. Kır toplumları yaşadıkları çevreye uygun olarak sığır, koyun, keçi, deve veya at yetiştirmiş ve hayvanları

evcilleştirmiştir. Genellikle mevsim değişikliklerine bağlı olarak farklı alanlara göç etmiş, bu alışkanlıklarından dolayı da çok fazla maddi varlık biriktirememiştir. Modern dünyada Afrika, Ortadoğu ve Orta Asya'daki bölgelerde kır toplumları hala varlığını sürdürmektedir (Giddens, 2008: 72). Bu toplumlar arasında görülen toplumsal işbölümü çiftçilik ve çobanlık işbölümüdür. Şenel'in verdiği bilgilere göre (2011: 24) çiftçiler yerleşik, kendine yeterli, dışa kapalı ve barışçı bir yaşayış tarzına sahipken; çobanlar göçebe, kendilerine yetemeyen, dışa açık ve savaşçı bir yaşayış biçimine sahip olmuştur.

Tarım toplumunu birinci dalga olarak tanımlayan Toffler'e göre (1981) uygar insanlar toprağı işleyerek geçinen insanlardır. Tarih boyunca tarımın başladığı topraklarda uygarlıklar ortaya çıkmış, batmış, birleşmiş veya dağılmıştır. İlk uygarlıklar, Ortadoğu'da verimli nehir alanlarında ortaya çıkmıştır (Giddens, 2008: 73). Bu uygarlıklarda yaşam köye göre düzenlenmiş; ekonomi, kültür ve aile yapısının temelinde toprak yer almıştır. Basit bir işbölümü, sınırları iyi belirlenmiş kast ve soylu, din adamı, savaşçı ve kölelerden oluşan sınıflar ortaya çıkmıştır. Otoriter yönetim çerçevesinde, insanların toplum içindeki yerini soylular belirlemiştir. Çoğu tarım toplumu kendi gereksinimi kendisi karşılaşmıştır; ancak sayısı az da olsa denizleri aşan ticari topluluklar da olmuştur (Tofler, 1981:43).

İlk uygarlıkların oluştuğu "*Antik dönem*"de üretici ekonomisinin oluşturulması, ekonominin rasyonel organizasyonu, toplumun kullanımına verilen safi ürünün artışı, kara yönelmeyen ilkel ekonomi sistemi görülmektedir. Özel mülkiyet sınıfının kurulması ile sosyal sınıflanma, zengin ve yoksullar grubu ortaya çıkmış sermaye belli ellerde toplanmıştır (Hacıyev ve Bayramov, 2013: 145). Tarım, zanaat, kent içi ve dışı ticarete dayanan "*orta çağ ekonomisi*" de sermaye birikimine değil günlük hayatın devamlılığına yönelik olmuştur. Toplum yaşayışını derin biçimde etkileyen dinsel kurallar ve skolastik düşünce yeni üretim tekniğine ve kent sınırları dışına ulaşan bir ekonomik yaşama elverişli olmamıştır (Talas: 1980: 3). Orta çağda ekonominin görevi mevcut toplum düzenini korumaktır, kazanç fikri ve güdüsü bulunmamaktadır. Bu dönemde dini ve ahlaki kuralların etkisi ile özellikle malların mübadelesinde eşitlik ve "adil fiyat" konusu üzerinde durulmuştur (Kumbaracıbaşı, 1976: 26; Talas, 1980: 23).

Uygar toplumların özelliği eşitsizlikçi ilişkilerdir (Şenel, 2006: 406). Farklı sınıflar arasında önemli eşitsizlikler bulunmaktadır. Bir kral veya hükümdarın başında olduğu bir hükümet aygıtı bulunmaktadır. Kentlerin ortaya çıkmasıyla oluşan bu toplumlara yazının kullanılmasından ve bilim sanattaki gelişmelerden dolayı "uygarlık" denilmiştir (Giddens, 2008: 73). İlk uygarlıklarda okuryazarlığın yaygın olmadığı kabul edilmektedir.

Sanayi öncesi toplumlarda halkın büyük çoğunluğu okuryazar değildir, okur yazarlık azınlığın ayrıcalığı olarak görülmektedir. O dönemin okuryazarları soylular, kilise adamları ve burjuvazidir. Nüfusun büyük çoğunluğu köylülerden oluşmaktadır. Tarımda kullanılan araçlar basit ve elde edilen ürünler yetersizdir. Ata bağlı seyahat araçları ile insanların yaşadıkları bölge dışına pek çıkmadıkları söylenmektedir (Tanilli, 2010:115). Ortaçağ toplumu, ekonomisi ve siyasal kurumları "feodal" sözcüğü ile nitelenmektedir. Feodalleşme, toplumun tüm kurumlarına sinmiştir. Hiyerarşik feodal örgütlenişle üreten tüketen farklılaşmasına koşut olarak, tam bir yöneten ve yönetilen siyasal farklılaşması vardır. Ortaçağ batı toplumunun düşünüşüne, dinci görüş egemendir. Okumak ve yazmakla ilgilinenen tek kurum kilise olmuştur (Şenel, 2011: 226-237).

Her ekonomik ve toplumsal düzenin kendine özgür bir kültürü ve düşünüşü vardır (Şenel, 2011: 300). Ortaçağ tarım toplumlarında sihirsel düşünüşten dinsel düşünüşe; Toprak Ana'dan Ana Tanrıça'ya geçilmiştir. Efendi – köle ilişkisi, tanrı-kul ilişkisine örneklik etmiştir. Tanrılar efendilere, yöneticilere ve insanlara benzetilmiştir, insan özellikleriyle ve ölümsüzlükle donatılmıştır. Dinsel düşünüşte düzenli ve düzensiz doğa olayları ile toplumsal ve topluluklar arası olaylar "yazgı" kavramı ile açıklanmıştır. Bu kavramın en önemli toplumsal işlevi, kurulu düzende bulunan konuma "yazgı" denilerek boyun eğilmesini sağlamak olmuştur (Şenel, 2006: 408-410). Tarım toplumlarında yüzlerce yıl hükümdarların egemenlikleri sorgusuz kabul edilmiş, Tanrı Kral'lara sorgusuz itaat edilmiştir.

### 2.1.3 Sanayi Toplumu

Endüstri devrimi ile 1789'dan sonra Fransa'da ortaya çıkan demokrasi devrimi önce Batı'da sonra Batı sınırlarının dışına çıkarak eski toplum, eski kültür ve eski

yönetim biçimlerini kökten değiştirmiştir. Bu değişimler yeni bir toplum türü olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (McNeill, 2008: 588). İki dönemde ele alınan sanayi devriminin ilk dönemi Britanya'nın önderliğinde demiryolu ve okyanus gemiciliğindeki gelişmelerin yaşandığı kömür ve buhar çağı olarak kabul edilmiştir. Yeni teknolojilerin dayandığı temelleri oluşturan demir ve çelik endüstrileri, dokuma makineleri, buharlı motorlar, demiryolları ve buharlı gemiler ilk gelişmiş biçimlerini Büyük Britanya'da almıştır. İkinci dönemde ise elektrik teknolojisindeki gelişmeler ve kimya endüstrisinin doğuşu endüstri devriminin doğasında ve yönünde değişimlere neden olmuştur. Birbiriyle bağlantısız bireysel ve gelişigüzel buluşlar yerini sistemli araştırmalara bırakmıştır (McNeill, 2008: 591). Sanayi Devrimi'ni doğuran sebep ve sonuçlar arasında bilimden teknolojiye, sanattan kültüre, politikadan ekonomiye toplumun her alan ve yapısında yenilikler ortaya çıkartmıştır.

Modern veya gelişmiş toplumlar olarak da adlandırılan sanayi toplumları, ulus devletlerin ilk örnekleri olmuştur. Geleneksel devletleri birbirinden ayıran belirsiz sınır bölgeleri yerini, birbirlerinden açıkça ayrılmış sınırları olan politik topluluklara bırakmıştır (Giddens, 2008: 73). Egemen birer devlet olan modern devletler, devletlerarası sistem olarak adlandırılan daha geniş bir devletler çemberi içerisinde yer almaktadır (Wallerstein, 2011: 82). Yüzyıla dayanan modern dünya sistemi kapitalist bir dünya ekonomidir ve kapitalist dünya ekonomi pazarlar, firmalar, devletlerarası sistem içindeki devletler, hanehalkları, sınıflar ve kimlikler gibi birçok kurumdan oluşmaktadır (Wallerstein, 2011: 54). Kapitalist sistemin doğuşu bazı görüşlere göre kapital birikimine dayanan merkantilizim ile başlatılmış (Talas, 1980: 24) diğer bazı görüşler ise kapitalizmi en eski sistem olarak kabul etmiştir (Talas, 1980: 51). Kapitalist sistemde, üretim malları genel olarak özel kişilerin mülkiyetindedir ve üretim kar amacına yönelik olarak yapılmaktadır. Kapital, sermaye anamal emek içeren ve pazara sunulabilen maldır. Bir işveren biriktirmiş olduğu sermaye ile hammadde ve makineler satın alır ve emek kiralar. Bunlarla harcanandan daha çok bir servet üreterek kar elde eder (Talas, 1980: 51). Diğer toplum türlerine göre daha kapitalist ve birbirine bağlı bir toplum yaratılmıştır.

Daniel Bell'e göre sanayi toplumları; teknik bilgiye dayalı "iktisadileştirici" toplumlardır. En az karşılığında en fazlayı elde etmekte, iş ve eylemin akılcı biçimini

seçmektedir. Önemini kaybeden ideolojinin yerini; üretim fonksiyonu, sermaye hasıla katsayısı, sermayenin marjinal verimliliği gibi iktisat düşünceleri almıştır. Sanayi toplumu ile birlikte teknisyenler, uzmanlar ve araştırmacılar ön plana çıkmıştır, teknik meslekler daha hızlı gelişmiştir (Akt. Dura, 1990: 32). Hangi koşulların hangi sonuçlara yol açtığı, nedensellikçi bilimsel düşünüşle insanlar geleceğine egemen olmaya başlamış, tanrılara gereksinim azalmıştır. Üretim üzerinde kurulan tam bir denetim ile maddelerin biçim ve nitelikleri insanların istek ve gereksinimlerine uygun olarak değiştirilmektedir (Şenel, 2006: 412). Akılcılık, bu modern toplumların en önemli ilkelerinden biri olmuştur.

Kendi kendine yeten insan ve topluluklar yerine, yiyecek, malların ve hizmetlerin büyük bölümünün satışa sunulduğu bir durum ortaya çıkmıştır. İkinci dalga olarak adlandırdığı bu toplumlarda üretimle tüketim birbirinden kopmuş ve piyasa rolü gittikçe artmıştır (Toffler, 1981:65). Sosyalist veya kapitalist bütün sanayileşmiş ikinci dalga uygarlıklarında uygulanan ilkeler standartlaşma, uzmanlaşma, merkezileşme, eşleme veya eş zamanlılık, yoğunlaşma ve büyüklük olarak belirlenmiştir (Toffler, 1981:75-93). Aron'un (1974: 91-94) verdiği bilgilere göre sanayi toplumunda girişim aileden ayrılmıştır. Ekonominin tüm sektörleri arasında bir işbölümü ve bununla birlikte girişimin içinde teknolojik bir bölüm vardır. Sanayi toplumlarında sermaye birikimi vardır ve işçilerden bu sermayeyi yenilemeleri istenmektedir. Sanayi toplumlarında sermayeyi büyütme ve yenileme zorunluluğundan dolayı maliyet fiyatlarının düşürülmesi gereklidir. Her sanayi toplumu enerji ve kaynak kaybı olmaması için rasyonel bir hesap yapmaktadır. Tüm sanayi toplumlarında belli bir işçi birikimi, işçi organizasyonu ve üretim araçlarının mülkiyeti sorunu vardır.

Endüstrinin Batı ülkelerinde giderek gelişmesi ulaşım ve iletişim alanında da hızlı gelişmelere neden olmuştur. Avrupa ve ABD'nin birçok bölgesinde yol ve kanal yapımında önemli gelişmeler görülmüştür. Batı dünyasının zenginliği büyük ölçüde artmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren temizlik, sağlık, rahatlık standartlarında temel gelişmeler sağlanmıştır. Çağdaş kamu düzeni, sivil toplum hareketleri, işçi sendikaları, bakımevleri kurulmuş ve yaygınlaşmıştır. Endüstri

devrimi ile nüfus artışı hızlanmıştır. Kamu sağlığını koruma önlemleri ve tıptaki ilerlemeler ile ölüm oranlarında ciddi düşüş yaşanmıştır (McNeill, 2008: 597).

### 2.1.4 Bilgi ve Ağ Toplumu

Sanayi toplumundan başka bir topluma geçileceğine yönelik sosyolojik kehanetler 19. yüzyılın başlarında fark edilmiştir. Karl Marx, "yeni bir sınıf"ın mevcut düzeni değiştireceğine inanmıştır. Yeni toplum, birdenbire belirmediği, yavaş yavaş oluşup geliştiği için ona belirli bir isim bulmakta zorluk çekilmiştir (Dura, 1990: 4). Yeni toplum, birçok düşünür tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Amittai Etzioni "modernlik sonrası çağ", George Lichtheim "burjuva sonrası toplum", Herman Kahn "ekonomi sonrası toplum", Murray Bookchin "kıtlık sonrası toplum", Kenneth Boulding "uygarlık sonrası toplum", Daniel Bell "endüstri sonrası toplum", Peter F. Drucker "bilgi toplumu", Paul Holmes "kişisel hizmet toplumu", Ralf Dahrendorf "hizmet sınıflı toplum" veya "kapitalizm sonrası toplum" Zbigniew Brezezinski "teknokratik çağ", Y. Masuda "enformasyon toplumu" (Bozkurt: 1996: 31), Machlup "bilgi ekonomisi", Collins "evrak toplumu", Ionescu "endüstriyel-teknolojik toplum, McLuhan "küresel köy", Martin, Nora ve Minch "telematik toplum" (Törenli, 2005: 113) bu kavramlardan öne çıkanlardır. Farklı adlarla anılan tüm tanımlar 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan ve ortak belirli özelliklere sahip yeni toplumu açıklamaya çalışmıştır.

1895'te iki avukat Paul Otler ve Henri La Fontaine'in Brüksel'de Uluslararası Kaynakça Enstitüsü'nü kurarak evrensel bilgi kitabını oluşturmaya çalışmaları ağ toplumunun habercisi olarak kabul edilmektedir. Amaçları iki dünyanın düşünsel çalışmasını günü gününe deftere işlemektir (Akt. Mattelart, 2004:35). Bilginin üretimi ve dağıtımı etkinliklerinin ilk sayısallaştırma denemesi, 1962'de Fritz Machlup tarafından gerçekleştirilmiştir (Mattelart, 2004: 51). Masuda'ya göre bu yeni toplumun gelişme dinamiğini bilgisayar teknolojisi yönlendirmiştir. Toplumun önde gelen sektörlerinden biri entelektüel sektördür. Sanayi devriminde maddi ihtiyaçların temiminden elde edilen tatmin yerini, amaçlara ulaşmanın verdiği tatmine bırakmıştır (Akt. Dura, 1990: 44).

Castells 20. yüzyılın sonlarına doğru oluşan yeni toplumsal yapıyı 1980'lerden itibaren kapitalist üretim biçiminin yeniden yapılanmasıyla şekillenmiş yeni bir kalkınma biçiminin yani enformasyonelizmin ortaya çıkışıyla ilişkilendirmektedir. Yeni enformasyonel kalkınma biçiminde üretkenliğin kaynağı bilgi üretme, bilgi işleme ve sembollerle iletişim teknolojisindedir (Castells, 2005: 22). Tam bir ekonomik küreselleşmenin sadece yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri temelinde ilerleyebileceğini öne sürmüştür. Dünyanın çeşitli yerlerindeki finans merkezleri, ileri telekomünikasyon sistemleriye birbirine bağlanmıştır (Castells, 2005: 171). Toplumsal örgütlenmenin kilit bileşeni enformasyon; toplumsal yapının temel niteliği de ağlar arasındaki mesajlar ve imge akışıdır. Ağ toplumu yine kapitalist bir toplumdur ancak farkı küresel olması ve büyük ölçüde finansal akışlar ağı etrafında yapılanmış olmasıdır (Castells, 2005: 632).

Enformasyon (bilgi) toplumunun temelde üç boyutu bulunmaktadır. Ekonomik boyuta göre enformasyon toplumu ile tekelleştirici üretim yapısından çoğulcu pazar anlayışına geçilecektir. Enformasyon toplumu, katılımcı bir siyasal yapı ve gerçek bir demokratikleşme sürecine doğru dönüşümü öngörmektedir. Sanayi toplumunun yığın kültürü yerini bireyci kültürel tüketime terk edecektir (Hamelink, 1991 a: 13). Enformasyon toplumunun son derece önemli ideolojik niteliği ise teknolojik ilerlemelerin insanoğlunun yaşamını niteliksel olarak düzeltebileceğine yönelik inançtır. Enformasyonun niteliğindense niceliksel artış ve sınırsız teknolojik gelişme kutsanmıştır (Hamelink, 1991 a: 19).

Yeni toplumu, ilk ve en insancıl uygarlık olarak tanımlayan ve üçüncü dalga adını veren Toffler, bu toplumun bürokrasiyi devireceğini ileri sürmüştür. Ulusal devletin rolünü sınırlayacağı, çok daha basit, etkili ve daha demokratik devletlerin kurulmasına olanak verecektir. Emperyalizm sonrası yaşanan dünyada yarı özerk ekonomilerin oluşmasını sağlayacaktır. Üretici ile tüketici arasındaki tarihsel kopukluğu giderecek ve birleştirici bir ekonomi oluşacaktır (Toffler, 1981: 29). İkinci dalganın kitle iletişim araçlarının kitleleştirici yayınları ve etkileri sona ermiştir. Üçüncü dalga ile kitle iletişim araçlarının etkiler azalmaya ve kitleleştirmeden bireyleştirmeye doğru bir eğilim başlamıştır (Toffler, 1981: 221).

Bir diğer görüşe göre ise yeni toplum, ağların diplomasisi hegemonyayı yeniden biçimlendirmiştir. Yeni iktidarın kaynağı, özgür bilgi (pazarlama, propaganda, medya), ticari bilgi ve stratejik bilgidir. "Softpower" zorlamaktan çok ayartma yoluyla amaçlara ulaşma yetisidir. Soft power görüşlerin çekiciliğine ve başkalarının tercihlerini biçimlendirmeye dayanmaktadır (Akt. Mattelart, 2004: 100).

Bütünleşme ve her yerdelik anahtar kavramlardır. Bunun doğal sonucu olarak fiziksel ve işlevsel biçimde sınırlar ihlal edilmektedir. Yerel, ulusal ve küresel birbirinin içine geçmiştir. Yataylık, saydamlık, akışkanlık, esneklik, öznelerin özerkliği, yurtseverlik gibi ilkeler yeni yönetim değerlerini bildirmektedir. (Mattelart, 2004: 109). Merkezlerde toplanmayan üretim, yenilenebilen enerji, kentten uzaklaşmak, evde çalışmak, üreten tarafından tüketilmek için yapılan üretim gibi tarım toplumu özelliklerinin bir kısmını da taşımaktadır (Toffler, 1981: 387). Ağa dayalı toplumsal yapı sınırsız bir biçimde genişleyebilen, son derece dinamik ve açık bir sistemdir. Küreselleşme ve merkezsiz bir kapitalist ekonomi için, sonu gelmez bir yıkım ve yeniden yapılanma kültürü için; uzam ve zamanın bertaraf edilmesini amaçlayan toplumsal örgütlenme için uygun araçlardır (Castells, 2005: 623).

Dura, bir milletin sanayi toplumu safhasının bir insanın gençlik; bilgi toplumu safhasının ise yetişkinlik dönemine denk geldiğini ileri sürmektedir. Genç bir insanın bilgi ve teknolojiyi kullanarak olgunlaşması gibi; bilgi toplumu, sanayi toplumunun evrimleşmiş ve olgunlaşmış şeklidir. Bigi toplumuna geçiş, ister sosyalist ister kapitalist bir toplum düzeni olsun rasyonellik ve bilimsel davranış benimsenmezse mümkün görünmemektedir. Bilginin pratik bir amaca yönelik olarak kullanılmak için üretimi ve teşkilatlanması yani rasyonelizm ve fonksiyonel etkinlik belirleyici etkendir (Dura, 1990: 38).

## 2.2 TOPLUMSAL DEĞİŞİM KAVRAMI VE TOPLUMSAL DEĞİŞİMDE BELİRLEYİCİ ETKENLER

Karşı konulmaz bir süreç olan toplumsal değişme, sosyal sistemin yapı unsurları ve işleyişi üzerindeki değişiklik olarak tanımlanmaktadır (Dönmezer, 1994: 399-400). Değişim sadece birkaç kişiyi etkileyen herhangi bir olay değil, belirli bir topluluğun tümünü veya bir kesitini ilgilendiren sosyal bir olgudur. Değişim zaman

içinde gözlenebilen, süreklilik arzeden, belirli bir toplumun örgütünü ve işleyişini yapısal olarak etkileyen ve o toplumun geleceğini etkileyen başkalaşım olarak ifade edilmektedir (Çam, 2005: 190). İnsanlar arası ilişkilerin değişmesi demek olan toplumsal değişim hem üretim ve mülkiyet ilişkisinin değişmesine hem de anlamların, kuralların ve değerlerin değişmesine bağlıdır (Kongar, 2012: 24). Toplumsal değişme sürecinin altında teknoloji ve ideoloji yatmaktadır. Toplumsal değişmeyi, insan –doğa çelişkisinin belirlediği teknoloji ile insan –insan çelişkisinin belirlediği ideoloji arasındaki etkileşim biçimlendirmektedir (Kongar, 2012: 60). İnsanların doğa ve diğer insanlarla girdikleri ilişki ve etkileşim, toplumsal ortamın da kaçınılmaz biçimde sürekli olarak değişmesine neden olmaktadır (Ercan, 2001: 20). Hızlı veya yavaş bir şekilde gerçekleşen toplumsal değişme, toplumu oluşturan insanların birbirleriyle ve toplumu oluşturan tüm kurumlarıyla ilişkilerinin değişmesi olarak tanımlanabilir.

Evrende var olan her şey; doğasal, toplumsal ve bilinçsel tüm süreçler devimsel ve bundan ötürü değişkendir. Değişme, tüm nesne ve olayların en genel var olma biçimidir. Metafizik ve idealist öğretiler değişmeyi nesne ve olayların göreli sürekliliğine ve dengesine karşıt bir kavram olarak ele almaktadır (Hançerlioğlu, 1996: 86). Değişim ve süreklilik karşıt kavramlar gibi görünse de, hızlı veya yavaş değişim hemen daima sürekli olduğu gibi, süreklilik de değişmeye engel değildir. Hatta süreklilik adı verilen olgunun ancak değişim yolu ve süreciyle gerçekleştiği savunulmaktadır. Çünkü sürekli değişen çevre koşulları altında değişemeyen elenmektedir (Güvenç, 2002: 25). Toplumların varlıklarını sürdürebilmeleri çevrelerine uyum sağlamalarına bağlıdır. Değişime direnmek söz konusu olmadığı gibi, çevrelerindeki değişmeye direnmeye çalışan toplumlar varlıklarını koruyamamaktadır. Toplumsal değişmde devamlılık vardır ve temelde bütün kurum ve yapılar etkilenmektedir.

Toplumsal değişim bazen yavaş yavaş uzun bir zaman dilimi içinde bazense hızlı ve şiddetli bir biçimde gerçekleşmektedir (Ercan, 2001: 22). Kavramsal olarak kendiliğinden, barış içinde, dengeli ve kesintisiz olarak gerçekleşen değişmelere "evrim", planlı veya zorlanmış, çatışma içinde, hızlı düzensiz ve dengesiz sonuçlar veren süreksiz gerçekleşen değişmelere "devrim" denmektedir. İnsanlık tarihinin

büyük bir bölümü evrimle, ama önemli aşamaları ise devrimlerle gerçekleşmiştir (Güvenç, 2002: 29). Tarih boyunca devrimle gerçekleşen toplumsal değişimlerin daha şiddetli sonuçlara neden olduğu gözlemlenmiştir. Toplumsal yaşam, denge ve uyumun egemen durumda bulunmasıyla olanaklı olmaktadır. Bu nedenle toplumsal değişmeler hep yeni koşullara uygun yeni denge ve uyumluluk durumlarını arama anlamı olarak akışkan bir süreç olarak görülmektedir (Ozankaya, 1999:479). Toplumlar, dengeyi sağlamak üzere tüm yapılarıyla uyumluluk içerisinde değişim sürecini gerçekleştirmektedir. Değişim yaşayan toplumların devamlılığını sağlaması, denge ve uyumun varlığıyla bağlantılı olmaktadır. Toplumsal değişmenin boyutu ve kapsamını belirleyebilmek, toplumsal değişmeye konu olan mevcut durumla bir önceki durumun karşılaştırılmasıyla olanaklı olmaktadır. Bu nedenle de toplumların incelenmesinde mevcut durum ile bir önceki durumların karşılaştırılarak, yeni durumun karakteristik özelliklerinin ortaya konduğu görülmektedir.

Morris Ginsber, toplumsal değişime neden olan etmenleri sistematik bir şekilde analiz etmiştir. Bu etmenler: bireylerin bilinçli istek ve kararları; değişen koşullardan etkilenen bireylerin eylemleri; yapısal değişimler ve baskı altına almalar; dışsal etkiler; seçkin önemde birey veya birey gruları; devrimler; rastlanstısal oluşumlar ve toplumda ortak bir amacın ortaya çıkması olarak sıralanmıştır (Akt. Bottomore, 1994: 331). Toplumsal değişme; ekonomi, siyaset, kültür, teknoloji, aile, eğitim, nüfus gibi toplumun her alanında görülen değişimlerle ilintili olduğundan toplumsal değişim süreci toplumu oluşturan tüm unsurlarla karşılıklı etki ve sonuç ilişkisi içindedir. Birbirlerini etkileyen ve birbirlerinden etkilenen bu unsurlardan hangisinin diğerinin nedeni veya sonucu olduğu çok kestirilememektedir. Çalışmada toplumsal değişimde etkili olan unsurlar yani değişimin kaynakları: fiziksel çevre etkeni; sosyo-kültürel etkenler; demografik etkenler; siyasal ve ideolojik etkenler; ekonomi etkeni; teknoloji ve küreselleşme etkeni olarak ele alınmıştır.

### 2.2.1 Fiziksel Çevre Etkeni

Fiziksel çevrenin toplumsal değişme üzerinde çok fazla etkisi olmadığı ancak belirli bölgelerde bu etkinin çoğaldığı kabul edilmektedir. Tarih boyunca insanlar yaşam biçimlerini hava koşulları veya toprak koşullarına bağlı olarak düzenlemek zorunda kalmışlardır. Kutup bölgelerinde yaşayanlar tropikal bölgelerde yaşayanlara

göre farklı alışkanlık ve pratik geliştirmişlerdir (Giddens, 2008: 80). Avusturalyalı aborjinlerin yaşadıkları topraklarda evcilleştirmeye uygun hayvan ve tarım yapmaya uygun bitki olmayışı onların avcı ve toplayıcı kalmasına neden olmuştur. Geniş Asya steplerinde veya Anadolu'da ise doğal çevrenin imkân vermesinden dolayı çobanlık ve tarım kültürleri gelişmiştir (Özer, 2003: 566). İbni Haldun da fiziki çevrenin insanların yaşam koşullarından karakter özelliklerine kadar her şeye yansıdığını ileri sürmüştür. Ilıman iklimlerde yaşanyan halk mükemmeldir; kıyafetleri, günlük hayatta kullandıkları araçlar, evleri ve sanatları normaldir. Ancak normal hava şartlarından uzak olan, kutuplara yakın ve ekvator civarındaki yerlerde yaşayan kişiler ise normalden farklıdır. Kılık ve kıyafetleri gelişmemiştir, hayvani özellikler taşımaktadır hatta evcilleşmedikleri için birbirlerini yediklerinin nakledildiğini ileri sürmüştür (Haldun, 1982: 331-333). Farklı iklim ve çevre koşullarına sahip toplumlar beslenmeden konaklamaya çalışma saatlerinden üretim biçimlerine farklı yaşam pratikleri edinmişlerdir.

Avrupa, Asya ve Afrika arasında köprü olan bölgeler gibi coğrafi kavşaklarda yerleşmiş olan toplumlar, coğrafi olarak yalıtılmış bölgelere göre toplumsal değişimin merkezi olmuştur. Diğer toplumlardan çöller, okyanus, dağlık alanlar veya oramlarla ayrılan, coğrafi olarak yalıtılmış bölgeler ise değişime daha az açık olduklarından dünyanın en ilkel toplumları olarak kalmıştır (Özer, 2003: 566). Günümüzde insanlar doğal çevreyi denetleyebilmektedir. Kanallar, barajlar yapay sulama biçimleri, denizden içme suyu sağlanması veya kurak arazilerin verimli hale getirilmesi doğal çevrenin etkisini azaltmaktadır. Madenlerin ve doğal kaynakların azalışı veya kıtlığı da yine toplumlarda yeni sorunlara yol açmakta ve toplumları değişim yönünde etkilemektedir (Tezcan, 1995: 179).

Fizik çevrede meydana gelen değişimler uzun zaman içerisinde gerçekleştiğinden, bu değişimlerin neden olduğu toplumsal değişimler de farkına varılmadan oluşmaktadır. Çevre tahribi gibi hızlı değişimlerde ise yine aynı hızda toplumsal değişim yaşanmaktadır. Medeniyetlerin çöküşündeki en önemli etkenlerden biridir (Dönmezer, 1994: 411). Doğal çevre etmenleri, toplumların değişimini sağlayan etmenlerden biridir. Tarih boyunca insanlar doğayla mücadele etmişler ve birlikte dönüşüme uğramışlardır. Teknolojinin ilerlemesiyle fiziksel çevre

koşulları müdahale edilebilir etmenler arasında görülebilir. İklim değişiklikleri ve tarım teknolojisindeki yenilikler insanların doğayla etkileşiminin en önemli göstergelerindendir. İnsanların doğal kaynakları tüketmeleri ve doğanın normal seyrine müdahaleleri toplumların mücadele etmek zorunda kaldığı sorunlardan olmuştur.

### 2.2.2 Sosyal-Kültürel Etkenler

Kültür, bir toplumda yaşayan insanların bütün öğrendikleri ve paylaştıklarını kapsayan bir kavramdır. Her toplumun kendi kültürü içinde geçerliliği olan farklı düşünce, inanç ve değer sistemi bulunmaktadır (Özkalp, 2001: 106). Toplumlarının inanç sistemlerini oluşturan kültür, kuşaktan kuşağa aktarılan düşünce kalıplarıdır ve toplumu şekillendirmektedir. Giddens'a göre din, iletişim sistemleri ve yapısı, liderlik, modern laik rasyonel düşünce tarzı, bilimin gelişmesi toplumsal değişim üzerinde etkili olan kültürel etkenlerdendir (Giddens, 2008: 79). Toplumun inanç ve değerler sistemini oluşturan din; tarih boyunca aile, siyaset, hukuk, ekonomi ve gündelik yaşamın düzenlenişine kadar toplumları birçok yönden değişime uğratmış ve uğratmaya devam etmektedir. İslam dini göçebe ve yarı yerleşik Arap kabilelerini devlet biçimine dönüştürmüş; Protestanlığın ise kapitalizmi doğurduğu savunulmuştur. Toplumdaki genel değişimden bağımsız olmayan din, toplumsal yapının bir öğesi olarak bağımlı değişkendir (Tezcan, 1995: 179). Dinsel kurallar toplumlar arasındaki farklılıkları ve değişimleri ortaya koymaktadır. Kadercilik ve tevekkülün ön plana çıktığı dinlerde, mevcut sistemin devamlılığının korunması amaçlandığından toplumsal değişmenin daha yavaş ve geç gerçekleştiği gözlemlenebilmiştir.

Toplumlara ait kültürel değişim üç farklı şekilde meydana gelmektedir. Birinci tür değişimde her kültürel sistem kendi iç dinamikleriyle, çevresiyle ve tabiatla canlı bir ilişki içindedir. Bu ilişkiler yeni anlayış, form ve değerler doğurmaktadır. İkinci türden kültürel değişim zorunlu değişimdir. Bir ülke doğrudan veya dolaylı işgale uğradığında, egemen devletin kültürü güçsüz olan ülkeye nüfuz etmektedir. Üçüncü de ise toplumların modernleşme yolunda ilerlemesi, üretim ve verimliliğe yönelik çabalarıyla gönüllü şekilde değişime geçmektedir (Bostancı, 2003: 114). Bilinçli toplumsal değişmeler, kalkınma çağdaşlaşma gibi hedeflerle toplumların

değişmesinde rol oynayan unsur liderliktir (Tezcan, 1995: 182). Kültürel değişimler toplumların diğer tüm alanlarına da etki ederek dönüştürmektedir.

Kültürel kurumların herhangi birindeki değişme beraberinde kültürü yani bütünü ve dolaylı olarak öteki kurumları da az veya çok etkilemeyi getirmektedir. Bir kültür değişmesi sırasında kültür sistemini meydana getiren maddi ve manevi unsurlar aynı anda değişmemektedir. Değişme ya maddi kültürde başlayıp hızla ilerlerken manevi alandaki değişme onu aynı hızla izleyememekte veya tersi olmaktadır. Kültürün maddi ve manevi unsurları arasındaki uyumsuzluklar veya gecikmeler toplum hayatında birtakım gerginlikler yaratabilmektedir. Dünyadaki sosyal hareketlerin nedenleri kültür unsurları arasındaki uyumsuzlukların giderilememiş olmasıdır (Türkdoğan, 2007:107-108).

Bir toplumun nüfus yapısında ve bileşiminde meydana gelen değişimler toplumsal değişmeyi etkilemektedir. Toplumlarda görülen hızlı nüfus artışı veya azalışı sosyal ve ekonomik gelişmeyi engelleyici sonuçlara neden olmaktadır (Özkalp, 2001: 289). Nüfus büyüklüğü ile toplumsal yapı arasında karşılıklı bir ilişki bulunduğu, toplumsal yapının nüfus değişikliklerini etkilerken bu değişikliklerden de kendisinin etkilendiği kabul edilmektedir (Bottomore, 1994: 88). Örneğin nüfus patlamaları bir ülkede kişi başına düşen milli geliri azaltmakta; iç ve dış göçleri sıklaştırmaktadır (Tezcan, 1995: 179). Dünya nüfusunun artması sonucunda gıda ve doğal kaynaklardaki azalmalarla talep karşılanamaz hale gelmektedir, bu da birçok olumsuz duruma neden olabilmektedir (Özer, 2003: 567). Kıtlık, istila gibi etkenlerle göç eden toplumlar yeni toplumlarla karşılaşıp onlardan etkilenmektedir (Özkalp, 2001: 355). Bununla birlikte göç ettikleri yerde de değişime neden olabilir, toplumsal yapının dönüşümünde rol oynayabilirler. Toplumların veya bireylerin sahip oldukları farklı değer yapıları ve kültürel kaynaşmalar sonucunda bütünleşme veya bozulma görülebilmektedir.

Nüfus hareketlerinin dışında nüfusun yapısı da değişim hızını ve derecesini etkilemektedir. Cemaatçiliğin yaygın olduğu, üstün otorite ve prestij ile donatılan yaşlı insanlardan meydana gelen toplumlar değişime yatkın değillerdir ve değişim hızı az olmaktadır. Çocuk ve gençlerin yoğun olduğu nüfus yapısında ise değişime

direnç daha azdır ve değişim hızı daha yüksektir (Dönmezer, 1994: 413). Nüfus büyüklüğü de toplumsal ilişkiler üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Az nüfuslu küçük yerleşimlerde insanlar birbirini yüzyüze tanımakta, daha samimi olduklarından birincilik ilişkiler geliştirmektedir. Çok nüfuslu büyük yerleşimlerde ise sosyal hayat belirgin olarak değişmektedir. İkincil ilişkilerde resmi olmayan grupların yerini resmi gruplar almakta ve yeni sosyal kontrol mekanizması ortaya çıkmaktadır. (Özer, 203: 567).

### 2.2.3 Siyasal ve İdeolojik Etkenler

İnsanların bütün ilişkilerini düzenleyen ve bir siyasal örgütlenme olan devletle toplum birbirine sıkı bir biçimde bağlanmıştır ve toplum yapısı anlaşılmadan devletin gerçek yapısı da anlaşılmamaktadır (Özkalp, 2001: 246 ). Avcı ve toplayıcı toplumlarda, topluluğu harekete geçirebilecek bir siyasal yetke olmadığı için, bu etki en azdır. Ancak bütün öteki toplum türlerinde şef, lord, kral hükümdar gibi siyasal aktörlerin varlığı, bir toplumun izlediği gelişim rotasını güçlü bir biçimde etkilemiştir. Ülkeler arasındaki güçlerini arttırma, servetlerini büyütme ve askeri rakiplerine üstünlük sağlama mücadeleleri tarih boyunca değişimin enerjik bir kaynağı olmuştur (Giddens, 2008: 81-83). Siyasal örgütlenme türü, toplumsal değişmeyi güçlü bir şekilde etkileyen faktörlerdendir.

Yaratıcı kişilik; toplumsal değişimi, büyümeyi veya yıkılmayı sağlayan kişiler yani toplumların gelecekteki kaderinin belirleyicisidir. İsa veya Buddha gibi dini bir lider, Lenin veya Gandhi gibi siyasi bir liderler ve onların eylemleri düşünceleri toplumsal ilerleme veya çöküşte etkili olmaktadır (Toynbee, 1978: 153). Tarihin akışı içerisinde güçlü liderlerin önderlik ettiği hareketler ile geniş halk kitlelelerin kolektif davranışları gibi insan eylemleri, büyük toplumsal hareketler toplumsal değişimlerin en önemli itici güçleri olarak karşımıza çıkmaktadır. İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleri kolektif hareketlerin örnekleri arasında gösterilmektedir (Özer, 2003: 570). Rus devrimi, Çin, Vietnam, Küba ve İran'da görülen de toplumsal dğeişimle sonuçlanan büyük kitlesel hareketlerdendir. İnsanların bir arada yaşamalarıyla oluşan modern toplumlarda siyasal örgütlenmeler toplumsal değişimin itici gücünü oluşturmaktadır. Mevcut iktidarın değişmesi, yeni ideolojilerin benimsenmesi, siyasal aktörlerin darbe veya devrimlerle siyasal yapıyı yeniden

şekillendirmeleri, siyasal aktörlerin birbirleriyle mücadeleleri, devletler arasındaki iktidar ve güç mücadeleleri toplumsal değişim sürecinde rol oynayan önemli birer siyasal faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Düşünceler, inanç sistemleri ve ideolojiler toplumsal değişmenin kaynakları arasındadır. Toplumlar geleceğini düşüncelere dayanarak şekillendirmekte ve düşüncelerini yaşama aktarıp toplumsal refahın sağlanmasında öenmli katkılar sundukça toplumsal değişmenin unsuru olmaya devam etmektedir. Fransız Devrimi'nde özgürlük, eşitlik, kardeşlik vurgusu birçok ülkede siyasal olayları etkilemiştir (Özer, 2003: 568). Yeni iletişim araçları ve eğitim sistemlerinin gelişmesi, aydınların fikir üreticisi olarak toplumda giderek önem kazanması ve 19. yüzyılın sosyal çalkantılı dönemi, ideolojinin 19. ve 20. yüzyıllarda ortaya çıkıp geniş yayılma alanı bulmasını sağlamıştır. Endüstri toplumunun insanları köksüzleştiren etkileri ve bu çağda aydınların bir grup olarak özerklik kazanması gibi değişimlerin tümü ideolojiyi doğurmuştur (Mardin, 2006: 129).

Toplumsal çalkantıların ardından gelen ideolojiler, değersel ve bilişsel evrenleri yeniden kurma çabasıdır. İdeolojiler toplumsal değişme temeline oturmaktadır ve değişmenin hızını arttırmaktadır (Mardin, 2006: 183). Toplumsal değişimde evrim sürecinde geri kalmış ülkelerde, nesnel koşullar yeterince oluşmadığı zamanlarda ideolojinin önemi artmaktadır. Böyle ülkelerde temel devrimci gücün yokluğu ve zayıflığı "ideoloji"ye ağırlık verilerek bertaraf edilmektedir (Kışlalı, 2003: 120). İdeoloji toplum içerisinde hem parçalayıcı hem de bütünleştirici güç olarak toplumsal değişmenin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Devrimleri ve toplumsal değişimleri hızlandırıcı, yaygınlaştırıcı etkisi görülmektedir.

### 2.2.4 Ekonomik Etkenler

Karl Marx, insanlık tarihinin gelişimini yeme, içme, barınma, giyinme gibi insanların yaşamsal ihtiyaçlarından başlayarak açıklamıştır. Bu nedenle ilk tarihsel edim bu gereksinimleri sağlayacak araçların üretimi yani maddi yaşamın üretimidir. Tarihsel gelişmeye dâhil olan ikinci koşul ilk gereksinimlerin karşılanmasının yeni gereksinimlere yol açması ve bu yeni gereksinimlerin üretimidir. Üçüncü koşul ise, her gün kendi yaşamlarını yeniden oluşturan insanların diğer insanları oluşturmaya,

kendi türlerini üretmeye başlamalarıdır. Yaşam, hem toplumsal bir ilişki olarak çalışmayla kendi yaşamının hem de doğal bir ilişki olarak üremeyle kanlı canlı yaşamının üretimi olarak ikili bir ilişki biçiminde ortaya çıkmaktadır. İnsanlık tarihi her zaman, sanayi ve mübadele tarihiyle ilişki içinde ele alınmalıdır (Marx, 2004: 120-122).

Toplumların tarihi sınıf savaşlarının tarihidir. Tarih boyunca özgür insan ile köle bir başka deyişle ezen ile ezilen sınıflar birbirleriyle sürekli karşı karşıya gelmişler, kimi zaman toplumun tamamen yeniden kuruluşuyla kimi zamanda çatışan sınıfların birlikte mahvolmalarıyla sonuçlanan bir savaş sürdürmüşlerdir. Sınıflar arasındaki çatışmalar, tarihsel gelişimi güdülemiştir (Marx ve Engles, 2008: 23) Karl Marx'a göre toplumsal değişmenin ana kaynağı ekonomik etkilerdir. Ekonomi çerçevesinde tarafların ilişkileri ve mücadeleleri toplumsal değişmenin yönünü belirlemektedir. Toplum içerisinde sermayenin dengesiz paylaşımı, kitlelerin artan yoksulluk oranları değişme için çatışma ve mücadeleyi içinde barındırmaktadır. Marx, toplumsal değişmede ekonomi unsurunun önemli ve itici güç olarak belirleyici olduğunu savunan düşüncelere temel oluşturmuştur.

Modern dönemde toplumsal değişimde ekonomik etkenler arasında en önemli etken sanayi kapitalizmi olarak belirlemiştir. Üretimin sürekli büyümesi ile servet birikimine dayanan modern kapitalizm var olan üretim düzenlerinde kökten bir biçimde farklılık yaratmıştır. Geleneksel üretimde, alışkanlık ve gereksinimlere bağlı olunduğundan üretim düzeyi durağandır. Sanayi kapitalizmde ise sürekli bir değişim ve gelişim içindedir (Giddens, 2008: 82).

### 2.2.5 Bilim ve Teknoloji Etkeni

Günümüzdeki toplumsal değişimlerin en önemli koşulu bilgi artışıdır. 17. yüzyıldan itibaren bilgi artmış ve tüm toplumları etkileyecek duruma gelmiştir (Bottomore, 1994:332). Bilgi artışı ile bir toplumda keşif ve icatların artması ve yayılması sonucunda toplumda değişimler meydana gelmektedir. Her yenilik ve icat, diğer yeniliklerin bulunmasını ve ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Endüstriyel toplumlarda değişim oranı ve hızı, endüstrileşmemiş toplumlara göre daha fazladır (Özkalp, 2001: 354). Hızlı teknolojik değişim onu doğuran toplumsal değişimi daha

da hızlandırmaktadır. Teknolojik değişimin etkileri toplumun her alanında görülen farklılıklar yaratmaktadır. Bir toplumda teknoloji, o toplumun kültürü, toplumsal yapısı ve tarihinin anlaşılması açısından önemli bir belirleyicidir (Özer, 2003: 571).

İnsanın doğa ile ilişkisi sonucunda ortaya çıkan teknoloji; insanın doğa ile başa çıkması ve onu denetlemesinin yanı sıra, insan ilişkilerini de etkileyerek sınıfların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Kongar, 2012:288). Teknoloji toplumu beş yönden etkileyerek değiştirebilmektedir. Teknoloji mevcut teknolojileri değiştirmektedir. Teknoloji organizasyonların yapısını değiştirmiştir. Her şeyin el ile yapıldığı bir örgüt yapısından, fordist teknoloji ile her şeyin insanlar tarafından geliştirilen robotlarla üretildiği modern örgüt yapılarına geçilmiştir. İdeolojileri yıkarak, yeni ideolojilerin gelişmesini olanaklı kılmıştır. İnsanların değer sistemlerini etkileyerek, insanların yeni değerler edinmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte aileden başlayarak toplum içindeki sosyal ilişkileri değiştirmiştir (Özkalp, 2001: 361). Teknoloji doğurduğu sonuçlar açısından hem maddi hem de manevi kültür unsurlarını etkilemekte; ama aynı zamanda bu gelişmelerden de etkilenmektedir.

Teknolojik buluşların toplumsal değişme üzerindeki belirleyici etkisi, onun ancak kültür içinde tanınması, benimsenmesi ve kullanılmasına bağlıdır. Toplumdaki diğer öğelerle birlikte ele alındığında, her biri toplumsal sistemin önemli bir parçası olarak görüldüğünde teknolojinin etkileri daha iyi anlaşılacaktır. Toplumsal değişim; ekonomi/ teknoloji alt yapısı ile düşünce, siyaset, inanç, eğitim gibi üst yapının karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır (Özer, 2003: 572). Bilgi artışı, keşif, buluş ve icatlar, teknolojinin ilerlemesi toplumsal değişim üzerinde etkili unsurlardandır. Teknolojik dönüşüm de ekonominin ilerlemesi, eğitim seviyesi, siyasal iktidar veya dinin bilime bakışı gibi birçok unsurla bağlantılıdır. Günümüzde gelişmişlik ölçüti olarak toplumların teknoloji üretimi ve kullanımına bakılması; bilim ve teknolojinin dönüşüm üzerindeki rolünü göstermesi açısından önemlidir

### 2.2.6 Küreselleşme Etkeni

Yayılma, bir toplumda var olan düşünsel ve teknolojik öğelerin diğer toplumlara geçmesi anlamına gelmektedir. Orta çağlarda göç, savaş ve ticaret gibi yollarla gerçekleşen toplumlar arası etkileşim günümüzde iletişim teknolojileri ve

haberleşme ile çok daha kısa sürede gerçekleşmektedir (Özer, 2003: 569). Tıpkı savaş gibi insanların yaşadığı bir bölgenin ekonomik amaçlar doğrultusunda başka gruplar tarafından istila edilmesi yani sömürülmesi de toplumlar arası etkileşime ve değişime neden olmuştur. Çoğu zaman istilacı güçler kendi kültürlerini ve toplumsal organizasyonlarını buradaki topluluklara benimsetmeye çalışmaktadır. Bir toplumun üyelerinin diğer toplumun üyeleriyle olan kültürel temas ve yayılma da toplumsal değişimde rol oynamaktadır (Özkalp, 2001: 351).Küreselleşme olgusu, günümüzde toplumlar arasındaki etkileşim ve değişmenin hızı, yönü ve sonucunu göstermesi bakımından belirleyici bir konumdadır.

Bireylerin, grupların ve ulusların giderek birbirine bağımlı hale geldiği olgusuna vurgu yapan küreselleşme; siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik etkenlerin biraraya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Küreselleşme her şeyden önce dünyanın her tarafındaki insanlar arasındaki etkileşimin hızını ve kapsamını arttıran bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler tarafından yönlendirilmiştir (Giddens, 2008: 84). Toplumsal değişme etmenleri içerisinde günümüzde önem kazanan küreselleşme kavramının nasıl algılanması gerektiği üzerinde birbirine karşıt iki tez bulunmaktadır. Birinci teze göre, çağdaşlaşma ve gelişme demek olan küreselleşmenin önüne geçilmemesi gerekliliği üzerinde durulmakta ve küreselleşme desteklenmesi gereken bir süreç olarak savunulmaktadır. Batı'nın demokrasi ve insan haklarına dayanan temel değerleri küreselleşme aracılığıyla azgelişmiş ülkelere taşınmaktadır ve bunun sonucunda tarihin ve ideolojik kavgaların sona ermesi gerçekleşecektir. İkinci teze göre ise küreselleşme emperyalizmin 21. yüzyıl başındaki ismidir dolayısıyla yeni sömürgeleri beraberinde getirmektedir. Ekonomik bakımdan küreselleşme Batı'nın ekonomik düzeni olan kapitalizmin dünyaya yayılmasını sağlamakta; Açık Kapı uygulamaları Batı'ya yeni pazar sağlayarak eşitsiz değişimi arttırmaktadır. Siyasal bakımdan ise demokrasi ve insan hakları kavramları azgelişmiş ülkelerin iç işlerine müdahale etme amacı ile bir sömürge aracı olarak kullanılmaktadır. Yeni Dünya Düzeni tam anlamıyla düzensizliğin hatta kaosun yeni adıdır (Oran, 2000: 1-3).

Küreselleşmenin birinci sonucu olan askeri, siyasal, ekonomik alanlarda düşünsel ve duygusal planda yaşanan "küçülme" günümüzün en önemli

göstergelerinden biridir. Ulus- devletlerin egemenliklerinin sınırlanmaş ve kısıtlanmıştır. Avrupa Birliği gibi oluşumlar, devletler üstü örgütlenmeler, uluslararası sermayenin devletler üstü ayrımcılıklar elde etmesi ulus devletin egemenlik haklarını yukarıdan tehdit etmektedir. Küreselleşmenin bir diğer sonucu terörün küreselleşmesidir. Bunlarla birlikte kültürel saldırı, yemek giyim kültürü gibi gündelik yaşamı etkilerken bütünde yerel ve ulusal kültürlerin zayıflamasına yol açmaktadır. Zenginlerin daha zengin, yoksulların daha yoksullaştığı yeni dünya düzeninde gelir adaletsizliği artmıştır. Son olarak küreselleşme içlerini boşaltsa bile insan hakları ve demokrasi kavramlarının yaygınlaşmasına neden olmuştur (Kongar, 2003: 29-33). Üçüncü bölümde küreselleşmenin ekonomik, siyasal, kültürel boyutları iktidar mücadeleleri kapsamında yeniden ele alınmaktadır.

## 2.3 TOPLUMSAL DEĞİŞİM ÇERÇEVESİNDEN KİTLE İLETİŞİM ALANININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Modern iletişim teknolojilerinin gelişimi ile yeni tür genişlemiş, hareketli ve karmaşık toplum arasında etkin bir ilişki bulunmaktadır (Williams, 2003: 17). Toplumsal değişim ve dönüşümle kitle iletişimi arasındaki bağıntıyı araştıran çalışmalar iki temel soru etrafında toplanmaktadır. Bu sorulardan ilki kitle iletişim araçlarının toplumsal dönüşümde ne dereceye kadar belirleyici olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. İkinci olarak ise bu araçların toplumu olumlu veya olumsuz hangi yönde etkilediği merak edilmektedir. Bazı çalışmalarda kitle iletişim araçlarına toplumlar için modernleşme, kalkınma, ilerleme gelişme gibi olumlu işlevler yüklenirken bazılarında ise kitle iletişim araçlarının hegemonya, sömürge, küresel pazar, bilinç yönetimi gibi olumsuz işlevleri ön plana çıkartılmaktadır. McLuhan ve Innis gibi teknolojik belirlenimciler iletişim araçlarının toplumsal yapıları dönüştürdüklerini savunurken; tek başına iletişim araçlarının toplumsal yapıyı dönüştürmede etkili olmadığını savunan araştırmalar da mevcuttur.

Teknolojinin toplumsal ve siyasal örgütlenme üstündeki etkileri konusundaki görüşleri Timisi, "otonom". "teknolojik belirlenimcilik", "eleştirel yaklaşım" ve "politik seçme" yaklaşımı olarak dört başlık altında toplamıştır. Liberal teori içinde yer alan otonom ve teknolojik belirlenimci yaklaşımlara göre tüm toplumsal yaşamın sorumluluğu teknolojiye dayandırılmaktadır (Timisi, 2003, 34). Teknolojik

belirlenimcilik yaklaşımın önemli temsilcilerinden Innis zaman ve mekân kavramlarının, uygarlaşmada iletişim araçlarının önemini yansıttığını savunmaktadır. Zamana vurgu yapan iletişim araçları, parşömen, kil ve taş gibi dayanıklı ve ağır; mekâna vurgu yapan iletişim araçları papirüs ve kâğıt örneğinde olduğu gibi daha az dayanıklı ve hafif niteliktedir. Toplumların kullandıkları araçların yapısı toplumsal iktidarın yapısını belirlemektedir. İngiliz İmparatorluğu'nun değişen karakterinin içinde bulunulan çağ boyunca biçimlenmekte oluşunun, kısmen kâğıt hamuru ve kağıt endüstrisiyle bunların kamuoyu üzerindeki etkisinin bir sonucu olduğunu ileri sürmektedir (Innis, 2006: 27-28). Teknolojik belirlenimci McLuhan da insandan başlayarak tüm dünyanın yeniden şekillenmesinde ve "küresel köy" olarak adlandırdığı tek bir dünya bilincinin oluşmasında teknolojinin diğer bir deyişle medyanın belirleyici olduğunu savunmaktadır (McLuhan, 2001: 14). Kitle iletişim araçları insanın tüm benliğini, kişisel hayatlarını, siyasal, ekonomik, toplumsal, estetik psikolojik ve etik hayat alanlarını öylesine yaygın bir şekilde etkilemektedir ki, ilişmediği ve değiştirmediği hiçbir alan kalmamıştır (McLuhan ve Fiore, 2005: 26).

Elektrik devresi merkezi sinir sisteminin bir uzantısıdır. Medya her durumda farklı oranlarda duyu algılaması yaratmaktadır. Bir duyunun değişmesi, düşünmenin algılayışın ve eylemin değişmesine neden olmaktadır (McLuhan ve Fiore, 2005: 41). Bedensiz enformasyona dönüşen kullanıcı, bilgisayarla ilişkiye geçtiği an, artık her yerdedir. Özel kimliklerini yitiren insanlar, yerküredeki herhangi bir insanla eyleşime geçebilecek ve böylece kitlesel, kendiliğinden elektronik referandumlar kıtalar arasına salınır olacaktır. Ulusalcılık kavramı zayıflayacak ve bölgesel devletler zayıflayarak bir dünya devleti yaratılacaktır (McLuhan ve Powers, 2001: 192). Klasik ideolojilerin boşalttığı merkeze yerleşen iletişim teknolojileri; akılcı ilerleme ideolojisi gibi politik ideolojilerin nöbetini devralmıştır. İnternetin yeni bir toplumu meydana getirdiğinin savunulması, tekniğin toplumu değiştirebileceğinin varsayılmasıdır (Bourse ve Yücel, 2012: 19).

Yeni dünyanın özelliği her şeyin bir andalığıdır (McLuhan ve Fiore, 2005: 63). İleri teknoloji çağında kültür ya bir hapishaneye dönüşerek -Orwellcı yol- ya da bir hicive dönüşerek –Huxleyci yol- tükenmektedir. Büyük Birader'in kendi isteğiyle

zorla insanları gözlemesinin aksine, Huxleyci kehanette insanlar kendi rızaları ile eğlenerek izlenmek istemektedir (Postman, 1994: 169). Teknolojinin insanlardan başlayarak, toplumsal yapı, ekonomi, siyaset üzerinde önemli değişiklikler yaratacağı konusunda görüşler ileri sürmüştür. Tek bir dünya bilinci, yeni siyasal ve ekonomik yapılanmalar gibi günümüzün değişen toplum yapısını, etkileşimli teknolojilerin yapısına bağlamaktadır.

Teknolojik determinist yaklaşımları reddeden görüşlere göre bu yaklaşımlar teknolojiyi parçası oldukları toplumsal ilişkilerden koparmaktadır. Teknoloji, gelişimi, uygulanması ve etkilerinin analiz dışı bırakılması teknolojiye insanlar arası toplumsal ilişkilerden kaynaklanan güç ve nitelik atfetmesine neden olmuştur (Wayne, 2009: 59). Teknoloji toplumu belirlemez, toplum da teknolojik değişimin yönünü çizemez. Toplum devlet üzerinden teknolojinin gelişimini bastırabilir. Teknolojik yenilik, bireysel yaratıcılık ve girişimcilik gibi birçok etkene dâhil olmaktadır. Amerika'da ve dünya çapında teknolojik devrimi başlatan bizzat devlettir. Çin binlerce yıl boyunca teknolojinin lideri olmuş ancak teknolojinin devletin elinde olması, teknoloji muhafazakârlığı politikasını benimsemiş olması nedeniyle Çin, ağ toplumunun bu yeniçağın başlangıç yeri olmamıştır (Castelles, 2005: 6-8). Politik seçme yaklaşımına göre ise teknolojik gelişmenin ardında yatan insan gereksinimidir ve bu gelişmeyi belirleyen de siyasi tercihtir. Belirli bir siyasi yapının veya çıkarın ihtiyacı teknolojik yeniliklerin uygulanmasında karar verici olmaktadır. Devletin rolü bu süreçte kritik önemdedir. Eleştirel yaklaşım ise teknolojinin doğasının hiçbir zaman bağımsız olarak düşünülemeyeceğini, toplumsal ve siyasal etmenler tarafından belirlendiğini savunmaktadır. Teknoloji toplumsal siyasi bir rol, güç dağılımı ve toplumsal denetimin işleyişi ile yakından ilgilidir (Timisi, 2003: 37- 39).

### 2.3.1 İletişim Kavramı, Süreci ve Unsurları

İletişimin ne olduğuna, nasıl bir işleyiş gösterdiğine ilişkin çok çeşitli tanım, kuram ve yaklaşımlar bulunmaktadır. İletişim biliminin yöntembilimsel ve kuramsal anlamda farklı disiplinlerden beslenmesi, alanda farklı kuramsal ve yöntembilimsel yaklaşımların belirlenmesine ortam hazırlamıştır (Güngör, 2011: 17). Bu çeşitliliğe rağmen iletişim tanımlarında genel olarak iki boyut ön plana çıkmaktadır. Birincisi

iletişimi gönderici, mesaj, alıcı çizgisel modeliyle formüle eden bir fikrin duygunun düşüncenin bir başkasına aktarılmasını ortaya koyan tanımlardır. İkinci boyut ise karşılıklık, ortak algılama ve paylaşma gibi unsurların altını çizmektedir (Mutlu, 2008, 141). İletilerin aktarılmasına odaklanılan tanımlarda iletişim sürecinin unsurlarına ve iletişim eylemlerine odaklanılmaktadır, ileti aktarılan şey olarak görülmektedir. İletişimi, anlamların üretilmesi ve değişimi olarak ele alan tanımlarda ise ileti, anlamlar üreten göstergelerin inşasıdır ve yapılanmış bir ilişki içindeki öğedir (Fiske, 2003: 18). Erdoğan, iletişimi mesaj, alıcı gönderen kanal gibi bir süreç olarak ele alan yaygın tanımlamaların iletişimi bağlamından koparmaya neden olduğunu ileri sürmektedir. Bir ilişki gönderenin telefonuyla başlamadığı gibi telefon kapandığında da bitmemekte; ilişki ve iletişim devam etmektedir (Erdoğan, 2011: 65). İletişim; iki kişi arasında bir söyleşim, bir roman, bir reklam metni, bir tiyatro oyunu veya iki şirket arasındaki ekonomik aktarım da olabilmektedir. Günlük evrenimizin bir açıklayıcısı olarak iletişim her an ve her yerdedir (Bourse ve Yücel, 2012: 13). Gündelik yaşamın, toplumsal hayatın üretimi ve devamlılığında iletişim, ortak anlama, kavrayış ve paylaşma zemini sunmaktadır.

İletişim; anlamlarında uzlaşılmış simgeler aracılığı ile bilgilerin, düşüncelerin, duyguların biriktirilip aktarılmasının ve alışverişinin hem ortak hem de değişik zaman ve mekan boyutlarında gerçekleştirilmesidir (Zıllıoğlu, 1993: 7). Diğerlerine yönelik bir eylem, diğerleri ile etkileşim ve diğerlerine bir tepkidir (McQuail ve Windahl, 2005: 18). Sürecin temelini ortak referans çerçeveleri oluşturmaktadır. İletişimde taraf olan kişilerin yaşantıları, bilgi düzeyleri, inanç, değer ve tutumları ne denli benzerlik gösterirse, anlamlandırmalarda benzerliğin sağlanması da o denli yüksek olmaktadır (Zıllıoğlu, 1993: 250). İletişim yalnızca göstergelerin aktarımı değil aynı zamanda anlamların paylaşımıdır. İletişimden söz edilebilmesi için tarafların gerçekliği ve kavramanın ortak bir biçimini paylaşmaları gerekmektedir (Bourse ve Yücel, 2012: 28). Her tür iletişim kodlardan ve göstergelerden oluşmaktadır. Göstergeler, kendilerinden başka bir şeye gönderme yapan anlamlandırma yapılarıdır. Kodlar ise içinde göstergelerin düzenlendiği ve göstergelerin birbirleri ile nasıl ilişkilendirilebileceğini belirleyen sistemlerdir (Fiske, 2003: 16). Kodlama, basit bir el hareketinden, karmaşık bir matematik formülüne kadar çok geniş bir alanı kapsayabilir (Mutlu, 2008: 185). Gönderici tarafından

gönderilen iletinin alıcı tarafından algılamabilmesi için ortak işaretlerin kullanılması gerekir. Gönderici iletiyi, bir işaret sistemi kullanarak işaretler halinde sunar, kodlama yapar. Alıcı ise gönderilen iletiyi algılayabilmek için o işaretleri deşifre eder, kodaçımlama yapar (Güngör, 2011: 27). İletişim sürecinde gönderilen iletinin etkili olabilmesi yani amacına ulaşabilmesi iletinin doğru kodlanması ve açımlanmasına bağlıdır.

İletişim sürecinin temel öğeleri kaynak ve hedef; ileti; kanal ve araçlardan oluşmaktadır (Zıllıoğlu, 1993: 119). Kaynak veya gönderici; mesajları yaratan kişi, küme, örgüt ya da aygıt olarak tanımlanmaktadır (Mutlu, 2008: 72). Kaynak iletişimin boyutlarına veya düzeyine göre değişebilir. Bütün iletişim süreci kaynağın niyeti üzerine kurulmaktadır (Güngör, 2011: 25). Mesaj veya ileti; bir alıcı için uyaran olarak işlev gören bir sinyal ya da sinyaller birleşimi, iletişim sürecinde iletilen şeydir. Mesaj, mesajı alanlar tarafından içeriğe atfedilen anlamdır (Mutlu, 2008: 208). İleti yazılı, sözlü, görsel olarak kodlanabilir. Bir bakışta yüz ifadesinde veya duruşta da beli bir ileti yüklü olabilmektedir. İletişimsel işleyişte kanal, gönderici ve alıcı arasındaki ileti akışını sağlama yolu ya da biçimidir. Kanal, iletişimin dolaylı veya doğrudan olma durumuna, kapsamına göre değişmektedir. Alıcı, iletişim sürecinin nesnesi ve hedefi konumundaki kişidir. Alıcının özellikleri, ortamsal koşulları, talepleri ve gereksinimleri iletişim sürecinin beklenen sonucu vermesi açısından önemlidir (Güngör, 2011: 26-27). Göndericiye iletilen ve fiilen ulaşan tepkiler geribildirim olarak kabul edilir (Mutlu, 2008: 110). Bir sistem kendisini çevresine uyarlamak amacıyla geribildirim mekanizmasını kullanır.

Gündelik yaşamımızda bize nesneleri insanları tanımlayan, işbölümü içindeki değişik toplumsal roller yüklenmiş insanlara, bu rolleri yerine getirirken toplumun o tarih dönemindeki hayat tarzını öğreten, olumlatan ve yeniden üretimi için değerlendirme biçimleri sunan, toplumsal üretimin sürmesini ve kendini yeniden üretmesini sağlayan bir olgudur (Oskay, 1999: 8). İletişim hem insanların hem toplumların devamlılığı için gerekli ve zorunlu bir koşul ve sonuçtur. Belli ortam ve koşullar altında, bir bağlam içinde oluşmaktadır. Güç ve iktidar uygulaması olan iletişim, egemenliğin ve mücadelenin belli bir an ve yerdeki sonucunun ve durumunun ifadedisir. Örgütlü yaşamda sosyal ilişkileri yürütme olasılığı

vermektedir. İnsan günlük yaşamını iletişimle üretmektedir (Erdoğan, 2011: 117). Toplumun değişen seyri içerisinde bilginin kazandığı anlam, sınır ve fonksiyonu da değişmiştir. Anık (2014: 119), bilginin ilkel toplumlarda siyasal iktidarın egemenlik alanını sınırlayan bir araç iken, modern toplumlarda siyasal iktidarın egemenlik kurmasının ve egemenliği sürdürmesinin aracı haline geldiğini tespit etmiştir. Zaman içinde toplumsal hiyerarşiyi var eden, statüyü yerleştirip pekiştiren ve eşitsizlikleri yaratan bilginin egemenlik aracı haline getirilmesidir.

İletişim; iletişimde bulunan tarafların bulundukları ortama, araç kullanıp kullanmamalarına, mesajları gönderip aldıkları kanallara, verici ve alıcının sayıları ve iletişimin amacı gibi çeşitli özelliklere göre türlere ayrılmaktadır (Aziz, 2010: 43). İletişim, bir toplumsal ilişkiler sistemi olarak kişilerarası, grup, örgüt ve toplumsal iletişim; grup ilişkilerinin yapısına göre biçimsel olmayan ve yatay, biçimsel ve dikey iletişim; kullanılan kanal ve araçlara göre görsel, işitsel, görsel -işitsel, dokunma ile telekomünikasyon, kitle iletişimi, doğal ve yapay araçlarla iletişim; kullanılan kodlara göre sözlü, yazılı ve sözsüz iletişim ile zaman ve mekan boyutlarından yüzyüze ve uzaktan iletişim olarak sınıflandırmıştır (Zıllıoğlu, 1993: 19; Güngör, 2011: 131; Aziz, 2010: 49).

### 2.3.2 Toplumsal İletişim Tarihi

Bilgi alışverişi en az insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlar hem kendi aralarında hem de kendilerinden öncekiler ve sonrakilerle bilgi alışverişinde bulunmaya çalışmıştır. Mezarlara, tapınaklara, mağara duvarlarına yığınla mesaj bırakmışlardır. Dil, biçim veya içerik farklı olsa da tüm bu etkinliklerin amacı mesaj almak ve vermektir (Anık, 2014: 113). İnsan topluluklarıyla yaşıt kabul edilen toplumsal iletişim, tarihsel olarak devletin oluşumuna koşut ve onunla eş zamanlı olarak kurumsallaşmıştır. Kurumsallaşan toplumsal iletişim, başlangıcında ve yüzyıllar sonra devletin mutlak iktidarına bağlı ve bağımlı bir yer almıştır (Kaya, 2009: 64). Devletler tarafından oluşturulan ilk haberleşme ağları yalnızca resmi haberleşmelerle sınırlı olmuş, 17. yüzyıldan itibaren özel müşterilere de hizmet vermeye başlamıştır (Headrick, 2002: 203). Kayıt altına alınabilen tarih boyunca canlıların birbirleriyle ve doğayla etkileşim içinde oldukları görülmektedir. İletişim tarihi alanında yapılan çalışmalar iletişim araçlarının ortaya çıkış dönemlerini,

keşiflerin önünü açan toplumsal gelişmeleri açıklamaya çalışmaktadır. İletişim tarihi toplumların sosyo kültürel, siyasal ekonomik tarihleri ile paralellik göstermektedir. Avcı toplayıcı toplumlardan bilgi toplumuna kadar toplumların kullandıkları iletişim araçları çeşitlilik göstermektedir.

İletişim tarihi çalışmaları genel olarak dört devrim ve kültür etrafında toplanmıştır. Konuşma ile bilginin aktarıldığı "sözlü kültür"; alfabenin bulunuşu ve yazının kullanıldığı "cihografik kültür"; Gutenberg devrimi olarak adlandırılan ve matbaanın bulunması ile bilginin daha çok kişiye aktarılmasını sağlayan "tipografi kültürü" ile bilgilerin giderek daha hızlı şekilde yayılmasını sağlayan "elektronik kültür"dür (Baldini, 2000: 6). Kimi araştırmalar "sözel- işitsel insan" veya "ilkel toplum" olarak adlandırdıkları Asya ve Afrika ülkelerinin de dahil edildiği bu toplumlarda sözlü kültüre gelişmemişlik gibi olumsuz çağrışım yüklemekte (McLuhan, 2001: 33); kimi araştırmalar ise sözlü kültürün değersiz olmadıklarını, Odysseia gibi okuryazarlığın erişemediği değerde yapıtlar ürettiğini ve bilincin evrimi için gerekli olduğunu vurgulamaktadır (Ong, 2007: 205). İlkel bir insan için bir ağaçtaki çentik, renkli bir çakıltaşı, kırık bir dal düşmanın yaklaştığını veya av hayvanının geldiğini anlatmaktadır. Gündüzleri duman veya geceleri ateş veya Afrikalıların tam tamı gibi işitsel araçlar de en basit medya araçları arasında yer almaktadır. Yazının gelişiminden önce insan hafızasından destek alan söz bilginin aktarıldığı kanal olmuştur. Maraton koşucusu olan haberciler veya atlar hızlı, doğru ve gizli bilgi akışını sağlamıştır (Jeanneney, 2009: 20). Ulaklar, uzaklara enformasyon iletmenin ilk aracı olmuşlardır (Headrick, 2002: 204). Toplumların her dönem hayatta kalabilmek amacıyla ortamlarındaki araç ve gereçleri iletişmek için kullandıkları tespit edilmektedir. Tarihin ilk dönemlerine rastlayan ilkel ve gelişmemiş toplumlar, sözlü toplumlar olarak sınıflandırılmış ve sözlü kültür kavramı ile bu toplumların iletişim yapısı açıklanmıştır.

Sözlü toplumlar metinden yoksundur ve kelimeler sesten ibaret, başlı başına bir eylem olaydır. Kelimelere sonradan açılıp bakılmadığı gibi ses de özünde geçicidir. Sesi durdurup sese hâkim olmak saklamak mümkün değildir (Ong, 2007: 47). Sözlü kültürde toplumun ortak malı olan kalıplaşmış deyişler düşüncenin çekirdeğini oluşturmaktadır. Tekrarlar, eklemeler, düşünceleri bol sözle anlatmak,

kalıplaşmış deyişler, ağdalı ve hantal ifadeler sıfatlar, katılımcılık ve duygudaşlık, bilgi zor elde edilir olduğundan fikirsel denemelere girişmeyi engelleyen geleneksel / tutucu zihniyet sözlü kültürün anlatım biçimidir (Ong, 2007: 50- 57). Sözlü gelenekte deneyim ve bilgi aktarımı için kayıt etmeye yarayan efsaneler, öyküler, destanlar, ağıtlar, vecizeler, şiirler ve fıkralar ezberlenmiştir. Bu anlatım biçimi, beraberliğin, dayanışmanın ve belli kültürel biçimlerin önemli parçası olmuştur (Erdoğan, 2011: 105). İletişim araçlarının toplumsallaştırıcı işlevleri sadece modern kitle iletişim araçları ile değil modernlik öncesi toplumların araçları ile de olmuştur. Bir iletişim aracı olarak mitler; aile, eğitim kurumu veya arkadaş örgütleri içindeymiş gibi topluluk üyelerine öğütler vermekte, uyumlu olmanın ve rıza göstermenin zorunluluğunu sıralamakta, toplumsal zıtlıkları ve eşitsizlikleri meşrulaştırmakta veya telkin edilen düzene başkaldırıyı da yüceltmektedir (Anık, 2014: 80). Birincil sözlü toplumlarda düşünme ve anlatım belleğe dayalıdır. Sözlü kültürde düzenli bir şekilde anımsayabilmek ve bilgiyi koruyabilmek için başka birine ihtiyaç vardır (Ong, 2007: 49). Sözlü kültürde en önemli iletişim kanallarından biri insanların duyu organları ve zihnidir. Bellek dışında bilgilerin saklandığı yer bulunmamaktadır.

Yazı, insan bilincini en çok değiştiren tekil buluş olarak kabul edilmektedir (Ong, 2007: 97). Yazının Sümer'de matematiğin bir sonucu olarak çeteleler tutmak ve listeler yapmak amacıyla çıkarıldığı öne sürülmektedir. Tarihte en eski kil tabletler yasal sözleşme, alım satım, toprak devir sözleşmesi, envanter, kayıt ve hesapları içermektedir. Dünyevi ve faydacı bir anlayışı yansıtmaktadır (Innis, 2011: 53). Başlangıçta ekonomik üretim faaliyetlerinde gereksinim duyulmasıyla ortaya çıkan yazı daha sonra siyasi ve dini yönetimde kullanılmaya başlamıştır. Taş, kil, tabletler, ağaç tabletler, papirüs ve hayvan derisi üstüne işlenen yazı, ekonomik yönetimin ve siyasal egemenliği parçası olarak oluşmuş ve gelişmiştir (Erdoğan, 2011: 106). Sözlü kültür tarafından gelişimi engellenen yazının etkisi 5. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha da belirgin hale gelmiştir (Innis, 2006: 126). Yazının yaygınlaşması Cumhuriyetin çöküşüne ve imparatorluğun doğuşuna katkıda bulunmuştur (Innis, 2006: 155). Papirüse dayalı yazılı gelenek merkezileşmiş bürokratik yönetimin öne çıkışını desteklemiştir (Innis, 2006: 163). Yazının icadı, zaman üstünde etkin bir denetim kurma olanağı vererek tek tanrılı dinleri desteklemiştir (Innis, 2006: 57).

İnsanlık yazının icad edilmesinden önceki 25 bin yıl öncesinde de imge ve simgeler yardımıyla kayıt tutmaya başlamıştır. Hatta 45 bin yıl önceki bir Neanderthal insanın da simge ve imgeler yaptığı ortaya çıkmaktadır (Marshack, 2011: 22 ) Mağara ve kazılarda bulunan göstergeler görsel kayıtla iletişimi ortaya çıkartmıştır (Erdoğan, 2011: 105). Simgeler, onu paylaşan toplumun ömrü kadar anlam taşımaktadır. Toplum yok olduktan sonra da simge anlamı gizem kazanır. İnsanlığın başlangıcından bu yana simgeler insanların bilgisini, deneyimini ve inancını taşımıştır. Simgeler, düşünceleri kavramamızı, ifade etmemizi ve aktarmamızı sağlayan şeylerdir (Schmandt – Besserat, 2011:36). İlk yazılı simgelerin piktogramlar, somut nesnelerin resimsel temsilleri olduğu düşünülmektedir (Robinson, 2011: 69).

Resim, çakıltaşı gibi her tür "anlamsal ifadenin ve sembollerin yazı sayılıp sayılamayacağı tartışılmaktadır. Ong'a göre resim bir ağaç veya bir adam resmi tek başına bir şey söylemez. Yazı, birinin söylediği veya söylediği tasavvur edilen sözcenin temsilidir (Ong, 2007: 103). Resimsel, ideogramik veya hiyeroglofik yazı türlerinin hiçbiri insanı kabile insanı olmaktan çıkartan fonetik alfabenin gücüne sahip değildir (McLuhan, 2001, 35). Matbaanın bulunmasına kadar yazılı uzaktan iletişim el yazması kitaplarla veya kalıplara oyma şekli ile geliştirilen çok ilkel yöntemlerle yapılmaya çalışılmıştır (Aziz, 2010: 106). Elyazması kültüründe sözlü kültürün ufak da olsa bir payı olmuştur. Antik çağdan 18. yüzyılın sonuna kadar edebiyat metinlerinin çoğu genelde dinleyici topluluğu önünde okunmak üzere kaleme alınmıştır. Ses kulak üstünlüğü yitirilmemiştir (Ong, 2007: 184). Elyazması kültürü, yazar ile dinleyicisinin bağlantılı olması nedeniyle bile olsa söyleşiseldir (McLuhan, 2001, 122). Elyazmasında okumak, bir bilgiyi yeniden arayıp bulmak zordur. Bu nedenle bellekte yer edinmeye çalışılmıştır.

Kelimelerin metin içindeki durumuyla sözlü söylemdeki durumu oldukça farklıdır. Metinde hem kelimeler hem metni üreten yalnızdır. Yazı yazma yalnız başınalık taşıyan bir eylemdir ve bilgi bilenden ayrılır. Yazıda söylenen kelime daha sonra çıkarılabilir, silinebilir veya değiştirilebilir. Metin dışı bağlam okur için de yazar için de yoktur. Konuşurken yapılan vurguları yazarken verilen noktalama işaretleri tam olarak karşılayamamaktadır (Ong, 2007: 122-127). Ong matbaanın

fark edilmeyen, uzun vadede bilinç üzerindeki etkisini araştırmıştır. Ong'a göre toplumsal değişimleri sadece yazıya indirgemek doğru bir bakış değildir. Gıda üretimi, ekonomi, siyasal düzen eğitim aile yapısındaki pek çok gelişme sözlü kültürden yazıya geçişte hem etkili olmuş hem de geçişin derin etkilerine maruz kalmıştır (Ong, 2007: 205). Postman ise bilimin dünyaya yeni bir şekil vermeye başlamasının tipografi kültürünün gelişmesiyle aynı çağa rastlamasının tesadüfi olmadığını savunmuştur. Okumak, her şeyden önce temel bir rasyonel etkinlik olarak kabul edilmektedir. 18. ve 19. yüzyıllarda basılı söz; zihnin nesnel, rasyonel kullanımına öncelik tanıyan bir zeka tanımını öne çıkartmıştır. Tipografinin yayılması, dünyanın ve onun sırlarının kavranabileceği, öngörülebileceği ve denetlenebileceği umudunu canlandırmıştır (Postman, 1994: 63). Postman, bu dönemi yorumlama çağı olarak tanımlamıştır.

Gutenberg devrimi olarak adlandırılan matbaanın bulunuşu tipografik kültürün başlamasına neden olmuştur (Baldini, 2000: 59). Basımcılıkla birlikte kâğıt, anadillerin gelişimini kolaylaştırıp milliyetçiliğin büyümesinde önemli rol oynamıştır. Basımcılığın özel bir ürünü olan kitaplar ve sonrasında gazeteler milliyetçilikle bağlantılı olarak dili pekiştirmiştir (Innis, 2006: 253). Matbaa, insanı kolektiflikten veya kabile insanı olmaktan çıkaran kültürün en uç aşamasıdır ve bireyciliğin teknolojisidir. Fonetik alfabenin bireyleştirme gücünü çok ötelere taşımaktadır (McLuhan, 2001, 223). Tipografik kültürün en belirgin nitelikleri tekbiçimlilik, süreklilik ve türdeşliktir. Basım çözümselliği, nesnelliği soyut düşünmeyi ve üstün tutmayı sürdürmüştür. Yazı ve özellikle basım, gözü bütün duyulardan üstün tutmuş, insanın bakış açısını değiştirmiş ve genel bir görüş elde etmeyi öğretmiştir. Elyazmalı veya cihografik kültürün aksine tipografik kültürle yazarın kimliği oluşmaya başlamıştır. Basımla birlikte okumak hem sessizleşip yaygınlaşarak kitlesel bir olgu olmuştur hem de özel bir eylem olmuştur (Baldini, 2000: 66-72). Matbaanın bulunuşu ile başlanan kitlesellik dönemi, toplumların uygarlıkların gelişme ve ilerlemesine neden olmuştur. Bu dönemlerde görülen toplumsal, ekonomik siyasal değişimler matbaanın icadı ile yaygınlaşmaya başlamıştır.

1800 ve 1900 yıllarında bilim ve teknoloji alanında yaşanan hızlı değişimler iletişim dünyasını ve kültürünü de değiştirmiştir. Samuel Morse'un telgraf icadı, elektronik medya kültürünün başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Baldini, 2000: 88). Elektiriği iletişimin hizmetine sunan Morse; ulaşım ve iletişimin birbirinden ayrılabileceği, mekanın enformasyon dolaşımında artık kısıtlayıcı bir unsur olmadığını ortaya koymuştur (Postman, 1994: 76). Telefon, radyo, televizyon ve ses kayıt cihazlarıyla birlikte elektronik teknoloji "ikincil sözlü kültür" çağına girilmiştir. İkincil sözlü kültür birincile göre daha amaçlı ve bilinçlidir. Birincil sözlü kültüre topluluk duygusunu geliştirmesi, grup bilinci yaratması, sözlü kalıpları kullanışı ve yaşana anı odaklayışı bakımından da benzemektedir (Ong, 2007: 161). Kitle iletişim araçlarının günlük yaşantının bir parçası haline gelmesi tüketim, popüler gibi yeni kültür biçimlerinin; kültürel yayılmacılık gibi yeni sömürge türlerinin; yeni bir tür toplumun yaratılmasının diğer etkenlerle birlikte bir parçası ve sonucu olmuştur.

İnsanlık tarihi aynı zamanda iletişim tarihini ortaya koymaktadır. Tarih içerisinde ilk toplumların sosyo, ekonomik siyasal gelişimine bakıldığında önce ses yardımıyla birbirleri ile iletişime geçtikleri tespit edilmiştir. Sesin ve konuşmanın öne çıktığı bu dönemlerde, bilginin düşüncenin bellekte kalmasına yönelik olarak yapılan düzenlemeler (efsane, mit, tekrar etme, sıfat kullanma, birlikte yaşama, topluluk büyüğüne duyulan saygı gibi) sözlü kültür oluşmuştur. İşaret, sembol ve çizgilerin yardımıyla bilgileri depolamaya veya iletmeye çalışmışlardır. Kağıdın bulunması, yazının icad edilmesi, baskı tekniklerinin geliştirilmesi gazetelerin ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Ardından iletişimde mesafe engelini ortadan kaldıran telgraf, telefon, radyonun icatları birbirini izlemiştir. Görüntünün alınması, kaydedilmesi ve hareket ettirilmesini sağlayan buluşlar sinema ve televizyonun buluşuna öncülük etmiştir. Bilgisayar, uydu ve internet teknolojisinin gelişimiyle iletişimde bir veya daha çok sayıda kişiye, yer ve zaman sıkıntısı olmaksızın ulaşabilme imkânı doğmuştur. İletişim teknolojilerinde görülen değişimler toplumsal değişimin yukarıda sayılan tüm etkenleri ile karşılıklı etki içerisinde gelişmiş ve insanların örgütlenme biçimlerini bu etkileşim ve ilişki düzeyi değiştirmiştir.

### 2.3.3 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi

Kitle iletişimi, bir iletinin belirli bir araçla, en kısa zamanda en fazla sayıda alıcıya ulaştırıldığı iletişim türüdür. Karşılıklı etkileşmek isteyen bireyler arasında artık bir araç bulunmaktadır. Ekonomik ve ideolojik anlamda müşteriye ihtiyacı olan bu araçlardan iletilen ileti de iletinin hedefi de bu aygıtlar kadar metalaşmıştır (Anık, 2014: 159). Kitle iletişimini; yaygın olarak basın, radyo, sinema televizyon gibi araçlarla gerçekleştirilen iletişim tarzı olarak ele alan bu tanımlarda bu iletişim türünün, kapitalizmin gelişmesi ve 19. yüzyılda tekel haline gelmesiyle birlikte ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Kitle iletişimi toplumsal üretim ve yeniden üretimin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Yaylagül, 2006: 11). Kitle iletişim kavramını Gutenberg devrimine indirgeyen tanımların aksine kitle iletişiminin en eski imparatorluklardan beri var olduğunu ileri süren görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşlere göre kitlelerin siyasal, ekonomik ve kültürel yönetimiyle ilişkili bilinç ve davranış yönetimi iletişimidir. Kapitalist öncesi eski çağlarda kitle iletişimi savaş, ayin merasim veya krallar için yapılan abideler gibi kitlelerin yönetimsel gereksinimleri doğrultusunda harekete geçirilmek için yapılmıştır. Ortaçağın feodal Avrupa'sında Roma kilisesi tarafından kurulan örgüt ağıyla gerçekleştirilen ve kölelik düzenini meşrulaştıran bilinç yönetimi biçiminde olmuştur (Erdoğan, 2011: 337). Bir toplumsal kurum olarak kitle iletişim kurumları bilginin yeniden üretiminde ve dağıtımında anahtar bir konuma sahiptir. Bizimle doğrudan bir ilişkimizin olmadığı dış dünya ve diğer toplumsal kurumlar arasında aracılık yapan toplumsal bir kurumdur (Kaya, 1985: 63). Toplumların haber alma ve aktarma ihtiyaçları ilk dönemlerden itibaren doğmuştur ve örgütlü olarak bir arada yaşamalarından sonra bu ileti akışını sağlamak amacıyla iletişim teknolojilerini geliştirmeye başlamışlardır.

Kitle iletişimini onu diğer iletişim türlerinden ayıran bazı karakteristik özellikleri bulunmaktadır. İletişim kamusal ve içeriği herkese açıktır. Gönderi kaynaklarına sınırlı ve kontrollü bir ulaşım söz konusudur. İletiyi gönderen ile alan arasında kişisel olmayan, dengesiz bir ilişki vardır ve aralarına birtakım kurumsal düzenlemeler girmektedir (McQuail ve Windahl, 2005:19). Yalnızca belli bir gruba değil, yerel, ulusal bölgesel uluslararası topluluklara seslenmektedir. Çeşitli toplumsal kümelerden gelen geniş izleyici kitlesine seslenmektedir. Aynı andalık

özelliği ile coğrafi sınırları aşmaktadır. İzleyici ile iletişimci arasındaki ilişki, editör, reklamcı, programcı gibi profesyonel iletişimciler aracılığıyla kurulmaktadır. Maliyetinin düşük olması nedeniyle kolay elde edilebilirdir (Mutlu, 2008: 178). Günümüzde iletişim teknolojilerinde görülen hızlı değişimler ve gelişmeler neticesinde kitle iletişimi ve diğer iletişim biçimi arasındaki sınır çok açık olmadığından artık neyin kitle iletişimi olup olmadığını söylemek kolay değildir (Severin ve Tankard, 1994: 12). Klute, kitle iletişim araçlarını yerel, bölgesel, ulusal veya küresel alanda yayınlanan, kamu veya ticari şekilde örgütlenmiş yazılı basın, internet, televizyon ve radyo olarak sınıflandırmıştır. Gazete ve dergiler; yerden, uydu, kablolu, dijital ve internet üstünden yayın yapan radyo ve televizyonlar; portallar, web siteleri, webloglar, forumlar, web radyo ve televizyonları, e-dergiler kitle iletişimini oluşturan unsurlardır (Klute, 2005: 392). Kitap, fotoğraf, telgraf, telefon, iletişim uyduları, teyp, CD, DVD, sinemayı da birer kitle iletişim üretimi ve aracı olarak değerlendirilmektedir (Erdoğan, 2011: 345-354).

Kitle iletişim araçlarının gelişimine bakıldığında ilk olarak yazılı basının ortaya çıktığı ve tarihsel süreç içerisinde birçok evrim geçirdiği görülmektedir. Kâğıdın atası olarak bilinen papirüs, tarihte ilk kez eski Mısır uygarlıkları tarafından kullanılmıştır. Eski Mısırlılar M.Ö. 2000 yılından itibaren "Cyperus Papyrus" adı verilen kamış cinsi bitkiden, üzerine resim-yazı yazılan ince tabakalar yapmışlardır (İnuğur, 1993: 30). III. Totmes ve III. Ramses devirlerine ait papirüs gazeteler dünyanın en eski gazeteleri olarak gösterilmektedir. M.Ö. 1750'lere ait Mısır papirüsleri bulunmaktadır. İsrail tarihçisi Flaviüs Josehpe de Babilonyalılarda şehrin önemli yerlerine asılan günlük doğal ve sosyal olayları kaydeden Vak'anüvisler bulunduğunu ileri sürmektedir (Oral, t.y., 22). Papirüs kâğıdı devrimini, Batı Anadolu'daki Bergama şehri uygarlığının ürünü olan parşömen izlemiştir. Parşömen, hayvan derilerinin terbiye edilerek, üzerlerine mürekkeple yazı yazılabilmesini sağlayan yazı malzemesidir. Bugünkü anlamdaki ilk kâğıt ise M.Ö. 200 yılında Çin'de görülmüştür. Ketenli ve pamuklu parçaların ıslatılıp hamur haline getirildikten sonra, özel bir dibekte dövülmesiyle kâğıt elde edilmiştir (İnuğur, 1993: 31). Matbaanın bulunuşu ile gazeteden önce başta dini kitaplar olmak üzere roman ve hikaye türü kitaplar basılmıştır. Geniş halk kitlelerine ulaşan ilk basılı kitle iletişim aracı niteliği kazanmıştır (Aziz, 2010: 56). 15. yüzyıldan itibaren bugünkü

gazetelerin ataları olarak kabul edilen “el yazması haberler” ile bilgi dolaşım ağı kurulmaya başlanmıştır (Jeanneney, 2009: 24). Kâğıdın bulunması ilk iletişim araçları olan gazete, ilan, duyuruların çıkarılmasını sağlamış, Gutenberg’in baskı tekniği ile de bu iletişim araçları çoğaltılma özelliklerinden dolayı kitlesel iletişim aracı olma vasfına sahip olmuştur.

1832-1835 yılları arasında Samuel Morse’un ilk ses aktarımına yaptığı katkı radyo konusundaki gelişmelerde bir devrim niteliği taşımıştır. 1861’de Philip Reiss tarafından bulunan telefon daha sonra Alexander Graham Bell tarafından geliştirilmiştir. Telefonla iletişimden sonra insan, kendi sesini kilometrelerce uzağa iletebilme olanağını bulmuştur (Tekinalp, 2003: 57). 1864 yılında ışık dalgalarına ek olarak genel bir elektromanyetik dalga teorisi kuran İskoçyalı James Clark Maxwell; 1887 yılında Alman Heinrich Hertz kendi adını taşıyan dalgaları bulmuş ve üretmeye başlamış; 1890’da Fransız Edouard Branly içi demir talaşıyla dolu bir tüpten oluşan ilk elektromanyetik dalga iletkenini geliştirmiştir (Jeanneney, 2009: 143). 1895 yılında Alexandre Popov 250 metrelik bir uzaklığa morsla ilk telsiz iletisini ulaştıran anteni bulmuştur. Aynı yıl İtalyan fizikçi Guglielmo Marconi, bu buluşları telsiz telgrafla kodlanmış elektromıknatıslı bir iletiyi iletmek için tasarlamıştır. 1899 da ise Guglielmo Marconi hertz dalgalarıyla Manş üzerinden 1901’de de Atlantik aşırı ilk bağlantıyı kurmuştur (Cavalier, 2004: 129). Radyo, Marconi tarafından Morse kodlu mesajların bir noktadan diğerine kablo kullanmadan iletilmesi amacıyla icat edilen kablosuz teknolojinin veya telsiz telgrafın doğal bir sonu olarak kabul edilmektedir (Crowley ve Heyer, 2011: 302).

1921 ve 1922'de hemen hemen aynı anda tüm sanayileşmiş ülkelerde radyo yayını ortaya çıkmıştır. Her ülke 1914 öncesinde gerçekleştirdiği deneysel radyo yayını programıyla övünmüştür (Barbier ve Lavenir, 2001: 226). Transistörün 1948'de John Barden, Water H. Brattain ve William Shocley tarafından icadı iletişim teknolojileri açısından önemli bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Radyo alıcı ve vericilerinde kullanılan ve boşluk tüpü olarak adlandırılan lambalar, 1960'lardan itibaren yerini daha uzun ömürlü ve daha az enerji harcayan transitörlere bırakmıştır. Transistör aracılığıyla radyo her yere taşınmaya başlanmış tek tek bireylerce her yerde dinlenebilir hale gelmiştir (Tekinalp, 2003: 59). Radyo da, tıpkı telefon ve

telgraf gibi 20. yüzyılın başında askeri stratejistler tarafından savaş iletişimi gereksinimi için kullanılmış, kullanım sınırlı kalmıştır (Erdoğan, 2011: 355). 1922 ve 1927 arasında, az sayıda Afrika ve Asya dışındaki çeşitli ülkelerde yayınlara başlamış ve ilk denemelerini tamamlamıştır (Aziz, 1981: 24). 1930'lardan II. Dünya Savaşı bitimine kadar radyodan propaganda amacı ile etkin bir şekilde yararlanılmış, radyo daha geliştirilmiştir.

Televizyona ilişkin ilk çalışmalar ise 1870'li yıllarda başlamıştır (Cavalier, 2004: 235-236). Irlanda'lı telgrafçı Andrew May 1873 yılında ışık dalgalarının elektrik akımına çevrilebildiğini, selenium adlı kimyasal maddenin elektriğe karşı dirençli olduğunu ve bu direncin güneş ışınında daha da azaldığını bulmuştur. Alman Paul Nipkow bir resmi dönerken tarayabilen bir araç geliştirmiştir. "Döner disk" olarak adlandırılan bu araç görüntüyü başka yere aktaran ilk araç olması bakımından önemli bir buluştur. Bu aracın içinde kenarlardan başlayarak helozonik şekilde yerleştirilen karedelikler, küçük bir delikten geçirilerek verilen elektrik ışınları ile baştan başlayarak dönerek taranmakta ve bu taranan yerler ışık ve gölge olarak bir diğer yerde görüntü olarak elde edilmiştir. Lazarre Weiller de 1899'da Nipkow'un bu buluşuna benzer başka çalışma denemiştir (Aziz, 1981:12). Pittsburgh Westinghouse laboratuvarında çalışan Vladimir Zworskin 1923 yılında "iconoscope" adı verilen ve ortasında bir kamera tüpü bulunan elektronik televizyon sisteminin patentini alan ilk isim olmuştur. İconoscope gerçek anlamda hareketli görüntünün analizi ve yeniden üretimi için kullanılan tüptür. 1926 yılında da bugünün 525 yayın standardına karşılık gelen 30 yatay çiziden oluşan görüntüyü taşıyabilen katod ışın tüpü olan "kinescope"u icat etmiştir. Zworskin'in geliştirdiği tarama yöntemi görüntülerin elde edilmesinde öncü kabul edilmektedir (Tekinalp, 2003: 127; Barbier ve Lavenier, 2001: 258). İlk televizyon melodramını 11 Eylül 1928'de General Electric için dev alternatörleri tasarlayan ve kuran Ernst Alexanderson yayınlamıştır (Cowen, 2011: 457).

1936-1945 yılları deneme ve başlangıç devresinde bir kaç ülkede televizyon yayına geçebilmiş, II Dünya Savaşı bu gelişmeyi önlemiştir. 1945-1960 gelişme ya da olgunluk devresinde televizyon hemen hemen tüm dünyada yayılmaya ve benimsenmeye başlamıştır. 1960'dan günümüze Altınçağ devresinde renkli

televizyon yayınları başlamış, yayın türleri uzmanlaşarak artmış, Radyo link ve uydularla canlı yayınlar başlamıştır (Aziz, 1981:28). 1970'lerden itibaren televizyonun karşısına daha esnek, merkezsizleştirici ve küresel olma potansiyeli taşıyan kablolu televizyon çıkmıştır. 1965 yılında ilk iletişim uydusunun yörüngeye girmesiyle kablolu televizyon teknolojisinde ve kullanım olanaklarında değişimlere yol açmıştır. İletişim maliyetlerini önemli ölçüde düşüren uydular eğitici, alışveriş, çizgi film, haber gibi özel ilgi kanallarını yaratmıştır (Cowen, 2011: 458). Kitle iletişiminde, telekomünikasyon, veri iletişimi gibi çeşitli iletişim biçimlerinde, yöndeşme olarak tanımlanan giderek birbirine dönüşme ve aralarındaki farkın ortadan kalkması süreci gözlenmektedir. Bunun tipik örneklerinden biri uydu üzerinden başlayan sayısal televizyon yayıncılığıdır (Geray, 2003: 17-19).

Bilgisayarla aracılanmış iletişim 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmış, 1990'lardan itibaren teknolojik anlamda hızlı bir gelişim göstermiştir. Ağların ağı olarak tanımlanan internet, fiziksel ya da elle tutulur bir araç olmaktan ziyade birbirine bağlı sayısız küçük bilgisayar ağlarından oluşan bir bilgisayar ağıdır (Timisi, 2003: 121). Birbirine bağlanan sadece bilgisayar değildir, her türlü hareketli veya sabit görüntü, müzik, ses ve netinsel verilerin gönderilmesini sağlayan, sayısal ağların birleşimidir (Geray, 2003: 20). İnternet 1960'larda ABD Savunma Bakanlığı İleri Araştırma Projeleri Kurumu'ndaki (ARPA) teknoloji savaşçılarının, bir nükleer savaşta Sovyetlerin zaferini ve Amerika'nın iletişim ağlarının çökertilmesini önlemek amacıyla bir planı olarak ortaya çıkmıştır. Zamanla herhangi bir merkezden kontrol edilemeyen, elektronik bariyerleri aşarak birbirleriyle sayısız biçimde bağlantı kurabilen binlerce bağımsız bilgisayar ağından oluşan bir mimariye dönüşmüştür (Castells, 2005: 8). Dijital teknoloji ses, görüntü veya veri dâhil her tür mesajın paketlenmesini sağladığında bağlantıları kontrol merkezlerini kullanmaksızın iletebilen bir ağ oluşturmuştur. ABD Savunma Bakanlığı tarafından kurulan Gelişmiş Araştırma Projeleri Dairesi Ağı (ARPANET) Soğuk Savaş etkisini yitirmeye başlarken, bireyler ve gruplar tarafından her türlü amaçla kullanılabilen binlerce bilgisayar ağının küresel ve yatay iletişimin temelini oluşturmuştur. 1983'te bilimsel amaçlara yoğunlaşmış ARPANET'le doğrudan askeri uygulamalara yoğunlaşmış MILNET birbirinden ayrılmıştır. ARPANET 1990'da kapatıldıktan sonra, internetin gerisindeki iskelet ağ olan NSFNET bu işi üstlenmiştir. Ticari

baskılar, özel şirket ağlarının, kar amacı gütmeyen işbirliği yapan ağların büyümesi Hükümete bağlı bu son İnternet iletişim tabanının da 1995'te kapanmasına ve ardından tamamıyla özelleştirilmesine neden olmuştur (Castells, 2005: 58-59). Güvenlik amacıyla askeri alanda başlayan internet teknolojisi, günümüzde yaygın kullanım alanıyla artık önemli kitle iletişim araçlarından biri haline gelmiştir.

İnternet, teknik özellikleri aracılığıyla diğer iletişim teknolojilerinden ayrılarak, zaman ve mekan sınırlarını aşmakta, ekileşim özelliği ile grupların aynı anda karşılıklı iletişimini, tıpkı bir yüz yüze iletişimde olduğu gibi kolaylaştırmaktadır (Timisi, 2003: 26). Yeni medya, kitle izleyicisini geleneksel iletişim araçlarında mümkün olmayan şekilde bireysel kullanıcı olarak da kapsayabilen, kullanıcıların içeriğe farklı zaman dilimlerinde etkileşim içerisinde ulaşabildikleri sistemler olarak tanımlanmaktadır. İletişim sürecine etkileşim amacıyla katılmış teknik düzenlemeler yardımıyla alıcının verici olabilmesi veya kaynağın mesaj üzerindeki kontrolünü arttırabilmesi sağlanmıştır. Yeni medyanın günümüzdeki en belirgin örneği internettir **(**Geray, 2003: 20). Yeni medya, bilgi-işlem ve haberleşme-telekomünikasyon- yayıncılık alanına özgü yapıları barındıran, iki yönü melez bir medya olarak tanımlanmaktadır. Sayısal televizon, internet, GSM, WAP, GPRS, CD, VCD, DVD gibi yeni medya teknolojileri geleneksel kitle iletişim araçlarından farklı bir şekilde sayısal teknolojiyle üretilmektedir. Yeni medya, karşılıklı işleyen akışkan bir ağın sağladığı çoklu bir ortamdır. Özellikle 1970'lerden sonra bilgisayar ve bilgi işlem alanında yaşanan gelişmelerin iletişim alanına uyarlanmasıyla biçimenmeye başlamıştır (Törenli, 2005: 87).

İnternet teknolojisi sadece yayıncılık alanında değil, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşamı biçimlendirecek şekilde çok daha geniş bir bağlamda değişimlere neden olmuştur. İnternetin; farklı kamusallıkların oluşumuna katkı sunduğu, aktif ve katılımcı yurttaşlık ile yeni katılım biçimleri oluşturarak gerçek demokrasiye hizmet ettiği savunulmaktadır (Akca, 2014: 18). İnternet yalnızca mesaj üreten, toplayan ve dağıtan bir teknoloji değil, aynı zamanda bireyden bireye, bireyden gruba, gruptan bireye etkileşimlere de olanak tanıyan bir toplumsal iletişim ortamı olma özelliğine sahiptir (Timisi, 2003: 124). Geleneksel medyadan birçok yönden farklılıkları nedeniyle yeni iletişim teknolojisi, yeni medya olarak adlandırılmaktadır. Gazete,

televizyon radyo gibi geleneksel medyanın sahip olmadığı esnekliği sunmaktadır. İnternet, pasif konumda düşünülen kullanıcıların da içeriğe müdahale ettiği bir medyadır. Hızlı, ucuz iletişim sunmakta ve mülkiyeti tüm kullanıcıları arasında paylaşılmaktadır. İnternet teknolojisi sayesinde artık radyo, televizyon kanallarının yayınları canlı takip edilebilmekte; gazete veya dergilerin istenilen sayılarına ulaşılabilmektedir.

### 2.3.4 Başlangıcından Günümüze Kitle İletişim Politikaları

İletişim politikası, belli amaçların saptanması, araçların belirlenmesi, planların yapılması, kaynak tahsisi, uygulamalar, denetim, etki/sonuç araştırma ve gözlemleri ile iletişim ilişkilerinin yürütülme biçimi olarak tanımlanmıştır. Her iletişim tür ve düzeyinde bilinçli veya bilinçsiz şekilde belli iletişim politikaları uygulanmaktadır (Erdoğan, 1997: 119). Kitle iletişim araçlarına biçilen toplumsal rol ve görevler aynı zamanda bu araçların politika üretim süreçlerini ve politikalarını da belirlemektedir. Kitle iletişim sistemlerinin ve medya politikalarının hangi aktörler tarafından, ne gibi amaçlarla ve nasıl bir yolla oluşturulduğu sorusu toplumların yapısal ve eylemsel dinamiklerine göre değişmektedir. Medya politikalarının anlaşılabilmesi için öncelikle medya çalışmalarında öne çıkan iki temel kuramsal yaklaşımın hatırlatılması gerekmektedir.

Liberal, egemen, ana akım olarak toparlanan iyimser bakış açısına göre kitle iletişim araçları davranışları geliştirmeye ve etkilemeye; davranış modellerinin yayılmasını motive etmeye ve özendirmeye; toplumsal bütünleşmeyi sağlamaya; toplumsal hedeflere yönelik bireyleri ortak eylemler için harekete geçirmeye; eğitmeye ve uzlaşmayı kolaylaştırmaya olanak sağlamaktadır (MacBride, 1993: 15). 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iletişim araçları gelişmenin, kalkınmanın ilerlemenin aracı, ademi merkeziyetçi demokrasinin hayali ve gelişmemiş ülkelerin kurtarıcısı olarak görülmüştür (Mattelart, 2005: 178). Küresel olarak tanımlanan Soğuk Savaş, başlangıcından itibaren iki toplumsal hedefi karşı karşıya getirmiştir. Bir yandan ideolojik mücadeleye dayanan "fikirler savaşı" öte yandan BM gibi ulus ötesi kurumların "evrensel insan"ı yaratma ve azgelişmiş ülkeleri kurtarma arzusu dönemi şekillendirmiştir. Batılılaşma, modernleşme ve gelişme aynı stratejik anlamda kullanılmıştır (Mattelart, 2005: 302). Liberal ekonomi politik ve demokrasi

kuramlarının argümanları çerçevesinden iletişim alanı şekillenmiştir. Serbest pazar ilkesine dayandırılan bu yaklaşımda pazar güçlerinin hareket serbestisi ne kadar çok ise, tüketicinin seçme özgürlüğü de o kadar çok olmaktadır (Golding ve Murdock, 2002:66). Ulus ötesi kurumların bilgi toplumu politikaları çerçevesinde destek programları ile gelişmemiş ülkelerde iletişim alanının serbest piyasaya göre düzenlenmesi amaçlanmıştır.

Marksist yönelimli eleştirel yaklaşımlar ise üretim güçleri ve üretim ilişkilerine dayanmaktadır ve metodolojileri tarihsel materyalist olarak nitelendirilmektedir. Bu yaklaşımlar Marks'ın toplum ve toplum değişimi, tarih ve insan, fikirler ve ideolojiler anlayışını temel almaktadır (Wayne, 2009: 155; Erdoğan ve Alemdar, 2005: 48). Kitle iletişim araçları yapı ve işleyişiyle yerleşik düzenin ve büyük global sermayenin basın ve halkla ilişkiler "ateşeliğini" yapmaktadır (Kaya: 2009: 19). Dünyayı sınıflandırmakta, bir sıraya sokmakta, bir çerçeve çizmekte, genişletip küçültmekte, renklendirmekte veya dünyaya ilişkin anlam kalıpları ortaya çıkartmaktadır (Postman, 1994: 19). Enformasyon ve bilgi toplumunun çoğulcu pazar anlayışının katılımcı ve demokratik bir siyasal yapı sunacağı, teknolojik ilerlemelerle insanoğlu yaşamının ilerleyeceği, kalkınacağı yönündeki öngörüleri sadece mittir (Hamelink, 1991 a: 11). Kapitalist ülkelerde iletişim örgütleri, kapitalist üretimin kendi çıkarları, değerleri ve pratiklerine paralel şekilde örgütlenmiştir. İster kamu ister özel teşebbüs olsun kapitalist örgütlenmelerde iletişim araçlarının ve ürünlerinin yaratılışı, yapısı ve kullanılışı kapitalist ülkelerin gereksinimlerine ve sistemin devamlılığına uygun şekilde geliştirilip şekillendirilmiştir (Hamelink, 1991 b: 259; Erdoğan, 1997: 313). Egemen düzenin bilinç yönetimi işi [2] özel sektörde serbest pazarın propagandası olurken, kamu kurumu örgütlenişinde de devletin ideolojisinin propagandasını yapma şeklinde gerçekleşmektedir (Erdoğan, 2011: 379).

[2] İdeolojinin tüm toplumsal kurum ve pratiklerde işlediğini söylemek, buna karşı direnme ve dönüştürme olanağı bulunmadığını söylemek değildir. Bir hegemonya aracı olarak tanımlanan bu araçlar, aynı zamanda bir "karşı hegemonya" oluşturabilme gücünü de elinde bulundurmaktadır (Akca, 2009: 104). Kitle iletişim araçlarının birbirine zıt, çift değerli gizilgücü bulunmaktadır. Kitle iletişim kamusal alanları hem hiyerarşikleştirmekte hem de sınırlamalardan arındırmaktadır. Güvenilir aktörlerin direnme olanaklarına karşı korunamazlar (Habermas, 2001: 847).

Bu paradigma içerisinde yer alan eleştirel ekonomi politik araştırmaları[3] bütüncül ve tarihsel olması, kapitalist girişim ve devlet müdahalesi arasındaki denge ve adalet, eşitlik kamu yararı gibi kavramlarla ilgilenmesi bakımından liberal ekonomi politika analizinden ayrılmaktadır. Kitle iletişim araçları "meta" üretip dağıtan endüstriyel ve ticari birer kurumdur (Golding ve Murdock, 2002: 65). Yapısı, işleyişi itibariyle genel ekonomiye bağlıdır ve reklamlara bağımlıdır. Karlılık ve özel mülkiyet esasına dayalı tüketim düzeninin devamlılığını sağlamaktadır (Schiller, 2005: 38). Tekel ve rekabet tarihsel kapitalizmin iki gerçeğini oluşturmaktadır. Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi kapitalizmin tekelleşmesi yönündeki eğilimini göstermektedir (Wayne, 2009: 84). Schiller, McChesney, Murdock, Golding, Chomsky Bagdikian gibi eleştirel ekonomi politikçilerde kapitalizmin tekelleşmeye yol açtığını savunmuşlardır. Baskın medya şirketlerinin kurallarının geçerli olduğu oligopol bir piyasaya anlayışı vardır (Bagdikian, 2016: 5). İletişim endüstrisinin monopolistik karakteristiği enformasyon seçme ve çeşitliliğine kısıtlayıcı etkiler yapmaktadır (Schiller, 2005: 34) Birbirinden farklı operasyonları yöneten ve onlara sahip olan yoğunlaşmış şirketler özellikle medya alanında özel bir etki kazanmış yani holdingleşmişlerdir. En büyük medya firmaları, geleneksel olarak birbirinden farklı konumlandırılan medya sektöründeki diğer büyük oyuncularla birleşme veya satın alma gibi yollarla büyük imparatorluklar kurmuştur (McChesney, 2006: 234). Yoğunlaşma ve tekelleşme bu alanın gittikçe ulusararasılaşması ve kuralsızlaştırılmasını beraberinde getirmiştir.

Kapitalist dünyada özel ve kamu teşebbüsünün egemen olduğu iki tür örgütlenme şekli bulunmaktadır (Erdoğan, 1995: 87). Tekelci sistemlerde radyo ve televizyon devlet denetimi altında kurulup işletilmektedir. Bazılarında Sovyet Birliği modelinde olduğu gibi tam ve mutlak devlet tekeli bulunurken bazılarında ise kamu kuruluşu veya yarı kamu kuruluşu adı altında tekel yürütülmektedir. Rekabetçi sistemde ise radyo ve televizyon yayıncılığı ya mutlak olarak ya da kısmen özel girişimlere bırakılmıştır (Tokgöz, 1972: 51-58). Bu örgütlenme türleri iki tür yayıncılık sistemi ortaya çıkarmıştır. Amerika kıtasında gelişen, liberal ekonomik

[3] İletişimin ekonomi politiğini inceleyen birçok farklı çalışma içerisinde ulus ötesi kuruluşların 2. Dünya Savaşı sonrasında siyasi bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkelere yönelik yürüttükleri iletişim alanını düzenleyici politikaları da yer almaktadır. Gelişmişlik- azgelişmişlik, bağımlılık, kültürel emperyalizm, medya emperyalizmi ve elektronik sömürgecilik gibi kavramlarla açıklanan uluslararası iletişim düzenine yönelik ekonomi politik çalışmalar bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

düzen içinde özel girişimin yürüttüğü ticari bir faaliyet olan "ticari yayıncılık modeli" bunlardan ilkidir. Ticari yayıncılık kendisini kuruluşundan itibaren devlet denetimi ve tekelin karşısında özgür ve bağımsız olarak tanımlamıştır (Williams, 2003: 31). İkinci yayıncılık türü ise Avrupa'da ortaya çıkan, devlet tekeli altında yürütülen ve özellikle İngiliz BBC yayıncılığının model olduğu "kamu hizmet yayıncılığı" modeli olmuştur [4] (Pekman, 1997: 6). Liberalizm ile devlet müdahalesini birleştiren "kamu yararı" kavramı kitle iletişim alanı düzenlemelerinde ön plana çıkmıştır. Basın kuruluşları ve yayıncılar toplumun tüm üyelerinin ortak iyiliği için toplumun genel çıkarlarına yönelik kamusal hizmet yayıncılığını yerine getirmeye başlamıştır (Kaya, 2009: 94). Kamu hizmet modeli, bilgi ve iletişim hizmetlerinin ülkenin her yerine serbestçe, olabilecek en az maliyetle ve ücretsiz şekilde yayılması politikasına dayanmaktadır. Kamu hizmet modeli ile birlikte kullanılan stratejik yaygınlaştırma ve serpme modelleri de ülkelerin belirledikleri hedef ve projeler bağlamında teknolojinin veya içeriğinin yaygınlaştırılmasını amaçlamıştır (Başaran, 2016: 117). Kamu hizmet yayıncılığında toplumun gelişim hedeflerine uygun program türleri tercih edilmektedir. Haberler ve kamusal olaylar, özel program ve belgeseller, eğitim, sanat, müzik ve çocuk programları ön plana çıkmaktadır (Williams, 2003: 70). Kamu hizmet yayıncılığı modeli uygulamaları arasında ülkelere göre farklılıklar bulunmakla birlikte bu yayıncılığın temel ilkeleri BBC'den alınmıştır. Kamu yayıncılığı modelinin ilkeleri Birleşik Krallık başlığı altında yeniden ele alınacaktır.

1980'li yıllardan itibaren Batı dünyası başta olmak üzere dünyanın birçok yerinde medya politikaları özellikle yayıncılık konusundaki düşüncelerde "paradigma kayması" yaşanmıştır (Wayne, 2009:116; Kaya, 2009: 111). Kamu kurumlarının işgörmezliği, siyasal politikalara alet edilmesi, verimsiz ve zarar eden kurumlara dönüşmesi sonrasında başta Batı Avrupa olmak üzere tüm dünyada 1980'lerden sonra arz yönlü ekonomi ve neoliberal ideolojinin temel savlarından olan "devletin küçülmesi" ve "kamu harcamalarının kısılması" hayata geçirilmeye

[4] Yayıncılık modellerinde birçok farklı sınıflandırma daha bulunmaktadır. Örneğin Başaran, telekomünikasyon politikalarını farklı dönemlerde uygulanan bir dizi "yaygınlaştırma politikaları" olarak tanımlamaktadır. Bu modeller arasında Kamu hizmet modeli, Sosyal-Darwinist model, Dezavantajlıyı Kollama modeli, Tekno-ekonomik Paradigma Yayılması modeli, stratejik yaygınlaştırma modeli ve Odaklanmış Serpme modeli bulunmaktadır. Tarihsel olarak bu modellerden hiçbiri saf haliyle uygulanmamış, aynı anda birden fazla model uygulanmıştır (Başaran, 2016: 117).

başlanmıştır. Tüm dünyayı çevreleyen bir uydu haberleşme ağı oluşturulmasının finansmanı için gerekli koşullar sağlanmış, örgütlenme biçimleri "özelleştirme, liberalleşme ve deregülasyon (serbestleşme)" ilkeleri gereğince yeniden düzenlenmeye başlamıştır (Kaya, 2009: 114; Erdoğan, 1995: 141). Yayın kurumları, mali sıkıntıları giderebilmek amacıyla ticari kurumlarla ortak program hazırlama, bazı üretim hizmetlerini özelleştirme uluslararası pazarlama girişimlerine katılma gibi "öz-ticarileştirici" faaliyetlere girmek zorunda kalmışlardır (Keane, 1997: 302-303). Serbestleşme süreci; devletin elindeki kamu kuruluşların özelleştirilmesi, kamu yayıncılığı yapan kuruluşların yanında ticari özel yayıncılara da izin verilmesi ve farklı sermaye kesimlerinin oluşturduğu konsorsiyumların yeni özel yayıncılık sektörüne girmesi yoluyla yapılmıştır (Geray, 2003: 74). Özelleşme ve serbestleşme ile kamu yayıncılığında daha önceden görülmeyen ticarileşme, rekabet, uluslararasılaşma ve tekelleşme gibi eğilimler ortaya çıkmış, piyasa güçleri temel aktör haline gelmiştir (Pekman, 1997: 58; Kejanlıoğlu, 2004: 82; Başaran, 2016: 120). Düşünce ve ifade özgürlüğünü korumaya yönelik kamusal önlem ve müdahaleler kaldırılarak, kapılar uluslar arası girişimcilere açılmıştır.

# ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

# ULUSLARARASI SİYASAL, EKONOMİK VE SOSYO-KÜLTÜREL GELİŞMELER ÇERÇEVESİNDEN KİTLE İLETİŞİM ALANI DÜZENLEMELERİ

İçinde yaşadığımız ve seçeneklerimizi belirleyen toplumsal gerçeklik, ulus devletlerden çok daha geniş bir dünya sisteminin parçasıdır. Dünya sistemi devletler ve devletlerarası sistem, üretici firmalar, hanehalkları, sınıflar ve her türden kimlik grupları gibi pek çok kuruma sahiptir. Bu kurumlar hem sistemin işlemesine imkân tanıyan hem de sistemi etkileyen çatışmaları ve çelişkileri harekete geçiren bir matrikstir (Wallerstein, 2011: 11). Dünya, Merkez ve Çevre uluslardan oluşmaktadır ve her ulusun kendi içinde de merkez ve çevresi bulunmaktadır. İnsanların yaşam koşullarının neredeyse her alanında, kendi yaşam koşullarına karar verme gücü dahil, uluslar içindeki ve uluslararasındaki korkunç eşitsizlik damga vurmaktadır ve bu eşitsizliğin değişimine karşı direnç vardır (Hamelink, 2004: 26). Devletler, sınıflar ve piyasalar arasındaki eşitsiz iktidar ortamını yaratan küreselleşme (Petras ve Veltmeyer, 2006: 36) bu yönüyle çok yönlü iktidar ilişkileri ağına ve mücadele alanına işaret etmektedir. Giderek küreselleşen ve bütünleşen dünya sisteminde artık iktidar mücadeleleri sadece devletin kendi içindeki aktörler arasında değil, devletler arası sistemde siyasal, ekonomik sosyo-kültürel her alanda farklı aktörler tarafından verilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde uluslararası siyasal, ekonomik ve sosyo kültürel gelişmeler özellikle 20. yüzyıl bağlamında ele alınmakta, kısa bir iktidar mücadelesi tarihi sunulmaktadır.

## 3.1 ULUSLARARASI SİYASAL İKTİDAR ALANINDA DÖNÜM NOKTALARI

Siyasi tarih, aynı zamanda devletlerin kendi içlerinde ve aralarında sürdürdükleri mücadele ve iktidar yarışı tarihidir. 20. yüzyıl bağlamında uluslararası siyasal alanda yaşanan paylaşım ve iktidar mücadeleleri; ayrıştırma ve denge politikaları; birleşme ve ayrılmalar; ideoloji çatışmaları; savaş ve barış anlaşmaları

ile ittifaklar mücadele alanlarını kapsamaktadır. 20. yüzyılı felaket çağı olarak tanımlayan Hobsbawm'a göre, 28 Temmuz 1914'te Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan etmesi ile 14 Ağustos 1945'te ilk nükleer bombanın patlamasından sonra Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasına kadar geçen otuz bir yıllık dünya savaşı yüzyıla damgasını vurmuştur (Hobsbawm, 2015: 26). 1914 ve 1945 arasındaki yıllardan "Avrupa iç savaşı" olarak söz etmek yanlış olmayacaktır (Roberts, 2003: 226). Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın en önemli nedenlerinden biri gelişmiş Avrupa devletlerin dünyanın geri kalanını paylaşım sorunudur.

1901'de dünyanın büyük bir bölümü Avrupa'nın ezgi ve bayraklarıyla donatılmış ve ilerlemiştir. Sömürgelerin yanı sıra etkileme yolu ile de Avrupa'nın diğer tüm dünya üstünde ekonomik ve kültürel unsurlarıyla birlikte şekillendirici ve yönlendirici etkileri olmuştur. Bazı devletler isteyerek "uyarlanmakta", bazı devletlere ise zorla dayatılmaktadır (Roberts, 2003: 33). Kimi zaman savaş, istila gibi doğrudan paylaşım mücadeleleri ile kimi zaman da gelişme yolundaki ülkelere kurtarıcı gibi model sunularak dolaylı yollarla devletler üstünde iktidar kurulmaya çalışılmıştır. 20. yüzyıl dünyası artık eskisi gibi Avrupa merkezli değildir. Bu dünya, gücün, servetin, aklın ve batı uygarlığının merkezi olan Avrupa'nın zayıflamasına ve düşüşüne neden olmuştur. ABD, 1914 savaş yıllarında bile 20. yüzyılın "Amerikan Yüzyılı" olacağının işaretlerini vermiştir. Bu yüzyılda ABD, tüm dünyayı fetheden sanayileşmiş ekonomi, kitle üretimi, kitle kültürünün başlıca öncüsü, modeli ve itici gücü olmuştur (Hobsbawm, 2015: 19). 1945'lerden itibaren ABD dünya sisteminin hegemonik gücü haline dönüşmüştür. Üçüncü Dünya olarak adlandırılan ülkeler politik kargaşalar ile jeopolitik taleplerin öne sürüldüğü merkezler haline gelmiştir (Wallerstein, 2011: 28). 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra uluslararası örgütler, anlaşmalar ve mücadelelerle çok merkezli bir güç alanına geçilmiştir. Uluslararası siyasal alan, güçlü devletler arasındaki rekabet ve ortak çıkar çerçevesinde şekillenmiştir. Bu süreçte kültürel, ekonomik veya siyasal olarak üstünde baskı kurulan daha güçsüz devletlerin verdikleri mücadele ve tepkiler de siyasal olaylara yön vermiştir. 20. yüzyılın dönüm noktaları dünya savaşları, soğuk savaş dönemi, tek ve çok kutupluluk olarak ele alınmıştır.

### 3.1.1 Birinci Dünya Savaşı Dönemi (1914-1918)

1.Dünya Savaşı'nın sebep ve sonuçları Fransız İhtilali ve çeyrek yüzyıl süren ihtilal savaşlarının, meydana gelen değişimlerin devamlı ve tabii sonucudur. Fransız ihtilalinin ortaya çıkardığı yeni fikirler, siyasal ve sosyal müesseseler, milletlerin hem kendi sınırları içinde kendilerine hem de devletler arasındaki münasenbetlerde yeni davranışlara ve yeni istikametlere yol açmıştır. Liberalizm ve milliyetçilik hareketleri devletler arası ilişkilerde yeni çatışma konularını oluşturmuştur. İtalyan milli birliğinin kuruluşu, Alman imparatorluğunun ortaya çıkması, 1870'lerden sonra Balkanlarda ortaya çıkan milli duygular savaşın çıkmasında etkili olmuştur. 19. yüzyıl içinde endüstrileşmenin kazandığı yeni hız, gelişen ve genişleyen sömürgecilik; diplomatik ilişkileri Avrupa dışında Afrika ve Uzakdoğu gibi yeni kıtalara yaymış, bloklaşan büyük devletler arasında çatışma alanlarını ve imkanlarını yaratmıştır (Armaoğlu, 1991: 99-100).

Birinci Dünya Savaşı Avrupa'nın yeniden kurulması; 2. Dünya Savaşı ise yeniden kurulan Avrupa'nın sürdürülmesi amacıyla verilmiştir (Sander, 1998: 108). Her iki dünya savaşı da Avrupa'yla ilgili bir sorun olarak başlamış ve merkezi Avrupa olmuştur. Avrupa'daki Alman gücü nedeniyle çıkan bu iki savaşın yarattığı tahribatlar, Avrupa'nın siyasi, ekonomik ve askeri üstünlüğünün sona ermesinde etkili olmuştur (Roberts, 2003: 226). 1871'den sonra Bismarck'ın Alman İmparatorluğu'nu korumak amacıyla uyguladığı barış kombinezonları, Avrupa'yı bloklaşmaya ve bloklar arasında rekabet ve silahlanma yarışına götürmüştür (Armaoğlu, 1991: 99). 1.Dünya Savaşı, Alman ulusal birliğinin kurulmasıyla bozulan güç dengesinin düzeltilmesi ve Avrupa uyumunun yeniden canlandırılmasına yönelik bir Avrupa savaşıdır. Almanya, ekonomik gücüne uygun bir siyasal üstünlük sağlamak için, karşısındakiler ise Almanya'nın gücünü sınırlamak için savaşmışlardır (Sander, 1998: 108).

Fiili olarak savaş, 28 Haziran 1914'te Avusturya Macaristan veliahdı Arşidük François Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırplı tarafından öldürülmesi ile başlamıştır. Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan etmesiyle, Almanya'nın Avusturya'nın; Rusya'nın ise Sırbistan'ın arkasında yer alması Avrupa'yı bir hafta

içinde bir dünya savaşına sürüklemiştir (Armaoğlu, 1991: 100). Savaşın bir tarafında Fransa, Büyük Britanya, Belçika, Sırbistan, Rusya ve savaş başladıktan kısa süre sonra savaşa katılan Japonya'dan oluşan "İtilaf" devletleri veya Müttefikler ile diğer tarafında ise Almanya, Avusturya Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan oluşan "İttifak" devletleri yer almıştır. 1915'te toprak veya nakdi destek karşılığında yeni destekçiler bulma girişimi sonucunda İtalya, Romanya ve Yunanistan İtilaf devletlerine; Bulgaristan ise İttifak devletlerine katılmıştır. Ülkesinde iç karışıklık çıkan Portekiz ise, Almanya'nın limanlarına saldırması ve kendilerine savaş ilan etmesi sonucunda savaşa katılmıştır. İspanya, İsviçre, Hollanda ve İskandinav ülkeleri Avrupa'da savaş boyunca tarafsız kalan ülkeler olmuştur (Roberts, 2003: 230). 1917'de de Japonya ve ABD savaşa dahil olmuştur. Japonya, Uzakdoğu'daki Alman mevzilerini devralmak için savaşa girmiş ve bölgesi dışında herhangi bir şeyle ilgilenmemiştir. ABD ise savaşa dahil olduğu andan itibaren savaşta belirleyici konumda yer almıştır (Hobsbawm, 2015: 30).

1917 yılına gelindiğinde hem İttifak hem de İtilaf devletlerinde tüm taraflarda ve kamuoyunda savaşa karşı yorgunluk, bıkkınlık oluşmuştur. Üç yıl boyunca süren savaş kesin bir yenilgi veya zafer işareti taşımamış, cephede bir savaş kaybedilse bile hiçbir taraf kesin olarak tam yenilgiyi kabul etmemiştir (Armaoğlu, 1991: 137). 1917 yılında Amerika'nın Almanya'ya savaş açması ve 1917 Ekim devrimi ile Çarlık Rus İmparatorluğu'nun yıkılması bir dönüm noktası olmuştur. Eskiden sorunlarını kendi içinde halleden Avrupa'da ABD de söz sahibi olmaya başlamış, Rusya'da da eski dünya düzenini yıkmayı amaçlayan bir devlet kurulmuştur (Roberts, 2003: 238).

ABD Başkanı Woodrow Wilson 8 Ocak 1918'de barışın temel ilkelerini belirleyen "14 Nokta"yı yayınlamıştır. Wilson bu ilkeleri savaş henüz bitmeden, hangi taraf kazanırsa kazansın genel bir barışı göz önüne alarak hazırlamıştır. Ancak bu ilkeler barış görüşmeleri sırasında çok dikkate alınmamıştır (Armaoğlu, 1993: 138). 18 Ocak 1919'da 32 devletin temsilcilerinin katıldığı Paris Barış Konferansı'nda barış antlaşmaları görüşülmeye başlanmıştır. Konferansın kararlarına ise sadece beş devlet Amerika, İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya hakim olmuştur. Bu devletlerin başbakan ve dış işleri bakanlarından oluşan "Onlar Konseyi" kurulmuş fakat konseye İngiltere ve Fransa'nın istekleri ve menfaatleri hakim

olmuştur (Armaoğlu, 1993: 145). Görüşmeler galipler arasında geçmiş, mağluplara şartlar sonradan sunulmuştur. Barış görüşmelerinde Rusya'dan hiçbir temsilcinin yer almaması uğursuz bir işaret olarak ele alınmıştır (Roberts, 2003: 251).

Savaşın maliyetleri tam olarak hesaplanmamış ancak askeri harekatlar sonucunda 10 milyondan fazla insanın öldüğü bilinmektedir. Yalnızca Balkanlarda tifüs ve salgın hastalıklardan dolayı bir milyon insan ölmüştür. Ekonomik çöküntü, salgın hastalıkların yanı sıra, sakat kalmalar, ailelerin kayıplarla dağılması gibi manevi yıkıntılar da savaşın sonuçlarındandır. 1918- 1919 yılında açlık da Avrupa'nın büyük bölümünü kırıp geçirmiştir (Roberts, 2003: 246). Savaş dünyanın farklı yerlerinde farklı ekonomik etkiler yaratmıştır. Avrupa'nın ekonomik olarak yıkıldığı dönemde, Avrupa dışındaki ülkeler gelişmiş, farklı ülkeler arasında yeni bağlar ve ilişkiler kurulmuştur. Avrupa dışındaki halkların savaştan zararlı çıkmadıkları ileri süürlmektedir. Diğer ülkelere göre en yüksek fayda sağlayan ülke ABD olmuştur. Savaş sayesinde dünyanın en büyük imalatçı gücü, büyük bir işlenmiş mal ihracatçısı olmuştur. Savaşta tarafsız kaldığı süre boyunca her iki tarafla da ticari ilişkilere girmiş ve savaşan ülkeleri borçlandırmıştır (Roberts, 2003: 257). ABD, savaştan dünyanın en büyük ekonomisi olarak çıkmıştır (Harman, 2015: 446).

### 3.1.2 Ara Dönem Siyasal Mücadeleler ve Hareketler (1919- 1939)

İki büyük dünya savaşı arasındaki (1919-1939) bu dönemi etkileyen önemli olaylardan ilki, barış anlaşmalarındaki haksızlık ve adaletsizlikler olmuştur. İtalya'nın kendisine vaat edilen yerleri alamayışı sonrasında yaşadığı düş kırıklıkları, İtalya'nın saldırgan politikasının temelini oluşturmuştur. İngiltere'nin savaş sonrasında "denge politikası"nı sürdürememesi ve savaş sonrasında güç dengesi haline gelen ABD'nin Milletler Cemiyeti'ne girmeyişi Avrupa'daki uluslararası gelişmeleri ve dengeyi etkilemiştir. Sovyetler Birliği'nin de Avrupa'dan uzak kalışı iki savaş arası dönemi etkilemiştir (Sander, 1998: 14).

Bu dönemi şekillendiren en önemli olaylardan bir diğeri barış düzenlemelerinde kabul edilen devletlere kendi kaderini tayin etme hakkı ve

milliyetçilik ilkeleri olmuştur. Doğu ve Orta Avrupa'da cumhuriyetçi, demokratik parlamento ve kurumlara sahip yeni devletler bu arka plan içinde kurulmuştur (Roberts, 2003: 260). Savaş sonrası dönemde İngiltere ve Fransa, Osmanlı Türkleri'nin "zulmü" altında yaşayan Ortadoğu'daki Arap milletlerini kendilerinin seçecekleri milli hükümet ve idareler kurmaları yönünde ve bağımsızlıklarını koruyacakları konusunda desteklemişlerdir. 1920'de Fransa ve İngiltere Ortadoğu'daki manda rejimlerini kurup, Ortadoğu'yu aralarında paylaşmışlardır. Suriye ve Lübnan Fransız; Irak, Ürdün ve Filistin de İngiliz sömürgesine verilmiştir. İki savaş arası dönemde Ortadoğu devamlı bir kaynaşma içerisinde kalmış ve Arap halkları için bağımsızlık aşılması gereken uzun bir yol olarak kalmıştır (Armaoğlu, 1991: 198). 1.Dünya Savaşı sonrasındaki Arap milliyetçiliği öncelikle ulusal bağımsızlığın kazanılmasına yönelik girişimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağımsızlıktan sonra kendi kaderlerini tayin edebilmek için milliyetçilik sınırları aşarak Arap birliği ve Asya- Afrika dayanışması gibi yeni boyutlar kazanmıştır. Arap milliyetçiliğinin Arap dil ve kültürünü içeren etnik ve İslamiyeti içeren dini boyutları vardır (Sander: 1998: 73).

1930'ların sorunları ulusötesi olmuştur (Hobsbawm, 2015: 208). 1929 Dünya ekonomik krizi, en güçlü kapitalist ekonomileri dize getirmiş, savaş ve devrim yaşamayan ABD bile çöküşün eşiğine gelmiştir. 19. yüzyıl liberal kapitalizminin tek bir evrensel dünya ekonomisini yaratma girişimi ters tepmiştir. İki savaş arası dönemde Avrupa'nın bir kısmı ile Kuzey Amerika ve Güneydoğu Asya bölgeleri dışında neredeyse liberal demokrasi kurumları ortadan kalkmış, faşizm ve diğer otoriter hareket ve rejimler ilerlemeye başlamıştır (Hobsbawm, 2015: 9). Faşizm ve sosyalizm işlemeyen bir piyasa toplumunun içinde kök salmıştır (Polanyi, 2003: 321). 1930'lar komünizmin pek çok entelektüele cazip gelmesi nedeniyle "kızıl on yıl" olarak nitelendirilmiştir. Çöken kapitalizm, devrimci sosyalistleri haklı çıkarmış, komünistler buhranın sonuçlarına karşı en etkili mücadeleyi veren taraf olmuştur (Harman, 2015: 453). 1789 Fransız Devrimi 19. yüzyılın en önemli olayı iken, 20. yüzyılın ise en önemli olayı Ekim 1917 Bolşevik Devrimi olmuştur. Bolşevik devrimi, İslamdan sonra görülen en büyük küresel yayılmaya sahne olmuştur (Hobsbawm, 2015: 73).

Ekonomik liberalizm korumacı karşıt hareketlerle karşılaşmıştır. Karizmatik liderlik, kendine yeterlilik ve otarşi taraftarlığı toplumlara yeniden biçim vermeye başlamıştır (Polanyi, 2003: 275). İki parti sistemleri yerini tek partili veya ulusal hükümetlere bırakmıştır. Diktatörlük özellikleri taşıyan Rusya sosyalizme; Almanya, Japonya, İtalya ve Birleşik Devletler ile Büyük Britanya'da liberal kapitalizm yok olmuştur. Faşizm, sosyalizm ve New Deal rejimleri "laissez faire" ilkelerini bir kenara bırakmada birbirlerine benzemiştir (Polanyi, 2003: 327). 1917-1923 döneminde Finlandiya, Litvanya, Estonya, Letonya, Polonya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Yunanistan'da bir dizi tarım veya sosyalist devrimler olmuştur. İtalya, Almanya ve Avusturya'da ise siyasal etkinlik kazanan sanayi işçileri karşı hareketlere girmişlerdir. 1924'te güçlü bir ekonomik gelişme dönemi ile Bolşevizm ve faşizm çevre bölgeler dışında ortadan kaldırılmıştır. Geleneksel otoriter hükümetlerden başka bir şey olmayan bu hareketlerden sonra faşizmin gerçek önemi 1929'dan sonra ortaya çıkmıştır (Polanyi, 2003: 325).

### 3.1.3 İkinci Dünya Savaşı Dönemi (1939-1945)

2. Dünya Savaşı'na neyin ve kimin sebep olduğu sorusu en basit görüşle Adolf Hitler olarak cevaplandırılmaktadır. Ancak özellikle 1. Dünya Savaşı'nın yarattığı durum hem Avrupa'da hem Uzakdoğu'da yapısal olarak istikrarsız olduğundan barışın uzun sürmesi beklenilmemiştir. Sadece yenilgiye uğrayan devletler değil, Japonya ve İtalya gibi yenen devletler de istediklerini alamadıkları için mevcut statükodan hoşnutsuz olmuşlardır. Özellikle Almanya ve Adolf Hitler Versailles Anlaşmasını haksız ve kabul edilemez bulmuştur. Almanya, Japonya ve İtalyan güçlerinin saldırganlığı bu savaşın başlamasının somut nedeni olarak kabul edilmiştir. Manşurya 1931'de Japonlar tarafından, Etyopya da 1935'te İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir. 1936- 1939 yılları arasında İspanya İç Savaşı'na Almanların ve İtalyanların müdahale etmesi, 1939'da Almanların Çekoslavakya'yı, İtalyanların ise Arnavutluğu işgali ve Almanya'nın Polonya üstündeki istekleri savaşın fiilen başlamasına neden olmuştur (Hobsbawm, 2015: 46-47).

Hobsbawm'a göre ne Japonya ne de Almanya öngördüğü şekliyle bu savaşa dahil olamamıştır. Bir Doğu Asya İmparatorluğu'nu kurmayı hedefleyen Japonya genel savaşa ABD yüzünden dahil olmuştur. Almanya da ne Britanya ve Fransa'nın

desteklediği Polonya'ya karşı ne de Sovyetler Birliği ve ABD'ye karşı bir savaşa niyetlenmiştir (Hobsbawm, 2015: 48). Almanya, aynı anda iki büyük devletle savaşır durumda kalmıştır. Birleşik Krallık, Sovyetler Birliği, ABD, Çin Cumhuriyeti ve Fransa Müttefik devletler olarak; Almanya, İtalya ve Japonya ise Mihver devletler olarak birbirlerine karşı savaşa katılmıştır. Faşizme karşı mücadelenin küresel bir savaşa dönüşmesiyle birlikte, savaş askeri olmanın yanı sıra siyasal hale gelmiştir. ABD kapitalizmi ile Sovyetler Birliği komünizmi arasında uluslararası ittifak kurulmuştur. Avrupa'nın faşist ülkelerce işgal edilen tüm ülkelerinde direniş koalisyonu oluşturulmuştur (Hobsbawm, 2015: 219). 2. Dünya Savaşı, kazanan ülkeler için sadece askeri bir mücadele değil, daha iyi bir toplum yaratmak için verilen bir mücadele olmuştur. Savaştan sonra hiçbir devlet adamı 1. Dünya Savaşı'ndan sonra devlet adamlarının düşlediklerini düşlememiş; Büyük Çöküş'ün ve 1930'ların bir daha tekrarlanmamasına yönelik çabaya yönelmişlerdir (Hobsbawm, 2015: 216). Savaş, müttefik devletlerin Almanya ve Japonya'ya karşı kesin zaferiyle sonuçlanmış, Japonya'nın teslim olması ile resmen 2 Eylül 1945'te bitmiştir (Armaoğlu, 1991: 425).

Bu savaştan sonra milleterarası politikanın yapısı değişmiş ve ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. 2. Dünya Savaşı'na kadar dünya politikasında önemli rol oynamayan iki devlet Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile ABD milletlerarası poitikanın birinci planına geçmiştir. 1917 Bolşevik İhtilali'nden 2. Dünya savaşı çıkana kadar çekingen politika takip eden SSCB, 1945'ten itibaren aktif, yayılmacı, emperyal ve teknolojik anlamda da ilerici bir politika izlemiştir. ABD de Monroe doktrinini terk ederek bir dünya devleti olma yolunda ilerlemiştir (Armaoğlu, 1991: 420). Uluslararası örgütlenmenin önemi anlaşılmış ve uygulaması yaygınlaştırılmıştır (Sander, 1998: 183). Bu savaşın uluslararası politika açısından en önemli sonucu Avrupa'nın ikinci plana düşmesi olmuştur. Dünya güç dengesini ABD ile Soveytler Birliği'nin saptamaya başlamıştır. Dünya güç odakları "kanatlara" kaymıştır (Sander: 1998: 297). Sömürgeciliğin tasfiyesi ile birlikte milletlerarası politikaya Üçüncü Dünya, Bağlantısızlar Bloku veya Üçüncü Blok denen yeni bir kuvvet girmiştir (Armaoğlu, 1991: 421). 2.Dünya Savaşı emperyalizmin ölüm çanı olmuştur. Atlantik Sözleşmesi ve sonrasında Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin ulusların kendi yönetimlerini seçme ve sömürge toprakların bağımsızlık hedefleri

hakkındaki ilkeleriyle sömürgecilik karşıtlığı ön plana çıkmıştır. 1945'e gelindiğinde Asya imparatorluklarında büyük değişimler başlamış, en cüretli ve umut verici milliyetçi hareketler burada görülmüştür (Roberts, 2003: 419).

### 3.1.4 İki Kutuplu Dünyada Soğuk Savaş Dönemi (1945-1990)

2.Dünya Savaşı'ndan sonra millletler arası politikaya doktrin ve ideoloji unsurunun girmesiyle, Sovyetler'in komünizmi bütün dünyaya yaymaya çalışmasının karşısında diğer devletler komünizmin yayılmasını engellemeye çalışmıştır. Mücadelenin konusu farklı dünya görüşlerinin çatışması, hürriyet düzeni ve totaliter komünist düzenin mücadelesi haline gelmiştir (Armaoğlu, 1991: 420). ABD, gelecekte Sovyet dünya üstünlüğü tehlikesinden endişe edeken, Moskova da Kızıl Ordu'nun işgalinde olmayan tüm bölümlerinde fiili ABD hegemonyasından endişelenmiştir. Her iki taraf da tehlikeye karşılık kendilerini silahlanma yarışına, nükleer generallere ve nükleer entelektüellere bağlamışlardır. SSCB gibi ABD de tüm dünya için iyi bir model olduklarına inanmıştır (Hobsbawm, 2015: 314). 1945'i izleyen ilk onbeş sene, ABD ile SSCB'nin bir mıknatıs gibi, bozulan güç dengesi içinde savrulan öteki devletleri ve özellikle Avrupa devletlerini kendilerine çekme, çevrelerinde toplama ve sıkı bir şekilde merkeze bağlama çabalarının en başarılı olduğu dönemdir (Sander, 1998: 297).

Soğuk Savaş başlarda, Yugoslavya ve Yunanistan gibi ülkelerde iç savaş maskesi altında ortaya çıkmıştır. Kimi ülkelerde ise özgürlük, toplumsal adalet gibi siyasi tartışmalarla başlamıştır. Soğuk Savaş'ın büyük bir bölümü tiyatro, sinema ve diğer propaganda araçları ile; iktidarı, hükümeti devirme tasarılarıyla; iki büyük devletin desteklediği gerilla hareketleri ile; siyasi partilerle, hükümetlerle ve ordularla çarpışılmıştır. Rüşvet, cinayet, casusluk, propaganda ve diplomatik çatışmalar aracılığıyla savaş sürdürülmüştür. ABD ve SSCB hep son anda büyük bir savaşa girmekten kaçınmışlar, gerçek bir silahlı çatışmaya asla dönüşmemiştir. Gerilimli dönemde iki süper güç arasında, uydu devletleri ile bağlantısız uluslara yapılan yardım teklifleri aracılığıyla da bir ekonomik yarış da yaşanmıştır (Roberts, 2003: 414).

Asya kıtası iki süpergücün Soğuk Savaş boyunca, savunma ve nüfuz için sürekli rekabet ettikleri bölge olmuştur. İki güç arasındaki sürtüşme bölgesi, silahlı çatışmaların fiili olarak yaşandığı ve yaşanma ihtimallerinin en yüksek olduğu bölge olmuştur (Hobsbawm, 2015: 304). Soğuk Savaş uluslararası sahneyi üç bakımdan dönüştürmüştür. İlk olarak 2. Dünya savaşı'ndan önce dünya siyasetini şekillendiren rekabet ve çatışmaları tasfiye etmiş veya gölgelemiştir. İki büyük güç dışında bütün "büyük güçler"in çatışmaları ortadan kalkmıştır. İkinci olarak soğuk savaş, uluslararası durumu dondurmuştur. Kararsız ve geçici durumları istikrarlı hale getirmiştir. Avrupa dışında, silahlı çartışmalar devam etmiş ancak bu çatışmalar süpergüçler arasında bir savaşı kışkırtabileceği endişesiyle "denetim" altında tutulmuştur. Son olarak da Soğuk Savaş, dünyayı güveni sarsacak şekilde silahla doldurmuştur (Hobsbawm, 2015: 338). Soğuk Savaş döneminin siyasal, ideolojik ve ekonomik yapısını altüst eden üç dönüm noktası vardır: 1968; 1973-1975 ve 1989. Dünyanın her yerinde 1968 "öğrenci ayaklanmaları yılı" olarak öğrenci protestolarının, gösterilerinin ve işgallerinin görüldüğü bir yıl olmuştur (Harman, 2015: 550). 1989- 1991 yılları arasında Doğu Avrupa'da meydana gelen karışıklıklar, iktidardan düşen hükümetlerle Doğu Bloku'nun bir anda yok olması, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve SSCB'nin dağılması bu dönemi bitirmiştir (Harman, 2015: 561).

### 3.1.5 İki Kutuplu Dünyadan Çok Merkezliliğe Geçiş

İki Kutuplu dünyadan çok merkezliliğe geçişin görülebilir bir şekil alması 1960'lara rastlamakta ve günümüzde de devam etmektedir. Bazı görüşler ise ABD'yi "tek süper güç" olarak görmekte ve SSCB'nin dağılmasından sonra dünyanın tek kutuplu bir sisteme gittiğini ileri sürmektedir. Sander, 1960 öncesi iki kutuplu, sonrası çok merkezliliğe geçiş, 1990 sonrası ise çok merkezli olarak bölmenin tam doğruyu vermese de tarih anlatımı için tutarlı olduğunu ileri sürmüştür (Sander, 1998: 298). Üçüncü Dünya ülkeleri, küreselleşme liberalizm karşıtı hareketler, Avrupa Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti ve Japonya giderek güçlenmiş ve çok kutupluluğa giden yolu açmıştır (Sander, 1998: 530).

Soğuk Savaş Avrupa'yı sürekli federal veya konfederal bir siyasal birliğe götürmüştür. Avrupa Toplululuğu, daha önce görülmemiş bir siyasal örgütlenme

biçimini, birçok bağımsız ulus devletin ekonomileri ve hukuk sistemleri için sürekli bir düzenlemeyi yaratmıştır (Hobsbawm, 2015: 321). Avrupa'da siyasal ve ekonomik birlik kurma çabaları 17. ve 18. yüzyıllara kadar geri götürülse de 1945'ten sonra Batı Avrupa devletlerinin çoğu, ekonomik ve siyasal sorunlarının çözümünün ulusal çerçevede değil uluslararası kuruluş ile geleceğine inanmışlardır. Bozulan Avrupa ekonomisini düzeltmek amacıyla ABD, Truman Doktrini ve Marshall Yardım programları kapsamında Avrupa'ya kendi içinde belirli bir program üstünde anlaşmaları gerektiğini salık vermiştir. 1948 Nisan ayında Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC) kurulmuştur. 1955 yılında OEEC'nin dışında ve daha kapsamlı bir uluslarötesi ekonomik bütüleşme için Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (The European Atomic Energy Community- EURATOM) genel ilkeleri belirlenmiştir. Ocak 1958'de AET (bu topluluğun adı 1990'larda Avrupa Topluluğu, 1994'te ise Avrıpa Birliği olarak değiştirilmiştir) resmen yürürlüğe girmiştir (Sander, 1998: 308).

1960'lı yılların başından itibaren uluslararası politikanın yeni bir faktörü olarak "Bağlantısızlık" adı ile yeni bir grup ortaya çıkmıştır. 1955 Nisanında Endonezya'da toplanan Bandung Konferansı; Üçüncü Dünya, Asya- Afrika Bloku, Tarafsızlar veya Bağlantısızlar Bloku gibi isimlerle çeşitli şekillerde başlayan hareketlerin başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir. Bağımsızlıklarını yeni kazanan Afrika ve Asya ülkelerinin ABD ve Sovyetler karşısında varlıklarını korumak için kendi aralarında bir birlik ve dayanışma sağlamak amacıyla oluşturulmuştur (Armaoğlu, 1991: 624; Mohammadi, 1995: 367). 1960'lı yıllar dünyada öğrenci huzursuzluğu ve hareketlerinin yaşandığı en önemli on yıl olmuştur. Üniversite öğrencilerinin oluşturduğu bu yeni toplumsal heraket sol radikalizmini seçmiştir. Ulusalcı görünen öğrenci hareketleri bile, 1980'lere kadar bayraklarının üstünde bir yerlerde Marx, Lenin veya Mao'nun kızıl rozetini iliştirme eğilimde olmuşlardır (Hobsbawm, 2015: 402).

Dünya sisteminin yapılarını büyük ölçüde altüst eden 1968 Dünya Devrimi, liberalizmin üstünlüğünün sürdüğü uzun bir dönemin sona erdiğini göstermiştir (Wallerstein, 2011: 137). 1968 Devrimi yerel içeriklerin yanı sıra ortak iki temayı kapsamıştır. ABD'nin hegemonik üstünlüğü ve Sovyetler Birliği'nin ABD ile gizli bir

işbirliği içinde olduğu ikincisi ise iktidara geldikten sonra geleneksel sistem karşıtı hareketerin sözlerini tutmamasıdır. Bu hareketler iktidarla sonuçlanmamıştır, devlet yapılarına ve sisteme karşı duyulan hayal kırıklığı ve ümitsizliği meşrulaştırmıştır (Wallerstein, 2011: 148). Küreselleşme karşıtı hareketler 2000'lerden sonra hız kazanmıştır. Dünya Sosyal Forumu tüm dünyadaki yerel örgütlenmelerden kollektif gösterilere kadar çeşitli eylemlere girişen, her inançtan insanların biraraya geldiği bir buluşma zemini olmuştur. "Başka bir dünya mümkün" sloganı ile "hareketlerin hareketi" olarak örgütlenmeye başlayan bu hareket çerçevesinde ilk olarak 2001'de Porto Allegre'de toplanılmıştır (Wallerstein, 2011: 151).

2.Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin işgali altına giren Japonya, Uzakdoğu'da Kore Savaşı ve Çin'de komünist yönetimin kurulması ile ortaya çıkan komünist yayılmanın durdurulması amacıyla merkezi bir önem taşıyarak dost devlet haline gelmiştir. Doğu'nun endüstri devi haline gelen Japonya 1980'lere gelindiğinde Batı dünyasının üretim merkezlerini işgal etmiştir. Asya ve Pasifik bölgesindeki ABD gücü, Japonya ittifakı ile mümkün olmuştur (Sander, 1998: 326). 1960'lı yıllara gelindiğinde Çin, Asya'da yeniden bir dünya gücü olmuş, uluslararası ilişkilerin dengesini ve doğasını kökten değiştirmiştir. 1964 yılında ilk nükleer bombanın patlatılması ve teknolojik başarı sembolü ile bir güç olarak yeni statüsünü dünyaya sunmuştur (Roberts, 2003: 456).

Sovyetler Birliği'nin dağılması yeni istikrarsızlık ve çatışma kaynaklarını ortaya çıkarmıştır. Kuzey ve Güney'e ek olarak Avrupa'nın doğusu ile batısı arasındaki ekonomik uçurum ve siyasal farklılıklar; kitlesel göç, siyasal sığınma, uluslararası terörizm istikrarsızlık kaynaklarına eklenmiştir (Sander, 1998: 523). Günümüzde dış politika oyunu, klasik güç dengesinden başka araçlarla ve daha çok bölgesel düzeyde oynanmaktadır. Yeni uluslararası sistemde devletlerin birbirlerine artan bağımlılığı ve güç kavramındaki temel değişiklikler etkili olmuştur. Bugünün özelliği, gücün süper güçlerin hegemonyasından ziyade sistemde dağılması, bölgesel devletlerin sorumluluğunun artması ve oyun kurallarının karmaşıklaşmasıdır. Kültür, ideoloji ve uluslararası örgütleri kullanarak başkalarının önceliklerini biçimlendirme yoluyla yeni güç gelişmeye başlamıştır. Yeni yumuşak güç, çok kutuplu sistemde işlemektedir (Sander, 1998: 525).

## 3.2 ULUSLARARARASI EKONOMİK, SOSYO- KÜLTÜREL DÖNÜŞÜM ÇERÇEVESİNDEN KİTLE İLETİŞİM ALANI DÜZENLEMELERİ

İlk uygarlıklardan itibaren insanların hayatlarını devam ettirebilmeleri için üretmeleri gerekmiştir. Avcılık, toplaycılık faaliyetleri ile bireysel ve küçük boyutlarda ihtiyaca yönelik olarak başlayan üretim; nüfus artışı, iletişim ve ulaşım olanaklarının artması ile toplu bir üretim faaliyetini gerektirmiştir. Tarih boyunca en etkili üretim ve zenginlik kaynakları üzerinde devletler farklı ekonomi politikaları üretmiştir. Liberal, sosyalist ve karma ekonomiler farklı dönemlerde farklı devletler tarafından uygulanmıştır. Ekonomik iktidar mücadeleleri temel olarak iki alanda yürütülmüştür. Birincisi devletlerin kendi içlerinde yaşayan vatandaşlar arasında ve devletler arasındaki eşitsizliğin giderilmesine yönelik mücadelelerdir. Uluslararası iktisat tarihinde zenginliğin, refahın tek elde toplanmasına ve ekonomik iktidarın tek elden yürütülmesine karşılık sınıf mücadeleleri verilmiş ve sosyalist ekonomi politikaları ön plana çıkmıştır. İkinci tür mücadele ise daha güçlü devletlerin daha güçsüz olan devletlerin kaynaklarını paylaşmasına yönelik olarak verilen mücadele şeklinde görülmüştür. Bu mücadeleler başta savaş ile diğer topraklara yayılarak ve sömürgeleştirerek başlamıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgecilik ve doğrudan askeri hareketlar yerini yumuşak güce ve diğer ekonomik mücadele araçlarına bırakmıştır. Küreselleşme ve çok uluslu şirketlerin yayılması, serbest ticaret ilkesi piyasaları ve ekonomileri birbirine bağlamıştır. Azgelişmiş ülkelerin planlamalarında model olan ülkelerin tavsiyeleri, borç ve krediler, kalkınma planları ekonomik iktidar mücadelesinde etkili birer araç olmuştur. Bu başlık altında önce sömürgecilik ve emperyalizm kavramları çerçevesinde uluslararası ekonomi politikaları ele alınmaktadır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren 80'e yakın ülkenin bağımsızlıklarını kazanması ve sömürgecilik baskısından kurtulmaları yeni bir dünya düzenine işaret etmiştir. Dünyanın şimdiki durumu siyasal, ekonomik, teknik, askeri konularda olduğu kadar toplumsal ve kültürel konularda da bazı ülkelerin ötekiler üstündeki egemenliklerini kolaylaştırmakta ve bağımlılık durumlarını pekiştirmektedir. En az ekonomik bağımlılık kadar önemli olan düşünsel ve kültürel bağımlılık iletişim araçları ile mümkün olmaktadır (MacBride, 1993: 37). Küresel ağlara dağılan yeni

iktidarın mekanı artık insanların zihnidir. Toplumun kültürel kodları etrafında verilen savaşın türevidir. İnsanların zihinleri için verilen savaşı kim kazanırsa dünyayı yönetenin de o olacağı öngörülmüştür (Castells, 2008: 540). Sosyo kültürel yapının değişimi iletişim araçları ve düzeni etrafında ele alınmaktadır.

### 3.2.1 Sömürgecilikten Yeni Emperyalizme Uluslararası Ekonomi Politikaları

15. yüzyılın ortalarında Ortaçağ sona erip Rönesans hareketleri başlayınca ekonomik düşünce ortamında da ayrımlar ortaya çıkmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun 1453'te yıkılması, matbaanın icadı ile başlayan yeni çağda feodal beylikler yıkılarak onların yerine merkeziyetçi güçlü devletler kurulmuştur. Tarıma ve zanaata dayalı ekonominin yerini gittikçe genişleyen ticaret almış, liberal felsefi düşünceler ile liberal kapitalizm geişmeye başlamıştır (Talas, 1980: 24). Kapital birikimi ve piyasa ekonomisi şartlarını hazırlayan ticari kapitalizm diğer adıyla "*merkantalizm*" üç yüzyıl ulusal devletlerin iktisat politikasını belirlemiştir. Zenginlik ile paranın eş anlamda sayıldığı merkantilizmde, altın ve gümüş yığmak zenginliğin en kestirme yolu olarak görülmüş ve dış ticarete önem verilmiştir (Kazgan, 2012: 43-44). İhracatın özendirilip ithalata ket vurulması ve lehte bir ticaret dengesinin amaçlanması merkantilist sistemin ileri sürdüğü iki büyük mekanizma olmuştur. Ekonomide devletin müdahalesi ve kısıtlamaları ön plana çıkmıştır.

Merkantilist politika ve düşüncenin çökmesini hazırlayan nedenler "laissez faire"ye dayanan sanayi kapitalizmin doğuşunu hazırlamıştır. 18. yüzyılda buhar makinesi ve metalurji ile dokuma sanayide İngiltere'de yapılan teknolojik buluşlar sınai kapitalizme geçişi hızlandırmıştır. Sanayinin kurulum aşamasında ihracatı özendiren devlet müdahalesi sanayinin gelişmesini olanak verirken daha sonraları devlet müdahalesinin olumlu etki yaratmadığına yönelik düşünceler ortaya çıkmıştır (Kazgan, 2012: 47). 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra İngiltere'de Klasik İktisat Okulu ve Fransa'da Fizyokrat okulunun temsilcileri merkantalizme karşı Laisser Faire ideolojisi ve serbest dış ticaret ilkesi savunmuştur (Kazgan, 2012: 70). "*Doğal düzen*" kavramı ile ekonomiyi açıklamaya çalışan fizyokratlara göre devletin ekonomiye ve sosyal yaşama müdahalesi gereksizdir. Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler (laissez faire laissez passer) ilkesi ilk kez buradan türemiştir (Talas, 1980: 27). Fizyokratlara göre bireylerin çıkarı toplumun çıkarıdır. Bireyler ekonomik

alanda hür olmalı ve dilediğini yapabilmelidir. Fizyokratların görüşü ancak yirmi yıl kadar etkili olmuş 1776'da Adam Smith'in eseri ile önemini kaybetmiştir (Kumbaracıbaşı, 1976: 39).

Liberalizme ve "laissez faire"e kısmi tepkiler kapitalizmin aksaklıklarını gidererek yaşamasını amaçlamıştır. Liberal ideolojiyi reddeden sosyalist öğreti [5], kapitalist sanayinin yarattığı kötülüklere başkaldırma olarak 19. yüzyıl Avrupa'sında ortaya çıkmış 1970'lerden itibaren ise şiddetini kaybetmiştir. Üretim araçlarında özel mülkiyet yerine toplumsal mülkiyet getirmeyi ve insanın insanı sömürmesini önlemeyi amaçlayan sosyalizme göre üretim kar değil toplumsal ihtiyaçların tatmini ve kişi özgürleşmesi için planlı şekilde yapılmalıdır (Kazgan, 2012: 287). Toplumu geliştirmek için herkes kendi ölçüsünde çalışmalı ve toplumun gelirinden eşit pay almalıdır. Toplumda sınıf farkları olmamalıdır. Merkezi planlama örgütü rekabet, piyasa mekanizması gibi kurumların fonksiyonunu üstlenecektir (Kumbaracıbaşı, 1976: 83). Serbest rekabet ilkesi zamanla piyasadan daha küçük daha az güçlüleri tasfiye ederek tröstlere, kartellere dayanan tekelci bir durum yaratmıştır. Liberal çağın risk yüklenen girişimcisinin yerini büyük işletmeler ve teknokratlar almaya başlamıştır. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı liberal kapitalizmden müdahaleci kapitalizme geçişi hazırlamıştır. Bunalımın yapısal nedenlerden kaynaklandığı anlaşılmaya başlanınca, normal koşullara dönmek için devletin bazı müdahalelerde bulunması ve yeni ekonomik politikalar saptanması gerektiğine inanılmıştır (Talas, 1980: 67-68). Devletin nereye kadar müdahaleye itildiği, siyasal alanın yapısına ve ekonomik güçlüğün derecesine bağlı olmuştur (Polanyi, 2003: 283).

2. Dünya Savaşı sonrasında serbest piyasaya dönüşün mümkün olmadığı anlaşılınca Britanya ve ABD gibi kendilerini ekonomik ve siyasal liberalizme adamış ülkeler bile, savaş ekonomisini "sosyalist" olarak reddettikleri karma ekonomiler ile yönetmişlerdir. Devletler, üretimi arttıran, dış ticareti geliştiren, sanayileşme ve

[5] Sosyalizm deyimi ilk kez 1810- 1820 yılları arasında Robert Owen tarafından kullanılmıştır. Ancak bazı düşünürler kolektivist fikirleri nedeniyle Platon'u komünizmin ilk teorisyeni olarak kabul etmektedir. Sosyalizmin büyük düşünce ortamını Sismondi ve Saint Simon hazırlamıştır. Karl Marx da artık yayılmış olan sosyalist düşünceleri rasyonalize ederek bilimsel sosyalizmi kurmaya çalışmıştır. Sosyalizm büyük gelişmesini 20. yüzyıl başlarında 1917 Bolşevik İhtilali ile gerçekleştirebilmiştir (Kumbaracıbaşı, 1976: 84).

modernleşmeyi gerçekleştiren bir dünya inşa etmek amacıyla sistematik hükümet denetimi, karma ekonomi ve sosyalist olmamak koşuluyla örgütlü işçi hareketleriyle işbirliğine razı olmuşlardır. Bu mutabakat ile özel girişim ekonomisi hayatta kalabilmiştir (Hobsbawm, 2015: 367). Müdahaleci ve karışımcı kapitalizmin yeni adı olarak "karma ekonomik düzen" her ülkeye göre değişebilen, toplumun gereksinimlerine göre şekillenen bir ekonomik düzendir. Kapitalist sistem içinde gelişen karma ekonomi kamu ile özel yararın uyumunu düzenlemeye çalışmaktadır (Talas, 1980: 305). Karma ekonominin çeşitli aşamaları bulunmaktadır. Bunlardan birincisi karma yapılı şirketlerdir. Büyük sınai ve ticari işletmeler içinde özel girişim ile işbirliği yapılmaktadır. İkincisi kamu yararı düşünülerek oluşturulan kamu ekonomik kuruluşlarıdır. Üçüncüsü ise kapitalist sisteme sadık kalınarak bazı faaliyet dallarının mülkiyet ve yönetiminin devletleştirilmesidir. Özel sermayenin girmek istemeyeceği riskli sektörler veya ulusal bağımsızlığı zedeleyici durumlarda devletleştirme hareketi içine girilmektedir (Talas, 1980: 307).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalizm 1947- 1973 yılları arasında "Altın Çağ"ına girmiştir (Hobsbawm, 2015: 11). ABD'nin dünya ekonomik düzeni oluşturma niyeti bağlamında 30 yıllık bir süreçte ekonomik büyüme ve kapitalist kalkınmanın sürekli arttığı bir ortam yaratılmıştır (Petras ve Veltmeyer, 2006: 16). 1970'lerin başından 2000'lere geçen dönem ise batı kapitalizminin "Kurşun Çağı" olarak adlandırılmıştır. Yavaş büyüme, yüksek işsizlik, hayat standartlarında duraksama ve gerilemeler ile daha şiddetli konjonktürel veya iktisadi çevrimler kurşun çağın özellikleri arasında yer almaktadır (Harman, 2015: 559). Yeni küresel ekonomi, şirketlerin ve finans piyasalarının 1970'lerdeki kriz sonrası yeniden yapılanmasının ürünü olmuş, yeni enformasyon ve iletişim tekmolojilerini kullanarak genişlemiştir. Yeni küresel ekonominin kurulmasında belirleyici olan en zengin hükümetler ile bu hükümetlerin, G7 ülkelerinin, IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası örgütleri olmuştur (Castells, 2005: 170). IMF ve Dünya Bankası'nın kurulması ile birlikte Yeni Dünya Düzeni yaratılmış; bu kuruluşlar kapitalist kalkınma ve uluslararası serbest ticaret sürecinin kurumsal çerçevesini oluşturmuştur (Petras ve Veltmeyer, 2006: 21). Birbiriyle ilintili üç politika küresel ekonominin temellerini atmıştır. Bu ilkeler; ülke içindeki ekonomik etkinliklerin yasal düzenlemeden muaf tutulması, kamu şirketlerinin özelleştirilmesi

ve uluslararası ticaret ve yatırımların serbestleştirilmesi olarak belirlenmiştir (Castells, 2005: 172). Günümüzde devam eden ekonomik sistemin en belirgin amacı sermaye birikiminin sürekli olarak genişletilmesidir. Yatırımın amacı da konulan sermayenin genişleyerek sisteme sokulması yani sermayenin yeniden üretimidir (Geray, 2003: 28).

Kapitalist sosyo-ekonomik sistemin doğumu ve olgunlaşması ile sömürgecilik faaliyetleri yakından ilgili olmuştur. Sömürgelerin aranması ve elde edilmesi feodalizmin parçalanmasına ve kapitalizmin oluşmasına katkı sağlayan yapının bir parçası olmuştur (Magdoff, 2006: 143). 16. ve 18. yüzyıllar arasında Amerika ve Hindistan sömürgelerinin ortaya çıkması, sömürgeler sayesinde Avrupa piyasasının zenginleşmesi ve genişlemesi, deniz ulaşımının gelişimi, dış ticaretin gelişimi ve ticaret amaçlı üretimin oluşması gibi gelişmeler dünya piyasasının ve ekonomisinin oluşumunu başlatmıştır. Sanayi devrimi sonrasında büyük fabrika ve makinelerle üretim sanayisine geçiş, Hint-Çin yarımadasının Afrika ve Avustralya'nın sömürge ülkelerine dönüşmesi, uluslararası işbölümü, piyasa sistemi ve sermaye ihracı ortaya çıkmıştır (Hacıyev ve Bayramov, 2013: 252). İlkçağların köleci devletlerinde, güçsüz ülkeler o ülkelerin zenginliklerini yağmalamak ve köleler toplamak için talanda bulunmuştur. Anamalcı üretimle birlikte 1870'te dünyanın ilk sömürgeci ülkesi İngiltere, Amerika'yı sömürmeye başlamıştır [6]. Merkantilist sistemin gelişmesiyle birlikte kolonileşme akımı ve politikaları sömürge durumuna girmiş olan ülkelerdeki azgelişmişliğe neden olmuştur (Kumbaracıbaşı, 1976: 203).

2. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgeci emperyalist ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasındaki bağımlılık, hâkimiyet ve sömürü ilişkilerini gerçekleştiren mekanizmalar değişmiştir (Başkaya, 2001: 183). Yeni bir sömürge türü olarak "*emperyalizm*", eski sömürgelerin ulusal bağımsızlıklarına kavuşması üzerine,

[6] Dünyanın ilk büyük ve toptan paylaşılmasının başladığı 1914 yılında 139,9 milyon kilometre karelik yeryüzünün üstünde 65 milyon kilometre karelik sömürge vardır. Dünyanın yarısının sömürge olduğu bu dönemde, Çin, İran ve Osmanlı İmparatorluğu gibi 14,5 milyon kilometre kare yarı sömürge ile Belçika ve Holanda gibi küçük sömürgeci ülkelerin de sahip olduğu 9,9 milyon kilometre karelik topraklar da eklendiğinde toplam 89,4 milyon kilometre karelik sömürge alanı olduğu ortaya çıkmaktadır. Dünyanın üçte birinin geri kalanını sömürdüğü bu dönemde dünya yeniden paylaşılma sürecine girmiştir (Hançerlioğlu, 1996: 355).

sömürgeci toplumların açık siyasal egemenlik kurmaksızın uluslararası ticaret ve kültür işleri yoluyla bu toplumlar üzerindeki sömürgelerini devam ettirmeleri olarak işlemeye başlamıştır (Hançerlioğlu, 1996: 357). Sömürgeciliğin geleneksel biçimi olan askeri istila ve sömürge halklarının köleleştirilmesi eğilimi yerini yeni bağımsız devletlerin tam anlamıyla ekonomik ve siyasal bağımsızlıklarını önlemeye yönelik girişimlere bırakmıştır. Sömürgecilik döneminin "yarışmacı kapitalizm"den "tekelci kapitalizm"e geçilmiştir (Tanilli, 2010: 126). Uluslararası üretimi öngören küreselleşme ve dünya ekonomi sistemi modern sömürgelerin başlamasına neden olmuştur. Devletlerin kendilerinden daha güçsüz devletler üstünde ekonomik amaçları doğrultusunda kurdukları hâkimiyet ve sömürge sistemi günümüzde birçok yeni ve farklı yöntem ve araçlarla yönlendirilmektedir. 2. Dünya Savaşı ve 1960'ların toplumsal hareketlenmeleri, bağımsızlık sürecinden sonra sömürgeleşme sürecine yeni bir biçim kazandırmıştır. Yeni ekonomik iktidar ve yayılmacı politikalar azgelişmiş veya geri kalmış 3. Dünya ülkeleri üstünden yürütülmüştür.

"Geri kalmış" veya "azgelişmiş" olmak öncelikli olarak ekonomiyle ilgili bir kavram olarak kabul edilmiştir. Azgelişmişlik kavramı her zaman gelişmiş kabul eidlen ekonomilerle kıyaslama yapılarak tanımlanmıştır. Belirli bir yaşam standardına ayak uyduramamış ve onlara göre daha fakir kalmış ekonomiler olarak görülmektedir (Kumbaracıbaşı, 1976: 203). Geri kalmış ülkelerde tarıma dayalı bir ekonomik sistem bulunmaktadır ve sanayi sınırlı bir önem taşımakta, teknolojik gelişmişlik bulunmamaktadır. Üretim düzeyi oldukça düşük olan bu ülkelerde, genellikle dengesiz gelir dağılımı vardır. Kişi başına düşen ulusal gelir oldukça düşük, işsizlik oranı da oldukça yüksektir. Ekonomik açıdan gelişmiş ülkelere bağımlılık vardır (Kışlalı, 2003: 300). Kapital birikiminin azlığı, alt yapı tesislerinin yetersizliği, ihracatın genellikle tarımsal ürünlere dayanması, hızlı nüfus artışı, yetersiz beslenme, eğitim seviyesinin düşüklüğü, üretim teknolojisinin ilkel oluşu, iletişim teknolojilerinin yetersizliği diğer azgelişmişlik göstergeleridir (Kumbaracıbaşı, 1976: 205; Hobsbawm, 2015: 467).

Gelişmiş Batı'ya göre bu ülkeler yarışta kaybetmiş, beceriksiz ülkelerdir (Erdoğan, 1995: 52). Yerel halk yetersizdir ve sömürge güçleri "uygarlaştırıcı" rolü

yerine getirmektedir. Merkezdeki güçlü devletler yeni bölgeleri dünya sisteminin süreçlerine dâhil etmeye çalışmıştır (Wallerstein, 2011: 104). 1945'ten sonra "gelişme" terimi çerçevesinde "en gelişkin" devletler kendilerini "daha az gelişmiş" devletler için bir model olarak önermeye, daha yüksek bir yaşam tarzı ve liberal bir hükümet yapısı için kendisini taklide zorlamaya başlamıştır (Wallerstein, : 2011: 30). Batılı analistler, üçüncü dünya ülkelerinin gelişmesini engelleyen tıkanıklığı gidermek için öneriler sunmuştr. Kimileri üçüncü dünya ülkelerinin sermaye yokluğuna vurgu yapmış ve Dünya Bankası kurulmuştur. Kimileri üçüncü dünya ülkelerinin profesyonelleşme ve girişimcilik beceri eksikliğini varsaymış ve böylece çeşitli eğitim bursları, değişim programları kurulmuş, uzmanlar gönderilmiştir (Mohammadi, 1995: 368). Kalkınma modeline göre modernleşme süreci benzer evrensel aşamaları takip etmektedir. Modernleşme yukarıdan aşağıya, şehirlerden köye doğru olmakta ve azgelişmişliğin nedeni ülkelerin kendisinde aranmaktadır (Geray, 2003: 57). Batıyı taklit eden ve Batılılar tarafından önerilen "büyüme modelleri"nin asıl amacı yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerin emperyalist güçlerden kopmasını önlemektir (Başkaya: 2001: 167).

2. Dünya Savaşı sonrasında özellikle Amerika, uygulamaları ile 1950'lerden itibaren dünyanın büyük bir kesimini sömürü ağına almıştır. Yeni emperyalizm dostluk ve yardımlaşma anlaşmaları ile gelmiştir (Değer, 1993: 160). IMF ve Dünya Bankası 2. Dünya Savaşı sonrasında Amerikan emperyalizminin ve yeni dünya düzeninin kurumu olarak gösterilmektedir. 1990'lara kadar Doğu Bloku dışındaki ülkelerin dış yardımlar aracılığıyla ekonomisini düzenleyen kurumlar olmuştur. ABD dış yardım yoluyla devletleri denetim altına almış, istemediği hükümetleri düşürmüş, kendi ideolojisini benimseyen hükümetleri desteklemiştir (Değer, 1993: 228). Askeri anlaşmalar, ekonomik yardımlar, yabancı uzmanlar ülkeler için sundukları gelişme reçeteleri, uluslararası şirketler ülkelerin bağımlılaştıran yeni araçlardan en önemlileridir. Ulus ötesi şirketler dünyada askeri gücün ve istilaların başaramadığını başarmaktadır. Örgütleri ve kendi ideallarini empoze ederek bireyleri ve giderek tüm toplumu içten ele geçirme yöntemini uygulamaktadırlar. Morgan, "ABD için iyi olan Morgan firması için de iyidir" sözleri ile dev şirketlerin gücü ve ilişkisini ortaya koymaktadır (Değer, 1993: 116).

Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın her yerinde devlet kapitalizmi yerine serbest piyasaya geçilmeye ve Batı'nın çok uluslu şirketleri ile anlaşma yapılmaya başlanmıştır. Üçüncü dünya hükümetlerinin birçoğu Dünya Bankası ve IMF "yapısal uyum program"larına imza atmışlardır. 1980'lerde 76 adet ülke Dünya Bankası'nın "serbest piyasa" ölçütüne göre hazırladığı uyum programları yürürlüğe konulmuştur (Harman, 2015: 566). Kutsal İttifak'ın yerini alan Avrupa Konseyi (AK) de gizli bir sosyal araç olarak uluslararası bankacılar çevresinin oluşturduğu büyük finans çevreleri ile birlikte baskı gücüne sahip olmuştur (Polanyi, 2003: 43). 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Güney ülkelerinin kalkınması için Kuzey'den Güney'e sermaye akışı gerçekleşmiştir. Sermaye girişi Güney'in yatırım tüketim kaynaklarını büyütürken Kuzey'e de yeni pazarlar açtığından karşılıklı fayda sağlamıştır. 1973 petrol krizi ile borçlanmaya başlayan Güney ülkeleri borçlarını ödeyemez hale gelmiş ve yapısal uyum programları ile serbest piyasa ekonomisine geçmeye kamu yatırımlarını özelleştirmeye zorlanmışlardır. Kuzey'in özelleştirme baskısı ile Güney'in alt ve üst yapı tesislerinin ele geçirilmesi yoluyla çözüm üretilmeye çalışılmıştır (Kazgan, 2012: 396). Özelleştirme bir yandan teşebbüsleri ele geçirme ve pazarlara sızmanın bir aracı olurken diğer yandan emperyal denetim altındaki dünyayla rekabet edebilecek ve ona meydan okuyabilecek üretim yapılarını ortadan kaldırmanın aracı olarak işlev görmektedir (Petras ve Veltmeyer, 2006: 133). 19. yüzyıl boyunca azgelişmiş ülkeleri kapitalizme bağımlı hale getirmek; 2. Dünya Savaşı sonrasında ise ülkelerin emperyalizmden kopmasını önlemek amacıyla ülkeler borçlandırılmıştır (Başkaya, 2001: 168). Borçlandırmanın yanı sıra döviz kuru da, güç mücadelelerinin odağında yer almaktadır ve uluslararası para işlemlerinin farklılığı ve karmaşıklığı nedeniyle devletlerin aktif bir katılımını gerektirmektedir. Döviz kuru ayarlamaları bazı devletlerin avantajına olurken diğer devletleri dezavantajlı konuma getirebilmektedir (Magdoff, 2006: 221).

Küreselleşmenin ekonomik etkilerine bakıldığında küresel eşitsizlikleri şiddetlendirdiği ve yeni eşitsizlikler yarattığı görülmüştür. UNDP'nin 1992 İnsani Gelişme Raporu'na göre 1960 ve 1989 yılları arasında dünyanın en zengin yüzde 20'sine sahip ülkelerin küresel gelirdeki payı yüzde 70.2'den yüzde 82.7'ye çıkarken; en fakir yüzde 20'ye sahip ülkelerin payı yüzde 2.3'yen yüzde 1.4'e düşmüştür (Petras ve Veltmeyer, 2006: 25). Kuzey ve Güney çizgisinde 1980'den

beri dünya nüfusunun en zengin ve en yoksul yüzde 20 arasındaki eşitsizlik yüzde 11.1'den 17.1'e yükselmiştir (Petras ve Veltmeyer, 2006: 27). Serbest dolaşım ve rekabet ilkesi, Pazar dostu yöneliminin herkese kazandıracağı görüşünün aksine bir ulus devlet aracılığıyla ortaya çıktığından dolayı emperyalist ağın dokusuyla uyum içinde, bağlı olduğu ulus devlete kazandırmaktadır (Magdoff, 2006: 218).

### 3.2.2 Kültürel Farklılıklar ve Medeniyetler Çatışması

Kültür kavramının tanımlamasında "içerik", "toplumsal anlam" ile "eylem, fail ve benlik" gibi üç temel mesele çok önemlidir ve süreklilik sağlamaktadır. İçerik olarak kültür; çeşitli gelenekler içindeki değer, kod, anlatı, ideoloji, patoloji, söylem ve sağduyu olarak kavranmaktadır. Kavrayışların her biri, kültürün nasıl işlediği ve nasıl incelenmesi gerektiği konusunda yorumlamada yardımcı olmaktadır. Toplumsal anlam bakımından kültür; toplumsal yapı, toplumsal sistem ve toplumsal yaşam üzerinde denge, dayanışma fırsat veya çatışma, güç ve eşitsizliğin sürmesi gibi etkilere neden olmaktadır. Son olarak da kültür ve bireysel olan arasındaki ilişki, kültürün insan eylemini biçimlendirme yolları ve kültürün eylemi mümkün kılma yolları kültür kavramının tanımında ön plana çıkmaktadır (Smith, 2007:18; Williams, 1993: 15). Geniş sosyolojik kullanımı ile kültür, toplumsal grubun bütün bir yaşam biçimini kastetmektedir. Toplumun devamlılığının sağlanmasında kültür, "yeniden üretim" kavramı ile ilişki içerisindedir (Williams, 1993: 10).

Tüm toplumsal düzenlemelerin merkezinde iktidar mücadelesi ve çatışma yatmaktadır. Servet, gelir ve mülkü açıklayan "ekonomik sermaye" ile bilgi, kültür ve eğitim vasıflarını kapsayan "kültürel sermaye"nin dağılımı iktidar mücadelesini şekillendirmektedir. Kültür de bir iktidar biçimidir (Akt. Swartz, 2011: 192). Bourdieu, toplumsal eşitsizlik biçimlerinin, güçlü bir direniş olmadan devam ettiğini ileri sürmektedir. Bir iktidar kaynağı olarak kültürün iktidarla ilişkisi, kültürün sınıf iktidarının üzerini örtmesi ve toplumsal ayrımların aracı işlevi görmesi ile mümkün olmaktadır. Fiziki zordan yumuşak toplumsal denetim biçimlerine geçiş, eşitliksiz toplumsal ilişkilerin yeniden üretimini ve meşrulaştırmasını teşvik etmektedir (Swartz, 2011: 387). Kültür ve iletişim birbirine kaçınılmaz olarak bağlıdır. Kültürün materyal ve zihinsel üretimi iletişimden geçerek olur ve iletişimin doğası da içinde bulunduğu kültürü anlatmaktadır (Erdoğan, 2005: 218). Kültürel iktidar mücadeleleri

iki başlık altında ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi kültürlerarası farklılıklardan doğan ötekileştirme yoluyla mücadeledir. Şarkiyatçı tartışmalardan Huntingon'un medeniyetler çatışmasına kadar kendinden farklı olan kültürleri daha değersiz, aşağıda ve zararlı gören düşüncelerdir. İkincisi ise uluslararası iletişim düzeni ile yaratılan iktidar mücadelesidir. Her ikisi de, bir kültürün diğerleri üstünde egemenlik kurmak için giriştiği mücadele alanlarını oluşturmaktadır. Yeni dünyanın büyük bölünmelerinin ve mücadelenin kaynağının kültürel olacağı öngörülmüş, tarihin sonu ve medeniyetler çatışması gibi düşünceler ortaya atılmıştır.

Huntington, soğuk savaşın bitiminden sonra küresel siyasetin en temel ve tehlikeli boyutunun farklı medeniyetler arasındaki çatışmalar[7] olacağını öne sürmüştür. Dünya belli başlı sekiz medeniyet arasındaki etkileşimle şekillenecektir. Batı, Konfüçyüs, Japon, İslam, Hint, Latin Amerika, Slav- Ortodoks ve Afrika medeniyetleri arasındaki farklılıklar asırlar boyunca en şiddetli mücadelelere neden olmuştur (Huntington, 2004). Medeniyetler tarih, dil, kültür, gelenek ve din yoluyla birbirinden farklılaşmıştır. Medeniyetler arasındaki farklılıklar daha esaslıdır. Dünya gittikçe daha küresel ve küçük bir yer haline gelmekte, bu da farklı medeniyetler arasındaki insanların etkileşimini arttırmaktadır. Bu etkileşim, medeniyet şuurunu ve ayrılıkları daha görünür yapmaktadır. Dünya çapındaki sosyal değişme ve ekonomik modernleşme süreçleri insanları mahalli kimliğinden koparmakta ve milli devleti zayıflatmaktadır. Dünyanın çoğu yerinde milli kimlik yerini dine bırakmaya başlamıştır (Huntington, 2006a: 28). Milli devletler arasındaki çatışmalar son bulmayacaktır ancak medeniyetler arasındaki farklar daha ciddi ve önemli olduğundan mücadele alanını oluşturacaktır (Huntington, 2006a: 50).

[7] Kültürel farklılık ve mücadeleler konusu aslında 20. yüzyıldan çok daha gerilere dayanmaktadır. Tarih boyunca Batı ve Doğu arasındaki ilişki bir iktidar ve egemenlik mücadelesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa dışına doğuya keşife giden Batılılar, Doğu hakkında bilgi toplamış ve Doğuyu kendisinin dışında "öteki" olarak tanımlayarak üstünlük elde etmeye çalışmıştır. Doğu, Avrupa'nın en zengin, en büyük en eski sömürgelerinin mekânı, aynı zamanda komşuları; uygarlıkları ile dillerinin kaynağı, kültürel rakibi sıklıkla tekrarlanan "öteki" imgelerinden biridir (Said, 2010: 11). Batı'nın karşıtı olarak Doğu; korunmaya muhtaç, egzotik, barbar, savaşçı gibi olumsuzluklarla tanımlanmıştır. Tüm bunlar, Avrupalıların yönetmesi, Avrupalı olmayanların ise yönetilmesi gerektiğini ilan eden Avrupa kültürü tavırlarını geliştirip belirginleştirmiştir. Şarkiyatçı veya oyantal gelenekle başlayan bu tahakküm süreci hızla devam etmiş ve Batı'nın Doğu'ya müdahale etmesinin meşru zeminini hazırlamıştır.

Modernleşme sonrası küresel siyaset günümüzde kültür çizgileri uyarınca yeniden çizilmektedir. Birbirlerine benzer kültürler bir araya gelirken, kültürleri farklı olan halklar ve ülkeler birbirlerinden giderek ayrılmaktadır. İdeolojinin ve süper güçlerin tanımladığı kamplaşma yerini, kültür ve medeniyetin tanımladığı kamplaşmaya bırakacaktır. Siyasal sınırlar; etnik, dinsel ve medeniyet sınırlarına göre yeniden çizilmeye başlayacaktır. Küresel siyasetin başlıca çatışma hattı farklı medeniyetler olacaktır (Huntington, 2004: 173). Batı, uluslararası siyasette olağanüstü bir güce sahiptir ve batılı devletlerin kendi aralarında bir askeri mücadele düşünülmemektedir. Medeniyetler birbirlerine yakınlaştıkça, Batı ve geri kalanlar karşı karşıya kalcaktır (Huntington, 2006a: 40). Günümüzün iletişim ve ulaşım alanındaki gelişmelerle, farklı medeniyetler arasındaki etkileşim daha sık, daha yoğun ve daha kapsayıcı olmuş bu da medeniyet kimliklerini gitgide ön plana çıkarmıştır (Huntington, 2004: 180). Propaganda ve ulaştırmanın hızlı gelişimi ile milletler arasındaki antipatinin ve kıskançlık duygularının arttığı ileri sürülmüştür. Milletlerin yakından tanışarak geliştirdikleri ilişkiler ile birbirlerine sevgi ve anlayış duyacaklarına yönelik 18. yüzyıl düşünceleri tersine çıkmıştır. Zengin turist gıpta uyandırmakta; yoksul göçmense küçümsemeye yol açmaktadır (Bouthoul, 1968: 300). Huntington'ın (2004: 267) öngörüsüne göre yeniden şekillenen dünyada farklı medeniyetlerin devletleri ve grupları arasındaki ilişki yakın olmayacak ve düşmancıl bir niteliğe bürünecektir. Özellikle İslam ile Ortodoks, Hindu, Afrikalı ve Batılı Hristiyan arasındaki çatışma daha şiddetli olacaktır. Batı'nın kibri, İslam'ın hoşgörüsüzlüğü ve Çin'in inatçılığı geleceğin tehlikeli çatışmalarını doğuracaktır.

Komünizmin çökmesi ile Batı'nın demokratik liberalizm ideolojisi küresel bir zafer kazanmış ve medeniyetler arasındaki uyumsuzluğu kızıştırmıştır. Batı ve ABD, demokrasi, serbest piyasa, sınırlı hükümet, insan hakları, bireycilik hukuk devleti gibi değerlerin evrensel oldukları için diğer medeniyetler tarafından gerçeleştirilmesi gerektiğine inanmışlardır. Batılı olmayan diğer medeniyetlerdeki küçük bir azınlık bu değerleri desteklerken, çoğunluğu şüphecilikten yaygın muhalefete kadar çeşitli tutum sergilemektedir. Batı için evrensel anlamına gelen değerler, diğer medeniyetler için emperyalizm anlamına gelmektedir (Huntington, 2004: 268). Batılı olmayan medeniyetler Batılılaşmadan modernleşmeye çalışmıştır. Doğu medeniyetlerinin kendi değer ve düşünce yapılarını bırakıp, Batıyı taklit etmesi yeni bir sömürgeye

"kendi kendini sömürgeleştirme"ye neden olmuştur (Bouthoul, 1968: 283). Bu sebeplerden dolayı evrensel bir medeniyet yaratma yolunda ülkelerin modernleşme ve Batılılaşma çabaları Huntington'a göre alakasız, derinliksiz ve yüzeysel şeyler anlamına gelmektedir (Huntington, 2004: 71). Batı kültürünün dünya kültürü olacağı ve olması gerektiği yönündeki düşünceler de yanlıştır (Huntington, 2006b: 119). Modernleşme ve ekonomik gelişme ne Batılılaşmayı gerektirir ne de bunu doğurur. Aksine yerel kültürlerin yeniden dirilmesine ve yenilenmesine yardımcı olmaktadır. Japonya ve diğer Batılı olmayan toplumlar Batı kültürünün seçilmiş bazı unsurlarını almakta ve bunları kendi kimliklerini kuvvetlendirmek için kullanmaktadır.

Huntington'un medeniyetler çatışması tezine karşı çıkan Fukuyama'ya göre medeniyetler iç içe geçmiştir ve birbirlerinden etkilenmişlerdir. Huntington ve diğer kültürel çatışmacılar, dünyanın entegre edici ve dengeleyici gücünü dikkate almamışlardır. AB, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ve Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu (APEC) gibi ekonomik entegrasyonun dünya ekonomisi üstündeki etkileri aşikardır. Artık toplumların kendilerini ve kültürlerini kapatmaları mümkün değildir. Günümüz dünyasının en önemli bütünleşme faktörü liberal demokrasidir (Fukuyama, 2006: 206). Modern dünyada ve gelecekte giderek daha çok sayıda ülke ekonomik ve politik bakımdan benzer şekilde örgütlenecektir (Fukuyama, t.y. 299). Modern ekonomi ve sanayileşme, insanlığın tekdüzeleşmesini getirmekte ve çok çeşitli kültürleri tahrip etmektedir (Fukuyama, t.y. 289). Liberalizm, uşakları efendi konumuna getirdiğinden efendi ile uşak arasındaki sınıf ayrımı ortadan kaldırarak küresel siyasette ve dış politikada barışı getirecektir. Doğal saldırganlık ve şiddet güdüsünü temelden dönüştürdüğü için de savaş ve emperyalizm de ortadan kalkmış olacaktır (Fukuyama, t.y. 319). Batı dışındaki ve liberalizm dışında ideolojinin kalmadığı, dünyanın geri kalanının ancak liberalizmle ayakta kalacağını ve sorunlarını çözebileceğini savunmuştur.

### 3.2.3 Uluslararası Boyutta Kitle İletişim Düzenine Yönelik Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Tarih boyunca devlet ve devlet dışı iletişim sistemleri hep rekabet içinde var olmuş ve bu rekabette iletişim sistemlerinin mülkiyetinin, kontrolünün ve

finansmanının kimde olduğu ve nasıl düzenlendiği soruları önem kazanmıştır (Headrick, 2002: 202). Sermayenin ve ilişkilerin çok uluslu yapıya dönüşmelerinin sonucunda yönetimde etkili olma düşüncesi, giderek yerel ve ulusal boyutları aşarak uluslararası boyutlara ulaşmıştır. Bu gelişmeler uluslararası boyutlarda iş yapan iletişim araçlarına gereksinim duyulmasını sağlamış ve bu araçlar üzerinde etkili olanlar uluslararası enformasyonun dağıtımında da etkili olmaya başlamıştır (Adil, 1991: 24). Uluslararası iletişim; ulusların siyasal, kültürel, ekonomik, eğitim, çevre, işgücü, yatırım, üretim, dağıtım, turizm, diplomasi gibi uluslararası olan makro seviyedeki tüm ilişki biçimlerini kapsamaktadır. Devletler seviyesinde tek yönlü, ikili veya uluslararası çoklu örgütlenmelerle yürütülmektedir. Belli egemenlik ilişkilerine göre yürütülen bu iletişim dinamiktir. Değişen güç yapılarına göre değiştirilebilen bir yapıya sahiptir (Erdoğan, 2011: 477). İletişim, nasıl ki araçları, altyapısı, içeriği, kurumsal yapısı ve kontrol mekanizması ile yapılandırılmış bir politik alan olarak şekillendiriliyorsa, uluslararası iletişim de bu unsurlardan bağımsız değildir. Tarihsel süreçteki iktisadi ve politik dönüşümlerden etkilenmektedir. Aynı zamanda iletişimin içeriği, yapısı ve düzeni üstüne mücadele etme de her dönemin ekonomik ve politk düzenlenme biçimine göre değişmektedir (Bulut, 2015: 120). Etkilemeye dayalı bu süreç emperyalizm ve sömürgecilik kavramlarıyla yakından ilgilidir.

Uluslararası iletişim, 1960'larda emperyalist kalkınma ideolojilerinin içinde yeniliklerin yayılmasında iletişim medyasının kullanılması olarak sınırlandırılmıştır. Alman, Fransız ve İngiliz haber ajansları ülkelerinin egemenliği altındaki sömürgelerinde iletişim toplama ve yayma egemenliğini ellerinde bulundurmuşlardır. Özellikle soğuk savaşın başlaması ve radyonun bu savaşta temel araçlardan biri olarak kullanılmasıyla önem kazanan uluslararası iletişim günümüzde sömürgeci imparatorlukların haber ajanslarıyla yapılmaya başlanmıştır (Erdoğan, 1997: 307-308). 1980'li yıllardan günümüze özellikle kitle iletişiminin uluslararası ilişkilerde önem kazanmasında birçok unsur rol oynamıştır. Uluslararası ilişkilerde baskı ve terörün artmasıyla birlikte iknanın önemi de artmıştır. Uluslararası ticaret ve rekabet gereği kitleleri tüketime sürükleme, kitle iletişim araçlarına bağımlılığı sürekli arttırma ihtiyacı duyulmuştur. Ulusal ve uluslararası özel ve devlet örgütlerinin amaçlarına ulaşmada kendileri için gerekli enformasyon ve iletişim akımına

ihtiyaçları artmıştır. İletişim teknolojisinin bilgi toplama, depolama ve dağıtmada hızla artan kapasitesinin sağladığı faydalardan yararlanmama yarışta geri kalmaya sebep olmuştur (Erdoğan, 1995: 66). Bilginin kimin elinde bulunduğu, nasıl elde edildiği kime verileceği gibi sorular yeni küresel dünyada siyasal çatışmaların baş konusu haline gelmiştir (Akt. Şahin, 1991: 21). Bilgiye ihtiyaç duyan aktörler de farklılaşmış ve artmıştır. Totaliter rejimlerde ve anti ütopyalarda despotik siyasi otoritenin ihtiyaç duyduğu bu bilgilere günümüzde artık sigorta şirketleri, polis, tıbbi kurumlar, finans çevreleri de sahip olmaya başlamıştır (Şahin, 1991: 54).

Uluslararası sanayileşmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki ekonomik bağımlılık, iletişime özgü eşitsizlik ve dengesizlikleri yaratmıştır (MacBride, 1993: 37). Bilgi ve enformasyon günümüzde bu eşitsizliği yaratan en önemli araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitle iletişimi bağlamında uluslararası iletişim; kitle iletişim teknolojilerinin örgütlenme, üretim ve dağıtım biçimleri ile iletişim ürünlerinin, profesyonel ideolojilerin, yasal yapıların ve iş kültürünün transferi, benimsetilmesi ve benimsenmesi ile ilgili ilişkileri kapsamaktadır (Erdoğan, 2011: 477; Erdoğan, 1997: 311, Erdoğan, 1995: 66). Gelişmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasında enformasyona ulaşma ve enformasyonu kullanma konusunda var olan eşitsizlikler yeni bir iktidar ve mücadele alanını yaratmıştır. Gelişmiş ülkeler uluslararası örgütler aracılığıyla gelişmekte olan ülkelere bilgi ve iletişim teknolojilerinin alt yapısının oluşturulmasından iletişim teknolojilerinin transferine, bu amaçlar doğrultusunda verilecek yardım ve hibelere kadar birçok konuda görüşler öne sürmüş ve politikaların oluşturulmasında başrol oynamıştır. Uluslararası iletişim konusu ve politiklarını düzenleyen ve şekillendiren iki temel oluşumdan ilki bağımsızlıklarını yeni kazanan üçüncü dünya ülkelerinin ekonomik ve kültürel bağımlılıktan kurtulmak amacıyla başlattıkları ve sonrasında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından da desteklenen Yeni Dünya Enformasyon ve İletişim Düzeni (YDEİD) Çalışmaları olmuştur. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve kapitalist ekonominin yeniden yapılandırılmasıyla ortaya atılan Dünya Bilgi Toplumu Zirvesi (DBTZ) çalışmaları ise ikinci oluşumdur. Ülkeler arasındaki sayısal uçurumun giderilmesi için ön plana atılan çözümler uluslararası iletişim düzeninde yeni sorun alanları ortaya çıkartmıştır.

### 3.2.3.1 İletişim Teknolojisi Üretimi, Transferi ve Örgütlenmesi Sorunu

Enformasyon ve iletişim alanında yeni dünya düzeni arayışının ve sorunun kökeninde üçüncü dünya ülkelerinin dünya ekonomik sistemine teknolojik ve kültürel açıdan bağımlı olması yatmaktadır (Ansah, 1991: 200). İletişim sanayi ve merkezleri, belli başlı sanayileşmiş ülkelerde bulunan, ulusaşırı etkinliklere sahip, üretim ve dağıtımı kendi yapısında birleştiren az sayıda şirketin egemenliği altındadır. Teknik ilerlemenin maliyeti, uluslararası şirketlerin her pazara kolayca girebilmesi ve çeşitli teknolojiler ile medyaların karşılıklı bağımlılığı dikey ve yatay yoğalma eğilimini arttırmıştır (MacBride, 1993: 119). Firmalar arasındaki dikey bütünleşme yolunda adımlar atılmış, birleşme ve satın almalarla iletişim alanında büyük kullanıcıların söz sahibi olmaya başlamasıyla devletin etki alanı giderek daralmıştır. Küreselleşme ile iletişim hizmetleri parçalanarak farklı ellerden tüketiciye ulaşmaya başlamıştır (Bülbül, 2000: 23).

İletişim teknolojisi; radyo, televizyon, kamera, telgraf gibi iletişim üretmek için üretilen teknolojik araçlardır. Yeni teknolojilerin gelişmesi ve biçimlenmesi, gelişmiş kapitalist ülkelerde, özellikle Amerika, Japonya ve Avrupa ülke pazarında olmaktadır. İletişim teknolojisi bu pazarlarda oluşup geliştikten sonra dünya pazarına yayılmaya başlamaktadır. İletişim teknolojisi ve teknoloji transferi aslında teknolojik araçların transferidir. Firmalar üretim teknolojisini değil, üretim teknolojisinin ürettiğini satmaktadır (Erdoğan, 1995: 67-70). Teknoloji, bağımlı ve azgelişmiş ülkeler tarafından tüketici olarak kullanılmakta, teknolojinin kontrolü ise gelişmiş üretici konumundaki ülkelerin elinde bulunmaktadır. Teknoloji tarafsız değildir; sosyal bir yapıdır ve bu yapı sosyal güç ilişkileri tarafından belirlenmektedir. Bu teknolojiler üretildikleri ülkelere göre belirli amaç ve pratiklere göre geliştirilirler (Erdoğan, 1995: 70). Teknoloji transferi çevre ülkelerde yaşayanların temel ihtiyaçlarını karşılamak için değil, gerçekte uluslararası ekonomik şirketlerin yaygınlaşma süreçlerini hızlandırmak ve arttırmak için desteklenmiştir (Hamelink, 1991b: 271). Bu anlamda teknolojinin değil teknolojik araçların transferi de yeni egemenlik ve bağımlılık alanlarını yaratmaktadır.

Teknoloji transferinin yanı sıra gelişmekte olan veya çevre ülkeler bazen kendi istekleriyle bazen de zorla "kopyalama, uyarlama, benzetme" ile üretici ülkelerin iletişim sistemlerini ve örgütlenmesini de taklit etmişlerdir. Bu ülkeler yerel ve özgün model geliştirmek yerine, Batılılara öykünerek onların modelini ithal etmişlerdir (Hamelink, 1991 b: 269). Örgütsel transferde, İngiltere, Fransa ve ABD gibi ülkeler kendi örgütlenme biçimlerini diğer ülkelere yerleştirmişlerdir. İlk egemen uluslararası haber ajanslarının örgütlenme ve çalışma biçimi sonrakiler için egemen olmuştur. Holywood endüstrisi de pazar gereksinimine uygun bir şekilde biçimlenerek stüdyodan üretim, dağıtım ve gösteriye kadar dikey bir yapı oluşturmuştur ve daha sonra sinema endüstrisi benzer bir örgütlenme göstermiştir (Erdoğan, 1995: 138). Kitle iletişim teknolojisi, iletişim alt yapısının biçim ve kullanımına yönelik kurallar toplumdaki tüm ilişkileri etkileyebilmektedir (Şahin, 1991: 22). Düşünce, görüş, değer yargıları, yaşam biçimleri kısaca toplumların gelişmeleri üzerinde etkili olan ulusaşırı medyalar kültürel bağımlılık ve hâkimiyette önemli rol oynamaktadır.

### 3.2.3.2 Enformasyonun Tek Boyutluluğu Sorunu ve Kültürel Emperyalizm

Enformasyon dengesizliği bazı ülkelerin diğer bazı ülkelere göre bilimsel, teknik, finansal, askeri, siyasi gibi tüm alanlarda daha yararlı bilgiyi elinde bulundurması olayıdır. Bu dengesizlik enformasyon üretme, işleme ve kaydetme açısından bazılarının diğerlerine göre daha fazla olanaklara ve kapasiteye sahip olması demektir. Bu kapasite enformasyonun oluşturularak biçimlendirilmesi ve kullanılması için gerekli olan bilgisayarlar ve kitapların varlığıyla doğrudan ilintilidir (Hamelink, 1991 b: 259). Uluslararası iletişimde gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki haber, televizyon programları, sinema filmi gibi kitle iletişim ürünlerinin dengesiz akışı önemli bir sorun alanını oluşturmaktadır (Hamelink, 1991 b: 257). Yeni küresel ekonomide gelişmiş kapitalist ülkelerin enformasyonu tüm dünyada sınırsız bir şekilde dolaşırken, azgelişmiş kapalı toplumlar kendilerine koruma refleksi içine girmiş ve yeni iletişim düzeni dışında kalmıştır (Şahin, 1991: 70). Önemli gazete ve dergilerin tümü ABD, İngiltere ve Fransa'da yayınlanmaktadır. Yabancı ülkeler yayın yapan radyoların birçoğu sanayi ülkelerindedir. İthal edilen televizyon programlarının tümü Batılı sanayi ülkelerinindir, yaklaşık üçte ikisi ise Amerikan kökenlidir (Şahin, 1991: 71). "Bilgi

Çağının Macellan"ı olarak adlandırılan Rupert Murdoch 1954 yılında Avustralya gazetesi The News'i miras olarak almıştır. Murdoch Avustralya'daki gazetelerin üçte ikisinin, Yeni Zelanda basınının neredeyse yarısının, İngiliz basının üçte birinin, aynı zamanda birkaç Amerikan gazetesinin ABD'de 17 milyon tirajı olan TV Guide'ın sahibi ve denetleyenidir. 20th Century Fox Sinema'nın ve Avrupa'da Sky Channel'in sahibi Hong Kong Star televizyonun kontrolünü paylaşmaktadır (McQuail, 1995: 154). Murdoch örneği, dünyadaki iletişim dengesizliğini ortaya koymaktadır. Enformasyonun yön, hacim ve nitelik açısından eşit olmayan ve dengesiz dağılımı uluslararası dünya sistemi açısından önem taşımaktadır. Çevredeki ülkelerin yetersiz bir enformasyon kaynağına sahip olması, bu ülkelerin toplumsal ve ekonomik sorunlarla savaşında ciddi engellere neden olmaktadır (Hamelink, 1991 b: 273).

Enformasyonun dengesiz dağılımı sadece geleneksel medyayı değil yeni medyayı da kapsayacak şekilde devam etmektedir. İnternet ağı üzerinden akan veri trafiğinde de ABD'nin merkez olduğu dengesiz ve eşitsiz bir dağılım bulunmaktadır. İnternete bağlanmak isteyen ülkelerin, ABD'de kiralık veri hattı kurmaları bu asimetrik yapılanmayı ortaya çıkarmaktadır. ABD, tüm ülkelerin öncelikli bağlantı kurdukları ülkedir. Bir diğer gösterge İnternet alan adı sisteminde en üst seviyede yer alan 13 adet "kök alan adı" sunucudan 10 tanesinin ABD'de yer aldığıdır. En çok ziyaret edilen 78 site sıralamasında sadece Kanada ve İngiltere'nin 25. ve 33. Sırada yer almaları, geri kalanlarının hepsinin ABD'de yer alan sitelerden oluştuğu görülmektedir (Özdemir, 2016: 232).

Kültür, yaşayan insanın kendini ve toplumu materyal ve zihinsel olarak üretme yoludur ve bu üretim ancak iletişim ile mümkün olmaktadır. Kültür, iletişimden geçerek üretilmekte; iletişimin ileştiği ise kültürü anlatmaktadır. Kitle iletişim ürünleri kültürel olarak nitelenmekte, kültür ve sanatla ilişkilendirilmektedir (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 218). Medya ve kültür birbiri ile yakınlaşmış ve bütünleşmiş bir alan olarak görülmektedir (Williams, 1993: 31). Medya günümüzde, sosyal bakımdan örgütlenmiş kültürü üreten kurumlardan biri olarak kabul edilmektedir. Kitle iletişim araçları ve kurumları kültürel üretimin yolları ve araçlarıdır. Bu araçlarla bilinç biçimleri, düşünme yolları, duygu ve duyarlılık

şekilleri, neyin ne için yapıldığı arasında bir bağ bulunmaktadır (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 223).

Küreselleşen iletişim ağları, uydu yayıncılığı, internet gibi yeni iletişim teknolojileri tüm dünyayı kapitalist piyasa ekonomisi için bir pazar haline getirmiş ve sembolik çevreyi denetimi altına almıştır. Belirli küresel medya şirketlerinin elinde toplanan enformasyon, tüm dünyadaki insanların benzer imaj ve medya içerikleriyle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Sinema filmleri, televizyon programları, haber ajansları veya moda endüstrileri ortak imaj, sembol sistemi ve düşünce üretmeye başlamıştır (Yaylagül, 2006: 171). Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında Batı'nın tüm önde gelen endüstri uluslarında yeni bir toplumun, burjuva sonrası kitle toplumunun ana çizgileri ortaya çıkmıştır (McNeill, 2008: 691). Dünyayı şekillendiren ve anlamlandıran fikirler, değerler ve ideolojiler kültürel iktidar savaşına yön vermektedir. Günümüzde ise kültür artık uluslararası iletişim ağları ile oluşturulmaya ve diğer kültürlerle etkileşime girmeye başlamıştır.

1945'ten itibaren Savaş sonrası dünya, emperyal egemenliğe karşı mücadeleler ve Ortadoğu, Asya ve Afrika'daki "yeni" bağımsız politik ülkelerin özgürlük hareketlerinin başarısı tarafından tanımlanmıştır. Politik bağımsızlık süreci emperyalizmin sonucu gibi görünse de gerçekte kültürel bağımlılık veya kültürel emperyalizm süreci yeni küresel dinamiğin başlangıcı olmuştur. Koloni güçleri ülkelerine geri döndüğünde, onların etkileri bitmemiştir. Sıklıkla Koloni güçleri Avrupa dilini (Frenkçe), dini, kamu hayatını, eğitim sistemini, politika biçimini, giyim, kültürel alışkanlıkların da dahil olduğu Avrupa değer ve davranışlarını arkalarında bırakmışlardır. Bu yeni hegemonya türü yeni sömürgecilik olarak adlandırılmaktadır (Mohammadi, 1995: 366). Yeni sömürgecilik tartışmaları küreselleşme ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasına paralel gitmektedir. Kültürel emperyalizm, medya emperyalizmi, elektronik kolonyalizm veya masaüstü sömürgecilik kavramlarının herbiri uluslararası iletişim düzenindeki emperyalist ilişkileri açıklamak için kullanılan kavramlardır.

Yeni iletişim düzeni tartışmalarında; iletişimin küreselleşmesi ile birlikte yabancı değer ve yaşam biçimlerini yansıtan ithal edilmiş modellere bağımlılığın,

kültürel egemenlik konusundaki tehdidi yansıttığı tespit etmişlerdir. Bu süreçte çeşitlilik, kültürel zenginlik, ulusal kültürler tehdit altındadır ve dünya fakirleşmektedir (MacBride, 1993: 33). Başta ABD olmak üzere diğer egemen güçler de, enformasyonun serbest dolaşımının yarattığı bu sorunlara çözüm olarak "teknolojiyi daha fazla ve yaygın elde etme" çözümünü sunmuşlardır. İletişim teknolojisine sahip olma ve onu kullanmanın sorunu çözeceği ileri sürülmüştür. Teknoloji transferi ve yardımı sorunu çözmemiş aksine kültürel egemenliğin etkililiği ve yaygınlaşmasının önünü açmıştır (Erdoğan, 1995: 271). Medya emperyalizmi, genel güç kaynaklarının dengesiz bir şekilde bölüşüldüğü milletlerarası bir süreci işaret etmektedir. Medya araç ve ürünlerinin üretimi, dağıtımı ve tüketimi ilişkilerinde belli güçlerin diğerleri üzerindeki egemenliğidir (Erdoğan, 1995: 264).

20. yüzyıla damgasına vuran elektronik kolonyalizm olgusu, 18. ve 19. yüzyıllarda karşılaşılan ekonomik, askeri ve siyasi kolonyalizm kadar tehlikeli ve korkunç bir hal almıştır. McPhall'a göre (1991:150) ithal edilen yabancı kitle iletişim ürünlerinden ne kadarının üçüncü dünya ülkeleri tarafından reddedildiği veya benimsenmediği sorunu, araştırılması gereken kritik bir sorundur. Üçüncü dünya ülkeleri tarafından üretilen kültür ürünlerinin ne kadarının reddedildiği ve yabancı ülkelerden ithal edilen ürünlere tercih edildiği bu ülkelerin en temel sorunları haline gelmiştir. Elektronik sömürgecilikte yabancı batı ülkelerden ithal edilen kitle iletişim ürünleri aracılığıyla üçüncü dünya ülkelerinde yaşayan insanların davranışlarını, arzularını, inançlarını yaşam biçimlerini tüketim sürecinde seçim yapma olanaklarını etkilemeyi amaçlamaktadır. Batı toplumunu ve yaşam biçimini anlatan tüm bu ithal program, film, çizgi film veya diziler zihinsel değişikliklere zemin hazırlamaktadır. Elektronik sömürgecilik insanların zihinlerine yönelik imajlar üretme amacını güden, ulusal düzeyde gerçekleştirilmeye çalışılan toplumsallaşma süreçlerini değiştirebilecek bir bağımlılık ilişkisidir.

Teknolojik yöndeşmenin sağladığı olanaklarla geleneksel ve yeni medya arasındaki farkın giderek yok olması, tüm bu araçların bilgi ve iletişim teknolojileri olarak tek bir çatı altında toplanmasıyla medya emperyalizmi kavramına masaüstü

sömürgecilik tartışmaları eklemlenmiştir. Merkez ülkelerin çevre ülkelerde yeni birikim düzeninin yeni ürünleri ile donanım, yazılım, içerik, uygulama ve hizmet gibi her türlü bilgi ve iletişim teknolojisi ürünlerini sayısal ağ yardımıyla pazarlayabilmek için gerçekleştirdikleri eylemler ve politikalar bütünü masaüstü sömürgecilik olarak tanımlanmıştır. Firmaların ücretsiz posta adresi dağıtımı hizmetleri gibi uygulamalarla günümüzde artık çoğumuz farkında olarak ya da olmayarak masaüstü sömürgecilik uygulamalarının öznesi haline geldik. Bu kuruluşlar reklam ve sponsorluk benzeri para alan tüketiciyi metaya dönüştürmektedir (Geray, 2016a: 206). 50 bin dolarlık bir program veya bir milyon dolarlık bir iletişim teknolojisi ürünü bedavaya debilebilecek bir fiyata satıldığı, hibe edildiği veya yardım olarak verildiği yerlerde amaç kasıtlı egemenlik arayışıdır veya egemenliğin güçlendirilmesidir (Erdoğan, 1995: 264).

#### 3.2.3.3 Kitle İletişim Alanını Düzenleyici Ulus Ötesi Kuruluşlar

Günümüz bilgi iletişim teknolojilerinin yarattığı koşullarda, yayın içeriğinin düzenlenmesi, ilkelerin saptanması, özel konuların korunması tüm dünya ülkelerinin kendi iç hukuklarını ilgilendiriği kadar, küresel yaşamda dünyadaki sorumluluk alanını da belirlemektedir (Öksüz, 2004: 77). Modern devletlerin doğuşu ile birlikte iktidarın sınırlanması veya iktidarın bile müdahale edemeyeceği bireysel alanın yaratılması ve güvence altına alınması olarak "*insan hakları*" kavramı, ulusaldan uluslararasına doğru bir gelişim eğrisi çizmiştir. 1945 yılı sonrasında İnsan Hakları Hukuku doğmuş ve özellikle BM ekseninde İnsan Hakları bölgesel düzlemde kurumsallaştırılmaya başlanmıştır (Gemalmaz, 2001: 359). BM İnsan Hakları Komisyonu'nun hazırladığı 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi"nin Fikir ve İfade Özgürlüğü hakkı, uluslararası iletişim düzenlemelerinde temel ilkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu temel ilke, tüm dünyada kabul edilmiştir ancak ülkeden ülkeye uygulamada farklılık görülebilmekte; ister otoriter ister liberal devletlerde olsun bazı gerekçeler ile değişik türde sansür uygulanabilmektedir.

Radyo ve televizyon yayınlarında ulusal ve uluslararası alanda haber, görüntü, program alışverişini gerçekleştirmek, teknik ve hukuki konularda işbirliği

yapmak ve karışıklıkları önlemek amacıyla örgütlenmelere gidilmiştir (Bülbül, 2000: 69). Radyo televizyon yayıncılığı ile ilgili uluslararası düzeyde hazırlanan yasal çerçeveler DTÖ ve BM'ye aittir. BM'ye bağlı Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (International Telecommunication Union - ITU), UNESCO, UNDP, Dünya Posta Birliği (Universal Postal Union- UPU) gibi birçok kuruluş ve programlar da iletişim alanında temel düzenleyici kuruluşlar arasında yer almaktadır. Çeşitli uluslararası forum ve organlarda atanan medya raportörleri ile ifade özgürlüğü konusunda çeşitli öneriler ve deklarasyonlar hazırlanmıştır. Bunun sonucunda ortaya yasal olarak uluslararası hukukta bağlayıcılığı olan birçok uluslararası belge ortaya çıkmıştır (Açık Toplum Enstitüsü [ATE], 2005: 83). BM, bu alanda yapılan alternatif ve bağımsız girişimlere de destek sunmaktadır.

İletişim araçları alanında ilk işbirliği 1865 yılında 20 ülkenin katılımıyla Paris'te Uluslararası Telgraf Birliği'nin[8] kurulması ile sergilenmiştir. Madrid'te 1932 yılında radyo ve telgrafla ilgili gerçekleştirilen kongrede ITU'nun ilk adımı atılmıştır. 1934 yılında yaşama geçirilen birlik, 1947 yılında BM'ye bağlı kuruluşlarından biri olmuştur (Bülbül, 2000: 69). Uluslararası düzeyde elektronik kirlenmeyi önlemek ve frekans kargaşasını çözmek amacıyla kurulan ITU, yayıncılığın teknik veçhelerinin uluslararası düzenlemelerini yapmaktadır (ATE: 2005: 86). Örgütün merkezi İsviçre'nin Cenevre kentinde, Genel Sekreterliği ise ABD'de bulunmaktadır. Avrupa-Asya, Amerika ve Afrika'daki üye ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre frekans ayırımı ve kullanım alanlarını belirlemekte; radyo, televizyon, telefon gibi konularda üyelerine yardımcı olmakta ve destek vermektedir. Türkiye'de Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) olduğu gibi, bütün ülkelerde ITU'nun belirlediği frekansların dağılımını gerçekleştiren yetkili organlar vardır. Her ülke frekans sorununu kendi anayasaları, iletişim ve diğer yasaları ile çözmektedir (Bülbül, 2000: 77).

DTÖ, Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (The General Agreement on Trade in Services-GATS) uluslararası hizmet ticaretine ilişkin ilk çok taraflı anlaşmadır. İletişim ağlarının işletilmesi, veri akışı ve diğer telekomünikasyon hizmetleriyle ilgili olarak GATS'a Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) Uruguay

[8] Daha sonra ismi Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) olarak değiştirilmiştir.

Round toplantıları çerçevesinde telekomünikasyon eki konulmuş, Şubat 1997'de Telekomünikasyon Anlaşması yapılmıştır (Geray, 2003: 85). Serbest hizmet akışı amacıyla GATS üç temel ilke belirlemiştir. Her üye başka bir ülkenin hizmetlerine ve hizmet sağlaycılarına en az diğer ülkeninki kadar muamale gösterecektir. Yabancılar, şirketleri ve ürünleri ayrımcılığa tabii tutulmayacaktır. Piyasaya ulaşım sınırlandırılmayacaktır. Diğer ülkelerin piyasasına girmesini, rekabet etmesini ve çalışmasını olumsuz yönde etkileyen tedbirler her ülke için kaldırılacaktır.

AB'nin iletişim politikaları 1982 yılından sonra, ABD'nin medya sektöründeki hâkimiyetine karşı rekabet edebilmek, ortak Avrupa kültürü ve siyasal kamusal alan yaratmak amacıyla başlamıştır. Avrupa ülkelerinin siyasal sistemlerinde ve medya politikalarında bazı farklılıklar bulunsa da, bu tarihten itibaren tüm Avrupa ülkelerini etkileyen genel bir dönüşüm yaşanmıştır (Bek, 2003: 23-24). AB, bilgi ve iletişim teknolojilerine ilişkin olarak, ABD ve Asya/Pasifik grubu dışındaki ülkeleri önemli bir pazar olarak görmekte ve bu bölgelere ilişkin olarak müdahil olmaya çalışmaktadır. Beyaz Belge olarak çıkan Büyüme, Rekabetçilik ve Çalışma raporunda AB'nin dünya perspektifine oturtulması ve bu nedenle firmalarının ve işleticilerinin uluslararası ittifaklar geliştirmesinin özendirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Açık sistemlerin ve uluslararası standartların oluşturulması; gerçek karşılıklılık ilkesi gereği üçüncü ülke pazarlarının açılmasına çalışılması ve ayrımcılığın her çeşidine karşı çıkılması gerekmektedir (Geray, 2003: 127). Farklı üye devletler de AB'nin yeni yasal çerçevesine, özellikle görsel işitsel içeriğin özgür dolaşımı hükmüne, uyum sağlamak için varolan kanunlarını yeniden düzenlemek zorundadır (Sarikakis, 2012: 252).

1949 yılında kurulan AK, medya alanında yasal bağlayıcılığı olan birçok anlaşma içermektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi yayıncılıkla ilgili temel anlaşmalardır. Yayın düzenleme kuruluşlarının bağımsızlığı ile kamu hizmeti yayıncılığının bağımsızlığı konusunda bakanlar düzeyinde iki öneri bulunmaktadır (ATE, 2005: 99). Avrupa ülkeleri arasında kamu hizmeti yayıncılığını düzenlemek amacıyla 1950 yılında kurulan Avrupa Yayın Birliği (European Broadcasting Union- EBU), radyo ve televizyon örgütleri arasında hukuk, içerik, program, mesleki ve teknik anlamda işbirliği yapan

uluslararası bir örgüttür. EBU, yayıncılığın gelişmesi, yayıncılıkla ilgili sorunların tespit edilip çözümlenmesi, uluslararası rekabet karşısında kamu hizmeti yayıncılığını güçlendirmesine yönelik faaliyet göstermektedir (Bülbül, 2000: 71). AB, AK ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (Organization for Security and Co-operation in Europe - AGİT) Türkiye de dahil olmak üzere 20 Batı, Orta, Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinin yayıncılık sektörüne ilişkin izlemelerine yönelik ulusal ve uluslararası öneriler sunmaktadır. İkili bir kamusal özel yayın sistemi içinde bağımsız radyo ve televizyon yayıncılığının demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olduğu ilkesi kabul edilmiştir. Avrupa medya örgütleri rekabetçi aynı zamanda kaliteli ve çoğulcu yayıncılığa zarar vermemelidir. Medyada yoğunlaşmayı izleyecek özerk kuruluşlar oluşturulmalı ve mülkiyetin şeffaf olması sağlanmalıdır (ATE, 2005: 21-24).

Bu kuruluşların dışında Afrika Haber Ajansları Birliği, Arap Ülkeleri Yayın Birliği, Amerikan Devletleri Örgütü, Asya Pasifik Yayıncılar Birliği, Asya Haber Ajansları Birliği gibi bölgesel işbirlikler de oluşmuştur. Ülke yayıncıları arasındaki bölgesel ve uluslararası işbirliğini kuvvetlendirmek, bölge yayıncılığını geliştirmek, üyelerinin beceri ve teknolojilerini geliştirecek faaliyetleri üstlenmek, bölgedeki işletim ve teknik yayıncılık standartları ve sistemlerinin uyumlaştırılmasını teşvik etmek gibi işlevler üstlenmiştir. Bölgesel düzlemde özellikle Avrupa Konseyi, Amerikan Devletleri Örgütü, Afrika Birliği Örgütü başarılı kurumsallaşma örneği sergilerken (Gemalmaz, 2001: 364); Arap Birliği, Bağımsız Devletler Topluluğu ile Asya-Pasifik bölgesindeki girişimler (Gemalmaz, 2001: 430) tamamıyla veya kısmen başarısız olmuştur.

#### 3.2.3.4 Ulus Ötesi Kuruluşların Kitle İletişim ve BİT Alanına Yönelik Düzenlemeleri

Uluslararası düzlemde siyasal bağımsızlığını yeni kazanan ülkeler dünya ülkelerinin ve dünya düzeninin hala eski sömürgeci devletler ve müttefikleri tarafından kontrol edilmekte olduğunu anlayınca YDEİD düşünceleri başlamıştır. Sanayileşmiş Kuzey ülkeleri ile gelişmekte olan Güney ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerdeki dengesizlikleri gidermek, kaynakları daha eşit ve adil bir şekilde

dağıtmak ve paylaşmak amacıyla başlatılan Yeni Ekonomik Düzen düşüncesinden sonra pek çok üçüncü dünya ülkesi, "bağımsızlar hareketi" gibi oluşum ve bölgesel gruplaşmalarla ortak sorunlarını, özlemlerini ve beklentilerini dile getirmeye başlamıştır (Ansah, 1991: 200). 1970'li yıllar, kapitalist dünyanın ve Amerika'nın egemenliğine ve kapitalist bir dünya yaratılmasına karşı dünya çapında girişilen mücadelelerin en başarılı olduğu zamanlar olmuştur (Erdoğan, 1995: 282). YDEİD, dünyadaki insanların ulusların iletişim olanaklarından çok yönlü, çok boyutlu ve eşit bir şekilde yararlanmalarını sağlayacak uluslararası enformasyon ve iletişim sistemleri kurma sürecini başlatmak amacına yönelik olarak sürdürülen çalışmaları kapsamıştır. Dünyadaki ülkeler arasında kültürel ilişkileri pekiştirmek, dengeli enformasyon akışını sağlamak, dengesiz ve tek yönlü enformasyon akışının sonuçta 'kültür emperyalizmi' ya da başka bir deyişle 'kültürel tekdüzeleşme' olarak adlandırılan oluşumlara neden olmasını önlemeye çalışmayı hedeflemiştir (Ansah, 1991:204-205)

1980'lere gelindiğinde UNESCO tarafından da benimsenen YDEİD'ye ilişkin en önemli dönemeç noktalarından biri MacBride Komisyon Raporu olmuştur. 1978'de Nairobi'de toplanan bu komisyon, 1978 yılında Sean MacBride başkanlığında raporu teslim etmiştir (Uğur, 1991:240-243). MacBride Raporu araştırmaları sonucunda komisyon elde ettiği bilgilerle uluslararası iletişimdeki dengesizlik ve eşitsizlikleri gidermek; gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeler üstünde bir hâkimiyet kurmasını engellemek ve iletişimi demokratikleştirmek amacıyla yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde bir dizi öneri getirmiştir. Farklı sosyo-ekonomik ve siyasal modellere sahip olan ülkelerin her birine göre ülkenin durumuna özgü çözümler ortaya konulmuştur. Her bir birey, halk ve toplumlar daha iyi bir yaşam isteme hakkına sahiptir. İletişim kişisel bir haktır, bilgiyi alma ve yayma hakkı devrolunamaz. Her ülke kendi koşulları, gereksinimleri ve geleneklerine uygun olarak iletişim modellerini geliştirmeli; bütünlüğünü, bağımsızlığını ve özgüvenini güçlendirmelidir. Hükümetler elverdiği ölçüde kaynaklarını bu doğrultuda kullanmalı ve üllkelerin bağımsızlığı ve özgelişmesi güçlendirilmelidir. Uluslar, eğitim ve kalkınmanın aracı olarak iletişim araçlarından yaralanmalı, yerel bölgesel kitap yazımı, ulusal haber ajansı kurulması gibi altyapı özendirilmelidir (MacBride, 1993: 284-287). İletişim düzeninde görülen bu dengesiz

ve eşitsiz dağılım İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden itibaren üzerinde anlaşılan evrensel bir kural olarak "iletişim" hakkını engellemektedir. Toplumlar öncelikle kendi özgelişimini güçlendirici adımlar atmalıdır.

Her toplumun kültürel kimliğini koruyabilecek şartlar geliştirmesi ve iletişim araçlarının bu doğrultuda kullanılması gerekmektedir. Kültürel kimliği koruma çabaları ile ulusal kalkınma politikalarının uyumluluğuna dikkat edilmeli, iletişim ile kalkınma bütünleştirilmelidir. İletişimin ticaret aracı haline gelmemesi için iletişim araçlarının sosyal fonksiyonunu zenginleştirmek ve topluluğa hizmetini geliştirmek üzere maddi teşvik ve destekler, vergiler, devlet yardımları, reklam hacminin göreli rolünde değişiklikler yapılmalıdır. Uluslararası şirket ve gelişmiş ülkelerin yol açtığı tekelleşmeye karşı, ulusal önlemler alınmalı, teknolojik araştırma ve projeler hayata geçirilmelidir (MacBride, 1993: 288-290). Her grup ve fikir temsil edilme hakkına sahip olmalıdır. Bu nedenle merkezi olmayan ve farklılaştırılmış iletişim araçlarının geliştirilmesi, halkın iletişim araçlarına dolaysız katılımı için fırsatlar sunacaktır. Yığılma ve tekleşme süreci sınırlandırılmalı; karar alıcıların sayıları genişletilmeli; yaygın programlar üstündeki reklamın etkisi azaltılmalı; çalışanlarına yönelik daha geniş bağımsızlık ve özerklik sağlayacak politikalar oluşturulmalıdır (MacBride, 1993: 296-298). İletişimin içeriğinde çeşitlilik sağlanması, farklı görüşlere yer verilmesi ve farklı kamuoyunun oluşmasının toplumların demokratikleşmesinin önünü açacağı öngörülmektedir. Sansür, yayın kapatma ve durdurma, ceza gibi engellerin kaldırılması ve bunu önleyecek yasal düzenlemelerin oluşturulması talep edilmiştir. Kültürlerin kendilerini korumaları ve ulusal kültür politikaları oluşturulması gerekliliği ön plana çıkmıştır.

MacBride Raporu sonrasında iletişimin gelişmesinin küresel bir sorun olduğu ve bundan dolayı uluslararası işbirliğinin gelişmesine yönelik adımlar atılması kararı ön plana çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkeler iletişim alanında bağımlılıktan kurtulmak için öncelikle ulusal düzeyde başlayarak ikili, alt bölgesel, bölgesel ve bölgeler arası düzeyde antlaşmalar yapmalı ve bu doğrultuda güçlü kararlı adımlar atmalıdır. UNESCO çerçevesinde enformasyon ve iletişim üzerinde çalışma, planlama ve denetleme yapan uluslararası bir merkezin kurulması önerilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin ulusal iletişim sistemlerinin gelişmesini, uluslararası

enformasyon akışında karşılıklı ilişkilerin ve dengenin korunması bu merkezin başlıca görevi olarak tanımlanmıştır. Bu amaçla gerekli kaynakların kullanılması ve fonun idare edilmesi; taraflar arasında eşgüdümün sağlanması; planlamacıların, araştırmacıların ve gazetecilerin uluslararası sorunlarda uzmanlaşanların eğitilmesi için seminer, konferans düzenlenmesi ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki iletişim teknoloji transferlerinin kontrol altında tutulması gerekmektedir (MacBride, 1993: 299-303).

İletişim teknolojilerinde gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitsizliğin Bağlantısızlar Hareketi ve UNESCO tarafından gündeme alınması çabaları sonuç vermemiş, bu alana ayrılan kaynak yetersiz kalmıştır. 1990'lı yıllarda unutulmaya başlayan bu tartışmalar, Gelişmiş Sekizler (G8)'in 2000 yılındaki Okinawa Zirvesi'nde yeniden gündeme alınmıştır. Enformasyon zengini ve enformasyon yoksulu olarak iki parçalı bir toplum yaratma tehlikesi anlamına gelen sayısal uçurum tartışmaları, enformasyon toplumu, bilgi toplumu tartışmalarında en önemli sorunlardan biri haline gelmiş, iletişim teknolojilerine erişim ve kullanım eşitsizliğinin çözümü için gelişmiş ülkeler çalışmalar başlatmıştır. Uluslararası kapitalizmin yeniden yapılanması ile yakın ilişkili olan Okinawa Zirve Bildirgesi'nde başlatılacak girşimlerin uluslararası rejimle uyumlu ve piyasa mekanizmalarına ters düşmeyecek şekilde uygulanacağı belirtilmiştir (Geray, 2003: 134-138).

Gelişmekte olan ülkeler arasında çok da etkili olmayan ve masaüstü sömürgecilik şüphelerini taşıyan bu girişimlerle birlikte uluslararası düzeyde yeni çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalardan en önemli olanı kuşkusuz DBTZ çalışmalarıdır. Birleşmiş Milletler ve ITU tarafından organize edilen ve çok sayıda uluslararası kuruluş tarafından desteklenen DBTZ'nin birinci aşaması Aralık 2003'te İsviçre'de, ikinci aşaması ise Kasım 2005'te Tunus'ta yapılmıştır. Zirve'nin birinci aşamasında DBTZ İlkeler Bildirgesi ve Eylem Planı kabul edilmiştir. Zirve'de BİT'in kalkınma için kullanımını destekleyecek finansal mekanizmalar, internet yönetişimi ve uygulamanın takibine ilişkin kararlar alınmış, ayrıca sayısal uçurumun azaltılması, bilgi ve iletişim teknolojilerine ilişkin kapasitenin geliştirilmesi, medya, elektronik hizmet uygulamaları, uluslararası ve bölgesel işbirliğinin sağlanması gibi çeşitli

konuları kapsayan bir eylem planı da kabul edilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2008:1 ).

Zirve, bilgi toplumu kapsamının ve doğasının gerektirdiği kamu-özel kesim ortaklığının kurulmasına ciddi katkıda bulunmuştur. Çeşitli devletlerin, uluslararası kuruluşların ve yerel yönetimlerin öncülüğünde Mart 2005'te Cenevre'de Küresel Sayısal Dayanışma Fonu Vakfı 1 resmen kurulmuştur. Zirve'nin II. Aşaması 16-18 Kasım 2005 tarihlerinde Tunus'ta çeşitli paralel etkinlikler ve bir fuarla beraber gerçekleşmiş, Zirveye 175 ülke ve yaklaşık 19.400 kişi katılmıştır. İkinci Zirvede politik taahhüdler içeren "Tunus Taahhüdü" ile sayısal uçurumun azaltılması amacıyla kullanılacak finansal mekanizmalar, internet yönetişimi ile ilgili hususlar ve Cenevre ve Tunus kararlarının uygulanması ve takip edilmesi konularının ön plana çıktığı "Bilgi Toplumu için Tunus Gündemi" başlıklı iki doküman kabul edilmiştir (DPT, 2008: 3).

Ulus ötesi aktörlerin bilgi ve iletişim teknolojileri alanında politika oluşturma süreçlerini Geray, iki model kapsamında değerlendirmiştir. Merkez ülkelerden satın alınan teknoloji, yüksek bant genişliği, ABD ile daha hızlı bağlantı kurulmasına dayanan bilgi temelli ekonomi politikaları ile gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalayacağını varsayan "*idealist model"* günümüzdeki eşitsiz yapıyı açıklamaktadır. Sözde rekabetçi piyasada ağ şirketleşerek serbestleştirilmiştir. Oysa bilgi iletişim teknolojilerinin üretim boyutlarını, yerel teknolojik kapasitelerini ve sosyo ekonomik sorunları analize katan "*stratejik model"* ile bu alanda ulusal politikalar geliştirilerek gelişmiş ülkelerle rekabet edilebilmektedir (Geray, 2016b: 45- 46). Rusya, Çin gibi ülkeler gelişmiş ülkelerin ürün ve teknolojilerini taklit ederek rekabet edebilmektedir.

Ulus ötesi finans kurumları tarafından dayatılan katı "yapısal düzenlemeler" ulusal kamu politikasını istikrarsızlaştırmıştır (Mattelart, 2005: 372). Enformasyon ve iletişim ağlarının düzenlenmesi konusunun GATT veya DTÖ gibi kuruluşlara kayması, ifade özgürlüğü anlayışının "ticari ifade özgürlüğü" anlayışına indirgendiğini göstermektedir. Program akışları düzenlenmesi konusu tüketicinin mutlak egemenliğine ve cüzi iradesine bırakılmıştır (Mattelart, 2005: 383).

Özelleştirmeye yönelik baskılar, bütçe açıklarının ve dış borç yükünün azaltılması gerekçesine dayandırılmıştır. Dünya Bankası, 1980'lere kadar gelişmekte olan ülkelerde kamu hizmetini iyileştirme ve yeni yatırımları destekleme politikası izlemiştir. Ancak daha sonra altyapı projelerinin geliştirilmesine yönelik kredilendirmenin yerini özelleştirme sürecinin yapılmasına yönelik krediler almıştır. Dünya Bankası raporu telekomünikasyon ve BİT sektöründe üretimi destekleyici sanayi politikaları oluşturulması konusunda öneri getirmemiş, ithalat yapılabilmesi için gümrük tarifelerinin kaldırılması, devlet yardımlarının desteklenmesi ve kredilendirmeyi teşvik etmiştir (Geray, 2003: 145). Telekomünikasyon sektöründeki yeniden yapılanmanın arkasındaki itici güç, yeni birikim düzeni tasarımıdır. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren sermaye bu alanlarda birikim yaparak "ağa erişim" politikasını izlemiştir. Uluslararası yeni telekomünikasyon düzeni (GATS Anlaşması ve Telekomünikasyon Ekleri) merkez ülkelerindeki sermayenin hem birbirlerine hem de çevre ülkelerdeki telekomünikasyon hizmetlerine yatırım yapmasını sağlamaya yöneliktir (Geray, 2016c: 95).

Bulut'a göre uluslararası iletişim tartışmaları 1970'lerden günümüze niteliksel değişim ve dönüşüm geçirmiştir. 1970'lerde UNESCO çerçevesinde ve bağlantısızlar hareketinin öncülüğünde uluslararası iletişim tartışmalarında temel gündem enformasyonun dengeli akışı iken, 2000'lerde ITU bünyesinde ve küresel şirketlerin öncülüğünde küresel iletişim ortamının paylaşımı temel gündem haline gelmiştir. Uluslararası iletişim sosyo-politik içeriğe sahip toplumsal bir olgu olarak kavranmak yerine, kâr odaklı küresel bir ekonomik-stratejik pazar haline getirilmiştir (Bulut, 2015: 136). Uluslararası iletişimde görülen bu değişim, kapitalizmin yeniden yapılanması ve küresel ekonomiye geçişle ilgilidir.

# DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

# FARKLI KITA VE ÜLKELER ÜZERİNDEN KİTLE İLETİŞİM SİSTEM VE POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

## 4.1 ÇALIŞMANIN AMACI

Kitle iletişim sistemleri ve politikalarının tüm boyutları ile tarihsel gelişim süreci içinde karşılaştırmalı olarak analiz edilmesine odaklanılan bu çalışmada dört temel amaç belirlenmiştir.

1. Avrupa ve Asya kıtası ülkeleri ile ABD ve Rusya'nın siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutları ve tarihsel gelişim süreci bağlamında kitle iletişim araçlarının, sistemlerinin ve politikalarının gelişiminin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi çalışmanın birinci temel amacı olarak belirlenmiştir.

2. Hallin ve Mancini'nin kitle iletişim sistemleri model ve değişkenlerinden yola çıkılacak olan bu çalışmanın ikinci amacı ise; modelde eksik kaldığı düşünülen medya mülkiyeti ve pazar yapısı analizi ile uluslararası aktörlerin rolünün eleştirel ekonomi politik yaklaşım çerçevesinden ele alınarak modelin bu eklemelerle nasıl bir görünüm kazanacağının tespit edilmesi yani teknik çeşitlendirme yöntemiyle modelin geliştirilmesidir.

3. Günümüz kitle iletişim sistemleri ve politikaları kavramsallaştırmalarının BİT'i açıklamada yetersiz kaldığı ve BİT politikası alanında yapılan çalışmalarının azlığı tespit edilmektedir. Bu bağlamda BİT alanında düzenlenme açısından ortaya çıkan boşluğu doldurabilecek model ve uygulamaların tespit edilmesi çalışmanın üçüncü temel amacı olarak belirlenmiştir.

4. Çalışma kapsamında incelemeye dâhil edilen bu ülkeler içerisinde özellikle Türkiye'nin kitle iletişim sistem ve politikalarının hangi kuramsal çerçeve

içinde ele alınabileceği, hangi ülke veya kıtalarla benzerlikler taşıdığı veya bu ülkelerden hangi yönleri ile farklılıklar gösterdiğinin ortaya koyulması çalışmanın üçüncü temel amacı olarak belirlenmiştir. Buradan hareketle Türkiye'de kitle iletişim sistem ve politikaları açısından yeni bir yönelim veya açılımın olanaklarının sorgulanması amaçlanmaktadır.

## 4.2 ÇALIŞMANIN TEMEL SORULARI

1. Ülkelerin kitle iletişim sistemlerini belirleyen temel faktörler nelerdir ve nasıl açıklanabilir?

2. Literatürde kitle iletişim sistemlerinin sınıflandırılmasında başvurulan en yaygın boyut ve değişkenin siyasal dinamikler olduğu tespit edilmektedir. Siyasal iktidar ve yönetim biçimleri perspektifli çalışmalar kitle iletişim alanını nasıl ve ne ölçüde açıklayabilmektedir?

3. Kitle iletişim sistemlerine ilişkin ekonomik ve sosyo-kültürel boyutları dışarıda bırakan analizler sistemi açıklamak için yeterli midir? Daha bütünlüklü bir analiz için hangi boyutların tartışmaya dâhil edilmesi gerekir?

4. Medya politikalarının oluşumunda ulusal / ulus ötesi aktörler veya içsel /dışsal dinamikler ne derece etkili olmaktadır? Bu dinamikler arasındaki denge, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile ile bağlantılı mıdır?

5. Ulus ötesi siyasal ve ekonomik kuruluşların evrensel bir kitle iletişim politikası oluşturma süreci nasıl işlemekte ve kitle iletişim sistemlerinin oluşmasında nasıl belirleyici olmaktadır? Bu sürece diğer ülkelerin katkısı nasıl olmaktadır?

6. Kitle iletişim sistem ve politikalarının açıklanmasında ülkeler için tek bir modelden bahsetmek mümkün müdür? Hallin ve Mancini'nin değişkenlerine yapılan eklemelerle, modeller nasıl bir görünüm sergileyecektir? Ülkeleri bir model altında kategorileştirilmek, kitle iletişim sistemlerini ne ölçüde açıklayabilmektedir?

7. Farklı siyasal, ekonomik ve sosyo kültürel yapılara sahip olan devletlerin kitle iletişim sistem ve politikaları nasıl bir gelişim eğilimi göstermiştir? Kitle iletişim sistem ve politikaları arasında nasıl bir farklılık veya benzerlik bulunmaktadır?

8. Bu süreçte Türkiye'nin kitle iletişim sistem ve politikaları Avrupa, Asya ve Amerika kıtası ülkelerinden hangileri ile benzerlik ve/veya farklılık taşımıştır?

9. Kitle iletişim sistemleri ve politikaları BİT alanını ne ölçüde yansıtmaktadır? Çalışmada ele alınan ülkeler düzeyinde yeni medya politikaları konusundaki eğilim ne yöndedir?

10. Söz konusu ülkelerin yeni medya politikalarının olumlu ve olumsuz yanları dikkate alınarak Türkiye için oluşturulabilecek bir modelin unsurları neler olabilir?

## 4.3 ÇALIŞMA MODELİ VE METODOLOJİSİ

Birbirinden farklı siyasal, sosyo-ekonomik yapılara ve tarihsel gelişime sahip devletlerin kitle iletişim sistem ve politikalarının ortaya koyulmasını amaçlayan bu çalışma nitel bir araştırmadır. Mevcut durumu ortaya çıkarmak, neden öyle olduğunu anlamak, aralarındaki ilişkiyi açığa çıkarmak amacıyla nitel araştırma tasarımı seçilmiştir. Doküman incelemesi yöntemi ile elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre betimsel bir analiz ile özetlenerek yorumlanmıştır. Çalışmada ülkelerin kitle iletişim sistemlerinin analiz edilmesi için "siyasal, ekonomik, sosyo-kültürel, kitle iletişim pazarı, bilgi iletişim teknolojileri alanı, devletin rolü, politik paralellik, profesyonelleşme, medya mülkiyeti, ulus ötesi aktörler" olmak üzere on boyut üzerinden veriler toplanmıştır. Boyutların değerlendirilmesinde her bir boyut için ulus ötesi kuruluşların kullandıkları araçlardan faydalanılmış, iletişim düzenlemesi ile ilgili olabilecek değişkenler seçilmiştir. Çalışma modeli şu şekilde tasarlanmıştır:

1. Birinci aşamada ülkelerin siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel yapıları ve gelişimleri hakkında bilgi verilerek, gelişmişlik göstergeleri üzerinden birbirleri ile karşılaştırılması

2. İkinci aşamada ülkelerin yazılı basın, radyo, televizyon ve bilgi iletişim teknolojilerinin tarihsel gelişim sürecine bakılması

3. Üçüncü aşamada medya ve siyaset ilişkisinin ortaya koyulması amacıyla devletin yasal düzenlemeleri, sansür uygulamaları, kamu yayıncılık türüne ve gazetecilerle siyasiler arasındaki ilişkilere odaklanılması

4. Dördüncü aşamada gazetecilik mesleğinin profesyonelleşmesini ortaya koyabilmek amacıyla öz denetim mekanizması ve uygulamaları, gazetecilik mesleğinin özerklik ve bağımsızlık derecesi, meslek güvencesine bakılması

5. Beşinci aşamada ise eleştirel ekonomi politik yaklaşımından hareketle medyanın mülkiyet yapısı ve yoğunlaşma derecesi; BİT üretim kapasitesi ve pazar hâkimiyeti; ulus ötesi aktörlerin politika ve düzenlemelerinin tespit edilmesi

Araştırma modeli iki kısım şeklinde tasarlanmıştır. Birinci kısımda herbir ülke için yukarıda belirlenen temalardan hareketle kitle iletişim alanı hakkında tarihsel ve bütünsel olarak bilgi verilmiştir. İkinci kısımda daha önceden verilen bilgiler özetlenip tablolaştırılarak ülkeler karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Ulus ötesi kuruluşların yıllık gelişme raporlarından, istatistiksel verilerinden yararlanılarak ülkelerin üç modelden hangisinin içine girdiği araştırılmıştır.

## 4.4 ÇALIŞMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Çalışma kapsamında analiz edilecek ülke seçiminde temelde iki noktaya dikkat edilmiştir. Çalışmada Türkiye ve Türkiye'nin tarihsel bağlamda, coğrafi ve kültürel anlamda yakınlaştığı, ortaklık kurduğu bölgelerden seçilen sekiz ülke incelenmiştir. Ülkelerin seçiminde Avrupa, Asya ve Amerika kıtalarında yer alan, farklı karakteristik özellikler taşıyan, kıtanın çeşitliliği ve farklılığını sergileyebilecek

özellikler taşıyan, öncü olabilecek devletler dikkate alınmıştır. Bu bağlamda Avrupa kıtasından Almanya, İngiltere, İtalya ve Türkiye; Asya kıtasından Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya ve Güney Kore; ABD ile Rusya Federasyonu örneklem ülkeler olarak seçilmiştir. Bu ülkelerden Almanya, İngiltere, İtalya ve ABD Hallin ve Mancini'nin modellerinde yer verdiği ülkelerdir. Hallin ve Mancini'nin modelini genişletmek ve diğer ülkelere uygulanabilirliğini test etmek amacıyla Türkiye, Çin, Japonya, Güney Kore ve Rusya çalışmaya dâhil edilmiştir.

Avrupa Kıtası ülkeleri seçilirken özellikle AB'nin temel taşlarından olan ve farklı yayıncılık sistemini benimseyen İngiltere ve Almanya tercih edilmiştir. İtalya ise siyaset-medya ilişkileri açısından Türkiye ile daha benzer özellikler taşıyan ve oldukça tartışmalı bir Avrupa ülkesi olması nitelikleriyle araştırmaya dahil edilmiştir. Asya kıtası içerisinde özellikle dünyanın en büyük ekonomileri arasına giren ve bilgi iletişim teknolojileri konusunda Avrupa ve Amerika ile rekabet yaratabilecek durumda olan Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya ve Güney Kore ülkeleri araştırma kapsamına alınmıştır. Soğuk Savaş döneminin iki önemli kutbu olan Rusya ve ABD ise küresel iletişimin en önemli aktörleri olarak araştırmaya dahil edilmiştir. Kitle iletişim sistem ve politikaları oldukça geniş kapsamlı bir konu olduğundan çalışmada yedi temel değişken çerçevesinden konu sınırlandırılmıştır. BİT politikalarının analizinde ise Geray'ın (2016 b) Türkiye'ye uyarladığı idealist ve stratejik modeller çerçevesinden haraketle yola çıkılmıştır.

## 4.5 ELDE EDİLEN BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında araştırma kapsamında ele alınan ülkelerin siyasi, ekonomik ve soyo kültürel yapıları; kitle iletişim araçlarının tarihsel gelişimi; kitle iletişim alanında devletin rolü ve politik paralellik düzeyi; gazetecilik mesleğinin profesyonelleşme düzeyi ile kitle iletişimin ekonomi politiği hakkında veriler toplanmıştır. Kitle iletişimin ekonomi politiği başlığı medya mülkiyetinin yapısı, yoğunlaşma ve tekelleşme eğilimi ulus ötesi aktörlerin sürece etkisi olarak sınırlandırılmıştır.

### 4.5.1 Avrupa Kıtası Ülkelerinin Kitle İletişim Sistem ve Politikalarının Tarihsel Gelişimi

Almanya, İngiltere, İtalya ve Türkiye'nin incelendiği bu kısım altında, öncelikle ülkelerin siyasi, ekonomik ve sosyo kültürel yapıları ile kitle iletişim araçları tarihsel gelişim süreci içerisinde ele alınmaktadır. Daha sonra medya alanında devletin rolü, politik paralellik düzeyi, gazetecilik mesleğinin profesyonelleşmesi, medyanın ekonomi poltiği altında ülkelerin kitle iletişim sistem ve politikaları hakkında detaylı bilgi verilmektedir.

#### 4.5.1.1 Almanya'nın Kitle İletişim Sistem ve Politikaları

20. yüzyılın en güçlü faşist rejimine ve soykırımına ev sahipliği yapan, iki kutuplu dünyanın sembollerinden biri olan Almanya'nın, hem dünya tarihi hem Türkiye açısından ayrı bir önemi bulunmaktadır. Almanya, tarih boyunca Türkiye'nin en önemli müttefiklerinden ve en büyük işçi göçü gönderdiği ülkelerden biridir. İki büyük dünya savaşından da yenilgi ile çıkan ve ikiye bölünen ülke, günümüzde teknik ve ekonomik ilerleme açısından en gelişmiş ülkeler arasında yer almaktadır. Hallin ve Mancini, Almanya'nın kitle iletişim sisteminin demokratik ortaklık modeli içine girdiğini tespit etmiştir. Buna göre Almanya'da ticari basının erken gelişimi, gazete tirajlarının yüksekliği, güçlü kamu hizmet yayıncılığı, kamu yayıncılığında ortaklık modeli, tarihsel olarak yüksek düzeyde politik paralellik, dışsal çoğulculuk, devletin medya alanında pozitif rolü, gazetecilik mesleğinde yüksek profesyonelleşme, düşük kayırmacı sistem bulunmaktadır. Siyasal özellikleri açısından ise erken dönemde demokratikleşme, güçlü refah devleti, uzlaşmacı hükümet vardır. Almanya'da medya pazarının gelişimine radyo, televizyon ve internet de eklenerek; medya politiklarının oluşturulmasında uluslararası aktör ve yapının rolü ile medya mülkiyetinin yapısına bakılarak bu model yeniden ele alınmaktadır.

##### 4.5.1.1.1 Siyasi, Ekonomik ve Sosyo Kültürel Yapının Gelişimi

Tarihte ilk defa iki bin yıl önce ortaya çıkan Germenler (Almanlar), 476'da Batı Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra birçok krallık kurmuşlardır. Uluslaşma sürecinde dil belirleyici olmuş, Ren Irmağının batısında Fransızca, doğusunda ise

Almanca üstün gelmiştir. 9. yüzyılda Kutsal Roma Germen İmparatorluğu kurulmuştur (Eroğul, 2006: 201). 13. yüzyıla gelindiğinde Almanya tek bir ülke değil, yüzlerce bağımsız prenslik ve şehirlerden oluşan bir yapı sergilemiştir. Göstermelik bir yönetici ve keyfi uygulamalara başvuran prens ve din adamlarının yanında soylular gittikçe daha fazla iktidar elde etmişlerdir. 16. yüzyıldan itibaren Roma Katolikleri ve Protestanlar arasındaki bölünme Almanya'nın daha çok parçalanmasına ve uzun yıllar boyunca kendi aralarında savaşmalarına neden olmuştur. Diğerlerinden daha güçlü olan ve diğerlerine egemen olan Prusya ile Avusturya devletlerinin yanı sıra Fransız Devrimi yıllarında bile üç yüzden fazla Alman devleti ortaya çıkmıştır (Roskin, 2009: 202). Alman tarihi boyunca "*ulusal birlik*" konusu Alman tarihinin merkezinde yer alan en önemli sorunu oluşturmuştur (Çam, 2000: 277). Almanya'da 800-1806 yılları arasında 1. Reich [9] Dönemi'nde (Kutsal Roma İmparatorluğu) din savaşları, parçalanma; 1806- 1871 yılları arasında birleşme ve modernleşme; 1871- 1918 yılları arası 2. Reich Dönemi'nde Bismarck'ın Almanya'yı birleştirmesi, sanayi gelişimi ve savaşlar; 1919-1933 yılları arasında zayıf Weimar Cumhuriyeti demokrasisi gelişmiştir (Roskin, 2009: 212).

İlerici bir siyasal sistem ve görece gelişmiş bir refah devletini oluştursa da Weimar demokrasisi, insanlık tarihinin tanıdığı en kötü rejimlerden birini başlatması ile son bulmuştur (Fulbrook, 2011: 153). Güç koşullarda ağır bir miras devralarak doğan Weimar demokrasisi, 1924'ten sonra istikrara kavuşsa da, 1929 dünya ekonomik krizi sonrasında çöküşe geçmiştir. 1930'lardan sonra olağanüstü kararlar almak üzere Weimar Anayasası'nın 48. maddesi "*Devletin Olağanüstü Hal Uygulama Hakkı*" sıklıkla uygulanmaya başlamıştır (Fulbrook, 2011: 169). 1930'lardan sonra aniden ağırlık kazanan Adolf Hitler'in Nasyonel Sosyalist hareketi 1932 yılında en kuvvetli parti haline gelmiştir. Hitler iktidara geldikten sonra meclisten ve cumhurbaşkanından bağımsız olarak yasa çıkarmaya olanak veren yasayı kabul ettirerek sınırsız yetkilere sahip olmuştur. Kendi partisi dışındaki tüm partileri yasaklamış, dernek ve sendikaları kapattırmış, temel haklar ve basın özgürlüğü ortadan kaldırılmıştır (Federal Hükümet Basın ve Enformasyon Dairesi,

[9] Kelime anlamı olarak İmparatorluk Krallık anlamına gelen Reich, Alman tarihi için, Almanların dünyada söz sahibi olduğu devirlere verilen ad olarak kullanılmaktadır (www.wikizero.com).

[FHBED] 1995: 23). Muhalefetin ortadan kaldırıldığı, kişisel hak ve özgürlüklerin sınırlandırıldığı bir ideoloji temelli bir olağanüstü toplum yaratılmaya başlanmıştır.

1 Ağustos 1934 günü Cumhurbaşkanlığı'nın lağvedilmesi ve bu makamın Başbakanlık ile birleştirilmesi ile Alman halkının artık tek lideri haline gelmiştir. Nazi devletinin en önemli özelliği, Adolf Hitler'in istisnai konumu ve iktidarı olmuştur. Hitler, Nazi Partisi'nin Führer (Lider)'i olarak mutlak otoriteyi 1920'lerde kişisel karizması ile zaten kazanmıştır. Hitler, var olan siyasi düzeni yıkarak ülkesini kurtarmak, halkını "ulusal birlik" halinde birleştirmek ve ulusun yüceliğini tekrar kazandırmak amacıyla yola çıktığını ifade etmiştir (Noakes, 2012: 67). İktidara geldikten sonra eyaletlerin egemenliğine son vermek üzere yasal düzenlemelere gitmiş imparatorluğa bağlı bir propaganda bakanlığı kurularak halkın aydınlatılması ve Nasyonel Sosyalistler tarafından tüm eyaletlerin ele geçirilmesini zorunlu kılmıştır. 1933- 1945 yılları arasında Adolf Hitler dönemi etnik milliyetçilik akımının egemen olduğu, birleşme, bütünleşme çabalarının yaşandığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir (Frei, 2005: 60). Hitler ideolojisinin en önemli unsurlarından biri olan olan yeni bir Almanya yeni bir "ulusal toplum" yaratma taahhüdü, Weimar toplumun tam tersini resmetmiştir. Almanya'nın dirilişinin sağlıklı, ulusal ve güçlü bir toplum yaratılmasına bağlı olduğunu söylemiş, halkın bütünlüğünü tehdit eden herkesin temizlenmesi gerektiğini belirtmiştir (Wachsmann, 2012: 112) [10]. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yenilmesi ile birlikte Adolf Hitler'in nasyonel sosyalist diktatör rejimi sone ermiştir. Almanya savaştan sonra bölünmüş ve 1949 yılında Batı Almanya olarak bilinen Federal Alman Cumhuriyeti ile Doğu Almanya olarak bilinen Alman Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştur.

Almanya, Soğuk savaş döneminde küresel güç iddiasındaki ABD ve Sovyet Rusya'nın piyonu ve ön cephesi olmuştur. 1989'daki birleşmeye kadar olan süreçte Batı Almanya ve Doğu Almanya iki farklı siyasal, ekonomik ve toplumsal yapıyı ortaya çıkartmıştır. Batı Alman Anayasası temsili demokrasi ve dört yılda bir yapılan özgür seçimlere dayanmıştır. Doğu Alman anayasası ise Marksist- Leninist

[10] 3. Reich politikalarının en önemlilerinden bir diğeri de "Ulusal Yenilenme" amacı kapsamında Nasyonel Sosyalist ırk, toplum sağlığı ve nüfus politikaları olmuştur. Toplum sağlığı açısından "zararlı" görülen zihinsel özürlü, psişik hastalar, yaşlılar, kalıtsal hastalığı olanlar, Yahudi ve Çingenelerin kitlesel olarak yok edildiği, kitlesel cinayetlerin işlendiği bir dönem olmuştur (Detaylı bilgi için Frei, 2005: 172)

demokratik merkeziyetçilik ilkesine dayanmıştır. Mecliste izin verilen Almanya Sosyalist Birlik Partisi (Sozialistische Einheitspartei Deutschland - SED)'nin etkin denetiminde olan, mecliste belli bir koltuğa sahip olan dört farklı siyasal parti ve kitle örgütüne dayanmıştır (Fulbrook, 2011: 203). Almanlar 1871'de ilk kez birliğe kavuşmadan önce yüzyıllar boyunca yaşamlarını ayrı siyasi birlik olarak sürdürmüş ve federal şekilde algılamıştır. Federalizm, Alman devlet yapısının en köklü ilkelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Eroğul, 2006: 214). 2. Dünya Savaşı sonrasında yenen devletler Almanya'nın yeniden yapılandırılması sürecinde Almanların bir daha üniter devlet şeklinde örgütlenmelerini önlemeyi amaçlamışlardır (Parlak ve Caner, 2009: 163). Alman federalizmi, 1949 yılında kabul edilen ve hala yürürlükte olan anayasanın 20. ve 28. maddelerine dayanmaktadır. Günümüzde 11'i batı ve 5'i doğuda (birleşmeden önce Doğu Almanya'ya ait olan bölgede) toplam 16 eyalet bulunmaktadır. Federal devlet sistemine paralel olarak iki meclisli bir yasama organı bulunmaktadır. Dört yıl süre için seçilen, yasaları yapan ve yürütmenin başını seçen "Federal Meclis" ve eyalet hükümetlerinin temsilcilerinden oluşan "Federal Senato"dur. İki meclisli Parlamento'dan başka sembolik gücü olan Cumhurbaşkanlığı ve yürütme gücünü asıl elinde bulunduran Başbakanlık önemli anayasal kurumlar arasındadır (Akın, 2004: 233). Almanya'da federal hükümetin yetkileri ve gücü oldukça fazladır (Çam: 2000: 314). Almanya merkezdeki siyasal yapıya ek olarak birbirinden çok ayrı özellikler taşıyabilen eyalet ve yerel yönetimlerden kurulu gerçek bir birleşik devlettir. Alman federalizminde yalnızca eyaletlerin değil yerel yönetimlerin de önemli bir yeri vardır. Yasamada merkez, yürütmede eyalet ve yerel yönetimler güçlüdür. Eyalet ve merkez arasındaki yetki paylaşımına bakıldığında eyaletlerin gerçek birer devletçik oldukları söylenebilir (Eroğul, 2006: 216). Ayrı bir hukuki tüzel kişilik olan eyaletlerin her biri kendi içinde yasama ve yargı özgürlüğüne sahiptir. Bu özellikleri ile Alman demokrasisi oydaşmacı bir demokrasi, federalizmi ise işbirlikçi bir federalizm olarak tanımlanmaktadır (Akt. Parlak ve Caner, 2009: 164).

Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıntılarından kurulup ileri sanayi ülkeleri arasına girmesi süreci "Alman Ekonomi Mucizesi" deyimini ortaya çıkarmıştır. Federal Almanya, 1975'ten itibaren G-7 diye anılan yedi Batılı büyük sanayi devleti arasında yer almakta ve yılda bir kez "Dünya Ekonomi Doruğu"nda

toplanarak iktisat ve maliye politikaları arasında uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bu ekonomi başarısı dönemin ilk ekonomi bakanı Ludwig Erhard tarafından insanların azim ve enerjisine, yaratıcılık ve yeteneğine, sosyal piyasa ekonomisinin insanlara sağladığı özgürlük ve etkinlik alanına bağlanmaktadır (FHBED, 1995: 216). Batı ve Doğu Almanya soğuk savaş döneminde farklı ekonomi politikalarını uygulasalar bile iki Almanya'da aslında "ekonomik mucize" denen şeyi yaşamıştır. Batılılaşmış ve tüketici odaklı bir toplum olan Batı Almanya'da Marshall yardımı ile başlayan ekonomik iyileşme, neo-liberalizm ve toplumsal piyasa ekonomisinin bir araya getirilmesi ile ivme kazanmıştır. Tüm engelleme ve güçlüklere rağmen Doğu Almanya ise tarım ve sanayide önemli başarılar elde etmiştir. Üretim araçlarının mülkiyetinin özel olarak sahiplenilmesi baskılanarak, üretimin büyük kısmı halka (devlete) veya devlet katılımı içeren ortaklıklara, kolektiflere bırakılmıştır (Fulbrook, 2011: 218- 222). Her iki Almanya'da da savaş sonrası ekonomiyi düzeltme yolunda atılan önemli adımlar ve politikalar, günümüzde Almanya'yı dünyanın en gelişmiş ülkeleri ve en büyük ekonomilerinden biri haline getirmiştir.

Günümüz Almanya'sında, sosyal olarak nitelenebilecek bir serbest piyasa ekonomisi bulunmaktadır. Serbest girişim ve özel mülkiyet anayasa güvencesi altındadır ve devlet daha çok düzenleyici bir rol oynamaktadır. Haksız rekabeti ve tekelleşmeyi önleyici önlemler almakta; fiyat ve ücretlere müdahaleden kaçınmaktadır. Devlet; ulaşım, posta hizmetleri, telekomünikasyon tarım, taşkömürü madenciliği gibi toplum ve ekonomi için vazgeçilmez olan alanlarda doğrudan rol almaktadır. Araştırma ve geliştirme projeleri, savunma sektörü, kömür madenciliği, tarım ve bölgesel kalkınma alanlarında devlet koruması ve desteği bulunmaktadır. Dünyanın en büyük ekonomik güçlerinden biri olan Almanya'nın ekonomik gücü temelde imalat sektörüne ve sanayiye dayanmaktadır. En önemli sanayi dalları arasında başta motorlu taşıt ve makine üretimi, elektrik ve elektronik, kimya sanayi ve gıda işlemesi yer almaktadır. Almanya, 2000 verilerine göre dünyanın dış ticaret hacmi en büyük olan ülkesidir. Başlıca ihraç malları arasında motorlu taşıtlar, her türlü makine, elektrikli ve elektronik aletler, kimyasal maddeler ile gıda ürünleri yer almaktadır (AnaBritanica Cilt1, 454- 455). Almanya içeride serbest piyasa ekonomisine paralel olarak dışarıda da serbest dünya ticaretini ve açık pazarı onaylamakta, himayeciliğin her türlüsünü reddetmektedir. Gayri safi milli hâsılanın

üçte birini ihraç ettiği için açık pazarlara muhtaçtır. Bu nedenle Avrupa Tek Pazarını geliştirmek, AB dışında eski pazarları korumak ve yeni pazarlar kazanmak ekonomi için yaşamsal öneme sahiptir (FHBED, 1995: 223). 2017 verilerine göre dünyanın en yüksek gelirlerine sahip şirket sıralaması olan Fortune Global 500 sıralamasında Almanya'dan Allianz SE, Daimler, Volkswagen, Siemens, BMW, Deutsche Telekom, Bayer, BASF, Audi, Henkel, Adidas, Nivea gibi dünya çapında bilinen ve en çok kar yapan markalar yer almıştır (http://fortune.com/global500/). Küresel piyasa aktörleri arasında yer alan bu dünya devleri, hemen hemen her ülkede bir pazara sahiptir.

Almanlar; etnik köken olarak Keltlerin, Romalıların, Yahudilerin, çeşitli Cermenik kabilelerin, Slavların ve Baltıkların kaynaşmasıdır (Roskin, 2009: 197). Almanya'nın coğrafi ve siyasi sınırlarının sürekli değişikliğe uğramasından dolayı Almanlar sürekli olarak başka halklarla karışmışlardır. Almanca konuşan halklar lehçeleri, etnik kökenleri, siyasal ve kültürel mirasları açısından büyük farklılık göstermektedir. Bu etnik çeşitlilikle birlikte Almanya'ya 1950'lerde işgücü darlığını azaltmak amacıyla çoğunlukla Türkiye'den ve Güney Avrupa ülkelerinden gelen "misafir işçiler" [11] ve aileleri ise diğer azınlık toplulukları oluşturmaktadır. Dünyada en fazla göç alan ülkeler arasında yer alan Almanya'da yabancı düşmanlığının ve yabancı karşıtı hareketlerin zaman zaman arttığı görülmektedir. Almanlar, Avrupa'nın en yüksek nüfus yoğunluğuna ve nüfusuna sahip olan ülkesidir. Yaklaşık 81 milyon olan nüfus özellikle kentlerde ve ülkenin batısında yoğunlaşmaktadır. Dünyanın doğum oranı en düşük ülkelerinden birisidir (FHBED, 1995: 66). Nüfusun yaklaşık %18'inin göçmen nüfustan oluştuğu Almanya'da göçmen ve misafir işçi politikalarında geri adımlar atılmaya başlanmıştır. Düşük nüfus artışı ile yoğun göçmen nüfusu arasındaki denge sorunu, Almanya'nın en güncel tartışma konuları arasında yer almaktadır.

Almanya'nın başka ülkeler tarafından da örnek alınan sağlık ve sosyal yardım hizmetleri ilk kez 1880'lerde yasal düzenlemelere konu olmuştur ve günümüzde

[11] İkinci Dünya Savaşı sonrasında yorucu, istenmeyen, kirli, ağır işlerde özellikle imalat, madecilik, inşaat ve hizmet sektörlerinde istihdam edilmek üzere ucuz işgücü ihtiyacına yönelik 30 Ekim 1961 yılında Türkiye - Almanya İşgücü Anlaşması imzalanmıştır. Bu tarihten itibaren ortaya çıkan "misafir işçi" ve "işgücü göçü" kavramları hem Almanya'nın hem Türkiye'nin ikili ilişkilerinde belirleyici olmuştur (Dağhan, 2012: 53).

dünyanın en kapsamlı gelişmiş sistemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bütün Almanlar için 6-18 yaş arası temel eğitim ücretsiz ve zorunludur, eğitim seviyesi yüksektir. ABD ve İngiltere'ye göre gelir servet dağılımı daha dengelidir. Yaşam düzeyi oldukça yüksektir (AnaBritanica Cilt1, 458). Yaşam süresi, sağlık hizmetleri, sağlık harcamaları, eğitim seviyesi, eğitim süresi, okur yazar oranları, bireylerin gelir düzeyi, yaşam kalitesinin yüksekliğine göre en yüksek gelişim seviyesinde yer almaktadır. Almanya 80'den fazla devlet ile kültürel işbirliği çerçevesinde anlaşmalar imzalamıştır. Kültürel işbirliği çerçevesinde bir yandan Alman kültürü, dili, sanatının tanıtımı yapılırken diğer yandan ülkelerle kültürel işbirliği yapılması amaçlanmaktadır (FHBED, 1995: 200). Kamu diplomasisi çerçevesinde ele alınabilecek bu anlaşmalarla bilim, sanat, eğitim gibi konularda değişim programları ile gelişmiş ülke vizyonu ile diğer ülkelerle ilişkilerini şekillendirmektedir.

Almanya, gelişmişlik göstergelerinden biri olan örgütlenme konusunda da öncü ülkelerden biridir. 1970'li yıllardan itibaren belirli bir sorun etrafında geçici olarak örgütlenen yurttaş girişimleri katılımcı ve oydaşmacı demokrasi örnekleri arasında sayılmaktadır. Federal İnşaat Yasası örneğinde olduğu gibi kamuoyunu ilgilendiren kararlar alınırken yalnızca biçimsel örgütlere değil, geçici kümelenmelere de danışılması olağan hale gelmiştir (Eroğul, 2006: 242). Almanya'nın dış politika hedefleri arasında: AB yolunda devam edilmesi, NATO'nun daha da geliştirilmesi, Orta ve Doğu Avrupa'da reform sürecinin desteklenip istikrara kavuşturulması ile BM çerçevesindeki çalışmalara katılım ve gelişme halindeki ülkelerle işbirliği yer almaktadır (FHBED, 1995: 184). Küresel siyasal aktör olarak Almanya, bağlı olduğu örgütlerdeki rolü ile uluslararası siyasal arenayı şekillendiren gelişmiş batılı ülkeler arasında yer almaktadır.

#### 4.5.1.1.2 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi

Basın tarihinin en önemli gelişmelerinden biri olan matbaanın keşfi 1450 yılında Almanya'da Gutenberg tarafından gerçekleştirilmiştir. 15. yüzyıldan itibaren bugünkü gazetelerin ataları olarak kabul edilen "el yazması haberler" ile bilgi dolaşım ağı kurulmaya başlanmıştır. Özellikle Almanya ve İtalya'da 1400'lerden itibaren büyük ticari şirketler malların fiyatları, geliş gidişleri, büyük saraylarda olan gelişmeleri aktarmak üzere mektuplarla haberleşmişlerdir (Jeanneney, 2009: 24).

1482 yılında Mainz'da sahte paraya karşı halkı uyarmaya çalışan tek yapraklı bülten Alman basının ilk örnekleri arasında sayılırken; düzenli aralıklarla çıkarılmaya başlanan ilk gazetenin ise 1609 yılında Augsburg'da yayınlanmaya başladığı kabul edilmektedir. 18. yüzyıla girildiğinde Avrupa'nın birçok ülkesinde olduğu gibi basın, devletin ve kilisenin düzenlemeleri ile karşılaşmıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinde liberal, tutucu, dini ve sosyal demokrat gibi politik yayınlarda artış gözlemlenmiştir. 1870'lerde Bismark hükümetinin sansür anlayışının yanı sıra 1. Dünya Savaşı sonrasında Weimar Anayasası basına özgürlükler tanımıştır. Bunun sonucunda da 1926 yılında 3250 gazeteden 1927 yılı sonunda bu sayı 10.000'e yükselmiştir (Akt. Yoloğlu, 1997: 97-98). Yazılı basında görülen bu hızlı ilerleme Hitler dönemine kadar sürmüş, Hitler iktidarı süresince basın iktidarın denetiminde ve güdümünde faaliyet göstermiştir. Almanya'da yüksek federalleşmeden dolayı güçlü bir yerel ve bölgesel basın pazarı vardır. WAZ, Freie Presse, Hannoversche Allgemenie Zeitung, Mitteldeutsche Zeitung, Südwest Presse, Rheinische Post başta olmak üzere toplam 120 adet yüksek tiraja sahip bölgesel abonman gazetesi bulunmaktadır. Süddeutsche Zeitung (SZ-sol liberal), Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ- merkez sağ), Die Welt (merkez sağ, liberal), Frankfurter Rundschau (FR), BILD, Tageszeitung (taz-solcu, yeşil), Neues Deutschland (solcu-sosyalist), Junge Welt gibi birkaç tane günlük yaygın basın bulunmaktadır (Schneider ve Raue, 2015: 226). Kendilerini bağımsız ve partiler üstü olarak konumlandırsalar da, gazetelerin politik görüşlere göre kendilerini tanımladıkları görülmektedir.

Avrupa ülkeleri arasında ilk düzenli telsiz kullanımı 1914 yılında Almanya'da gerçekleşmiş, 1917 yılından itibaren ise deneme yayınları ile cephede bulunan askerlere radyo ile müzik yayınları dinletmeye başlamışlardır (Aziz, 1981: 10). Almanya'da 1923 yılında başlayan ilk kamusal radyo yayını, 1930'lara gelindiğinde devlet kontrolü altında gelişerek bir yaygın ve dokuz bölgesel yayınla tüm Almanya'ya yayılmıştır. 1920'li ve 1950'li yıllar arasında radyo programları faşizm, komünizm ve iki farklı liberal demokrasi (Weimar Cumhuriyeti ve Batı Almanya Devleti) gibi çeşitli ideolojilerin ve kültürel değişimin aracı olarak farklı amaç ve içerikte yapılmıştır. Weimar Cumhuriyeti sırasında radyo programlarında eğitici programlar hakimken, ikinci sırada biraz eğlendirici ve nispeten daha az oranda bilgilendirici programlar yapılmıştır. Programcılar ne basınla rekabet etmiş ne de

günlük politik çatışmalara dahil olmuştur. Örneğin 1926'daki Stuttgart radyo istasyonu genel olarak akşam programlarını sağlık, hukuk, bilim, teknoloji, sanat, kültür tarihi gibi derslerin yanında İngilizce, Fransızca ve İspanyolca gibi dil derslerine ayırmıştır. Akşam 8'den sonra ise opera, drama, klasik müzik ve edebiyat okumalarına yer verilmiştir (Dussel, 2006: 82). Weimar Cumhuriyeti daha sonra tüm ülke için eğitici yayınlar yapmakla görevli olan Deutsche Welle (Alman Dalgası)'yi kurmuştur. Posta Bakanlığı yayıncılık tekniğini denetlerken İçişleri Bakanlığı içerikler üzerinde yetkili olmuştur. 1937'de 8,5 milyon radyo alıcısı varken bu sayı 1939'da 10,2 milyona ulaşmış ve Almanya radyo alıcısı bakımından dünyada ikinci sıraya yükselmiştir. Almanya başlangıçta alıcılardan aylık vergi almaya başlamış ve reklamlar yasaklanmıştır (Jeanneney, 2009: 148).

Başlangıçta federalist anlayışla yayın yapan radyo istasyonları, eyalet hükümetinin kurulmasıyla yerel yayınlar yapmaya başlamıştır. 1950'de yerel radyo istasyonları kendi aralarında örgütlenerek Alman Kamu Yayıncılık İstasyonları Birliği (Arbeitsgemeinschaft der öffentlich-rechtlichen Rundfunkanstalten der Bundesrepublik Deutschland -ARD)'ni kurmuşlardır (Tekinalp, 2003: 101). 1953 yılında Deutsche Welle yeniden kurularak ülke dışına yayın yapmaya başlamıştır. Federal devlete ait tek olan bu radyonun yasal görevi Almanya'daki politik, ekonomik, kültürel yaşam hakkında bilgi vermek ve önemli sorunlarla ilgili ülkenin görüşlerini iletmek üzere yabancı ülkeler için radyo yayını hazırlamaktır (FHBED, 1995: 395). Demokratik Almanya'ya yayın yapan Deutschland Rundfunk dışında radyoların çoğu bölgesel temelli olmuş, iktidar eyaletler düzeyinde uygulanmıştır (Jeanneney, 2009: 238). 1970'li yıllarda gelişmeye başlayan radyoda özgürlük akımı, 1980'lerde büyük atılım yapmış, Özgür Radyolar Derneği'ne bağlı 20 yerel özgür radyo ortaya çıkmıştır. Yönetime karşı bağımsızların ve muhalefetin görüşlerini yansıtan bu radyolar; devlet ve kamu tekellerine karşı olan dernek, birlik, grup veya dinleyici temsilcilerinden oluşan gruplar tarafından yönetilmektedir. 28 Ağustos 1997'de çıkan Amatör Radyo Yasası da özellikle gençlere yönelik özgür radyoculuğun kapılarını açmıştır. Tecimsel olmamak, genel hukuk kurallarına ve uluslar arası hukuka uymak koşuluyla özgür içeriğe sahip olmuştur (Akt. Tekinalp, 2003: 102). Günümüzde ise radyo dağınık bir pazar yapısı sergilemektedir (Kleinsteuber ve Thomass, 2007: 115).

Televizyonun gelişimine bakıldığında Almanya'da 1938 yılında ilk deneme yayınlar gerçeklese de (Aziz, 1981: 15) ilk düzenli televizyon yayınlarının 1952'de müttefik devletlerin desteği ile başlatıldığı görülmektedir. Bu desteğin Alman kültürü için zararlı olabileceğini hisseden Almanlar ve Federal Hükümetler; yerel girişimleri ve devlet tekelindeki yaygın medyayı desteklemişlerdir. Anayasa mahkemesi kararı sonucu televizyon yayınlarının eyaletlerin yetkisinde olması kararına varılmıştır (Tekinalp, 2003: 171). Almanya'nın iki büyük televizyon kanalı ARD ve Zweites Deutsches Fernsehen (ZDF-1961'de kurulmuştur) kamu yayıncısıdır. 1980'li yılların başlarına kadar Almanya'da televizyon, merkezileşmiş bir propaganda aracının olası çıkışını engellemek için, kamu televizyonu sistemi hükümet yerine eyalet düzeyinde kontrol edilmiştir. Bunların yönetim konseylerinde kiliselerin, sendikaların, ticaret odalarının temsilcileri bulunur. 1981 yılında Anayasa'nın özel televizyonlara izin vermesiyle birlikte, 1984 yılında ilk Alman özel televizyonu ortaya çıkmıştır. Anayasa Mahkemesinin kararında, çoğulculuğun özel kanallar yoluyla daha iyi garantileneceğini düşünen Muhafazakar Hristiyan demokratların baskısı etkili olmuştur. Özel kanalların kuruluşundan itibaren Alman kamu kanalları rekabet edebilmek amacıyla yeni teknolojilere dayanarak yeni arz yaratmaya ve programlarını değiştirmeye başlamıştır (Barbier ve Lavenir, 2001: 283). 6 Eylül 1990'da Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesinden sonra kamu hizmet yayıncısı olan ARD, 16 eyaletin yayın kuruluşlarının oluşturduğu bir televizyon kanalına dönüşmüştür. Almanya'da karasal televizyonların çoğu sayısallaşmaya başlamış ve 2012'ye kadar analog yayıncılıktan karasal sayısal televizyona geçiş tamamlanmıştır. Berlin, dünya çapında analog yayını kapatan ilk ülke olmuştur (Dupuis ve Thomass, 2013: 66).

Dijitalleşme oranının yüksekliğinden dolayı Almanya, Avrupa ülkeleri içerisinde hukuki düzenlemeleri tartışan ve yasalaştıran ilk ülkelerden biri olmuştur. Almanya nüfusunun yaklaşık olarak %89'u internet kullanmaktadır (We Are Social, 2016). Almanya'daki en başarılı internet sayfaları Deutsche Telekom'un T-Online ve AOL siteleri olarak kabul edilmektedir. Medya şirketlerinin adını taşıyan portallar arasında en üst sırada rtl.de, spiegel.de, prosieben.de, focus.msn ve stern.de yer almaktadır. Bazı yayıncılar (Spiegel başta olmak üzere) çevrimiçi gazetecilerle

birlikte ayrı bir haber bürosu düzenlemektedir. Diğerleri ise kendi gazetecileri tarafından üretilen haberleri web sayfalarında kullanmaktadır. Bazı gazeteler dpa'nın öncülük ettiği gibi haber ajanslarının çevrimiçi materyallerini alır. Kamu sektöründeki önemli haber servisleri arasında ARD-TV'nin desteklediği tagesschau.de ve uluslar arası habercilikte ise Deutsche Welle'nin portalı yer almaktadır. Çevrimiçi gazetecilikte geleneksel medyanın ürettiği haberler baskındır (Kleinsteuber ve Thomass, 2007: 117). Yaygın medyada güçlü olan tekelleşmiş kurumların internet medyasını da yönlendirdiği tespit edilmektedir.

Almanya'da vatandaşların medya kullanım alışkanlıklarına bakıldığında televizyon hala Almanya'da dünya algısını tanımlayan başlıca araç olarak kabul edilmektedir. Üç yaş üzerindeki Alman vatandaşların her biri 1985'te günde ortalama 121 dakika televizyon izlerken 2004'te bu sayı 225 dakikaya yükselmiştir (Hickethier, 2006: 142). 1995 verilerine göre Almanya, gazete yoğunluğu bakımından (1000 kişiye düşen gazete sayısı), dünyada Japonya, İngiltere ve İsviçre'den sonra dördüncü sırada yer almaktadır. Günlük gazete satışı 32 milyon civarındadır. Gazetelerin üçte ikisi abonelikle üçte biri ise bayilerde satılmaktadır. Bild, 4.4. milyon tirajı ile en yüksek tirajlı günlük Alman gazetesi arasında yer almaktadır (FHBED, 1995: 390). Yüksek satış oranlarının yanı sıra gazetelere ulaşmada kadın erkek farklılığı oranı oldukça azdır, basın daha büyük kitlelere atıfta bulunma eğilimdedir, politik dünyaya bağlılık gerekli değildir (Hallin ve Mancini, 2004: s. 22- 23). Almanya'nın içinde yer aldığı Kuzey / Merkez Avrupa ülkelerinde basın endüstrisi erken dönemde geliştiğinden güçlü bir işçi sınıfı basını ve profesyonel gazetecilik kültürü bulunmaktadır (Hallin ve Mancini, 2004: 5).

#### 4.5.1.1.3 Devletin Rolü ve Politik Paralellik Düzeyi

Anglosakson ülkelerin aksine Almanya'da devlet, yayıncılığın başlangıcından itibaren her zaman belirleyici bir rol oynamıştır. 1925 yılında %51 hissesi Posta Bakanlığı'na ait olan İmparatorluk Yayıncılık Şirketi'ni kurmuştur. Hem bu şirketin hem de diğer radyo istasyonlarının yayınlarını İçişleri Bakanlığı tarafından denetlenmeye başlamıştır (Çaplı, 2001: 103). Nazi propaganda yayıncılığı, 1932'li yılların ortasında başlamış ve Nasyonel Sosyalistlerin iktidarı gelmesi ile hızla gelişmiştir. Alman yayıncılığının kontrolü Joseph Goebbels'in liderliği altındaki

Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı'na verilmiştir (Dussel, 2006: 83). Nazilerin iktidara geldiği 1933'ten sonra basın özgürlüğü ortadan kaldırılmış, altı ay içerisinde süreli yayınların sayısı 2700'den 1200'e düşmüş, bu sayı 1944 yılına gelindiğinde 977'ye kadar inmiştir. 1934'te iki Alman enformasyon ajansı Deutsches Nachrichten Büro adı altında birleştirilip devletin ve partinin kontrolü altına girmiştir (Barbier ve Lavenir, 2001: 180). Basın özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar ve engellemeler Weimar Anayasası'nın "Devletin Olağanüstü Hal Uygulama Hakkı" maddesine dayandırılmıştır. 28 Şubat günü "Ulus ve Devletin Korunması Talimatnamesi" kabul edilerek temel haklar devre dışı bırakılmıştır. Kişisel özgürlükler, düşünce, toplanma, basın ve dernek özgürlükleri, posta ve telefon gizliliği, mülkiyet ve konut dokunulmazlıkları ortadan kaldırılmıştır (Frei, 2005: 53).

Hitler, "*Kavgam"* adlı kitabında basının halk üzerinde çok etkili olduğunu ve bu etkisinden dolayı devletin basını çok yakından gözaltında tutması gerektiğini yazmıştır. Alman İmparatorluğu'nun başına gelen tüm felaketlerden basını sorumlu tutmuş ve milletin zehirlenmesi sırasında devletin hiçbir şey yapmadığını, basına yönelik çıkarılan kararname ve uygulanan cezaların yetersiz kaldığını vurgulamıştır. Hitler'in aşağıdaki sözleri, bu dönemde uygulanan medya politikaları ve basın özgürlüğü hakkında en kapsayıcı ve özet bilgiye vermektedir:

> "*Hükümet, "basın hürriyeti" denilen aptalca sözlerden dolayı hataya düşmemeli veya etki altında kalmamalıdır… Liberal basının yaptıkları Alman milleti ve Alman imparatorluğu için mezar kazıcılıktan başka bir şey olmamıştır"* (Hitler, 2005: 221).

Kitleleri kontrol etmek, yönetmek ve koordine etmek için devlet ve parti organı gibi çalışmaya başlayan gazeteler, Propaganda Bakanlığı tarafından kendilerine gönderilen günlük direktifler ve "Sprachregelungen" dil kuralları ile o gün ne hakkında yazmaları gerekiyorsa onu yazarak 1939'a kadar tüm gazeteler bu direktifler ile birbirine benzemeye başlamıştır (Akarcalı, 2003: 119). Hükümet bu süreçte hapse atma, gazete kapatma, sürgüne yollama, gazetecileri öldürme gibi sert

uygulamalarda bulunmuştur. Her ne kadar yazılı basın hükümetin kontrolüne girse de direniş yayıncılık örnekleri de görülmüştür [12].

Almanya'da basın 1945 yılına kadar Nazi ideolojisi altında politik sistemle birlikte yeniden inşa edilmiştir. Aslında Weimar Cumhuriyeti'nden itibaren ülkede kurulan güçlü parti gazeteciliği geleneği devam etmiştir. Weber'e göre Weimar döneminin keskin ideolojik çatışma sürecinde gazeteciler, "profesyonel politikacı" gibi haberleri aktarmaktan ziyade fikirleri yayan kişiler olmuştur. Bu nedenle içinde sinema, reklam, haber ajansı, radyo ve gazete gibi Avrupa'nın ilk multimedya holdingini yaratan Nazi döneminin bitimine kadar medya sistemi Kutuplaşmış Çoğulcu model özelliği taşımıştır (Hallin ve Mancini, 2004: 155).

Radyo, Hitler iktidarı döneminde Alman halkının homojenliğini sağlamaya yönelik önemli bir propaganda aracı olarak tasarlanmış ve kullanılmıştır. Radyo dinleyicilerinin sayısını arttırmak ve radyo dinlemeyi özendirmek amacıyla ucuz radyo alıcıları piyasaya sürülmüş ve daha sonrasında ise “radyo bekçileri” tarafından evlerinde radyo olmayanlara radyo almaları için borç para verilmiştir. Nazi partisi üyesi olan bu radyo bekçileri; önemli konuşmaların ve yayınların dinlenmesi için insanları zorlayan ve yayın sırası ve sonrasında dinleyiciler tarafından gösterilen tepkileri raporlayarak merkeze gönderen özel statüdeki görevli kişiler olmuştur. Bir Nazi lideri ve özellikle Adolf Hitler konuşma veya anons yapacağı zaman herkesin bu konuşmayı dinleyebilmesi amacıyla restaurant, fabrika ve ofislerde "toplu radyo dinleme" uygulamasına geçilmiş ve konuşmaların dinlenmesi için herkes çalışmalarını durdurmak zorunda kalmıştır. Goebbels, kendisine bağladığı tüm şehir radyo istasyonlarının müdürlerine, halkla hitap eden düşüncelerin işlendiği programların yapılması ve yayınlanması talimatı vermiştir. Hitler, ilk yıllarda 50’nin üzerinde radyo yayınına katılmıştır. Bu radyo yayınları miting ve toplantı konuşmalarını içermiştir (Akarcalı, 2003: 114-117). Nazi döneminde, radyo

[12] Totaliterizmin hizmetine giren yazılı basın aynı zamanda hem ülkeden göç edenler için hem de Almanya'nın işgal ettiği bölgelerdeki yerel direnişçiler için her türlü direnişin de esas medyası haline gelmiştir. Periyodik olarak yayınlanmasa da yazılı basın, Direniş'in örgütlenmesi ve gelişimini de sağlamıştır. Almanya'nın Fransa işgali sırasında ortaya çıkan İnsan Müzesi Şebekesi'nin gazetesi Resistance (1940-1942), Lyon'daki yeraltı yayıncılığı ile Albert Camus gibi ünlülerinde yer aldığı Combat direniş basının örnekleri arasında yer almaktadır (Barbier ve Lavenir, 2001: 182).

programları arasında eğitici programlar önemsizken, eğlence hakim program türü olmuştur. Eğlence, devlet kontrolündeki politik bilginin alınıp iletilmesini yönlendirmek için bir yön değiştirme aracı olmuştur (Dussel, 2006: 91).

Nasyonel Sosyalizmin Yüce Habercisi olarak tanımlanan Nazi Radyosu sadece ülke içinde değil dış yayınlar ile de Afrika'dan Amerika'ya, Asya'dan Avustralya'ya dış dünyayı etkilemeye çalışmıştır. Kamu diplomasisinin bir uzantısı haline gelen radyo, Üçüncü Reich'in anti Semitik ve ırkçı ideolojisini dünya çapında yaygınlaştırmaya yönelik yayınlar yapmıştır. 1933'de haftada 14 saat yapılan yayınlar 1939'da 58 saate yükselmiştir. Afrika ve Hint dilleri, Arapça gibi çeşitli dilleri de içerecek şekilde her gün 53 ayrı dilde 180 yabancı haber programı yapılmıştır (Thussu, 2000: 27). Sovyet Rusya, İtalya gibi totaliter rejimler başta olmak üzere birçok ülkenin de radyoyu etkili bir silah olarak kullanmalarına rağmen, radyonun propaganda aracı olarak tarihe geçmesi ve uzunca yıllar üzerinde araştırmalar yapılması özellikle Nazi radyosunun "başarısı" olarak kabul edilebilir.

Doğu ve Batı Almanya'da televizyon devletin toplumsal dönüşüm amaçlarına hizmet etmiştir. Federal Almanya'da kapitalist modernleşme, Demokratik Almanya'da ise devlet sosyalizmi inşa edilmeye çalışılmıştır. Doğu Almanya'da televizyonun sadece SED'in propagandasını yaptığı, Batı ile rekabet edemediği, devletin gerçek sorunları ile başa çıkamadığını öne süren yaygın görüşlerin aksine, televizyonun SED'e, program yapımcılarına ve izleyicilerine karşı bir cevap olarak geliştiği ileri sürülmektedir. Gerçekte, Doğu Almanya'nın tarihinde televizyonun işlevinde önemli bir değişim yaşanmıştır. 1960'ların başında sosyalizmin inşasına yardımcı olabilecek bir ajitasyon ve bilgilendirme aracı iken 1970'lerde Honecker'in "hakiki ve halihazırdaki sosyalizmi" ile bitkin bir uzlaşmaya kaymış, toplumsal olarak çok daha önemli, fakat siyasal olarak etkisiz bir araca dönüşmüştür (Gumbert, 2006: 147). Batı Almanya'da ise televizyon, sanayileşme ile ilgili modernleşme dürtülerinden doğmuştur. Toplumsal dönüşümü teşvik etmek ve yaygınlaştırmada en etkili çağdaş iletişim araçlarından biri olarak televizyon, izleyicilerin toplumun gereksinimlerine uyum sağlamasına ve kültürel dönüşümüne yardımcı olmuştur (Hickethier, 2006: 129).

Günümüzde kitle iletişim sisteminde devlet politikasının ana özellikleri arasında güçlü federalizmden dolayı Almanya'da farklı düzeylerde aktör çeşitliliğinin bulunduğu ileri sürülmektedir. Uzlaşma odaklı ve geçici politikalar; yüksek derecedeki medya yoğunlaşması ile kamu yayıncılık hizmeti hak ve görevlerin konularındaki süregelen anlaşmazlıklar mevcuttur. 1980'ler boyunca ana sorun medyanın ticarileştirilmesi olmuştur. Yüksek derecede kutuplaşmadan sonra medya politikaları şimdi yeniden federal devletler arasındaki uzlaşmaya dayanmaktadır. Yayıncılıkta ticari ve kamu hizmeti olmak üzere "ikili sistem" devreye sokulmuştur (Kleinsteuber ve Thomass, 2007: 119- 120; Dupuis ve Thomass, 2013: 64). Federal Anayasa Mahkemesi'nin 1986 yılındaki aldığı karara göre ihtiyacın esas bölümünü karşılamak üzere kamu hukukuna bağlı radyo ve televizyonlar; dinleyici ve izleyicilere göre şekillendirilen "tamamlayıcı yayınlar" olarak düzenlenen özel radyo ve televizyonlardır (FHBED, 1995: 394).

Kamu yayıncılığı kontrolü sendikalar, ticari kuruluşlar, dini ve etnik örgütler gibi çeşitli toplumsal ve politik gruplar arasında yapılmaktadır (Hallini and Mancini, 2004: 31). ARD'nin örgütsel düzenlemesine göre her yıl üye eyaletlerden birinin yayın kuruluşu genel yönetim işlerini yerine getirmekte ve ARD kararları alınırken her kuruluşun yalnızca birer oy hakkı bulunmaktadır. Bir diğer kamu yayıncısı olan ZDF ise yasal olarak bağımsız ve aynı zamanda kamu hukuku ilkeleri çerçevesinde yönetilmektedir. İtilaf devletlerinin bağımsızlık isteği ile birlikte Almanların yayıncılığının kamunun çıkarı gereği devlet denetiminde olması gerektiği yönündeki isteğinin birleşmesi olarak ikili bir durum ortaya çıkmıştır. Kamu yayıncılığında Federal Almanya'da kurum içi siyasi müdahalelerin çok açık olduğu, atama ve terfi işlemlerinin açık bir şekilde politize olduğu görülmektedir. Parlamentoda ve hükümetteki partilerin temsil oranlarına göre, yayın kurumlarının yönetiminden pay almaları sağlanmaktadır (Çaplı, 2001: 104- 113). Çaplı'ya göre Alman televizyon yayıncılığı genel olarak uzlaşmacı ve ussal bir yapıda kurumsallaşmıştır.

Almanya'da yeniden bir totaliter rejimin çıkmasını engellemek amacıyla yayıncılık sektöründe devletin gücü sınırlandırılmış ve yayıncılık sisteminde yayın eyalet hükümetinin yetkisi altına girmiştir. Eyalet hükümetleri farklı siyasal gruplar tarafından düzenlendiğinden ve bu politik farklılıklar yayıncılık politikalarına

yansıtıldığından yayıncılık alanı dışsal çoğulculuk ile karakterize edilmektedir. Bu gelenek sadece kamu hizmet yayıncılığında değil Bertelsman'ın sahibi olduğu RTL grubunda da aynı şekilde düzenlenmektedir. Ticari kanallar da farklı politik çizgilerine göre yayın yapmaktadır. Yüksek derecedeki politik paralellik düzeyi devam etmektedir (Hallin ve Mancini, 2004: 167). Alman basını kendilerinin bağımsız olduklarını ilan etseler de herbirinin belirli politik görüşü olduğu kabul edilmektedir (Benfield, 2003: 359). Siyasi güçler ile yayın kuruluşları arasındaki ilişkiler açıktan yürütülmekte, güçlü bir politizasyon bulunmaktadır (Çaplı, 2001: 65; 188). Alman medyasının diğer batılı ülke medyaları ile kıyaslandığında daha dar bir siyasi yelpazeye sahio olduğu tespit edilmektedir. Komünizm, sosyalizm veya Nazi rejimi gibi politik aşırılıklardan kaçınmaktadır (Benfield, 2003: 357). Nasyonel sosyalist ilkeler ve sonrasında iki kutuplu dünyanın ideolojik savaşının ortasında yer alan Almanya'da basın, politik bir güç olarak önemli konumunu devam ettirmektedir.

Almanya'nın yayın politikaları ile Avrupa Birliği'nin yayın politikaları arasında yayıncılık sisteminin temel yapılanması konusunda bazı fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Almanya, yayıncılığı eyaletlerin kültürel özerklikleri bağlamında değerlendirmekte, Avrupa Birliği ise yayıncılığı ekonomik bir faaliyet olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte farklı siyasi yapılardaki eyaletlerin farklı zamanlar ve konularda ortaya çıkan yayıncılık türleri arasında da işbirliği zor görünmektedir. Almanya'nın federal yapılanması bağlamında eyaletlerin hem kendi aralarında hem de federal hükümetle arasındaki ilişkilerden dolayı yayın sistemlerinin Avrupa standartlarına uyumlaştırılması zor görünmektedir (Çaplı, 2001: 133-134).

Almanya'nın BİT politikalarına bakıldığında 1995'ten itibaren federal hükümetlerin her biri "bilgi toplumu" olarak adlandırılan yeni süreci tanıtmada ve bu topluma geçişte istekli olmuştur. Eyalet yetkilileri mümkün olduğu kadarı ile e-devlet sistemine geçiş için çalışmaya söz vermişlerdir. Tüm okulların internet ile donatılması, bilişim çalışmalarına özel destek verilmesi ve bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki araştırmaların desteklenmesi planlanmıştır. Almanya'nın internet altyapı çalışmalarına ağırlık verdiği görülmektedir. Bilgi ekonomisinin en önemli altyapılarından birini oluşturan genişbant internet hizmetlerine erişim olanaklarının arttırılması, ülkelerin ekonomisini güçlendirmek ve rekabet

edebilmesini sağlamak için önem taşımaktadır. Bu bağlamda hemen hemen her ülke yeni nesil şebekelerin yaygınlaştırılması amacıyla çeşitli politikalar geliştirip uygulamaktadır. Aralık 2009'da BNetzA telekomünikasyonla ilgili aktörlere ortak yatırım ve kullanım gibi konularda yol göstermek amacıyla, ülke sınırları içerisinde fiber hatları, anten kuleleri ve kanalları gösterir bir harita hazırlamıştır. Mayıs 2009'da da kamuoyundan yeni nesil şebekelerin nasıl düzenlenmesi gerektiğine yönelik görüş alma sürecini başlatmıştır (Tözer, 2011: 38). 2009 yılında başlayan Almanya'nın ulusal genişbant planı 2013'te tekrar gözden geçirilmiştir. 2018 yılına kadar Pazar dostu ve büyüme odaklı düzenlemeler ile genişbant şebekelerinin yaygınlaştırılması için ihtiyaç duyulan yerlerde mali yardım programlarının oluşturulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda devlet kalkınma bankası olan KfW tarafından belediyelere yıllık 150 milyon avro kredi verilmektedir (Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı [UDHB], ty: 17). Ulusal Genişbant Stratejisinin ülke ekonomisine katkı sağlayacağı düşünülmekte ve devletin bu alanda hem yatırımları teşvik etmekte hem de uygun kredi temin etmektedir.

İnternet Servis sağlayıcılarının ilettikleri içerik nedeniyle hangi yükümlülük ve sorumlulukları yükleneceği, hangi durumlarda sorumlu tutulabileceği soruları Telemedya Kanunu'nda sınırlandırılmıştır. Bu kanun ilk defa bilişim ve iletişim hizmetlerine ilişkin düzenlemelerin bir parçası olarak 1997'de Teleservisler Kanunu adında çıkarılmıştır. 2001 yılında AB E-Ticaret Direktif'inden sonra direktif doğrultusunda revize edilerek, sorumluluğa ilişkin hükümler çeşitlendirilip farklılaşmıştır. Daha sonra bu kanunun ismi Telemedya Kanunu olarak değiştirilmiş kişisel web sayfaları, bloglar, online satış mağazaları, sohbet odaları gibi portalları da kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Federal hükümet ile federe devletler arasındaki uygulama farklılıklarından dolayı telemedya hizmetlerinin karma sistemle düzenlenme yolu tercih edilmiştir (Kaya, 2015: 742-747). Yayıncılık konusunda yasal düzenlemelere bakıldığında ise bazı riskli durumlara ilişkin tedbirlerin önplana çıktığı görülür. Kuzey Westfalya otoriteleri 2001 yılında 80'den fazla yerel İnternet Servis Sağlayıcılarından pornografi, şiddet, Neo-Nezi hareketlerini destekleyen yasa dışı web siteleri gibi kara listede yer alan web sitelerine erişimi engellemelerini istemiştir. Nisan 2003'te Gençleri Koruma Komisyonu (KJM) kurulmuş ve İSS ve yer sağlayıcılar üzerinden erişim engelleme konusunda yetkilendirilmiştir. Federal

Almanya Aile Bakanı, Federal Kriminal Polis Ofisi ve Almanya'nın 5 büyük İnternet Servis sağlayıcısı arasında "karaliste"de bulunan porno içerikli sitelere erişimin engellenmesi konusunda 17 Nisan 2009'da gönüllü anlaşma imzalanmıştır. 18 Haziran'da ise Federal Alman Parlamentosu, internetteki çocuk istismarını önlemek amacıyla "İletişim Ağlarındaki Çocuk Pornosuyla Mücadeleye İlişkin Kanun"u kabul etmişlerdir. Bu kanunla İnternet Servis Sağlayıcılarına engelleme listesinde bulunan sayfalara en geç 6 saat içinde erişimi kapatma, gerekli tedbirleri alma gibi yükümlükler getirilmiştir. Almanya'da Koalisyon Hükümeti bu kanunu bir süre askıya almıştır. Almanya'da İnternet filtreleme ve erişimi engelleme girişimleri bazı gruplarca eleştirilmekte ve internetin "Germany.Net"e dönüştüğü konusunda tartışmalar yaşanmaktadır (Kılınç, 2010: 426-428). Almanya'da da bilgiye ulaşma ve ifade özgürlüğü kapsamındaki anayasal güvenceler kapsamında internete erişim hakkı da anayasa güvence ile korunma altındadır. Herkesin bilgi toplumuna katılma hakkı ve devletlerin vatandaşlarının internete erişimini güvence altına alması yükümlülüğü bulunmaktadır. İfade özgürlüğü kapsamındaki tüm güvenceler, internete hiçbir kısıtlama olmada erişim hakkını da bir temel oluşturmuştur (Kaya, t.y: 819).

Basın özgürlüğünü sansür özgürlüğü olarak değerlendiren Protze'ye göre, modern devlet tarihi içerisinde basın yasaları basın özgürlüğünün kısıtlanması anlamına gelmektedir. Bu düzenlemeler devletin basına müdahale imkanları bulunan şekillendirme gücünün sağlanmasından başka bir işleve yaramamaktadır. Basın özgürlüğü Almanya'da da uzun süreli bir gelenek değildir. 1933-1945 yılları arasında özellikle bir basın özgürlüğü gerçekten olmamıştır. 20. yüzyılda bile gazeteci ve yazarlar fikirlerinden dolayı hapishanelere girmişlerdir (Protze, 1999: 97). Protze'nin görüşleriyle birlikte genel olarak basının hem devlet eliyle hem kendi kendini kontrol ettiği bir denetim mekanizması ile özgür olduğu kabul edilmektedir.

#### 4.5.1.1.4 Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik

Almanya'da güçlü yasal otoritenin varlığı, gazetecilik mesleğinin gelişmesinde ve profesyonelleşmede her zaman olumlu sonuç vermiştir. Federal Anayasa Mahkemesi, kamu yayın hizmeti bağımsızlığını korumada önemli rol oynamıştır. Bu nedenle medyanın araçsallaştırılması veya kayırmacı sistem

Almanya'da kök salamamıştır (Hallin ve Mancini, 2004: 194). Gazeteciler, uzun zamandır ülkenin en güçlü kişileri arasında sayılmaktadır. Medya demokratik kamuoyunun oluşmasında kurucu bir rol oynamaktadır. Demokratik toplum düzeni; bilgili, yetkin ve sorumlulukları konusunda bilinçli gazetecilerin varlığına bağlıdır. Bu amaç doğrultusunda bilgi akışını olası kılmak ve yetki sahiplerini kontrol altında tutmak gibi iki önemli görev üstlenmişlerdir. Gazete manşetlerine hiçbir siyasetçinin hükmedemediği ifade edilmektedir (Schneider ve Raue, 2015: 4). Gazetecilerin özerklik derecelerinde ve yayıncılık sisteminde Anayasa mahkemesi anahtar bir rol oynamaktadır. Anayasa Mahkemesi, devletin medyaya yönelik saldırılarını önlemeye çalışmakta ve yayıncılığın bağımsızlığını anayasal güvence altına almaktadır (Çaplı, 2001: 188).

Basın özgürlüğünü sağlayanlar siyasiler, siyasi partiler veya meclis değil vatandaşlardır. Anayasa siyasetçiyi değil gazeteciyi vatandaş adına tam yetki ile vekil tayin etmiştir. Vatandaşlar sadece kapsamlı ve gerçek haberlerle bilgilendirilirlerse, yönetim ve yöneticiler hakkında karar verebilirler (Schneider ve Raue, 2015: 181). Eyalet parlamentoları tarafından çıkarılan basın yasalarının çoğu "*Basın özgürdür*" ilkesi ile başlamaktadır. Gazeteciler, kimsenin ulaşamadığı bilgilere ulaşabilirler veya mahkeme kararı ile her resmi kurum içine girebilirler. Burada diğer vatandaşlara göre daha fazla özgürlüğe sahip olsalar da basın mensuplarının özgürlükleri de sınırsız değildir. İnsanların özel hayatları ve insan onuru gibi kişisel hakların korunması her zaman önde gelmektedir (Schneider ve Raue, 2015: 184). Gazetecilerin ve kişilerin haber alma özgürlükleri anayasal güvenceye dayanmaktadır.

Medyanın kendini düzenleme ve hesap verme araçları arasında "*Alman Basın Konseyi*" önemli bir yer tutmaktadır. Federal İçişleri Bakanlığı'nın basın düzenlemesinde idari otoritenin kurulması planına engel olmak amacıyla gazeteciler ve yayın kuruluşları tarafından 1956 yılında kurulmuştur. Gazetecileri temsil eden iki büyük gazete sendikası Alman Gazeteciler Cemiyeti (DJV-Deutscher Journalisten Verband) ve Alman Gazeteciler Sendikası (DJU- Deutsche Journalistinnen und Journalisten Union) ile yayın kuruluşları (BDZV-Bundesverband Deutscher Zeitungsverleger ve VDZ Verband Deutscher Zeitschriftenverleger) Basın Konseyi

sponsorluğunu üstlenmektedir ve sonuç olarak devlet etkisinden bağımsız hareket etmektedir (Eberwein, 2011: 81). Alman Basın Konseyi, devletin iktidar taleplerine karşılık basının menfaatlerini savunmaya başlamıştır. Basın özgürlüğünü savunmak ve okuyucu şikâyetleriyle ilgilenmek gibi iki temel amaç gütmektedir. Basın Konseyi, bu görevleri yerine getirmek, basın özgürlüğünün suistimal edilmesini engellemek amacıyla 1973 yılında bir öz denetim mekanizması kurmuş ve 16 maddeden oluşan yayımcılık ilkelerini belirlemiştir. Alman Basın Kodu'nda kabul edilen bu ilkeler birçok uluslararası hukuki normların ve beyan edici kuralların bir derlemesi gibi olmuştur (Protze, 1999: 99). Basılı medyanın etik kodları arasında hala merkezi konumda olan basın kodunun temel ilkeleri arasında gerçeğe saygı, insan saygınlığını koruma, özenli ve dürüst araştırma, editoryal içerik ile reklam arasında keskin ayrım, özel hayata saygı bulunmaktadır (Eberwein, 2011: 81).

Federal Almanya Cumhuriyeti'nde yüksek federalleşmeden dolayı çok sayıda farklı düzey ve türde düzenleyici organ bulunmaktadır. Federal devletler kendi düzenleyici organına sahiptir; ticari ve kamu yayıncılığı farklı organlar tarafından denetlenmektedir; farklı düzenleme konuları farklı organlar tarafından üstesinden gelinmektedir. Genellikle Alman medyasının düzenleyici organı ortak bir ilkeye göre oluşturulmaktadır. Toplumsal ilgi grupları (parti temsilcileri, sendika, işveren kuruluşları, kiliseler ve sivil toplumun birçok farklı kuruluşları) olarak adlandırılan temsilcisiler yayın konseyine aday gösterilir, altı çizilen kural ve normlara göre yayın kuruluşlarının performansını kontrol sorumluluğu vardır ve kuruluşların CEO'sunu belirler. İkinci düzenleyici kurul yönetim kurulu ise insan kaynakları yönetimi ve bütçeyle ilgili denetlemeyi yapmaktadır (Dupuis ve Thomass, 2013: 57).

Almanya'da yayıncılık alanını düzenleyen 16 eyaletten 15'inde bir düzenleyici kurul bulunmaktadır. Bu düzenleyici kurulların hepsi, federal düzeydeki ortak çatı bir kuruma bağlıdır. Eyalet medya temsilcilerinin hepsi biraraya gelerek "Birleşik Yönetim Konferansı" olarak adlandırıkları kurulu oluşturmuşlardır. Lisans vermek, yenilemek ve bunları denetlemek; yayın içeriğini denetlemek; medyada yoğunlaşmayı önlemek gibi birçok işlevi yerine getirmektedir. Uyarıdan lisans iptaline kadar geniş yetkileri bulunan herbir düzenleyici kurulların gelirleri yayın lisanlarından alınmaktadır (Avşar ve Demir, 2005: 73). Ticari yayıncılığın

denetlenmesi için başka bir dizi organ daha kurulmuştur. Eyalet altında organize edilen kamu hukuku altında düzenlenen Ulusal Medya Yetkilisi (Landesmedienanstalten) bunlardan biridir. Bir ülke için yeterlilik kapsamına sahip bir düzenleyici organ egemen bir modeldir. Sadece Berlin, Brandenburg, Hamburg, Schleswig-Holstein bir Landesmedienanstalten (Devlet medya yetkilileri) paylaşırlar. Bu organların dışında yaygın medya otoritesi ve kamu hizmet yayıncılığı için yayın konseyi, özel alanları düzenlemekle sorumlu başka devlet kurulları daha bulunmaktadır. Bu kurullar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir (Dupuis ve Thomass, 2013: 57). Medyada yoğunlaşmayı engellemekten çocukları korumaya, yayın ruhsatlarından içeriğine birçok komisyon denetim rolünü üstlenmektedir.

**Tablo 3 : Almanya'da Ticari Yayıncılığı Denetleyici Birimler**

| **Almanca** | **Türkçe** | **Sorumuluk** |
|---|---|---|
| Komission Zur Ermittlung des Finanzbedarfs der Rundfunkanstalten (KEF) | Finansal İhtiyaçları Araştırma Komisyonu | Yayın aidatının belirlenmesi kararı ve kamu hizmet yayıncıları bütçesinin değerlendirilmesi |
| Komission Zur Ermittlung der Konzentration im Meidenbereich (KEK) | Medya Yoğunlaşmasını Araştırma Komisyonu | Ülke çapında yayıncılık lisans eksikliklerini ve girişinin kararını vererek ticari yayın sektöründe çoğulculuğu garanti altına almak |
| Komission für Zulassung und Aufsicht (ZAK) | Ruhsat Ve Gözetim Komisyonu | Yayın hukuku hükümleri doğrultusunda ticari yayıncılığın denetlenmesi ve lisansı |
| Komission für Jugendmedien-schutz (KJM) | Medyada Gençleri Koruma Komisyonu | Ticari yayıncılıkla ilgili, federal düzeyde medyada gençlerin korunma sorumluluğunun koordinasyonunu garanti altına almak |
| Freiwillige Selbstkontrolle Fernsehen (FSF) | Gönüllü Öz-denetim TV | Ticari yayıncılar tarafından kurulan bu dernek cinsel davranış ve şiddetin temsiliyle ilgili konularda gençlerin korunması için ön kontrolü organize eder. |
| Bundesnetzagentur (BNetzA ) | Federal Acenta Ağı | Telekomünikasyon altyapısının teknik Federal denetlenmesi |

**Kaynak:** Dupuis ve Thomass, 2013: 57.

Geleneksel araçların yanı sıra internetle birlikte medyanın kendini düzenlemesinde yeni araçlar ortaya çıkmıştır. 1994 yılından itibaren kurulan ve yaklaşık dört binden fazla üyesi olan "Jonet.org" sitesi gazeteciler ve medya arasında bilgi ve fikir değiştokuşu sağlayan bir internet topluluğudur. 2003 yılında AfP (Akademie für Publizistik) gazetecilerin eğitilmesi için bir kuruluş, gazetecilik

etiğiyle ilgili kamudan gelen elektronik postalara cevap veren web tabanlı etik konseyidir. 2004 yılında "programmbeschwerde.de" ticari televizyon yayıncılığı hakkındaki kullanıcı şikayetleri için tasarlanmıştır. Dradio Wissen adlı yeni kamu radyosunda yayınlanan Editoryal Konferans (Redaktionskonferenz) adlı programda, dinleyiciler kanala davet edilmekte ve editoryal kararlar tartışılmaktadır. Medya sektöründen veya dışarıdan kişilerin yazdıkları bloglar arasında da "Bildblog, Pottblog, blog.tagesschau.de" en bilinenleridir. Facebook ve twitter gibi sosyal ağlar da medya eleştirileri için kamuya olanak sunan daha küçük bloglar olarak faaliyet göstermektedir (Eberwein, 2011: 86).

Alman medyasında sendikal hareketler güçlü ve etkilidir. Benfield'e göre (2003: 361) basın çalışanlarının haklarını kısıtlamaya yönelik hükümet çabalarına yönelik doğan 2000'lerin başındaki yeniden düzenleyici sendikal hareketler hala devam etmektedir. Her iki veya dört yılda bir Alman basın çalışanları greve gitmektedir. Anlaşmazlık konusu genellikle maaşlarla ilgili olmakta, gazete çalışanları iki ya da üç hafta boyunca greve çıkamakta, bu süre zarfında gazete askıya alınmaktadır.

#### 4.5.1.1.5 Alman Medyasının Ekonomi Politiği

Alman kitle iletişim alanının düzenlenmesi ve kurulmasında 2. Dünya savaşına kadar devletin kendisi tek başına karar verici ve alanın hakimiyken, 1945'ten sonra bu gücünü ve rolünü paylaşmak zorunda kalmıştır. 1945 yılında koşulsuz teslimiyetin ardından İtilaf devletleri Doğu ve Batı Almanya'da özel ve ticari basının aşamalı olarak yeniden inşa edilmesine karar vermiş, yeni medya sistemlerini uygulamaya koymuştur. Bunun sonucu olarak yeni medya savaş sonrasının bir ürünü olmuştur. Basın ruhsat sistemi yeniden tanıtılmış ve eski gazete sahiplerinin tümü basın faaliyetlerinden uzak tutulmuştur. Yeni medya sahiplerinin demokrasi yanlısı ve anti faşist bir geçmişe sahip bireyler olmaları zorunluluğu getirilmiştir. Temmuz 1945'ten Eylül ayına kadar toplamda 71'i İngiliz sektöründe, 58'i Amerikan, 20'si Fransız ve 20 Batı Almanya'yla ortaklaşa toplam 169 gazeteye ruhsat verilmiştir. Sovyet kısımda ise işgal kuvvetleri hemen Komünist Partiyi ve onun iletme kuruluşlarını kayırmaya başlamış, diğer partilerin yayınları için zorluklar başlamıştır. 1946 yılında Almanya Sosyalist Birlik Partisi oluşumundan sonra medya

sistemi resmi parti politikasıyla aynı çizgiye getirilmiştir. Merkezi parti gazetesi Sovyet Pravda'ya benzeyen Neues Deutschland, öncü gazeteye dönüşmüştür. Radyo ve ardından televizyon da SED tarafından kontrol edilmeye başlanmıştır. Böylece Federal Alman Cumhuriyeti ile Doğu Almanya'da kitle iletişim alanında da Amerika ve Sovyet Rusya tarafından öncülük edilerek kurulan, her biri kendi politik kampına benzeyen iki farklı sistem ortaya çıkmış, yayıncılar da kendilerini iki uç arasında konumlandırmışlardır (Kleinsteuber ve Wilke, 1992: 76). Müttefiklerin alt yapısını hazırladığı yayın sisteminin tüm yetkileri eyaletlere bırakılmıştır (Çaplı, 2001: 103). Bu yeni dönemde kontrol ve denetim Nazi hükümetinden çıkıp, diğer devletler arasında eyaletler aracılığıyla paylaşıma açılmıştır.

Amerika tarafından desteklenen Münih merkezli Özgür Avrupa Radyosu (Radio Free Europe- RFE) ve Radyo Özgürlüğü (Radio Liberty –RL) soğuk savaş döneminde psikolojik savaşın birer parçası olmuş, Avrupa'da komünizme karşı propaganda savaşı yürütmüştür. Demir Perde'nin arkasındaki Doğu Avrupa ülkelerine yayın yapan Özgür Avrupa radyosu 1949 yılında kar amacı gütmeyen özel bir şirket olarak kurulmuştur (Thussu, 2000: 32). İngilizler Hamburg'da birleştirilmiş bir radyo organizasyonu kurmuşlardır. Hamburg'daki radyo istasyonu merkezi BBC yapısına göre kurulmuştur. Amerikalılar ise kendi işgal alanında bölgeselleşmiş yayın yapısı bırakmışlardır. Amerikalılar işgal ettikleri Japonya'da yaptıkları gibi ticari bir sistem kurmayı planlamışlardır ancak İngilizlerin direnci bu planı düşürmek zorunda kalmıştır. Fransızlar da işgal bölgesinde kendi kurallarına uygun radyo kurmuşlardır. 1940 geç yayıncılık süresince yapılar İtilaf devletleri tarafından yaratılmış ve kurulmuş ve kabul edilmiş, ilerleyen yıllarda şaşırtıcı bir şekilde çok az değiştirilmiştir. Alman Federal sistemin ihtiyacına göre adapte edilmiştir (Kleinsteuber ve Wilke, 1992: 78). Doğu Almanya radyosu daha eğitici içerikle donatılması haricinde Nazi modeli ile benzerlik taşırken, Batı Almanya ise Weimar Cumhuriyeti modeli ile benzerlik taşımış ancak ondan daha çok bilgilendirici içerikle donatılmıştır (Dussel, 2006: 91). Nazi döneminin en etkili silahı olan radyo, savaş sonrasında beyaz bir sayfa üzerinde yeniden yayına başlamıştır.

Almanya'nın medya mülkiyetinde yüksek düzeyde yoğunlaşma görülmektedir. İlk bakışta Alman basını yüksek derecede bölünmüş ve yerel

görünmesine rağmen çoğu içerik merkez ofisler tarafından üretilmektedir. Birkaç yayın şirketi günlük basın marketine hakimdir. Pazarın en yüksek payını yüzde 22.5 oranı ile Axel Springer Grubu kontrol etmektedir. Yüzde 5.6 oranı ile bölgesel bir yayıncı olan WAZ Grubu ise ikinci sıradadır. Verlagsgruppe Stuttgarter Zeitung yüzde 5.2 oranı ile üçüncü; yüzde 4.1 oranı ile The Ippen Grubu ise dördüncü sırada yer almaktadır (Kleinsteuber ve Thomass, 2007: 112- 113). Özel ve bağımsız Alman medya holdinginin yükselişinin en önemli ve ilk örneklerinden biri Axel Springer'dir. Almanya'nın en büyük gazete, dergi, kitap yayıncısı, film ve internet devlerinden biridir (Benfield, 2003: 360).

Almanya'da bağımsız gazetelerin sayısı basında yoğunlaşmadan dolayı 1950'li yılarda itibaren devamlı olarak azalma eğiliminde olmuştur. Ekonomik ve teknik bakımdan daha önde olan yayınevleri, piyasadaki yerel rakiplerini ortadan kaldırmış, yerel gazetelerin sayısı azalmıştır. Bölge halkı bir veya ikiden fazla yerel gazete bulamamaktadır. Yoğunlaşma sonucu ortaya çıkan çeşitlilik ve bağımsızlık sorunu, alandaki tartışma konularının başında gelmektedir (FHBED, 1995: 392). Almanya'da beş büyük haber ajansı bulunmaktadır. Bu ajanslar, 12 eyaletteki merkez büro dışında, çok sayıda ilde ve yurtdışında büroya sahip olan dpa (Deutshe Presse- Agentur), doğudaki birçok bölge ve eyalette büroları olan ddp/ Adn (Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst), Reuters, AP (Associated Press) ve AFP (Agence France Presse)'dir. Dimitag-Standortpresse, edp (Evangelischer Pressedienst), KNA (Katholische Nachricten Agentur), sid (Sport- Informations-Dienst) ve vwd (Vereinigte Wirtschaftsdienste) diğer büyük özel ajanslarıdır (Schneider ve Raue, 2015: 225).

Alman ticari televizyonu da kendilerini "gönderici aileler (sending families)" olarak tanımlayan iki medya grubu tarafından kontrol edilmektedir. SAT.1, ProSieben, Media AG, Pro 7, N24, Kabel 1 ve 9 Live gibi kanalların sahibi Leo Kirch önderliğindeki medya grubu diğeri ise RTL, RTL II, Super RTL, VOX, n-tv kanallarının bulunduğu RTL Grubudur (Kleinsteuber ve Thomass, 2007: 115). Engesser ve Franzetti'nin medya sistemlerini "çeşitlilik" boyutu çerçevesinden ele aldıkları karşılaştırmalı çalışmalarında da Almanya'da medya yoğunlaşması yüksek çımıştır. En fazla izlenen beş televizyon kanalı (ARD, ZDF, RTL, SATI ve PRO7)

toplam izlenme payının yüzde 56'sına, en fazla okunan beş gazete (Bild, WAZ, Kölner, SZ, Rheinische Post) is toplam payın yüzde 27'sine sahiptir (Engesser ve Franzetti, 2011: 289).

RTL ve Sat.1 kanalları Almanya'da yayına başlayan ilk özel televizyon kanalları olarak pazardaki yerlerini günümüzde de korumaktadır. Uluslararası politikayı etkileme gücünü elinde bulunduran Amerika'nın medya pazarını yönlendiren beş büyük medya şirketinden biri olan Bertelsmann Grubu Almanya'da yer almaktadır (Bagdikian, 2016: 55). Bertelsmann, 1853 yılında kurulan, dünya çapında 50 ülkeye yayılan uluslararası bir medya şirketidir. Bünyesinde dünyada 30 dilde hizmet veren ARVATO hizmet şirketi; 60 televizyon kanalı ve 31 radyo istasyonu bulunan RTL Medya Grubu; dünyanın en büyük kitap yayıncıları arasında yer alan Penguin Random House yayınevi; Gruner Jahr dergi yayıncılığı; BMG müzik şirketi; Bertelsmann eğitim kurumlarını barındırmaktadır. 2015 yılı verilerine göre yıllık kazancı 17 milyar Eurodur (https://www.bertelsmann.com/#st-1). Forbes'in Global 2000 sıralamasında 2017 verilerine göre Alman yazılım firması SAP, dünyada üçüncü, Avrupa da ise birinci sırada yer almaktadır. Avrupa sıralamasında yer alan diğer Alman yazılım şirketleri arasında Wincor Nixdorf, DATEV gelmektedir. Deutsche Telekom 73. Sırada ve United Internet ise 1659. Sırada yer almaktadır (https://www.forbes.com/global2000/list/). Almanya yazılım ve donanım ticareti olarak dünyada birçok ülkeye hizmet vermektedir.

#### 4.5.1.1.6 Ara Değerlendirme

Demokratik ortaklık modelinin örneği olan Almanya'da yüksek düzeyde politik paralellik ve dışsal çoğulculuk vardır. Hallin ve Mancini'ye göre başlangıçta daha yüksek olan bu politik parallelik düzeyi ve partizan basın anlayışı, basının ticarileşmesiyle birlikte giderek azalmıştır. Elde edilen bugulara göre politik paralelliğin hala devam ettiği tespit edilmektedir. En yüksek tiraja sahip olan gazeteler, yayın çizgilerine göre merkez sol, sol liberal, eleştirel liberal; merkez sağ, ılımlı liberal, muhafazakar; solcu, yeşil gibi politik kamplara ayrılmıştır. Güçlü rasyonel yasal otoriteye bağlı olarak gazetecilik mesleğinde güçlü profesyonelleşme düzeyi; öz düzenleme mekanizmaları; basın özgürlüğü; ticari basının erken gelişimi ve basın tirajının yüksekliği gibi özellikler görülmektedir. Almanya'da radyo, televizyon ve bilgi iletişim teknolojilerinin de erken dönemde gelişmeye başladığı

tespit edilmektedir. Başlarda kamusal yayıncılık yapan radyo ve televizyonda tecimselleşme 1984'lerden itibaren başlamıştır. Basındaki tecimselleşmeye karşıt yayıncılığın tecimselleşmesi daha geç ortaya çıkmıştır.

Tarih boyunca ulusal birlik konusu Almanya'nın en önemli sorunlarından biri olduğundan, "*federalizm*" ilkesi de ülkenin toplumsal yapısının temel bileşenlerinden biri haline gelmiştir. Sadece siyasal yönetim şeklini değil aynı zamanda kitle iletişim sistem ve politikalarının belirlenmesinde de federalizm ilkesi temel alınmıştır. Her eyaletin kendi uygulamasına ve düzenlemesine bırakılan Almanya'nın yayın sistem ve politikalarında güçlü yerel ve bölgesel basın yayın faaliyetleri; düzenleyici mekanizmalarda özerklik; farklı toplumsal gruplar ve aktörler arasında uzlaşma ile çoğulculuk görülmektedir. Kitle iletişim sistemlerinde belirleyici ikinci faktör ise "*ulusötesi aktörler*" olmuştur. Nazi Almanyasının tüm Avrupa'da yol açtığı büyük yıkım ve soykırımdan dolayı, 2. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da yayıncılık sistemi Batılı İngiliz, Fransız ve ABD'liler tarafından oluşturulmuş; Doğu Almanya'da ise Sovyet Rusya model alınmıştır. Basın, radyo ve televizyon başlangıçta Almanların kendileri tarafından ve kendi ihtiyaçları doğrultusunda içsel faktörlere göre kurulsa da, savaş sonrasında dış aktörler tarafından bu düzenlemeler yeniden ele alınarak düzenlenmiştir.

Medya yoğunlaşmasına karşı devletin düzenleyici rol oynadığı ve basını sübvanse ettiği tespit edilmiştir. Elde edilen verilere göre basının yoğunlaşmaya karşı sübvanse edilmesi, medyada yoğunlaşmayı engelleyememiştir. Başta Bertelsmann Grubu olmak üzere, diğer küresel medya ağlarının faaliyetleri ile birlikte medyada yoğunlaşma görülmektedir. Hallin ve Mancini, "vahşi deregülasyon" ilkesini kutuplaşmış çoğulcu modelin ilkesi olarak ele almıştır. Ancak kuralsızlaştırma, özelleştirme ve dışa açılma politikalarının "vahşi" sonucu olarak mülkiyet yapısındaki yoğunlaşma ve tekelleşme Almanya'da da gözlemlenmektedir. BİT alanında da yine bu yoğunlaşma yüksek çıkmaktadır. Almanya'nın teknoloji üreticisi olduğu ve teknolojik çıktılarını diğer ülkelere ithal ettiği, bilgi temelli ekonomi politikalarına geçiş yaptığı tespit edilmektedir. BİT üretim kapasitesi açısından kendine yeten bir ülke olan Almanya'da BİT alanı stratejik modele göre şekillendirmiştir.

Hallin ve Mancini'nin politik kültür karakteristiklerine ilişkin yapmış olduğu sınıflandırmada, geç demokratikleşme ve planlı ekonomi ilkeleri kutuplaşmış çoğulcu model ülkeleri arasında görülmektedir. Doğu Almanya'da yaklaşık yarım asır boyunca ağır sanayiye yönelik planlı ekonomi uygulanmıştır. Almanya'da kısa Weimar Cumhuriyeti dışarıda tutulursa erken demokratikleşme görülmemektedir. Almanya, 1945'ten sonra temsili liberal demokrasiye geçmiştir. Bu bulgular da modeller arasındaki geçişkenliğe işaret etmektedir. Almanya'nın kutuplaşmış çoğulcu model, liberal model ve ortaklık modelin değişkenlerini birarada sahip olduğu tespit edilmiştir.

#### 4.5.1.2 Birleşik Krallık'ın Kitle İletişim Sistem ve Politikaları

Dünya çapına yayılan sömürgecilik faaliyetleri ile üstünde güneş batmayan imparatorluk olarak tanımlanan Birleşik Kralık, aynı zamanda demokrasinin beşiği olarak da nitelendirilmektedir. Birleşik Kralık'ın kamu hizmet yayıncılığı hem kıta Avrupa'sında hem de dünyanın birçok ülkesinde model alınmıştır. Hallin ve Mancini'nin karşılaştırmalı kitle iletişim sistemleri yaklaşımına göre Birleşik Kralık, liberal model içerisine alınmıştır. Bununla birlikte bazı yönleri ile demokratik ortaklık modelinin özelliklerini de taşımaktadır. Birleşik Krallık'ta ticari basının erken gelişimi, orta düzeyde gazete tirajı, bilgi odaklı gazetecilik; güçlü profesyonel gazetecilik kültürü ve mesleği, güçlü özdenetim mekanizması; kamu hizmeti yayıncılığında profesyonel model ve yayıncılıkta tarafsızlık; diğer liberal model ülkelerinde olmayan yüksek politik paralellik ve devletin medya alanında pozitif rolü bulunmaktadır. Birleşik Krallık da Almanya gibi erken dönemde demokratikleşen güçlü rasyonel yasal otoriteye sahip bir refah devletidir.  ve rasyonel yasal otorite bulunmaktadır. Medya pazarının gelişimine radyo, televizyon ve bilgi iletişim teknolojileri eklenerek; medya mülkiyetinin yapısı ve ulus ötesi aktörlerin sürece etkisine bakılarak güncel verilerden hareketle model yeniden ele alınmaktadır.

#### 4.5.1.2.1 Siyasi, Ekonomik ve Sosyo Kültürel Yapının Gelişimi

Büyük Britanya, Britanya ve Birleşik Krallık olarak da adlandırılan bu Uluslar Topluluğu (20. yüzyıl sonrası imparatorluk kavramı yerini bu kavrama bırakmıştır) İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'yı kapsayan ve günümüzde kendi iradeleri ile toplulukta kalan egemen devletlerden oluşmaktadır (Ana Britannica, Cilt5: 220). Britanya İmparatorluğu birbirinden farklı amaçlarla hareket eden özel şirketler, tüccarlar, korsanlar, göçmen ve plantasyon kolonileri gibi farklı sosyal aktörler tarafından kurulmuştur. 1707 yılında İskoçya Krallığı'nın Britanya'ya dâhil edilmesi ve daha sonra Galler ve İrlanda bölgelerinin de eklenmesiyle birlikte İngiltere Kralı dört krallığın da yegane kralı olmuş ancak krallığın çok kültürlü yapısını kabullenememiştir (Burbank ve Cooper, 2011: 178). Yaklaşık 300 yıl boyunca Büyük Britanya İmparatorluğu, İngiliz hükümetin yönetimi altına girmiş, sömürge, protektora (güçlü devletin zayıf bir devlet üstünde kurduğu egemenlik) ve öteki bağlı toprakların oluşturduğu bir bağımlılık sistemi olarak tanımlanmıştır. Büyük Britanya'nın denizaşırı yerleşimler oluşturma yönündeki ilk çabaları 16. yüzyılda başlamış 17. yüzyılda ise hız kazanmıştır. İlk başlarda İngiliz hükümdarının atama ve gözetim yetkileri dışında, bu sömürgeler kendi kendini yöneten yerler olmuştur. Gittikçe büyüyen bu sömürge imparatorluğu, 1801 yılında kurduğu Sömürge Bakanlığı ile sömürge yönetimler üstündeki baskı ve disiplini belirlemiştir, bu ülkeler üzerinde bir dizi yönetim tekniği uygulamıştır. İngilizlerin bazı sömürgelerinde ise sınırlı bir özyönetim ilkesi gündeme gelmiş, bu ilke ilk kez 1839 yılında Kanada için ortaya atılmıştır. İki büyük dünya savaşı sonrası gelişen milliyetçilik ve bağımsızlık akımları, uluslar arası baskıların artması, İngiliz kamuoyunun özgürlük bağımsızlık fikrini benimsemesi ile bu sömürgeler de bağımsızlıklarını ilan etmiştir (AnaBritannica, Cilt5: 221).

Demokrasinin ilk belgelerinden biri kabul edilen Magna Carta (Büyük Ferman) 1215 yılında feodal adetlerin, hakların yasaların kral tarafından ihlal edilmesine son verilmek üzere kabul edilmiştir. Demokrasinin büyük belgelerinden kabul edilen bu ferman aslında feodal ve tepkisel olmuştur ve demokrasi ve özgürlük gibi kavramlardan bahsetmemektedir. Kralın soylular ile bir dengede kalmasını, despotizm ve anarşiyi önlemeyi amaçlamıştır. Feodal haklarının peşine düşen İngiliz

baronları bugünkü sınırlı, temsili yönetimin, demokrasinin ve sivil hakların temelini hazırlamıştır (Roskin, 2009: 25). Bugün Birleşik Krallık, parlamenter demokrasi ile yönetilen anayasal bir monarşidir. Parlamentonun yetkileri herhangi bir biçimde sınırlanamamaktadır. Kendi siyasal ve yönetsel geleneklerine bağlı olarak geliştirdiği kendine özgü güçler ayrılığı ilkesinin bir özelliği olarak yargının yürütme üzerindeki etkisi oldukça sınırlıdır. Hükümet etme sürecinde yargı daha çok, hükümeti daha güçlü kılma yönünde adımlar atmaktadır (Karasu, 2004: 88). Birleşik Krallık'ta yasama gücünü elinde bulunduran parlamento; Taç, Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası'ndan oluşmaktadır. Halk tarafından seçilen yaklaşık 650 milletvekillerinin oluşturduğu meclis olan Avam Kamarası, 20. yüzyılın başından itibaren esas yetkili ve en güçlü olan birimdir (Eroğul, 2006: 4). 1911 ve 1949 yasalarından sonra günümüzde artık önemini yitiren Lordlar Kamarası ise bir zamanlar parlamentonun en güçlü kanadı olmuştur. Yaklaşık 730 üyesi olan Lordlar Kamarası, karmaşık konularda tartışarak Avam Kamarası'nın işlerini kolaylaştırmakta, ilkesel olarak Avam Kamarası'nın kabul ettiği metne karşı çıkmamaktadır. İngilizlerin vazgeçemediği ve gerçekte bir yetkisi kalmamış olan bir diğer kurum ise Taç'tır. Yürütme ve yargının başı, yasamanın ayrılmaz bir parçası, silahlı kuvvetlerin komutanı, İngiltere kilisesinin Yüce Yöneticisi olarak devletin simgesel olarak en önemli kurumudur (Eroğul, 2006: 22). Taç, siyasal erki elinde tutan başbakan ve kabinenin önerdiği doğrultuda davranmak durumundadır. Kabine, Avam Kamarası'nın çoğunluğuna dayandığından fiilen parlamentonun yasama yetkilerinin uygulayıcısı durumundadır. Kabinede İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'dan sorumlu birer devlet bakanı bulunmaktadır. Dört ülke arasında önemli farklılıklar olmasına karşılık son derece türdeş bir topluluktur (AnaBritannica, Cilt 4: 278).

Westminster Modeli olarak adlandırılan İngiliz devlet yönetimi, merkezi ve tümleşik bir siyasi yapıya sahiptir. Güçlü merkeziyetçi geleneğin bir devamı olarak yürütme gücü merkezde toplanmıştır. Asimetrik iki meclislilik, çift partili sistem, çoğunlukçu seçim sistemi, tekçi-merkeziyetçi yönetim, yazılı olmayan anayasa, parlamento egemenliği, temsili demokrasi bu modelin temel özellikleridir (Karasu, 2004: 91). İngiliz siyasi rejimi, parti sistemi temeline dayanmaktadır. Seçmen kitlesi tarafından çok adı duyulmamış küçük partiler ve önemini kaybetmiş olan Liberal Parti bir kenara bırakıldığında İşçi Partisi ile Muhafazakar Parti'nin karşılıklı iktidar

mücadelesine dayanan "çift parti sistemi" bulunmaktadır. İstikrarı ve tecrübeyi önemseyen İngiliz halkı, seçimlerde ideolojik tartışmalara önem vermemekte ve ılımlı yolu tercih etmektedir. Bu seçmen davranışı da, iktidarın iki parti arasında karşılıklı sıra ile el değiştirmesini ve çift parti sisteminin yerleşmesini dolayısıyla siyasi sistemdeki denge ve etkinliği sağlamıştır (Çam, 2000: 60). İki partili sistemde, kabine mecliste çoğunluğa sahip parti üyelerinden oluştuğundan homojen bir yapı sergilemektedir. Kabine, parlamentonun güvenine sahip olduğundan parti içi bölünme veya kopma yaşanmamaktadır. Kabine ile parlamento arasında güç dengesini koruyan "fesih hakkı" önemini kaybetmiştir. Kuvvetler ayrılığı ilkesine rağmen başbakanın elinde çok büyük bir güç toplanmıştır. Parlamento, hükümete yani çoğunluk partisine karşı tabiidir dolayısıyla kuvvetler ayrılığı ilkesi parlamento ve hükümet arasında değil çoğunluk partisi ile muhalefet partisi arasındadır (Göze, 2011: 497).

Birleşik Kralık, 19. yüzyılın ikinci yarısında dünyanın en fazla sanayileşmiş ve en büyük imparatorluğu iken, 20. yüzyıl boyunca hem uluslar arası alanda hem de kendi içinde gerilemeye başlamıştır. Dünyanın ilk sanayileşen ülkesi olan İngiltere, 20. yüzyıldan itibaren düştüğü ekonomik gerileme içinde pazarını ve ekonomik üstünlüğünü ABD, Japonya ve diğer Batılı ülkelere bırakmıştır. 1980'lerde İtalya veya eski sömürgeleri olan Hong Kong ve Singapur Britanya'dan daha yüksek GSYİH elde etmeye başlamıştır (Roskin, 2009: 87). Günümüzde İngiltere, sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan devletlerin birçoğu gibi bir refah devletidir. Refah devleti; toplumsal düzeni korumak ve kapitalizmin getirdiği eşitsizlikleri azaltmak amacıyla sağlık, eğitim, konut, gelir gibi insanların temel ihtiyaçlarını karşılayan hizmetleri ve yardımları sistem aracılığıyla sunan devlettir. Devletler bütçelerinin bir kısmını sosyal güvenlik sistemine ayırmaktadır. İngiltere ilk sanayileşen ülke olmasıyla birlikte 1970'lere kadar sosyal demokrat bir refah devleti görünümü sergilemiş, 1970'lerden sonra ekonomik gerileme nedeniyle liberal bir refah düzeyine yakınlaşmıştır[13] (Giddens, 2008: 415).

[13] Büyük Britanya ilk defa 1834'te çıkardığı Yoksulluk Yasaları Değişiklik Yasası ile refah devletinin adımlarını atmıştır. Bu yasa yetkisinde işçi evleri inşa edilmiş ve asgari bir yaşama standardı sunulmuştur. Ancak daha sonra özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal güvenlik sistemi reformu genişletilmiştir. Diğer güvenceler arasına emeklilik, sağlık, işsizlik güvencesi dahil edilmiştir. 1940'lı yıllarda yürürlüğe giren "Ulusal Sağlık Hizmeti" ulusun kişisel ve bedensel mutluluğunu ve sağlığını geliştirmeyi hedeflemiştir (Giddens, 2008: 413-422).

1980'lerden sonra uygulamaya koyulan bir dizi ekonomik tedbirler arasında İngiltere'de günümüzde de hala en çok tartışılan politikalardan biri "Thatcher Tedavisi" olmuştur. Thatchercıler, Büyük Britanya'daki gerileme nedeni olarak İşçi Partisi'nin 1945'te uygulamaya koyduğu refah devleti uygulamalarını göstermiştir. Üretim olmaksızın çok fazla tüketime yönlendiren bu anlayış verimsiz sanayileri sübvanse etmiştir. Özgür bırakılan sendikalar bu süreçte ücretleri yükselttirmiş ve verimliliği düşürtmüştür. Refah devletinin yükselen maliyetinin, yatırıma gitmesi gereken fonları düşürdüğü ileri sürülmüştür (Roskin, 2009: 90). Thatcher, ekonomiyi yeniden iyileştirmek amacıyla devletin elindeki fabrika ve kurumlar özelleştirilmiş, deregülasyon ile rekabet arttırılmıştır. Thatcher hükümeti döneminde ekonomide büyüme görülmekle birlikte, toplumda gelir dağılımı eşitsizliği artmış ve bu eşitsizlik görünür hale gelmiştir. İngiltere'de sosyal devlet yapısını bitiren Thatcher hükümeti, tüm ülkede olduğu gibi yayıncılık alanında da yeniden yapılanmaya neden olmuştur.

İngiltere'de kısmi olarak merkezi kontrol altında olan serbest piyasa ekonomisi bulunmaktadır. Nominal olarak dünyanın beşinci en büyük ve satın alma gücü açısından dokuzuncu büyük ekonomisidir. Avrupa Birliğinin ise Almanya'dan sonra gelen ikinci büyük ekonomidir. İngiliz ekonomisinin en önemli gelişme motoru hizmet sektörüdür. 2016 verilerine göre GSYİH'nin % 78.8'ini hizmet sektörü, %18.8'i sanayi ve geri kalanını tarım sektörü oluşturmaktadır (Wikizero: Birleşik Krallık). Hizmet sektörü içinde deniz taşımacılığı, ulaştırma, iletişim, sigortacılık ve dil eğitimi turizmi büyük yeri kaplamaktadır. Sanayi sektöründe ise demir-çelik, makine parçaları, elektrik enerjisi ekipmanları, iletişim teknolojileri, gemi ve ulaşım araçları ile Petro kimya endüstrisi önemli ölçüde üretilmektedir (Parlak ve Caner, 2009: 105). İngiltere ekonomisi üzerinde yoğun ticari ilişkiler içerisinde bulunduğu ABD ekonomisinin etkisi büyüktür. Japon şirketlerin ve Doğu Asya ülkelerinin ihracat yönelimli ekonomileri için de Birleşik Krallık pazarı önemli bir çıkış noktasını oluşturmaktadır. Avrupa pazarlarına girmek için Birleşik Krallık merkez olarak seçilmektedir (AnaBritannica, Cilt 4: 276). Dünyanın en büyük 2000 kamu şirketi sıralamasında Birleşik Krallık'ın HSBC Holdings, Prudential, British American Tobacco, Aviva, Fiat Chrysler Automobiles, Reckitt Benckiser Group, BP, International Airlines Vodafone gibi 30 şirketi yer almaktadır (https://www.forbes.com/global2000/list/).

İngiltere'nin demografik özelliklerine bakıldığında nüfusun giderek yaşlandığı görülmektedir. Hem refah devletinin sonucu hem de sanayi toplumlarında ailelerin daha az sayıda çocuk sahibi olması ile nüfus grileşmiştir (Giddens, 2011: 220). İngiltere'de göç oranı yüksektir ve Britanya nüfusunun neredeyse %8'i etnik azınlık gruplarından oluşmaktadır. Göçmenler genellikle Hindistan, Karayipler gibi Commonwealth ülkelerinden iş olanakları için gelmektedir. Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra 1948'de Commonwealth ülkelerinden gelenlere vatandaşlık ve oturma hakkı verilmesinden sonra eşi görülmedik şekilde göç dalgasıyla karşılaşmıştır. 1960'lardan sonra ise bu göç ve mülteci politikasından geri dönülmeye başlanmıştır ve sınırlamalara gidilmiştir (Giddens, 2011: 549). Birleşik Krallık'ın birçok uluslar arası örgütte kuruculuğu veya asil üyeliği bulunmaktadır. İngiliz Milletler Topluluğu, AB, BM, G8 ülkeleri, G20, NATO, OECD, AGİT, AK bu örgütlerden bazılarıdır. Birleşik Krallık 2016 yılında AB üyeliğinin durumu hakkında referandum yapmış, oylamaya katılanların %52'si ayrılma yönünde oy kullanmıştır. Bunun üzerine Birleşik Krallık AB'den aşamalı olarak çekilme kararı almış ve 2017 tarihinden itibaren iki yıl sürecek olan ayrılma çalışmalarına başladığını duyurmuştur.

#### 4.5.1.2.2 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi

İngiltere'de kapitalist basın diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi uzun bir gelişme tarihine sahiptir. Bugün de basın, kapitalist sistemin özel teşebbüsün elinde ve hizmetinde kullanılmaktadır (Erdoğan, 1995: 103). İlk haber mektupları ticari topluluklar arasında 1620'de dolaşmaya başlamış ancak Krallık ve Parlamento arasında çatışmaların patlak verdiği 1641 yılına kadar bu haberlerin yayınlanması yasaklanmıştır (Hallin and Mancini, 2004: 199). Haber mektupları basılarak ilk haber kitapları ortaya çıkmıştır. Londra'da çıkan Treve Encounter bu haber kitaplarının ilk örneğidir. Bildiri mektupları, seçkin öyküler, uçan sayfalar gibi yayım biçimleri daha sonra gazeteciliğin doğmasının öncülü olmuştur (Jeanneney, 2009: 26). İlk gazete 1665 yılında yayınlanmıştır. Boston News Letter ise 1704 yılında yayınladığı reklam ile gazetelerde reklamı icat eden ilk gazete olmuştur (Thussu, 2000). 1695 yılında yürürlükten kaldırılan "Licensing Act" (önceden alınan izin) ile Büyük Britanya'da 1702'den 1735'e kadar yayınlanacak olan ilk günlük gazete Daily Currant çıkmıştır (Jeanney, 2009: 39). Modern basın ise ilk defa 1896 yılında doğmuştur (Tunstall,

1992: 239). Ticari basının erken dönemlerden itibaren gelişmeye başladığı tespit edilmektedir.

İngiltere'de basın, özgürlüğünü ve yaşam alanını büyük mücadeleler sonucu kazanmış; diğer Avrupa ülkelerine de ahlaki, siyasi, iktisadi gibi her açıdan bir model olmuştur. İngiliz basınının diğer Avrupa ülkelerinde görülmeyen biçimde gelişmesinde, 17. yüzyılın siyasal mücadeleleri, okur kitlesinin yapısı ve üstün yetenekli kişilerin varlığı etkili olmuştur. Kıta Avrupası'na göre daha yüksek oranda olan okur yazar sayısı, şehirli orta sınıfın genişliği, yetenekli yazarların kitap yanında gazetelere makale yazmaları basının gelişmesine katkı sunmuştur. Okurların gazeteleri yüksek sesle okumak ve yorumlamak için kahvehanelerde toplanmaları, belli bir ücret karşılığı "okuma salonları" na üye olmaları da okuyucu kitlesinin merakını, kültürünü ve özgün doğasını göstermektedir. Yine ülkede Katolik kralı ve monarşiyi benimseyen "muhafazakar"lar ile kralın iktidarını sınırlandırmaya çalışan "liberaller" arasındaki güçlü çekişme ve her iki tarafında ifade özgürlüğünü savunma ve yüceltme yönündeki çabaları, gazetelerin istediklerini yazma ve basma konusundaki özgürlüklerini genişletmiştir (Jeanneney, 2009: 39). İngiliz basınına karşı yapılan adli kovuşturmalar; rüşvet; vergi, para ve hapis cezaları; gazete sayısının yakılması gibi ciddi engellemeler İngiliz basınının mücadelesi karşısında çok da etkili olamamıştır (Jeanneney, 2009: 42). Bu engellemeler ve karşılıklı mücadeleler Birleşik Krallık'ta gazetecilik kültürünün gelişmesine neden olmuştur.

İngiliz basını, neredeyse tamamının özel mülkiyette olması ve herhangi bir yazılı kanun ile düzenlenmemesinden dolayı televizyon yayıncılığından farklılık göstermektedir. Birçok Avrupa ülkesinin aksine İngiliz basını yerel olmaktan ziyade yaygındır. Yaygın dolaşım, yazılı basının üçte ikisini oluşturmaktadır. Yaygın basın hala rekabetten çok etkilenmektedir. İngiltere'de modern basın parti sisteminden çıkmıştır, güçlü bir işçi basınına sahiptir. 1950'lere kadar pazarda geniş bir yer tutan partizan gazeteleri 1960'lara gelindiğinde gazetecilik özerkliği ve mesleki bilincin artmasından dolayı daha az partizan olma eğilimde olmuş ve ülkenin siyasi görüş dengesini sağlamaya başlamışlardır (Curran ve Leys, 2005: 204). Orta-üst elit okuyuculara hitap eden kaliteli basın ile orta-alt düzey okuyuculara hitap eden sansasyonel/tabloid basına sahiptir. Kitle basını ile kaliteli basın arasındaki keskin

ayrımla karakterize edilen sınıfsal katmanlı bir gazete pazarına sahiptir (Hallin ve Mancini, 2004:205). Yaklaşık olarak 1286 adet sabah veya akşam baskısı olan günlük, haftalık, ondört günlük ve pazar günleri basılan yerel ve bölgesel gazete bulunmaktadır (Bromley, 2007: 45). Büyük Britanya'da yaygın gazete olarak 12 günlük sabah gazetesi ve 9 pazar gazetesi bulunmaktadır. The Daily Telegraph ve The Times (merkez sağ, muhafazakar); The Guardian (merkez sol), The Sun ve Daily Mail (sağcı, muhafazakar, popülist); News of The World ve Financal Times günlük gazetelere örnektir. İlk kez 1791 yılında yayınlanan "The Observer" dünyanın en eski yaygın pazar gazetesi olarak kabul edilmektedir. Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda'da çoğunlukla yerel ve bölgesel haberler sağlayan 90 sabah ve akşam gazetesi ile haftalık veya haftada iki defa çıkan 750 adet bölgesel gazete bulunmaktadır (İnceoğlu, 2004: 253-256). Londra, birçok haber ve fotoğraf ajansının bulunduğu, önemli bir küresel iletişim merkezidir. Reuters, AFX, APTN ve Getty Images gibi uluslararası ajansları ile Press Association (PA) ulusal ajansı ile 100'den fazla yerel ajans bulunmaktadır (Bromley, 2007:50). Liberal basın mülkiyetinde yoğunlaşma görülmektedir.

Avrupa ülkelerinde radyo, Amerika ülkelerine kıyasla daha devletçi bir mantık ve denetim altında işlemektedir. Özellikle İngiltere, ulusal kültürü koruyan devletçi politikalar oluşturma geleneğini sürdüren ülkelerin başında gelmektedir. İngiltere'de radyo uzunca yıllar ulusun kültürel ve eğitsel alanda gelişmesinin bir aracı olarak görülmüş bundan dolayı da ticari yayıncılığa izin verilmemiştir. 1927'den tecimsel radyonun kurulmasına izin verilen 1972 yılına kadar BBC radyo yayınlarını tekeline almıştır (Tekinalp, 2003: 93). BBC, radyonun ticari model dışındaki modelinin bir örneğidir. Aslında BBC'nin kökeninde Marconi, General Electric, Thomson Houston, Western Electric gibi ticari şirketlerin bir araya gelerek özel bir şirket kurma amacı yatmaktadır. Program yapmakla yükümlü olan bu şirketler yayın yapmaya başlamıştır. Ancak 1926'da BBC, kurucularından kurtularak kamu girişimi haline almıştır. Demokrasiyi koruma ve kamu yararını gözetme kaygısı taşıyan İngiliz radyosu, o dönemde "paternalist[14]" şeklinde nitelenen özel bir tarz oluşturmuştur. Kuruluş müdürü hükümet tarafından seçilse bile yöneticiler belli

[14] "Babacan, ataerkil, pederşahi kelime anlamına gelen paternalizm; devletin türlü sınıflar üzerinde babalık ederek bu sınıflar arasında denge kurmaya çalışması işlemi anlamına gelmektedir (www.tdk.gov.tr).

bir siyasi bağımsızlığı koruma konusunda özenli davranmışlardır (Barbier ve Lavenir, 2001: 238). Kuruluş aşamasında tecimsel yayıncılıktan kendini kurtaran BBC radyosu, daha sonraki aşamada siyasal iktidarın dışında özerk bir kurum olarak kendini konumlandırmıştır.

BBC, beş adet yaygın radyo istasyonu, beş adet dijital radyo istasyonu, İskoçya, Galler ve İrlanda'da bölgesel istasyonlar ile 30 yerel istasyonu yönetmektedir. BBC'nin işlettiği beş yaygın radyonun dördü, 2005'te en çok dinlenen beş yaygın istasyon içerisinde yer almıştır (Bromley, 2007: 47). Küreselleşen serbest piyasa ekonomisi ve tecimsel kanalların ortaya çıkmasıyla BBC diğer radyo kanalları ile rekabet etmeye başlamış ve programlarını düzenlemiştir. Yine de bu programlar tamamıyla kitle zevk ve kültürünün egemenliğine terk edilmemiştir. Yayınlarda belli bir düzeyin tutturulmasında ve tarafsızlık ilkesinin korunmasında BBC yerini korumaktadır (Tekinalp, 2003: 93). 1970'lerden sonra kurulmaya başlayan ticari radyoların sayısı günümüzde 300 civarındadır ve bu radyoların büyük çoğunluğu yerel yayın yapmaktadır. Radyo hizmetleri kablo, uydu, internet, cep telefonu gibi çeşitli ortamlardan yapılabilmektedir. En büyük yaygın özel radyo istasyonu ise Classic FM'dir. İngiltere'de üçüncü bir tür olan topluluk radyosunun gelişimi zayıftır. 2005 yılında hükümet yüzlerce korsan yayın yapan radyo istasyonlarına beş yıllık lisans ve başlangıç parası teklif ederek bu yayınlarını meşru kar amacı gütmeyen radyolara çevirmek için ikna çalışmalarına girişmiştir. Reklamcılık gelirlerinin düşük olması, ana sağlayıcıların ticari çıkarları küçük radyoları zor duruma sokmaktadır. Radyo sektörü, birçok yerel istasyona sahip birkaç büyük ticari şirketin hâkimiyeti altındadır (Bromley, 2007: 48). Bu şirketler arasında özellikle Capital, GWR, EMAP ve İskoç Radyosu en ön sırada gelmektedir. Bu şirketler dışında diğer altı şirket ile birlikte neredeyse tüm İngiliz tecimsel radyo bu grupların hâkimiyetindedir. Hedef kitle açısından ise BBC radyonun %53'lük payını, tecimsel radyolar ise %45'ini elinde tutmaktadır (Tunstall, 2004: 265).

Televizyonun gelişimine bakıldığına, ilk defa 1936 yılında yayına başlayan BBC 1; 1955'te kurulan ITV; 1964'te kurulan BBC 2; 1982'de kurulan BBC 4 ve 1997'de ortaya çıkan BBC 5 kamu hizmet yayıncısı olarak tasarlanmıştır. Çeşitliliği sağlamak ve yayıncılıkta kaliteli program yapmak gibi ihtiyaçlar doğrultusunda

şekillenen bu kamu hizmet yayıncılığı hala egemen konumdadır ve toplam görüntüleme süresinin %80'ninden fazlasını oluşturmaktadır (Curran ve Leys, 2005: 201). 1955 yılında Bağımsız Televizyon (ITV- Independent Television) BBC ile rekabet oluşturmak amacıyla kurulan, İngiltere'deki en eski ticari televizyon kanalıdır (Tunstall, 1992: 239). ITV her ne kadar ticari bir yayın olsa da BBC'yi çevreleyen ve onun oluşmasında belirleyici olan "kamu hizmeti" yayıncılığına prensiplerine göre şekillenmiştir (Pekman, 1997: 62). Hükümetten bağımsız olan bu kanal, Britanya medyasının geleneksel modeline göre organize olmaya devam etmiş ve kamu eğitimini amaçlayan bir politika takip etmiştir. 1955'te kurulan IBA (Independent Broadcasting Authority) kablolu şebekeleri besleyen vericileri ve ara istasyonları inşa edip bakımını üstlenir ve reklam ve içerik konusunda kesin kurallara uymasını sağlar. Dördüncü kanal Channel 4 ise çeşitli kablolu şirketlerin desteği ile IBA'nın bir ortağı olarak kurulur. Yayınlanan reklam programları ile finanse edilir (Barbier ve Lavenir, 2001: 281).

1980'lerin başında artık özel televizyon kutupları ortaya çıkarmak, reklam pazarını açmak ve bağımsız yapım kapasiteleri yaratmak için çabalar başlamıştır. Muhafazakar hükümet bu dönemde kablolu şebekeler tarafından sunulan pazara güvenmektedir. 1981 yılındaki işitsellik-görsellik kanunu televizyon pazarını video aktarım şebekeleri etrafında yeniden organize etmiştir. 15 şirket programları 14 değişik bölgeye yaymakla yükümlüdür (Barbier ve Lavenir, 2001: 281). Günümüzde İngiltere'de yaklaşık olarak 400 kanal mevcuttur. NewsCorp tarafından kontrol edilen BSkyB, yaklaşık olarak 8 milyon evin bağlı olduğu büyük uydu sağlayıcısıdır. NTL-Telewest ise yaklaşık 3 milyon eve kablolu hizmet sunmaktadır. Sky, dokuz film kanalı ve beş spor kanalı olmak üzere toplam 26 kanalı işletmektedir (Bromley, 2007: 48). BBC'den başka en büyük İngiliz televizyon kanalları arasında Pearson Televizyon gelmektedir. Pearson Televizyonu, 30'dan fazla ülkede eğlence programları yapan bir kanaldır (Thussu, 2000: 138).

İngiltere'de 2016 yılı verilerine göre 65 milyon nüfusun yaklaşık 59 bini aktif olarak internet kullanmaktadır. Ülkede dijitalleşme oranı %92'yi bulmuştur (We Are Social, 2016). Ülkenin tüm önemli medyalarında çevrimiçi varlıklar vardır, çevrimiçileşme trendi 1994 yılından sonra başlamıştır. Dünyanın en çok ziyaret

edilen, çevrimiçi medya liderlerinden ikisi Guardian ve BBC'dir. Bölgesel ve yerel gazetelerin yüzde 90'nından fazlası web sitelerine sahiptir. 2005 yılında İngiltere genişbant bağlantısı için en hızlı büyüyen Pazar olmuştur. İngiltere'de 2010 tarihine kadar her evin internete erişim hakkına sahip olmasını hedeflemiştir (Bromley, 2007: 49). Ülkede dijital televizyon ve geniş bantlı interneti içeren yeni iletişim teknolojileri yüksek yer kaplamaktadır. Avrupa'da çevrimiçi reklam geliri en yüksek İngiltere'dedir. Avrupa televizyon pazarı içinde şimdiye kadar en geniş ödemeyi yapan İngiltere oldukça zengin pazara sahiptir (D'Arma, 2013: 190).

#### 4.5.1.2.3 Devletin Rolü ve Politik Paralellik Düzeyi

İngiliz basınında yüksek düzeyde politik paralellik vardır. Ticari basının erken dönemde gelişmesine ve bilgi odaklı gazeteciliğe rağmen basının parti yönelimi her zaman ağır basmıştır. Ilımlı çoğulculukla nitelenen Birleşik Krallık'ta politik görüş farklılıkları aslında çok geniş olmasa da, partizanlık eğilimi haber metinlerinde ortaya çıkmaktadır. Özellike 1980'lerden sonra Margaret'in politikaları partizanlığı daha da arttırmıştır. Ulusal basın dışsal çoğulculukla karakterize edilmektedir. Yayıncılık düzenlemesinde ise basındaki politik paralelliğin aksine politik tarafsızlık bulunmaktadır. Yayıncılık alanında devletin rolü sınırlandırılmış, yayıncılık kendini politik kontrolden ayırmış ve güçlü profesyonel modele göre biçimlenmiştir (Hallin ve Mancini, 2004: 207). BBC, sadece İngiltere'de değil dünyada da kamusal yayıncılık hizmeti alanında örnek alınan bir model olarak önemli bir yer tutmaktadır. BBC, devlet eliyle oluşturulmuş özerk bir kamu kuruluşu olarak yayıncılığın idaresini kendisinde toplamıştır ancak nihai kontrol yine devletin elindedir (Pekman, 1997: 14).

Kraliyet Beratına göre bir tüzel kişilik olarak tanımlanan BBC'nin İçişleri Bakanlığı'ndan ruhsat alması gerekmektedir. Bu ruhsat, İçişleri Bakanı'na programlar üzerinde bazı müdahaleler yapabilme hakkı tanımaktadır. Ancak ne ruhsat ne de Kraliyet beratı BBC'nin bağımsızlığı konusunda özel hükümler içermemektedir (Çaplı, 2001: 59). BBC, iktidar partisi tarafından önerilen ve Kraliçe tarafından atanan yönetici grubu tarafından işletilmektedir. Bu heyet kuramsal olarak özerktir. BBC yalnızca ruhsat ücretlerinden gelir elde etmektedir ve bu ücretleri İngiltere Posta Teşkilatı toplamaktadır. BBC'nin gelirleri reklama dayanmadığından,

reklamcıları kaçırma gibi bir endişeleri bulunmamaktadır (Tekinalp, 2003: 93). Yönetim kurulu; parlamentodaki muhalefetin ve BBC'nin görüşleri de alınarak hükümet tarafından beş yıllık süre için seçilen on iki üyeden oluşmaktadır. Bu üyeler atandıktan sonra herhangi bir siyasi kimlik taşımamaktadır. BBC'nin kalkanı olarak görev yapan yönetim kurulu başkanı da hükümet tarafından atanmaktadır. Yönetim kurulu üyeleri arasında genelde bir eğitimci, bir diplomat, bir mali uzman ve bir sendikacının yer almasına dikkat edilmektedir. Yönetim kurulu üyeleri kendi aralarından birini genel müdür olarak iş başına getirmektedir. Yönetim kurulu üyeleri ve atadığı kişilerin genellikle mesleki kariyerlerinin siyasal eğiliminden önde gelen kişiler oldukları tespit edilmektedir (Çaplı, 2001: 61-65). Zaman zaman BBC, devlet ideolojisinin borazanı olarak suçlanmış, hükümetin baskısıyla karşılaşmıştır. Yine de BBC'nin kurulduğu ortam, hükümetlerden ve siyasal partilerden bağımsız bir kurum politikasının ortaya çıkmasına izin vermiştir. Yayın medyasının örgütlenme biçimini daha homojen, milli devlet nosyonuna değer veren daha az sayıdaki İngiliz yönetici sınıfının egemen değerleri ve pratikleri belirlemiştir (Erdoğan, 1995: 104).

BBC'nin kamusal amaçları arasında kamuyu bilgilendirmek, eğitmek ve eğlendirmek; sivil toplumu desteklemek; kültürel gelişimi ve yaratıcılığı teşvik etmek; Birleşik Krallık içindeki tüm ulusları, kültürleri ve geleneklerini temsil etmek; farklı kültürlerle Birleşik Krallık arasında diyalog sağlamak, küresel bir anlayış geliştirmek; gelişen iletişim teknolojilerini ve hizmetlerini kamu yararına sunmak gibi hedefler koymuştur. Bu hedeflere ulaşırken kendisine yayın ilkeleri belirlemiştir. BBC Yayın ilkeleri kılavuzunda tarafsızlık ve fikir çeşitliliği; gerçeklik ve doğruluk; editoryal dürüstlük ve bağımsızlık; hakkaniyet; hesap verme yükümlülüğü; kamu yararının gözetilmesi gibi ilkeler yer almaktadır. BBC'nin Yıllık Raporu'nda halkın BBC'den her zaman için en yüksek yayın standartlarını yerine getirmesinin beklendiği söylenmektedir. Diğer yayıncılara göre BBC daha sıkı bir tarafsızlık, adalet, dürüstlük ve doğruluk içinde olmalıdır. "The Trust" da BBC programlarında bu standartları belirler ve yönetir (BBC Annual Report and Accounts, 2015-2016).

Radyo, Birleşik Krallık'ta da 2. Dünya Savaşı'nın etkili bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Bu dönemde İngilizler Nazi tehlikesine karşılık Alman rakipleri

karşısında BBC radyosu dışarıya yönelik propaganda yayınları başlatmıştır. 1940 yılından itibaren BBC, 16 dilde 51 farklı haber bülteni yayınlamaya başlamıştır. Yenilen ülkelerden gelen sığınmacıların konuk edildiği programlar ile BBC, gerçeği aktarmak ilkesi ile yayınlarını hazırlamıştır (Jeanneney, 2009: 175). BBC'nin aksine "Soldatensender" Birleşik Krallık'ta kendisine bir Alman radyosu izlenimi veren 2. Dünya savaşı boyunca kara propaganda yapan bir kanal olmuştur. Siyasal Savaş Dairesi (Political Warfare Executive- PWE) tarafından yönetilen bu kanal 23 farklı dilde yayın yapmaya başlamıştır. Alman resmi radyo kanalı gibi yayın yapan bu gizli radyo vericisi, özellikle cephedeki askerleri, denizdeki denizcileri, havacıları bir yandan ailelerinin durumu hakkında endişelendirirken diğer yandan da aileleri çocukları hakkında sürekli endişelenmiştir (Akarcalı, 2003: 226-227). Birleşik Krallık, BBC'nin radyo yayınlarını propaganda amacı doğrultusunda kullanmasını değil propagandayı başka radyo kanalının yapmasını tercih etmiştir. Birleşik Krallık'ta radyo ve televizyon yayıncılığının temelleri BBC yayıncılığı ile atıldığından İngiliz medya ve iletişim sisteminde güçlü kamu hizmet yayıncılığı bulunmaktadır.

Birleşik Krallık medyasının bazı karakteristik özellikleri bulunmaktadır. "*Gradualism*", yani aşamalı yavaş değişim, evrimin devamı ve siyasi uzlaşım genel olarak 20. yüzyılda İngiliz medyasını karakterize etmektedir (Tunstall, 1992: 239). Kademeli politika ilkesi gereği, yeni yaygın televizyon kanalları kurulurken aralarında en az on yıl veya daha fazla aralıklar bulunduğu tespit edilmektedir (Tunstall, 2004: 262). Yayıncılık alanındaki önemli gelişmeler geleneksel olarak hep uzun süreli müzakere ve seçkinler arasında yapılan danışmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Köklü değişiklik yapmak yerine, aşamalı olarak birbirini takip eden ardışık süreçler sonucu hedefe ulaşma prensibi bulunmaktadır. İngiliz medya sisteminin oluşum ve gelişim süreci ardışık politikalar olarak nitelendirilmiştir (Çaplı, 2001: 57). Bu yavaş değişim geleneği aynı yüzyılda Batı Avrupa ülkelerinde meydana gelen değişimlerle keskin bir şekilde ayrılır. Almanya, İspanya ve İtalya'da medya mutlakiyetçi kontrol altında görülmektedir. 1945 yılında Fransa ulusal medyanın yeniden doğumu etkileme için ve geçmiş işbirliğini örtmek için girişimde bulunmuştur. Gradualism'den sonra İngiliz medyasının ikinci karakteristiği "*ticarileşme*" ve "*kamu yayıncılığı*" dır. İngiliz medyasının üçüncü karakteristiği bölgesel harcamalarda "*merkezi ve ulusallığın"* altını çizmektedir. Genel olarak

bölgesel unsurlar 20. yüzyılın ilerlemesi olarak inişe geçmiştir. İngiliz bölgesel basını 1918 ve 1939 yılları arasında önemli düşüş görülmüştür ve bu 1945'ten sonra da devam etmiştir. "*Eyes West*", İngiliz medyasının bir diğer uzun soluklu geleneğidir. Her türlü yenilik ve yeni fikirler için Kuzey Amerika'ya bakmıştır. Northcliffe, Amerikan basını tarafından etkilenmiştir. Avustralyalı Amerikan Rupert Murdorch, Kanadalı Roy Thomsonn ve Amerikan Astor ailesi Northcliffe'nin takipçileridir. Beşinci olarak İngiliz medya politika yapımı karşılıklı anlaşma ve ihtiyatlı olma eğilimine sahiptir. İngiltere Amerika'yı takip etmeyi denemiştir ama aynı zamanda bazı politika yapımı bilerek yavaş olmuştur. Son olarak da İngiliz medya politikası "*Muhafazakar Parti tarafından*" yapılma eğilimdedir. İşçi partisi güçlü olduğu zamanlarda herhangi bir karara varabilmek için ayrılma eğilimdedir. Tipik olarak medya kanunları yavaş hareket etmekte ve Muhafazakar Parti içinde işçiler ve muhafazakarlar arasında ve politikacılarla medya endüstrisi lobileri arasında yüksek derecede uzlaşmayı yansıtmaktadır (Tunstall, 1992: 240). İngilizler uzun yıllar uzlaşmacı ve tedbirli olma eğilimini bırakmayarak karma bir neo- liberal sistem geliştirmişlerdir (Işık, 2002: 128). Birleşik Krallık medyasının karakteristik özellikleri ve gelişim tarihi bu ilkelerle açıklanmaktadır.

Birleşik Krallık, 2010 yılında kabul ettiği "Britain's Superfast Broadband Future" adlı projesi ile 2017 yılına kadar Avrupa'nın en hızlı genişbant internetine sahip olabilmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda hükümet süper hızlı internetin hanelere ulaşması için projelere bütçe ayırmıştır. Yerel yönetimlerle, bu alana yatırım yapacak özel sektörle, mimar ve müteahhitlerle ortak planlama ve düzenlemeler yapmaktadır. AB Yakınsama programının bir parçası olarak kabul edilen Süper Hızlı Cornwall projesinin toplam maliyeti 132 milyon sterlin olarak tahmin edilmektedir (UDHB, ty: 5). Birleşik Krallık'ta erişim engellemesiyle ilgili düzenlemeler arasında Çocukları Koruma Kanunu (1978), Cinsel Suçlar Kanunu (2003), Müstehcen Yayınlar Kanunu (1959 & 1964) , Cezai Adalet ve Göçmen Kanunu (2008), Kamu Düzeni Kanunu (1986) yer almaktadır. AB'nin Elektronik Ticaretle ilgili Direktifin uygulanması çerçevesinde İnternet Servis Sağlayıcıların Sorumluluğu İçin Uygulanabilir Direktif hazırlamıştır (Akt. Kılınç, 2010: 420). İngilizler internet alanında kendi kendilerini denetleme yöntemini tercih etmişlerdir. Bu amaç doğrultusunda İçişleri Bakanlığı, Emniyet Teşkilatı ve iki büyük İnternet

servis sağlayıcısı ticaret dernekleri arasında işbirliği yapılmıştır. Bu işbirliği sonucunda "3 R- (Responsibility, Raiting ve Report) Güvenlikli Net" yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım içinde hizmet ve içerik sağlayıcıların sorumlulukları; içeriğin sınıflandırılması ve yasal olmayan içeriğin İnternet İzleme Vakfı tarafından bağımsız kurula ihbar edilmesi yer almaktadır (Çaplı, 2001: 92).

İnternet İzleme Vakfı (İİV) 1996 yılında İngiliz İnternet endüstrisi tarafından kendi kendini düzenleme birimi olarak kurulmuştur. Peter Dawes, İngiliz İnternet Servis Sağlayıcıları ve Londra İnternet Değişimi ile birlikte çabalara öncülük etmiştir. İİV temelde iki hedef etrafında görevlendirilmiştir. Bu görevlerden birincisi potansiyel olarak yasadışı çevrimiçi içeriği rapor etmek üzere kamu ve profesyoneller için bir telefon hattının sağlanmasıdır. Çağrı hattı, oldukça dar bir çerçevede o dönem gündemde olan çocuk pornografisine odaklanmıştır. Bu vakfın ikinci temel görevi ise kullanıcılara kendi internet içeriklerine erişimlerini düzenlemelerine izin vermek için bir derecelendirme sisteminin gelişimine yardımcı olmak olarak belirlenmiştir. Dünya Çapında Ağ Konsorsiyumu (The World Wide Web consortiom), bu derecelendirme sisteminin gelişimini kolaylaştırmak için İnternet İçerik Seçimi Platformu (Platform for Internet Content Selection ) yaratmıştır (Mueller, 2010: 191). İİV, çocuklara yönelik cinsel istismarla mücadelede güncel verileri ve gelişmeleri yıllık olarak raporlarla yayınlamakta ve cinsel istismarla mücadele alanında çalışan herkese bu verileri vermek ve onları cesaretlendirmektedir. 2016 raporuna göre, her 5 dakikada bir çocuk istismarına yönelik sayda değerlendirilmektedir. Her 9 dakikada bir ise çocukların cinsel istismara uğradıkları görülmektedir. Eskiden Kuzey Amerika'nın ev sahipliği yaptığı sitelerden gelen video ve resimlerin gittikçe Avrupa'ya kaydığını tespit etmişlerdir. Özellikle Hollanda'daki sitelerin bu istismara yönelik video ve resimlere yer verdikleri saptanmıştır. Avrupa'daki çocuk istismarına yönelik içeriklerin %60'ı Avrupa'dan, % 37'si Kuzey Amerika'dan sağlanmaktadır (IWF Annual Report: 2016).

#### 4.5.1.2.4 Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik

İngiliz basınında yüksek politik paralellik, partizanlık ve müdahaleci sahiplerinin önerileri doğrultusunda profesyonelleşmenin daha az gelişmiş olduğu ve süreklilik gösterdiği söylenebilir. Basının araçsallaştırılması yok değildir. Murdoch'un sahip olduğu politik güç, araçsal anlamda önemli ölçüde görülebilir. Ancak Birleşik Krallık'ta yapısal mekanizmalar daha önemlidir ve medyanın göreli özerkliği daha büyüktür. Burada diğer tüm liberal ülkelerdeki gibi gazetecilerin haber sunumu ve seçiminde kendi kriterlerine sahip olmaları bakımından yüksek düzeyde profesyonelleşme görülmektedir. İngiltere güçlü sendikal hareketlenmeler ile daha güçlü bir ortak örgütlenmeye sahiptir (Hallin ve Mancini, 2004: 222).

İngiltere'de çağdaş hesap verme araçlarının kökenleri 1884 yılında kendilerini mesleki durum ve etik kodlar aracılığıyla bulvar gazeteciliğinden ayıran Ulusal Gazeteciler Derneği (The National Association oj Journalists) (Günümüzde Gazetecilik Enstitüsü, Institute of Journalism, IOJ) kurucusu olan kişinin gazetecilik çalışmalarına borçludur. Şimdilerde daha etkili ve büyük olan Ulusal Gazeteciler Birliği (National Union of Journalism NUJ) 1907 yılında IOJ'dan ayrılmıştır. Ulusal Gazeteciler Birliği'nin resmi hesap verme araçları için lobisine rağmen, sadece 1952'de "karalama eylemi" kanunlaştırılmıştır. Sektör, kanuni düzenlemeden kaçınmak için 1952'de Basın Genel Konseyi'ni (General Council of the Press, GCP) kurmuştur. 1963 yılında mesleki rehberlik ve şikayet çözümlerine odaklanmak için Basın Konseyi (the Press Councill, PC) kurulmuştur; ancak konsey eleştirileri cevaplamada yavaş kalmıştır.

1991 yılında Basın Konseyi yerine kurulan İngiliz Basın Şikâyetler Komisyonu (Press Complaints Commission, PCC) kurulmuştur. (Jempson ve Powell, 2011: 199). Medya süreci giderek artan denetim altına girmiştir. 1970'lerden itibaren sivil toplum örgütleri medya düzenleme reformlarını ve gazetecilik çıktılarını geliştirmeyi amaçlamaktadır (Jempson ve Powell, 2011: 195). Basın özgürlüğü ve medya düzenlemesi, sorumluluk ve lisans; kamu yararı ve halkın çıkarı; bilgi hakkı ve kişisel gizlilik arasında gerilim olan İngiltere'nin sıcak gündem konusudur. Birçok gazeteci ve editör kanun ve düzenlemelerin kendilerine oldukça fazla kısıtlama

getirdiklerini iddia etmektedir. Etik olmayan yönetimlerle zarar gören sivil toplum örgütleri ve bireyler medya profesyonellerinin yeteri kadar öz kısıtlama göstermediklerini söylemektedir (Jempson ve Powell, 2011: 215).

Okuyucu mektupları uzun yıllardan beri ulusal ve yerel basının popüler unsurlarındandır. İngiltere'de kadın ve azınlık grupları çoğu zaman NUJ üyelerinin destekleri ile daha adil sunum için talepte bulunmaktadırlar. Medyadaki ırkçılığa karşı kampanyalar basındaki ayrımcı dil ve hikayeleri azaltmıştır. Örnek gazetecilik ödüllerinin verilmesi daha bilinçli, daha adil ve doğru haberciliği cesaretlendirmek için kullanılmaktadır. 1965 yılında Mary Whitehouse tarafından Ulusal İzleyici ve Dinleyici Derneği (National Viewers' and Listeners' Association) televizyonun temizlenmesi amacıyla kurulmuştur. Şimdilerde "Mediawatch" olarak adlandırılan bu dernek için şiddet, pornografi ve küfür gibi zararlı içeriğe karşı toplumsal sorumluluk kampanyaları yürütmüştür. Sivil toplum örgütleri ve akademisyenleri içinde barındıran Basın ve Yayın Özgürlüğü Kampanyası (The Campaign for Press & Broadcasting Freedom) 30 yıldan beri mülkiyet ve kontrol, medya politikası, sunum ve medya hesap vermesi gibi sorunlar üzerine odaklanmaktadır. 1983 yılında kurulan "İzleyici ve Dinleyicilerin Sesi" (The Voice of the Listener & Viewer), 1992' de kurulan "Medya Güven" (The Media Trust), 2001 yılında başlayan "Medialens" projesi, Mailwatch gibi vatandaş blogları da diğer araçlara örnektir (Jempson ve Powell, 2011: 208-211). Birleşik Krallık'ta çeşitli aktörlerin medya denetim sürecine katkıları görülmektedir.

İngiltere'nin medya ve iletişimi düzenleyici ana yasal organ "İletişim Ofisi" (The Office of Communication, Ofcom)'dur. Ofcom örgütel olarak hükümetten ayrılmıştır ve hükümetten ayrı olarak yönetilmektedir. Ofcom'dan önce, İngiltere'de özel yayıncılığı denetlemek, düzenlemek ve yayın lisanını vermek üzere Bağımsız Yayıncılık Otoritesi (IBA) faaliyet göstermiştir. Daha sonra IBA'nın adı değişerek Bağımsız Televizyon Komisyonu (ITC) olmuştur. ITC, 1991-2003 yılları arasında yayıncılığı düzenlemiştir. Medya, telekomünikasyon ve enformasyon teknolojileri arasındaki yöndeşme olgusunun giderek artmasından dolayı yayıncılık alanını düzenleyen ITC ile telekomünikasyon alanını düzenleyen OFTEL' 2003 yılında Ofcom adı altında birleştirilmiştir (Çaplı, 2001: 90; Öksüz, 2004:22).

Bu kurumların dışında Kültür, Medya ve Spor Bakanlığı (Department for Culture, Media and Sport, DCMS) ile İş, Yenilik ve Beceriler Birimi (Department for Business, Inniovation and Skills, BIS) medya ve iletişim konusunda sorumlu iki hükümet organıdır. Adil Ticaret Ofisi (The Office of Fair Trading, OFT) ile Rekabet Komisyonu (Competition Comission) medya ve iletişim pazarındaki rekabet araştırmasını üstlenen iki rekabet otoritesidir. Basın Şikayet Komisyonu (Press Complaints Comission, PCC), Reklam Standartları Otoritesi (The Advertising Standart Authority, ASA), İnternet İzleme Vakfı (Internet Watch Foundation, IWF), Talep Üstüne Televizyon Yetkilisi (The Authority for Television on Demand, ATVOD), İngiliz Filmleri Sınıflandırma Kurulu (The British Board of Film Classification, BBFC) ile PhonePayPlus ve Bağımsız Mobil Sınıflandırma (Independent Mobil Classification IMCB) gibi kendini düzenleyici veya ortak düzenleyici kurullar da bulunmaktadır (D'Arma, 2013: 181). Baskı altındaki yayın kuruluşlarına meslek kuruluşları, sendikalar, konseyler ve bazı baskı grupları da yardım etmektedir. Ulusal Gazeteciler Sendikası ve Yayıncılık Eğlence Ticaret Birliği (BETA) BBC'de faaliyet gösteren iki büyük sendika arasında yer almaktadır. BBC çalışanlarının yarısından fazlası sendikaya üyesidir. Sendikalar çalışma koşulları, ücretler konusunda görev yapmakta atama ve terfilere karışmamaktadır. Sendika temsilcisi, BBC'den şimdiye kadar kimsenin siyasal anlamda bir kıyıma uğramadığını açıklamıştır (Akt. Çaplı, 2001: 69). Sendikalar ve meslek örgütleri Birleşik Krallık'ın en büyük kamu hizmeti yayıncısı olan BBC'nin denetim araçlarından biridir.

Channel 4'ün "Cevap Hakkı" (1982-2001) (Right to reply) programı, haftalık yayınlanan "Broadcast" dergisi, yirmi yıldan beri radyo sektörüyle ilgili yayımlanan "The Radio Magazine", haftalık yayınlanan "Media Guardian" ile her Pazar günü yayınlanan "The Observer" editoryal kararların, medya içeriklerinin ve şikayetlerin tartışıldığı diğer araçlara örnek gösterilmektedir (Jempson ve Powell, 2011: 205). BBC, kendi programlarına rehberlik ve kamuoyuyla iletişimini sürdürmek için içsel denetleme ve dışsal danışma birimi geliştirmiştir. BBC kendi şikayet prosedürüne sahiptir. 2003'ten itibaren de BBC içeriklerinin düzenlenmesi için Ofcom, bazı sorumluluklar üstlenmiştir. Kamu müzakerelerinden sonra planlanan ve güncellenen Ofcom'un kapsayıcı yayıncılık kodları standartları belirlemektedir. Ofcom politikası

ve içeriği, ulusal bölgesel Danışma Kurulu uzmanlarınca etkilenmektedir. Ofcom, çocuk hakları, engelli insanlar, yaşlılar, kültürel çeşitlilik, mülkiyet ve kontrol, istihdan, ruhsat verme, teknik kalite, telefondan uydu yayıncılığına kadar elektronik medyanın tüm formlarına kadar çeşitli konularda çözüm bulmaktadır. Elli yıldan beri BBC dinleyici izleyici yorumlarının cevaplandığı düzenli radyo ve televizyon programlarına sahiptir. The Editors gibi ikilem ve sorunların paylaşıldığı, editoryal kararlarını açıkladığı okurları ile doğrudan iletişim kurabildikleri personel bloglarını kullanmaktadırlar (Jempson ve Powell, 2011: 203-204).

Ofcom'un işlev ve görevleri geniş kapsamlıdır. Radyo ve televizyon yayıncılığı lisanslarını vermekte, lisans koşullarına uygunluğu denetlemektedir. Radyo ve televizyon için mahremiyet ve tarafsızlıkla ilgili program standartlarını oluşturmaktadır, programların Ofcom'un yayıncılık kodlarına uygunluğunu kontrol etmektedir. Her beş yılda bir Kamu Yayıncılığını, üç yılda bir de medya mülkiyeti kurallarını gözden geçirmektedir. Reklam, sponsorluk ve ürün yerleştirme programlamasını yapmaktadır. Bilgilendirme politikası için araştırmalar yürüterek medya okuryazarlığını teşvik etmektedir. Kamu yararını göz önünde bulundurmaktadır (D'Arma, 2013: 182). Ofcom, yayıncılık lisans koşullarının veya ahlaki kodların ihlali durumunda radyo ve televizyon yayıncılarına karşı yaptırım uygulamak için yasal bir güce sahiptir. Bu süreç genellikle izleyici ve dinleyicilerden gelen şikayetlerle başlamaktadır. Yayıncı kuruluşlar etik kodları ve lisans koşullarını kasten, ağır şekilde, tekrarlayan biçimde ve umursamaz şekilde ihlal ediyorsa Ofcom'un lisansı kısaltma, ara verme veya geri alma; para cezası kesme ve reklam ve program tekrarlamama gibi yaptırım güçleri bulunmaktadır. Ofcom, Kültür, Medya ve Spor Bakanlığı tarafından beş senelik süre ile atanan 10 kişilik bir yönetici konseyinden oluşmaktadır. Bütçesinin üçte ikisi hükümet tarafından geri kalanı da medya kuruluşlarından elde edilen gelirlerden sağlanmaktadır (D'Arma, 2013: 186). Ofcom, yıllık olarak rapor yayınlama ve bunu hükümete sunma gibi yasal bir göreve sahiptir. Yıllık raporun her sene Temmuz ayı içerisinde internet sitesinde yayınlanması zorunludur. Bu yıllık rapor içerisinde çözümlediği tartışmaların ve faaliyetlerinin özeti sunmaları gerekmektedir.

#### 4.5.1.2.5 Birleşik Krallık Medyasının Ekonomi Politiği

Birleşik Krallık'ta geniş, karışık ve olgun bir basın pazarı bulunmaktadır. Roberts Maxwell, Rupert Murdoch ve Stevens pazar günü gazete satışlarının %82'sini diğer günler ise %73'ünü elinde bulunduran üç önemli isimdir (Keane, 2015:79). Yaygın basın mülkiyeti sekiz şirket tarafından paylaşılmaktadır. 2005 yılında pazarın yüzde 55'ini News International ve Daily Mail & General Trust paylaşmıştır. Trinity Mirror %16'sını, Northern & Shell ise % 14.5'unu kontrol eden dört önemli medya grubudur. Bölgesel ve yerel basında da benzer şekilde beş şirket 700'den fazla gazete ile pazarın yüzde 72.5'ini kontrol etmektedir. Trinity Mirror, Associated, Northcliffe, News International, Daily Mail & General Trust ile News International bu pazarın hakimi şirketler arasındadır (Bromley, 2007: 45). Gazete pazarı tabloid/popüler ile kaliteli dilim olarak ikiye bölünmüştür. Televizyon sektöründe ve ulusal gazetecilikte egemen konumu elinde tutan Rupert Murdoch'un News Corpu ile birlikte çapraz medya mülkiyeti yoğunlaşması bulunmaktadır (D'Arma, 2013: 190). Murdoch, uluslararası medya imparatorluğunun sürekli büyüyen şirketi haline gelmiştir. Birleşik Krallık'taki Sunday ve (daily) Times Murdoch'un en büyük iki yaygın gazetesini oluşturmaktadır (Bagdikian, 2016: 45).

İngiliz basın pazarı göründüğü kadar rekabetçi bir yapıda değildir. Son 50 yıldır bağımsız bir grup tarafından hiçbir yaygın gazete çıkarılmamış veya bu gazeteler bağımsız kalamamıştır. Gazete pazarındaki bu oligopol, yüksek giriş maliyetleri ile hala korunmaktadır. 1980'lerden sonra yeni baskı teknolojilerinin pazara girmesinden sonra bile, yeni bir yaygın gazete çıkarmak yaklaşık 20 bin pounda mal olmakta ve bu nedenle büyük sermaye grupları dışında küçük grupların pazara girmesi engellenmiş olmaktadır. İngiliz basını hissedarlarının dışında başka birçok etkiye daha maruz kalmaktadır. Dış siyasi gelişmeler, haber kaynağı rekabeti, gazetecilerin profesyonellik hisleri, okuyucuların istekleri ve toplumun kültürel kalıpları ile şekillenmektedir (Curran ve Leys, 2005: 205). Liberalleşme politikalarının basında çeşitliliği sağlamaya yetmediği, basın pazarının birkaç büyük şirket tarafından paylaşıldığı tespit edilmektedir.

1985 yılında Thatcher Hükümeti, ABD'nin "*açık kapı*" politikalarını takip ederek İngiliz Telekom'un %51'ini özelleştirmiştir. Bu özelleştirme ile devletin telekomünikasyon alanındaki müdahalelerini azaltmayı amaçlamışlardır. Amerika, Birleşik Krallık ve Avrupa tarafından telekomünikasyondaki kamu hizmet yayıncılığından özelleşmeye doğru değişim ve serbestleştirme politikaları uluslararası iletişim politikaları üzerinde önemli bir etki yapmıştır. CNN'den sonra dünyanın en büyük ikinci uluslar arası haber kanalı olan BBC World, 24 saat haber ve bilgi kanalı olarak 187 ülkede 55 milyondan fazla evde izlenmektedir (Thussu, 2000: 83). Thatcher hükümetinin serbest piyasa, devletin küçültülmesi, özelleştirme politikaları televizyon ve kamu yayıncılığı alanını dönüştürmüştür. 1990'larda Margaret Teatcher'in Rupert Murdoch'u İngiliz uydu televizyonunun efektif bir tekeli olarak ödüllendirmesi İngiliz medya tarihinin dönüm noktası olmuştur (Tunstall, 2004: 262). Murdochlaşma olarak adlandırılan medyadaki bu tekelleşme süreci hem Birleşik Krallıkta hem de 1990'larda Murdoch'un yayın yaptığı ve rol oynadığı diğer ülkelerde hızlıca medya pazarını değiştirmiştir (Thussu, 2000: 112).

1990 Yayın Yasası kaliteyi arttıran, tüketiciye seçim hakkı tanıyan, rekabeti teşvik eden ve liberalleşme yolunda daha esnek kurallar getiren bir düzenleme olmuştur. Bu yasalar, yayın kuruluşlarına çapraz mülkiyet ve mülkiyet yoğunlaşması gibi konularda daha az sınırlandırmalar öngörmüştür. Yine de o dönemde Avrupa ülkeleri arasında en katı düzenlemeler arasında sayılmıştır. 1993 yılında medyanın önde gelen isimleri İngiliz Medya Endüstrisi Grubu'nu kurarak hükümete bu yasal düzenlemelerin ve sınırlamaların yumuşatılması için baskı yapmışlardır. Bu baskılar sonucunda "izleyici-oranı modeli" hükümet tarafından kabul edilmiştir. 1996 Yayın yasası ise özelleştirme önündeki bazı kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bu yasa ile uluslar arası alanda rekabet edebilecek güce sahip şirketlerin gelişiminin özendirilmesi ve yeni iletişim teknolojileri alanında yatırımların cazip hale gelmesi için düzenlemeler yapılmıştır (Çaplı, 2001: 84-88).

#### 4.5.1.2.5.1 Ara Değerlendirme

Parlamenter demokrasi ile yönetilen anayasal monarşi olan Birleşik Krallık, merkezi bir siyasal yapıya sahiptir. Dünyanın en eski ve hatta ilk demokrasi belgelerinden biri kabul edilen Magna Carta'nın çıktığı bu topraklarda, güçlü yasal

rasyonel otorite bulunmaktadır. Siyasal kültürüne bakıldığında erken demokratikleşme, ılımlı çoğulculuk, güçlü refah devleti görülmektedir. Hallin ve Mancini'ye göre İngiltere, demokratik ortaklık ve liberal modelin her ikisinin birden özelliğini göstermektedir. Bununla birlikte İngiltere'yi liberal model içerisinde ele almışlardır. İngiltere'de yazılı basın alanında parti ve işçi basını geleneğine paralel olarak yüksek derecede politik paralellik görülürken, bu paralellik düzeyi yayıncılık alanında daha düşüktür. Yayıncılık alanı, tüm dünyaya örnek olan BBC'nin profesyonel modeline göre şekillenmiştir ve politik tarafsızlık vardır. Basın çok erken tarihlerden itibaren gelişmiştir. Gazetecilik mesleğinin profesyonelleşmesi yüksektir ve kurumsallaşmış öz düzenleme mekanizmaları bulunmaktadır. Kayırmacı sistem veya medyanın devlet tarafından araçsallaştırılması ise bulunmamaktadır. Radyo, televizyon ve bilgi iletişim teknolojilerinin de erken dönemde gelişmeye başladığı ve ticarileştiği tespit edilmiştir. Güçlü merkeziyetçi siyasal yapısına paralel olarak Birleşik Krallık medyası yaygın ağırlıklıdır.

Siyasi kontrolden arındırılmış, profesyonel kamu hizmet modeline göre örgütlenen BBC'nin yöneticileri de, tıpkı diğer kamu hizmet yayıncılarında olduğu gibi hükümet ve meclis tarafından seçilmektedir. Nihai kontrolun devletin elinde olduğu BBC'nin tarafsızlığı ve özerkliği diğer kamu yayıncıları gibi zaman zaman tartışılmaktadır. Hem radyo televizyon yayıncılığı hem telekomünikasyon düzenlemeleri, Hükümet tarafından atanan üyelerden oluşan Ofcom adlı bağımsız idari denetim mekanizmaları tarafından yürütülmektedir. Dünyanın ilk sanayileşen ülkesi olan ve günümüzün de en büyük ekonomileri arasında yer alan İngiltere'de medya yoğunlaşması yüksek düzeyde görülmüştür. Özellikle küresel medya aktörlerinin medyada çoğulculuğu ve çeşitliliği engellediği tespit edilmektedir. İngiltere'de medya politika yapım süreci kuruluşundan itibaren içsel faktörlere ve ulus içi aktörlere göre şekillendirilmiştir. Özellikle Muhafazakar Parti'nin medya politikalarının değiştirilmesi sürecinde etkili olduğu tespit edilmektedir. Bununla birlikte 1980'lerden itibaren medya alanı ABD'ye; AB, BM DTÖ gibi ulus ötesi kuruluşların anlaşmalarına göre şekillendirilmiştir. Politika yapım sürecinin içeriden dışarıya doğru genişlediği görülmektedir. 1980'lerden sonra refah devleti uygulamalarından adım adım geri çekilmesi ile kamu yayıncılığı hizmeti de farklı bir aşamaya girmiştir. Yine de ülkede toplam izleyici / dinleyici sayısının yarısından

fazlası, BBC gibi kamusal hizmet yayıncılarını tercih etmektedir. BİT alanında teknoloji üretme ve dağıtma kapasitesi olan, kendine yeten bir bilgi toplumudur. Ağ politikasını stratejik modele göre oluşturduğu tespit edilmektedir.

#### 4.5.1.3 İtalya'nın Kitle İletişim Sistem ve Politikaları

Roma uygarlığının önemli mirasçılarından biri olan İtalya, Rönesans'ın başladığı ve yayıldığı ülke olarak tarihte önemli bir konumdadır. 20. yüzyılda anayasal monarşi, faşist yönetim, sürekli hükümet değişiklikleri ile siyasi anlamda karışık bir yüzyıl geçiren İtalya, ekonomik olarak da rekabet gücünü diğer Avrupa ülkelerinin karşısında yitirmektedir. Bu kısım altında kısaca İtalya'nın siyasi, ekonomik ve sosyo kültürel özelliklerinden bahsedilip, tarihsel gelişim süreci çerçevesinde kitle iletişim sistemlerinin analizine geçilmektedir. Hallin ve Mancini'ye göre İtalya, kutuplaşmış çoğulcu model ülkeleri arasında yer almaktadır. İtalya'da ticari basının geç gelişimi, elit merkezli basın ve düşük tiraj; yüksek düzeyde politik paralellik, dışsal çoğulculuk ve partizanlık eğilimi; yayıncılıkta hükümet veya parlamenter temsil modeli; devletin düzenleme ve denetlemede sınırlı müdahalesi; vahşi deregülasyon; düşük düzeyde profesyonelleşme ve öz denetim mekanizması ile rasyonel yasal otoritenin gelişmemesine paralel olarak basının araçsallaştırılması ve kayırmacı sistem vardır. Bu kısımda yeni değişkenler eklenerek ve güncel verilerden yola çıkılarak İtalya'nın kitle iletişim sistem ve politikaları yeniden ele alınmaktadır.

##### 4.5.1.3.1 Siyasi, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapının Gelişimi

İtalya, batı uygarlığının temelini oluşturan en önemli iki ilkçağ uygarlıklarından biri olan Romalıların günümüzdeki en önemli mirasçısı olarak kabul edilmektedir. Tanilli'ye göre Batı uygarlığının fikri temellerini Yunanlılar kurmuşsa, idari ve hukuksal temellerini de Romalılar kurmuştur (Tanilli, 2010: 41). Roma uygarlığı üç kez çeşitli milliyetleri bir araya getirmiştir. Bunlardan birincisi silah gücüyle oluşturulan devlet birliği, ikincisi kilise birliği üçüncüsü ise Roma hukukunun kabulü şeklinde olan hukuksal birliktir. Schwarz'a göre Roma'nın tarihsel görevi ve tarihte oynadığı rolün önemi, Roma'nın evrensellik ilkesinin milliyet

ilkesinden üstün tutulmasından gelmektedir (Akt. Tanilli, 2010: 44). Orta çağ ve yeni çağda kent devletler tarafından yönetilen İtalya 1861'de birleşerek çağdaş anlamda bir devlet haline gelmiştir. 1848 Albertine Anayasası ile birlikte, İngiliz siyasal sistemine benzer şekilde üst sınıf üyelerinden oluşan bir parlamento ile birlikte anayasal monarşi sistemine geçilmiştir. İdari sistemde Fransızlardan etkilenilerek, Napolyon'un ilkelerine dayalı güçlü bir merkezileşme sağlanmıştır. Bu sistem yerel güçlerin hükümet tarafından atandığı; bölge ve illere çok az güç aktarımı yapan bir yönetim sistemi getirmiştir. 1882 yılında birleşik İtalya'da yaşayan yaklaşık 30 milyon nüfusun 2 milyonunun oy kullanabildiği reformlar yapılmış, 1913 yılına kadar politik haklar sınırlı olmuştur. Yeni İtalyan parlamentosunda kitle partileri yerine gevşek siyasi oluşumlar var olmuştur (Hibberd, 2008: 23). Fransız devriminin etkileri ile sınırlı bir demokrasi anlayışı benimsenmiştir.

İki dünya savaşı sırasında İtalya'da ortaya çıkan faşizm, daha sonra Avrupa'nın diğer ülkelerinde de savaşın kitlelerde yarattığı düzensizlik, anarşi ve istikrarsızlık ortamlarına tepki olarak otoriter rejimlerin Avrupa'da yeniden kurulmasını sağlamıştır. 1. Dünya Savaşı'nda yenen devletler arasında yer almasına rağmen sömürgelerin dağıtımında İtalya'ya bir şey verilmemesi, ekonomik sıkıntılar ve ülke içinde işlerin karışması sonucunda sendikalizm, sosyalizm komünizm gibi fikir akımları ortaya çıkmıştır. 1919 ve 1922 arasında yapılan seçimlerde dört kez hükümet değişmiş ve otoritesini kaybetmiştir. Faşist Parti lideri Benito Mussolini İtalya'nın bu durumundan faydalanmaya çalışmıştır. 1922 Ağustos ayında işçilerin greve çıkması üzerine Faşist Parti'nin Kara Gömleklileri Napoli'den Roma'ya yürüyerek hükümet darbesine hazırlanınca Kral, hükümeti Faşist Parti'ye vermiştir. 1922'den 1943'e kadar sürecek olan Mussolini faşist diktatörlüğü başlamıştır (Armaoğlu, 1991: 171). Muhalif partilerin kapatıldığı, bireysel özgürlüklerin olmadığı faşist bir devlet anlayışı İtalya'ya hakim olmaya başlamıştır.

Faşizmin doğuşu, gelişmesi ve ölmesi 25 yıl sürmüştür. Liberal hümanizm, siyasal demokrasi, Marksizm ve parlamenter rejime karşı çıkılmış, hükümet başkanının lehine işleyen sınırsız bir diktatörlük kurulmuştur. Kişileştirilen iktidar tek partiye dayanmıştır. Her şeyin devlet için olduğu, hiçbir şeyin devletten ayrı ve üstün olmadığı bir anlayışla devletin çıkarı her türlü eylemin gerekçesi haline

getirilmiştir (Michel, 2011: 26). İtalya'da faşizm; önceden belirlenmiş bir plana dayalı ve kesin bir çizgi doğrultusunda değil; genellikle savunmada kalarak ve olayların akışına göre hareket ederek gelişmiştir. Mussolini çıkardığı olağanüstü hal yasaları ve kararnameleri ile yetkilerini arttırarak ülkeyi yönetebilmiştir. 1928 yılında çıkardığı tek partili seçim yasası ile Büyük Faşist Konsey tarafından seçilen "ulusal liste" seçmen grubuna sunularak seçimler basit bir formalite haline getirilmiştir. 1930'lu yıllardaki dünya ekonomik krizinden milliyetçilik hamlesi ile çıkmaya çalışmıştır. 1934'lü yıllarda faşist parti üye sayısını katlayarak bir kitle partisi haline gelmiştir (Michel, 2011: 32). 2. Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında giren Mussoli'nin iktidarı 1944 yılında müttefik güçlerin Roma'ya girmesi ve Mussolini'nin idam edilmesi ile sona ermiştir. Faşizm sonrası İtalya'da anayasal monarşiden parlamenter cumhuriyet yönetimine geçilmiştir.

Günümüz İtalyan devleti demokratik parlamenter sistemle yönetilen üniter bir cumhuriyettir. 630 üyeden oluşan Temsilciler Meclisi ile 315 üyeden oluşan Senato olmak üzere iki meclisli, parçalı yapıya sahip bir parlamento bulunmaktadır. İtalya'da, anayasa ve yasalara uygu olarak faaliyette bulunan bölge, il ve komünler olmak üzere üç kademeli yerinden yönetim kuruluşları bulunmaktadır. 15 bölge ile birlikte aralarında Sicilya, Sardunya, Trentino Alto Adige'nin de olduğu 5 otonom bölge vardır. Hem bölgelerde hem de illerde seçilmiş yöneticiler ve meclis bulunmaktadır (Tortop, 1996: 63- 64). İtalya Cumhuriyeti'nin siyasal yönetim şeklinin dayandığı 1948 Anayasası faşist sisteme karşı bir tepki olarak ortaya çıktığından güçlü bir yürütme kurgulanmamış, veto makamlarının çokluğuyla dikkat çeken bir parlamenter sistem ortaya konulmuştur. 1990'lardan itibaren II. Cumhuriyet'e geçildiği kabul edilmiştir. Tek partinin merkezde olduğu koalisyonlar ile hükümet istikrarsızlığına dayanan I. Cumhuriyet'in aksine II. Cumhuriyet'te parlamenter sistemi oydaşmacı modelden Westminster modeline dönüştürme girişimleri bulunmaktadır. Yürütmeye ve I. Cumhuriyet döneminde daha sembolik etkileri olan Cumhurbaşkanı'na daha etkin ve siyaseten güçlü roller üstlenilmiştir (Solak: 2015: 259). İtalya Avrupa Kömür Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Biriği, NATO, Birleşmiş Milletler, OECD, G-8 gibi örgütlerin kurucu üyeleri arasında yer almaktadır.

2. Dünya savaşı sonrasında ağır bir ekonomik çöküş içine giren İtalya, dış yardımlardan elde ettiği gelir ile sanayi tesislerini yeniden yapılandırmaya gitmiştir. Zayıf bir tarımsal ekonomiden güçlü bir sanayileşmiş ekonomiye doğru dönüşüm gerçekleşmiş ve 1960'lı yıllar İtalyan ekonomik mucizesi olarak anılmaya başlamıştır. Diğer Avrupa ülkeleri ile imzaladıkları Gümrük Birliği anlaşması ile ortak bir Avrupa pazarı oluşturma yönünde adımlar atılmıştır. İtalya'da ekonomik gelişme daha çok aile şirketi olan küçük ve orta ölçekli firmalar aracılığıyla gerçekleşmiş ve imalat sektörü gelişmiştir. İtalyan sanayisinin en gelişmiş sektörleri arasında mekanik, yapı, kimyasallar ve otomativ sanayi başta gelmektedir (Ekonomi Bakanlığı: İtalya). İtalya'da bölgeler arasında sosyal, ekonomik ve coğrafi yönlerden önemli bir gelişmişlik farkı bulunmaktadır. Özellikle merkez, kuzey ve güney bölgeleri arasında dengesizlikler daha çok göze çarpmaktadır (Tortop, 1996: 65). İtalya'nın kuzey ve güneyi arasındaki işsizlik oranları, büyüme, kişi başına düşen gelir gibi önemli makroekonomik veriler arasındaki ciddi farklılık İtalya'nın büyümesinin önündeki önemli engellerden birini oluşturmaktadır. Kuzey'de gelişmiş sanayi ile köklü ve zengin özel şirketler ön plandayken Güney'de daha çok devlet destekli tarım ve küçük sanayi işletmeleri bulunmaktadır. Güney İtalya'ya kaynakların transferi ve kamu harcamalarının yüksekliği Kuzey İtalyanları kızdırırken aynı zamanda aradaki ekonomik sorun kültürel çatışmaları da körüklemektedir (Durusoy ve Beyhan: 2016: 4). Son on yıllık büyüme rakamları incelendiğinde İtalyan ekonomisinin neredeyse hiç büyümediği ve daralmaya başladığı görülmektedir. Bu gerilemede hem İtalyan ekonomisinin kendi içsel dinamiklerinden kaynaklı kümülatif sorunları hem de 2009 Euro borç krizi etkili olmuştur. Daha küçük ve orta boy işletmelerden oluşan sanayisi ile İtalya, Euro'ya geçişle birlikte Almanya karşısında hızla rekabet gücünü kaybetmiştir. Ülkenin özellikle güney kısmında yaygın olan yeraltı "mafya ekonomisi", yolsuzluklar büyümenin önündeki engellerdendir. Kronikleşen bütçe açıkları ve kamu borçları, İtalyan bankaları üzerindeki devlet baskısı, uluslararası kredi notlarının düşüklüğü, yabancı yatırımcıların yatırım yapmaktan kaçınması, enflasyon oranları, sayıları binleri bulan şirket iflasları ile yüksek işsizlik oranları ülke ekonomisinin büyümesini olumsuz etkilemektedir. Özellikle gençler arasında görülen yüksek işsizlik oranları ülkede kaos ortamının yaratılmasına ve gençlerin gelecekten umutlarının kesilmesine

neden olmaktadır. Ülke genelindeki grev ve iş bırakma eylemleri de gerilimi tırmandırmıştır (Durusoy ve Beyhan: 2016: 28).

İtalyan Ulusal İstatistik Enstitüsü (ISTAT) tarafından yayınlanan yıllık rapora göre toplam işsizlik oranı yedi senelik sürekli artıştan sonra 2015 yılında azalma eğilimi göstermiştir. Ülke genelinde toplam işsizlik oranı % 12 düzeyindedir ve ülkenin güneyinde ise bu oran %20'leri bulmaktadır. Bu işsizlerin % 40'ını ise genç işsizler oluşturmaktadır. 1955-1975 yılları arasında 2,5 milyon kişi güneyden, 1 milyon kişi kuzeydoğudan sanayisi gelişmiş olan kuzeybatıya göç etmiştir. Büyük sanayi kentlerinin işçi çekmesi ile ülkenin yerleşim coğrafyası değişmiştir. Japonya ve Almanya gibi İtalya'da yaşlı nüfusa sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Ölüm oranlarının düşmesi ve yaşam süresinin uzaması tıptaki gelişmelerden ve sağlıklı yaşam alışkanlıklarından gelmektedir. 1926'dan 2016'ya kadar 1-24 yaş aralığı %49'dan %23'e düşmüştür (ISTAT, 2016: 9). Avrupa ülkeleri de kendi içerisinde farklılık göstermektedir. Akdeniz ülkesi olan İtalya diğer Avrupa ülkeleri arasından Yunanistan ile birlikte ayrılmaktadır. Dünyadaki Katolik Hristiyanların yönetim merkezi olarak kabul edilen Vatikan İalya'nın başkenti Roma'da bulunan bir din devletidir.

#### 4.5.1.3.2 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi

İtalyan yarımadası yüzyıllardan beri medya yeniliklerinin ön saflarında yer almıştır. Bu miras aslında Roma İmparatorluğu'nda Acta Publica ve Acta Duirna olarak bilinen, siyasal gelişmeler ve askeri kampanyalar hakkında bilgi veren, haftalık veya günlük yazılan el yazması sayfalara dayanmaktadır. 16. yüzyılda ticaretin merkezi Venedik'te dağıtılan el yazması tek sayfalık gazeteler, modern basının ataları arasında sayılmaktadır. Venedik tek sayfalık gazeteleri, İtalya ve Avrupa'daki savaş ve politika hakkındaki bilgilerle donatılmıştır. 1636-1639 yıllarında da Floransa ve Ceneviz'de uluslararası ve yerel haberlerden oluşan, resmi bir adı olmayan tek sayfalık gazeteler 17. yüzyılda önemli şehir ve kasabalarda dolaşıma sokulmuştur (Hibberd, 2008: 16-17). İtalya'da gazetelerin gelişimi 1860'lı yıllardaki politik karışıklıklardan ve başkentin Torino'dan Floransa'ya ve sonra Roma'ya taşınmasından etkilenmiştir. 1859 yılında Bettino Ricasoli tarafından

kurulan La Nazione gazetesi, 1861-1887 yıllarında diğer önemli gazeteler Il Secolo ve Corriere della Sera kurulmuştur. 1878 yılında da Luigi Cesana tarafından Roma'nın öncü gazetesi olan Il Messaggero kurulmuştur. İtalyan gazete endüstrisi 19. yüzyılın sonunda büyümeye başlamıştır. Bu yıllarda birkaç gazete günlük 50 bin kopya satmaya başlamıştır. Pazarın lideri 1866 yılında kurulan Il Secolo olmuştur. 1890'larda bankaların gazetelere ve gazetecilere yaptığı örtülü ödeneklerin ortaya çıkması ile gazeteciler, gazeteler siyasiler ve büyük işadamları arasındaki finansal ilişkiler sorgulanmaya başlanmıştır. Finansal skandallara rağmen İtalyan gazeteleri, 1892-1895 yılları arasında hükümetin sömürgecilik politikalarına direnmede önemli bir araç olmuştur (Akt. Hibberd, 2008: 26-27). İtalya'da gazeteciler ile siyasiler arasında günümüzde hala tartışılmaya devam eden ilişkilerinin, basının kuruluş aşamasından itibaren ortaya çıktığı görülmektedir.

20. yüzyılın başlarında İtalya'da güçlü bir politik basın anlayışı gelişmiş ve Faşit diktatörlerin deneyimleri tarafından güçlendirilmiştir. 1924 yılında İtalyan komünist Partisi'nin yayın organı olan l'Unite (Birlik) gazetesi Antonio Gramsci'nin etkisi altında kurulmuştur. 1960'larda 300 bin tiraja ulaşan gazetenin Pazar günü tirajı 700 bin olarak belirlenmiştir. O dönem için diğer İtalyan gazetelerinden daha yüksek bir tiraja sahip olan l'Unit, 1990'lara kadar toplumun siyasal ve sosyo kültürel yaşamında merkezi bir rol oynamıştır. Bu gazeteden başka diğer partiler de kendi gazetelerini kurmuşlardır. Bu gazeteler içinde yer alan Hristiyan Demokratlar'ın II Popolo'su ile Sosyalistlerin I'Avanti'si en önemlileridir (Hallin ve Mancini, 2004: 94). 1940'ların ortalarına kadar gazetelerin yarısını parti gazeteleri oluşturmuştur. İtalyan gazeteleri çoğunlukla politik olaylara katılmak ve politikayı desteklemek için okurlarını harekete geçirmeyi amaçlamıştır (Hallin and Mancini, 2004: 103). Tarihsel olarak İtalyan gazeteleri ticari bir girişim olarak zayıf kalmış bu nedenle politik partiler veya ekonomik güçler tarafından kontrol edilmiştir.

İtalyan basını savaş sonrasında dört döneme bölünmüştür. 1945 ve 1954 yılları arasında medya sisteminde yeniden doğuş ve normale dönme vardır. Il Corriere della Sera, La Stampa, La Nazione, Il Resto del Carlino, Il Messaggero, Il Mattino gibi ana gazeteler geleneksel liderliklerini yeniden kazanmış ve pekiştirmiştir. 1955 ve 1979 yılları zengin topluma doğru yarışın, sözde ekonomi

patlamasının ve iç göçün olduğu yıllardır. Bu dönem, tiraj ve sahiplik modeline göre basının durgun dönemidir. 1970 ve 1985 yılları arasında medya politik bakış, teknoloji ve geleneklerde hızlı değişimlere şahitlik ederek "dağlayarak işkence etme" yoluna gitmiştir. Özellikle günlük gazetler, uyanışın işaretini göstererek ülkenin politik ve kültürel değişiminin öncü kolu olmuştur. 1980'lerin sonları boyunca önceki yıllarda yaşanan krizin üstesinden gelen İtalyan basın sektörü, pazar ve reklam sektörü arasındaki birliktelik ve haber endüstrisi ile daha güçlü konuma gelmiştir (Mazzoleni, 2004: 127).

Günümüzde İtalyan gazete pazarına bakıldığında yaklaşık olarak 150 günlük gazete bulunduğu ileri sürülmektedir. Günlük ve haftalık basını doğrudan veya dolaylı olarak kontrol eden üç büyük medya holdingi bulunmaktadır: The Espresso-La Republica grubu; Fiat-Rizzoli grubu ile Mediaset- Berlusconi grubudur (Bechtold, 2003: 488). İtalya'nın kuşkusuz en önemli günlük gazetesi olarak kabul edilen Corriere della Sera (merkezcilik), RCS (Rizzoli Corriere della Serra) medya holdinginin gazetesidir. Mediobanca, Fiat, Benetton, Della Valle gibi banka, otomotiv, kıyafet, ayakkabı sektörlerinde faaliyet gösteren RCS Medya Grubu'nun diğer önemli gazeteleri arasında ise spor gazetesi Gazzetta dello Sport ile birçok haftalık ve aylık dergi de yer almaktadır. İtalya'nın bir diğer önemli günlük gazetesi La Repubblica (demokratik sosyalist) ile 20 yerel gazeteye sahip olan Editoriale L'Espresso grubu 1955 yılında Roma'da kurulmuştur. İtalyan İmalatçılar Derneği (The Italian Manufacturers' Association /Confindustria) en çok satan ekonomi gazetesi Il Sole 24 Ore'yi (ekonomik liberal) yayınlamaktadır. Fiat grubu La Stampa (sosyal liberalizm); Monti- Riffeser ailesi Il Resto del Carlino, LaNazione and Il Giorno gazetelerini; Caltagirone Grubu Il Messaggero, Naples' Il, Mattino and Venice's Il Gazzettino gazetelerinin sahibidir (Tonello, 2007: 240).

İtalyan gazete pazarının bir diğer önemli özelliği bölgesel ve yerel gazetelerin önemli yeridir. Toplam gazetenin neredeyse %90'ı bölgesel ve yereldir. Yine de bu yerel gazeteler ana yayıncılık tarafından kontrol edilmektedir (Mazzoleni, 2004: 128). İtalya'da günlük tabloid gazete bulunmamaktadır. La Gazzetta dello Sport gibi pazartesi günleri Corriere della Sera and Repubblica hariç diğer tüm gazetelerden daha yüksek tiraj elde eden günlük popüler basın bulunmaktadır.

İtalya'da onlarca yıldır en çok satanlar arasında dergiler yer almaktadır. Aile dergileri, moda dergileri ve kamu yararı dergileri bu alandaki en önemli üç pazarı oluşturmaktadır. İtalya'da küçük çaplı günlük siyasal gazeteler de önemli bir sektördür (Tonello, 2007: 241).

İtalya'da gazete okurlarının sayısı (Yunanistan ve Portekiz'den daha üst sırada yer alsa da) diğer Avrupa ülkelerine kıyasla düşük düzeyde kalmıştır. Düşük okunma seviyesinin nedenlerinden biri İtalya'da örgün eğitimin düşük seviyesidir. Okur yazar olmayan insanlar için de televizyon ön sırada gelmektedir. İkinci sebep ise popüler basının eksikliğidir. İtalya'da hala sadece kaliteli basın yer almaktadır. Özgür basın geniş kitleye ulaşsa bile hala gerçek anlamda ticari gücünü elde edememiştir. Magazin medyası özellikle "dedikodu magazini" şeklinde olanı yükselmektedir. Gazetenin tirajlarını arttırmaları mümkün görünmese bile ürün dağıtımı sayesinde önemli gelirlerini devam ettirmektedir (Tonello, 2007: 240).

İtalya'da radyo yayıncılığı 20. yüzyılın ilk yıllarında radyonun babası olarak kabul edilen Guglielmo Marconi'nin uzun mesafeli radyo iletişimini sağlaması ile başlamıştır. 1901 yılında ilk transatlantik yayıncılık yapılsa da radyo yayıncılığı İtalya'da 1924 yılında BBC gibi radyo imalatçısı şirketlerin bir araya gelmesi ile geliştirilmiştir. URI (Unione Radio-Fonica Italiana) lisans ücretleri ve reklamlar üzerinden gelir elde etmiştir. Başlangıçta hükümet radyo yayıncılığına düşük düzeyde ilgi göstermiş, faşist yönetim süresince bu ilgi düzeyi artmıştır. 1928 yılında isim değişikliğine giden Mussoli'nin yayın organı Ente Italiano Audizione Radiofonica (EIAR)'ın tekeline rağmen, 1931 yılında Radio Vaticano ile sınırlı da olsa rekabet başlamıştır (Hibberd, 2008: 40-41). Savaşın bitiminde sonra İtalya'da da radyo beyaz bir sayfa üzerinden yeniden yayına başlamıştır. Mussolini'nin yayın organı EIAR'ın yerini alan RAI (Radiotelevisiona Italiana), Posta ve Telekomünikasyon Bakanlığı'nın denetimi altında Ekim 1944 yılında kurulmuştur. Yayın sorumlularını ve gazetecileri baskılara karşı korumak için de iki aracı kurum oluşturulmuştur. Bu kurumlar yayın dilimlerini partilerin güçleri ile orantılı olarak bölerek siyasi bağımsızlığı gözeten bir parlamento komisyonu ile kaliteyi denetleyen bir kültürel komitedir. İtalya'da uzunca süre parlamentoda olan Hristiyan Demokratlar, 1972 yılında radyo üzerindeki denetimini solcularla paylaşmaya

başlamışlardır (Jeanneney, 2009: 242). Avrupa'da özel radyo girişimini başlatan ilk ülke İtalya olmuştur. 28 Temmuz 1976'da Anayasa Mahkemesi'nin radyoları serbest bırakmasıyla birçok sayıda özgür radyo ortaya çıkmıştır. İtalya'da tüm protesto hareketleri ve muhalif görüşler kendilerini bu radyolarda ifade etmeye başlamıştır. Zamanla bu özgür radyoları bastıracak olan ticari radyolar da kurulmaya başlamıştır. Kurulan ticari radyolar 1975'ten itibaren Ulusal Bağımsız Televizyon Yayıncılığı Birliği'nin altında toplanmaya başlamıştır (Jeanneney, 2009: 251). Tecimsel ve bağımsız radyoların gündeme gelmesi ile kamu hizmet yayıncılığında da yeni bir döneme girilmiştir.

İtalya'da televizyon hizmeti diğer Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında kısmen daha geç bir tarihte, ilk defa 1954 yılında başlamıştır. 26 Ocak 1952 tarihinde İtalyan devleti ile RAI arasında 20 yıl sürecek bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre RAI ülkenin kamu hizmet yayıncılığını sağlayacaktır (Hibberd, 2008: 67). İtalya'da kamu hizmet yayıncıları kendilerini insanları eğlendirme, hoş zaman geçirme ve geçici isteklerini yerine getirme aracı olarak değil kamu yararının bir aracı olarak sunmuştur. İtalyan Anayasası Mahkemesi'nin 6 Temmuz 1960 tarih ve 59 sayılı kararına göre tarafsızlık, nesnelik, eksiksizlik ve süreklilik en iyi devlet güvencesi altında olabilir. 1960'lu yılların tüm içtihadı bu ilkeden hareket etmiştir (Keane, 2015: 66). İtalya'da televizyon sektörü 1970'li yılların başından itibaren Avrupa'da televizyonun düzensizliği konusunda öncü bir rol oynamıştır. Anayasa Mahkemesi'nin 1974 yılında verdiği kararlar İtalyan yayıncılığı için dönüm noktası olmuştur. Vatandaşların bilgi ve haber alma kaynaklarının sadece bir ulusal kanal ile sınırlanamayacağı, vatandaşların başka kaynaklara yönelebilecekleri kabul edilmiştir (Çaplı, 1995: 174). Bu kararla birlikte yabancı televizyon istasyonları için yerel düzeyde vericilerin kurulmasının yasal olduğu açıklanarak, RAI'nin sahip olduğu tekeli yok etmiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin "televizyonun yedi emrini" belirleyen metnine dayanan yasa 14 Nisan 1975'te kabul edilmiştir. Bu yasaya göre haber yayınları tarafsız olmalı, kültür yayınlarında düşünce akımlarının zenginliğine ve çeşitliliğine yer verilmelidir. Şirketin idari organları yürütme gücünü temsil etmemeli ve nesnelliklerinin garantisi olmalıdır. Gazeteciler profesyonel meslek ilkelerine göre

nesnel olmak durumundadır. Parlamento medyada çoğulculuğu sağlayabilecek güçlerle donatılmalıdır (Jeanneney, 2009: 277). Tecimsel yayıncılığa geçişin ilk aşaması 1976-79 yılları arasındaki özel yerel televizyonların patladığı "anarşi" aşaması olmuştur. 1980-1984 yılları arasındaki ikinci aşama ise rakiplerini eleyerek kendini ve kurallarını medya pazarına dayatan Berlusconi'nin dönemi olmuştur (Jeanneney, 2009:295). Bu liberal politikalar sonucunda Fininvest üzerinden Alman televizyon kanallarında ve Fransız La Cinq'te pay sahibi olan Silvio Berlusconi, yayıncılığın İtalyan sınırlarının dışına çıkabilmesine ve güçlü bir kapitalist kutbun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Barbier ve Lavenir, 286). Hükümeti oluşturan partilerin yayıncılık konusunda tam bir anlaşmaya varamamaları ve bu anarşik ortam, sektörde faaliyet gösteren birçok kişinin işine yaramış, kurallarını kendilerinin belirlediği bir ortamı yaratmıştır (Çaplı, 2001: 171).

İtalya'da 1980'li yıllardan sonra güçlü şekilde organize edilmiş belirlenmiş bir modelden daha akışkan ve kaotik yeni bir modele geçilmiştir. İlk programlar; eğlendirme, bilgilendirme ve eğitmek gibi amaçlar doğrultusunda birbirinden keskin şekilde ayrılarak yapılmıştır. Ancak günümüzde yeni tip kapsayıcı programlar ile aynı program içinde hem eğlence hem de kültürel bilgiler verilebilmektedir. Türler arasındaki tarz sınırları yumuşatılmıştır. Program sunanlar ile izleyenler arasında daha az hiyerarşik, daha çift yönlü ve dostane bir ilişki vardır. Programların arzını tüketici belirlemektedir (Barbier ve Lavenir, 2001: 288). İtalya'da 8 ulusal televizyon kanalını vardır: RAI1, RAI2, RAI3, Canale Cinque, Rete Quattro, Italia Uno, La Sette ve MTV. Bunun dışında da 800 adet yerel televizyon kanalı bulunmaktadır (Tonello, 2007: 243). Günümüzde İtalyan radyoları arasında, Radio RAI I, RAI 2, RAI 3, TGR on-line, Radio Nexus, Radio Stereo 1 ve 2 ön sırada yer almaktadır. RAI, yaygın üç radyo frekansı ile dinleyicilerin %52.4'üne sahiptir. 15 tecimsel kanal ile birlikte RAI, izleyicileri yarı yarıya kendi aralarında paylaşmışlardır. En çok dinlenen tecimsel kanallar içerisinde ise Rete, Radio Deejay, Monte Carlo, Radio Italia S.M., Dimensione Suono, Milano International, Radio Norba, Radio Kiss Kiss ve Gamma Radio yer almaktadır (İnceoğlu, 2004: 248). Müzik ağırlıklı ve reklamlarla dolu yayın yapan 1300 civarında da yerel radyo bulunmaktadır (Tekinalp, 2003: 99). 1997 yılından itibaren de internet üzerinden radyo yayıncılığına geçilmiştir.

İtalya, teknoloji alanındaki mali yatırım, kamu ve özel politikalardaki gecikmelerden dolayı zarar görmüştür. Bu erteleme ve gecikmeler, internetin ve web hizmetlerinin ülkede daha geniş şekilde yayılmasını engellemiştir. Son dönemdeki hükümetler bu eksikliği gidermek amacıyla bu alana yatırım yapacak olan şirketlere finansal teşvik sunmuşlar ve Kamu Yönetimini Bilişimselleştirme Ajansı'nı kurmuşlardır. Tiscali'nin 1999 yılındaki ücretsiz internet erişimi uygulaması ile internet kullanıcı sayısı bir sene içerisinde üç dört kat artmıştır. Yine de bu büyüme etkili bir artış olarak kabul edilmemektedir (Mazzoleni, 2004: 134). İnternet kullanıcı sayısı açısından diğer Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında daha yavaş ve az olsa da, cep telefonu satışları açısından ise en hızlı büyüme oranına sahiptir. Bu gelişmeler üzerine İtalyan gazeteleri de çevrimiçi baskıya geçmeye başlamıştır. İlk çevrimiçi gazete 1994 yılında ortaya çıkmış; 1997-2000 yılları arasında ikinci kez gündeme gelmiştir. Günümüzde Corriere, Repubblica, Sole-24 Ore, Stampa, Espresso and Panorama gibi büyük gazetelerin online baskısı bulunmaktadır. Başlangıçta baskı halindeki gazetelerle aynı içerikteyken, zamanla çevrimiçi gazeteler farklı bir kuruluş haline gelmiştir. Çevrimiçi gazeteler reklamlardan ve abonelik sisteminden kazanç elde etse de, uluslararası rekabet karşısında kar yapmakta zorlanmaktadır. MSN, Yahoo, Google gibi ulusal dillerde haber sunan büyük internet portalları karşısında güçlük çekilmektedir (Hibberd, 2008: 99).

İtalyan İletişim Düzenleme Otoritesi (Autorita per le Garanzie nelle Comunicazioni- AGCOM) Şubat 2015 verilerine göre İtalya'da internet erişimine sahip nüfus yaklaşık 40 milyon civarındadır. We Are Social'un 2016 yılı raporuna göre bu sayı 38 milyon olarak verilmektedir. Ülkedeki dijitalleşme oranı %63 civarındadır (We Are Social, 2016). AGCOM verilerine göre (2015: 68), 22 milyon İtalyan ortalama her gün internete bağlanmaktadır. 17,6 milyon kişi internete akıllı telefonundan yaklaşık 13 milyon kişi ise kişisel bilgisayarından bağlanmaktadır. Ülkenin kuzey ve güney bölgeleri arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik farklılık internet erişimi ve kullanımına da yansımıştır. Ülkenin en yüksek 10 genişbant internet hizmeti merkez ve kuzey bölgesinde, en düşük 10 genişbant merkezi ise güneyinde yer almaktadır. Yine İtalya nicelik ve niteliksel olarak da, Almanya, Birleşik Krallık ve Fransa gibi birçok Avrupa ülkesinin gerisinde yer almaktadır.

#### 4.5.1.3.3 Devletin Rolü ve Politik Paralellik Düzeyi

İtalya'da basın faşist yönetim boyunca Mussolini'nin Basın Servisi kontrolü altında tutulmuştur. 1924 yılında çıkarılan Basın Kararnamesi ile hükümeti ve rejimi eleştiren, yanlış enformasyon veren, sınıflar arası nefret tohumları eken gazetelere el konulmuş, liberal editörler işten çıkarılmıştır. 1926 yılında gazete çıkarabilmek hükümet iznine tabii tutulmuştur. Faşist yönetim, daha başarılı sonuçlar alabilmek için 1933 yılında Basın ve Propaganda Sekretarya'sını, 1937'de ise Propaganda Bakanlığı'nı kurmuştur. Bu dönemde genel olarak basın, radyo, sinema, tiyatro bölümündeki tüm ofisler iptal edilerek bakanlığa bağlanmıştır. Rejim sansür konusunda biraz yumuşasa da, tüm yayın organlarında faşist prensiplerin aşılanması ilkesinden vazgeçilmemiştir (Akarcalı, 2003: 145). Mussolini döneminde rejimin etkin bir denetim ve sansür mekanizması basını şekillendirmiştir. İtalya'da erken politik basın geleneği Faşist diktatörlerin deneyimleri tarafından güçlendirilmiştir. İtalyan gazeteleri sıklıkla politik olaylara katılmak ve politikayı desteklemek için okurlarını harekete geçirmek gibi aktivist bir rol üstlenmiştir (Hallin ve Mancini, 2004: 103). İtalya'da toplumsal yaşam politik parti ve devlet aracılığıyla tasarlanmış ve yüksek derecede politik paralellik bulunmaktadır. Parti ve fikir gazeteciliği pazara hakim olmuştur.

Tıpkı gazeteler gibi radyo da faşist yönetim süresince hükümetin denetiminde bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Hükümet Basın Ajansı'nın hazırladığı bültenler ile Mussolini'nin konuşmaları radyodan yayınlanmıştır. Halkın toplu olarak oturdukları yerlerde, şehir meydanlarında radyo yayını yapılmıştır. "Giornalio del Fanciullo" (Çocukların Küçük Gazetesi) adlı programla radyo, gençlerin eğitiminde de büyük ölçüde kullanılmıştır. Hitler Almanyası'nda olduğu gibi Mussolini İtalyası'nda da radyonun her eve ulaşması için ucuz radyo alıcıları marketlerden satılmaya başlanmıştır. 1928'de EIAR radyosunun 40 bin olan abone sayısı 1939'a 1 milyon 170 bine ulaşmıştır (Akt. Akarcalı, 2003: 147). Radyo, Nazi Almanya'sı veya Sovyet Rusya örneğinde görüldüğü gibi yoğun derecede olmasa da faşist yönetim süresince devletin himaye ve kontrolünde, faşist ilkeler doğrultusunda hizmet vermiştir.

Hallin ve Mancini, İtalyan kamu hizmet yayıncılığını politik partiler arasında bölünen, kamu yayıncılığı üzerinde kontrol sağlayan orantılı veya parlamenter temsil modeli olarak tanımlamaktadır (Hallin and Mancini, 2004: 31). Kamu yayıncılığı hizmeti konusundaki reform tartışmaları genellikle denetimin kimin tarafından yapılacağı yani siyasal mücadele üzerine odaklanmıştır. 1975 yılında kabul edilen 103 numaralı yasa hükümet ile yayın kurumu arasındaki geleneksel ilişkiyi ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda yayın politikalarının oluşturulmasında ve kurumun denetiminde kamuoyunu temsil ettiği düşünülen Parlamento'nun söz sahibi olması kararlaştırılmıştır. Parlamento tarafından siyasi partilerin temsil oranlarına göre kırk kişiden oluşan Parlamento Yayıncılık Gözlem Komisyonu'nu oluşturulmuştur (Çaplı, 2001: 164-165). Bu komisyon içerisinden 10 kişi RAI Yönetim Kurulu'na seçilirken geri kalan 6 kişi ise RAI'nin hisselerini elinde bulunduran devlet kurumu IRI tarafından atanmaktaydı.

RAI, iki farklı özerk televizyon kanalına bölünmüş, her iki kanalın da birbirinden ayrı örgütsel ve idari yapılara sahip olması amaçlanmıştır. Birinci Televizyon kanalı Hristiyan Demokrat Parti (DC)'ye, ikinci televizyon kanalı ise PSI'ye verilmiştir. 1979 yılında kurulan üçüncü kanal ise Komünist Parti (PCI)'ye verilmiştir. Siyasal partilerin RAI yönetimini kendi aralarında paylaştığı sistem 1993 yılına kadar devam etmiştir. 1993 yılında RAI'nin partilere endeksli yönetim yapısını değiştirmeye yönelik girişimler Berlusconi hükümetinin baskısı ile başarısız olmuş, eski sisteme devam edilmiştir. RAI'nin kamu hizmet yayıncısı ruhsatı 1997 yılında tekrardan 20 sene süre ile uzatılmıştır (Çaplı, 2001: 168-170). 1990'larda Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve adı yolsuzluğa karışan eski partilerin gücünü yitirmesi sonucunda İtalyan parti sisteminin çöküşü kamu yayıncılık sistemini biraz değiştirmiştir. RAI'nin yönetiminde artık iktidar partisinden üç, muhalefetten ise iki temsilci olmak üzere toplam beş üye yer almaktadır (Hallin ve Mancini, 2004: 121). Kamu hizmet yayıncılığı açısından İtalya'da siyasallaşma eğilimi ön plana çıkmaktadır. Kamuoyu kavramının siyasi partilere indirgendiği bu sistemde, devlet kanalları siyasi parti kanalı olarak hizmet vermektedir.

Anayasa Mahkemesi'nin yayıncılıkta devlet tekelini ortadan kaldırmasına zemin hazırlayan kararından sonra özel girişimciler ve Berlusconi 1980'lerden

itibaren fiili deregülasyon başlatmış, 1990'larda ise bu deregülasyon süreci yasalaşmıştır. Yayıncılıkta egemen konumda etkili olan siyasi partilerin gücü azalmış, hızla büyüyen özel televizyon sistemiyle uzlaşmak zorunda kalmıştır. Yine de devlet egemenliğine dayalı siyasi tavrın izleri 1990 yasası ile hala devam etmektedir. Hükümete bağlı bakanlık yayın lisanslarını vermek ve sistemi denetlemekle görevlidir (Pekman, 1997:75). 1970'lerden itibaren kamu yayıncılığının yavaş yavaş gücünü yitirmesi ile birlikte kitle iletişim araçlarının mülkiyetinin yoğunlaşmasında büyük bir artış olmuştur. İtalyan medya devi Berlusconi'nin Başbakan olarak seçilmesi ile tecimsel yayıncılıktaki gücünü kamu hizmet yayıncılığında da sürdürmüştür. Medya devi Silvio Berlusconi'nin politikaya atılması İtalyan basının partizanlığı daha da arttırmıştır.

İtalyan medyası, kuruluşundan günümüze geleneksel olarak hükümetlere ve sermaye sahiplerine boyun eğmiştir. Bechtold'a göre (2003: 492) gazetecilik mesleği hükümet kontrolü altındadır. AB üyesi ülkelerin aksine medyanın politik ve ekonomik güçlere bağımlılığı kolay kolay ortadan kalkmayacak gibi görünmektedir. Anyasada basının hiçbir otoriteye bağlı olamayacağı ve sansüre tabii tutulamayacağı kesin olarak kabul edilse bile, basın özgürlükleri (ahlaka karşı olma gibi) belli koşullar altında sınırlandırılmıştır. Basın özgürlüğünün anayasal güvence altına alınmasından itibaren basına doğrudan sansür ve ceza uygulanmalarına nadiren rastlanılmaktadır. Bunun yerine editörler siyasal partilerin, medya patronlarının veya reklamverenlerin çıkarlarına hizmet etmekte, dolaylı sansür işlemektedir.

AB'nin Elektronik Ticaret Direktifi'nin hükümleri çerçevesinde İnternet ortamında içerikleri barındıran yer sağlayıcıların herhangi bir hukuki sorumluluğu ve yükümlülüğü bulunmamaktadır. Sorumlulukları, yasadışı içerikten haberdar edildikten sonra bu içeriği kaldırmasından ibarettir. Oysa İtalyan mahkemesi 2006 yılında verdiği kararla internet yer sağlayıcılarına sorumluluk yüklemiş, down sendromlu bir çocuğun videosunun Google'da yayınlanması üzerine Google yöneticilerine hapis cezası verilmiştir (Kılınç, 2010: 432). İtalya'da çocuk pornografisi diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi çeşitli zorunlu ve gönüllü uygulamalarla filtrelenmektedir (Mueller, 2010: 197). İtalya'da internet erişiminin kısıtlanmasına yönelik tedbirler Birleşik Krallık ve Almanya'ya göre daha az katıdır

(Kaya, t.y.: 821). İtalya, sınır tanımayan gazeteciler örgütü raporuna göre makul düzeyde erişimi sınırlandıran ülkelerden biridir (Kılınç, 2010: 447).

#### 4.5.1.3.4 Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik

Bağımsız düzenleyici otoritelerden biri olan AGCOM, 1997 yılında Avrupa yasaları çerçevesinde İtalyan iletişim pazarında serbestleştirmeyi desteklemek amacıyla hükümet tarafından kurulmuştur. AGCOM; basın, radyo ve televizyon yayıncılığının denetlenmesinden sorumlu olan eski Radyo ve Yayıncılık Garantörü (Garante per la Radiodiffusione e l'Editoria)'nün yerine geçmiştir. AGCOM, Bölgesel İletişim Komitesi'ne (Comitati Regionali per le Comunicazioni-CORECOM) dayalı ademi merkeziyetçi bir düzenleme sistemi sağlayan İtalya'nın tek bağımsız otoritesidir. Bölgesel yönetimler tarafından bir bütçe tahsis edilen ve özerk bir yönetim yapısına sahip CORECOM'lar 20 İtalyan bölgesinin herbirinde kurulmuştur. Bölgesel meclisler tarafından kurulduklarından organizasyonları ve işlevleri farklı bölgelere göre çeşitlilik gösterebilmektedir. CORECOM genellikle yerel yayın programları ve içeriklerini denetlemektedir (Righettini v.d., 2013: 100-101). AGCOM ve CORECOM'un iletişim sistemini düzenleme ve şeffalık hesap verme düzeylerini garanti altına alma gibi merkezi görevine rağmen müdahaleler genellikle etkili olmamaktadır. Birinci nedeni bu kurum yetkililerinin zorlama gücünden yoksun olmasıdır. AGCOM; uyarı, yeniden dengeleme eylemi, zayıf derecede yaptırım aracılığıyla rolünü yerine getirmektedir. Politikacılar ise bu iddiaları yalanlamaktadır. İkinci nedeni ise komisyonun üyeleri, parlamento üyeleri arasından ve politik partilerle çıkar gruplarıyla yakın ilişkileri olan uzmanlar arasından seçilmeleridir (Mazzoleni ve Splendore, 2011: 95). AGCOM'un başkanı İtalyan Cumhurbaşkanı, diğer sekiz üyenin dördü parlamento, geri kalanı ise Bakanlar Kurulu tarafından seçilip Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. AGCOM diğer ulusal ve uluslar arası birimlerle ortak çalışmaktadır. İletişim Bakanlığı, İtalyan hükümeti, İtalyan Antitröst Otoritesi, üniversiteler, ulusal düzeydeki araştırma merkezleri, çeşitli Avrupa ve uluslar arası iletişim örgütleri bu kuruluşlardan bazılarıdır. Anyasaya göre insan sağlığının korunması, kamu yararının sağlanması, lisanslama, frekans tahsisi gibi konularda İletişm Bakanlığı ile işbirliği yapmakta; radyo, televizyon internet alanındaki istismar, dolandırıcılık gibi suçları takip etmek için Posta ve İletişim Polisi ve maliye polisi ile birlikte hareket

etmektedir (Righettini, v.d., 2013: 105). Radyo televizyon ve telekomünikasyon alanının hepsi tek bir çatı altında AGCOM tarafından düzenlenip denetlenmektedir.

AGCOM'un dışında Gazeteciler Birliği (Ordine dei Giornalisti) ve tüm gazetecilerin mesleklerinin tanınması için bağlı oldukları Gazeteciler Cemiyeti medya düzenleyici diğer kuruluşlardır. Bu örgütler hükümet dışıdır ve kendi kendilerini düzenlemeye çalışmaktadır. Gazeteciler Birliği ve sendikalar kendi etik kodlarını ve görev ilkelerini belirlemişlerdir (Mazzoleni ve Splendore, 2011: 96). Hesap verme, şeffaflık ve bu konudaki kamu farkındalığının eksikliği İtalya'nın durumunu özetlemekte ve bu nedenlerle İtalyan medyası zarar görmektedir. Günümüzde medya profesyonelleri ve çalışanları "hesap verme" kavramı ile son zamanlarda aşina olmaya başlamıştır. Yine de İtalya'da birçok gazeteci şeffaflık ve hesap verme kavramlarının gazetecilerin başlıca kaygıları olmadığını iddia etmektedir. Vatandaş gazeteciliği, sosyal ağlar, yeni iletişim teknolojileri ve bilginin küreselleşmesi gibi nedenlerden dolayı haber üretim ve dolaşımında görülen değişikliklerle birlikte İtalya'da gazetecilik mesleği beklenmedik zorluklarla karşılaşmaktadır. Hesap verme konusundaki gazetecilik kodları ve ilkeleri bu yeni sorun alanlarına ilişkin çözüm getirmemekte, gazeteci örgütlerinin bu sorunlarla baş etmek zorunda kalacağı ileri sürülmektedir (Mazzoleni ve Splendore, 2011: 100). İtalyan gazeteciler etik kodlara sahip olsalar bile bu kodları takip etmemektedirler.

Bloglar, Facebook, twitter youtube gibi sosyal medya ağları medya profesyonellerine ve medya tüketicilerine yeni denetleme olanakları sunmuştur. Gazetecilerin çalıştıkları medya şirketlerinden bağımsız veya medya şirketlerine bağlı olarak yazdıkları bloglar, herhangi bir medya şirketine bağlı olmayan televizyon ve basında yer alan haberlerin değerlendirildiği vatandaş (izleyici) blogları da medyayı denetleme araçları içerisinde yer almaktadır. Bu bloglar ya İtalyan medya sisteminin tümünü ya da belirli bir gazetenin içeriğini hedef almakatdır. "nonleggerlo.blogspot.com, pazzoperrepubblica.blogspot.com and valigiablu.it" gibi bloglarda medya eleştirileri yer almaktadır (Mazzoleni ve Splendore, 2011: 98).

İtalyan gazetecilere karşı uygulanan vergi affı, indirimli hizmet bedeli, ucuz uçak bileti veya diğer İtalyan işçilerine göre daha iyi sağlık ve emeklilik hizmetleri gibi geniş kapsamlı sübvansiyonlar ile devletin gazetecileri desteklediklerı görülmektedir (Hallin ve Mancini, 2004: 121). Mazzolini ve Splendore, Hallin ve Mancini'nin İtalya'nın tam bir Akdeniz modeli örneğini gösterdiği tezini paylaşmaktadır. Bu nedenle de gazetecilik denetleme sisteminin (watchdog journalism) gerçekten ortaya çıkmadığını, medya hesap verme kültürünün yaygın ve etkili olmadığını savunmaktadırlar. İtalyan medya sistemi, kamusal denetimi sağlayabilecek bir sivil toplum örgütünün kurulmasına ve yükselmesine engel gibi görülmektedir. İtalyan gazeteciliğinde iki ombudsmanlık girişimi göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, Roma'nın en önemli günlük gazetesi olan II Messaggero 1986 yılında başlattığı uygulamadır. İkincisi ise yaygın gazeteler arasında yer alan La Repubblica gazetesi, Corriere della Ser'in eski editörü olan gazeteciyi ombudsman olarak ataması olmuştur. Bu her iki çaba da hem okuyucuların ilgisinin azlığından hem de İtalyan siyasal ve kültürel çevrenin bu kuruluşlara tuhaf bakmasından dolayı uzun sürmemiştir (Mazzoleni ve Splendore, 2011: 91).

#### 4.5.1.3.5 İtalyan Medyasının Ekonomi Politiği

İtalyan yayıncılık sektörü, 1975'te çıkan 103 sayılı kanun ile düzenlenmiş, 1990'da çıkan 223 sayılı yasaya göre de yeni tedbirler alınmıştır. Bu kanuna göre yayıncılık, devlet monopolü olmaktan çıkmıştır. Özel şirketler ulusal çapta yayın yapabilmek ve istasyon kurmak üzere ruhsat almak için başvurabilmeye başlamıştır. Bu kanuna göre reklamlar, günlük programın %15'ini aşamaz ve hiçbir sponsor yayının içeriğine etki edemez. 1947 Basın yasasında yer alan cevap verme hakkı yayıncılıkta da uygulanır. Medya mülkiyetinde tekelleşmeyi engellemek amacıyla günlük gazete tirajın %8-16 arasında olanlar sadece bir ruhsat alabilir, toplam tirajın %16'sından fazlasını elinde bulunduranlara ise yaygın televizyon ağı kurmak için ruhsat verilmez (İnceoğlu, 2004: 246). İtalya'da medya mülkiyetinde tekelleşmeyi engellemek amacıyla kanal sayısı tabanlı niceliksel sınırlama ve izleyici payı sınırlaması getirilmiştir.

Devlet politikasına bakıldığında İtalya'nın yayıncılık medyasını şekillendirmek için kapsamlı bir plana sahip olmadığı görülmektedir. 1977 ve 2004 yılında onaylanan kanunlar tröst karşıtı koşulları içermemektedir. Berlusconi hükümetinin düşmesinden sonra yeni merkezi sol hükümet medya mülkiyetine bazı sınırlamalar getiren, liberalleşen televizyon sektöründe çoğulculuk, rekabet ve erişim garantisi gibi yeni medya düzenlemesi üstünde çalışmıştır. Tekelleşme karşıtı girişimlere rağmen televizyon yayıncılığı pazarında son 25 yıldır egemen olan iki yayıncı kuruluş pazarın yüzde 85 ile reklam gelirinin yüzde 90'ının kontrol etmektedir (Tonello, 2007: 243-245). Kuruluşlardan birincisi Kamu Hizmeti Yayıncılığı sunan RAI diğeri ise İtalyan Başbakan Silvio Berlusconi'nin sahibi olduğu özel televizyon kuruluşu Mediaset'tir. 1976 ile 1990 yılları arasında beş yüzden fazla yerel televizyon istasyonu pazara girmiştir. Berlusconi bu süreçte üç tane yaygın yayın yapan televizyon ağı kurmuş; RAI eski merkezi rolünü kaybetmiştir (Mazzoleni ve Splendore, 2011: 92).

Medyadaki yoğunlaşma Mediaset'in sahibi olan Silvio Berlusconi'nin 1994, 2001 ve 2008 yıllarında Başbakan olarak seçilmesinden sonra daha artmıştır. Hükümetin başındaki kişi olarak Berlusconi'nin, RAI'nin yöneticilerini seçmek, RAI kanallarının ideolojik ve politik eğilimini şekillendirmek gibi merkezi rolü de düşünüldüğünde yoğunlaşmanın daha çarpıcı hale geldiği tespit edilmektedir. Berlusconi'nin ikinci kez Başbakan olduğu 2001- 2006 yılları arasında uygulanan medyaya yönelik sansür, kamusal ve tecimsel programlar arasındaki yakınsama ve sahiplik kurallarının gevşetilmesi bu döneme damga vurmuştur (Ardizzoni, 2010: 172). 1970'lerden itibaren başlayan özelleştirme serbestleştirme politikalarının fikir ve ifade çeşitliliğini getirmediği ve üstelik en büyük medya patronunun aynı zamanda siyasetçi olmasının da bu yapılanmayı daha olumsuz etkilediği görülmektedir.

Pazar liderlerinin konumlarını korumak için girdikleri rekabet, rekabetin önünü kesmiştir. Halen 4200'den fazla özel radyo istasyonu ve 1400 televizyon istasyonu bulunmasına rağmen, deregülasyon Berlusconi'nin Fininvest İmparatorluğunu daha da güçlendirmiştir. Bu imparatorluğun içinde üç yaygın televizyon kanalı, iki yaygın gazete, dergiler, bir radyo ağı, bir film yapım şirketi,

Fransa, Almanya ve İspanya'da televizyon kanalları, yayınevi, 300 civarına sinema salonu, futbol takımı, süpermarket zinciri, sigorta, finans, inşaat ve emlak sektöründe yatırımları bulunmaktadır (Keane, 2015: 77). Berlusconi'nin medya yapılanmasında dikey, yatay ve çapraz mülkiyet yoğunlaşması tespit edilmektedir.

2003 yılında küresel medya lideri Rupert Murdoch'un sahibi olduğu News Corporation "Sky Italia" ile İtalyan televizon pazarına giriş yaparak İtalyan uydu platformuna hükmetmeye başlamıştır. Ödeme televizyon sistemi aracılığıyla Sky Italia ana akım kanallara alternatif bir platform olarak ortaya çıkmıştır. Gerek kamusal gerek özel yayıncılıkta tüm uydu kanallarını kendi bünyesinde bulundurma şartı koymuştur. Sky Italia İtalya'nın tek uydu sağlayıcısıdır ve tüm ödemeli televizyon kanallarının kontrolünü elinde tutmaktadır (Ardizzoni, 2010: 173).

Kitle iletişim yapılanmasının özgürlükçü bir piyasa modeli sunduğunu varsaymak mümkün değilse de, küreselleşme çağında bireylerin ve küçük grupların politik ve aktivist eylemlerine de bakmak gerekmektedir. Kurumsal kontrol mekanizmaları ezici bir şekilde güçlü görünse dahi bu yapıların dışına çıkabilen ve yaratıcılıklarını kullanabilen insanların eylemlerinin faydalarının az da olsa görüldüğü tespit edilmektedir. Telestreet gibi küçük ölçekli girişimler medya ve politik yapıların güçlü kurumsallaşmış yapıları ile başa çıkmaya devam etmektedir (Ardizzoni, 2010: 182). İtalyan Anayasa'sı tarafından garanti altına alınan "ifade özgürlüğü"nü teşvik etmek amacıyla 1970'lerde özgür radyolar ortaya çıkmıştır. İtalyan medya aktivisti, otonom medyacı Franco Berardi'nin 1976 yılında Radio Alice bunun ilk örneği olmuştur. Aynı yıl Roma'da toplam 74 özgür radyo kurulmuştur (Ardizzoni, 2010: 175). Yeşillerin, askerlik karşıtlarının; eşcinsellerin ve aşırı sol örgütlerin kurdukları korsan radyolar giderek artmaya başlamış ve yasal bir boşluk oluşmuştur. İtalya'da 1980'lerin sonuna doğru çok sayıda yerel özgür radyolar yayına başlamış ve Amateur Radio Operators adı altında örgütlenmişlerdir. Hükümetten özel izin alarak çalışan bu radyolar için özel bir yasa ve yasal yükümlülük bulunmamaktadır (Tekinalp, 2003: 98). 2002 yılında özgür radyoların bir diğer türü ve devamı olarak "tele-sokak" adlı yeni bir deneyime geçilmiştir. İtalya'nın ilk sokak televizyonu olan Orfeo TV ile vatandaşların bağımsız yayıncılık tecrübeleri başlamıştır. İsteyen herkes video çekip, akşam bu videoyu mahallelerinde

herkese seyrettirebilmiştir. Ardizzoni, 2007'nin sonuna gelindiğinde ülke çapında 130 adet tele sokak bulunduğunu belirtmiştir. Gelişen iletişim teknolojisi ve Youtube gibi küresel medya olanakları tele sokak uygulamalarını kısa süreli kılmıştır.

#### 4.5.1.3.6 Ara Değerlendirme

Diğer Avrupa ülkeleri arasında İtalya; Türkiye ile benzer birçok siyasal, sosyo ekonomik özelliklere sahiptir. Hallin ve Mancini'ye göre İtalya'da geç demokratikleşme eğilimi ve kutuplaşmış çoğulcu siyasal kültür bulunmaktadır. Kutuplaşmış çoğulcu ülkeler arasında yer alan İtalya'da gazetecilik mesleğinde düşük profesyonelleşme düzeyi, öz denetim mekanizmalarının yetersizliği, rasyonel yasal otoritenin yetersizliğinden dolayı kayırmacı sistem, devlet ve hükümet tarafından basının araçsallaştırılması, yüksek derecede politik paralellik, düşük tiraj, kitlesel ticari basının geç gelişimi ve kamu yayıncılığında orantılı / parlamenter temsil sistemi görülmektedir.

Değerlendirmemize göre İtalya'da devlet ve medya arasındaki sıkı ilişkiler sadece dünya savaşı arasındaki faşist rejim döneminde değil; parlamenter demokratik sistemin kabul edildiği özellikle küresel medya aktörlerinden biri olan Berlusconi'nin politikaya atılıp, üst üste seçilerek hükümeti ele geçirdiği dönemlerde de görülmüştür. Medya ve siyaset arasındaki bu sıkı ilişkiler gittikçe daha da karmaşık bir hal almıştır. Hallin ve Mancini'ye göre ticari basının geç gelişimi modellerde olumsuz özellikler arasında yer almaktadır. İtalya'nın ticari basını geç gelişmiş olsa da, Avrupa'da özel radyo girişimini başlatan ilk ülke İtalya olmuştur. Radyonun yanı sıra televizyon alanında da tecimsel yayıncılık girişimleri Almanya'ya göre daha erken bir tarihte başlamıştır. Tecimsel yayıncılığın daha erken başlaması, yayıncılık alanının düzenlenmesinde Hallin ve Mancini'nin öngördüğü şekilde olumlu bir katkı sağlamamıştır. Bilgi iletişim teknolojileri alanında yatırımların gecikmesi ise alanın gelişimini olumsuz etkilemiştir. Almanya ve Birleşik Krallık'a göre dijitalleşme oranı daha düşük, alt yapı daha yetersizdir. İtalya ağ politika oluşturma sürecinde idealist model içine girmektedir. Merkez ülkelerden satın alınan teknoloji ve yüksek bant genişliği ile BİT alanında yetersiz ve dışarıya bağımlı bir görünüm sergilemektedir.

Yayıncılık ve telekomünikasyon alanı devletin tarafından oluşturulan bağımsız bir otorite tarafından düzenlenmekte ve denetlenmektedir. Diğer ülkeler gibi İtalya'da da basında öz denetleyici birimler; yayıncılık alanında devlet düzenlemeleri dikkat çekmektedir. Medyada yüksek derecede yoğunlaşma tespit edilmektedir. Küresel medya liderleri olan Silvio Berlusconi ve Rupert Murdoch medyada çeşitliliği engellemektedir. Medya politikalarının oluşturulmasında yine ulus ötesi kuruluşların ve diğer devletlerin etkisi göze çarpmaktadır.

#### 4.5.1.4 Türkiye'nin Kitle İletişim Sistem ve Politikaları

Asya ve Avrupa kıtasında bulunan Türkiye, tarih boyunca kurduğu birçok devletle dünyanın en eski milletlerinden biri olarak kabul edilmektedir. 20. yüzyıla kadar büyük bir imparatorluk olan ve Müslüman ülkelerinin idari ve askeri hakimi seçilen Türkiye yaşadığı ekonomik sıkıntılar; savaşlardan aldığı yenilgiler; sanayi, teknoloji ve bilim alanındaki gerileyişi sonucu hızlı bir çöküş sürecine girmiştir. 1923'ten sonra laik cumhuriyet rejimini benimseyen Türkiye, hızlı bir modernleşme ve Batılılaşma sürecini başlatmıştır. Hallin ve Mancini, çalışmalarında Türkiye'ye yer vermemiştir; ancak daha sonra birkaç araştırmacı Hallin ve Mancini'nin modelinden yararlanarak Türkiye'nin kitle iletişim sistemleri analiz etmişlerdir. Araştırmacıların tümü (Kaya ve Çakmur, 2010; Gencel Bek, 2010; Lucini, 2010; Yılmaz, 2011) Türkiye'nin de İtalya gibi kutuplaşmış çoğulcu ülkeler arasında yer aldığı sonucuna ulaşmılardır. Bu başlık altında kuruluşundan günümüze Türkiye'nin kitle iletişim tarihi ve yapısı hakkında genel bilgiler verildikten sonra yeni değişkenlerle birlikte Türkiye'nin kitle iletişim sistemleri yeniden değerlendirmeye tabii tutulmaktadır.

##### 4.5.1.4.1 Siyasi, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapının Gelişimi

Türklerin ilk defa ne zaman ortaya çıktığı, bilim adamları arasında hala tartışma konusu olsa da, Türkçe'nin MÖ 3000-500 arasında konuşulduğu bilinmektedir. Türkler hakkındaki en eski bilgilerin yer aldığı Çin kaynaklarına göre "Tujue" olarak adlandırılan, MÖ 7000'lerde İç Asya'nın güney platolarında tarım yapan, 4000'lerde kasaba ve kentlerde yaşayan ve tarımcılıktan hayvancılığa geçen

Türk topluluklarına işaret edilmektedir (Akt. Tural, 2012a: 5). Yine Çin kaynaklarına göre ilk devlet örgütlenmesinin yani bozkır imparatorluğunun temelini atan gelişmeler MÖ 400'lerde görülmüştür. Kuraklık, boylar arası çatışmalar ve Çin istilaları karşısında Hunların lideri Mete (MÖ 210-174) tüm Türk boy ve klanları kendi liderliği altında toplayarak imparatorluğunu ilan etmiştir. Yüksek bir disipline ve tamamen askeri bir yapıya sahip olan bu ilk siyasi örgütler kişiye / hanedana sadakat ekseninde bir araya gelmiştir. Türklerin bir kez daha devletli olarak sahneye çıkması için 500 yıl geçmesi gerekmiştir. Tarihte ilk defa kendilerine Türk diyen Göktürkler (552-630) soylarının Hunlardan geldiğine inanmış ve kuruluşlarını "dişi bir kurt" efsanesine dayandırmışlardır. Birinci Göktürk Devleti'nin Çin hâkimiyetine girmesinden sonra İkinci Göktürk Kağanlığı (Kutluk İmparatorluğu) devletinin kuruluşu yine umutsuzluk zamanında "İlteriş"in (680-745) karizmatik hükümdarlığı altında ortaya çıkmıştır. Türkler, bir kere daha Moğolistan'ın hakimi olarak, Ötüken Ormanları'nı İmparatorluğun merkezi haline getirmiş, Oğuzlara ve Çinlilere boyun eğdirilmiştir. 744 yılında Basmiller ve Karluklarla birleşen Uygurlar, II. Göktürk devletine son vererek yeni bir Türk devleti kurmuşlardır (Tural, 2012a: 6-7 ). Tural'a göre (2012a: 22) eski Türk devletleri, birçok boy ve bodunun bir araya gelmesiyle kurulan merkezi devlet şeklinde görülen federatif özellikli organizasyonlardı. Herkes göçebe çobanlıkla hayatına idame ettirmekte ve siyasi-toplumsal hayat buna göre kurgulanmıştı. Küçük aile tipi hayat tarzı korunmak için boylar ve bodunlar oluşturmayı ve karizmatik liderler başkanlığında imparatorluklar kurulmasını zorunlu kılmıştır. Yılda üç defa toplanan toy'lar (kurultay-meclis) bir nevi danışma istişare meclisi gibi işlev görmüştür. Toylara Moğollarda sadece asiller katılırken, Hun ve Göktürklerde halk da katılmıştır. İmparatorluğa karakterini veren federatif yapılanma olmuştur.

1000 ve 2000 yılları arasında ortaya çıkan iki büyük Türk İmparatorluğu ile ikinci bin yılda Çin, Hindistan ve Doğu Roma ile Kutsal Roma Cermen İmparatorlukları bir yana bırakıldığında, dünyanın geri kalan merkezi bölgesi Türklerin egemenliğine geçmiştir. Bu devletlerden ilki 1100-1243 yılları arasında Orta Asya'dan Bizans sınırlarına dayanan Selçuklu İmparatorluğu; ikincisi ise 1300'lerde ortaya çıkan Anadolu ve Balkanlarla birlikte tüm Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yı 500 yıl boyunca idaresi altında tutan Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Bu

bin yılda İslam medeniyeti en parlak dönemini geçirmiştir. 1055'te Abbasi Halifesi'nin İslam ülkelerinin idaresini Selçuklu Sultanı Tuğrul'a bırakması ile bundan sonra İslam dünyası çoğunlukla Türk hanedanların himayesinde yaşamıştır (İnalcık, 2007: 192). Osmanlı Padişah'ı aynı zamanda Halife de olduğu için, tüm İslam ülkelerinin idari ve askeri hâkimi kılınmıştır (Lewis, 1973: 23).

İslamiyet'in kabulü ile Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular gibi İlk Türk İslam devletlerinde hem yöneten hem de yönetilen zümre üzerinde derin etkiler ortaya çıkmıştır. Hükümdarın söylemleri, unvanları ve isimleri farklılaşmış, devletin tipi federasyondan monarşiye kaymıştır. Yönetimde işbölümü/uzmanlaşma önemli derecede artmıştır. Eskinin boy örgütlenmesi yerini tebaaya bırakmış bu ise yönetimin yöneticilere ait bir kavram olarak anlaşılmasını sağlamıştır. Her iki devlet örgütlenmesinde de lider merkezli otorite kullanımı, tahtın hanedanın ortak malı sayılması ve veraset savaşları artarak devam etmiştir (Tural, 2012b: 47). Türkler arasında saltanat veraset kanunun olmayışı ve egemenliğin yalnızca Tanrı tarafından verildiği inanışı Türk devletlerini zayıflatan ve parçalanmasına neden olan en önemli unsur haline gelmiştir. Hakan'ın oğullarından hangisi iktidarı yani orduyu, kurultayı ve hazineyi ele geçirir; halkın desteğini alırsa ulus O'nu meşru Hakan olarak tanır. Bu durum Türk ve Moğol hanlıklarında sürekli karışıklıklara ve kavgalara neden olmuştur. Osmanlı döneminde şehzade kavgalarına zemin hazırlayan bu geleneğe karşı bir dizi önlem alınmaya çalışılmıştır. Bu önlemlerden biri de tahta geçen kişinin diğer kardeşlerini öldürerek tahta tek başına hükmetmesi olmuştur (İnalcık, 2007: 196).

Kazancı (2005: 9) Türklerde yöneticiler ile yönetilenler arasındaki ilişkileri üç ana dönem etrafında açıklamıştır. Bu üç ana dönemde devletin konumu, halka karşı tutumu, eylem ve işlemleri farklılık göstermiştir. Boy, tebaa ve yurttaş olarak üç farklı statüye ayrılan dönemlerde halk, hem devleti farklı algılamış hem de devlet kendine farklı bir yer seçmiştir. Kandaş örgütlenmeye dayalı Orta Asya Türk devletlerinde boylar, obalar Kaan'la ve diğer tüm yöneticilerle iç içe yaşamış; yöneten ile yönetilen arasında iletişimi, yardımlaşmayı ve paylaşmayı önleyen hiçbir engel olmamıştır. Osmanlı'da ise durum farklılaşmış, tebaa sisteme vergi ödeyerek ve asker göndererek yaptığı katkıdan dolayı önemli sayılmıştır. Tebaanın insan veya tebaa olmaktan kaynaklanan bir önemi kalmamıştır. Özellikle 15. yüzyıldan itibaren

ara sıra yapılan Padişah'ın tebdil gezmesi ve Cuma selamlığına gitmesi gibi uygulamalar dışarıda tutulursa, doğrudan tebaa ile ilişki kurması zorlaşmış, padişah ile halk arasında kalın bir duvar örülmüştür. Cumhuriyet rejiminde ise yönetilenler yurttaşlık statüsünü kazanarak temel hakları elde ederek, yönetime doğrudan ve dolaylı katılma hakkı elde etmiştir.

Osmanlı'da mutlak gücün sahibi olan padişahın yetkisi kuramsal olarak Allah'tan geldiğine inanılmış uygulamada ise "kul"larının oluşturduğu bürokrasiye dayanmıştır. Uyrukları üzerinde de tam bir denetime sahip olan Sultan, böylelikle iktidarını güçlü merkezi bürokrasiye karşı da korumuştur (Kongar, 2006: 56; Zürcher,2000: 31). Yasa önünde eşitlik olmadığından kadınlara erkeklerden; azınlıklara Müslümanlardan; kentlerde oturanlara kırsal kesimdekilerden farklı muamele edilmiştir. Toplum vergi ödemeyen silah taşıma yetkisine sahip olan yönetici seçkinler sınıfı ile halk kitlesi arasındaki çok katı bir ayrım etrafında biçimlenmiştir. Yönetici seçkinler sınıfı, askeri, saray halkı, kalem çalışanları ulema gibi padişahın bütün hizmetkârlarından oluşmuştur. Halk karşısından son derece ayrıcalıklı olsalar da padişah karşısından bir hakları yoktu. Osmanlı'da "ırsi" olarak nitelendirilebilen bu yönetim sistemi seçkinler zümresinin her katında geçerli olmuştur. Sarayın uzantısı olan bu sistem sadece aile üyelerinin değil, hizmetkârların, kölelerin ve himaye altına alınan herkesin yer aldığı geniş bir hane halkını içermekteydi (Zürcher, 2000: 27). Osmanlı toplumunun siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısı büyük ölçüde toprak düzenine dayalıydı. İmparatorluğun kuruluşundan itibaren tımar düzeni uygulanmıştır. Tımar sistemi zaman zaman merkezi iktidarın denetimine ve gücüne karşı çıkmaya çalışarak derebeyliğine doğru geçiş gibi sakıncalar içerse de sorunsuz bir şekilde işlemiştir. Osmanlı İmparatorluğunu Batı derebeyliğinden ayıran en önemli özellik çok güçlü bir merkezi iktidarın varlığı olmuştur. Osmanlı devleti üretim, dağıtım da dahil olmak üzere toplumu ekonomik ve siyasal yönlerden yakından denetlemiştir. Yerel yönetimlerin bütün sorumlularını atamak ve onları görevden almak Padişahın mutlak yetkileri arasında yer almıştır (Kongar, 2006:59).

İmparatorluğun yönetildiği kurul olan Divan-ı Hümayun (İmparatorluk Kurumu) başlarda Osmanlı padişahının başkanlığında toplanırken Fatih Sultan

Mehmet'ten sonra padişahlar bu kurula başkanlık etmemiştir. Padişahın sınırsız gücünün vekili olan Sadrazam'ın başkanlığında 1.,2.,3. ve 4. vezirler (Kaptan-ı Derya, büyük amiral ve Yeniçeri Ağası) ile Anadolu ve Rumeli Kazaskeri Efendilerin oluşturduğu üyelerle toplanan bu kurul daha sonra Padişah'a görüşmelerin özeti anlatılır. Şeyhülislamın Kabineye dahil olması Tanzimat'tan sonraya rastlamıştır (Ortaylı, 2012: 137) . 18. yüzyılda önemini kaybeden Divan-ı Hümayun Türkiye merkez idaresinin ve bürokrasisinin kökeni sayılmıştır. Bu tarihten itibaren sınır eyaletlerinde ve şehirlerde topluluklar kendi kendini yönetmeye başlayarak adem-i merkeziyetçiliği yaygınlaştırmışlardır (Ortaylı, 2012: 142). Türk halkının her dönem ve koşulda devletini çok sevdiği, koruduğu, kolladığı önermesi tarihsel örneklerden yoksundur. Kimi dönemlerde devlete sıkı sıkıya itaat edilmiş ancak kimi dönemlerde ise Osmanlı Anadolu'sunda dört asır süren Celali İsyanları gibi devletin koyduğu kural ve uygulamalara karşı çıkılmıştır (Kazancı, 2005: 11).

Osmanlı'da din ve devlet işleri arasında bir fark gözetilmediği düşünülse de modern araştırmalar, Osmanlı'da din ve devlet işlerinin fiiliyatta birbirinden ayrıldığını göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda en yüksek seviyede "Şeri" kanunlar 18. yüzyılda aile ve mülkiyet hukuku dışına çıkamamış kamu ve özel hukuk sultanların "örf" veya "kanun" denilen laik fermanlarına dayandırılmıştır (Zürcher, 2000:25). İnalcık'ın verdiği bilgilere Osmanlı'da 50'ye yakın ulus, din ve mezhep olduğundan yönetim bu kişilerin inancına karışmamıştır. Şeriata dayalı hukukun yanında Osmanlı'da devlet eliyle yaratılan "örfi" hukuk da bulunmaktaydı. Kayıt ve uygulama ile ilgili sorunlarda Şeri hukukta Müftü uğraşırken Örfi hukukta nişancı ilgilenmiştir (Akt. Kazancı, 2005: 26). Lewis (1973: 28), kadı ve müftü olarak ikiye ayrılan adli yöneticilerin hukuk davalarına bakarken şeri ve örfi kanunlar dışında bölgenin gelenek ve inanışlarını da hesaba katıp kendi tecrübelerine ve akl-ı selimine dayanarak karar verdiklerini belirtmiştir. Osmanlı devletini 600 yıl boyunca ayakta tutan gerçek dayanak onun kanun rejimi ve adalet sistemi olmuştur. Her türlü gerekli otorite, günlük bürokratik etkinlikler, toprak mülkiyeti, vergiler özetle devlete ait her tür tasarrruf objektif hukuk kuralları altında olmuştur. Devlet idaresinde her türlü keyfiliği kaldırmak için hukuk sistemi kurulmuştur (İnalcık, 2007:232).

19. yüzyılda Avrupa'ya hâkim olan liberalizm (hürriyetçilik) hareketleri, Osmanlı'da da etkili olmuş; ancak Avrupa'nın aksine bu akımın etkileri daha geç ve yavaş ortaya çıkmıştır. Tanzimat Fermanı (1839), Islahat Fermanı (1856), I. Meşrutiyet (1876) ve II. Meşrutiyet Hareketi (1908) gibi hürriyetçi akımlarla birlikte devlet ile tebaası arasındaki ilişkilerde bir eşitlik sağlanmasa da, belirli kurallar ve kurumlar oluşturulmuştur (Kazancı, 2005: 28). Ancak ne Tanzimat Fermanında Padişah tarafından tebaasına verilen lütufların ne de Islahat fermanında Hristiyan uyruklu azınlıklara verilen hak ve yetkilerin gerçek anlamda Avrupa'daki gibi bir hürriyetçilik akımı ile kıyaslanamayacağı savunulmuştur. Padişah yetkilerini hala sınırlandırmamış sadece uyruklarına bazı haklar tanımıştır. I. Meşrutiyet hareketi ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan ilk defa anayasal rejime geçilmiş ve Padişahlığın mutlak otoritesi bir dereceye kadar törpülenerek tebaaya bazı hak ve hürriyetler verilmiştir (Armaoğlu, 1991: 55-57). 1876 yılında Anayasa kabul edilmiş ve Osmanlı Meclisi seçimleri Aralık 1876 ve Ocak 1877'de yapılmış, Meclis 19 Mart'ta resmen açılmıştır. Halkın katılmadığı, vilayet ve sancak meclislerince seçilen milletvekilleri başarılı şekilde seçim bölgelerini temsil edebilmiştir. Yasama görevlerinde ise Meclis-i Umumi hemen hiç başarılı olamasa da, hükümetin işlerinin eleştirildiği etkin bir tartışma ortamı sunmaya başlamıştır. Sultan II. Abdülhamit, Rus ordusunun neredeyse İstanbul'a kadar gelmesini gerekçe göstererek hem meclisi kapatmış hem de Kanuni Esasi'yi rafa kaldırmıştır (Zürcher, 2000: 116). 1876 yılında kabul edilen bu Anayasa 1878 yılında yürürlükten kaldırılarak 30 yıl sürecek olan despotik ve otoriter yönetime geçilmiştir. İttihatçı subayların çabalarıyla Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilerek, meclis yeniden açılmıştır. Osmanlı'nın kısa ömürlü parlamentolu hükümet deneyimi ve Anayasa girişimi, 1923 Türkiye Cumhuriyeti'ne doğru atılmış önemli bir adım olmuştur (İnalcık, 2007: 214).

Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında giren Osmanlı İmparatorluğu savaşın yenilen tarafları içinde yer alarak 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalamıştır. Mütareke süresince çeşitli bahanelerle İtilaf devletlerince önce İzmir'in sonra İstanbul'un ve diğer şehirlerin işgal edilmesi tüm yurtta galeyanın başlangıcı olmuştur. Bundan sonraki olaylar Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri ile Anadolu'daki direniş hareketleri arasında geçen, bu iki siyasetin çarpışması niteliğinde olmuştur. 19 Mayıs 1919 tarihinde milli

mücadele ve Kurtuluş Savaşı'nı başlatmak için Samsun'a çıkan Mustafa Kemal tüm Kurtuluş çabalarını tek bir örgüt etrafında toplamayı başarmıştır. 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) kurulmuş 20 Ocak 1921'de yeni Türk devletinin ilk anayasası "Teşkilat-ı Esasiye" kabul edilmiştir. Anayasada ilk madde "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" olarak kabul edilmiştir (İnalcık, 2007: 11-23). Doğu Cephesi, Güney Cephesi ve Batı Cephesi savaşları; Birinci ve İkinci İnönü ile Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktası sayılan Sakarya Meydan Muharebesi'nde kazanılan zaferlerle Türkiye yeniden bağımsızlığını elde etmiştir.

Bağımsızlığın kazanılmasından itibaren "Atatürk Devrimleri" adı verilen atılımlarla yeni Türk toplumunun temelleri atılmaya başlanmıştır. Kongar'a göre bu devrimlerin genel nitelikleri Türk toplumunun çağdaşlaşmasındaki "diyalektik" süreci açıklamaktadır. "Devletçi-seçkinci" grup tarafından tepeden inme biçimde geniş halk kitlelerine iletilen devrimler, Batı'da görülen toplum modellerinden esinlenerek, zamana yayarak adım adım uygulamaya koyulmuştur. Tüm devrimlerin temelinde "halk egemenliği" ilkesi yatmıştır (Kongar, 2006: 109). Yeni Türkiye Devletinde toplumun laikleştirilmesi ve modernleştirilmesi amacıyla toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal birçok alanda reformlar yapılmıştır. Siyasal devrimler kapsamında 1 Kasım 1922'de Saltanat kaldırılmış, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet rejimi ilan edilmiş ve 3 Mart 1924 yılında Hilafet kaldırılmıştır. Yapılan diğer reformlar içinde tekke, zaviye ve medreselerin kapatılması; fesin yasaklanması; Avrupa takvim ve ölçülerinin kabul edilmesi; Arapça yerine Latin alfabesinin kabul edilmesi; Türk dil ve tarihine yönelik sürdürülen ulusçuluk yönündeki devrimler; aile hukukun tam anlamıyla laikleştirilmesi; eğitim seferberliği yer almıştır.

1925'ten 1946 yılına kadar CHP tek parti iktidarı olarak yönetimde kalmış, 1946 yılından sonra ise Demokrat Parti'nin kurulması ile çok partili siyasal hayata geçilmiştir. Bu tarihten itibaren gerçek anlamda demokrasi sorunları siyasal tartışmaların gündemine oturmuş, günümüze kadar devam etmekte olan "demokratikleşme süreci" başlamıştır (Tanilli, 2010: 367). Cumhuriyet dönemini bunalıma götüren ideolojik karşıtlık özellikle iki alanda ortaya çıkmıştır. Bir tarafta laik Cumhuriyetin ve Atatürk devrimlerinin ödünsüz uygulanmasını savunan ulusalcı-devletçi gelenek; diğer tarafta "söz milletindir" sloganı ile yola çıkan DP

geleneğini sürdüren, her tür vesayet sistemine karşı çıkan ılımlı ve hatta radikal İslamcı akımların güçlenmesini sağlayan gelenekçi görüştür (İnalcık, 2007: 236). Askeri darbelerle bu demokratikleşme sürecine müdahalede bulunulmuştur. 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 Muhtırası ve 12 Eylül 1980 darbeleri kimi zaman özgürlükçü (1961) kimi zaman kısıtlayıcı (1982) yeni anayasalar getirmişse de Cumhuriyet siyasi bunalımlardan kurtulamamıştır. Geçmişten günümüze artarak devam eden bu kamplaşma birbirini anlamayan, dinlemeyen ve uzlaşmayan iki farklı toplum ortaya çıkarmıştır. Türk demokrasisi hasta olarak kabul edilmektedir (İnalcık, 2007: 235). İnalcık'a göre Türkiye Cumhuriyeti'nde iktidarı elinde tutanların onu kendi kişisel çıkarları için kullanmaları Osmanlı patrimonyal[15] devlet sisteminden kalma bir gelenek olabilir. Osmanlı rejiminde hükümdarlar siyasi otoriteyi kendilerine ait bir imtiyaz ve mülkiyet hakkı olarak algılamışlardır. Terörle veya irtica ile mücadele etme gerekçesine dayandırılan devletin her şeyi kontrol altında tutma iddiası, Türkiye'de demokrasinin işleyişini engelleyen, onu bir polis devleti haline getiren içinde bulunduğu olağanüstü koşullardır (İnalcık, 2007: 230).

Türk devlet yapısının birbirine bağlı en önemli prensipleri anayasa, parlamento rejimi, siyasi iktidarın halk tarafından belirlenmesi ve laiklik ilkeleridir. Siyasal iktidar, dört-beş yılda bir yapılan seçimlerle eşit oy ilkesine göre halk tarafından seçilmektedir (İnalcık, 2007: 234). Türkiye'nin 1982 Anayasası'nda hükümet sistemi olarak kabul edilen parlamenter sisteme göre kuvvetler ayrılığı yani yürütmenin yasama karşısındaki siyasal sorumluluğu; yürütmenin yasama organı içinden çıkması; yürütmenin iki başlı olması gibi ilkeler kabul edilmiştir. Yürütme yetkisi Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanı arasında paylaşılsa da, Cumhurbaşkanına verilen yetkiler diğer parlamenter sistemlere göre oldukça fazla ve geniştir. Fiili durumda ortaya çıkan farklılıklara göre Türkiye'de hükümet sistemi ne tam anlamıyla parlamenter sistem ne de bir yarı başkanlık sistemidir. Yasama ve yürütme gücünü elinde tutanların tutumlarına bağlı olarak zaman zaman bu iki türden birine yakınlaşmıştır. Örneğin Süleyman Demirel ve Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı dönemlerinde yarı başkanlık sistemini çağrıştıran uygulamalar görülmüştür (Ay Deniz, 2006: 145; Gözler, 2016: 18). Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 14

[15] Patrimonyal devlet, iktidarın babadan oğula geçtiği bir devlet ve yönetim anlayışıdır. Burada devlet, Hükümdarın ve O'nun ailesinin malı olarak görülmektedir.

Ağustos 2015 tarihinde Türkiye'nin yönetim sisteminin değiştiğini, fiili durumun hukuki çerçevesinin yeni bir anayasa ile netleştirilmesi gerektiğini söyleyerek bunu doğrulamıştır.

Yarı sömürge kabul edilebilecek Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik mirası Batılı devletlerle derin bağımlılık ilişkilerini ve yapısal sorunları içermiştir. 1908-1922 yılları arasında yabancılara verilen imtiyazlı haklar, dış ticarette görülen dışa bağımlılık, dış borçlanma, Türk ve Müslüman burjuva sınıfının zayıf, dağınık ve örgütsüz olması; eksik kalmış bir burjuva demokratik devrimi, hammadde ihracatçısı ve sinai ürün ithalatçısı olması, sanayileşmede geri kalması, ekonomisinin tarıma dayalı olması, savaşlar bu dönemde ekonominin geri kalmasının en önemli sebepleri ve göstergeleri arasındadır (Boratav, 2004: 20-24). Yeni devletin kurulduğu 1923'ten 1929'a kadar olan dönemde açık ekonomi koşullarında geçmişten kesin bir kopuş yaşanmıştır. Ekonominin yeniden inşa edildiği bu dönemde devlet desteği ile yerli sermayedar yetiştirilmesi amaçlanmış, eşitsiz ticaret anlaşması olan kapitülasyonlar kaldırılmış yabancı sermaye ile ilişkiler yeniden düzenlenmiştir (Boratav, 2004: 39-42). Dünya ekonomik buhranının yaşandığı 1930-1939 yılları arasında korumacı ve devletçi ekonomi politikaları uygulanmıştır. Türkiye'nin ilk sanayileşme yılları olarak kabul edilen bu yıllarda Türkiye ekonomisi dışa kapanarak devlet eliyle milli bir sanayileşme denemesi içerisine girmiş ve kısmen de başarılı olmuştur (Boratav, 2004: 59; Tanilli, 2010: 316). Devletçilik politikası, bir ülkenin kendi kaynakları ile kalkınıp sanayileşebileceğini tanıtlamış ve bu politikalar sayesinde genç Cumhuriyet emperyalist ülkelerin nüfuz alanı olmaktan büyük ölçüde korunmuştur.

2. Dünya Savaşı'nda durgunluk dönemine giren ekonomi 1946 yılından sonra kapalı, korumacı, içe dönük iktisat politikalarını adım adım gevşetmeye başlamış; ithalat serbestleştirilerek büyük ölçüde arttırılmış serbestleşmeye dayalı bir dış ticaret rejimi benimsenmiştir. Sanayileşme hareketinden vazgeçilerek tarıma, madenciliğe, alt yapı yatırımlarına ve inşaata öncelik verilen bir kalkınma anlayışı benimsenmiştir. Tarımsal gelişme yılları olarak anılmaktadır (Boratav, 2004: 94). Türkiye'yi yeniden dışa bağımlı hale getiren, emperyalizme bağımlı bir şekilde kapitalistleşen bir üretim biçimini ortaya çıkaran gelişmeler 2. Dünya Savaşı ertesinde başlamıştır (Tanilli, 2010: 321). Dış açıkları kronikleştiren anlaşma ve politikalar 1946'dan sonra

uygulamaya koyulmuştur. Türkiye'nin 11 Mart 1947'de IMF'ye üye olması, 12 Mart 1947'de Truman Doktrini kapsamına alınması ile ekonomide millileştirme, bağımsız hareket etme ve sanayileşme politikaları terk edilmeye zorlanmış; ekonomisi yardımlara ve yabancı özel yatırımlara bağımlı hale getirilmiştir (Değer, 1993: 226). Yardım ve kredilerin karşılığında Dünya Bankası, IMF ve benzeri uluslararası örgütler aracılığıyla yabancı hükümetler toprağa ekilecek ürünlerden hangi alana yatırım yapılacağı gibi tüm yatırım politikaları üstünde karar verici ve yönlendirici olmuştur. Çok uluslu şirketlerle yerli burjuvazi işbirliği ile kurulan "karma şirketler"le ekonomi tam bir denetim altına alınmıştır (Değer, 1993: 266).

Kalkınma iktisadının yükseldiği 2. Dünya Savaşı sonrasından 1970'lerin ortalarına kadar süren bu dönemde birçok ülke planlı ekonomi deneyimleri yaşarken Türkiye gibi ekonomik ve stratejik öneme sahip ülkeler uluslararası finans kurumlarının içine çekilerek ve güdümlü bir planlama anlayışına yönlendirilmiştir. Türkiye ekonomi tarihi için dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen "24 Ocak Kararları"nın kabul edildiği 1980'den sonra ulus devletin ekonomideki kalkınmacı rolü tasfiye edilerek liberalleştirme, özelleştirme, para ve maliye politikalarında kontrol gücünün bazı uluslar üstü kurumlara devredilmiştir. IMF ve Dünya Bankası'nın kendi tasarladığı ve dayatma imkanı bulduğu ekonomi politikaları ile kalkınma söylemi ve uygulamalarının yerini küresel pazara uyum sağlama ideali almıştır. (Soyak, 2003: 167-170). Devletin iktisadi hayata müdahalesini öngören politikaların hızla itibar kaybetmesinde 1980'lerden itibaren Avrupa ve ABD'de sosyal devlet uygulamalarının fesh edilmesi ile merkezi planlı ekonomi modelinin temsilcileri olan Doğu Bloku ülkelerinin yıkılması da etkili olmuştur (Soyak, 2003: 180). Bu tarihlerden itibaren devletin küçültüldüğü, hızlı özelleştirmeler yapıldığı, uluslararası finans kapitalin egemenlik kazandığı, devletin üretim ve sanayi alanından çekildiği, dış ticaret politikalarında tam bir serbestleşme yaşandığı görülmektedir.

Türkiye; tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş aşaması yaşayan ve kapitalistleşme süreci içinde bulunan bir Üçüncü Dünya ülkesidir. Türk kapitalizmi, giderek tüm ekonomi ve dünya kapitalist sistemine bağımlı hale gelmiştir ve geri bir ekonomidir. 1950'lerden sonra başlayan sanayileşme akımı, dışarıya bağımlı da olsa

bugün artık tarıma oranla birinci kesimdir. Geri kalmış bir ülkedir; ancak öteki geri kalmış ülkelerle kıyaslanamayacak şekilde köklü bir tarihe ve kültüre sahip olarak ayrıcalıklı bir yerdedir (Tanilli, 2010: 305). İslamiyetin kabulü, Osmanlı İmparatorluğu ve Anadolu içindeki millet ve dinlerle karşılıklı kültür alışverişi ile Batılılaşma hareketi Türkiye'nin zengin kültürel mirasının temelidir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2016 verilerine göre 79 milyon nüfus barındırmaktadır. Nüfusun %95'i okuma-yazma bilmektedir, %82'si bir ortaöğretim programından %42'si ise yükseköğretimden mezundur. Toplam yaşam süresi 78'dir.

#### 4.5.1.4.2 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi

Osmanlı'da basın Avrupa'ya göre daha geç tarihte ve farklı bir süreçle ortaya çıkmıştır. Avrupa'da 1450'lerden sonra çıkmaya başlayan "haber yaprakları" 1700'lerden itibaren ilk süreli yayınlara yani gazetelere dönüşmüştür. Oysa Osmanlı'da "haber yaprakları" dönemi yaşanmamış ilk gazeteler 1820'lerde yabancıların özellikle Avrupalıların etkisiyle çıkarılmaya başlamıştır. Matbaa ve yayıncılık konusunda yeterli bilgisi olmayan, kamuoyunu etkilemede gazeteyi nasıl kullanacağını bilmeyen Babıali, Avrupalı gazetecilerin yardımlarını gereksinmiş ve kuruluşundan itibaren Avrupa basını tarafından yönlendirilmiştir. İstanbul'da Fransız Elçiliği'nce çıkarılan (1795), Bulletin des Nouvelles (Haberler Bülteni) ve sonra Gazette Française de Constantinople (İstanbul'un Fransız Gazetesi) ilk süreli yayınlardır. Ancak bunlar yabancıların ve azınlıkların çıkardığı yayınlardır. Osmanlıların ilk süreli yayını 1828'de yarı Türkçe yarı Arapça Mısır'da çıkarılan "Vekayi-i Mısriye" ile 1831'de II. Mahmut tarafından İstanbul'da çıkarılan ve Türk basının gerçek atası olarak kabul edilen "Takvim-i Vekayi"dir (Yust, 1995: 7; Koloğlu, 2006: 21-24; Kabacalı, 1990: 13). Özel girişimle çıkarılan ilk Türkçe gazete ise 1860 yılında Tercüman-ı Ahval olmuştur (Koloğlu, 2006: 43).

1860'lardan sonra her vilayette kendi gereksinimlerini karşılamak için bir basımevi kurulmuş ve özel girişimlerin de gazete çıkarmalarına izin verilmiştir. Türkçe'nin yanı sıra Sırpça, Romence, Rusça, Arnavutça, Kürtçe, Çingenece gibi birçok farklı dilde bu gazeteler çıkmıştır. 1. Dünya Savaşı'na kadar İstanbul ve İzmir dışında etkin bir Türk basınından bahsetmek imkansızdır. Anadolu'da basın sayıca az, renksiz ve klişeleşmiş bir basın vardır (Yust, 1995: 14). Okur yazarlığın çok

düşük olması ve gazete okurluğunun egemen kesimlerin dışına çıkamamasından dolayı ilk gazeteler fazlaca yaygınlık kazanamamış ve tirajlar hep düşük olmuştur. Bu dönemde basın, devletin bekasına odaklanarak kitlelere yönelik bir demokrasi mücadelesine dönüşmemiştir. Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in ilanından sonraki dönemlerde canlı bir basın yaşamına tanık olunmuştur. Basın kısıtlı okur yazarlık, tiraj ve özgürlük ortamında ideolojik mücadelelerin yürütücüsü olarak "fikir gazeteleri" formatında etkinlikte bulunmuştur (Kaya, 2009: 237). İstanbul ve Anadolu (Milli Mücadele) basını olarak ikili bir yapı sergilemiştir.

Ateşkes dönemi ve Kurtuluş Savaşı döneminde İstanbul'da çeşitli eğilimlerde gazeteler çıkmıştır. Bunlar arasında İleri (1919), Yeni Gün (1918), Akşam (1918) ve Vakit (1917) gazeteleri Milli Mücadeleyi destekleyen yayın politikası izlemiştir. Peyam-i Sabah (1920), Alemdar (1911) ve Türkçe Basın (1918) ise Milli Mücadele'ye karşı bütün güçleri ile saldıran gazeteler olarak çıkmıştır. Bunların dışında Tasvir-i Efkar (1862), Tevhid-i Efkar (1921), İstiklal (1918), İkdam (1894), Tanin (1908) ve Tercüman-ı Hakikat (1878) Mili Mücadele ve Anadolu'daki direniş hareketine sempati besleyen gazeteler olmuştur (Topuz, 2011: 98). Yine de Osmanlı İmparatorluğu'nun işgal altında olduğu dönemlerde basın, Yunan işgalinde olan yerlerde Yunanlı komutanların, İstanbul'un işgalinden itibaren İtilaf Devletlerinin baskı ve istekleri doğrultusunda çıkmıştır. İşgal kuvvetlerinin ve Osmanlı yönetiminin etkisi, baskısı ve sansürü altında tutulan "İstanbul basını" milli mücadele haberlerine, işgal kuvvetleri aleyhindeki haberlere yer verememiş hatta işgal kuvvetlerinin bildirileri ve haberlerini yayınlamak zorunda kalarak milli mücadele hareketlerini karalamaya çalışmıştır (Özkaya, 2007: 12).

Anadolu basını ise çoğunlukla halkı bağımsızlık için tek bir çatı altında toplama ve milli mücadele için kamuoyu oluşturma amacı doğrultusunda gazetelerden oluşmuştur. Mustafa Kemal önderliğinde milli mücadele taraftarlarınca hem bu amaç doğrultusunda gazete çıkarılması ve dağıtılmasına önem verilmiş hem de işgal kuvvetlerini destekleyen, halkı bölmeye çalışan, milli mücadeleye zarar veren gazetelerin Anadolu içine girmesi engellenerek bu yalan haberlerin Anadolu basınında yer etmesine karşı sansür uygulanmıştır. Aslında Mustafa Kemal daha

Harp Okulu'ndaki öğrencilik yıllarında arkadaşlarıyla birlikte gizli bir dergi ve sonrasında el yazma bir gazete çıkartarak Saray'a karşı muhalif yayınlar yapmaya başlamış, 1918 yılında Fethi Bey'in çıkardığı Minber adlı gazeteye ortak olarak bu gazetede köşe yazısı yazmıştır. 1919 yılında Sivas'ta Kurtuluş Savaşı'nın önemini, yöntemini ve haberlerini duyurmak için İrade-i Milliye gazetesi, 1920 yılında da Ankara'da Hakimiyet-i Milliye gazetesi ile Anadolu Ajansı kurulmasını kararlaştırmışlardır (Özkaya, 2007: 10). 1921 yılında ise Batılı devletlere işgal durumunu belirtmek ve Batılı kamuoyunun desteğini almak üzere Anadolu Ajansı haberlerinin İtalya üzerinden Avrupa'ya dağıtımını sağlayan Antalya Enformasyon Bürosu açılmıştır (Akt. Yolçu, 2010: 153). Bu iki gazete ve Anadolu Ajansı Milli Mücadelenin ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin haberlerinin yayıldığı, alınan kararların duyurulduğu döneme damgasını vuran en önemli gazeteler olmuştur. Gerek Milli Mücadele döneminde gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ve yeni rejimin korumaya çalışıldığı dönemde canlı bir basın tarihi yaşanmıştır.

Mustafa Kemal daha Anadolu'ya geçmeden önce gazeteler yabancı işgaline karşı ses çıkarmaya başlamıştır. Anadolu basınının düşmana karşı ilk direnişi İzmir'de çıkan Hukuk-u Beşer (insan hakları) gazetesi başyazarı Hasan Tahsin takma adlı Osman Nevres'in İzmir işgalinde karaya çıkan Yunan askerlerine ilk kurşun atması ile başlamıştır (Koloğlu, 2006: 114). O sıralarda yine İzmir'de çıkan Anadolu ve Duygu milli mücadeleyi desteklerken; Islahat, Ahenk ve Müsavat ise işbirlikçi bir hava içinde yayınlarını sürdürmüşlerdir. Yeni Gün İstanbul'dan Ankara'ya taşınarak Ankara'da Yeni Gün (1920) ismiyle yayın hayatına devam etmiştir. Balıkesir'de yayınlanan İzmir'e Doğru (1919) ve Doğru Söz; Kastamonu'da çıkan Açık Söz (1919); Adana'da Yeni Adana (1919); Erzurum'da çıkarılan Albayrak (1919); Samsun'da Ahali (1919); Eskişehir'de Seyyare-i Yeni Dünya (1920); Ankara'da Yeni Dünya (1921); Bursa'da Millet Yolu (1920) ve Ertuğrul (1920) gazeteleri; Afyon, Konya ve Ankara'da çıkan Öğüt (1921) milli mücadeleyi destekleyen gazeteler olmuştur. Bu gazeteler işgale karşı direnerek milli mücadelenin yanında durmuş ve milli mücadelenin yayın organı olmuştur. Konya'da Babalık; Muğla'da İnkılâp; Antalya'da Anadolu; Tarsus; Kayseri'de Misak-ı Milli; Kocaeli; Trabzon'da istiklal; Giresun'da Işık; Amasya'da Emel; Elazığ'da Satvet-i Milliye; Maraş'ta Amal-ı Milliye; Bolu'da Dertli ve Türkoğlu ile Artvin'de Yeşil Yuva da bu dönemde

Anadolu'da çıkan diğer gazeteler arasında yer almıştır (Topuz, 2011: 118-138). Anadolu topraklarının bağımsızlık hareketinin merkezi oluşundan dolayı Kemalist Türk basını 1918 yılında büyümeye başlamış, 1919 yılında bu büyüme hız kazanmış, 1921 yılında biraz duraklasa da, 1922 yılında en büyük büyüme hızını kazanmıştır (Yust, 1995: 131). Kologlu'ya göre Milli Mücadele destekçisi olarak bu dönemde Anadolu'da toplam 82 yayın belirmiştir. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra ise hem Milli Mücadele'ye karşı basın hem de ayrılıkçı azınlıkçı basın bir anda ortadan kaybolmuştur. Ankara'da ve İstanbul'da siyasi olaylara katılmayan ve Türkiye Cumhuriyeti'ni destekleyen azınlık basının dışında 1922 sonlarından itibaren Türkiye'ye tek dilli bir basın ortamı yerleşmiştir (Kologlu, 2006: 116). Bağımsızlığın kazanılıp Cumhuriyet'in ilan edilmesinden itibaren yeni rejimin korunması amacıyla sınırlı bir özgürlük içerisinde yayın yapmış; karşıt görüşteki çoğu gazeteler kapatılmıştır.

1931-1938 yılları arasında çıkarılan en önemli gazeteler arasında Cumhuriyet (1924), Akşam, Haber (1931), Hürgün (1933), Akın (1933), Tan (1935), Son Posta, Ulus, Zaman (1934), Vakit (1917), Yeni Sabah (1938) yer almıştır. İkinci Dünya savaşı yıllarında ise bu gazetelere Vatan, Tasvir, Tanin, Sabah eklenmiştir (Topuz, 2011:162). 1946'da çok partili rejime geçilmesiyle birlikte basına verilen ödünler sonucunda Türkiye'de canlı bir basın dönemi başlamıştır. İlerleyen yıllarda Türkiye'nin en büyük gazetelerinden olacak olan Hürriyet, Milliyet, Tercüman gibi gazeteler bu dönemden itibaren kurulmaya başlanmıştır (Topuz, 2011: 185). 1941 yılında toplam tirajları 60 bini bulan 113 gazete ve 227 dergi varken; 1946'ya gelindiğinde günlük tirajları 100 bine yaklaşan 202 gazete ve 302 dergi belirmiştir (Kologlu, 2006: 125).

1940'ların sonlarından itibaren ağırlıklı olarak iç/dış politikaya odaklanan, sınırlı bir tiraj rakamına ulaşan, kullandığı dil ile seçkin kitlelere hitap eden fikir gazeteleri yerini kendilerini "bağımsız" olarak niteleyen gazetelere bırakmıştır. Adaklı'ya göre bu dönem Batı'da çağdaş gazeteciliğin temellerinin atıldığı ve gazeteciliğin kitleselleşmeye başladığı 19. yüzyılda ortaya çıkan "metelik basını" ile birlikte ilişkilendirilebilir (Adaklı, 2006: 111). Türk toplumunun hızlı ama çarpık bir sanayileşme sürecine girdiği 1960-1980 yılları arasında gazetelerin büyük sermaye

ve iş çevreleri ile ilişkileri daha da artmaya başlamıştır. Basım ve dağıtımdaki gelişmeleri, teknik alandaki yenilikleri uygulayabilmek için gazeteler büyük sermayeye ihtiyaç duymuştur. Gazete çıkarmak pahalı bir iş olduğundan aslında tiraj sayısı arttıkça, gazete zarar etmeye başlamıştır. Bu dönemde kitle basını denilen büyük gazeteler özellikle 1970'lerden sonra politikayı dışlama eğilimine gitmiştir. İlkelerden çok politikacıların davranışlarına ve atışmalarına dayanan, apolitizmin meziyet olarak sunulduğu, halkı eğlendirme amacına yönelen bir habercilik anlayışı doğmuştur (Koloğlu, 2006: 137-138). Fikir gazeteleri ile popüler kitle basını ayrışmasının kesin adımları bu dönemde atılmıştır ve süreç fikir gazeteciliğinin önemli ölçüde tasfiyesi ile sonuçlanmıştır (Kaya, 2009: 240).

Daha fazla reklam alabilmek amacıyla çok masraflı hatta yıkıcı promosyon kampanyalarına girmişlerdir. "Lotarya veya kupon gazeteciliği" bir tandan tirajları yükseltirken diğer yandan gazete içeriklerinin daha magazinsel yaparak okur kitlesini yüzer gezer yapmıştır. Kupon biriktirme, kura ile çekilişe katılma ve kuponsuz kurasız gazetenin yanında anında verilen hediyelerle gazeteler birbirleri ile yıkıcı bir yarışa girmiştir. Bu promosyonlar tirajları yükseltse de kampanya bitiminde tirajlar eskiye dönmüştür. Gerek haber içerikleri gerek gazeteci saygınlığı açısından olumsuz etkileri olmuştur (Koloğlu, 2006: 144; Sağnak, 1996: 99). 1990'lı yıllar Türk basın tarihi için otomobil, beyaz eşya, elektronik eşya, tatil turları, ansiklopedi, din kitapları, roman, poster, kaset, diş macunu, yemek takımı, mutfak eşyaları süt gibi birçok farklı hediyenin verildiği yıllar olmuştur.

TÜİK'in verilerine göre toplam 6 bin 265 gazete ve dergi bulunmaktadır. Bu yayınların %59,7'sini dergiler oluşturmaktadır. 2016 yılında yayımlanan gazetelerin %90,7'si yerel, %6,6'sı yaygın (ulusal) %2,6'sı ise bölgesel yayın yapmaktadır. Dergilerin ise %54,8'si yaygın (ulusal), %39,3'ü yerel, %5,8'i bölgesel yayın yapmaktadır. Gazete ve dergilerin tirajı yıllık toplam tirajı 1 milyar 705 milyon civarındadır. Bunun %94,1'ini gazeteler oluşturmaktadır. Gazete ve dergi tirajları 2015 yılına göre %20 azalmıştır. Gazetelerin toplam tirajının %82'si ile dergilerin tirajının %71'ini yaygın (ulusal) basın oluşturmaktadır. Yayınlanan gazetelerin %86'sı siyasi/haber/güncel içeriklidir. Gazeteler günlük, haftalık ve haftada iki-altı gün arası yayınlanırken; dergiler aylık, üç aylık ve yılda iki periyotla

yayınlanmaktadır (TÜİK Yazılı Medya İstatistikleri, 2016). Günümüzde en yüksek tirajlı yaygın gazeteler arasında Hürriyet (merkez, popülist), Sabah (merkez sağ), Sözcü (ulusalcı, Kemalist), Star (muhafazakar), Posta, Habertürk, Foto Maç, Milliyet, Türkiye, Takvim, Yeni Şafak, Güneş, Vatan, Akşam, Fanatik, Cumhuriyet, Akit, Birgün Ortadoğu gibi gazeteler yer almaktadır. Yerel medyada ise çok fazla sayıda gazete çıkarıldığı tespit edilmektedir. Türkiye'nin en kalabalık şehirlerinde çıkan yerel gazetelere bakıldığında İstanbul'da 11, Ankara'da 13, İzmir'de 15, Bursa'da 21, Antalya'da 33, Adana'da 19, Konya'da 30, Gaziantep'te 15 ve Kocaeli'de 15 gazete çıkarılmaktadır (Basın İlan Kurumu: Yerel Gazeteler).

Türkiye'de radyo ve televizyon, gazeteler kitleselleşmeden önce yaygınlaşmış ve gazete tirajları hep düşük kalmıştır. Diğer Akdeniz ülkeleri gibi Türkiye'de de haberlerin en çok takip edildiği medya televizyon olmuştur. Fransa dışındaki diğer Akdeniz ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'ye de yerel medya güçlü değildir. Çoğu yerel gazete, ülkenin hakim siyasal ideolojisiyle uyumlu şekilde haber üretmekte ve yerel hükümet ile iş çevreleri üzerine haberlere odaklanmaktadır (Gencel Bek, 2010: 109). Yerel gazetelerin yaygın gazetelerden niceliksel olarak çok daha fazla sayıda olmasına rağmen, gazetelerin haber değil halkla ilişkiler çalışması yaptıkları tespit edilmektedir. Kocaeli'nin en yüksek tirajına sahip üç yerel gazetesinin haberlerine yönelik yapılan içerik analizinde yerel basının mevcut iktidar ve güç ilişkilerini sürdürdüğü, gazetelerin çoğunun belediyelerden aldıkları basın bültenlerini aynı içerik, başlık, fotoğraf, haber kaynağı ve tasarımını kullanarak haberleştirdikleri tespit edilmektedir. Gazetelerin belediye ve parti içerikli haberlerinin neredeyse tamamı belediyelerin halkla ilişkiler birimleri tarafından gönderilen basın bültenlerinden oluşmaktadır. Yerel basının yaptığı "bülten gazeteciliği" medya ve iktidar arasındaki bağımlılık ilişkilerini ortaya koymaktadır (Yolçu, 2016: 193).

Dünyada ilk düzenli radyo yayınının gerçekleştiği 1921 yılından altı yıl kadar sonra 1927 yılında önce İstanbul'da ve hemen sonrasında Ankara'da Fransız firmasının kurduğu beşer kilowatlık iki telsiz istasyonu ile ilk radyo yayını başlamıştır. Hükümet 10 yıllık bir sözleşme ile radyo işletmeciliğini İş Bankası, Anadolu Ajansı ve bazı özel girişimlerin katkısıyla oluşturulan "Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi" adındaki ortaklığa bırakmıştır (Aziz, 1981: 112). Radyo, dünyadaki

örneklerine göre çok erken sayılabilecek bir tarihte ülkeye girmiştir. Yayın içerikleri cumhuriyet devrimlerinin yerleştirilmesine katkı açısından hep belirli bir biçimde oluşturulmuş olsa da devrimlerin meşrulaştırılması açısından yeni aracın sistematik bir biçimde kullanılmasına özel bir gereksinim duyulmaması radyonun 1938 yılına kadar ciddi bir gelişme göstermemesine neden olmuştur (Kaya, 2009: 238). 1930'lu yıllardan sonra başlayan devletçilik akımı ile birlikte radyoyu özel girişimin elinden almak amacıyla Ankara'da 120 kilowat gücünde istasyon inşa etmeye başlamıştır. Bu yeni istasyon 1938 yılında yayına başlayınca Türk Telsiz Telefon Şirketine ait İstanbul ve Ankara'daki yayınlara son verilerek radyo yayıncılığı Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü (PTT)'ne devredilmiştir. 2. Dünya Savaşı'nın çıktığı yıllarda radyonun propaganda gücünün farkın varılması ile birlikte ve tüm iletişim araçlarını tek bir çatı altında toplamak amacıyla Basın Yayın Genel Müdürlüğü oluşturulmuştur. İçişleri Bakanlığı'ndan basın, PTT'den radyo alınarak 1940 yılında kurulan bu müdürlüğe devredilmiştir (Tokgöz, 1972: 62-63).

Radyo, basın yayın ve diğer tüm propaganda araçlarının öneminin farkına varan hükümet bu araçların hepsini bir elde toplayarak denetlemiş, böylece halkı zararlı propagandalardan korumuş ve ulusal çıkarlara uygun haberleri topluma iletmiştir. Radyo yönetimine getirilen bu merkeziyetçilik ile yönetimde gerekli esneklik sağlanamamıştır. Bu dönemde toplumun gereksinimlerine cevap verebilecek toplumsal içerikli yayınlardan ziyade radyo, hükümetin sesi olarak çalışmıştır. Yukarıdan aşağıya verilen iletilerde toplumdan yönetime sadık olmaları, daha çok çalışmaları ve tutumlu olmaları istenmiştir. Bu dönemde hükümetin dış politika ilişkileri de radyo yayınlarına yansımıştır. Ankara Radyosu'ndan belirli saatlerde İngilizce, Fransızca, Arapça, Farsça, Sırpça Urduca yayınlar yapılarak Türk kamuoyunun tarafsızlığını koruyarak dünya olaylarına ilişkin görüşleri bu ülkelerde de yayınlanmaya başlamıştır. 1950'li yıllarda transistörlü radyoların Türkiye'ye gelmesi radyonun yaygınlaşmasında önemli bir dönüm olmuştur (Cankaya, 1997: 10). Neredeyse on yıl hiçbir teknik ilerleme göstermeyen radyo yayınları 1949 yılına kadar Ankara'daki bu iki verici ile yapılmış ve ülkenin ancak beşte biri yayınları dinleyebilmiştir. 1949 yılında İstanbul radyosu sürekli ve düzenli yayına başlamış, 1950'de ise yurt dışına yayın yapan kısa dalga vericisi yayına başlamıştır. 1959 yılında alınan karar ile 27 ilde daha küçük radyo istasyonları kurulması

kararlaştırılarak teknik çalışmalara başlanmıştır. İstanbul ve İzmir'de 1961'de; Ankara, Adana, Antalya ve Gaziantep'te 1962'de; Kars'ta 1963'te ve1964 yılında ise Van'da radyo yayını başlamıştır ( Aziz, 1981: 113).

1964 yılında Türkiye Radyo ve Televizyonu (TRT)'nun kurulmasından sonra radyo yayınları TRT'ye devredilerek radyoculuk hem teknik hem içerik açısından profesyonel bir nitelik kazanarak gelişme süreci içerisine girmiştir. 1974 yılında TRT 1, TRT 2 ve TRT 3 olarak radyo yayınları hedef dinleyici gruplarına göre ayrılmış ve TRT 1 24 saat kesintisiz yayına geçmiştir. Bölgesel yayınlar, il radyoları ve yurt dışı yayınlar ile radyolar gittikçe yaygınlaşmaya başlamıştır (Cankaya, 1997:52). 1982 Anayasası ve TRT yasası radyo yayıncılığını devletin denetimi ve tekeline bıraksa da gerçek yaşamda TRT dışında Polis Radyosu, Meteoroloji Radyosu, Bakanlık, KİT, belediye ve üniversite radyoları gibi birçok radyo değişik nedenlerle yayın yapmaya başlamıştır. 1980'li yılların sonlarından itibaren çeşitli gazete sahipleri de radyo-televizyon yayını yapmak için TRT'ye başvurmuştur. Özellikle 1992'den itibaren özel radyo kanalları çığ gibi büyümüştür. Kent FM, Genç Radyo, Süper FM, Metro FM, Power FM, Number One FM gibi kanallar ilk örnekler arasında yer almaktadır (Cankaya, 2003: 262).

İstanbul Teknik Üniversitesi'nin 1952 yılında başlattığı ilk deneme yayınlarını televizyonun Türkiye'de başlama tarihi olarak kabul eden görüşlerin yanı sıra (Cankaya; 1997:30) düzenli olarak yapılmayan, sınırlı düzeyde izlenebilen bu televizyonun Türkiye düzeyine yayılması yönünden başlama noktası sayılabilecek kadar güçlü olmadığını savunan görüşler de bulunmaktadır. İTÜ'nün başlattığı yayınlar 1970 yılına kadar devam etmiş ve sonrasında teknik donanımını TRT'ye devretmiştir. 1963 yılında Federal Alman Hükümeti ile yapılan teknik yardım ve işbirliği anlaşmasına göre Almanya'nın önce Ankara'da ve sonra İstanbul'da televizyon vericisi kurmasına izin verilmiştir. Böylelikle Almanların teknik yardımı ile TRT'ye ait ilk televizyon deneme yayınları 1968'de başlatılabilmiştir (Tokgöz, 1972: 69-70). Televizyon yayınları henüz emekleme döneminde iken ve teknik açıdan gelişmeye çabalarken siyasal baskının da etkisi altında olmuştur. 1972'den 1983 yılına kadar tek kanaldan günün belirli saat dilimlerinde ve haftanın belirli günlerinde yayın yapan TRT televizyonunun her programı ilgi odağı haline gelmiştir.

1972'de haftada üç gün olan yayın günü 1974'te yedi güne çıkarılmış; televizyon yayını hafta içleri 19.00'da, hafta sonları ise 14.00 ve 15.00'te açılmıştır. İlk renkli yayın 1976 yılında gerçekleşmiş, 1982 yılına gelindiğinde ülke nüfusunun nerdeyse dörtte üçüne televizyon yayını ulaşmaya başlamıştır (Cankaya, 1997:60).

Türkiye'de de İtalya Yunanistan gibi Güney Avrupa Ülkerlerinde yaşandığı gibi kamu hizmeti olarak devletin tekelinde kurulan ve hizmet veren görsel işitsel yayıncılıktan tecimsel yayıncılığa geçiş sancılı olmuştur. Bu yıllarda TRT yayınlarına rakip olarak yurtdışındaki kanallar, çanak anten kullanılarak uydu üstünden yoğun şekilde takip edilmeye başlanmıştır. Kamuoyunun yeni televizyon kanallarını benimsemesi, muhalefetteki partilerin yayınlardaki çok sesliliği demokrasi ve ifade özgürlüğü adına desteklemeleri sonucunda 1990-1993 yılları arasında yasasız şekilde bir kaos dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde esen serbest piyasa ekonomisi rüzgarları ile plansız ve programsız şekilde özelleştirme ve serbestleştirme dönemi yaşanmıştır. Frekansların izinsiz kullanıldığı, etik kurallara aykırı yayıncılığı gerçekleştiği, ilkesiz denetimsiz bir kaos dönemi toplumun genel değerlerini de değiştirmiştir. 1990'lı yılların başlarından itibaren özel televizyon yayınları yapmak amacıyla Hürriyet, Günaydın ve Erler Film ortaklığında Ulusal Radyo Televizyon (URT)'u, Sabah Gazetesi ve Nail Keçeli ortaklığında ise SATEL adlı başka bir şirket kurulmuştur (Tekinalp, 2003:276-278). Uzan ailesine ait Rumeli Holding'ten iki özel girişimci 1989 yılında Magic Box için iki yayın hattı kiralamıştır. Programları Türk seyircileri için ve Türkiye'de hazırlanan bu yayınlar uyduyla Almanya'ya çıkarılmakta ve sonra yine uydudan dış yayınmış gibi Türkiye'ye dağıtılmaya başlanmıştır. Magic Box'un Star 1 deneyimi yasal boşluktan yararlanarak kurulan ilk özel televizyon kanalı olarak kabul edilmektedir. TRT'ye hiçbir kurala tabii olmayan ciddi bir rakip çıkmıştır. Star 1 yayınlarının tutmasının ardından aynı şirketin kurduğu eğlence ağırlıklı Tele-On kanalı ardından da Hürriyet ve Sabah Grubu patronlarının kurduğu SHOW TV yayın hayatına başlamıştır. Bu iki kanal Fransa üzerinden Türkiye'ye yayın yapmıştır. Show Tv'nin ardından ilk paralı ve şifreli kanal Cine 5 kurulmuştur. Yazılı basın patronlarının televizyon yayıncılığında da üstlendikleri öncü rol ile tekelleşmede yeni bir dönem başlamıştır. 8 Temmuz 1993 yılında anayasanın değiştirilen maddesi ile özel televizyonlara izin verilmiş ve TRT kurulduğu ilk günlerdeki özerkliğine kavuşturulmaya çalışılmıştır

(Cankaya, 2003: 283; İçel, 2017: 417). Özel televizyon yayıncılığı yasal dayanak olmadan fiili şekilde başlamış, yasal düzenlemeler bu gelişmeden sonra ortaya çıkmıştır.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın oğlu Ahmet Özal 1992 yılında Kanal 6'yı; muhafazakar hedef kitle izleyicisine seslenen İhlas Holding sahipleri 1993'te Türkiye Gazetesi Radyo Televizyonu (TGRT)'nu; Milliyet Gazetesi sahibi Aydın Doğan ve Doğuş Grubu ortakları 1993'te Kanal D'yi; Sabah Grubu ile Satel Şirketler Grubu 1993'te ATV'yi kurarak düzenli özel televizyon yayınlarına başlamıştır. Yine aynı yıllarda Flash TV, Kanal E, Zaman Gazetesi tarafından Samanyolu TV ve Has Holding tarafından HBB kurulmuştur. TRT'nin ve ulusal ölçekte yayın yapan bu kanalların yerel yayınları ya bulunmamaktadır ya da yayın süreleri oldukça kısıtlıdır. Ancak Anadolu'nun hemen her ilinde en az iki ile dört arasında yerel televizyon şirketi düzenli yayın yapmaktadır (Cankaya, 2003: 286; Sağnak, 1996: 82-86). İçişleri Bakanlığı'nın hazırladığı rapora göre 1994 yılında yaygın ve yerel düzeyde toplam 454 özel radyo ve 71 özel TV kanalı vardı. Bu televizyon kanalarının neredeyse yarısı ve radyo istasyonlarının dörtte biri "ideolojik amaçlı" yayında bulunmuştur. 30 özel televizyon kanalından 19'u şeriatçılık, 5'i Kürt milliyetçiliği, 2'si Türk milliyetçiliği ve 4'ü aşırı solculuk yapmıştır. Tamamı bölgesel 96 radyodan 45'inin şeriatçı, 31'inin aşırı solcu, 14'ünün Kürtçü ve 6'sının ülkücü ideoloji yaptığı tespit edilmiştir (Akt. Sağnak, 1996: 87). Yüksek derecede politik paralellik görülmektedir. Yazılı basınında solcu, ulusalcı, milliyetçi, İslamcı gibi farklı yayın politikalarında çıkmaktadır. Aktif şekilde yayın yapan radyo ve televizyon kurum sayısı 1.268'dir. Bu yayın kurumlarının % 73.7'si karasal, %26,3'ü ise uydu, kablolu ve internet üzerinden yayın yapmaktadır. 1998 yılında 230 bin olan internet abone sayısı 2017 senesinde 66 milyona ulaşmıştır (TÜİK Radyo ve Televizyon Kurum İstatistikleri, 2015).

Türkiye'de ilk defa TÜBİTAK ve ODTÜ işbirliği ile 12 Nisan 1993 tarihinde Türkiye Global internete bağlanmıştır. Uzunca bir süre ülkede internet çıkışı sadece 64 kbit/san hızındaki ODTÜ üzerinden gerçekleşmiştir. Daha sonra Ege Üniversitesi (1994), Bilkent (1995), Boğaziçi (1995) ve İTÜ (1996) bağlantıları gerçekleştirilmiştir. 1998'den sonra bireysel kullanıma açılmasıyla birlikte ticari

kuruluşlar Türk Telekom'a ait TTNet üzerinden, akademik kuruluşlar ve ilgili birimler ise ULAKNET omurgası üstünden kullanıcılara internet erişimi sağlamaya başlamıştır. 2008 yılından itibaren ise elektronik haberleşme sektöründe ülke genelinde hizmetlerin yaygınlaştırılması, gerekli alt yapı, şebeke ve hizmet alanında teknolojik gelişimin ve yeni yatırımların teşvik edilmesi, rekabetin yaratılması amacıyla Türk Telekom'un tekel yetkisi kaldırılmış tüm girişimcilere bu hak tanınmıştır (İçel, 2017: 493-494).

Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı bilgi toplumuna geçiş sürecini hazırlayacak olan yeni teknolojilerin gelişmesi ve yaygınlaşmasının, rekabetçi bir ortamda daha da hızlanacağı öngörüsü ile internet erişiminin yaygınlaştırılması, rekabetin arttırılması, BİT hizmetlerinin ucuzlatılması, e-devlet uygulamalarının genişletilmesi sayısal yayıncılığa geçilmesi gibi hedefler belirleyerek Bakanlığa bağlı olarak Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) kurmuştur. 2000 yılında kurulan bu BTK, telekomünikasyon sektörünü düzenleyen ve denetleyen bağımsız bir idari otorite olarak tanımlanmaktadır (https://www.btk.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Kurulus). Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de BİT politikaları, Dünya Bankası gibi küresel aktörler tarafından idealist modele göre şekillendirilmiştir (Geray, 2016b: 44). Küresel aktörler, BTK gibi kurumlar aracılığıyla her ülkede istediği politikayı uygulatabilmektedir. Bu politikalar BİT alanındaki bağımlılığı ve gelişmemişliği daha da arttırmaktadır.

#### 4.5.1.4.3 Devletin Rolü ve Politik Paralellik Düzeyi

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk gazeteleri olarak kabul edilen Vekayi-i Mısriye gibi gazeteler resmi bülten niteliğinde olup yönetimin karalarını, yeni düzenlemelerini ve uygulamalarını diğer yöneticilere iletmek için devlet memurları tarafından çıkarılmıştır. Maaşları devlet tarafından ödenen bu gazetecilerin yönetimin çıkarları dışında fikir üretememişlerdir. Daha sonradan yayınlanmaya başlayan özel gazeteler de devletin matbaasında basıldıkları için aslında bir tür ön sansüre tabii olmuştur (Koloğlu, 2006: 33). Dış dinamiklerin zorlamasıyla oluşan basın, devletin bekasının tartışma konusu olduğu 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyıl başlarına kadar egemen kesimlerin kendi aralarında çatışmasından öteye gidememiştir. Hürriyetin

İlanını izleyen 2. Meşruiyet dönemi (Temmuz 1908'den 1909'a kadar) dışarıda tutulursa basın sürekli siyasal erkin baskısı ve denetimi altında tutulmuştur (Kaya, 2009: 236; Yust, 1995: 193). 2 Aralık 1918 yılında İstanbul Hükümeti tarafından yayınlanan "Sansür genelgesi" ne göre İtilaf devletlerinin askeri harekatı hakkında heyecan verici; padişah, yerli ve yabancı memurlar aleyhinde ve hükümet değişikliğine ilişkin tartışma içerikli yayınlar ile milli mücadele haberleri yasaklanmıştır (Özkaya, 2007:13).

Aynı şekilde Milli Mücadele cephesinin kontrolü ve denetimi altında olan Anadolu'da ise 20 Mayıs 1920'de Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yayınlanan sansür talimatnamesi ile İstanbul'dan gelen her türlü haberlerin Anadolu'ya girişi yasaklanmıştır (Özkaya, 2007: 55). Mustafa Kemal milli mücadeleyi başlatmak amacıyla Anadolu'ya geçmesinden itibaren haberleri kontrol altına almak için tüm telgraf ağına el koymuştur. Atatürk'ün "Basın, Türkiye Cumhuriyeti'nin değil, ecnebi, düşman, olumsuz..." şeklinde günlüğüne düştüğü not, basına uygulanan sansürün gerekçesini açıklar niteliktedir (Akt. Yolçu, 2010: 181). Güdümlü olmasına rağmen Anadolu basınında Misak-ı Milliye uymak koşuluyla ve ayrılıkçı hareketleri desteklemedikçe ön sansür bulunmamıştır. Hatta Pontusçuluk yapmadığı sürece Rumca basına bile izin verilmiştir (Koloğlu, 2006: 114). Yust da Kemalist Anadolu basınında resmen basın özgürlüğünün bulunduğunu ve ön sansür olmadığını belirtmiştir. Sadece milli mücadele ile aynı doğrultuda olmayan basın yasaklanmış ve askeri bilgilerin basında yer alması yasaklanmıştır (Yust, 1995: 134). Cumhuriyet rejiminin ilan edildiği 1923'ten 1945'lere kadar saltanat yanlısı görüşler hala mevcut olduğundan ve cumhuriyet rejimi sağlam temellere oturmadığından rejime zarar verici yayınlara sansüre devam edilmiştir. Cumhuriyet'i tehlikeye sokacak her türlü fikir, görüş ve faaliyetlere karşı büyük bir duyarlılık gösterilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında iç karışıklıkları ve isyanları önlemek amacıyla çıkarılan, ilerleyen yıllarda demokrasi tarihi için tartışmalara sebep olan Takrir-i Sükun (Huzuru ve Barışı Sağlama) Yasası 1925 yılında ilan edilmiştir. Bu yasanın ilan edilmesine sosyal düzeni bozucu, halkı isyana ve irticaya yönlendiren İstanbul Basınının sebep olduğu ileri sürümüştür. O yıllarda birçok gazeteci İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanarak ya sürgüne gönderilmiş ya da hapis

cezasına çarptırılmıştır.1931 yılında yayınlanan Matbuat Kanunu ile hükümete istedikleri zaman gazete ve dergi kapatma yetkisi verilmiştir. Padişahlık ve hilafetçiliği, komünistlik ve anarşistliği kışkırtıcı yayınlar yasaklanmıştır. Mili mücadelede işgal güçlerini destekleyenlerin, cumhuriyet ve devrim düşmanlığı yapanların bu suçlardan hüküm giyenlerin gazetecilik faaliyetlerinde bulunması engellenmiştir. 1931-1938 yılları arasında tek parti rejimi altında sınırlı bir basın özgürlüğü ve güdümlü bir basın vardır (Topuz, 2011: 146-158). Devlet güdümlü basın tartışmalarında 1938 yılında Ankara'da kurulan Basın Birliği de önemli rol oynamıştır. Basın Birliği Kanunu'na göre tüm gazeteciler bulundukları bölgelerdeki odalara kayıt olmak koşuluyla mesleklerini sürdürebilmişlerdir. Meslek örgütü olan bu kuruluş bir yandan gazetecilerin maddi ve manevi çıkarlarını korumakta diğer yandan ise gerekli gördüğü durumlarda gazetecileri meslekten men etme ve Birlik'ten çıkarma cezaları vererek bir baskı aracı olmuştur (Özsever, 2004: 33). Yine de bu baskı ve sansür ortamında gazetecilerin CHP yönetimini, partiyi ve rejimi ara ara eleştirebildiği düşünülürse fikir serbestliğinin sınırlı da olsa yaşandığı tespit edilmektedir.

2. Dünya Savaşı sırası ve sonrasında basında sansürün içeriği değişmiştir. 1939-1947 yılları arasında Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü ile Sıkıyönetim Komutanlığı başta olmak üzere çeşitli yerlerden yönerge ve yasaklama kararları gazetelere verilmiştir. Bu dönemde özellikle askeri durum ve harekatlara ilişkin haberler, yabancı rejim ve ideolojilerin lehinde veya aleyhinde görüşler, din ile ilgili tartışmaların basında yer alması yasaklanmıştır (Kabacalı, 1990: 297). Çok partili rejimle birlikte basın özgürlüğünün arttığı görüşlerinin aksine Koloğlu 1945- 1960 yılları arasında her iki iktidar partisinin de (CHP ve DP) muhalefetteyken özgürlükçü ama iktidardayken baskıcı bir tutum sergilediklerini tespit etmiştir. 27 yıl süren tek parti rejiminin kısıtlamaları DP'nin başlıca sloganı olmuş ancak iktidara geldikten sonra DP de baskıyı ve kısıtlamayı arttıracak bir düzine değişiklik yapmıştır. İki iktidar da muhalefeti susturmak amacıyla basın üstünde ekonomik kontrol kurmuş ve besleme bir basın yaratmıştır. 1955- 1960 yılları arasında 867 gazetecinin mahkumiyetiyle sonuçlanan toplam 2300 basın davası açılmıştır (Koloğlu, 2006:123-124). Türkiye'de sadece siyasal iktidarlar değil askeri darbelerle yönetimi ele geçiren askerler de basın içeriğini ve politikalarını düzenleyen ve denetleyen uygulamalarda bulunmuştur.

1960 Askeri darbesi diğer darbeler ile kıyaslandığında basını daha özgürlükçü bir yapıya dönüştürmeye yönelik düzenlemelerde bulunmuştur. Sivil hak ve özgürlüklere karşı önemli koruma sağlayan 1961 Anayasası ile sadece basın özgürlükleri genişletilmemiş aynı zamanda istenmeyen gazetecilerin tasfiyesine yönelik garanti verilmiştir. Baskı teknolojileri ve dağıtım olanaklarının iyileştirilmesi gazete tirajlarını yükseltmiş, ticari gazeteler yeni bir evreye girmiştir. Bu gibi olumlu gelişmelerin yaşanmasına rağmen Türk medyası da diğer sermaye birikiminin eksik olduğu birçok ülkede olduğu gibi devlet sübvansiyon ve düzenlemelerine ihtiyaç duyduklarından medya devlet arasındaki ilişki varlığını sürdürmüştür (Kaya ve Çakmur, 2010: 524). 12 Mart 1971 günü yapılan askeri darbenin ardından 13 Mayıs 1971'de 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun sıkıyönetim komutanlarına hiçbir gerekçe göstermeden mektup ve haberleşmeleri sansür etmek, basını ve her türlü yayını denetlemek basımevlerini kapatmak yetkisi vermiştir. Milli güvenlik, kamu düzeni, genel ahlakın korunması gibi muğlak ifadelerle basın özgürlüğü sınırlandırılmıştır (Kabacalı, 1990: 197).Tam anlamıyla bir baskı rejimi karakteri gösteren 12 Eylül 1980 Askeri darbesinden sonra da anayasada yapılan değişiklikler ile basın özgürlüğü sınırlandırılmıştır. Birçok gazete ve dergi kapatılarak gazeteciler, yayın işleri müdürleri gözaltına alınmış ve tutuklanmıştır. Gazete, kitap ve dergilerin suç unsuru sayıldığı bu dönemde hem birçok kaynak yakılarak yok edilmiş hem de toplumda oluşan okuma korkusu yüzünden tirajlar ve okuma oranları büyük ölçüde düşmüştür (Kabacalı, 1990: 221).

1989 yılı basın davaları için rekor bir yıl olmuştur. Yahya Koçoğlu'nun haberine göre 211 manevi tazminat davası ile toplam 12 milyar 8448 milyon lira tazminat istenmiştir. 183 ceza davasında ise 400'e yakın gazetecinin cezalandırılması talep edilmiştir. Manevi tazminat davalarında Turgut Özal ve yakın çevresi 41 dava ile ilk sırada yer almıştır (Akt. Kabacalı, 1990: 235). 19 Nisan 1990 tarihli ve 413 sayılı kanun hükmünde kararnameler ile basına yeniden sansür getirilmiştir. Bu kararnameye göre şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulmasına istinaden olağanüstü halin devamı nedeniyle halkı heyecana sürükleyecek veya güvenlik kuvvetlerinin görevini engelleyecek yayınlar yapılması "Olağanüstü Hal Kararnamesi" ile yasaklanmıştır (Kabacalı, 1990: 238). 1990'lı yıllara kadar siyasal iktidarların basın üstündeki etkisi daha gazete kapatma,

gazetecileri hapse atma, gazetelerin dolaşım ağını denetleme, sansür, gazetecilere sansür talimatları gönderme, gazetecilik lisansı verme şeklinde olmuştur. Ancak medyanın giderek ticari bir iş haline gelmesi ile birlikte bu baskı ve politikaların yönü değişmiştir.

Medya ve siyaset arasındaki ilişkiler dönem dönem farklılık gösterse de, her zaman devletin egemen olduğu bir ilişki olarak devam etmiştir. Medya alanının 1980'lerden itibaren ticarileşmeye başlaması ile iktidar partilerinin medya ile ilişkileri daha riskli bir görünüm kazanmıştır. Siyasal iktidar medya üstünde denetim kurmak için teşvikler, kamu ilanları, devlet yardımları, imtiyazlar, düşük faizli krediler veya ihalelerle kendi iktidarlarına destek sağlamışlardır (Avşar ve Demir, 2005: 315). Basın sektörünün de diğer sektörler gibi gelişmesini sağlamak amacıyla verilen teşvikler medyanın bağımsızlığına gölge düşürmüştür (Sağnak, 1996: 362). Bu teşvik ve yardımlar aslında Türk basın tarihinde eskilere kadar giden bir uygulamadır. Ancak Baytar'ın da ileri sürdüğü gibi Demokrat Parti döneminde medya literatürüne giren "*besleme basın*", "*naylon basın*" sözcükleri günümüzle kıyaslandığında oldukça hafif kalmaktadır. "*Yandaş medya"* olarak adlandırılan hükümet yanlısı medyanın kamu kaynakları (reklam ve ilanlarla desteklenmek) ile desteklenmesi ve muhalif basının ise bu kaynaklardan mahrum bırakılması, vergi cezaları kesilmesi, medya gruplarına el konulması veya çalışanlarını susturma, hapse atma işten çıkarma gibi politikalar Türk medya tarihinde 2000 sonrası dönemde çok daha somut ve yoğun bir görünüm kazanmıştır. Maliye Bakanlığı'nın 2009 yılının Şubat ve Eylül aylarında Doğan Holding'e rekor vergi cezası kesmesi; siyasete atılan ve muhalif yayın politikası izleyen Uzan'ın sahibi olduğu Uzan Grubu'na 2004 yılında TMSF'nin el koyması örnek verilebilir (Baytar, 2013: 162; Adaklı, 2014: 19). 2000'li yıllar medya sahipliğinde el değiştirmelerin, medyaya kesilen vergi cezalarının, gazeteci transferlerinin, işten ayrılmaların ve atılmalarının çok olduğu yıllar olmuştur. Bu dönemde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın değişik zamanlarda medyaya yönelik yaptığı açıklamalar medya ve siyasal iktidar arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından en iyi kanıtlardandır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan AKP Ankara İl Teşkilatı'nın 18 Eylül 2008 tarihinde düzenlediği iftar yemeğinde kendisi aleyhinde yayın yapan medya kuruluşlarına (Doğan Holding) atıfta bulunarak şu açıklamayı yapmıştır:

*"Bu ülkede medya güvenilirliğini yitirmiştir, kendini bitirmiştir. Onun için, bundan sonra ben de diyorum ki, partinin mensupları olarak, yalan yanlış bu haberleri yapan medyaya karşı sizler de kampanyanızı başlatın, sürdürün ve bu gazeteleri evinize sokmayın, almayın. Bu kadar açık konuşuyorum. Siz mi bize karşı yalan, bu tür yalan yanlış kampanyaları yapıyorsunuz? Tamam, biz de en doğal, en tabii olan hakkımızı kullanıyoruz, size karşı bu kampanyayı başlatıyoruz, almıyoruz" (Haber Sol, 19.09.2008, "Erdoğan'dan Doğan Gazetelerini Boykot Çağrısı").*

Başbakan'ın boykot çağrısından beş ay sonra Doğan Medya Grubu'na astronomik olarak kabul edilebilecek vergi cezası kesilmiştir. Doğan Grubu'na 3 milyar 755 milyonluk dolarlık ikinci vergi cezasının kesildiği 9 Eylül 2009 tarihinde ise Hürriyet Gazetesi'nin yazarlarından Bekir Coşkun istifa ettiğini duyurmuştur. Doğan Medya Grubu'nda 2007 yılında Emin Çölaşan ile başlayan gazetecilerin işten ayrılması veya çıkarılması 2009'da Bekir Coşkun, 2014'te Yılmaz Özdil gibi muhalif gazeteciler ile devam etmiştir (Alan, 2009). Başbakan'ın 2010 yılında medya patronlarına seslenerek yaptığı açıklamalar uzunca bir süre muhalif gazetecilerin tasfiyesi tartışmalarını gündeme taşımıştır.

*"O kadroyu sen oluşturuyorsun. Gazetenin yayın politikasını sen belirliyorsun. O yayın politikasına uymayan adam orada nasıl oturur? Bir dükkan açıyorsun, şirket açıyorsun, şirketi batırmak için elinden ne geliyorsa onu yapan bir yöneticiyi orada tutar mısın? İyi çalışmayan bir tezgahtarı orada tutar mısın? Hemen ertesi gün kapıya koyarsın. Efendim 'ama medyada basın dünyasında böyle değil' Nasıl öyle değil? Aynen öyle. Bunu geçmişten bu yana hep örneklerini gördük. Ama bunu değiştirip değiştirmeme, o sana ait olan bir şey. Onu bize sorma. Bizimle de gelip bunları konuşma. Bunları müteaddit defalar söylemişimdir; 'lütfen bizimle gelip bunları konuşmayın, bizden isim de istemeyin' demişimdir hepsine. Bugüne kadar hiçbir basın patronu kalkıp bana 'Başbakan şu yazarı at demiştir' diyemez" (NTV, 02.03. 2010, "Erdoğan: Köşe Yazarını İşten At Demedim ki").*

Bu sözler sadece basın özgürlüğü çerçevesinden değil aynı zamanda medya patronları ile siyasal iktidar arasındaki ekonomik işbirliği ve denge ilişkilerini göstermesi açısından da önemli görülmektedir. Türkiye'de medya her dönem yüksek düzeyde politik paralellik göstermiştir. 1990'lı yıllardan itibaren pazarın küreselleşmesi ve özel yayıncılığın hızla büyümesi de Avrupa ülkelerinde olanın aksine bu politik paralelliğin derecesini azaltmamış, yüksek sermaye birikimine sahip medya patronlarının siyasal kararlara müdahale etmek için medyalarını kullanmalarına olanak sağlamıştır (Kaya ve Çakmur, 2010:528). Devlet, kuruluşundan bu yana düzenleyici ve fon sağlayıcı olarak medya üzerinde güçlü bir denetim uygulamaktadır. Bugün yüksek düzeyde yoğunlaşmaya sahip olan medya iki kampa ayrılmıştır. Bir yanda yüksek tiraj ve reytingler ile ticari değerini arttırmakla ilgilenen ana akım medya; diğer yanda hükümetin politikalarını yaygınlaştırmak için kullanılan muhafazakar, İslamcı, hükümet yanlısı medya vardır (Kaya ve Çakmur, 2010:533).

Türkiye'deki parti basın paralelliği diğer Güney Avrupa ülkeleri ile benzerlik taşısa da bazı yönleri ile farklılık göstermektedir. Belli medyanın belli partiler tarafından desteklenmesi dışında Türkiye'de Kemalizm, ordu ve devletin rolü de hesaba katılmalıdır (Gencel Bek, 2010: 113). Ordu ve Kemalizmin etkisi 2010'lu yıllardan itibaren gittikçe azalmaya başlamıştır. Siyasi görüşü ve yayın çizgisi ne olursa olsun medya kuruluşlarının neredeyse tamamı AKP iktidarının hedeflerinden sapmamaktadır. AKP döneminde medyanın imalat ve hizmet sektörleri tamamıyla bütünleşmiş, siyasal iktidar kendisine organik olarak bağlı bir medya kompleksi yaratmış, medya şimdiye kadar görülmediği şekilde ve ölçüde "araçsallaştırılmış"tır (Adaklı, 2014: 19). Gerçekte medya, haberlerinde daha önce hiç olmadığı kadar kavgacı biçimde partizan hale gelmiştir.

Devlet adına radyo ve televizyon yayınlarını gerçekleştirmek amacıyla 1964 yılında kurulan TRT, Türkiye'nin tek kamu hizmeti yayıncısı medya kuruluşudur. TRT'nin yayın ilkeleri ve görevleri kamu hizmet yayıncılığı politikasını yansıtmaktadır. Yayın ilkeleri anayasanın sözüne ve ruhuna bağlı olmak; devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliğini korumak; kamu yararını korumak ve kollamak; Atatürk ilke ve inkılaplarını kökleştirmek; çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırmak;

Türk milli eğitimin temel görüş, amaç ve ilkelerine uymak; milli geleneklere ve manevi değerleri gözetmek ve haberleri en doğru,tarafsız ve hızlı şekilde kamuoyuna ulaştırmak gibi olarak belirlenmiştir. Yurt dışında yapılacak yayınlarda ise devletin tanıtımını yapma görevi vardır (http://www.trt.net.tr/Kurumsal/Tarihce.aspx).

1961 Anayasası TRT'nin özerk ve tarafsız bir kurum olarak kurulmasını ve faaliyette bulunmasını güvence altına almıştır. Ancak 1971 darbesi ile TRT'nin bu özerkliği yeniden kaldırılmış ve bu tarihten itibaren radyo ve televizyon kanalları iktidarda olan partinin iletim aracı olarak faaliyet göstermeye başlamıştır (Kaya ve Çakmur, 2010: 526). Hükümetin ve devletin, her konudaki uygulama ve politikalarının tümünü desteklemesinden dolayı TRT'nin tarafsızlığı ve objektifliği sürekli tartışılmaktadır. 1993 yılında TRT'nin özerkliği revize edilmiş olsa da ülkedeki fikir ve düşünce çeşitliliğini yansıtmadaki başarısızlığından dolayı kamu yayıncısı işlevini yerine getirememektedir (Barış, 2007: 296). TRT yayıncılığının "kamu hizmeti" gibi bir Avrupa bandrolü taşıması pratikte geçerli bir durum yaratmamıştır (Kejanlıoğlu, 2004: 189).

TRT'nin yönetim yapısının seçilme ve atama kriterlerine bakıldığında bu eleştiriler haklı görülmektedir. TRT Genel Müdür'ü, Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)'nun önerdiği 3 aday içerisinden Bakanlar Kurulu tarafından seçilmekte ve Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. TRT'nin en üst düzey karar alma organı olan Yönetim Kurulu ise Genel Müdür dışında altı üyeden oluşmaktadır. Yine bu altı üye de RTÜK'ün önerdiği 12 aday arasından atanmaktadır. TRT, bağımsız, esnek ve hesap verilebilir bir kurum olmamakla eleştirilmektedir (ATE, 2005: 201). TRT yıllarca kadrolaşma, genel müdür ataması, partizanlık ve tarafsızlık sorunları etrafında iktidar ve muhalefet partileri arasında bir mücadele alanı olarak kalmıştır. İktidara gelen partilerin uygulamalarına göre şekillenmiştir (Kejanlıoğlu, 2004: 447). TRT çalışanları, kamu personeli olarak Radyo Televizyon Kanunu'nun 9. maddesinde belirtildiği gibi devletin önceliklerini koruma yükümlülüklerine uymak zorundadır (Barış, 2007: 296). Anayasada bağımsız ve özerk bir kuruluş olarak kurulmuş olsa da, hemen her dönemde siyasal iktidarın parti organı gibi çalıştığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Kamu hizmet yayıncılığı modelleri içerisinde TRT'nin, gerek yöneticilerinin doğrudan hükümet tarafından belirlenmesi gerekse program

içeriğine yapılan müdahalelerden dolayı "*hükümet modeli*" içine girdiği düşünülmektedir.

TRT'nin kamu hizmet yayıncılığı gerçekleştirebilmesi için mali sorunlardan arındırılmış ve bağımsız olması gerekmektedir. Başlarda her yıl ruhsat ücretlerini alan TRT, 2000 yılından sonra radyo, televizyon ve birleşik cihazlardan alınan bandrol ücretleri; elektrik enerji hasılatı; genel bütçeden yapılacak katkılar; bağışlar; ilan, reklamlar ve program satışlarından edinilen gelirlerle finansal kaynaklarını sağlamaktadır. Kurum gelirlerinin %50 ve % 70 arasındaki en çok payı elektrik üretimi yapan kuruluşların tüketiciye sattıkları enerji karşılığı aldıklarından ve %15-20'si ise bandrol gelirlerinden sağlanmaktadır (Cankaya, 2003: 349). TRT finansal bağımsızlığına sahip olsa da, yayın içeriğini belirleyen, istihdam politikalarını oluşturan ve önemli kararlar alan yönetici kadrosunun seçilme yöntemi bakımından siyasal iktidara "bağımlı" bir yapı sunmaktadır. Yayıncılığı düzenleyen iki kuruluş TRT ve RTÜK'ün politik paralelliğinin düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmektedir.

AKP iktidarı döneminde sadece geleneksel medyaya değil internet medyasında da sansürün ve erişim engellemelerine sıklıkla başvurulduğu görülmektedir. Çocuk pornografisi, çocukların cinsel istismarı, uyuşturucu madde kullanımını kolaylaştırma, intihara yönlendirme, müstehcenlik, fuhuş, kumar oynatma, kişilik haklarına ve özel hayata saldırı, Atatürk aleyhine ilişkin işlenen suçlardan internete erişim engellenebilmekte, içerik kaldırılmakta, bu kişi kurumlar hakkında parasal ve cezai yaptırım uygulanabilmektedir (İçel, 2017: 512). Hükümetin BİT alanındaki politikalarının uygulamadak görünümünü göstermesi açısından dönemin Başbakanı'nın sözlerine yer vermekte fayda vardır:

> *"Memleketin her meselesine burnunu sokandan alim olmaz. Şimdi mahkeme kararı çıktı. Twitter, mwitter hepsinin kökünü kazıyacağız. Uluslararası camia şöyle der, böyle der hiç umurumda değil. Herkes Türkiye Cumhuriyeti'nin gücünü görecek (Hürriyet, 21.03.2014, "Erdoğan: 'Twitter, mwitter kökünü kazıyacağız").*

BİT alanını düzenlenmesi için Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'na (BTK) bağlı olarak 2005 yılında kurulan Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı (TİB) birçok tartışmalı uygulamalara başvurmuş ve cezalara gitmiştir. 2016 yılında kapatılan TİB, faaliyette olduğu yıllar boyunca "mahkeme kararı olmaksızın" internette site kapatma yetkisine haiz olmuştur. Gürcanlı'nın haberine göre sadece 2014 yılı içerisinde 18 binden fazla internet sitesine erişim engellenmiştir (Gürcanlı, 2016). Bu cezalar içerisinde belki de en önemlisi ve ilk akla gelenleri seçimler, halk protestoları gibi siyasal çalkantıların olduğu dönemlerde kamusal platform olarak kullanılan Twitter, Youtube, Wikipedia, Facebook gibi sitelere erişimin durdurulması olmuştur. Suç unsuru niteliği taşıyan içeriğin kaldırılması yerine bu sitelere erişimin TİB'in kararı ile bir gecede durdurulduğu görülmüştür. Yine de bu sansür ve yasaklar, eğitim seviyesi daha yüksek ve interneti yetkin kullanabilen kişiler tarafından geliştirilen değişik yöntemlerle delinebilmektedir [16].

#### 4.5.1.4.4 Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik

Türkiye'de gazeteciler sorunlarını kendi aralarında tartışmak ve çözmek için örgütlenme amacı doğrultusunda 1908'den itibaren dernek kurma girişimlerine başlamıştır. Özdenetim konusu ilk kez İkinci Meşruiyet'in ilanından sonra 1908'de bir araya gelen gazeteciler tarafından gündeme alınmış ve kendi aralarından seçtikleri kişilerle ilk meslek örgütü olan Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye'yi kurmuşlardır. Kurulmasına ve yayın ilkelerini hazırlamasına rağmen "Gazeteciler Kongresi"ni toplayamadığı için kısa sürede dağılmıştır (Avşar ve Demir, 2005: 262). Bu tarihten itibaren Osmanlı Matbuat Cemiyeti (1917), Türk Gazeteciler Birliği (1930), Basın Birliği (1939), Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC-1946), Basın Birliği Derneği (1946), Ankara Gazeteciler Cemiyeti (1946), İstanbul Gazeteciler Sendikası (1952), Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS-1963), Çağdaş Gazeteciler Derneği (1978) gibi dernekler kurulmuştur. Bu derneklerden bazıları tamamen

[16] Türkiye'de internet sitelerine erişimin engellenmesine karşı, internet kullanıcıları VPN (Sanal Özel Ağ) uygulamasını indirerek, yasaklı sitelere erişim sağlayabilmiştir. VPN; internete başka bir IP adresi üzerinden bağlanılmasını sağlayan bir uygulamadır. Sansürü delen uygulamalardan bir diğeri ise "Wikipedia" gibi sitelerin kendi aldıkları önlemlere dayanmaktadır. 29 Nisan 2017 tarihinde BTK tarafından erişimi durdurulan "wikipedia"'ya, "wikizero" uygulaması ile erişim sağlanabilmektedir. Wikimedia Vakfı tarafından özellikle gelişmekte olan ülkelerde Vikipedi'ye cep telefonları ile ücretsiz ve güvenli bir şekilde bağlanabilmek amacıyla oluşturulan "Wikipedia Zero", erişim engellemelerini de önlenmiş olmuştur.

bağımsız bazıları ise yarı resmi şekilde kurumsallaşmıştır. Yine bir kısım dernekler kısa süreli hayatta kalsa da diğer kısım dernek günümüzde hala etkin şekilde hizmet vermektedir. 1946 yılında kurulan ve o dönem gazetecilerin mesleksel tek örgütü olan Basın Birliği, Avrupa'da benzer bir örgüt bulunmadığı gerekçesiyle aynı yıl Başbakan kararıyla kapatılmıştır (Topuz, 2011: 358). Medyada öz denetim uygulamaları Avrupa'dan çok daha önce başlamasına rağmen hükümet engellemesi ile geride bırakılmıştır.

Basın Ahlak Yasası, ilk defa 27 Mayıs 1960'dan sonra ele alınmıştır. Abdi İpekçi'nin girişimiyle gazeteciler kendi içlerinde sorunlarını çözmek, hükümeti kendi iç işlerine çok karıştırmamak amacıyla 10 maddelik bir tasarı hazırlamış ve İstanbul, Ankara, Eskişehir İzmir'den gelen basın temsilcileriyle birlikte 24 Temmuz 1960'da bu maddeleri onaylamıştır. 1986 yılında kurulan Basın Konseyi 294 gazetecinin görüşlerini de alarak "Basın Konseyi Meslek İlkeleri" kabul edilmiştir. 1998 yılında da Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi kabul edilmiştir (Topuz, 2011: 374). Bu belgeler uluslar arası düzeyde üzerinde durulan ve kabul edilen tüm ilkelere yer verdiği için çağdaş niteliktedir. Bunlarla birlikte bazı medya grupları da kendi etik ve yayın ilkelerini oluşturmuştur.

Türkiye'de ombudsmanlık uygulaması Milliyet Gazetesi'nde Yavuz Baydar ile birlikte etkinlik kazanmıştır. Okuyucu Temsilcisi köşesinde haftada bir şikayet mektuplarını yayınlamakta ve konuyla ilgili meslek ilkeleri çerçevesinde eleştirilerde bulunmaktadır. Ombudsman ve okur temsilcisi olan kişilerin aynı zamanda bu yayın organlarında çalışıyor olması ve hatta yazı işleri müdürlüğü gibi kritik görevlerde bulunmaları bu uygulamaların etkinliği açısından kuşku uyandırmaktadır (Avşar ve Demir, 2005: 303). Milliyet ve Hürriyet gazeteleri ile başlatılan ombudsmanlık ve okuyucu temsilciliği uygulamaları hemen hemen bütün ana akım medya kuruluşlarında artık görülmektedir.

Basın Konseyi, etik ilkeler, okur temsilciliği gibi mekanizmalar ile karşımıza çıkan profesyonelleşme çabaları verimli bir şekilde işlememektedir. Bunun en önemli nedenleri arasında devletten ve neo-liberal mekanizmalardan kaynaklanan sınırlılık ve engellemeleri azalttığı söylenemez. Alternatif medyanın istisnai örnekleri

bulunsa da Türkiye'deki ana akım, eleştirmek yerine hakim siyasal kültürü yeniden üretmektedir (Gencel Bek, 2010: 120) Gazeteciler, haber yaparken bir yandan medya sahibinin ve görev yaptığı medya kurumunun ilkelerine göre haber üretmekte diğer yandan ise siyasal iktidarın, yasaların ve hatta yasa dışı saldırıların baskılarına maruz kalmaktadır (Özsever, 2004: 147).

Türkiye'de neo-liberal politikalarla birlikte Türkiye'deki medya alanında da sendikacılık pasif bir durum almıştır. Sendikal ve sosyal hakların gerilemesi, sendikasızlaştırma hareketi 1990'lardan itibaren hız kazanmıştır (Baytar, 2013: 178). Taşeronlaştırma sistemi ile sendikasızlaştırma girişimlerini TGS'den sendikalı gazetecileri zorla istifa ettirme girişimleri takip etmiştir. Hürriyet Gazetesi sahibi Aydın Doğan bu süreçte aktif rol oynamıştır (Sağnak, 1996: 106; Adaklı, 2006: 299). Basın örgütleri gibi dernek ve vakıfların sayısal fazlalığına rağmen, basın çalışanlarının sendikalaşma anlamında örgütlenme oranları oldukça düşüktür. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerine göre[17], Basın Yayın ve Gazetecilik iş kolunda toplam 92 bin 605 kişi çalışmaktadır. Basın - İş Sendikası'nın 2,221; TGS'nin 1,020; Basın-İş'in 436 ve Medya İş'in ise 2, 451 üyesi bulunmaktadır. Toplam orana bakıldığında gazetecilik, basın yayın baskı alanında çalışan nüfusun yalnızca yüzde 15'i sendika üyesidir.

Uluslararası Gazeteciler Federasyonunun 2006 yılında yaptığı araştırmaya göre medya işçileri son yirmi yıldır sürekli ya da kadrolu çalışmayanları ifade etmek için kullanılan “atipik” istihdam koşullarında çalışmaya zorlanmakta; geçici işçilik, parça başı iş ve belirsiz ya da gizli istihdam yaygınlaşmaktadır. Kısa dönemli sözleşmeler, taşerona bağlı çalışma, istisnai işler, geçici çalışma, serbest çalışma gibi istihdam tipleri "atipik iş ilişkileri"ni açıklamaktadır. Bu istihdamın yarattığı en olumsuz sonuçlar düşük ücretler; daha az istihdam güvencesi, iş güvenliği ve sigorta; hastalık ve tatil izinlerinden daha az yararlanma mesleki eğitim olanaklarının azalması gibi olumsuz sonuçlar yaratmaktadır (Adaklı, 2010: 85). 2001 ekonomik krizinden en çok etkilenen sektörlerin başında medya gelmiştir. İş güvenliği ve sosyal güvencesi olmayan 5 bin medya çalışanı bir anda işsiz kalmıştır (Barış, 2007:

[17] Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 2017 Temmuz Ayı İstatistikleri, https://www.csgb.gov.tr/media/5605/2017-temmuz-ay%C4%B1-%C4%B0statistigi.pdf Erişim Tarihi [23.08.2017].

297). Basın kartı almanın güçlüğü ve keyfi akreditasyon kararları, çalışma koşulları, iş mevzuatının gereğince uygulanmaması endişe verici boyuttadır. Türkiye'de gazetecilik mesleği giderek riskli hale gelmektedir.

Özellikle 1990'lı yıllar Türk basın tarihinde birçok gazetecinin fail-i meçhul şekilde suikasta uğramasından dolayı kara bir iz olarak kalmaya devam etmektedir. Bu cinayetlerin faillerinin hala bulunamaması gazetecilik mesleğinin iş güvencesizliğinin dışında can güvenliğini de sağlanamadığını ortaya koymaktadır. 1909 yılında Serbesti Gazetesi yazarı Hasan Fehmi Bey'in öldürüldüğü 6 Nisan günü 1997'den beri "Öldürülen Gazeteciler Günü" olarak anılmaktadır. Tam sayısı bilinmemekle birlikte Türkiye'de 1909 yılından itibaren günümüze TGC'ye göre 64, ÇGD'ye göre 76 gazeteci öldürülmüştür. Abdi İpekçi (1979), Çetin Emeç (1990), Turan Dursun (1990), Musa Anter (1992), Uğur Mumcu (1993), Onat Kutlar (1995), Metin Göktepe (1996), Ahmet Taner Kışlalı (1999), Hrant Dink 2007 gibi birçok gazeteci öldürülmüştür. Gazetecilere yönelik işlenen bu cinayetlerin basın ve ifade özgürlüğü, meslek güvencesi, can ve mal güvenliği için ciddi bir tehdit olarak kalmaya devam etmektedir.

Medyanın toplumsal işlevleri geri plana atılmış, bu işlevlerin yerini şirket stratejileri ve kar hedefleri almıştır. Organizasyon yapısı, işbölümü şemalarında görülen yapısal değişimler meslek rollerine ilişkin algılamaların değişimiyle birlikte haber değeri taşıyan olaylar sadece yazı işlerinin değil aynı zaman da işletme biriminin de doğrudan ilgi alanı haline gelmiştir. Yeni dönemde medya patronları ve köşe yazarları yıldızlaşırken, alt kademede çalışan muhabirlerin çalışma koşulları bundan olumsuz etkilenmiştir (Adaklı, 2006: 344). Adaklı'nın verdiği bilgilere göre (2006: 305), medya çalışanlarının istihdamında eskiden beri var olan esnek istihdam modelinin sınırları daha da esnetilmiştir. Haber medyasındaki profesyonelleşme ve aşırı uzmanlaşma sonucunda haber üreticisinden bağımsızlaşmıştır. Haber materyali birden farklı yerde farklı şekillerde sunulabilmektedir. Muhabir tarafından oluşturulan haber, editoryal süreçte farklılaşabilmektedir. Medya, emek gücü seferberliğinin en yüksek orana ulaştığı, iş güvencesinin en sınırlı düzeyde seyrettiği bir alan haline gelmiştir. İş güvencesizliği medya profesyonellerinin eleştirel ufkunu daraltmış ve özgüvenlerini sarsmıştır.

Türkiye'nin önde gelen on araştırmacı gazetecileri ile yapılan derinlemesine mülakatta medya yapısının yarattığı ticari ve siyasi engellemelerin basın özgürlüğü önündeki en büyük engellerden biri olduğu ortak bir görüş olarak ortaya çıkmıştır. Bunun yanında oto sansür, gazetecilerin geleceklerini düşünerek mevcut medya yapısında kendiliğinden uyguladıkları veya uygulamak zorunda kaldıkları bir engel olarak gösterilmiştir. Soruşturmacı gazetecilik yapanların tasfiye edilmesi, yargılanması, öldürülmesi, tutuklanması ve yargıya güvenmeme gibi gerekçelerle geride kalan kişilerin bir korku atmosferi içerisinde çalışmasına ve oto sansür uygulayarak haberleri servis etmelerine neden olmaktadır. Dördüncü güç olarak medyanın hükümeti denetim işlevi ve kamu yararına yönelik yapılan haberlerin önündeki en ağır engelin oto sansür olduğu kabul edilmiştir. Gazeteciler sansürün önüne geçilemese de farklı yöntemlerle sansürün atlatılabileceğini söylemişlerdir. İnternet gazeteciliği yayınlanmayan haberler için alternatif bir medya sunmaktadır. Burada haberler farklı isim ve farklı kaynaklardan çok kısa sürede verilebilmektedir (Kurt Öncel, 2012: 130-131).

Yayıncılık alanında ise 1980'li yıllardan sonra devlet elinde ve kontrolünde toplanan kamu hizmet yayınlarına özelleşen, ticarileşen ve kültürden ekonomiye kayan yeni bir yayıncılık türü daha katılmıştır. Çoğu Avrupa ülkelerinde düzenleyici kuruluşlar basın konseyi ve birliklerinin kendi çatısı altında oluşturulurken, Türkiye'de özel ve kamusal medyanın düzenlenmesi ve denetlenmesi devlet tarafından oluşturulan RTÜK'e bırakılmıştır. Türkiye'de yayıncılık alanında ilk düzenleyici kuruluş olan Radyo Televizyon Yüksek Kurulu (RTYK) daha özel televizyon ve radyoların ortaya çıkmadığı bir ortamda, askeri yönetim atında hazırlanmış ve 1983 yılında kurulmuştur. RTYK, "milli siyaset"i kollayan denetleyici bir kurul olarak hükümet kontrolünde olan TRT'nin yayınlarını izlemiştir (Kejanlıoğlu vd.,2001:111). Özel yayıncılığın başlaması ile birlikte bu kurul kapatılarak yerine 1994 yılında idari ve mali özerkliğe sahip, tarafsız bir kamu tüzelkişiliği olarak radyo ve televizyon yayıncılığını düzenlemek, denetlemek ve yaptırım uygulamak amacıyla RTÜK kurulmuştur.

Yayın lisansı vermek, frekansları ayarlamak, frekans ücretlerini belirlemek, kural koymak, çoğulculuğu güvence altına alarak yoğunlaşmayı engellemek gibi

radyo televizyon yayıncılığı alanında son derece güçlü ve önemli bir konumdadır. Özel ve kamusal tüm kanallar RTÜK tarafından merkezi denetime tabiidir. RTÜK, yayın esaslarına aykırı yayın yapan veya tarafsızlığını ihlal eden kuruluşlara yönelik gerekli idari ve kanuni işlem için ilgili mercilere başvurmaktadır. Bu yayın ve kuruluşlarla ilgili yayını geçici ve süresiz olarak durdurma, lisansı iptal etme, ekran karartma, program durdurma, para cezası kesme gibi cezai yaptırıma da sahiptir. Üst Kurul'un gelirleri medya hizmet sağlayıcı kuruluşlardan alından yayın lisans ve iletim yetkilendirme ücretlerinden sağlanmaktadır. Hükümetten bağımsız olabilmesi amacıyla mali özerkliği vardır (İçel, 2017: 426). Toplam dokuz kişiden oluşan üst yönetimin üyelerini belirlemek için mecliste bulunan siyasi parti grupları kendilerine düşen üye sayısının ikişer katı kadar aday göstermektedir. Üst Kurul üyeleri bu adaylar arasında her siyasi parti grubuna düşen üye sayısı kadar TBMM'ce oylanarak gizli oylama ile seçilmektedir. RTÜK üyelerinin görev süresi altı senedir ancak üyelerin üçte biri iki yılda bir yenilenmektedir.

Türkiye'de rasyonel yasal otorite tam olarak gelişmeyip bağımsızlığını kazanamadığından kayırmacılık ilkesi kamu ve özel sektörde her dönem geçerli olmuştur. Belli bürokratların belli yerlere atanması her zaman tartışma doğurmuştur. "Köşeyi dönme", "benim memurum işini bilir" şeklindeki ifadelerin gündelik hayata yerleşmesi ve özel televizyonculuğun 1990'lı yıllarda kurallar veya izin beklenmeden kayırmacı ilişkiler ortaya çıkışından itibaren bu gelenek toplumun her alanında olduğu gibi medya alanında da devam etmektedir (Gencel Bek, 2010:110 ).Günümüzde bile hala RTÜK gibi düzenleyici kuruluşlar medya mülkiyetinin yoğunlaşması, çoğulculuk, rekabetin denetlenmesi, reklamcılık ihlalleri frekans tahsisi gibi yapısal meseleler üzerinde çok durmamaktadır. Bunun yerine düzenleyici kurullar daha çok yayının içeriğinin denetlenmesine odaklanmaktadır. Yayınların siyasal iktidara, genel ahlaka, milli ve manevi değerlere, aile yapısına, seçkinlerin kişilik haklarına karşı olup olmadığına bakılmaktadır (Kejanlıoğlu vd.,2001: 137). RTÜK'ün "yapamadıkları" medyanın profesyonelleşmesi önünde büyük engel teşkil etmektedir. AB ve diğer ulus ötesi kuruluşlarla benzer özellikte yasalara, düzenlemelere ve kuruluşlara sahip olsak da bu kuralların içselleştirilememesi, kayırmacı sistem, medyanın patronları tarafından da araçsallaştırılması sembolik birer kuruluş yapmaktadır. Siyasal partiler ve iktidarlar medyayı yönlendirmek için

birçok halkla ilişkiler araç ve tekniği kullanmaktadır. Medyayla ilişkiler kapsamında basın bültenleri, basın toplantıları düzenlemeleri, gündem yönetimi, halkla ilişkiler çalışanları ile ilişkiler, editoryal baskılar, haberler üstünde etkili olmaktadır. Basın mensuplarının güçlü olmadığı yerde basının araçsallaştırılması muhtemeldir.

Avrupa Komisyonu (2016 Türkiye Raporu: 25-26) İlerleme Raporu'na göre Türkiye'de ifade, basın ve internet özgürlüğü hazırlıkları "erken aşama"dadır. İfade özgürlüğünde geçen sene görülen gerileme devam etmektedir. Çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerle medya kuruluşlarının kapatılması, akreditasyonlarına son verilmesi, devralınması ve kayyum atanması; gazeteciler, yazarlar ve sosyal medya kullanıcıları aleyhinde açılan davalar; çok sayıda gazeteci ve yazarın tutuklanması; hukuk kurallarının ulusal güvenlik ve terörle mücadele gerekçesi ile keyfi ve seçerek uygulanması gibi gelişmeler endişe verici bulunmuştur. OHAL kapsamında bir sene içinde çıkarılan kararnameler ile 170 basın kuruluşu kapanmış, 130'u aşkın gazeteci tutuklanmıştır. Medya gruplarını kontrol edecek kayyumların atanması ve dolayısıyla yayın politikasında bir değişikliğin yaşanması, çoğulculuk ilkesini ve vatandaşların bilgi edinme hakkını kısıtlamaktadır İnternet içeriğinin kaldırılması veya erişimin engellenmesi gibi uygulamalar da artmıştır. Haziran 2016 itibariyle yaklaşık 111.786 internet sitesi yasaklamıştır. Bu yasaklama kararının sadece %2,6'sı mahkeme kararıyla gerçekleştirilmiştir. Twitter'a göre, 2015'te alınan 3.200'den fazla taleple Türkiye, hesapların veya içeriğin kaldırılması için yaptığı talepler bakımından, dünyada büyük bir farkla ilk sırada yer almıştır. Freedom House 2017 raporuna göre de "kısmen özgür" ülkeler içinde yer alan Türkiye'de basın ve internet özgürlüğü bulunmamaktadır. Basın özgürlüğündeki düşüşün kilometre taşları olarak 2008 yılında Başbakan Erdoğan'ın Doğan Medya'yı boykot çağrısı, 2011'de muhalif gazetecilerin işten çıkarılmasını, 2012 tutuklu gazeteci oranı, 2013 Gezi eylemleri ve son olarak da 2016 yılındaki OHAL uygulamaları gösterilmiştir. Anayasa yargı bağımsızlığını güvence altına alsa da hükümetin promosyon, atama veya finansman yoluyla hakimleri etkilemektedir. Antiterorizm kanunu da basın özgürlüğü önündeki engellerden biridir.

#### 4.5.1.4.5 Türk Medyasının Ekonomi Politiği

Genellikle dünyada görüldüğü gibi Türkiye'de de medya, oligopol yapıdadır. Cumhuriyet tarihi boyunca medya işletmelerinin sınırlı sayıda sermayedar elinde olması, bu oligopolleşmenin kronik bir yapı olduğunu göstermektedir. Türkiye'de medyanın mülkiyet sahiplik yapısına bakıldığında birkaç dönem göze çarpmaktadır. Bunlar aile şirketlerinin etkin olduğu 1960 öncesi dönem; medyanın holdingleşmeye başladığı 1960-1980 dönemi; holdinglerin medyalaşmaya başladığı 1980-2000 arası dönem ile holdinglerin rekabetiyle devam eden 2000 sonrası dönemdir. 1940'lı yıllar aile adıyla anılan ve aile mülkiyetine dayanan birkaç medyanın güçlü olduğu dönem olmuştur. Bu yıllarda Nadi ailesinin Cumhuriyet gazetesi, Simavi ailesinin Hürriyet gazetesi ve Karacan ailesinin Milliyet gazetesi ile medyada yoğunlaşmanın birkaç aile ile başladığı tespit edilmektedir (Baytar, 2013: 168).

Aile mülkiyetine dayanan ve Cumhuriyetin ilanından 1950'li yıllara kadar süren ilk dönemde gazetecilikten yetişmiş kişiler gazete sahibi olmuştur. Yunus Nadi, Falih Rıfkı Atay, Ahmet Emin Yalman, Ali Naci Karacan Sedat Simavi gibi isimler patron-gazetecilerin son örnekleri kabul edilmektedir. Bu tarihten itibaren işadamları basınla ilgilenmeye başlamıştır (Topuz, 2011: 329). Simavi kardeşlerin sahibi olduğu Hürriyet ve Günaydın gazeteleri Türk Basını'nda fikir işletmeciliğinden ticari işletmeciliğe geçişin ilk örnekleri arasında kabul edilmektedir (Özsever, 2004: 57). Basına yatırım yapan sermayenin değişmeye başlaması ilk bu yıllarda yaşansa da asıl dönüşüm tüm dünya ile birlikte 1980'li yıllarda görülmüştür. 1980'li yıllarla birlikte hemen hemen dünyanın çoğu ülkesinde ve Türkiye'de deregülasyon uygulamaları, özelleştirmeler ve sektörde giderek artan yoğunlaşmalar ile basından medyaya doğru yapısal bir dönüşüm yaşanmıştır. Yayıncılık alanında devlet tekeli kaldırılarak kamu ve tecimsel ikili bir yayıncılığa geçilmiş, medya sektöründeki sermayenin niteliği ve mülkiyet ilişkileri değişmiş, büyük sermaye ile medyanın füzyonu tamamlanmıştır (Kaya, 2009: 233). Medya kuruluşlarının direksiyonunda oturan patronların yanı sıra, işletmeyi onlar adına yöneten "işadamı" kimliği gazeteci kimliğinin önüne çıkan profesyonellere yer açılmıştır. Uluslararası büyük sermaye ile ortaklıklar oluşturan, bünyesinde medya kuruluşu da olan Türkiye'nin büyük holdingleri yabancı ortaklarına da yönetimde temsil olanağı

tanımak durumuna gelmiştir (Kaya, 2009: 284). Türkiye'de neo-liberal politikalar, mülkiyet ve sermaye yapısının değişmesinde önemli rol oynamıştır.

Günümüzde medya sektörü mülkiyet yoğunlaşmasının en çok görüldüğü alanlardan biri olmuştur. Özellikle 1980'lerden sonra görülen teknolojik ve ekonomik yöndeşme medyada mülkiyet yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bugün Türkiye'de hemen hemen bütün medya grupları yatay, dikey ve çapraz biçimde yoğunlaşmaya gitmiştir (Akt.Baytar, 2013: 98-101). 1980'lerden sonra çapraz tekelleşme medyada egemen olmuştur (Özsever, 2004: 147). Türkiye'nin en büyük medya grubu olan Doğan Grubu medya, enerji, perakende, sanayi, gayrimenkul ve motorlu araçlar pazarlama, finansal hizmetler ve turizm gibi farklı sektörlerde faaliyet göstermektedir. Doğan Haber Ajansı, Hürriyet, Posta, Fanatik, Kanal D, CNN Türk, Dram Tv, Radyo D, Slow Türk, Doğan Müzik Şirketi, D Smart, Blu Tv., Euro D başlıca medya organlarıdır. Bununla birlikte hurriyetoto.com, yenibiris.com, ekolay.net gibi ilan ve sosyal içerikli sitelere de sahiptir. Aytemiz Akaryakıt, Çelik Halat, Ditaş Doğan Yedek Parça, Milpa Suzuki Mita Turizm gibi kuruluşlar bulunmaktadır (www.doganholding.com.tr). Birden fazla gazeteye sahip olması yatay yoğunlaşmaya; gazete, radyo, televizyon dağıtım ağına sahip olması dikey yoğunlaşmaya; enerji, medya ve finans gibi farklı sektörlerde bulunması ise çapraz yoğunlaşmasına örnektir. Bugün artık medya holdingleri Doğan holding gibi birçok farklı alanda yatırım yapan sermaye gruplarıdır. Küçük işletmelerin bu pazarda rekabet etmesi imkansız hale gelmiştir.

Kemal Ilıcak, Asil Nadir Grubu, İhlas Holding-Enver Ören, Erol Aksoy Grubu, Doğan Grubu, Çukurova Grubu, Doğuş Grubu, Turgay Ciner Grubu, Dinç Bilgin Grubu Uzanlar Grubu Türkiye'nin ilk medya holdingleridir (Topuz, 2011: 330). Bu holdingler Türkiye'nin son çeyrek yüzyıllık medya etkinliklerine damgasını vurmuştur. 20. yüzyıl kapanırken dört büyük medya grubu (Doğan, Uzanlar, Dinç Bilgin ve Karamehmet) eşit olmasa da belli bir denge sağlayacak şekilde ağırlık sahibiydiler. Önce Uzanlar'ın sonra Dinç Bilgin ve Ciner Grubu'nun mallarına TMSF aracılığıyla devlet tarafından el koyulması ve bu grupların ekonomik ve siyasi mücadelelerini yitirip sahneden çekilmesi ile dünya medya tarihi için anakronik bir durum ortaya çıkmıştır. Böylece bir yandan medyanın önemli bir kesimi siyasal

iktidarın eline geçmiş, diğer kısmı ise esas itibariyle aynı iktidarı desteklemiştir (Kaya, 2009: 257). AKP iktidarı döneminde hızla büyüyen medya holdinglerinden biri Çalık Grubu diğeri de İslami sermayenin sahibi olduğu kanal olmuştur. Kaya'nın verdiği bilgilere göre 2010 yılında medya pazarına bakıldığında bir yanda "holding medyası" diğer yanda ise holdingleşme yolunda ciddi mesafe almış, "ılımlı İslam" veya "yandaş" medya yer almaktadır.

Türk medyasındaki çapraz medya sahipliğinin gelişmesi sonucunda sektör bu yönde büyüme gösteren az sayıdaki holdinglerin eline geçmiştir. Kuyucu, holdingleşen medyanın pazar paylarını araştırarak yoğunlaşma oranlarının hesaplanmasında en çok kullanılan CR (concentration ratio) ve HHI (Herfindahl-Hirschman Index) yöntemini kullanmıştır. 2010 yılı verilerine göre yazılı basın piyasasında yoğunlaşma düzeylerine bakıldığında Doğan grubu %54, Turkuvaz grubu %22, Ciner Grubu %8 ve Feza Gazetecilik ise % 6'dır. Televizyon yayıncılığında medya gruplarının pazar paylarına bakıldığında yine Doğan Grubu % 39 ile birinci sırada gelmekte, Turkuvaz Grubu %19, Çukurova Grubu %14, Doğuş Grubu %9, Fox %8'dir. Televizyon yayıncılığı sektöründe yoğunlaşma düzeyleri ise Doğan grubu %38, Turkuvaz Grubu %19, Çukurova Grubu %15, Doğuş Grubu %8 olarak belirlenmiştir (Kuyucu, 2013: 156- 157). Çapraz medya sahipliği medya kuruluşlarının tek bir çatı altında toplanmasına ve tekelleşmeye neden olmuştur.

15 Temmuz 2015 Darbe girişiminden sonra, darbeyi gerçekleştiren Fethullah Gülen Terör Örgütü (FETÖ) ile bağlantısı olan ve/veya olduğu ileri sürülen Koza-İpek Holding, Samanyolu Yayın Grubu ve Feza Gazetecilik gibi medya gruplarına TMSF tarafından el konulmuş ve yönetimlerine Kayyum atanmıştır. Bu medya gruplarından bazılarının satışları gerçekleştirilmiştir. Samanyolu Tv, KanalTürk Tv, KanalTürk Radyosu, Radyo Cihan, Radyo Mehtap ve Burç FM'in hak ve lisansları ile vericilerinin tamamı Turkuvaz Medya Grubuna satılmıştır. Cihan Haber Ajansı ve Zaman gazetesi gibi cemaatin yayın organı gibi çalışan bazı yayın organları ise doğrudan kapatılmıştır. FETÖ kapsamında medyaya yönelik yargılamalar ve soruşturmalar hala devam ettiğinden ve hala TMSF elinde medya şirketleri bulunduğundan bu konu ilerideki çalışmalar için yeniden değerlendirilmek üzere bırakılmaktadır. Ancak görünen İslami medya adı altında yer alan ve sonrasında

FETÖ ile bağlantısı olduğu gerekçesiyle TMSF'ye devredilen medya grupları AKP iktidarına yakınlığı ile bilinen Turkuvaz medya holdinge geçmiştir.

Medya faaliyetleri günümüzde artık piyasa koşullarına göre hareket eden ekonomik bir faaliyettir. Türkiye'de satış ve yayın ağı, üç dört büyük grubun elinde toplanmıştır. Bu gruplar aynı zamanda elinde sermayeyi tutan başka alanlarda da holdingleşen firmalardır. Bağımsızlık ve bağlantısızlık medya sahiplerinin mali gücü ve medya dışı başka sektörlerde iş yapıp yapmamasıyla yakından ilgilidir. Holdingleşen medyanın bağımsızlığı sağlansa da tarafsızlığının sağlanabileceği düşünülmemektedir (Sağnak, 1996: 389). Medya alanında görülen holdingleşme ve tekelleşme eğilimleri birçok olumsuz sonucu içinde barındırmaktadır. Medya içeriğinde tek düzelik; çoğulculuğa karşı oluşu ve fikir düşünce çeşitliliğin azalması; sendikasızlaştırma ve güvencesizleştirme; magazin medyasının ve haberciliğinin artması ile kültürel yozlaşma; küçük ve orta çaplı işletmeleri yok etme ve gittikçe oligopol bir yapı oluşturma; dışa bağımlılık ve iktidar ile kurulan çıkar ilişkileri medyanın bağımsız olarak işini yapmasına engel olmaktadır (Topuz, 2011: 347).

Büyük sermaye sahipleri, dördüncü güce sahip olmak ve bu gücü aralarında paylaşmak amacıyla medyada tekelleşme eğilimine gitmektedirler. Siyasi çevrede itibar görmek için medyayı etkili bir silah olarak görme; devlet teşviki, kamu ihale ve tahsisleri ile özelleştirmelerden daha çok yararlanma; medyayı diğer sahipliklerinin reklam aracı olarak kullanarak pazarlama faaliyetlerini arttırma; diğer sektörlerde yaptıkları yatırımların etkinliğini arttırma gibi ekonomik ve siyasal avantajlar elde etmek amacıyla kullanmaktadır (Özsever, 2004: 122; M. Sönmez, 2003:35) Türkiye'de örneğine sık rastlanan ve medya dışı yatırımları ifade eden ultra-çapraz bütünleşmelerle medya şirketleri medya dışı yatırımların bir tür garantörü gibi çalışarak medyayı "araçsallaştırmakta"dır (Adaklı, 2014:18). Ercebe de (2016: 70), neo-liberal politikalarının etkili olmaya başladığı yıllardan itibaren medya alanına büyük holdinglerin girişi ile birlikte siyasi iktidar ve medya arasındaki kayırmacı ilişki biçiminin yaygınlaştığı ve medyanın araçsallaştırıldığını tespit etmiştir.

#### 4.5.1.4.6 Ara Değerlendirme

Türkiye'de kitle iletişim araçlarının gelişimine bakıldığında diğer ülkelere göre basın, radyo, televizyon ve bilgi iletişim teknolojilerinin daha geç ortaya çıktığı tespit edilmektedir. Türkiye'de yerel gazete sayısı yaygın gazete sayısına göre daha fazla olsa da, yaygın basın ağırlıklı bir pazar hakimdir. Okur yazarlık ve gazete tiraj oranları diğer Avrupa ülkelerine göre daha düşüktür. Medyada yoğunlaşma ve monopolleşme bulunmaktadır. Türkiye'de günümüzde birkaç büyük medya patronu (Doğan Holding, Turkuvaz Holding, Çukurova, Ciner grubu) pazara hakimdir.

Kuruluşundan günümüze kadar her dönem medyada politik paralellik düzeyi yüksek çıkmıştır. Basın hükümet ve siyasal partiler tarafından araçsallaştırılmaktadır. Parti basını ve yorum gazeteciliği ön plana çıkmaktadır. Medyada dışsal çoğulculuk vardır yani medya parti politikalarına göre entegre olmuştur. Basın kendi içerisinde muhafazakar (Yeni Şafak), milliyetçi (Ortadoğu), ulusalcı (Cumhuriyet), hükümet yanlısı (Sabah), solcu (Birgün) olarak siyasal çizgilerine göre yayın politikası belirlemektedir. Hükümetin medya ile ilişkilerine bakıldığında her dönem farklı gerekçelerle basının devlet kontrolü altında tutulduğu; medyanın düzenlediği ve denetlendiği görülmektedir. Türkiye'nin kamu hizmet yayıncılığı modelleri arasında hükümet modeli içerisine girdiği tespit edilmektedir.

Türk basın tarihinde susturma ve sindirme teknikleri arasında gazetecilerin hapse atılması, tazminat davaları, ağır para cezaları, vergi cezaları, işten çıkarmalar, gazete televizyon kanalı kapatma veya gazetecilerin öldürüldükleri tespit edilmiştir. Gazetecilik mesleğinin profesyonelleşme düzeyi ve sendikalaşma oranı düşük çıkmıştır. Otoriter devlet geleneği, medyada görülen holdingleşme, iş adamı ve hükümetin gittikçe içe içe geçmesi, İtalya'da ve Rusya'da benzer örneklere rastlandığı gibi, hükümetin medya alanına atılması politik parallellik düzeyini arttırmıştır. Kuruluş aşamasında gazetecilerin ya devlet adamı ya da politikacı olmaları sebebiyle politik paralellik derecesi yüksekken, günümüzde siyasetçilerin doğrudan kendilerine yakın işadamlarına tanıdıkları imtiyazlarla medyanın araçsallaştırıldığı tespit edilmektedir. 2002'den 2017 yılına kadar AKP iktidarı döneminde sahiplik bakımından en hızlı el değiştiren sektör medya sektörü olmuştur

Türkiye'de de telekomünikasyon alanında politika üretme, hedef belirleme ve strateji geliştirme uluslararası kuruluşlar ve anlaşmalar çerçevesinde şekillenmekte; ulusal hükümetler bu konuda uygulayıcı olmaktadır. Telekomünikasyon düzenleme ve uygulamaları, Bakanlıklara bağlı olarak oluşturulan bağımsız idari otoriteler ve düzenleyici kuruluşlara bırakılmaktadır. Dışa bağımlı ve tüketici konumunda olan Türkiye'de ağ oluşturma politikası idealist modele göre şekillendirilmiştir. BİT ve geleneksel medya alanı farklı birimler tarafından düzenlenmekte ve denetlenmektedir. Radyo televizyon ise RTÜK'e bırakılmıştır. Türkiye, kutuplaşmış çoğulcu model içerisine girmektedir; ancak medya pazarında liberal modelde olduğu gibi pazar hakimiyeti ağır basmaktadır.

### 4.5.2 Asya Kıtası Ülkelerinin Kitle İletişim Sistem ve Politikalarının Tarihsel Gelişimi

20. yüzyılın ilk yarısında Batı tarafından sömürgeleştirilme faaliyetleri, işgaller, iç ve dış savaşlar ile geri planda kalan Asya Pasifik ülkeleri, yüzyılın ikinci yarısından itibaren gösterdiği ekonomik kalkınma, teknolojik modernleşme bakımından yükselen bir bölge haline gelmiştir. Son otuz yılda dünyanın en büyük imalatçısı, rekabet gücü en yüksek bölgesi, enformasyon teknolojisi üretimi ve yeniliğinin önde gelen merkezi olmuştur (Castells, 2007: 280). Bu kısım altında çalışma kapsamına alınan ve bölgeyi yönlendiren üç büyük küresel güç olan Çin, Japonya ve Güney Kore ülkelerinin siyasal, ekonomik ve sosyo kültürel yapıları, kitle iletişim alanındaki gelişmeleri hakkında bilgi verilmekte; herbir ülkenin kitle iletişim sistemleri, Hallin ve Mancini modelleri çerçevesinden ve değişkenlerinden yola çıkılarak analiz edilmektedir.

#### 4.5.2.1 Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kitle İletişim Sistem ve Politikaları

Dünyanın en eski uygarlıklarından biri olan Çin Halk Cumhuriyeti günümüzün en büyük ekonomileri arasında yer almaktadır. 21. yüzyılın Çin Yüzyılı olacağı kehanetleri bir yana bırakılsa da, dünyanın üçüncü büyük gücü olarak kabul edilmektedir. 20. yüzyılın yarısından itibaren başlayan kitle iletişim alanındaki gelişme ve düzenlemeler komünist rejim çerçevesinde şekillenmiş daha sonra devlet kapitalizmine göre yeniden düzenlenmiştir.

#### 4.5.2.1.1 Siyasi, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapının Gelişimi

Dünyanın erken dönem başlıca ilkel medeniyetlerinden biri olan ve teknoloji ülkesi olarak bilinen Çin'in ilk gelişimi bronz çağından itibaren başlamaktadır (Holcombe, 2016:43). Çin'in siyasi tarihi hanedanlıklar tarihidir. İlk uygarlık kalıntılarının bu dönemlerde atılmasına rağmen tam anlamıyla Çin'in devlet olarak karşımıza çıkması MÖ.1600 yıllarında "Shang Sülalesi"nin ilk defa bir araya gelmesiyle olmuştur. Çin tarihinde Konfüçyüs tarafından Altın Çağ olarak adlandırılan "Zhou Hanedanlığı" ise kölelik düzenini ülkeye sokarak toplumsal yapıyı kastlara ayırmış, topraklarını genişletme eğilimine gitmiş ve Büyük Göç'e kadar Türklerle mücadele etmiştir (Parlak ve Caner, 2009:273; Wasserstrom, 2011:48). Yaklaşık sekiz yüzyıl boyunca devam eden Zhou Hanedanlığı'nın yükselişi başkentin yabancı güçler tarafından talan edilmesinden sonra hanedanlığın yükselişi gerilemeye başlamıştır. Zhou'nun "Gök Altında" ki tek meşru krallık olduğunu iddiası Çin'de kalıcı bir siyasi bütünlük fikri tesis etmesine yardımcı olmuştur. Zhou hanedanlığından sonra kısa ömürlü Qin Hanedanı ise ilk birleşik, merkezi ve çok etnik gruplu imparatorluğu, Orta Krallık'ı kurmuştur. Bağımsız prenslikler arasındaki savaşa son verilmiş ve fedoal bir tarım devleti kurulmuştur (Holcombe, 2016:54-67). Ardından kurulan Han Hanedanı ile Çin bürokratik imparatorluğa dönüştürülmüştür. Çin'deki bürokratik imparatorluk kamu hizmetine en yetenekli olanı seçmek için sınav yapılan, zengin büyük ölçüde birleşmiş ve örgütlenmiş bir imparatorluktur. Günümüzde bile Çin devlet memurları (Mandarin sınıfı) itaate, otoriteye ve hiyerarşiye vurgu yapan Konfüçyan sınıflarda yetişmektedir. Kendine özgü feodal yapılanması ile birleşmiş ve merkezileşmiş bir özerk aristokrasi kurmuşlardır. En üstte bulunan İmparator politikayı belirlemiş, Mandarin sınıfı Pekin'in emirlerini yerine getirmiş, orta tabaka yerel işleri yürütmüş ve toplumun ezici çoğunluğu olan köylüler tarlalarda çalışmıştır (Roskin, 2009: 508). Çok eski tarihlerden itibaren Çin toplumu temel ideolojisini güçlü bir devlet korumak ve bu devleti iç ve düşmanlardan korumak üzerine kurmuştur (A.Sönmez, 2003: 49). Hanedan döngüsü denen hanedanlar birkaç yüzyıl boyunca gelip gitmişlerdir ve ikibin yıllık imparatorluk dönemi yaşanmıştır. Çin, dört bin yıllık kültürel sürekliliği olan, yeniliklerin ve icatların yaşandığı ilerici ve güçlü bir uygarlık olmuştur.

Hanedanlar döneminin çökmesini 1895 yılında Çin-Japonya savaşından alınan mağlubiyet hızlandırmış, büyük imparatorluk Asya'nın hasta adamı konumuna düşmüş, halkta ve yönetimde telaş başlamıştır. 20. yüzyıla yön veren kavram "yeni" olmuştur. Quing Hanedanlığı 100 Gün devrimleri kapsamında kırktan fazla ferman yayınlayarak "yeni politika"lar belirlemiş, "yeni okul"lar açmış ve 4 Mayıs Hareketi ile sonuçlanacak "yeni kültür" oluşturmaya çalışmıştır. Çin'e uygun bir Batılılaşma ve modernleşme akımı ile 1912'de geleneksel anlamdaki imparatorluğun sonu gelmiş, seçimler düzenlenerek anayasal meclisin kurulmasına başlanmıştır. Cumhuriyet yönetiminin ilk seçimini de Milliyetçi Parti kazanmıştır (Holcombe, 2016:268). Merkezi otoritenin olmadığı 1916'dan 1927 yılına kadar yerel diktatörler Çin'i parçalamıştır. Milliyetçi Parti yani Kuomintang aşamalı olarak kaosun üstesinden gelse de 1931'de Japonlar Mançurya'yı 1937'de de Çin'in geri kalanını işgale başlamıştır. 1921'de kurulan Çin Komünist Partisi (ÇKP) başlarda Kuomintang ile birlikte çalışmış ancak sonrasında aralarında "milliyetçi" bir rekabet başlamıştır (Roskin, 2009: 515) Milliyetçiler, ÇKP'yi tasfiye ederek üyelerini tutuklamaya başlamıştır. ÇKP üyeleri bu saldırılardan kaçmak için 1934-1935 yılları arasında "Uzun Yürüyüş"ü başlatmış 86 bin kişi ile başlayan yürüyüş sonunda 8 bin kişi hayatta kalmıştır. Bu uzun yürüyüşün başarısının ardından Mao Zedong büyük bir güç elde etmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan galip olarak çıkan Çin, de 1 Ekim 1949'da Mao Zedong Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurduğunu ilan etmiştir (Wasserstrom, 2011: 77). Bir yandan iç çekişmeler bir yandan Japonların Çin'e saldırmaları 1949'da komünist yönetime geçilmesini sağlamıştır. Komünizmin çıkış amacı işçi sınıfları arasındaki çekişme değil yabancı işgali olmuştur, milliyetçi duygular komünizme şekil vermiştir.

Çin politik sistemi parti devletinden devlet partisine dönüşüm geçirmiştir (Zhao, 2012: 168). Çin Halk Cumhuriyeti, anayasanın da belirttiği şekilde her şeyin "Çin Komünist Partisi'nin liderliği altında yürütüldüğü bir parti-devletidir. Başka bir parti kurulmasına izin verilmediği gibi, parti içinde eleştirilere de yer verilmemektedir. Çin yönetim sisteminde devletin yönetimi doğrudan ve aracısız halka aittir, parti aracılığıyla halk yönetime katılmaktadır. Partinin otuz milyonluk kadrosu bulunmasına rağmen, bir avuç parti eliti tarafından ülke yönetilmektedir. Üniter bir modele göre örgütlenen Çin aynı zaman da adem-i merkeziyetçi bir yapıya

da sahiptir. Ulusal yasaların çoğu genel bir şekilde yazılmış ve illerin kendi yasalarını geliştirmelerine izin verilmiştir. Çin'in 23 ili, 5 özerk bölgesi ve dört büyük şehri bulunmaktadır (Roskin, 2009: 528). Çin devlet örgütlenmesi yasama, yürütme ve yargının iç içe geçtiği kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı anlayışına dayanmaktadır. Ulusal Halk Kongresi devletin en üst yasama organıdır 2985 üyesi bulunmaktadır. Beş senede bir seçilen bu üyeler yılda bir kez toplanmaktadır. Devlet Başkanı ülkenin bir diğer en önemli organıdır ve Ulusal Halk Kongresi tarafından beş yıllığına seçilir. Devlet Konseyi, Merkezi Askeri Komisyonu, Halk Mahkemeleri, Halk Savcılıkları ile ÇKP devletin diğer idari organlarıdır (Parlak ve Caner, 2009: 279). ÇKP, ülkenin temel yapı taşıdır ve ülke bu partinin ilkeleri çerçevesinde şekillendirilmiştir.

Ekonomik yapısına bakıldığında güçlü bir tarım imparatorluğu olan Çin ilk çağlardan itibaren tarım arazilerini ileri tarım teknikleri ile işlemiştir. Çin'deki nüfus MS.1080 ve 1850 yılları arasında hızla artarken bu yıllara kadar var olan serflik sistemi tamamen değişip küçük kapitalist çiftçi aileler ortaya çıkmıştır. Çin'de sürekli artış gösteren iktisadi büyümeye, Batılı ülkelerden çok daha önceden keşfedilen icatlara (kağıt, matbaa pusula gibi) rağmen küçük kapitalist aileler sanayi devrimini gerçekleştirebilecek bir kapitalist gelişme gösterememiştir. Merkeziyetçi ve despotizm yönetim şeklinde kapitalist ailelerin belirli bir zenginliği geçmeleri engellenmiş; sermaye devletin elinde toplanmış ve büyümüştür (A.Sönmez, 2003:48). Çin'in 1949 sonrası ekonomi politikalarında iki büyük lider tarafından ortaya konulan iki çeşit ekonomi politikası uygulanmıştır. Mao Zedong, 1949-1976 yılları arasında yüksek düzeyde merkeziyetçiliğe dayanan "planlı ekonomi" uygulamış ve özellikle kırsal alanların sanayileştirilmesine öncelik vermiştir (Daniş ve Öztürk, 2010: 30). Zedong başlarda Sovyet Rusya'yı örnek almış ve gerçekleştirdiği ekonomi planları (Büyük Atılım) ekonomik ilerleme sağlasa da 1970'lere doğru felaketle sonuçlanmış ve ekonomi çökmüştür. Mao'nun ölümünden sonra ortaya çıkan kaos ortamını toparlayıcılık görevini Deng Xiapoing almıştır. Buna göre Xiapoing ikinci ekonomi politikası olan "Çin Tarzı Sosyalist Piyasa Ekonomisi"sini geliştirmeyi amaçlamıştır. Özel girişime izin verilmesi, yabancı yatırımcıyı ülkeye çekme, tarım ve sanayi üstündeki devlet kontrolünü azaltma, çiftçiye ürününü satma izni verilmesi, girişimciliğin desteklenmesi gibi reformlar

uygulanmaya koyulmuştur (Wasserstrom, 2010:108). Çin'e özgü sosyalist Pazar ekonomisi aslında otoriter karakterli bir devlet kapitalist sistemini işaret etmektedir (Lee, 2006: 179). Bir yandan piyasa ekonomisinin imkânlarından faydalanılmaya başlanmış diğer yandan sosyalist ekonominin devlet ağırlıklı planlama yeteneği terk edilmemiştir. Çin'de "Serbest Ekonomi Bölgeleri" açılarak, bu bölgelerde yerli ve yabancı özel girişimcilerin sanayi dallarında ihracata yönelik üretim yapmalarına izin verilmiştir. Çin yabancı sermaye yatırımları için dünyanın önemli bölgelerinden biridir.1980'lerde 3,5 milyar olan olan yabancı yatırım 1996'larda 40 milyar dolara yükselmiştir (A.Sönmez, 2003:207). Uzunca yıllar kapalı bir ekonomisi olan Çin'de kalabalık nüfusuna bağlı olarak dünyanın en ucuz işgücünün olması da yabancı sermayedarları çeken faktörler arasında yer almaktadır. Çin'in dünyanın imalathanesine dönüştüğü fikri herkes tarafından kabul edilmiştir.

2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) üyeliği sağladıktan sonra dış ticaret hacminde artış meydana gelmiş ve sınırsız ihracat hakkını elde etmiştir. Dünyanın en büyük ihracatçısı unvanını almıştır. Sektörel dağılıma bakıldığında 50 yılı aşkın bir süredir tarım %45'ten %14'e düşerken sanayi %34'ten %51e, hizmet sektörü ise 520'den %33'e yükselmiştir (Daniş ve Öztürk, 2010: 48). Fortune'un 2017 yılındaki en büyük 500 şirketi arasında Çin 115 şirketi ile, ABD'den sonra en fazla şirketi olan ikinci ülke olarak yer almıştır. En büyük şirketler genellikle devlet şirketidir ve genellikle finans, enerji ve hammade sektörü gelmektedir. State Grid, Sinopec Group, National Petroleum bu şirketlerden bazılarıdır. Ticaret ve teknoloji sektöründen 10 yeni firma bu sene ilk defa giriş yapmıştır (Jing, 2017). Asya, Afrika ve Latin Amerika bölgesi ve gelişmemiş ülkeleri için önemli rolde olan Çin, Batı emperyalizmine karşı bu ülkelerle işbirliği ve destek içinde olmuştur. 1990'lı yılların sonlarına doğru Rusya Federasyonu ve Orta Asya ülkeleri ile Şanghay Beşlisi'ni, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)'ni ve BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika ülkeleri)'i kurarak bölge ülkeleri ile ortak ekonomik, siyasi kültürel işbirliğine girilmiştir. Bu tip bölgesel örgütlenmelerdeki rolü ile Çin kendisini "üçüncü dünya ülkelerinin lideri", "dünya devriminin merkezi", dünya politikasında "ABD'ye alternatif bir güç" olarak benimsemiştir (Üngör, 2009: 36).

Çin'de var olan hiyerarşik sistem Konfüçyüs döneminden beri süregelen bir sistemdir. Eğitim, ritüeller ve hiyerarşik ilişkiler bu düşüne akımının temelidir. Bu anlayışa göre ast üst ilişkisi baba – evlat ilişkisi kadar sevgi dolu fakat hiyerarşiye dayalı bir sistem olarak hala uygulanmaktadır (Wasserstrom, 2011: 27). Geniş coğrafyası ve aşırı nüfusu bağlı olarak sekiz büyük dil grubu ve farklı lehçelere sahip olan Çin dünyanın dil bakımından en karışık ülkesidir (Roskin, 2009: 547). Dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip olan Çin'de nüfusun büyük çoğunluğu kırsal bölgelerde ikamet etmektedir. Nüfus kontrol politikalarına rağmen nüfus genç yapıdadır (Parlak ve Caner, 2009: 268; Wasserstrom, 2011:136). Çin'de zaman zaman ortaya çıkan kanlı toplumsal hareketlere ve reform isteklerine zemin hazırlayan kamusal alana bakıldığında yaklaşık 500 bin sivil toplum örgütünün faaliyet gösterdiği belirlenmiştir. Bu örgütlerin politik olanları ÇKP'nin parasal desteği ile kurulan ve parti propagandası yapan örgütlerdir. Geri kalan örgütler ise doğrudan politikayla ilgili olmayan çevreyi koruma, nüfusu kontrol etme, Taoizm Budizm gibi inançları yayma, AIDS ile mücadele gibi amaçlarla kurulan derneklerdir (Akt. Keten, 2015: 8).

#### 4.5.2.1.2 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi

Gutenberg devrimi olarak adlandırılan tipobaskının bulunuşu; kimi kaynaklara göre Batı'dan çok daha önce Çin ve Kore'de ortaya çıkmıştır. Bu buluşa değin çok önceleri düşünülmüş olan tahtadan sonra bir kurşun alaşımından yapılan dökme harflerden Gutenberg'in devşirilebilir karakterlerine kadar pek çok yöntem uygulanmıştır (Cavalier, 2004: 21). Yine bazı kaynaklarda dünyanın en eski gazetesinin yaklaşık bin sene önce Çin'de kurulan ve hala yayına devam eden Kin Pau olduğu savunulmaktadır (Oral, t.y., 24). Modern medya sistemi ise, çok daha ileri tarihlerde, Avrupa dışındaki ülkelerde olduğu gibi Çin'de de başlangıçta Batılı ülkelerin zorlaması ile çıkartılmıştır. Misyoner ajanlar, yabancılar, işadamları sömürge ve yarı sömürge liman kentlerinde genellikle yabancı dilde ilk modern gazeteleri kurmuşlardır (Ni, 2003: 185). 1815 yılında İngiliz Misyoner William Milne tarafından Çince çıkarılan ilk aylık dergi ilk modern gazete kabul edilmektedir. Bazı tarihçiler ise gazeteye benzer iletişim araçlarının çok daha erken dönemlerde ortaya çıktığını ileri sürmektedir. MÖ. 206 yılından MS. 220'ye kadar Han Hanedanlığı illere hanedanlıkla ilgili haberleri yollamıştır. Tang Hanedanlığı

döneminde ise resmi gazeteler dolaşıma sokulmuştur. Uzun bir geçmişe sahip olan bir diğer iletişim aracı ise "Tatzebao" yani büyük posterlerdir. Yerel yöneticilere karşı şikâyetlerin gizlice yazıldığı bu posterler Mao döneminde de (1960-1970) güçlü bir iletişim aracı olmuştur. Gazetelerin Çin'de yabancılar tarafından çıkarılmasının ardından Batılılaşma hareketini destekleyen Çinli gençler Batılı gazete anlayışına uygun şekilde gazete çıkarmaya devam etmişlerdir (Hachten, 2010: 20).

Çin Komünist Partisi'nin 1921 yılında kurulmasından itibaren hem kendi alanında hem de ülkenin diğer kısımlarında parti kendi gazetecilik enstitülerini kurarak devrim için yeni insanlar kazanmaya, kamuoyunu etkilemeye, hâkim bir ses edinmeye, insanları örgütlemeye devam başlamıştır. Bu dönemde komünist parti ve Marksist ilkeler doğrultusunda Labour Weekly, Worker's Weekly, Vanguard Weekly ve New Youth gibi gazete ve dergiler kurulmuştur. Sivil savaş süresince 1937 yılında Xinhua Haber Ajansı, Liberation Daily, Resistance Daily, Central China Daily, China National Radio ve China Radio International gibi yayınlar çıkmıştır. Çin Komünist Partisi medyanın çeşitli kanalarını kullanmasına rağmen, 1949'da Mao Zedong'un liderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti' (ÇHC) nin kurulmasına kadar kitle iletişim sistemi resmi olarak kurulmamıştır. 1950'lerin başlarında devlet tüm özel gazete, radyo istasyonu ve yayınevlerini kamu kuruluşlarına döndürmüştür. Kitle iletişim araçları tamamıyla Çin Komünist Partisi ve hükümete entegre edilmiş; sistemin sürdürülmesine katkıda bulunmaya odaklanmıştır. 1966'dan 1976'ya kadar geçen süre ise Kültürel devrimin yeniden uyandığı evredir ve medyanın mülkiyeti, finansmanı, düzenlenmesi ve kontrolü tamamen partinin denetiminde olmuştur. 1978'den itibaren ise Çin medya alanında pazara açılma, ticarileşme ve holdingleşme eğilimleri yaşanmıştır (Zhang, 2011: 33-34). Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından 1979'a kadar Çin medyası tamamen devletin mülkiyetinde ve kontrolünde olmuş, gazete içeriği parti propagandası ile sınırlandırılmıştır (Shirk, 2011, 7). Bu dönemde ülke genelinde 69 günlük devlet gazetesi yayınlanmıştır.

Çin gazete pazarı birkaç kategoriye ayrılmaktadır (Ni, 2003: 186). People's Daily ve diğer il parti gazetelerinin olduğu parti gazeteleri (jiguan bao); Wenhui Ribao (Wenhui Daily) Renmin Tiedaobao gibi profesyonel ticaret gazeteleri; Beijing Qingnianbao (Beijing Youth Daily), Huaxi Dushibao (Western China Urban Daily)

ve diğer akşam gazeteleri gibi metropolitan gazeteler; Chengdu Shangbao (Chengdu Business Daily), Jingji Ribao (Economics Daily) gibi iş dünyası gazeteleri ile Jiefangjun Ribao (People's Liberation Army Dail) gibi ordu gazeteleri bulunmaktadır. Bu resmi gazetelerin dışında haftasonu gazeteleri ile tabloid basın da vardır.

Radyo da tıpkı gazete gibi ilk defa ABD'liler tarafından yayına başlamıştır. 1923 yılının başında Amerikalı E.G. Osborn Çin Radyo Şirketi'ni kurmuş ve ilk yayın başlamıştır. 1928 yılında Kuomintang hükümeti tarafından Nanjing şehrinde kurulan Çin Merkezi Radyo'su 1932 yılına kadar Asya kıtasının en büyük radyo istasyonu haline gelmiştir. Kuomintang hükümetinin 1929'dan itibaren özel radyo kuruluşlarına izin vermesiyle birlikte 1937 yılına kadar toplam 55'i özel olmak üzere toplam 78 radyo istasyonu kurulmuştur. Çin Komünist Partisi'nin 1940 yılında Xiunhua Radyosu'nu kurması Çin'in işitsel medya kuruluşunun başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir (Akt. Maimaitimin, 2014: 46). 1949 ve 1978 yılları arasında gazeteler zorunlu abonelik sistemi ile satıldığından ve birkaç elit Çinli okuyucuya ulaşabildiğinden radyo Çinliler için ana haber kaynağı olmuştur. 1979 yılında ilk defa Shanghai Halkın Radyosu ilk ticari reklamını yayınlamıştır. Bu tarihten itibaren hızlı bir şekilde radyo istasyonu sayısı artmıştır. 1981 yılında sadece 114 istasyon varken 1999'a gelindiğinde bu sayı 1,363'e ulaşmıştır (Peiqin ve Liu,2010: 75). Ticari ve yabancı yatırımlarla ilgili serbestleştirme politikaları Çin radyo endüstrisi üzerinde hızlı bir şekilde etkili olmuştur. 2004 yılında Pekin Halk Radyosu, Phoenix uydu televizyonculuğuna katılmış ve kendi reklam şirketini kurmuştur. Yabancı sermaye oranının toplam sermayenin %49'u ile sınırlandırılmasına rağmen, serbestleştirme politikaları yabancı yatırımların ilgisini çekmiştir (Peiqin ve Liu, 2010: 78). 2003 yılının sonlarından itibaren ise Çin'in sekiz radyo istasyonu çevrimiçi radyo yayıncılığına başlamış ve çevrimiçi yayıncılık hızlı gelişmeye başlamıştır. Bunların içinde en önemli olan Çin Uluslararası Radyosu 39 yabancı dilde çevrimiçi olarak yayın yapmaya başlamıştır (Peiqin ve Liu,2010: 81).

Çin'de ilk televizyon yayını ise 1958 yılında Pekin Televizyon ile başlamıştır ve 1978 yılında bu kanalın ismi Çin Merkez Televizyonu (CCTV) olarak değiştirilmiştir. Kültür, müzik, spor gibi çoğu tematik olmak üzere yaklaşık 45 ayrı

kanalı bulunan Çin Merkez Televizyonu, ulusal çapta yayın yapan tek devlet istasyonudur. Binlerce özel televizyon kanalı ise yerel ve bölgesel düzeyde yayın yapmaktadır. Bu kadar büyük televizyon pazarı bulunmasına rağmen CCTV hala geniş kaynak, personel, hükümet desteği ve kapsama alanı ile Çin'in hakim oyuncusudur. Hem ülke içinde hem de ülke dışında İngilizce, Fransızca, İspanyolca gibi farklı dillerde yayınlanan kanalları ile önemli bir aktördür (Chen ve Liang, 2010, 85). Yurtiçine ve yurtdışına haber sağlayan Xinhua ve China News Agency olmak üzere iki büyük haber ajansı bulunmaktadır (Shao ve Wong, 1996: 57). Çin'in ilk ulusal haber ajansı Xinhua, 1931 yılında Sovyet Rusya'nın resmi ajansı olan TASS'a benzer yönetim ve amaçla kurulmuştur. Partinin ve halkın gözü, ağzı, kulağı olan ajans ulusal ve uluslar arası düzeyde haber dağıtan tek medya kuruluşu ve yasal haber denetleyici üst kurul olma özelliği ile tekel konumundadır. 95 yabancı haber ajansı ile işbirliği içinde olan Xinhua'nın, 130 ülkede beş bin civarında abonesi bulunmaktadır (Maimaitimin, 2014: 95).

Son otuz yıldan itibaren Çin Komünist Parti liderleri, kamunun bilgiye erişimi üstündeki tekellerinden vazgeçmişlerdir. 1979'dan itibaren gazete, dergi, televizyon radyo istasyonlarının pazarda rekabet ve reklam satışları ile kendilerini desteklemelerine izin vermişlerdir. 1993'te de internet ağını kurmuşlardır. İnternetin en önemli etkisi, resmi sansürlerin değinmediği bilgilerin hızla yayılmasına olanak tanıması olmuştur. Haberlerin ilk göründüğü yer olarak internet, diğer medya organlarının gündemini belirlemektedir. Çinli internet kullanıcıları Çin'de ve dünyada meydana gelen olayları anında öğrenebilmektedir (Shrik, 2011: 2). Büyük haber internet siteleri sayesinde televizyon, gazete, dergi, blog binlerce kaynaktan haberler derlenebilmekte, bu haberler hızla yayılabilmekte ve Tokyo veya Washington'daki politik konuşmalar veya Çin'deki yolsuzluk skandalı haber başlığı olabilmektedir.

Günümüzde ülke genelinde tüm eyalet, özerk bölge, il ve ilçelerde toplam 500 televizyon istasyonu ve en az 500 radyo istasyonu bulunmaktadır. Her istasyon en az iki veya ikiden fazla kanala sahiptir. Tüm bu kanallar denetleyici üst kurulun onay vermesi şartıyla istediği filmi, haberi, reklamı veya programı yayınlama hakkına sahiptir. Her programın içeriği, süresi yayınlanma biçimi önceden kontrol

edilmektedir ve tüm kanallar Devlet Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından tek bir kanal gibi yürütülmektedir (Maimaitimin, 2014:132). Çin ekonomisi gibi Çin gazete pazarında da okur sayısındaki azalma, televizyon ve internetle rekabete rağmen da son 15 yıldır patlama yaşanmıştır. Çin, gazete sayısı ve dolaşımı açısından Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan ve Japonya'yı arkasında bırakarak dünyanın tepesine yerleşmiştir. 2006 raporuna göre Çin'de 1.935 adet gazete yayınlanmaktadır, bunun yaklaşık 982 tanesi günlük olarak yayınlanmaktadır. Günümüzde on bin civarında dergi çıkarılmaktadır ve hepsi devlet tekelindedir. Dünyanın toplam günlük gazete tirajının yüzde 21.7'sini oluşturmaktadır (Ke, 2010: 49). Ülkenin en yüksek çok okunan resmi gazetesi olan People's Daily (Renmin Ribao) gazetesinin günlük tirajı 3 milyondur. 1 milyar 400 milyon toplam nüfusa oranı düşünüldüğünde günlük tiraj oldukça düşük kalmaktadır (Maimaitimin, 2014: 131). Çin'in bu geniş gazete pazarına rağmen, tirajının dünya ortalamasının gerisinde kalması ve derin bir kır-kent bölünmesi Güney Avrupa modeline yakın bir görünüm sergilemektedir (Zhao, 2012: 155).

#### 4.5.2.1.3 Devletin Rolü ve Politik Paralellik Düzeyi

Çin'de devlet, medya düzenlemesinde her zaman en etkili aktör olmuştur. Gelişmekte olan Çin basını, 1930'lu yıllarda milliyetçi sansürle karşılaşmıştır. 1927 yılında yönetimi ele geçiren Çin Nasyonel Partisi Kuomintang (KMG), medyayı parti çizgisini takip etmesi yönünde korkutmuş ve sıkı sansür uygulamalarına başlamıştır. Yine de Çin Komünist Partisi ile kıyaslandığında KMT'nin ideolojiyi daha az vurguladığı ve nispeten daha özgür bir basın ortamına izin verdiği görülmektedir (Hachten, 2010: 21). Çin'in medya sistemi ÇKP'nin devrimci teori ve uygulamalarında kökleşmiştir (Zhao, 2012: 156). Marksist teorinin medya ve iletişimin devletin ideolojik aygıtı olduğu, ilk ve en önemli görevinin mevcut ideolojiyi yansıtmak olduğunu savunan ana temasından türemiştir. Silah gücüyle olduğu kadar kalemin gücüyle de iktidara gelen bir parti olarak Çin Komünist Parti liderleri, halk seferberliği için ideolojik hâkimiyetin ve partinin ideolojik aygıtı olarak medyanın kullanılmasının önemini bilmişlerdir. Çin Komünist Partisi bu dönemde kendi gazetecilik ilkelerini belirlemiştir. Buna göre haber medyası partinin ideolojisini kendi ideolojisi gibi benimseyecek; partinin ilkelerini, programını ve

direktiflerini yayacak ve partinin basın ilkelerini kabul edecektir (Zhang, 2011: 32-34). Parti gazeteciliği ile tek yönlü bir içerik oluşturulduğu görülmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin devlet başkanlarının sözleri medya alanının düzenlenmesi hakkında ana fikri vermektedir. Mao Zedong (1949-1976), "Kim bir rejim düşürmek isterse öncelikle ideolojik çalışmasını yapmalı ve kamuoyunu şekillendirmelidir" diyerek basına verdiği rolü ortaya koymuştur. Deng Xiaoping (1978-1992) propagandanın tüm ihtilalci çalışmalarda zorunlu olduğunu; Jiang Zemin (1992-2003) basının partinin sözcüsü olması gerektiğini Hu Jintao ise (2002-2012), kamuoyuna doğru rehberliğin parti, ülke ve insanlar için faydalı olacağını söylemiştir. Kamuoyunun yanlış yönlendirmesi ise partiyi, ülkeyi ve insanları doğru yoldan çıkartacaktır (Zhang, 2011: 31). Medya kamuoyu oluşturmanın, kamuyu harekete geçirmenin ve devletin hedeflerinin bir aracı olmuştur. Parti devletinin medyayı araçsallaştırdıkları tespit edilmektedir.

Hallin ve Mancini'nin çalışmasında devletin yapısal rolü medyanın mülkiyeti, fonlama ve düzenleme aracılığıyla tartışılmaktadır. Oysa devletin ideolojik rolü haber kaynakları ve çıkar grupları aracılığıyla analiz edilmektedir. Çin medya sisteminde devletin rolünü anlamak için müdahale kavramının arkasına hareket etmeye ihtiyaç vardır. Çin'in tüm otoriter ve imparatorluğundan miras kalan yapısal özelliklerine rağmen, toplumsal ekonomik gelişmeyi sağlamak, ulusal bütünlüğü oluşturmak, toprak egemenliğini savunmak ve pozitif özgürlükleri teşvik etmek gibi yatırım da yapmaktadır. Ulusal kalkınma hedefinde medyaya büyük rol verilmiştir. ÇKP'de sosyalizm, milliyetçilik ve kalkınma ideolojilerini sadece silahla değil ideolojilerle de iç içe geçmiştir (Zhao, 2012: 150).

Çin'de Sovyet Rusya'nın ve Yugoslavakya'nın dağılmasıyla biten soğuk savaş döneminin etkisiyle birlikte ulusalcılık akımı gelişmiştir. Tianeneman olaylarından sonra bağımsız bilim adamı He Xin tarafından Çin'in ulusal çıkarları doğrultusunda batıya karşı korunması için "Vatansever eğitim kampanyasının" başlatılması öne sürülmüştür (Huang ve Lee: 2003: 45). "Çin Hayır Diyebilir", "Çin'in Şeytanlaştırılmasının Arkasında" temalı yazılarda Amerika'nın yükselen Çin'e karşı yeni bir soğuk savaş başlattığı, Amerikan basınında Çin'in

şeytanlaştırıldığı, yabancı yatırımcıların korkutulmaya çalışıldığı, diğer Asya ülkeleri arasında Çin karşıtlığı oluşturulduğu vurgulanmıştır. 1990'lı yıllarda Çin politikasının en önemli gelişmelerinden biri olan milliyetçiliğin yükselişinde ve kamu tutumlarını şekillendirmede medya önemli bir rol oynamıştır. Medya, partinin vatansever sloganlarını özümseyerek haberlerini çerçevelemiştir. Komünist Parti önderliğinde sürekli yinelenen başarı hikâyelerinin aksine, Çin'de asırlardır beri varolan yabancı güçlerin aşağılamalarını hatırlatarak "vatansever eğitim kampanyası" düzenlenmiştir. Bu süreçte medya milliyetçiliği vatanseverliği üretmiştir (Huang ve Lee: 2003: 53). Medyanın her dönem parti ve hükümet politikaları çerçevesinde şekillendiği ve içeriğinin oluşturulduğu görülmektedir.

Yayıncılığı düzenleyen birimlere bakıldığında Çin Komünist Partisi'ne bağlı Propaganda Bakanlığı en üstte yer almaktadır. Devlet Radyo, Televizyon ve Film Yönetimi (SARTF), Devlet Basın ve Yayın İdaresi (SPPA) ve Tüm Çinli Gazeteciler Derneği (ACJA) Çin yayıncılığını düzenleyen ve denetleyen kuruluşlardır ve hepsi partiye bağlıdır (Chen ve Liang, 2010, 88). Komünist Parti, Merkezi propaganda Bürosu ve toplumun her seviyesindeki yerel eşdeğer bürolar aracılığıyla kitle iletişim alanını kontrol etmeye devam etmektedir. Ancak bu kontrol sansür gibi olumsuz bir araçla değil, neyi nasıl yazacakları hakkında verilen talimatlarla daha olumlu bir şekilde gerçekleşmektedir (Sparks, 2008:57). Çin'de televizyon, radyo, gazete kitap gibi iletişim araçlar doğrudan devletin denetiminde veya etkisindedir. Hükümet, basın bültenleri, konferanslar, görüşmeler ziyaretler gibi politik iletişim teknikleri ile haber içeriğine etki etmektedir. Özellikle 1989 Tiannenman Meydanı'nda gerçekleşen öğrenci protesto hareketlerinden sonra Çin devleti halkla ilişkileri propaganda aracı olarak kullanmıştır. Karışık bir özgür-sosyalist pazar yapısı bulunmaktadır (Shao ve Wong, 1996: 55).

Çin medyasının en önemli yapısal sorunlarından biri sansür ve oto sansürdür. Propaganda Bürosu tarafından genellikle yayın öncesi denetim gerçekleşmekte, haberler okuyucuya ulaşmadan sansür uygulanmaktadır. Parti yöneticileri hem demeçlerinin nasıl haberleştirildiğini sürekli kontrol etmekte hem de hükümet için hangi konuların öneli olduğu konusunda sürekli editörleri bilgilendirmektedir. Stockman'a göre gazeteciler ya haberin yayınlanmayacağını düşündüklerinden ya

başlarına bir şey geleceğinden korktuklarından ya da ülkesinin çıkarına aykırı düşeceğinden haberi yazmaktan ve yayınlamaktan vazgeçmekte yani otosansür uygulamaktadır. Otosansürün kurumsallaşmasında partinin gazetecilik eğitimi ve gazetecilerin kendi aralarında böyle sosyalleşmeleri etkili olmaktadır (Stockman: 2013: 81- 84). Sansür konusunda medya türleri arasında fark vardır. Örneğin haber medyası kültür medyasına göre daha az özgür; yazılı medya da elektronik medyaya göre daha fazla kısıtlayıcıdır. Ulusal medya, yerel ve eyalet medyasına nazaran daha yakından takip edilmekte, daha düşük özerklik seviyesine sahiptir (Ma: 2005: 18). Shrik ise en sıkı kontrolün diğer demokratik olmayan ülkelerde olduğu gibi Çin'de de televizyon üstünde olduğunu belirtmektedir. Çin'de internet de dahil olmak üzere hala tüm kitle iletişim araçlarında ÇKP içerik üretmeye, sansüre ve kontrole devam etmektedir (Shirk, 2011: 3).

Çin anayasasının 35. maddesinde toplanma, dernek kurma, konuşma, basın-yayın özgürlükleri garanti altına alınmasına rağmen bu haklar ÇKP'nin takdirine bırakılmıştır ve bu özgürlükler çeşitli nedenlerle sınırlandırılmıştır. Ortak çıkarlarına yönelik tüm medya içerikleri "Devlet Sırlarını Saklama Kanunu" çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Hukuki statü ile gerçeklik birbiri ile uyum göstermemektedir (Engesser ve Franzetti, 2011: 287). Anayasa bireysel hakların savunulması için mahkemede yasal dayanak olarak kullanılmamaktadır. Hakimler, komünist parti tarafından atanmakta ve politik davalarda partinin direktiflerini yerine getirmektedir. Gazetecilerin korunmasına yönelik veya gazetecilere yönelik saldırıların cezalandırılmasına ilişkin bir basın kanunu bulunmamaktadır. Resmi bilgilere serbestçe erişim hakkı da kanunlarda bulunmamaktadır. 2008 yılında açık hükümet düzenlemelerine geçilse de, mahkemeler bilgi taleplerini uygulamaktan büyük ölçüde kaçınmış devlet organları da bilgiyi ellerinde saklamaya devam etmişlerdir. Milyonlarca kullanıcının yasaklanmış içeriğe erişmek için yetkili sunucuya bağlandığı, çevrimiçi atlatma araçlarını kullandıklarına inanılmasına rağmen Çinli yetkililer giderek sanal özel ağlara (VPN) erişimi engelleyecek çabaları arttırmıştır (Freedomhouse Report, 2016). Doğrudan veya dolaylı olarak yeni iletişim teknolojileri üzerinde de sansür yeteneği devam etmektedir. Çin hükümetinin Google ile yaptığı ilk anlaşmaya göre bazı yasaklı kelimelerin engellemesinin sağlanması bir örneği oluşturmaktadır. Hükümetin internette bile kontrol yetkisi devam etmektedir

(Abbott, 2012: 344). Ancak yine de Twitter Weibo gibi mikroblog siteleri otokratik rejimlerin sansürüne, bilgi kontrolüne karşı gerçek zamanlı ve hızlı bilgi akışı ile meydan okuyabiliyorlar.

#### 4.5.2.1.4 Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik

Burgh, 1998 ve 2000 yılları arasında birbirinden farklı Çinli gazetecilerle meslek algılarına ve mesleki ilkelerine ilişkin röportaj yapmıştır. Gazetecilik mesleğinin ne olduğu, mesleğin toplumsal rolleri, iyi gazetecilikten ne anladıklarını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu bağlamda medyanın ticarileşmesinin ve devletin medyadaki kontrolünden giderek geri çekilmesinin gazetecilik profesyonelliği anlamında daha olumlu sonuçlar doğurup doğurmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Pekin Yayıncılık Akademisi'nden Ding Junjie'ye göre Çin medyasında son yıllarda beş büyük değişiklik olmuştur: nicelik, ekonomik bağımsızlık, özerklik, izleyici kitlesi ve siyasetle olan ilişki. Özerklikten kastedilen artık gazetecilerin ne tür haberlere izleyicinin ihtiyacı olduğu, hangi haberlerin toplum için önemli olduğuna kendileri karar verip bu tür haberleri yapabilmektedir (Burgh, 2003: 84). Verilen cevaplarda gazetecilerin tümü, insanların kendilerinden beklentisi oldukları ve gazetecileri yüksek statülü yere koydukları konusunda hemfikir olmuştur. Gazeteciler adalet duygusuna sahiptir, kötülüğü ortaya çıkartıp, insanlara bilgi vermektedir. En önemli görevleri doğru bilgiyi en hızlı şekilde kamuya ulaştırmaktır. Araştırma sonucunda gazetecilerden bazılarının hala Komünist Partinin ve Maocu medya anlayışının bir parçası olarak hareket etmelerine rağmen hemen hepsi kendilerini halkın çıkarlarını temsil eden kişiler olarak gördükleri tespit edilmiştir (Burgh, 2003: 97). Gittikçe gazetecilik rollerinde toplumsal sorumluluğa doğru eğilim içindedir.

Ancak buradaki toplumsal sorumluluk toplumsal istikrara ve partiye bağlılıktır. Gazetecilik etiği ve rutinleri tamamen Propaganda yetkilileri tarafından kontrol edilmekte ve medya uygulayıcıları ile sürekli müzakere edilmektedir (Stockman: 2013: 135). SPPA, gazetecileri kayıt altına alarak, onlara lisans vermektedir. Her sene düzenli olarak Parti'nin propaganda birimi SPPA, SARTF ve ACJA'ya medya organlarının başındaki kişilere etik kodları yinelemek amacıyla telekonferans ile talimatları vermektedir. Mesleki etik kodları bu şekilde ifade etmek,

devlete aslında gazeteciler üstündeki siyasi otoritesini ahlaki otoriteye dönüştürmek için fırsat sunmaktadır (Pan ve Lu, 2003: 220). ACJA'nın tüzüğünde kurum kendini parti ile gazeteciler arasında köprü görevi kuran, partiden bağımsız gazetecilerin kendi örgütü olarak tanımlamaktadır. Bu birliğin başkanlığı görevini genellikle People's Daily ve Xinhua Haber Ajansı'nın başkanlarının yaptığı düşünüldüğünde birliğin rejimin resmi bir organı gibi çalıştığı tespit edilmektedir. 1993 yılı ödül töreninde derneğin başkanı Wu Lengxi, bu örgütü ve ödül törenlerini 550 bin gazeteciyi birleştiren "güçlü bir gazeteci süvari birliği" olarak tanımlamıştır (Pan ve Lu, 2003: 218).

Gazetecilik eğitimi alan öğrencilerin hepsi Marks, Lenin, Mao'nun politik doktrinlerini ve Deng'in sosyalist Pazar ekonomisini öğrenmek zorundadır. Ülke çapındaki tüm muhabir ve editörler medyanın işlevleri hakkındaki Çin Komünist topluluğunun kurslarına katılmaktadır. Xinhua gibi devlet ajanslarında çalışmak isteyenler ise öncelikle parti üyesi olmalıdır. ACJA dışında, Basın ve yayın İdaresi altında 1988 yılında Çin Gazete Yayıncıları Derneği (CNPA) kurulmuştur ve üye sayısı bine ulaşmıştır. Gazete Yönetimi adında aylık dergi yayınlamaktadır. Çinli yayıncılar derneği de bir diğer devlet idaresi altındaki düzenleyici birimlerinden biridir (Ni, 2003: 196). Profesyonel örgütlerin ve gazetecilik eğitiminin devlet yönetimi altındaki kurum ve kuruluşlar aracılığıyla yapıldığı görülmektedir.

Pan ve Lu'ya göre Çinli gazetecilerin uygulamaları ne profesyonel modele ne de parti gazeteciliği modeline tam olarak uymaktadır. Parti gazeteciliğinin tarihsel kalıntıları ile evrensel profesyonellik ilkeleri yeniden ele alınarak yerelleştirilmiştir. Birbiriyle çelişen farklı bir gazetecilik anlayışı ortaya çıkmıştır (Pan ve Lu, 2003: 210). Çinli gazeteciler tarih boyunca farklı siyasal aktörler tarafından aydınlatıcı, propagandacı, müşteri veya profesyonel olarak resmedilmiştir. Gazetecilerin birbirinden farklı yüzleri genellikle birbiriyle karışır ve iki üç rolü aynı anda yerine getirirler (Yu, 2009: 88 ). Kayırmacılık, parti devlet ve gazeteciler arasındaki himaye ilişkisini ifade etmektedir. Bu ilişki türünde gazeteciler, politik patronları tarafından istihdam edilmekte ve konuşmaktadır. Karşılığında sponsorluk ve koruma almaktadır. Devlet çalışanı olarak gazeteciler devletin fiili sözcüsüdür (Yu, 2009: 89). Çinli gazeteciler daha önceden maaş ve ikramiyelerini hükümetten alırken

1990'lardan itibaren bu ikramiyeler esnek ücret olarak düzenli hale getirilmiş ve yalnızca hak eden bireylere dağıtılmaya başlanmıştır Medya kuruluşları içindeki ödül sistemlerinin yeniden yapılandırılması yeni kariyer hedefleri yaratmıştır (Ma: 2005: 19). Gazeteciler eskiden politik bağlılıkları doğrultusunda kariyer merdivenlerini çıkarken; günümüz pazar yöneliminde tirajı veya reytingi arttırabilen, şirkete kazanç sağlayan gazetecilere ödül verilmektedir.

Çin'de her yıl Fan Changjiang ve Zou Taofeng adında iki büyük resmi gazetecilik ödülleri düzenlenmektedir. Her iki de isim komünist partinin eski üyelerinden ve hükümetin üst düzey görevlilerindendir. Bu yarışmalar Çin Komünist Partisi'nce 1937 yılında kurulan Parti Propaganda Bakanlığı ve ACJA tarafından düzenlenmektedir. 1991 yılında resmi People's Daily gazetesinin muhabiri Ai Feng Komünist partinin reform hareketlerinin Çin'deki ekonomik başarılara yol açtığını anlatan yazı dizisi ile Fan Changjiang ödülünü almıştır. 1993 yılında yine aynı gazetenin editörü Li Demin, öğrenci hareketlerinin ardından Parti'nin siyasi istikrar çağrılarına uyan bir editoryal çizgi izlediği için Zou Taofeng ödülünü almıştır (Pan ve Lu, 2003: 215). Resmiyette bu ödüllerin profesyonel gazetecilik ilkelerine uyanlara verildiği duyurulsa da ödül törenini düzenleyen kuruluşa, ödül alan haberlere bakıldığında bu ödüllerinde de araçsallaştırıldığı tespit edilmektedir.

#### 4.5.2.1.5 Çin Medyasının Ekonomi Politiği

Devletin ideolojik aygıtı olarak medya kuruluşları, kar amacı gütmeyen birimler olarak düşünülmektedir. Devletin buradan kar elde etme gibi bir amacı bulunmamaktadır. Devlet destekli pazarlama, Çin medyasının mali yapısında önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Bir dönem devlet sübvansiyonlarına bağımlı olan Çin medyası, giderek reklam gelirlerine bağımlı hale gelmiştir. 1970'lerin sonlarından itibaren başlayan ekonomik reformlardan sonra aşamalı olarak devlet sübvansiyonu azaltılmış veya sadece birkaç parti organı dışında bu desteklere son verilmiştir (Ma: 2005: 17). Çin'in 2001 yılında DTÖ'ye üye olmasından itibarenÇin medyasında ve yayıncılık kuruluşlarında değişimler meydana gelmiştir. Yabancı sermayenin girişimine ve devlet kontrollü birleşmelere izin verilmeye başlanmıştır. 1990'ların ortalarından itibaren büyük şehirlerde ve bölgelerde medya holdingleri

ortaya çıkmıştır. Bu büyük gazete devleri medyanın birçok alanında hizmet vermeye başlamıştır. Kitap, dergi yayınlanmaya başlamış; görsel-işitsel video işine girilmiş; radyo televizyon istasyonları ve internet siteleri kurulmuştur. 2000'lere gelindiğinde Çin'de 15 büyük medya devi tespit edilmiştir (Ni, 2003: 196).

Çin'de 1978'den sonra düzensiz bir serbestleşme ve piyasaya açılmadan sonra iki tür yayıncılık modeli ve sahiplik ortaya çıkmıştır. Kamu yayıncılığı devletin sahipliğinde olan, parti organı gibi çalışan ve politik bilgileri haberleri aktaran yayıncılık türüdür. Tecimsel yayıncılık ise reklamcılık, baskı dağıtım gibi işkolu olarak görüldüğünden devlet dışındaki yatırım ve sahipliğe açılmıştır. Böylece devlet bir yandan politik bilgi ve haber üstündeki denetimini sürdürürken diğer yandan piyasaya açılarak ticari yayıncılığa izin vermiştir (Zhang, 2011: 53). Devlet bu düzenlemeleri sayesinde bir yandan kendi mali yüklerinden kurtulurken diğer yandan Çin'in medya holdingleri "çürümüş kapitalistler"den ziyade parti kontrolü altında kalmaya devam etmiştir (Lee, 2006: 180). Birçok Çinli araştırmacının da vurguladığı gibi "*özgürlüksüz ticarileştirme*" politik araçsallaştırmayı zayıflatamamıştır (Zhao, 2012: 162).

Hallin ve Mancini'nin kavramsallaştırmasından yola çıkarak Çin medyasını açıklamaya çalışan Zhao, Çin'in benzersiz bir yapı sunduğunu ve her medyanın ancak kendi yapısal dinamikleri çerçevesinde analiz edilerek açıklanabileceğini öne sürmüştür. Dünya genelinde tüm medya sistemlerinin liberal modele doğru yakınsaması tezlerinin aksine Sovyet sosyalist modelin mutasyonunun Çin'de hala yaşadığını savunmuştur. Çin'in tek partili yönetimi son derece esnek ve uyarlanabilir olduğunu kanıtlamıştır (Zhao, 2012: 143). Medyanın yeniden düzenlenmesinde hükümetin etkisi ÇKP'nin rolü ile birlikte çarpıcı şekilde genişlemiştir. Medya üretiminde ve dağıtımında parti dışı tarafsız aktörlerin varlığı ile medya sistemindeki hızlı genişleme ve ticarileşme, devletin uzman ajanslar aracılığıyla medyanın yapısal yönetimini güçlendirmesine neden olmuştur (Zhao, 2012: 154).

Medya analizleri genellikle ya liberal ya da eleştirel yaklaşımdan ele alınmaktadır. Liberal çoğulcu model, üçüncü dünya ve eski komünist ülkeler üzerinden devlet eleştirisine odaklanırken; radikal eleştirel yaklaşım ise liberal

kapitalist ülkelere ve sermaye yoğunlaşmasına odaklanmaktadır. Çin medyasının ekonomi politiğini anlayabilmek için liberal ve eleştirel teorilerin bazı belirgin özelliklerine aynı anda bakmak gereklidir (Lee, 2006: 170). Çin'in benzersiz gelişimi liberal ve eleştirel teorilerin bazı belirgin özelliklerinin aynı anda uygulanabilir olduğunu ortaya koymuştur. Çin medyası pazara girme ve ticarileştirme arasında nispeten özerklik kazanmıştır. Ancak bu yeni yapılanmada devlet ve pazar birbirlerinin yerini alarak yeni sosyo-politiğin gücü haline dönüşmüşlerdir. Çin medya pazarı hem sınırlayıcı hem de mümkün kılıcıdır (Ma: 2005: 22). Devlet ve sermaye aynı anda birbirlerine karşı hem müsamaha göstermekte hem de birbirleri ile çatışmaktadır. Devlet, Pazar güçleri ile birlikte çalışarak onlara baskı uygulayabilmekte ve onları kendisine tabii kılabilmektedir. Çin medya sisteminde bir genelleştirmeden yola çıkabilmek mümkün görünmemektedir (Lee, 2006: 193).

Medya mülkiyetindeki yoğunlaşmayı ölçen Engesser ve Franzetti, Çin'de yoğunlaşma düzeyinin düşük ve gazete çeşitliliğinin fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Cankao Xiaoxi, People's Daily, Guangzhou Daily, Qilu Evening News, Information Times Çin'in en büyük beş gazetesi pazarın %10'unu; BTV1, BTV4, CCTV6, CCTV 1 ve CCTV 3 televizyon kanalları ise pazarın %32'sini paylaşmaktadır. En büyük beş şirketin toplam Pazar payı % 21'dir (Engesser ve Franzetti, 2011:289). Çin'de yoğunlaşma derecesi düşük olsa da, Çin pazarının gerçek anlamda bir serbest pazar olarak işlev görme derecesi ve medya kuruluşları arasındaki gerçek rekabetin derecesi başlıca sorun alanı olarak devam etmiştir. Ulusal anlamda haber rekabetini engelleyen birçok uygulama bulunmaktadır. Merkezi parti medyası CCTV, People's Daily ve Xinhua'nın Çin pazarında ayrıcalıkla konuma sahip olması ve diğer televizyon kanallarının CCTV'nin hazırladığı yayın bültenlerini yayınlaması buna örnek gösterilmektedir (Sparks, 2008: 60). 1990'larda Çin medyasının en belirgin özelliği piyasa ekonomisine çok hızlı ve başarılı bir geçiş ile devam eden ideolojik kontroldür (Ma:2005:17). Amerika'dan sonra dünyanın en büyük gazete pazarına sahip olan Çin'deki serbestleşme ve ticarileşmeden sonra görülen hızlı niceliksel artış içerik çeşitliliğindeki artışı sağlayamamıştır. Çin'in medya yapılanmasındaki siyasi düzeyinde ise hiçbir dönüşüm olmamış, Komünist Parti'nin gücü tekel olarak devam etmiştir.

Gelişmiş sanayi ülkeleri tarafından devletin pasif bir aktör olarak yer aldığı, özelleştirmeler yoluyla kamu iktisadi kuruluşların piyasa dinamiklerine bırakıldığı neo-liberal kalkınma politikalarının aksine Çin, sosyalist ekonomiden kapitalist ekonomiye devletin kontrolünde geçmiştir. Devlet otoritesinin aktif rolü ile birlikte içinde devletin, yabancı sermayenin ve ulusal şirketlerin olduğu üçlü bir sistem oluşturmuştur. Devlet kaynaklı kalkınma modeli ile birlikte Çin, hegemonik güçler karşısında rekabet gücünü elinden bırakmamış ve sermaye birikimi, ileri bilgi birikimi gibi küresel güçlerin piyasa üstünlükleri karşısında dengeleyici unsur olarak kalmıştır. Çin hükümeti pazara açıldıktan sonra yabancı yatırımcılara ulusal firmalarla ortak işbirliği yapıları kurmaları ve modern teknolojilerini Çin'e taşımaları karşılığında izin vermişlerdir. Teknolojik alanda dışa bağımlılığını azaltacak araştırma geliştirme faaliyetlerine önem vermiş, belirli stratejik sektör belirlemiş ve o alanda kalkınmaya yönelik reformlar gerçekleştirmiştir Huawei ve ZTE gibi küresel donanım üreticilerinin başarısı bu modelin başarısını ortaya çıkarmaktadır (Emiroğlu, 2016: 87-91). Çin kendi iletişim teknolojisini üretme kapasitesine sahiptir. Weibo, Twitter gibi anında bilgi paylaşımı yapan bir sosyal medya ağıdır ve Çinliler arasında oldukça popülerdir. Baidu, arama motoru Çin hükümeti tarafından Google'ın yasaklanmasından ardından 2000 yılında kurulmuştur. Çin'in internet arama motoru pazarının yarısından fazlasına sahiptir. Geniş bir kullanıma sahip olan bu arama motoru birçok yazılım hizmeti de vermektedir (Shirk, 2011: 3).

#### 4.5.2.1.6 Ara Değerlendirme

Çin'de gazete, radyo ve televizyonun diğer ülkelere göre daha geç ortaya çıktığı tespit edilmektedir. Başlangıcından itibaren politik basın anlayışı ve yorum gazeteciliği ağırlıklı olmuştur. Siyasal parti hükümetinin ideolojisinin taraftarlığının yapıldığı Çin'de politik paralellik düzeyi oldukça yüksektir. Çin'de gazete sayısı çok fazla olmasına rağmen okur yazarlık oranı düşüktür. Coğrafi büyüklüğüne rağmen medya pazarı güçlü merkeziyetçi bir yapı sergilemekte ve tüm medya parti devleti tarafından düzenlenmektedir. Medyada ticari anlamda yoğunlaşma, diğer ülkelere göre daha düşük seviyede bulunmuştur.

Çin'de kamusal ve tecimsel olmak üzere ikili bir yayın ve yayım anlayışı bulunmaktadır. Medya pazarında yabancı sermayeye sınırlı düzeyde izin verilmiştir. Çin'de diğer ülkelerden farklı olarak sadece yayıncılık alanında değil gazete pazarında da devlet eliyle çıkarılan, resmi yayın organı özelliğinde olan gazete bulunmaktadır. Çin Komünist Partisi'nin en büyük gazetesi olan People's Daily (Renmin Riabo), CCTV televizyon ve radyo kanalı ile Xinhua Haber ajansı hem Çin'in en çok takip edilen kanalları olarak hem de Çin medya pazarını içerik açısından belirlemesinden dolayı önemli bir konumdadır. Bu yayın organlarını kamu hizmet yayıncısı olarak düşünüldüğünde, "hükümet modeli" içerisinde girdiğini söylemek mümkündür. Yani doğrudan devlete ait bir yayıncılık modeli benimsenmiştir. Tek partili bir rejim yapısı sunmayan Türkiye gibi diğer hükümet modeli ülkeleri açısından tabiki farklılık göstermektedir.

Medyanın halkın çıkarlarına ve ortak iyiliğe hizmet etmesi, partiye hizmet etmesi demektir. Çin'de parti devletinden devletin partisine geçilmiştir. Tüm sistemler parti ile sinerji yaratmıştır. Özellikle haberler aracılığıyla medyada denetimin parti tarafından sürdürüldüğü tespit edilmektedir. Sansürün varlığı, basın özgürlüğünü engellemektedir. Çin'de ticarileşme, pazara açılma ve reklama bağımlı hale gelmesi medyayı parti kontrolünden çıkarmaya yetmemiştir. Sermaye ve komünist parti aktörleri arasında doğrudan karşılıklı güç birliğine gidilmiştir. Gazetecilik mesleğinde yüksek profesyonelleşme düzeyi ve öz düzenleme mekanizması yerine oto sansür bulunmaktadır.

Çin'in medya politika oluşturma sürecindeki özerkliği onun teknoloji üretimindeki yerinden gelmektedir. Medya pazarının gelişimi daha geç görülse de bilgi iletişim teknolojileri alanındaki hızlı gelişmeler Batı'yı yakalamasına neden olmuştur. Ağ politikası da tıpkı basın, radyo televizyon alanında olduğu gibi ülkenin kendisi tarafından oluşturulmakta ve şekillendirilmektedir. Günümüzde Çin, BİT politikaları alanında kendine özgü stratejik bir model geliştirmiştir. Küresel yazılım ve donanım üreticileri arasında yer alan Çin, sahip olduğu kendi arama motorları ve sosyal ağları ile içerik açısından da gelişmiş Batı ile rekabet edebilmektedir.

#### 4.5.2.2 Japonya'nın Kitle İletişim Sistem ve Politikaları

Asya Pasifik bölgesinin önemli devletlerinden bir diğeri Japonya, geleneklerine ve değerlerine olan güçlü bağlılığı ile bilim, teknoloji ve modernleşmeyi birleştirebilen ükelerden biridir. Japonya'nın kitle iletişim sisteminin Avrupa ve Amerika ülkelerinin medya sistemlerine mi benzediği yoksa gelişmekte olan ülkeler gibi devlet tarafından kontrol edilen sistemlere mi benzediği sorusuna Japon araştırmacılar da dahil olmak üzere net bir cevap vermekte zorlanmaktadır. Bu kısım altında önce Japonya'nın siyasi ekonomik ve sosyo-kültürel, kitle iletişim araçları ve tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilmekte, sonra Hallin ve Mancini'nin model ve değişkenlerinden yola çıkılarak kitle iletişim sistem ve politikaları ortaya koyulmaktadır.

##### 4.5.2.2.1 Siyasi, Ekonomik ve Sosyo Kültürel Yapının Gelişimi

Japonya'da İmparator Jummi, milattan önce ülkenin büyük bölümünde siyasi birliği sağlamış ve o tarihten itibaren hep aynı hanedanlık İmparatorluğu yönetmiştir. Kesintisiz bir şekilde en uzun süre ülkeyi yöneten hanedanlığın ve Saray'ın statüsüne göre Japon siyasi tarihi üç ana döneme ayrılmıştır. Bu dönemler: siyasi birliğin sağlanmasından 6. yüzyıla kadar geçen süre, Çin tipi merkezi devlet sisteminin kurulduğu 6. ve 12. yüzyıl arası dönem ve imparatorların sadece sembolik figür olarak bulundukları 12. ve 19. yüzyıl arası feodal dönemdir (Şencan, 2015: 290). Japonya'da feodalizm diğer Avrupa ülkelerinin tersine yedi yüzyıl boyunca sürmüştür. Günümüzde bile Japon siyasetinde feodal özelliklerin etkili olduğu iddia edilmektedir. Kıta yapısından dolayı farklı anakaraların kültürü etkisinde kalan Japonya keşfedilene kadar kendi içlerinde refah bir ülke olarak varlığını sürdürmüştür. İlk defa 16. yüzyılda Portekizli, İspanyol ve Hollandalı tüccarların deniz yolu ile Japonya'ya gelmeleri sonucunda Avrupa ile temasa geçilmiştir. Cizvitli misyonerlerin Hristiyanlığı yayma çabalarına tepki olarak Japon yöneticiler önce Hristiyanlığı daha sonra Japonya dışına seyahati yasaklayarak kendini Batı'ya karşı yavaş yavaş kapatmaya başlamıştır. 1603 yılında kurulan Tokugawa Shogunluk'u (Feodal Japon askeri şefi) Japonya'ya iki yüz yıllık bir barış, refah, izolasyon ve durulma getirmiştir (Roskin,2009:415-416).

Japonya'nın izolasyonu 1853 yılında Amerikan savaş gemilerinin Tokyo limanına gelmesi ile son bulmuştur. Amerika ile ticari anlaşmalar imzalamak zorunda bırakılan Japonya tekrar kendini dünyaya açmıştır. Bu dönem aynı zamanda bir değişim ve istikrarsızlık devri olarak görülmektedir. Japonya Avrupa ile yeniden temasa geçtiğinde Batı'nın teknolojik üstünlüğünü büyük bir şok yaşayarak fark etmiştir. Batı'yı mümkün olduğu kadar hızlı yakalamak için birçok siyasî, toplumsal ve eğitsel değişikliği uygulamaya koymuştur (Shigemitsu, 2004: 103). 1868'de "İmparatora Saygılı Ol, Barbarları Kov" sloganı ile başlayan Meiji restorasyonu "Zengin Ulus, Güçlü Ordu" sloganı ile devam etmiş; siyasal, ekonomik, eğitim gibi birçok alanda reforma imza atılmıştır (Holcombe, 2016: 255). Meiji reformları 10. yüzyıldan itibaren devam eden imparator ile Shogun sülalesinin "ikili egemenlik" yapısını sona erdirmiş İmparator yeniden başa çıkmıştır. Japonya'yı dışarıya açan batı baskısından kurtulmak için tek hükümdarın egemen kılınması gerektiğine inanılmıştır. Yeni bir anayasa kabul edilerek Halk Meclisi yaratılmış, hızlı bir şekilde sanayileşme hareketi başlatılmıştır. Demir-çelik, silah ve cephane fabrikaları, tershaneler ve demir yolları inşa edilmiştir. Devlet eliyle kurulan sanayiler, tüccar sınıfı ve eski samuraylar olan büyük ailelere verilmiştir (A.Sönmez, 2003: 56). Japonya bu gelişmelerin ardından saldırgan bir dış politika izlemeye başlamış ve Doğu Asya bölgesinde hesaba katılması gereken bir ülke olduğunu göstermiştir. 1815'te Tayvan'ı ele geçirip 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nı kazanarak bir dünya gücüne dönüşmüştür. 1910'da ise Kore Japonya'nın himayesine girmiştir. 1931'de Çin üzerinde güç sahibi olmak isteyen Japonya, Mançurya'yı işgal ederek, 1937'de Çin-Japon savaşına neden olmuştur. Milliyetçilik duygularının yoğun biçimde ortaya çıktığı bu dönemlerde 2. Dünya Savaşı'na kadar büyük bir güce dönüşen Japonya, Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombası sonucunda ağır mağlubiyet alarak koşulsuz teslim olmuştur (Hunter, 2002: 53-56). Teslimiyetinden sonra ABD sömürgesine giren Japonya, 1951 yılında imzaladığı San Francisco Barış Antlaşması ile yeniden bağımsızlığını kazanmış, Soğuk Savaş'ta ABD'nin yanında yer almıştır (Holcombe, 2016:322). Atom bombaları sonucunda birçok insan hayatını kaybetmiş ve ülkenin tüm şehirleri yıkılmıştır. Barış Antlaşması'ndan sonra Japonya önceliğini ülkenin toparlanmasına ve yeniden yapılanmaya vermiştir.

Başlarda ABD Heyeti tarafından hazırlanan ve Japonya Hükümeti ve İmparatoru'nun önerileri ile şekillenen yeni anayasa 1947 yılında yürürlüğe girmiştir. İngiliz modelinden esinlenilerek üniter bir meşruti monarşi ve parlamenter demokrasi sistemi kabul edilmiştir. Yeni anayasa ile devlet otoriter karakterini yitirmiş, yürütmenin başında yer alan İmparator sembolik bir ulusal birlik simgesine dönüştürülmüştür. Yürütme yetki ve sorumluluğu Bakanlar Kurulu'na ve Başbakan'a aittir. Japon Parlamentosu Temsilciler Meclisi ve Senato olmak üzere ikili bir yapıya sahiptir. Temsilciler Meclisi üyeleri dört yıllığına seçilmektedir ve üye sayısı günümüzde 475'tir. Senato seçimleri ise altı senede bir yapılmaktadır ve üye sayısı 242'dir. Japon parlamentosunda kanun teklifleri önce Temsilciler Meclisi'nde görüşülmekte sonra Senato'nun onayına sunulmaktadır (Akt. Şencan, 2015: 308-310). Japonya'da İngiltere ve Batı'daki kurumlara benzer birçok kurum bulunmaktadır ancak bunların hiçbiri birebir aynı değildir. Japonya, Batı'dan farklı, kendi yaşam biçimlerine ve inançlarına uygun benzersiz bir anayasal ve siyasal çerçeve oluşturmuştur. Savaş sonrasında birçok siyasi parti kurulsa da Liberal Demokratik Parti (LDP) 1955'ten sonra iktidar tekelini ele geçirmiştir. 1950'lerden sonra görülen ekonomik refah LDP'nin başarısı olarak görülmüş ve LDP'ye oy veren seçmenlerin desteklerini arttırmıştır. Japonya siyasetçiliğinin ve kararlarının oluşturulmasında parti bağlılığı değil, eski adet ve yaklaşımlar egemen olmuştur (Hunter, 2002: 316). Batı, Japonya'nın siyasi yönetim yapısını şekillendirse de Japonya kendine özgü siyasi modelini oluşturmuştur.

Japonya'nın toplumsal dinamiklerinin temelinde "ulusal kimliğin olumlanması" projesi yatmaktadır. Modernleşmenin Batılılaşmadan da mümkün olabildiğini kanıtlamıştır. Japon türü kalkınma modeli seçici stratejik devlet müdahalesinin ve etkili kılavuzluğun piyasa ekonomisini nasıl daha verimli ve rekabetçi kılabileceğini göstermiş; laissez-faire ekonomisinin özü itibariyle üstün bir verimliliği olduğu iddiasını yalanlamıştır. Devlet bürokrasisi Japon şirketlerini yönlendirmiş, koordine etmiş ve dünya pazarında rekabet edebilmeleri için onlara ticaret ve teknoloji politikaları ve uygun kredilerler yardım etmiştir. (Castells, 2007: 293). Doğu Asya'nın ilk "kalkınmacı devlet"i olan Japonya planlı bir pazar ekonomisini yani devlet yönelimli kapitalizmi benimsemiştir.Tekelleşmeyi önleyici kanunlar çıkarılmış, küçük ve orta ölçekli şirketler desteklenmiştir. IMF ve GATT'a

girmesi ile birlikte dışarıya açılmıştır. İhracat özendirilmiş, Ar-Ge çalışmaları desteklemiş, ortak eylem ve amaçlar belirlenmiştir. Elektronik, makine, petro-kimya, otomobil, sentetik tekstil sanayileri kurmuştur (A.Sönmez, 2003: 231). Japonya'da uygulanan ekonomi politikalarında Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı (MITI) başta olmak üzere devlet kurumları koordinasyonu sağlayıcı, düzenleyici ve işbirlikçi olarak aktif rol almıştır. Japonya'nın hızla gelişerek dünyadaki en büyük ekonomiler arasına girmesini sağlayan Japon kalkınma modeli 1990'lardan sonra yapısal bir krize girmiş, büyüme durmuş, finansal sistem çöküşe geçmiştir. Küresel rekabette yeni bir rol oynayan elektronik sanayiye yönelerek enformasyon teknolojisine dayalı makinelerin üretimine başlanmıştır. Doğal kaynakları sınırlı olan Japonya kaynak tüketimine dayalı enerji yoğun sanayilerden uzaklaşıp Japonya'yı dönüştürecek teknoloji odaklı programlar geliştirmeye başlanmıştır (Castells, 2007:329). Enformasyon toplumu olma yönünde başarılar elde edilen Japonya teknoloji devi olarak görülmekte, iletişim, bilişim, robot yapımı gibi teknolojilerde dünya liderlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Gelişmiş ekonomisi ie bugün Japonya'nın Toyota Motor, Mitsubishi, Honda, Nippon Telegraph, Nissan, Hitachi, Japan Tobacco, Canon, Sompo, Fujifilm, Daiki, Suzuki gibi toplamda 50'ye yakın şirketi Fortune listesinde ilk 500'in içerisine giren kamu şirketleri arasında yer almaktadır (http://fortune.com/global500/).

Japonya tarih boyunca Japon kültürüne bağlı kalarak kendi düşünceleri ile harmanlayarak yabancı fikirleri benimsemiştir. Günümüzde Japonya'yı şekillendiren en önemli felsefi değerlerden bir diğeri de Doğu Asya'da uzun bir tarihsel geleneğe sahip olan Konfüçyen değerlerdir. Ahlaklılık, cömertlik, anne babaya hürmet, sadakat, karşılıklık, eğitime susamışlık, dayanışma, toplumsallık gibi değerler toplumun tümüne hizmet eden düşünce sistemini oluşturmaktadır. Konfüçyüs'ün ana-babaya hürmet düşüncesi kişinin efendisine, öğretmenine veya üstündekine adanmışlığı ile eşit tutularak uyarlanmıştır. Toplumsal istikrarı muhafazada otoriteye itaatte bu ilkeler yönetim için faydalı olmuştur (Shigemitsu, 2004: 99). Japonlar bireyselcilikten ziyade Japonya'yı aile olarak görmektedir. Japon halkı ortak amaçlar için çalışan bir aile oldukları bilinci ile yaptıkları her şeyi Japonya adına yapma güdümlü olarak eğitilmiş ve bunu benimsemiştir. Konfüçyanizm; herkesin sıkı bir hiyerarşi içine doğduğu, üstünlüklere büyük nezaketle boyun eğmesi gerektiğini

öğretmiştir. Sıkı çalışmaya, istikrara ve itaate önem verilmektedir (Roskin; 2009, 451). Japon mucizesi olarak adlandırılan bilim, sanat ekonomik kalkınmadaki büyüme ve başarılar aslında Japonların çalışkanlık, özverili olmak, devletin isteklerini yapmak, tasarruf etmek, gereksiz tüketmemek gibi ulusal nitelikleri ile elde edilmiştir (Bunka, 1995: 376).

Japonya'da eğitim ve din devletin hedeflerine ilerlemesinde bir araç olarak görülmüştür. Eğitimin amacı devletin gereksinim duyduğu becerilerin kazandırılması ve benimsediği değerlerin aşılanması olmuştur. Herkesin okuryazar olduğu ülkede eğitim seviyesi oldukça yüksektir. Japonlar ne kadar kendilerini din dışı toplum olarak nitelendirseler de Şinto, Buddhizm ve Konfüçyüçülük gibi üç temel inancı "Japon dini" altında birleştirmiştir. Japonya'da çeşitliliğe dayalı bir dinsel inanç ve kültür mevcuttur. Ama aynı zamanda eğitim ve toplumsal koşullanma bu çeşitlilik ve dogmatik fikirler arasındaki dengeyi sağlayarak toplumun temel uzlaşma aracı olmuştur (Hunter, 2002: 282). Japonya'da nüfusun yaklaşık %80'i kentlerde yaşamaktadır. Nüfus artış hızı oldukça düşüktür ve ülkenin yaşlı bir nüfusu bulunmaktadır. Ortalama Japonların yaşam süresi seksenin üzerindedir. Kişi başına düşen gelir yüksek ve gelir adaletsizliği düşüktür. Dünyanın en gelişmiş ülkeleri arasında yer alan Japonya'da insani gelişmişlik endeksi yüksektir.

#### 4.5.2.2.2 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi

Japonya'da modern basının gelişimi birkaç aşamadan geçmiştir. Meiji Restorasyonu olarak bilinen 1868 devriminden daha önce, 1853'ten itibaren Amerikan gemilerinin Japonya'ya gelişi ile birlikte haber yayınlarının gelişmeye başladığı görülmüştür. Japonya'da yayınlanan ilk gazetelerden biri de İngilizce çıkarılan Nagasaki Shipping List and Advertiser olarak kabul edilmektedir. Meiji Restorasyonunun tamamlanmasından itibaren ulusal basının yaratılması hükümetin önceliği haline gelmiştir (Lyman, 2003: 501). Japonya'daki en eski gazete olduğu ileri sürülen Kampan Batabiya Shinbun, Tokugava Şoğunluğu tarafından 1862'de yayınlanmıştır. Japonya'nın ilk günlük gazetesi Yokohama Mainichi Shinbun ise 1871 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Başlarda eski Samuray sınıfı ve entelektüelleri de içeren yüksek sınıflar için çıkarılan bu gazeteler, kısa süre sonra

halka haber sağlamaya başlamıştır. 1879'lardan itibaren Halk Hakları Hareketi'nden sonra gazeteler farklı partileri destekleyerek, politik basın görünümünü almıştır. Bu hareketler profesyonel basın geleneğinin gelişmesine ivme kazandırmıştır. 1909 yılında hükümete gazete yayınlarını yasaklamak veya askıya almak gibi yetkiler veren 1875 tarihli Basın Emirnamesi'nin yürürlüğe girmesi ile birçok muhalif basın zor duruma düşerek, politika dışındaki haberlere ağırlık verilmiştir (İnceoğlu, 2004: 213). 1930'lardan 1945'e kadar ordu ve donanma kendi basın bürolarını kurmuş, 1935'ten sonra da Japonlar okullarda radyo yayıncılığı sistemi kurarak ayda iki kez okullarda yayın yapmaya başlamışlardır. Dönemin olaylarının tartışıldığı "Sabah Adresi Radyosu"nda "Sadakat Ruhu, Bağlılık ve İtaat, Tek Güç Japonlar, Silahlı Kuvvetlerimiz Neden Güçlü" gibi konularda militarist eğitim çerçevesinde radyo propaganda aracı olarak kullanılmıştır (Akarcalı, 2003: 161).

Savaş sonrasında Müttefik İşgal güçleri, Japon toplumunu demokratikleştirme ve sivilleştirme çabaları kapsamında Japon medyasını yeniden düzenlemiş, 1947 anayasasına göre basın ve konuşma özgürlüğü garanti altına almıştır (Krauss, 2000: 267). Basındaki sansür yasalarını iptal etmiş, savaş öncesi dönemden itibaren yayına devam eden gazetelerin idarecilerini değiştirmiştir. Tekelleşmeyi önlemek amacıyla yeni yerel gazetelerin kurulmasına destek veren işgalci kuvvetlerin çabaları ile 1946 yılında gazeteler yayına başlasa da gazete pazarındaki asıl canlanma 1951 yılından sonra gerçekleşmiştir. 1960'lardan itibaren satışa bağımlı olan gazete endüstrisi, reklama daha çok yer vermeye başlamıştır (İnceoğlu, 2004: 215).

Gazetelerin içerikleri, yüksek sayıda gazeteci çalıştırılmasından dolayı enformasyon bakımından zengindir. Japon basınının gelirlerinin %49'u reklamlardan sağlanmaktadır ve gazete pazarında ciddi bir rekabet bulunmaktadır. Ancak yine de Japon gazeteciler, ABD ve Avrupa'nın aksine güçlü ideolojik farklılık ve rekabetten ziyade, müzakere işbirliği ve uzlaşma ile çalışmaktadır. Japon basının en önemli gazeteleri arasında Yomiuri Shimbun (1874-muhafazakar), Asahi Shimbun (1879-merkez sol), Sankei Shimbun (1933-muhafazakar), Tokyo Shimbun (1942), Japan Times (1897), ve Nihon Keizai Shimbun (1876) yer almaktadır (Gönenç, 2010: 204). Bu beş yaygın gazetenin toplam tirajı, ülkenin toplam gazete tirajının yarısını oluşturmaktadır. Japon gazete pazarı da tıpkı ABD gibi birkaç yaygın günlük önemli

gazete, prestijli bir finans gazetesi, birçok bölgesel ve yerel gazetelerden oluşmaktadır (Lyman, 2003: 500).

Japonya gazeteleri, Avrupa ve Amerika gazetelerine yabancı olan birçok özelliği bulunmaktadır. Çoğu Japon gazetesi hergün hem sabah hem akşam baskısına sahiptir. Ulusal, bölgesel, yerel gazete pazarı vardır. Bir diğer ayrıcı özelliği gazetelerin tabloid veya geniş gazete olarak ayrılmamasıdır. Her iki özellik de aynı gazete içinde yer almaktadır. Ulusal gazeteler bir yandan kamusal ve ekonomik sorunlarla ilgilenen kamuya diğer yandan eğlence, spor, sanat kültür ve televizyon programları ile ilgili olan kamuya aynı gazetede haber sunmaktadır (Sugiyama, 2005:170). Japonya, kişi başına düşen gazete sayısı bakımından dünyanın en yüksek dağılım oranına sahip ülkesidir. Ortalama her Japon'un evine günde en az bir gazete girmektedir. Japon vatandaşların yüzde 86'sı hergün en az bir gazete okumaktadır. Sabah ve akşam baskısı ile dünyanın en büyük birinci gazetesi Yomiuri'nin sabah baskısı on milyondan fazladır. Dünyanın en yüksek tirajlı ikinci gazetesi Asahi ise dört milyon tiraja sahiptir (Gamble ve Watanabe, 2004: 33).

İlk radyo yayınına ise 1925 yılında Tokyo Yayıncılık İstasyonu tarafından başlanmıştır. 1926 yılında Tokyo, Osaka ve Nagoya yayın istasyonları Japon Yayıncılık Kurumu (Nippon Hoso Kyokai –NHK) adı altında birleştirilmiş, 1928 yılında ulusal düzeyde ilk radyo yayını gerçekleştirilmiştir. 1935 yılından sonra uluslararası radyo yayıncılığına başlayan NHK, 1950 yılında Yayıncılık Kanunu altında kamu yayıncısı olarak yeniden kurulmuştur. 1953 yılında kamu hizmet yayıncısı NHK'nın Tokyo'daki televizyon istasyonları ilk televizyon yayınına başlamıştır (http://www.nhk.or.jp/corporateinfo/english/corporate/index.html). Aynı yıl içinde ilk Japon özel televizyon kanalları kurularak kendi aralarında televizyon ağları oluşturmuştur. (Lyman, 2003: 510). Bu şebekelerin başındaki yönetici durumunda olan istasyonlar (Key Station) iç ve dış program dağıtımı ve satışını düzenlemeye başlamıştır (Tekinalp, 2003: 185). Televizyon izleyicilerinden sağlanan abonman ücreti ile yayın yapan kamusal radyo ve televizyon ile merkezleri Tokyo'da bulunan, il esasına dayanan bir ruhsatla çalışan reklamlara bağımlı tecimsel radyo ve televizyona dayanan ikili yayın sistemi aynı anda devreye girmiştir (Bagdikian, 2016: 303).

Kamu kuruluşu olan NHK'nın ulusal yayın yapan General TV, Educational TV, BS1 ve BS Premium olmak üzere dört televizyon kanalı ve Radio 1 ve 2 ile FM olmak üzere üç radyosu bulunmaktadır. Ulusal Radyo ve Televizyon kanallarından birisi genel kültür diğeri eğitim yayını yapmaktadır. NHK, açık bir üniversite programı gibi her konuda bilgi aktarmaktadır. Herhangi bir şeyin nasıl yapıldığını gösteren belgesellere ağırlık verilmektedir. Her iki kanal da birbirini bütünleyen "ulusal bir kültür" programı olarak işlev görmektedir. Eğitim programlarında en teknik konular en yalın fizik ilkeleri ile, en karmaşık yapı ve deprem sorunları en temel matematik ilkeleri açıklanmaktadır (Bunka, 1995: 261). BS 1 uluslararası haberlerin, belgesellerin ve spor organizasyonlarının yayınlandığı uydu kanalıdır. BS Premium ise eğlence ve kültür ağırlıklı programlara yer vermektedir. 2009 yılında kurulan ve İngilizce yayın yapan NHK World TV, yurtdışında bulunan Japonlara yayın yapan NHK Premium TV ve Japon toplumunu, kültürünü anlatan Japonya'yla ilgili haberleri İngilizce, Fransızca, İspanyolca Arapça gibi 18 dilde ileten NHK World Radio Japan ise uluslararası radyo kanallarıdır.

Ticari kanallar arasında ise Tokyo'da bulunan beş televizyon istasyonu öne çıkmaktadır. Nippon TV, Tokyo Yayıncılık Sistemi, Jiji Telecasting, Asahi Ulusal Yayıncılık ve TV Tokyo Japonya'nın her bölgesine yayın yapmaktadır. Yayıncılıkta çeşitliliği arttırmak amacıyla Ulaştırma ve Telekomünikasyon Bakanlığı'nın teşvik edici politikaları ile yerel istasyonların sayısı arttırılmaya başlanmıştır. Günümüzde 352 istasyonlu 79 özel radyo şirketi ile 149 şirketin yararlandığı 36 radyo ve televizyon şirketi bulunmaktadır (İnceoğlu, 2004: 235). Günümüzde Japon Gazete Yayıncıları ve Editörler Birliği'ne üye 104 gazete, 4 haber ajansı ve 22 yayıncı olmak üzere toplam 130 üye haber kuruluşu bulunmaktadır (http://pressnet.or.jp/english/member/). Japonya'da 1945 yılında Kyodo Haber Servisi ve Jiji Press olmak üzere iki büyük haber ajansı kurulmuştur. Kar amacı gütmeyen NHK ve 63 gazetenin ortaklığı ile kurulan Kyodo Haber Servisi abone aidatı ve abonmanlardan sağlanan karla finanse edilmektedir. Her iki ajans da yurtiçine ve yurtdışına haber sağlamaktadır. Yurtdışında açtıkları büro ve gazeteciler ile İngilizce, Çince İspanyolca gibi farklı dillerde yayın yapmaktadır (İnceoğlu, 2004: 228).

#### 4.5.2.2.3 Devletin Rolü ve Politik Paralellik Düzeyi

2. Dünya Savaşı sonuna kadar kitle iletişim araçları hükümet, ordu ve donanmanın denetiminde faaliyet göstermiştir. 1932'de Eğitim Bakanlığı'na bağlı Düşünce İdaresi Bürosu ve Başbakanlığa bağlı Hükümet Danışma Bürosu kurularak kamuoyuna rehberlik etmek, yurtdışında Japonya'ya karşı sempati kazandırmak, militarist eğitim vermek gibi amaçlar doğrultusunda faaliyet gösterilmiştir. Basını hükümet yanlısı gazete sahiplerinin elinde toplamak amacıyla kağıt sıkıntısı öne sürülerek gazete sayısı azaltılmaya başlanmıştır. 1936 yılında yayınlanan 1200 gazeten 1940 yılına gelindiğinde 900 gazete kalmıştır. Savaşın başlamasına kadar tüm gazeteler kamu yararına çalışan kurumlar haline getirilmiştir. Yurtdışındaki Japon muhabirler haberlerini yayınlamadan önce Japon büyükelçiliklerine göstermek zorunda kalarak tamamen kontrol altında tutulmuşlardır. 1936 yılında kurulan Hükümet Basın Ajansı (Domei) ile yabancı kaynaklı haberler üzerinde de tam bir denetim kurulmuştur. Domei hangi gazetelerin hangi haberleri ne biçimde yayınlayacakları konusunda yönlendirmelerde bulunmuştur (Akarcalı, 2003: 163).

Sansür uygulamalarına bakıldığında 1930'lardan itibaren basılı kitapların, gazetelerin radyonun kontrolü donanma ve ordu tarafından denetlenen Enformasyon Meclisi'ne bırakılmış, haberler askeri makamların tekellerine geçmiştir. Japon halkını yurtdışından yapılan "zararlı yayınların" etkisinden korumak için ülkede kısa dalga alıcı bulundurmak yasaklanmıştır (Akarcalı, 2003: 172). 1931'den itibaren Japonlar Çin'de işgal ettikleri bölgelerde halkla açık yerlere hoparlörler yerleştirerek radyoyu etkin şekilde kullanmışlardır (Jeanneney, 2009: 168). 2. Dünya Savaşı sonuna kadar devletin basını araçsallaştırdığı, yüksek derecede sansür uyguladığı politik paralellik düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Savaş bittikten sonra Japonya'daki işgalci güçler Japon medyasını yeniden kurmaya başlamıştır.

NHK'nın yeniden kuruluş aşamasında ABD'nin Japonya'da yıllık parlamento ödeneklerinden bağımsız, ticari olmayan, apolitik bir yayın sistemini oluşturmalarını zorunlu kılması kararı etkili olmuştur. Amerikan işgal kuvvetleri hiçbir modern demokrasinin böyle bir yayın sistemi olmadan devam edemeyeceğini söylemiştir. NHK, dünyanın en kapsamlı en çeşitli ve zengin ticari olmayan yayın sistemidir ve

BBC bu bağlamda NHK'dan sonra ikinci sırada gelmektedir (Bagdikian, 2016: 302). NHK'nın gelirleri her evde bulunan yayın alıcılarından alınan sabit vergilerle finanse edilmektedir. Japon Yayıncılık Kanunu'na göre televizyon alıcısı olan herkes NHK'nın tüm faaliyetlerini ödedikleri lisans ücreti ile finanse etmek zorundadır. Bu abonman ücret sistemi editoryal bağımsızlığı ve tarafsızlığı garanti altına almaktadır. Reyting baskısı ve üçüncü kişilerin etkileri olmadan geniş ve dengeli bir program içeriğine sahiptir. NHK bünyesinde Yöneticiler Kurulu ve Denetim Komitesi olmak üzere iki konsey oluşturulmuştur. Yöneticiler Kurulu, tarafsız ve kamu yararı adına çalışacak olan 12 kişiden oluşmaktadır. Bu üyeler her iki meclisin onayı ile seçilir ve Başbakan tarafından atanmaktadırlar. Bağımsız Denetim Komitesi ise en az 3 üyeden oluşmaktadır ve Yöneticiler Kurulu tarafından seçilmektedir. NHK bünyesinde oluşturulan bu birimler kamusal yayıncılığın düzenlenmesi ve denetlenmesinde görevlendirilmiştir (http://www.nhk.or.jp/corporateinfo/index.html).

Kamusal ve özel yayınların denetimi düzenlenmesi ABD tarafından hükümetten bağımsız olarak kurulan Radyo Düzenleme Komitesi'ne verilmiştir. Ancak bu medya sistemi işgalden sonra 1952 yılında yürürlükten kaldırılmış ve ticari yayınların denetimi Posta ve İletişim Bakanlığı'na devredilmiştir. Bakanlığa, yayın içeriklerinin adil ve tarafsız olup olmadığına karar verme yetkisi tanınmıştır. Yayıncılık Kodları uyarınca yayın yapmak isteyen bir kuruluş hükümetten yayın lisansı almak zorundadır. Yayıncılık Kodları, sınırlı bir kaynak olan bant genişliğini kanallara tahsis ettiğinden, bu kuruluşların demokrasinin gelişimine ve kamu yararına uygun yayın yapması beklenmektedir (Sugiyama, 2005: 171). Bu doğrultuda Japon yayın şirketlerinin ruhsatlarının yenilendiği beş senelik sürelerde programları hakkında geniş ayrıntılı bilgi vermek zorundadır. Bu kural başlarda televizyon ve radyonun ikisi için de geçerliyken 1988'den sora radyo bu kuraldan muaf tutulmuştur (İnceoğlu, 2004: 237). ABD'nin kurduğu sistemden sonra medya yönetimindeki yetkileri sağlamlaştıran bu uygulamalardan sonra hakim partinin yani LDP'nin yayıncılık üstündeki denetimi başlamıştır.

Devletin basın üstündeki gücünü ve gazeteciler ile ilişkilerini anlayabilmek için ise "basın kulübü[18]" yapılanmasına bakmak gerekmektedir. Japon medya kuruluşlarının bazı benzersiz özellikleri arasında diğer demokratik ülkelerde bulunmayan basın kulüpleri de gelmektedir. Basının büyük skandalları ve haberleri nasıl sakladığını anlayabilmek için "kurum basını" ile "dışarıdaki basın" arasındaki farkı anlamak gerekmektedir. Kurum basınının en önemli bileşeni neredeyse tüm hükümet dairleri, bakanlıklar ve büyük şirketlere bağlı olarak çalışan basın kulübü gazetecilerinin haberlerinin yer aldığı başlıca büyük ulusal gazetelerdir. Büyük televizyon istasyonlarından veya gazetelerden muhabirler en az bir kulübe atamaktadır ve bu gazetecilere yetkililere serbestçe ulaşma garantisi verilmektedir. Yalnızca akredite üyelerine açık olan bu basın kulüpleri yakın zamana kadar da tüm yabancı gazetecilere yasaklanmıştır. Basın kulüplerinden dergiler ve serbest gazeteciler dışlanmaktadır (Farley, 1996: 135). Basın kulübü üyeleri ve kurumlar bilgiyi ellerinde tutarak bilgi üstünde kontrole sahiptirler.

Yazılı ve görsel medyadaki basın kulübü uygulaması sonucunda gazetelerde fikir çeşitliliği sağlanamamakta ve basının geleneksel rolü olan "bekçi köpeği" işlevini yerine getirememektedir. Bu görevini dışarıdaki basın olarak adlandırılan dergilere ve serbest gazetecilere bırakmıştır. Televizyon haberlerinde NHK'nın hakim olması, kaynağa bağımlı basın kulübü aracılığıyla resmi bürokratik kaynaklardan toplanan haberlerin büyük ulusal gazetelerden ve kamusal ağlardan iletilmesinden dolayı Japon vatandaşları birbirine oldukça benzeyen politik haberlere ulaşabilmektedir. Gazete ve haberlerin birbirine giderek daha benzemektedir. Devlet, toplum ve medya arasındaki bu bağlantının ürünü olarak Japonlar bilgilendirilmekte, politik hayata katılmakta ve politik otoriteyi desteklemektedir. Medya ve siyaset arasındaki ilişki orta düzeyde politik paralelliğe işaret etmektedir (Krauss, 2000: 297; Firnhammer, 2014: 105). Soru cevap şeklindeki basın konferanslarının ve araştırmacı gazeteciliğin aksine basın kulübü yaklaşımı hükümete, haberleri kontrol etmede

[18] Nihon Shinbun Kyokai (NSK- Japon Gazete Yayıncıları ve Editörleri Birliği) tarafından yönetilen "gönüllü haber toplama ve yazma organizasyonları" olan basın kulüplerinin (Kisha Club) Japonya'da tam sayısı bilinmemekle birlikte en az 800 olduğu ileri sürülmektedir. Her bir basın kulübünün 15 ile 500 arasında üyesi bulunmaktadır. En geniş üyeli basın kulübü meclisin ve Başbakanlığın kulübüdür. Televizyon şirketi, gazeteler en az bir basın kulübüne üyedirler (Gamble ve Watanabe, 2004: 54). İlk defa 1890'da ortaya çıkan bu basın kulüpleri kamuoyuna en doğru, güvenilir bilgileri hızlı bir şekilde vermek amacıyla kurulan gönüllü bir işbirliği dayanışma birimi olarak savunulmaktadır.

büyük bir güç vermektedir. Statükoyu tehdit eden politik görüş ve olayların kamunun gündemine alınması engellenmekteve birbiriyle rekabet halinde olduğu iddia edilen gazeteciler aynı kaynaktan beslenmektedir (Lyman, 2003: 504). Basın kulübü üyeleri haberleri aynı kaynaktan aldıkları ve olayı nasıl sunacaklarına birlikte karar verdiklerinden haberler arasında bir benzeşmeye neden olmaktadır. Bu nedenle basın özgürlüğü konusu Japonya'da daha sınırlı ve bir anlam taşımaktadır.

Japon haber medya endüstrisini sadece çok büyük değil aynı zamanda çok güçlü gerçek bir dinazora benzeten yazarlar, haberlerde yalan bilginin yer almadığını ancak can sıkıcı politik bilgilerden de kaçınıldığını iletmektedir (Gamble ve Watanabe, 2004: 27). Gazetecilerin özellikle yayıncıların politik düşüncelerini ifade etmekten kaçındıkları tespit edilmektedir (Sugiyama, 2005:170). Japon gazetecilerin bu davranışları bir yandan herhangi bir politik eğilimi dikkate almadan tarafsız şekilde ve yorum katmadan haberleri aktardıkları (İnceoğlu, 2004: 218) diğer yandan ise içeriği ve haberleri sunuş şekli ile gazetecilerin politik istikrara önemli katkı sundukları, devletin ve hükümetin politikalarını destekledikleri ve çatışmaları etkisiz hale getirdikleri şeklinde yorumlanmaktadır (Krauss, 2000: 282).

İnternet medyasına bakıldığında hiçbir vatandaşın dijital etkinlikleri için tutuklandığı veya ceza aldığı görülmüştür. 2015 yılı verilerine göre Japonya'da internet tamamen özgür bir kamusal alandır. Hiçbir kısıtlama veya siyasi nedenlerle doğrudan bir site kapatılmasına veya sınırlandırılmasına rastlanılmamıştır. Bu alanda da özdenetim gereği servis sağlayıcılar kendileri çocuk pornosunu gönüllü olarak filtrelemekte ve ailelerine bilgi vermektedir (Freedoom House, 2016 b: 480).

Hallin ve Mancini Asya'nın çoğu ülkesinin kutuplaşmış çoğulcu model ile bağlantılı olduğunu öngörmüştür. Kayırmacı sistem, devletin güçlü rolü, politik mücadele aracı olarak medyanın rolü, medyanın araçsallaştırılması, kitle basının sınırlı ve geç gelişimi, profesyonel normların zayıf gelişimi gibi unsurlar bu ülkelerde de görülmektedir (Hallin ve Mancini, 2004:304). Bu kavramsal çerçeveden yola çıkan McCargo, Asya ülkelerinin farklı olduğunu ve bu model çerçevesinden başarılı şekilde analiz edilemeyeceğini söylemekle birlikte Hallin ve Mancini'nin yukarıdaki bulgularını da desteklemiştir (McCargo, 2012:218). Asya Pasifik

ülkelerinde devlet bazen hiçbir şey yapmadan da medyaya müdahalede bulunabilmektedir. Bu müdahaleler genellikle genç yaştan itibaren vatandaşların eğitim ve sosyalleşme süreçleri içerisinde programlanmaktadır. Sansür genellikle oto sansür şeklinde gerçekleşmektedir ve kişiler bunun farkında olmazlar (McCargo, 2012:213). Oto sansürün nasıl işlediğini görmek için gazetecilik mesleğinin gelişimine ve hukuki düzenlemeye bakmak gerekmektedir.

#### 4.5.2.2.4 Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik

Japonya'da basın ve ifade özgürlüğü 1946 Anayasası tarafından güvence altına alınmıştır. Birey ve kuruluşlar Ceza Kanunu ve diğer kanunlara aykırı olmamak koşuluyla istedikleri gibi gazete ve dergi çıkarmakta ve her türlü yazı yayınlamada serbesttirler. Gazeteler herhangi bir kısıtlama, doğrudan denetim ve müdahale olmadan faaliyetlerini sürdürmektedir. Haberleşme ilkelerinde gizlilik esasına bağlı kalınmakta ve sansür uygulanmamaktadır (İnceoğlu, 2004:220). Televizyon ve radyo yayıncılığında ise yukarıda da belirtildiği gibi kuruluşlar devletten lisans almak ve beş senede bir lisanslarını yenilemek zorundadır. Lisans almak için beş senelik program içeriği önceden gönderilse de programlama ve program içerikleri kurumlara bırakılmakta, devletin bu alana müdahalesi bulunmamaktadır (Uluslararası Eğitim Enformasyon Merkezi [UEEM], 1989: 108). Japonya'da bağımsız bir yargı gücü bulunmaktadır, kanunların belirlediği ölçülerde basın özgürce faaliyet gösterebilmektedir.

Kamusal radyo ve televizyonların denetlenme ve düzenlenme görevleri meclis tarafından oluşturulan ve Başbakan tarafından atanan bağımsız komitelere devredilmiştir. Özel radyo televizyon istasyonlarının denetiminde ise özdenetim fonksiyonunu gerçekleştirebilmek amacıyla yedi kişiden oluşan "Denetleme Kurulları" oluşturulmuştur. Bunlar öz denetim birimleri de olsa, radyo televizyon işletmeleri kurulların vereceği karara uymak zorundadır (Akt. Coşkun, 2017: 489). Japonya'da herhangi bir yasal yaptırım veya bunlardan başka bir merkezi kurul bulunmamaktadır. Medya hizmet sağlayıcılarına birtakım ahlâk kuralları çerçevesinde kendi kendilerini denetlemelerine imkân tanınarak, devletin radyo ve

televizyonlara müdahalesinin en aza indirildiği tespit edilmektedir (Coşkun, 2017: 497).

Gazetecilik alanında ise devletten bağımsız bir sivil toplum örgütü olan NSK; yazı işleri, reklam, gazete tirajları, uluslararası ilişkiler teknoloji gibi konularda oluşturduğu çeşitli komiteler, uzmanlar ve çalışma grupları ile faaliyet göstermektedir. NSK, etik kodları belirlemek ve güncellemek, araştırma yapmak gazetecilere eğitim vermek gibi görevleri yerine getirmektedir. Etik kodlar; özgürlük, sorumluluk, kamu yararı, insan haklarına saygı, adil olma, doğru bilgiyi serbestçe verme gibi uluslararası standartlara göre kabul edilen demokratik ilkelere göre düzenlenmektedir. Dünya Gazeteler Birliği (WAN-IFRA), Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI) gibi uluslararası basın örgütlerine üyedir ve Japonya'yı temsil eden ulusal bir komitedir ( http://pressnet.or.jp/english/about/canon/ ). Devlet, belirlediği yasalar çerçevesinde oluşturduğu tarafsız birimler ile yayın içeriğini dolaylı olarak denetlemektedir. Japonya'da devletin sansür uygulaması olmadığı ve uluslararası örgütlerin basın özgürlüğü sıralamasında üst sıralarda çıkmasına rağmen "bazı benzersiz özelliklere" sahip Japon basınına kendi içsel dinamikleri boyutundan bakmak gerekmektedir.

Japonya'da geleneksel inançlardan kaynaklanan sınırlandırmaların da gazetecilik üzerinde etkili olduğu tespit edilmektedir. Japon gazeteciler, halk ve politikacılar farkında olmadan hala "*Kotodamaism*[19]" gibi karmaşık kültürel faktörlerden de etkilenmektedir. Oldukça geleneksel bir toplum olan Japonların bu eski inancına göre kelimeler canlıdır, ilahi bir ruhu vardır ve kötü veya iyi sonuç yaratma gücünü elinde bulundurmaktadır. Bu inanç Maeda'ya ve diğer araştırmacılara göre devam etmektedir ve tuhaf bir Japon gazetecilik kültürüne neden olmaktadır. Japon gazeteciler Kotodama'nın etkisi altında kalmaya devam ettikleri, haberlerini bu kavrama göre daha pozitif şekilde çerçeveledikleri sürece Japon halkı doğru ve farklı bilgi edinemeyecek ve bilinçli karar veremeyecektir. En önemlisi ise

[19] Japonya'da 2. Dünya Savaşı süresince medya haber dilinde kelimelerin kullanıma dikkate etmiştir. Maeda'nın aktardıklarına göre Hiroşima ve Nagazaki'de atom bombası atıldığını bildikleri halde gazeteler bu olayı normal bomba atılması olarak yazmış ve kaza rakamlarını vermemiştir. Yine Japonya'nın savaşta yenildiğini değil, savaşın sona erdiğini yazmıştır. Savaş sonrası süreçte de hükümete dezavantaj sağlayacağı gerekçesiyle medyada yeterli bilgiye yer verilmemiştir (Akt. Maeda, 2003: 761).

demokratik bir ulus olarak Japonya'da konuşma özgürlüğüne engel olabilecektir (Maeda, 2003: 771). Bu inanca dayalı oto sansür bir yandan özgür bir kamuoyunun oluşumuna engel olurken diğer yandan gazetecilerin haber yazmadaki kriterlerini belirlemektedir.

Basın kulübü yapılanması da engelleyici ve oto sansür uygulayıcıdır. Basın kulübü üyeleri yani kurumsal gazeteciler birlikte haber toplayıp yazdıkları için birbirlerinden etkilenmekte ve kollektif bir gazetecilik kültürü ortaya çıkmaktadır. Anaakım medyanın oldukça kontrollü ve sınırlayıcı yapısına karşılık "dışardaki basın" uygulamaları önem kazanmıştır. Bu yapısal ilişkinin dışında kalan gazeteciler içerdekileri sınırlayan kısıtlamalardan tamamen kurtulmasalar da onlardan daha az etkilenmektedirler (Farley, 1996: 140). Japonya'daki çoğu araştırmacı raporların, politik skandal haberlerinin genellikle ana akım medya dışındaki bu kaynaklarda ortaya çıktığı görülmektedir. Yabancı gazeteciler, dışarıdaki gazeteciler veya içerdeki pasif gazetecilerin sızdırdıkları bilgilerle bu skandal haberler ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda dergi yazarları, serbest yazarlar, yabancı gazeteciler, küçük kırsal gazeteler genellikle haber kaynağı ile ilişkilerinde daha özgür bakış açısına ve mesafeye sahiptirler (Farley, 1996: 159). Basın kulübü düzenlemesi gazetecilerin profesyonelleşme düzeyine engel olmakta ve oto sansür uygulamalarına neden olmaktadır. Bu yapılanmanın gazetecilik kültürüne zarar verdiği tespit edilmektedir. Basın kulübündeki gazetecilere ayrılan basın odası uygulaması ile halkla ilişkiler memurlarının kurumda birlikte mesai yaptıkları düşünüldüğünde birbirlerinden etkilenebilecekleri ortaya çıkmaktadır. Halkla ilişkiler çalışanları haberlerin kurgusu ve çerçevelenmesinde gazetecileri yönlendirebilmektedir.

BM'nin ifade özgürlüğü konusundaki özel raportörü 2016 yılında Japonya'ya düzenlediği ziyareti ardından yazılı ve görsel medyada oto sansürün yüksek olduğunu belirtmiştir. Japonya'da yolsuzluk ve gazetecilere rüşvet olayları çok düşük ve nadiren görülse de, gözlemciler hükümet yetkilileri ile iş adamları arasındaki yakın ilişkiden duydukları endişeyi dile getirmişlerdir. 2017 Freedom House raporuna göre Japonya son derece özgür ve rekabetçi bir medya pazarına sahiptir. Hükümet birimleri ve diğer kurumsal şirketlerin basın kulübü sistemi altında sınırlandırdıkları haberlere karşılık son yıllarda çevrimiçi medya ve haftalık

haberciler ortaya çıkmış ve siyasi haberlere hakim olmaya başlamıştır. Hükümet ise internete erişimi kısıtlamadığından daha saldırgan ve araştırmacı habercilik yapabilmektedir (Freedom House Report, 2016).

#### 4.5.2.2.5 Japon Medyasının Ekonomi Politiği

Günlük en büyük beş gazete Yomiuri, Asahi, Mainichi, Nikkei ve Sankei gazete pazarının %41'ini; NTV, CX, EX, TBS ve NHK ise televizyon pazarının % 84'ünü paylaşmaktadır. Medya yoğunlaşması Japonya'da % 63 gibi bir oranla yüksek çıkmaktadır. Japonya'da çoklu parti sistemi olmasına rağmen, yarım asır boyunca ülkeyi yöneten politik çoğunluk olan LDP'nin varlığı, politik sistemde daimi bir güç yoğunlaşması olduğunu göstermektedir (Engesser ve Franzetti, 2011: 290). Medya yoğunlaşması medyanın içeriğindeki çeşitliliği engellemeye de neden olmaktadır. Japonya'da medya ürünlerinin çeşitliliğini haber başlılarına bakarak ölçemeye çalışan yazarlar haber başlıkları arasında yüksek bir benzeşme bulmuştur. Japonya'nın politik sisteminde yüksek derecede çeşitlilik medya içeriğine yansımamaktadır (Engesser ve Franzetti, 2011: 295).

Kitle iletişim araçlarında tekelleşmeyi engelleyen hükümet politikasına rağmen bazı televizyon istasyonları ulusal gazeteler ile bağlantılı birer yan kuruluş görünümü sergilemektedir. Japonya'nın en büyük beş ulusal gazetesi beş ulusal tecimsel televizyon kanalı ile bağlantıdadır ve medya gücünde yüksek bir yoğunlaşmaya neden olmaktadır. Yomiuri Nippon TV ile; Asahi-Asahi TV ile; Mainichi Tokyo Yayıncılık Sistemi ile; Nihon Keizai TV Tokyo ile ve Sankei de Fuji ile bağlantı içerisindedir. Ulusal gazeteler ile ulusal yayın kuruluşları arasındaki ilişki haberlerde çeşitliliğe engel olmaktadır (Gamble ve Watanabe, 2004: 40- 43; Sugiyama, 2005: 169).

Japonya'da medya kamusal ve tecimsel biçimde örgütlenmiştir. Hem hükümet hem de Pazar medyayı finanse etmektedir. Özel girişimcilik medya pazarının daha büyük kısmını kaplamaktadır. Medya konumlandırması bakımından Japonya'da medya daha ticari yönelimdedir. En büyük ulusal gazeteler ile en büyük televizyon kanalları birbiri ile bağlantılıdır. NHK, Yomiuri Shimbun Grubu, Asahi Shimbun Şirketi, Mainichi Shimbun Grubu, Nikkei ve Fujisankei İletişim Grubu

Japonya'nın en büyük medya kuruluşlarıdır. Ancak İstihbarat Koruma Yasası, Japon hükümetinin şeffaflığı konusunda bir tehdit olarak görülmektedir. Medya üstündeki baskı daha çok devlet tarafından yapılmaktadır (Firnhammer, 2014: 67).

Enformasyon toplumu terimini ilk defa kullanan Japonlar, enformasyon üretme teknolojileri alanında büyük yatırımlara ve ürünlere sahiptir. Kalkınmacı devlet çerçevesinde enformasyon toplumunun altyapısını kurmak amacıyla teknoloji odaklı programlar geliştirilmiştir. Bu programlar arasında MITI'nin Teknopolis Programı ile Posta ve Telekomünikasyon Bakanlığı'nın Teletopya programı kapsamında silikon vadileri üretmeye ve toplumu dönüştürmeye başlanmıştır (Castells, 2007: 330). 2000 yılında devreye giren Temel Bilgi Teknolojileri Kanunu çerçevesinde vergi teşvikleri, devlet bankalarından düşük faizli krediler, ödenekler devlet yardım sistemi ile özel yerel şirketlerle birlikte geniş bant hizmetinin tüm ülkeye yaygınlaştırılması, internet hızının yükseltilmesi ve gerekli altyapının kurulmasına başlanmıştır. Özel sektör devlet desteği ile birlikte hareket etmiş, yine devlet politikaları ile şirketleri yönlendirmiştir (UDHB, ty.: 27).

Japonya'da au (KDDI), NTT's Docoma ve Softbank olmak üzere üç büyük mobil operatörü bulunmaktadır. NTT eskiden devlet tekelindeyken 1985 yılında özelleştirilmiş ve sonrasında 1999 yılında bir kanunla yeniden düzenlenmiştir. Pazarda FTTH, DSL, CATV, FWA ve BWA gibi yüzlerce servis sağlayıcı bulunmasına rağmen, NTT %43'lük pay ile pazardaki hakim gruptur. KDDI 28,5, Softbank ise % 24.7'lik paya sahiptir (Freedom House, 2016 b: 470). Japon nüfusunun yarısından fazlası yaklaşık 64 milyon aktif kullanıcı Japonya'nın kendi sosyal ağı olan "lines"ı kullanmaktadır. Japonya'da en çok ziyaret edilen bu platform aynı zamanda Tayvan, Tayland ve Endonezya'da kullanılmaktadır (We Are Social, 2016). Günümüzde Japonya'nın bilgi işlem teknolojileri alanında öncü ülkeler arasında yer aldığı ve diğer ülkelere teknoloji ihraç ettiği tespit edilmektedir. Sony, Toshiba, Mitsubishi, Fujitsu, Canon, Hitachi America, Seiko Epson, Oki gibi şirketler Japonya'nın en iyi bilgisayar sistemleri satıcısıdır.

#### 4.5.2.2.6 Ara Değerlendirme

Japonya'da medya pazarının gelişimine bakıldığında basının Avrupa ülkelerine ve Çin'e göre daha geç ortaya çıktığı görülmektedir. Buna rağmen, gazete okur yazarlığı açısından dünyanın en üst sıralarında gelen ülkelerden biridir. Televizyon yayıncılığında ise diğer ülkelere göre daha erken dönemde tecimsel yayıncılığa geçildiği görülmektedir. Ülkede bulunan ikili yayın sistemi (kamusal ve tecimsel) aynı yılda (1953) faaliyete başlamıştır. Japon kamu hizmet kuruluşu olan NHK'nın yönetim kurulu üyeleri meclis tarafından belirlendiğinden ve yaklaşık yarım asır boyunca aynı partinin (LDP) ülkeyi yönettiği düşünülürse kamusal yayıncılık modelleri içerisinde "hükümet modeli" içerisine girdiği söylenebilir. Parlamenter demokrasi ve çoğulcu parti sistemi uygulanmasına rağmen Japonya'da yaklaşık yarım asır boyunca aynı siyasi partinin seçildiği, durgun politik ortam dikkat çekmektedir. Ulusal birliğe ve uzlaşmaya dayalı, partiler üstü bir siyasal kültür bulunmaktadır.

Japonya'da basın, politik haberlerden ayrı gibi görülse de, aslında yüksek derecede politik paralellik bulunduğu düşünülmektedir. Freedom House raporuna göre Japonya'da yüksek düzeyde basın ve internet özgürlüğü bulunmaktadır. Ancak Japonya'yı da tıpkı diğer ülkelerde olduğu gibi kendi içsel dinamiklerine ve toplumsal bağlamına göre değerlendirmek gerekmektedir. Japonya'da yüksek derecede oto sansür olduğu kabul edilmektedir. Hükümet ve devlet, görünürde 1950'lerden itibaren yayıncılık ve telekomünikasyon alanına karışmamakta ve sansür uygulamamaktadır. Hükümetin, dolaylı yollar ve çeşitli yöntemlerle, gazetecilerin de gönüllü işbirliği ile bu alanları kontrol ettiği tespit edilmektedir. Bunlardan birincisi gazetecilerin ve toplumun üyelerinin sahip oldukları "kotodamaism, konfüçyüsçülük" gibi geleneksel inançlardır. Geleneklerine ve değerlerine yüksek derecede bağlı olan Japon gazeteciler, kendilerine oto sansür uygulamaktadır. Otoriteye itaat, saygı, hiyerarşi, sadakat ve milliyetçi duygular davranışları şekillendirmektedir. İkinci uygulama ise Kisha Klub olarak bilinen basın kulüpleridir. Basın kulüpleri de yüksek düzeyde medya çeşitliliğine olumsuz etki sunmaktadır. Haberlerin giderek birbirine benzediği, aynı haber kaynaklarına

başvurulduğu ve basın kulüplerinin çeşitliliği engelleyici etki yaptığı tespit edilmiştir.

Kamusal ve özel yayıncılık denetlemesi, bağımsız idari kuruluşlara bırakılmıştır. Kamusal yayıncılık NHK'nın denetim birimi tarafından; özel yayıncılık ise hükümetten bağımsız oluşturulan 7 kişilik denetim komitesi tarafından yürütülmektedir. Diğer ülkelerden farklı olarak Japonya, özel yayıncılığının denetlenmesini yayıncıların kendilerine bırakmışlardır. Gazetecilik mesleğinin profesyonelleşme düzeyinin yüksek olduğu ileri sürülmektedir; ancak yukarıda da değinildiği gibi oto sansür ile kendilerini denetim altında tutukları tespit edilmektedir. Medya mülkiyetinin yapısı açısından Japonya'da da yüksek derecede yoğunlaşma ve tekelleşme bulunmuştur. En büyük gazeteler en büyük televizyon kanalları ile aynı şirkete bağlıdır. Japonya'nın stratejik modele göre ağ politikası oluşturduğu ve şekillendirdiği söylenebilir. Diğer Batılı ülkelerle rekabet halinde olan Japonya; yazılım ve donanım açısından kendine yeten, dışarıya teknoloji ihraç eden bir enformasyon toplumudur.

#### 4.5.2.3 Güney Kore'nin Kitle İletişim Sistem ve Politikaları

Japonya'nın işgali altında 20. yüzyıla giren Kore, iç savaş sonrasında Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılmış ve uzunca bir süre askeri rejimlerin yönetimi altında kalkınma politikalarına ağırlık vermiştir. Asya kıtasının en büyük ekonomilerinden ve teknoloji devlerinden biri olan Güney Kore, aynı zamanda dünya çapında Amerika'dan sonra gelen en büyük "kültür ihracatçısı" ülke olmuştur. Bu kısım altında Güney Kore'nin siyasi ekonomik ve sosyo-kültürel gelişimi; kitle iletişim yapısı hakkında bilgi verilmekte ve Hallin ve Mancini'nin model ve değişkenlerinden yola çıkılarak kitle iletişim sistem ve politikaları açıklanmaktadır.

##### 4.5.2.3.1 Siyasi, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapının Gelişimi

Kore'nin siyasi tarihi ve politik kültürü genelde aynı coğrafyada yer alan Çin, Japonya ve Moğollar'ın etkisi altında şekillenmiştir (Won, 2013: 25). Mançurya ve Kore yarımadasında Kore ulusuna ait ilk buluntular bu ulusun 700 bin yıllık

geçmişleri olduğunu göstermektedir. Birbiri ardına kabile devletleri şeklinde örgütlenen bu toplulukların her biri küçük ve azgelişmiş tarım topluluklarıdır. Goguryeo, Kore'de siyasi açıdan teşkilatlanmış bölgesel krallığa şekil veren ilk topluluk olmuştur. 1. yüzyılda ortaya çıkan Goguryeo, Boekjo ve Silla adlarındaki "Üç Büyük Krallık" ilk defa 7. yüzyılda birleşebilmiş ve bu Kore'nin doğumu olarak kabul edilmiştir (Holcombe, 109-111). 13. yüzyılın başlarında Moğolların istilasına uğrayan ülke toparlanarak yüzyılın sonlarına doğru "Joseon" adıyla yeniden kurulmuştur. Japonya, Çin, batılı ülkelerin ısrarları ve baskıları ile limanlarını dış ticarete açmaya başlayan Joseon bu dönemde gelişmiş sanayileşmiş ülkelerin etkilerine açık hale gelmiştir. 1897 yılında ülkenin adı Kore İmparatorluğu olarak değiştirilmiş; eğitim, sanat, bilim teknoloji alanında küçük de olsa modernleşme adımları atılmıştır. Ancak Kore İmparatorluğu 1910 yılından 1945 yılına kadar yeniden işgal edilerek Japon emperyalizminin kolonisi haline getirilmiştir. Bu yıllar arasında Japonya Kore'nin doğal kaynaklarını yağmalamış, emperyalist amaçları için Kore'yi işgücü ve askeri güç olarak kullanmıştır. Bu tarihler arasında ülkenin birçok yerinde Japon karşıtı birlikler bağımsızlık savaşları, barışçıl protestolar, Japon karşıtı birlikler oluşturulması gibi mücadeleler verilmiş ancak bağımsızlığına Japonya'nın savaştan ağır yenilgiyle çıkmasıyla kavuşabilmiştir (Kore Kültür ve Enformasyon Servisi [KKES]: 2015: 210). Bağımsızlığına kavuşan Kore İmparatorluğu bu tarihten itibaren de "birleşik bir ulus" kimliği taşımamış; farklı iki ideolojiye dayanan iki devlet olarak kurulmuş ve aralarında yıllarca sürecek çatışma ve savaşlar yaşanmıştır.

Soğuk Savaş dünyada ilk önce Kore yarımadasında bir sıcak çatışmaya dönmüştür. ABD ve Sovyetler Birliği'nin Kore'nin geleceğini şekillendirme çabaları ülkenin ikiye bölünmesi ile sonuçlanmıştır. 1948 yılında BM gözetiminde Amerika'nın kontrolündeki bölgeyi kapsayan yerde Kore'nin ilk demokratik seçimi yapılmış ve 15 Ağustos'ta Kore Cumhuriyeti (Güney Kore) 9 Eylül tarihinde ise Sovyetler Birliği'nin desteği ile Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti (Kuzey Kore) ilan edilmiştir (Holcombe, 2016:338). Anayasal demokrasi üzerine kurulan Kore Cumhuriyeti birkaç askeri darbeyle birlikte kurulduğu yıldan itibaren altı farklı cumhuriyet ile yönetilmiştir. İlk Cumhuriyetin birinci devlet başkanı otoriter eğilimler sergilemiş ve sivil otokrasi ile ülkeyi yönetmiştir (Holcombe, 2016:345).

Güney ve Kuzey Kore arasındaki savaştan sonra uzun yıllar ABD tarafından ekonomik anlamda destek gören Güney Kore, belirli aralıklarla askeri darbelere maruz kalmıştır. 1961'de Chang Myun hükümetinden memnun olmayan halk ayaklanma gerçekleştirmiş ve hemen ardından General Park Chong Hee başlığında ilk askeri darbe yapılmıştır. Askeri yönetim "Ulusal Yeniden İnşa Komitesi"ni kurarak ülkede hızlı bir ulusal güvenlik ve ekonomik gelişme projeleri hayata geçirmiştir. Darbe ile başa geçen Park Chon Hee daha sonradan iki kez yapılan seçimlerde en yüksek oyu alarak devlet başkanlığı görevini 1979'a kadar sürdürmüştür (Won ve Özer, 2013: 53). 1979 yılında suikaste uğrayan Park Chong Hee'nin ardından tekrar bir askeri darbe ile Chun Doo hükümeti devralmıştır (Won ve Özer, 2013:61).

1987 yılında kabul edilen yeni anayasa Güney Kore'nin günümüzdeki siyasal yapısını ve yönetim şeklini hazırlayan anayasadır. Anayasada temel yönetim ilkesi olarak liberal demokrasi benimsenmiştir. 1987 demokrasi hareketi kapsamında siyasetin liberalleştirilmesi, askeri otokrasinin gücünü kaybetmesi, sivil toplumun gelişimi, hükümetin demokratik yollarla işbaşına gelmesi gibi gelişmeler yaşanmıştır. Demokratikleşme çabaları kapsamında yerel yönetimleri güçlendirerek yerel halka kendilerini ilgilendiren konularda daha fazla söz hakkı verilmiş ve merkezi yönetimin gücü azaltılmıştır. Uluslararası örgütlere üye olarak da demokrasi yolundan geri dönüş zorlaştırılmıştır (Won, 2013: 30). Güney Kore kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanan demokratik bir cumhuriyettir. Kore Cumhuriyeti Anayasası'na göre yasama yetkisi Ulusal Meclis'e aittir ve 300 kişiden oluşan bu meclis dört yılda bir yapılan seçimlerle belirlenmektedir. Devlet Konseyi olarak adlandırılan yürütme organı Başkan, Başbakan ve 17 farklı bakanlıktan oluşmaktadır. Konsey'i Başkan temsil etmektedir ve Başkan beş yılda bir vatandaşlar tarafından seçimle belirlenmektedir (Akt. Aydoğdu, 2017: 709). Kore'de uygulanan hükümet sistemi görünüşte parlamenter sistem gibi gözükse de başkanlık sistemi uygulanmaktadır. Başbakan ve bakanlar Devlet konsey'i Başkanı tarafından atanmakta ve dolayısıyla başkan'ın memuru gibi çalışmaktadır (Aydoğdu, 2017: 715). Kore yönetim şekli olarak Başkanlık sistemini seçmiş ancak ihtiyaçları doğrultusunda yapısal özelliklerine kendine özgü bir hale getirmiştir.

Günümüzde Kore'nin uygulamakta olduğu neoliberalizm, devletin müdahalesini tamamıyla ortadan kaldıran geleneksel bir neoliberalist anlayıştan ziyade içinde bulunulan duruma göre devlet müdahalesini meşru gören bir anlayışın etkisindedir (Won,2013:29). 1961 Askeri darbesinden sonra Kore müdahaleci bir sanayileşme politikası izlemeye başlamıştır. 1971 yılından itibaren ise "Ağır Sanayi ve Kimya Sanayi" kampanyası başlatarak Kore'nin demir-çelik, gemi inşa, makine, elektronik, petro-kimya ve metalürji dallarında dünya pazarında rekabet edebilecek bir düzeye gelmesi sağlanmıştır. Devlet, sistemli bir ulusal teknoloji politikası geliştirmiş ve uygulamıştır (A.Sönmez, 2003: 201). Güney Kore, mikro elektronik, bilgisayar şirketleri alanında yaşadığı hızlı enformasyon teknolojisi endüstrisi gelişimi ile dünya piyasa paylaşımında birçok Avrupa ülkelerini geride bırakarak Japonya ve ABD'nin ciddi bir rakibi haline gelmiştir. Asya'nın yeni ekonomik devi olarak tanımlanan ve Doğu Asya'nın dört kaplanından biri olan Güney Kore, dünyanın rekabet gücü en yüksek üreticisine ve ihracatçısına dönüşmüştür. Dünya piyasalarında ciddi pay sahibi olmuştur. Küresel ekonomik aktörlerden biri olmuştur (Castells, 2007: 349). Başlangıçta Japonya'nın kalkınmacı politikalarını takip eden Kore'de siyasal ve toplumsal alanda demokratikleşme hareketlerinin artması ile ekonomide de serbestliği arttırmıştır. Otokratik, devlet merkezi kapitalizm ve kalkınmaya odaklı politikalardan uzaklaşılarak, kar eksenli pazar ekonomi sistemini uygulayan politikaya dönüşüm yaşanmıştır (Won,2013:36). 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan ve Kore'nin gelişiminde önemli yeri olan Samsung, Hyundai, LG gibi büyük aile holdingleri ile Kia, Korea Electric Power, Posco, KB Financial Group, SK Holdings Fortune Global 500 sıralamasında yer alan en büyük kamu şirketleri arasında yer almaktadır (http://fortune.com/global500/). 20. yüzyılın başlarında tarım toplumu olan ve uzunca yıllar Japonya'nın sömürgesi altında yağmalanan Güney Kore yüzyılın ortalarından itibaren hızlı bir sanayileşme, yüzyılın sonlarına doğru enformasyon toplumuna doğru gelişim ve dönüşüm göstermiştir.

Güney Kore'nin demografik özelliklerine bakıldığında diğer Asya ülkelerinde olduğu gibi Kore'de de eğitime verilen değerden dolayı eğitim seviyesi oldukça yüksektir. Korelilerin özellikle matematik ve fen alanlarında akademik başarıları yüksektir. 51 milyon nüfusun yarısı Seul ve çevresinde ikamet ettiğinden kentleşme oranı yüksektir. Ortalama yaşam süresinin 81 olduğu ülkede doğum oranları %1'lere

kadar rekor derecede düşmüştür. Uluslararası standartlara uygun bir sosyal güvenlik sistemi vardır. Kore'de halkın nerdeyse yarısı herhangi bir dine bağlı olmadıklarını belirtseler de Hristiyalık (%55), Budizm (%43), Şamanizm, Konfüçyanizm, Çendoizm, Müslümanlık (%2) gibi çok çeşitli dinler bir aradadır. Kore, dünyada Hristiyan azizlerin en çok bulunduğu dördüncü ülkedir (KKES, 2015: 39). 1990'lı yıllardan itibaren Güney Kore'nin televizyon dizileri, popüler müzikleri, sanatçıları dansları gibi popüler kültür ürünleri diğer ülkelerde büyük ilgi görmüştür. "Hallyu" olarak adlandırılan Kore Dalgası başlarda Çin, Japonya gibi Asya ülkelerine ve sonrasında tüm dünyaya yayılmıştır. Kore hayranlığı Kore'nin geleneksel kültürüne, yiyeceklerine, edebiyatına, diline kadar yayılmıştır. 2013 yılı itibariyle Asya, Amerika ve Avrupa bölgesinde 78 ülkede yaklaşık 9 milyon insanın üyesi ve takipçisi olduğu toplam 987 adet hayran grubu kurulmuştur (KKES, 2015: 103).

#### 4.5.2.3.2 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi

Japonya'nın işgalinden itibaren Güney Kore'nin medya tarihi 20. yüzyılın kaotik güç ilişkilerini yansıtmaktadır. Kore'nin ilk gazetesi olan Hansung sunbo 1883 yılında yayınlanmıştır. Bu gazeteyi Jae-Pil Soe editörlüğünde çıkarılan ilk özel gazete olan Tongnip Sinmun (Bağımsız Gazete) takip etmiştir. İlk defa 1896 yılında çıkarılan ve haftada üç gün yayınlanan Tongnip Sinmun gazetesinin üç sayfası Korece, diğer bir sayfası İngilizce olarak basılmıştır. Tongnip sinmun kendini bazı özel politik ve eğitsel hedeflerin gerçekleştirilmesine adamıştır. Okurlarına şovenist olmadan milliyetçiliği savunacağına, kralın yetkilerine bağımlı kalmadan tahta bağlı kalacağına, Korelilere hizmet etmek için hükümete reform yapması için baskı kuracağına ve modern eğitimi destekleyeceğine dair söz vermiştir. Bu hedefler gazetenin yayın politikasını belirlemiştir. 1898'den itibaren ise Maeil Sinmun ile ilk günlük gazeteler yayına başlamıştır. Ardından Hwangsung Sinmun ve diğerleri çıkarılmıştır. Ho-Soon Chang'a göre bu gazeteler insanları eğiten, ulusal egemenlik için manevi rehberlik yapan, yetersiz ve yozlaşmış hükümet politikalarını eleştiren yayın organları olmuştur (Akt. Sa, 2009: 6). Koreli gazetelerin sosyal liderlik rolü çok kısa sürmüş, Japonların işgali ile sona ermiştir. Japonların koloni yönetiminden itibaren basın özgürlüğü sıklıkla sınırlandırılmıştır.

2002'den itibaren ülke genelinde toplam 116 günlük gazete basılmaktadır. 2000 haftalık 3300 aylık ve 1200'ü üç ayda bir olmak üzere toplam 6500 adet dergi bulunmaktadır. Bütün büyük medya kuruluşları ve Kore'nin en büyük on ulusal gazetesi politika, ekonomi, eğitim, kültür sanatın başkenti Seul'da toplanmıştır. Ulusal gazeteler ulusal televizyonlar ile birlikte ülkenin gündemini ve haberlerini belirlemiştir. Seul'da çıkan ulusal basın arasında Chosun Ilbo ve Dong-a Ilbo (muhafazakar); Hankook Ilbo (merkez); Kyunghyang Shinmun ve Hankyoreh Shinmun (ılımlı ilerici); Joong-ang Ilbo (merkez sağ); Korea Daily News, Kukmin Daily, Munhwa Ilbo ve Segye Times yer almaktadır. Ulusal gazetelerin yanı sıra dokuz bölgede basılan 39 yerel gazete bulunmaktadır. Ulusal basınla kıyaslandığında yerel basının tirajları en fazla 25 bin – 50 bin arasında yani oldukça düşük kalmaktadır. Yerel basın ulusal kapsamlı haber yaparak rekabet etmeye çalışsa da, başkent dışında oturan çoğu Koreli ulusal basını takip etmekte, yerel basını tamamlayıcı olarak görmektedir. Sadece iki yerel gazete Busan Ilbo ve Daegu Maeil Daily kendi şehirlerinde oldukça yüksek tiraja sahiptir. Televizyon pazarında ise iki ulusal ağ pazara hakimdir. 40'ın üzerinde kablolu kanal ile dijital uydu yayıncılığı hizmeti sunan toplam 74 kanala sahiptir. Yeni iletişim teknolojilerinin kullanılması ve benimsenmesi açısından Güney Kore, dünyanın sayılı sanayileşmiş ülkeleri arasında yer almaktadır (Lee, 2003: 842) .

Kore'de ilk radyo yayını, 1927 yılında Kore'de Japon hükümeti tarafından kurulan Kyeongseong Yayıncılık Şirketi (JODK)'nce başlatılmıştır. Daha sonra bu radyo kanalı 1947 yılında HLKA, 1965'ten itibaren ise Kore Yayın Sistemi (KBS) Radyo 1 olarak isim değişikliğine gitmiştir. İlk televizyon yayını 1956 yılında Seul'de ticari bir yayın istasyonunun kurulması ile başlamış ancak bu istasyon yangın nedeni ile 1959'da yok olmuştur. 1961 yılında hükümet tarafından kurulan KBS ilk tam yayınlı televizyon hizmetini vermiştir. 1964 yılında TBC TV, 1969'da ise üçüncü televizyon olan Munhwa Yayıncılık Kuruluşu (MBC) kurulmuştur. Ticari yayın kuruluşu Seul Yayın Sistemi ise (SBS) 1990'da yayına başlamıştır. Ticari yayın kuruluşu SBS yerel ticari istasyonlarla ortaklıkları aracılığıyla tüm ülkeye yayın yapmaktadır (KKES, 2011: 39). Günümüzde Güney Kore'de ulusal yayın yapan üç kamu hizmeti yayıncısı şirket televizyon pazarına hakimdir. Bu şirketler KBS, Eğitim Yayın Sistemi (EBS) ve MBC'dir. KBS iki karasal yayın kanalı (haber

ve kültür kanalı KBS 1 ve eğlence kanalı KBS 2), KBS Kore ve KBS World olmak üzere iki uydu kanalı, karasal dijital yayın kanalları ve yedi tane radyo kanalına sahiptir. 2003'ten itibaren 25 yerel istasyona sahiptir. Daha önceden hükümet tarafından işletilen istasyonken 1973'ten sonra bağımsız bir kamu yayın istasyonuna dönüşmüştür (Kazuma, 2005: 90).

Tecimsel yayıncılık 1980'ler boyunca baskı altında tutulmuştur. Güney Kore'de 1987 yılında demokratikleşmenin kabul edilmesinden sonra 1991 yılından itibaren ilk tecimsel televizyon kanalı SBS'ye ruhsat verilmesi ve yayına başlaması ile bugünün rekabetçi yapısı kurulmaya başlanmıştır (Sungeun, 2008: 207). 1995-1997 yılları arasında ülke çapında yayın yapacak olan sekiz ticari televizyon kanalı daha kurulmuştur. 1995 yılında kablolu televizyon resmi olarak açılmış ve 28 kanala hizmet vermeye başlamıştır. 2002 yılından itibaren ise uydu yayıncılığı resmi olarak kurulmuştur. 1994'ten itibaren gazeteler, elektronik medyaya doğru işlerini genişletmeye başlamışlardır. Yeni iletişim teknolojilerini yerleştirmek ve yazılı basının sınırlılıklarıyla başa çıkabilmek için elektronik gazete ve bültenler çıkmaya başlamıştır. Üç büyük gazete Chosun, Joongang and Dong-A şirketlerinde yeni medya bölümü oluşturmuşlardır. Kablolu televizyon ve uydu yayıncılığı alanına girmeye çalışmışlar ancak baskı ve yayın medyasının çapraz mülkiyetini yasaklayan kanundan dolayı çabaları başarısız kalmıştır (Park vd., 2005: 103). Medyayla ilgili kanunların yeniden revize edilmesinden sonra karasal yayıncılığa alternatif kanallar ortaya çıkmıştır. Üç büyük ulusal gazete olan Chosun Ilbo, Joong Ang Ilbo ve Dong-A Ilbo; TV Chosun, JTBC ve Channel A kanallarını kurmuşlardır. Çapraz medya sahipliği kanunun serbest bırakılmasından sonra bu kanallara izin verilmiştir. Üç karasal televizyon kanalı KBS, MBC ve SBS hala pazara hakim olsa da ücretli yayın şirketlerinin ortaya çıkmasından itibaren karasal televizyon yayıncılığın abone sayısı düşmeye başlamıştır (Friedrich Ebert Stiftung, [FES ], 2013: 31).

1980'lerden sonra ABD'nin öncülüğünde öne sürülen serbestleştirme eğilimi ile birlikte çoğu hükümet eğitim, finans, iletişim emdya gibi hizmet sektöründe kurduğu tekel denetimden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Serbest ticarete yönelik DTÖ'nün kurulması, GATT kurallarının genişletilmesi ve yaygınlaştırılması ile birlikte tüm dünyada olduğu gibi Kore'de de medya endüstrisinde değişimler

başlamıştır. 1990'lardan itibaren yavaş yavaş ortaya atılmaya başlayan Kore yayıncılık endüstrisinin rekabet gücünü arttırmaya yönelik politikalar, özellikle 1998 yılında "Kültür Başbakanı" olarak adlandırılan Başkan Kim Dae-jung'ın kendini medyanın geliştirilmesine adayacağını söylemesiyle hızlanmıştır. Yayıncılığın geliştirilmesi hedefi altında mevcut düzenleyici önlemlerin korunması ve geliştirilmesinin yanı sıra bu düzenlemelere yönelik serbestleştirme politikaları ve yeni finansal destekler uygulamaya koyulmuştur (Sungeun, 2008: 205).

Güney Kore, genişbant internet hizmetlerinde ve BİT alanında dünya çapında ilk sıralarda gelen ülkelerden biridir. Devlet, 1990'lardan itibaren bütünsel bir yaklaşımla planlamadan uygulamaya kadar BİT altyapısının oluşturulmasına ve geliştirilmesine ilişkin tüm aşamalarda etkin rol oynamış, ülkede rekabetçi bir pazar yapısı oluşturmuştur. Kredi ve diğer teşvik edici politikalarla birlikte doğrudan ve dolaylı olarak özel şirketlerin şebeke kurmalarını sağlamıştır. Hükümet, 2004 yılında her yerden her zaman yakınsak telekomünikasyon, yayıncılık ve internet hizmetleri de dahil çoklu ortam hizmetlere erişimi temin edecek temel genişbant yakınsak şebeke kurulum planını devreye sokmuştur (UDHB, t.y., 24). Kore, bilgi ve iletişim teknolojileri endüstrisi alanında küresel bir güç haline gelmiştir. Güney Kore, BM'ye üye 193 ülke arasında 2010, 2012 ve 2014 yıllarında e-devlet değerlendirmesinde ilk sırada yer almıştır. Telekomünikasyon altyapısı, e-devletle ilgili teknolojileri diğer ülkelere ihraç etmektedir (KKES, 2015: 49).

Kore, bilgi toplumun kurulmasına yönelik kararlı çalışmaları ve hızlı ekonomik kalkınmayla bağlantılı olarak geniş bir medya kültürüne sahiptir. Gelişmiş iletişim teknolojileri sayesinde medyada yakınsama eğilimi hız kazanmıştır. En geniş ve çok ticari cep telefonu televizyon sistemi kuran ülkelerin başında gelmektedir. Güney Kore ve Japonya'dan batıya doğru bir gelişme izlenmektedir. ABD ve Avrupa'daki cep telefonu operatörleri cep telefonu televizyon içeriklerini oluşturma çabasındadır (Akıner, 2009: 11). 1980'lerden itibaren telekomünikasyon ağlarının aktarım kapasitesi sürekli artmaktadır ve günümüzde geniş bant genişliği ve kullanımında küresel lider konumundadır (Castells, 2016: 100). Korelilerin neredeyse üçte biri sanal dünyada yaşamaktadır. İnternet kullanımı çok yüksektir ve dünyanın en hızlı internet ağına sahiptir. Bu kadar yaygın internet kullanımına

rağmen, yeni iletişim medyası geleneksel medyanın yerine geçmemiştir. Gazete tirajlarının ve çalışanların sayısının düşmesine rağmen, gazete sayısında 21. yüzyılın başından itibaren artış gözlemlenmiştir. İnternetin yanı sıra "hafif basın" veya kısa haberlerle dolu olan ücretsiz gazeteler geleneksel gazetelerin popülerliğini azaltmıştır. Koreliler hala gazete haberlerini en güvenilir kaynak olarak bulmaktadır (Jouhki, 2008: 255).

#### 4.5.2.3.3 Devletin Rolü ve Politik Paralellik Düzeyi

Kore'de basın özgürlüğü farklı dönemlerde farklı biçimlerde sınırlandırılmıştır. Sa, Kore'nin basın özgürlüğü tarihini dört evreye ayırarak açıklamıştır. Birinci evre Japonya koloni yönetimi tarafından yapılan sınırlamalar dönemi ikinci evre ise Amerikan askeri yönetimi altında düzensiz demokratikleşme döneminde görülen özgürleştirme deneyimleri ile birinci ve ikinci cumhuriyet dönemdir. Üçüncü evrede askeri rejim altında medya yeniden baskı altına alınmış, sivil yönetime geçişle başlayan son evrede ise basının sermaye ile mücadele ettiği dönem olmuştur (Sa, 2009: 6). Kore'nin aydınlanma yılları olarak geçen 19. yüzyılın sonlarından itibaren modernleştirici reformist adımlar atılmış, çıkarılan yeni gazete ve dergilerle Koreliler kendi kimliklerinin farkına varmasını yaygınlaştırmıştır. Japonların Kore'yi işgal ettiği dönemde (1910-1945) güçlü bir sansür uygulanmış ve Korece yayınlar yasaklanmıştır. ABD başkanlığı altındaki askeri yönetim süresince (1945-1948) basın özgürlüğü artmaya başlasa da birçok sol görüşlü gazetelerin kapatılması, gazetecilerin hapse atılması, görevden alınması, öldürülmesi yayınevlerinin kapatılması gibi sansürler yok edilmemiştir (Jouhki, 2008: 254; Sa, 2009: 12).

Kore askeri rejimi medyayı ulusal gelişme ve kalkınma için seferber etmiş, yukarıdan aşağıya medyada güçlü bir şekilde hükümet kontrolü altında tutulmuştur. Ülkenin kuzey ve güney olarak bölünmesi ile olası bir savaş tehdidi, devletin diktatör konumunu ve süper gücünü arttırmıştır. Medya modernleşme, ekonomik kalkınma ve toplumsal bütünleşme için önemli bir araç olarak kullanılmıştır. 1980'lere kadar konuşma özgürlüğü askeri rejim tarafından garanti altına alınmamıştır (Chen vd, 2013: 473).

Tarih boyunca Kore'de medya ile politika arasında yakın bir ilişki sürmüştür ki bu ilişki, kimi zaman gizli bir işbirliği oluğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu yakın ve gizli işbirliği ilişkisi 1960'ların başlarında Kore Başkanı Chung - Hee Park döneminde başlamıştır. Medyada üç büyük baskı türü uygulanmıştır. İlk olarak medya şirketleri güçlü bir şekilde yeniden kurulmuştur. Üretim makine ve tesislerinin yetersiz kaldığı gerekçesiyle bazı medyaların ruhsatı iptal edilmiş, gazete sayısı bir sonraki sene otuza kadar düşürülmüştür. 1980'de askeri darbe ile gelen Chun rejimi de Temel Basın Kanunu'na göre yayıncılık şirketleri ile gazeteleri zorla birleştirmiştir. Seul haricinde her bölgede yalnızca bir gazeteye izin verilmiştir ve hükümet politikalarını eleştiren gazetecileri istifaya zorlamıştır. Bu dönem yaklaşık 933 gazeteci işinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Üçüncü olarak da devlet, istihbarat memurlarını medya kuruluşlarına göndererek gazetecileri yakından takip etmiş ve haberlerini etkilemeye çalışmıştır. Bunlarla birlikte medyayı gizli ve yarı resmi yollardan da kontrol etmiştir. Kültür ve Enformasyon Bakanlığı Medya Politikaları Ofisi "Habercilik Yönergeleri" adı altıda rehber hazırlayarak medya kuruluşlarına iletmiştir (Park vd., 2005: 100).

Doğrudan kontrolün yanı sıra bazı havuç politikaları (iyi davranışı ödüllendirme sistemi) ile medyayı kontrol altıda tutmaya devam etmişlerdir. Bu ödül sisteminin içinde gazetecilere ve medya sahiplerine yönelik vergi avantajları ve indirimleri; medya çalışanlarına hediye, rüşvet veya nakit para verilmesi; gazetecilerin politikacı veya bürokrat olarak işe alınması; gazetecilere yurtdışında gözlem yapmak için eğitim verilmesi veya çocuklarının eğitimini karşılamak gibi gazetecilerin refahlarını arttıracak kamusal fonlar yer almaktadır. Gazetecilere davet verilmesi veya nakit yardımı yapılması gibi köklü bir gelenek vardı. Siyasi güç gazetecilere para yedirerek ve rüşvet vererek iktidara gelmiştir (Park vd., 2005: 101). Kore hala dünyadaki en homojen toplumlardan biridir ve Kore hakkındaki çalışmalar için yerelleşme ve uluslararasılaşma perspektifine aynı anda bakmak gerekmektedir. Bilgi toplumu Konfüçyüs toplumu ile karşılaşmış, Hermit Krallığı Dinamik Kore'ye dönüşerek toplumsal gelişme için benzersiz bir altyapı üst yapı sunmuştur (Jouhki, 2008: 264).

Kore demokratik bir ülke olsa da pratikte kişisel ilişkilere dayalı kayırmacı sistem ile toplum kontrol edilmektedir. Kore'nin uzun bir otoriter yönetim geçmişi bulunmaktadır ve bu otoriter yönetimin izleri hala görülmektedir. Bu nedenle Kore'nin medya sistemi hem otoriter hem demokratik özelliklere sahiptir. Hem politik güçler hem ticari güçler tarafından medyanın araçsallaştırılması eğilimi, eleştirel gazeteciliğe karşı resmi baskı ve kamusal bilgilere erişmedeki sınırlama gibi otoriter kültüre ait bazı kalıntılar Kore'de devam etmektedir (Sa, 2009: 4). Kore'de basın zaman zaman direniş gösterse de medya politik güçle yakın bir ilişkide olmuş, politikacıların çıkarlarına hizmet etmiş ve var olan yönetimin yapısını güçlendirmeye yardımcı olmuştur. Kore'de bölgeselciliğe dayalı kayırmacı sistem bulunmaktadır. Devlet ve basın arasındaki ilişki patron ve müşteri ilişkisine benzemektedir. Devlet ve basın ilişkisi, devletin siyasi görüntüsü liberal Batı ülke sistemlerinin görüntüsünü alsa da, içerde güçlü bir kayırmacı sistem bulunmaktadır ve Batı rasyonalizminden uzaktır. Bu sistemin temelleri uzun süren otoriter yönetime dayanmaktadır. Ana akım medyadaki hakim ideoloji hala Soğuk Savaş döneminden gelen muhafazakar ideolojidir (Park vd., 2005: 102). Kore'de siyasi güç ile medyanın iç içe geçen bu uzun ilişki, mevcut statükonun devam etmesine katkıda bulunmuştur. 1990'lardan itibaren politik ve kültürel ortamın hızla değişmesi ile birlikte ulusal hükümet militarist ve otoriter yönetimden gücü devralarak medyada çeşitliliğe yer vermeye başlamıştır.

Devlet, kamusal ve tecimsel olmak üzere ikili bir yayın anlayışı geliştirmiştir. Her bir kamu yayıncısının gelir yapısı farklıdır. KBS abonelik ücretleri ve reklam gelirleri ile finanse edilmektedir. EBS kısmen abonelik ücretleri, kısmen Yayıncılık geliştirme fonu ve kısman de reklama bağımlıdır. MBC'nin ise gelirleri çoğunlukla reklamlardan gelmektedir. Reklama olan bağımlılığına rağmen MBC kamu hizmeti yayıncısı olarak düşünülmektedir çünkü bu kurumun %70'lik hissesi tamamen ulusal hükümet tarafından sağlanan fonlardan işletilen Yayın Kültür Vakfı'na aittir. Kazuma, KBS'nin yıllara göre gelir kaynağını incelediği çalışmasında 1980'lerde tamamen abonelik ücretlerine dayanan gelirlere 1981'den sonra reklam gelirlerin eklendiğini belirtmiştir. Bu tarihten itibaren yıllara göre gelir dağılımına bakıldığında abonelik ücretinden reklam gelirlerine doğru bir artış gözlemlenmiştir. KBS'nin en yüksek karar organı olan Yönetim Kurulu Kore Yayıncılık Komisyonu tarafından

aday gösterilen ve Kore Başkanı tarafından atanan 11 kişiden oluşmaktadır. KBS bütçesi KBS Başkanı tarafından oluşturulur ve yönetim kurulunca oylanır. KBS'nin bütçesine meclisin danışmasına ve onaylamasına gerek yoktur (Kazuma, 2005: 91). Kamu yayıncılığı alanında hükümet belirleyici bir rol oynamaktadır.

Yeni iletişim teknolojilerinin olanak sağladığı vatandaş gazeteciliği uygulamaları ile siyasi ve ekonomik gücün kontrol alanı dışına çıkılabilmektedir. "OhmyNews" internet gazeteciliği vatandaşlar tarafından çıkarılan, otoriter gelenekten sapan haber medyasına iyi bir örnek olarak verilebilir. Muhafazakâr politikalardan rahatsız olan genç yetişkinler arasında popüler olan bu site muhafazakâr görüşü eleştiren fikirlere yer vermektedir (Jouhki, 2008: 256). Koreli gazetecilerin bir kısmı internetin tekelci geleneksel medyanın bilgi tekelini ortadan kaldırdığına, özgür bir kamusal alan sunduğuna, bekçi köpeği rolü gereği hükümetin politika ve eylemlerini kamu adına denetleme fırsatı yarattığına inanmaktadır. Diğer kısmı ise Kore'de internet medyasının muhafazakâr ve ilerici güç arasındaki ilişkiyi dengelemek için küçük bir umut sunmasına rağmen, ana akım medyada kurumsallaşmış olan internet medyasının giderek hükümet denetimine tabii tutulduğunu ileri sürmüştür (Gong ve Rawnsley, 2017: 15). Özellikle 2008'den itibaren Lee hükümetinden sonra internetin yoğun bir şekilde vergi denetimine tabi tutularak kontrol altına alındığı görülmüştür. Ağustos 2008'e gelindiğinde 24 internet aktivisti yasalar tarafından cezalandırılmıştır, tutuklanmış ve serbest bırakılmıştır. Lee hükümetinden sonra basın odaları uygulamasına geri dönülmüş, yayıncılar kayıt altına alınmış, medya endüstrisinde reformlar ve çapraz medya sahiplenmesine izin veren uygulamalar başlamış, hükümeti eleştiren internet aktivistlerini sınırlandıracak kanunlar yürürlüğe koyulmuş ve kamu hizmeti yayıncılığının özelleştirilmesine yönelinmiştir (Sa, 2009: 17).

Freedom House'un 2016 internet raporuna göre de internet kısmen özgür bulunmuştur. Muhafazakar Parti'nin 2008'den bu yana iktidara gelmesinden sonra geleneksel ve yeni medyada basın özgürlüğü kısıtlanmaya başlamıştır. Kore İletişim Standartları Komisyonu'nun talebi üzerine internet içeriğine sansür yapılmaktadır. 2008'de 4,731 internet sayfası kapatılmış 6,442 içerik silinmiştir. 2015'te ise 111,008

sayfa kapatılmış/engellenmiş ve 27,650 içerik silinmiştir (Freedom House, 2016 b: 741). Sansür sayısının gittikçe arttığı tespit edilmektedir.

#### 4.5.2.3.4 Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik

Kore Anayasası'nın 21. maddesine göre herkes konuşma ve ifade etme, bilgi toplama, toplanma ve dernek kurma özgürlüğüne sahiptir. Anayasal güvence altına alınan basın ve ifade özgürlüğünün üstünde sansür ve ruhsat verme gibi etkinlikler yasaklanmıştır (Firnhammer, 2014, 54). Gazetecilere lisans verilmesi veya basının sınırlandırılması gibi uygulamalar bulunmamaktadır. Resmi sansür uygulamasının olmaması, Kore'de basının bağımsız bir iletişim aracı olduğu anlamına gelmemektedir. Gazeteciler, dokunulmaz saydıkları konu ve bölgelerle (Mavi Saray, Savunma Bakanlığı, İstihbarat servisi gibi) ilgili haberlerde oto sansüre başvurarak araştırmacı olmayan (durağan) bir gazetecilik örneği göstermektedir (Lee, 2003: 848). Medya özgürlüğünü doğrudan ve dolaylı etkileyen filtrelerden biri olan anti komünizm, Güney Kore medyasını etkilemektedir. 1948 yılında kabul edilen Ulusal Güvenlik Yasası çerçevesinde Kuzey Kore'nin komünist yönetimi ile savaşabilmek için bu yasa kabul edilmiştir. Komünist ve Kuzey Kore ile ilgili fikirlere hükümetin sınırlama getirilmesine bu kanun çerçevesinde izin verilmektedir (Firnhammer, 2014, 59). Hükümet, Kuzey Kore ile ilgili bilgi ve haberleri hala kontrol altında tutmaktadır. Hükümet Sansür Kurulu politik değil sadece şiddet ve pornografik içeriklerle ilgili denetleme yapmaktadır.

Basın kanunları, basın özgürlüğü ve medyayla ilgili tüm yasal düzenlemeler Kore Anayasasına dayandırılmaktadır. Basın özgürlüğünü sınırlandıran maddeler de aynı anayasanın diğer maddelerinde yer almaktadır. Basın yayın faaliyetlerinin toplumsal ahlaka, kamu yararına, kişilik haklarına ve onuruna da karşı olamayacağını bildirir. Basın Etik Kodu ilk defa 1957 yılında ülkenin önde gelen basın kuruluşları (Kore Basın Derneği, Kore Haber Editörleri Birliği ve Kore Gazeteciler Derneği) tarafından kabul edilmiştir. 1996 yılında revize edilerek genişletilen bu kodlar Kore basınının 2001 yıllığında 13 sayfa olarak detaylandırılmıştır. Basın Etiği Kodları Uygulama İlkeleri altında 1961'den itibaren etik komisyonu denetimi öz kontrol şeklinde yapmaktadır. Bu etik komisyon gönüllü olduğu için yeterli finansal ve yaptırım gücü bulunmamaktadır. Etik komisyonun yasal ve resmi olmayışı bir

yandan onu hükümet müdahalesinden bağımsız kılmış diğer yandan ise güçsüz bırakmıştır. Etik komisyonundaki hakem heyeti üyelerinin istihdamı iktidar rejimi etkisine tabiidir. Yine de 1999 yılı boyunca basına karşı 230 şikâyetle ilgilenmiştir (Lee, 2003: 846).

Basın Etik Komisyonu, okuyucu şikâyet etmeden de kendi kendine düzeli olarak haber makalelerini etik ilkeler doğrultusunda denetlemekte, ihlalleri belirlemekte ve ilgili gazeteye bildirmektedir. Her Güney Koreli gazete şirketinin kamudan gelen şikâyetleri değerlendiren öz düzenleme organları, etik kodları ve editoryal yönergeleri bulunmaktadır. Baş editörler, okuyucu komisyonlarının bir üyesi olmalı ve doğrudan kamudan gelen şikâyetleri gazetecilere aktarmalıdır. Ombudsmanlık sistemi de Kore'nin büyük haber medyasında kabul görmüştür. Gazetelerin içinde ombudsmanlık sistemi yoksa da, buna benzer kendini denetleyen bir sistem kurmuştur. Televizyon kanallarında ombudsmanlık zorunlu değildir ancak lisansı olumlu etkileyen ve yeniden alımını kolaylaştıran bir uygulamadır (FES, 2013: 64).

Yayıncılık ve telekomünikasyon faaliyetlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesi için iki bağımsız birim kurulmuştur. Kore İletişim Komisyonu (KCC), 2008 yılında yayıncılığın bağımsızlığını ve özgürlüğünü korumak gibi kamusal bir sorumluluğu yerine getirmek için kurulmuş, medyayı düzenleyen bir kurumdur. Beş kişiden oluşan bu komisyonun Başkanı ve bir üyesini Kore başbakanı, diğer üç üyesini ise Ulusal meclis atamaktadır. Bu yüzden de bu kurum güvenilirliğini sağlamak için çaba sarf etmektedir. Kurumun ilk başkanı Choi See-joong, önceki Başbakan Lee Myung-bak'ın yakın yardımcısı olmuş ve sonrasında adı birçok rüşvet skandalına karışmıştır. Kore İletişim Standartları Komisyonu (KCSC), yayın içeriğinin kamuya açık ve doğru olmasını garanti altına almak, internet kültürünü geliştirmek ve güvenli bir internet ortamı yaratmak için 2008 yılında kurulmuştur. Kore başkanının doğrudan kontrolü altında olan KCC'nin aksine, KCSC bağımsız özerk bir kuruluş olarak sunulmuştur. Ancak KCSC'de ne finansal olarak ne de faaliyetlerinde özerk davranabilecek kadar bağımsız değildir (Firnhammer, 2014: 55). Dokuz kişiden oluşan bu komisyonun üç üyesi Başbakan tarafından, diğer üçü Ulusal Meclis üyeleri tarafından önerilmektedir. BM temsilcisi bu örgütü yarı devlet

yarı özel kuruluş olarak nitelendirilmektedir. Komisyonun altı üyesi yönetici partinin diğer üç üyesi ise karşı tarafın üyeleri arasından seçilmektedir (FES, 2013: 47).

Gazetecilik mesleğinin profesyonelleşmesine ve algısına yönelik 355 gazeteci ile araştırma yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre gazetecilerin %48'i haber seçiminde tamamen özgür olduklarını belirtmişlerdir. Gazetecilerin büyük çoğunluğu kültürel çeşitliliği ve uzlaşmayı yükseltmek, politik gündemi ayarlamak, insanların politik karar almasında ihtiyaç duyduğu bilgileri iletmek, insanların görüşlerini iletmek ve politik aktivitelere katılımını teşvik etmek toplumsal değişimi savunmak gibi görevleri önemli bulmaktadır. Hükümet politikasını desteklemek ve pozitif bir lider imajı oluşturmayı çok önemli bulmamışlardır. Gazetecilerin %87'si durum ve içerikten bağımsız olarak her zaman profesyonel etik kodlara uyduklarını belirtmişlerdir. Yine de çoğu gazeteci gizli mikrofon ve kamera kullanmanın, içeriden bilgi toplamak için bir birilerini kuruluşta istihdam etmek, gizli bilgiler için para ödemek gibi yöntemleri kabul edilebilir olarak düşünmüşlerdir (Lee, 2016: 2).

Haber üretimi birçok faktörden etkilenmektedir. Gazetecilerin çoğu bilgiye erişim, haber toplama kaynakları, kişisel inanç ve değer yapıları, editoryal denetim gibi yollarla kendilerini sınırlandırmaktadır. Beş gazeteciden üçü haberlerinin zaman kısıtlaması, izleyici dönüşleri ve gazetecilik etik kodlarından etkilendiğini belirtmişlerdir. Çalışma koşullarının bozulduğu, saatlerinin arttığı, çalışma saatlerinin fazlalığından dolayı haber araştırma süresinin kısaldığını, gazetecilere yönelik kamusal güvenin azalması sorunları iletişmiştir. Güney Koreli gazeteciler, sivil ve politik haber kaynaklarından daha az etkilenmektedir. Hükümet görevlisi, politikacı, baskı grubu, sansür, polis, ordu, halkla ilişkiler sermayedarlar gibi daha az etkilenmiştir. Kar baskısı, reklamcılık, izleyicilerin haber üretimine katılımı, geribildirimleri gibi pazar ve izleyiciler ile ilgili etkiler artmaya başlamıştır. Etik standartların etkisi yıllar içinde azalmıştır. Genel olarak içsel faktörlerin dışsal faktörlerden daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Arkadaşlarından, çevresinde de az da olsa etkilendikleri görülmektedir (Lee, 2016: 4-5).

Medya alanında meslek örgütleri ve sendikalar iyi şekilde örgütlenmiştir. Ancak bu sendikaların çalışanları ne kadar temsil ettiği konusunda şüpheler de dile

getirilmiştir (FES, 2013: 79). 2000 yılında Kwanhun Club tarafından derlenen Kore basın raporunda, editoryal bağımsızlık hakkı talep edilmiş ve bu talep basın sendikaları ve sivil toplum örgütleri tarafından da savunulmuştur. Editoryal bağımsızlığın iç mekanizma tarafından kabul edilmesi, gazetecilerin karalarını ve haberlerini yönetimin baskısı olmadan yapılması talep edilmiştir. Basın sendikaları medya şirketlerinin yönetiminde etki etmeye başlamıştır. 38, 500 medya çalışanının 17 bini bir sendikaya üyedir ve genellikle büyük medya şirketleri çalışanları sendikalıdır. 38 milyon çalışanın 15 bini yazılı basında, 15 bini elektronik medyada 640 kişi de basın ajansında çalışmaktadır. Özellikle televizyon şirketlerinde çalışanların sendikaları güçlüdür ve yönetimle ilişkilerinde sert ve acımasız olmaktadır. Sendikalar medyanın karını arttırma konusunda yönetim ile birlikte hareket etmekte ama diğer yandan editoryal bağımsızlıkları için basın odasının imtiyazlarını arttırmaya çalışmaktadır (Lee, 2003: 844).

#### 4.5.2.3.5 Güney Kore Medyasının Ekonomi Politiği

Kore medyası genelde politik güç tarafından kontrol edilse de hızlı sanayileşme ve ekonomik büyüme sermayenin büyümesine ve medya üstünde etki kazanmasına neden olmuştur. Bazı büyük işletmeler medya kuruluşlarına sahiptir ve medyayı kontrol etmektedir. Diğerleri de reklam gelirleri aracılığıyla medya üstünde kontrol kazanmıştır. 1980'lerden sonra hızla gelişen reklam gelirleri, medyanın toplam gelirinin %70'inden fazlasını karşıladığı için önemli bir baskı aracı olmuştur. Devletin gücü azalırken, monopolcü işletmelerin gücü artmıştır (Park vd., 2005: 102). Askeri rejimin politik baskısı azalırken, medya mülkiyetinin sahipliği ve finansal destek sağlayan kurumlar baskı gücünü arttırmıştır. Bu da medyada çoğulculuğa ve konuşma özgürlüğüne tehdit olarak kabul edilmektedir (Gong ve Rawnsley, 2017: 14). Özellikle muhafazakâr medyanın pazarda kapladığı geniş rol medya çeşitliliğini olumsuz etkilemektedir.

Demokratik toplumu engelleyen Kore medyasındaki en büyük zorluklardan biri medyanın oligopolistik yapısının devam etmesidir. Yayıncılık sektöründe KBS ve MBC pazarın %80'nini oluştururken üç muhafazakâr gazete (Chosun Ilbo, JoongAng Ilbo and Dong-A Ilbo) günlük gazete dolaşımının %74'ünü elinde tutmaktadır. Yeni teknolojinin gelişimi ile birlikte üç gazete arasındaki reklam geliri

ve gazete satışından pay almak için yürütülen saldırgan rekabet gazete endüstrisinde abone ve okuyucu kaybına neden olmuştur (Gong ve Rawnsley, 2017: 4). Seul'daki ulusal gazeteler, ülkedeki tüm ulusal gazete piyasasına hâkimdir. Ulusal gazete pazarında toplam beş adet gazete dolaşmaktadır. Oligopolistik yapı pazara yeni girecek olanların işini zorlaştırdığından medyada çeşitlilik sınırlandırılmıştır (Park vd., 2005: 104). Diğer ülkelerle kıyaslandığında hükümetin, yeteri kadar medyada yoğunlaşma ve monopolleşme eğilimini dikkat almadıkları tespit edilmiştir (FES, 2013: 35).

Son zamanlarda Kore, medya üstündeki kısıtlamaları hafifletmeye başlamıştır. Kamusal ve tecimsel sahipliğe göre şekillenen medya, devlet kadar pazar tarafından da finanse edilmektedir. Siyasal aktörlerin medya üstündeki kontrolü orta düzeyde kabul edilebilir. Japonya ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin aksine Kore'de medya ve büyük holdingler arasında daha güçlü ilişki bulunmaktadır. Kore'de gazeteler ticari aktivitelere daha fazla yönlenirken, dört büyük televizyon ağından üçü kamu yayıncılığı şeklinde hizmet vermektedir (Firnhammer, 2014: 116).

Basın gelirlerinin %80'nini reklamlardan %20'sini ise abonelik ücretlerinden karşılamaktadır. Reklama yüksek bağımlılık oranı reklam verenlerin ve sponsorların haber içeriğine etki etmedeki potansiyel gücünü ortaya koymaktadır. Medya sahipleri reklam verenlere yönelik haber içeriklerine daha dikkatle yaklaşmaktadır. Kore Basın Vakfi'nın 1999'daki ulusal basın pazarı araştırması da bu tehdidi ortaya çıkarmıştır. Medya çalışanlarının çoğu, reklamcılar ile medya sahiplerinin içerideki baskısını basın özgürlüğüne yönelik en büyük tehdit kaynağı olarak göstermişlerdir. (Lee, 2003: 844). Yapılan araştırmalarda son yıllarda ekonomik baskının politik baskıdan daha problemli bir hal aldığını, Kore medyasının artan bir finansal tehditle karşı karşıya kaldığını ortaya koymuştur. Özellikle de bölgesel ve yerel medyanın bu reklam ve finansal baskılardan daha çok etkilendiği tespit edilmiştir (FES, 2013: 83).

Kore de tıpkı Çin ve Japonya gibi kendi kendine yeten bir BİT'e ve altyapısına sahiptir. BİT altyapısının geliştirilmesinde hükümet kontrol kulesi görevi yaparak özel girişim yatırımları yönlendirmiş, teşvik etmiş ve düzenlemiştir (UDHB, t.y., 26). Güney Kore dünyada en hızlı internete sahip olan ülkedir, Japonya, ABD

ve İngiltere onu takip etmektedir. Ortalama internet hızı dünyada %6 iken Kore'nin hızı %26'dır. Bilgi teknolojisi endüstrisi ezici üstünlükle donanıma dayanmaktadır. Yazılıma odaklanan küresel trende ayak uydurmakta başarısız kalan Güney Kore, yazılım alanında ABD ve Japonya'nın oldukça gerisinde yer almaktadır. Samsung Elektronik Güney Kore'nin donanım sektörünün toplam %50'sinden fazlasına sahiptir ve bu alanda yoğunlaşma görülmektedir. Enformasyon ve Bilgi Teknolojisi Geliştirme Enstitüsü raporuna göre 2016 yılında yerel bilgi teknolojisi firmalarının %15'ini yazılım firmaları karşılamaktadır (The Korea Herald, 13 Mart 2017). Arlık 2015 verilerine göre ülke genelinde bulunan 94 servis sağlayıcı ile telekomünikasyon sektörü rekabete açık ve nispeten çeşitlidir. Yine de bu alana Kore Telekom (%41,5), SK Telekom (% 25) ve LG Telekom (% 17) olmak üzere üç büyük şirket hakimdir. Bu üç şirketin herbiri halka açık olsa da, ülkenin monopol yapı sergileyen büyük holdinglerin birer parçasıdır. Bu holdingler, çoğunlukla evlilik yoluyla siyasi elitlerle bağlantılı olan büyük aile şirketleridir (Freedom House, 2016b: 739 ).

#### 4.5.2.3.6 Ara Değerlendirme

Güney Kore medyası, Japonya'nın işgali (1910-1945 yılları arası), ülkenin kuzey ve güney olarak ikiye bölünmesi ve iki ülke arasındaki savaş (1948-1953 yılları arası), askeri darbeler ve otoriter liderlerin yönetimi altında (1962-1988 yılları arası) 1980'lerin sonuna kadar baskı ve kontrol altında tutulmuştur. Baskıcı ve sansürcü yönetim medyanın gelişimini uzunca bir süre geciktirmiştir. Bu dönemlerde nispeten basın özgürlüğü başlamış, liberal politikalar getirilmiş ve basın üstündeki sınırlandırmalar kaldırılmıştır. Ancak yine de devletin medyayı kendi politikaları doğrultusunda kullanması, sansür uygulaması, gazete kapatma ve birleştirmeler, haber yönergeleri gibi uygulamarla içeriğe müdahale edilmesi, gazetecilerin maddi olarak desteklenmesi, ödüllendirilmesi gibi yöntemlerle medya araçsallaştırılmıştır. Basın ve hükümet arasında yüksek derecede politik paralellik bulunmuştur. 1988'den itibaren basında görülen deregülasyon, ticarileştirme politikaları, yeniden düzenleme ilkeleri ile başlayan basın özgürlüğü ile devlet gücünü yeni aktörler ile paylaşmaya başlamıştır. Medya endüstrisinin değişmesinde ve serbestleştirilmesinde GATT etkili olmuştur.

Medyanın kontrolü ve denetiminde siyasal aktörler yerini, reklamverenlere ve sermayedarlara bırakmıştır. Medyanın gelirlerinin %70'nin reklamlardan sağlandığı günümüzde, basın özgürlüğü üstünde en büyük tehlikenin reklamcıların olduğu savunulmaktadır. Medya mülkiyetinde yüksek derecede yoğunlaşma görülmektedir. Televizyon izleyicilerinin %80'i kamu yayıncılarını; %70'i ise üç muhafazakar gazeteyi takip etmektedir. Kamu hizmet yayıncılığı "hükümet modeli"ne uygun bir yapı sergilemektedir. Ülkede var olan üç büyük kamu hizmet kanalının yönetim kurulu üyeleri Başbakan ve Ulusal Meclis tarafından belirlenmektedir. Yine yayıncılığı denetleyen birimler de hükümet tarafından oluşturulan "bağımsız idari otoritelere" bırakılmıştır; ancak diğer bağımsız idari otoriteler gibi bu birimler de Başbakan, Ulusal meclis ve muhalif partinin belirlediği üyeler tarafından seçilmektedir. Basın ahlak ilkeleri, basın birlikleri, ombudsmanlık uygulamaları gibi öz denetleme mekanizmaları vardır; ancak finansal kaynakların yetersizliğinden dolayı yeterli derecede etkin olamadığı ileri sürülmektedir. Diğer ülkelerden farklı olarak tıpkı Birleşik Krallık'ta olduğu gibi gazetecilerin sendikalaşma oranının yüksekliği göze çarpmaktadır. Ülkedeki medya çalışanlarının yarısı bir sendikaya üyedir.

Medya pazarı daha geç gelişmiş olmasına rağmen, dijitalleşme açısından dünyanın en üst sıralarında gelen ülkelerden biridir. Dünyanın interneti en hızlı kullanan, çevrimiçileşen ve e-devlet politikalarını tamamlayan ülkesidir. Güney Kore bilgi iletişim teknolojileri alanında kendine yeten, teknolojisini dışarıya ihraç eden bilgi toplumudur. 1980'lerden itibaren bilgi toplumunun alt yapısını geliştirmek için hükümet etkin planlama ve düzenlemelerle, rekabetçi ve gelişen bir pazar yaratmıştır. Küresel aktör ve anlaşmalarla başlaya serbestleşme, dışarıya açılma ve ağ toplumu oluşturma politikalarında Kore benimsediği stratejik model ile pazarın düzenlenmesinde etkin rol oynamıştır.

### 4.5.3 Amerika Birleşik Devletleri Kitle İletişim Sistem ve Politikalarının Tarihsel Gelişimi

Dünyanın süper gücü olarak kabul edilen ABD, aslında çok da uzun olmayan bir tarihsel geçmişe sahiptir. Amerika kıtasının keşfedilmesinden sonra uzunca bir süre İngiliz, Portekiz ve İspanyolların kolonisi haline gelen bu kıtanın kuzeyi,

sömürgeci güçlerin yerleştirdikleri insanların biraraya gelerek, bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle dünyanın merkezine dönüşmüştür. Bu kısım altında, ABD'nin siyasi, ekonomik ve sosyo kültürel yapısı ve tarihsel gelişimi hakkında bilgi verildikten sonra, kuruluşundan günümüze kitle iletişim araçlarının tarihsel gelişimi, kitle iletişim alanında devletin düzenlemeleri, tecimsel ve kamusal yayıncılık türü, medya mülkiyetinin yoğunlaşması hakkında bilgi verilmektedir. Hallin ve Mancini'ye göre ABD, liberal model ülkeleri içerisinde yer almaktadır. Ticari basının erken gelişimi, yayıncılık alanında tecimsel girişimlerin ve pazarın güçlü hakimiyeti, basın özgürlüğü ve profesyonelleşme düzeyinin yüksekliği, politik paralellik düzeyinin düşüklüğü ve devletin geri planda durması gibi özellikler sergilemektedir. Güncel veriler ve yeni değişkenlerle ABD'nin liberal kitle iletişim sistemi modeli yeniden ele alınmaktadır.

#### 4.5.3.1 Siyasi, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapının Gelişimi

Amerika kıtası keşfedilmeden ve sömürgeleştirilmeden çok daha önce burada yaşayan yerliler (Kızılderililer) bulunmaktaydı. Kuzey Amerika'nın ilk yerlileri avcılık ve toprakla uğraşmışlar; klan ve kabile şeklinde örgütlenmişler ve doğaya bağlı bir hayat sürmüşlerdir (Tocqueville, 2016:51). Ancak Kristof Kolomb'un 1492'de Amerika'yı keşfinden sonra Yeni dünya, denizlerde güçlü olan Avrupalı devletlerin sömürgesi haline gelmiştir. Her bir devlet kendi gücü doğrultusunda Kuzey ve Güney Amerika'da sömürgeler kurmuştur. Orta ve Güney Amerika İspanyol'ların; Brezilya Portekiz'in; bugünkü Kanada Fransa'nın ve Kuzey Amerika kıtasının Atlantik kıyıları ise İngilizlerin sömürgesine dönüşmüştür (Armaoğlu,1991: 62). 16. yüzyıldan sonra Avrupa'daki siyasi ve ekonomik baskılardan kaçarak Amerika'ya göç eden Avrupalılar, zamanla Amerika'nın asıl yerlisi olan Kızılderilileri etkisiz hale getiren ve sonarsında Birleşik Amerika'yı kuracak olan kişiler olmuştur (Tanilli, 2010: 151). Tocqueville de (2016:56) burada kurulan sömürge yönetimlerinin ilk sakinleri genellikle sefaleti ve uygunsuz davranışları nedeniyle doğdukları toprakların dışına itilen, eğitimsiz ve kaynaktan yoksun veya açgözlü ve girişimci kişilerden oluştuğunu tespit etmiştir.

16. yüzyılın sonlarına doğru Kuzey Amerika'nın neredeyse tüm kıyı boyu İngiliz mülkü olmuştur. ABD'nin bugünkü toplumsal teorisini biçimlendiren iki veya üç temel fikrin birbiriyle birleştiği yer Kuzey İngiliz sömürgeleri olarak bilinen New England eyaletleri olmuştur. 13 parça halinde koloni yönetimi kurulan bu bölge daha sonra ABD'nin İngiltere'ye karşı ayaklanmasında ve sonra yeni devletin kurulmasında rol oynamıştır (Tocqueville, 2016: 61). Kolonilerin bazıları ticaret şirketi biçiminde bazıları bir bağış belgesi ile kalanları ise İngiltere kralı ve görevlileri tarafından serbestçe yönetilen koloniler olmuştur. Kolonilere gelip yerleşen insanların kökenleri, kültürleri, yaşam biçimleri, düşünce ve inançları farklılık göstermiştir (Göze, 2011: 500). Bu farklılıklarla birlikte hemen tüm kolonilerde Avrupalı yeni sömürgeler gelişmiş bir demokrasi olmasa da en azından bir demokrasi tohumunu bütünüyle içermiştir. İngiliz sömürgelerinin çoğunda kendi aralarında ve doğdukları çağda bir aile havası vardı ve tüm aileler burjuva ve demokratik özgürlüğü savunmuştur. En başından itibaren Avrupa'daki diğer feodal örgütlenmeden farklı olarak toprak aristokrasisini mutlak olarak reddetmiştir. Arazi tek bir toprak sahibinin işleyebileceği küçük alanlara bölünmüştür Her koloninin başında bir Vali ve bu Valiye çeşitli konularda yardımcı olmak için halk tarafından seçilmiş temsilcilerden oluşan bir "temsil organı" vardı (Tocqueville, 2016:57 ). Vali kimi zaman İngiltere Kralı tarafından atanmış kimi zaman ise doğrudan koloni topraklarının sahibi tarafından seçilmiştir. Kolonilerde oylanan, onaylanan yayınlanan ve yürürlüğe giren her yasanın İngiliz Kraliyet Konseyi'nin onayına sunulması gerekmiştir. İngiltere ile Amerika arasındaki uzak mesafe, İngiltere'nin bu kolonilerde etkin denetim kurmasını engellemiştir (Göze, 2011: 503).

Avrupalı uluslarda siyasal varoluş toplumun üst kesimlerinde başlamış ve yavaş yavaş zaman içinde toplumun alt kesimlerine ulaşmıştır; ancak Amerika'da ise tam tersi gerçekleşmiştir. ABD'de kentler idari bölgelerden, idari bölgeler eyaletlerden, eyaletler de Birleşik Devletlerden önce örgütlenmiştir. 1650'lerden itibaren New England'da kentler tamamıyla ve kesin bir şekilde kurulmuş ve daha sonra bu yapılanma Amerikan özgürlüğünün ilkesini ve yaşam biçimini oluşturmuştur. Kent, her çeşit yüksek görevlisini kendisi atamakta, vergisini kendisi belirlemekte, toplamakta ve dağıtmaktadır. Sömürgeler anayurdun monarşisini kabul etmekle birlikte kendi kent yaşamlarında çoktan cumhuriyeti kabul etmiştir

(Tocqueville, 2016:63-64). Ancak "halk egemenliği" ilkesinin tam olarak herkes tarafından benimsenmesi ve kentlerden çıkarak Hükümeti ele geçirmesi Amerikan Devrimi ile gerçekleşmiştir (Tocqueville, 2016: 79).

Amerika'nın bağımsızlık savaşını başlatan şey İngiltere'nin bozulan ekonomisini düzeltmek için Amerika'daki kolonilerinden yeni vergiler istemesi olmuştur. Koloniler halkının vergi meselesinden çıkan silahlı çatışmaları daha sonra 13 koloninin bir araya gelerek İngiltere'ye karşı verdikleri bağımsızlık mücadelesine dönüşmüştür.4 Temmuz 1776 yılında yayınladıkları "Bağımsızlık Bildirgesi" ile resmen Amerika Birleşik Devletleri adı ile bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. 1783 yılına kadar devam eden bu savaşlarda İngiltere yenilerek resmen ABD'nin bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır (Armaoğlu, 1991: 62-64). Amerika'nın diğer yerlerinde sömürgecilik faaliyetleri devam etmiş ve Avrupa'ya müdahale için yeniden fırsat yaratma durumu ortaya çıkmıştır. İspanya ile Latin Amerika sömürgeleri arasında çıkan çatışmalarda diğer Avrupa devletlerinin bağımsızlık hareketlerini bastırmak için İspanya'ya yardımcı olma istek ve çabaları ABD bütünlüğü için bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu tarihten itibaren 2 Aralık 1823'te kabul edilen "Monroe Doktrini" ile Amerikalı yöneticiler hem kendilerini Avrupa'dan uzak tutarak Avrupa işlerine karışmama kararı almışlar hem de buna karşılık Avrupa'nın kendilerinden uzak durmasını sağlamışlardır. Bu izolasyon politikası ile bir yandan ülke bütünlüğü korunmuş diğer yandan ise 2. Dünya Savaşı'na kadar ABD, Latin Amerika ülkeleri üzerinde ekonomik ve siyasi nüfuza sahip olmuştur (Armaoğlu, 1991:73). Avrupa tehdidinden kurtulan ABD bu sefer kendi içinde bir iç savaşla büyük kayıp yaşamıştır.

Kuzey ve Güney eyaletleri arasında 12 Nisan 1861 yılında dört sene sürecek olan iç savaş başlamış, savaş Kuzey eyaletlerinin galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Savaşın nedenleri ve sonuçları arasında günümüzde bile çok farklı yorumlar bulunmaktadır. Çoğu bilim adamı bu sorunun kölelik düzeni yüzünden çıkmış olduğunu düşünse de aslında esas çatışma konusu gümrük vergileri ekseninde gelişen kaynak dağılımı sorunu olmuştur. Yani asıl neden ekonomiktir (Arslan, 2011: 65; Göze, 2011:550). Güney eyaletleri yüzyılın ilk yarısı boyunca köleliğe dayalı tarım merkezli ekonomi politikalarını benimserken, Kuzey eyaletleri sanayi merkezli bir

büyüme gerçekleştirmiştir (Arslan, 2011: 72). Kendilerine "baron" adı verilen zenginlerin başında olduğu işletmeler kuruluşundan itibaren ABD'nin ekonomik yapısında temel belirleyici konumda olmuşlardır. Bu işletmeler zamana geliştikçe devletin kurumsal gücünü tehdit eder konuma gelmiştir. Devlet ya da federal sistem bir tür hamilik rolü ile bu yapının oluşması ve sürdürülmesinde katalizör vazifesi görmüştür. Federal devlet düzenli işleyen bir piyasanın önündeki engelleri kaldırmış, girişimciliğin önünü açmış ve göçmenliği teşvik etmiştir. Ekonomik büyüme için gerekli sektörleri önceleyerek gümrük vergileri gibi araçlarla desteklemiş, geniş arazileri özelleştirmiş, dış sermayenin ülkeye gelmesi için gerekli koşulları oluşturmuş, özel sermayenin tek başına giremeyeceği büyük alt yapı yatırımlarında girişimcilik rolü üstlenmiştir (Arslan, 2011:208). Federal yönetim organları yönlendirici, koordine edici işlevleri ile işletmelerin önünü açmış ve ABD ekonomik yapısının temel aktörü olmasını sağlamıştır. ABD ekonomisinin büyüme dinamiğinin altında federal sistemin kuvvetler ayrımını sağlayan, yerinden yönetim ilkesi ile kendi kaderini kendisi tayin eden yapısı içinde yatmıştır.

Birleşik Amerika, dünyanın en yaşlı anayasası ile yönetilmektedir. 1787 yılında kabul edilen Anayasa iktisadi ve sosyal gelişmelere göre yeniden düzenlenip çeşitli değişiklikler yapılarak bugüne kadar yaşamıştır. Anayasanın iki temel ilkesi olan federalizm ve demokrasi tüm toplumu şekillendiren ilkelerdir (Tanilli, 2010: 155). Üç asırdan daha genç ve yeni bir ülke olan ABD, doğduğu andan itibaren halkın rızası ile hayat bulan hükümetlerle yönetilmiştir. Yerel karar alma mekanizmaları ve kendi kendini yöneten yerel birimleri ile benzersiz bir yapı sunmaktadır (Bagdikian, 2016: 3). Elli eyalet ve bir federal bölgeden oluşan ABD, Başkanlık sistemi ile yönetilen federal anayasal bir cumhuriyettir. ABD'nin federal ve federe devletleri arasında büyük benzerlikler ve aynı kurumsal yapı bulunmaktadır. Kural olarak yasama, yürütme ve yargı organları her iki yönetim alanında da ayrı ayrı kurulur. Bütün eyaletlerin parlamentoları, federal parlamento gibi iki meclislidir ve başkanlık sistemini benimsemişlerdir. Federal alanda veto, halk oylaması ve halk girişimi gibi doğrudan demokrasi araçlarına başvurulmadığı halde bazı Batı eyaletlerinde halk girişimi anayasa ve yasa değişikliklerinde kullanılmaktadır. Örneğin Kaliforniya'da emlak vergileri, AIDS, kiraların kontrolü

veya marijuana yetiştirilmesi gibi çeşitli konularda halk girişimi sonucu yeni yasalar kabul edilmiştir (Uygun, 2002: 358).

Federal devletle federe devletler arasındaki yetki sorunu zamanla federal devletin giderek güç kazanması ile sonuçlanmıştır. Dış siyaset sorunları, savaş ve barış konuları, ekonomik gelişmeler devletlerin hayatında daha çok yer tutukça federal hükümet de giderek güçlenmiştir. Federal anayasada devlet gücü Başkan, Kongre ve Mahkemeler arasında bölünmüştür. Yürütmenin başı olan ABD Başkan ve Başkan yardımcısı dört yıl için halk tarafından genel oyla seçilir. Kongre yani ABD'nin parlamentosu "Temsilciler Meclisi" ve "Senato" olmak üzere iki meclisten oluşur. Senatoda her federe devlet iki kişi ile temsil edilir. Temsilciler Meclisi'ne ise her federe devlet nüfus çoğunluğuna göre temsilci gönderir. Temsilciler meclisi üyeleri iki yıl için seçilirken Senato üyeleri altı yıl görevde kalırlar. Senato üyelerinin iki senede bir üçte biri yenilenmek zorundadır (Göze, 2011: 526). Amerika'nın siyasal yaşamı iki partili bir rejime dayanmaktadır. İktidar, aralarında çok da fark bulunmayan ve kapitalist düzenin sürdürülmesi konusunda anlaşan Cumhuriyetçi ve Demokrat Parti arasında verilip alınmaktadır. Amerikan siyasal yaşamının bir diğer önemli özelliği ise kapitalizmin siyaset üstündeki yıkıcı etkisini gösteren "kanun ticareti" olarak da tanımlanan lobicilik faaliyetleridir (Tanilli, 2010: 158). Lobiler, Amerikan siyasal yaşamını partilerden daha çok etkileme gücüne sahiptir. Baskı gruplarının tam sayısı bilinmese de Federal devlet düzeyinde Washington'da faaliyet gösteren baskı gruplarının sayısının 1.600 ile 2.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bu gruplar kamuoyu, parti ve yöneticiler üzerinde oldukça etkili olan baskı grupları yasa tasarıları hazırlamakta, bunların Kongre üyelerince benimsenmesi için çaba göstermekte ve yönetim mekanizması içinde çeşitli girişimlerde bulunmaktadır (Göze, 2011:533).

Amerika, para kazanmak, ticaret yapmak ve iş bulmak amacıyla gelen, ortak bir kültürel tarihi geçmişi olmayan “göçmen toplulukları” nın oluşturduğu bir milletten oluşmaktadır. Püritenlik mezhebini (Protestan mezhep türlerinden biri) benimseyen bu insanlar, özgür bir şekilde Tanrı’ya dua edebilecekleri yer arayışına girmişlerdir (Tocqueville, 2016: 58). Püritenlik inancı sadece bir dini doktrin olarak değil aynı zamanda demokrasi, cumhuriyet, özgürlük ve serbest ticaret ilkelerinin

harmanlandığı bir yaşam felsefesi olarak Amerikan toplumunu şekillendirmiştir. Amerikalılar, zengin olma ve para kazanma hırsı doğrultusunda serbest mübadeleyi en temel ilke olarak benimsemişlerdir. Kuruluşundan günümüze "Amerikanlaştırma" felsefesi, Amerika'nın politikalarını şekillendirmektedir. Bu felsefenin en temel ilkesi "seçilmiş halk" olma inancıdır. ABD'nin 3. Başkanı Jefferson da 37. Başkanı Nixon da Allah'ın Amerika ile birlikte olduğunu, dünyayı yönetmek için Amerikalıları seçtiğini dile getirmişlerdir. Amerika, Washington'dan Clintona'a kadar hep aynı "ilahi inayetin" silahlı kolu olarak hareket etmiştir (Garaudy, 2007: 19). İlahi bir misyonla dünyayı yeni baştan yaratma hakkı ve gücünü kendilerinde görmektedir.

Amerika, "her şeyi bilme", "her şeye gücü yetme" ve "yardımseverlik" vasıfları nedeniyle Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olarak kendisini görmektedir. Ulus ötesi örgütlenmelerin hiçbiri ABD'nin üstünde yer almamaktadır ve bu kurumlar ABD'nin ihtiyaçlarına göre kararlarını vermektedir. İyiliksever ABD'nin dünya üzerindeki nüfuzunu yürütmesi için bir araçtır (Galtung, 2007: 135). Küresel örgütlerin üstünde ABD'nin kendi çıkarları bulunmaktadır (Garaudy, 2007: 119). Amerikanlaştırma projesi bazen yumuşak güçle olmakta bazense fiziki güce dayanarak yapılmaktadır. Güvenlik ve insani müdahale gibi kavramlarla diğer milletlere savaş açmakta, dünya ticaretine ve pazarına sahip olma amacını gütmektedir. Kore Savaşı (1950-1953), Vietnam Savaşı (1955-1975), Panama Savaşı (1989), Körfez Savaşı (1991) ile Afganistan'a Suriye'ye yapılan müdahaleler sistemin ihtiyacını karşılamıştır (Garaudy, 2007: 64).

Kapitalist ekonomik sistemi benimseyen Amerika, 1. Dünya Savaşı'ndan başlayarak dünyanın en büyük ekonomik gücü olarak ortaya çıkmıştır. Başlarda yarışmacı bir nitelik taşıyan Amerikan kapitalizmi daha sonra "tekelci" bir kapitalizme dönüşmüştür. Tekelci nitelik Batı Avrupa'dan çok daha önce başlamıştır. 1929 ekonomik buhrandan sonra federal yönetim tröstlere karşı önlem alsa da iktisadi, siyasi sosyal tüm toplumsal sisteme bugün General Motors, US Steel, General Electric ITT gibi büyük tekelci gruplar yön vermektedir (Tanilli, 2010: 153). Fortune 2017 verilerine göre WalMart, Berkshire Hathaway, Exxon Mobile ilk 10 şirket arasında yer almaktadır. Bunun dışında McKessen, UnitedHealth Group, CVS

Health, General Motors, AT&T, Ford Motor, AmerisourceBergen, amazon.com, General Electric, Cardinal Health, Costco, Walgreens Boots Alliance, Kroger, Chevron, Fannie Mae, J.P. Morgan Chase, Procter & Gamble, Johnson & Johnson, Walt Disney, Coca-Cola, PepsiCo, Visa, Philip Morris International, McDonald's, Starbucks, eBay ilk 500 arasında yer alan ABD'li işletmelerden bazılarıdır (http://fortune.com/global500/).

ABD, dünyanın en büyük ve teknolojik açıdan en ileri ekonomisidir. Ağ toplumuna geçişin yapısal ve örgütsel değişimleri ilk yaşayan toplumdur. Aynı zamanda toplumun üst ve alt kesimleri arasındaki toplumsal eşitsizlik, kutuplaşma, yoksulluk ve sefalette son 20 senede ciddi bir artışın olduğu bir ülkedir. Tarihsel geçmişine bakıldığında ırkçı çizgisi, siyahi düşmanlığı, refah devletine karşı sahip olduğu siyasi gönülsüzlüğü, ideolojisi, hükümetin kural koymasına karşı olması gibi özgül bir toplum özelliği göstermektedir (Castells, 2007: 166). 320 milyonluk nüfusu ve 18,5 trilyon doları aşan GSYİH'si ile dünyanın en önemli pazarlarından biridir. Dünyanın en büyük ithalatçısı, en büyük doğrudan yabancı sermaye kaynağı ile serbest piyasa ekonomisinin en büyük örneği olarak diğer ülkelerin yöneldiği bir hedef pazardır. Hizmet sektörü GSMH'nin yaklaşık %80'ini oluşturmaktadır. Sanayi sektörü ise teknoloji yoğun üretim yapısına sahiptir. ABD sahip olduğu siyaseti ve ekonomik gücü ile dünyada önemli ve belirleyici bir konumdadır (Ekonomi Bakanlığı: ABD).

#### 4.5.3.2 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi

Britanya basınının biçim ve içeriğini taklit eden ABD basınının kökleri sömürge dönemine kadar uzanmaktadır. Amerikan koloni gazetelerinin ve basın özgürlüğünün gelişimi ana karadan kırk yıl ile yüzyıl sonra gerçekleşmiştir. ABD'de basın tarihi neredeyse ülke tarihi ile eş zamanlıdır. 1690 yılında yayınlanan ilk "gazette"nin ikinci sayısına sömürge yönetimi izin vermediğinden, yeni bir gazete için 15 yıl daha beklenmiştir. Kolonilerin ilk süreli gazetesi haftalık "Boston Newsletter" 1704 yılında çıkarılmıştır. Bu dönemde çıkan gazetelerin birçoğu "yetkili kişi tarafından yayımlanmıştır" ibaresini kullanarak koloni hükümetine ulaşmada imtiyaz sahibi olduklarını ve hükümetten basım siparişi aldıklarını

göstermişlerdir. Hükümetten bağımsız çıkan ilk haftalık gazete "New England Courant" ise 1721 yılında James Franklin tarafından çıkarılmıştır (İnceoğlu, 2004: 2). ABD'de de gazeteler, okuma yazma oranının daha yüksek olduğu, ticaretin yapıldığı kentlerin ürünü olmuştur. New York'lu Boston'lu tacir ve armatörler ticaret yapabilmek için habere ve duyuruya ihtiyaç duymuştur. Bu dönemde İngiltere'den gelen baskılara karşı kavgayı yürüten gazeteler olmamıştır. Ancak yine de 1775 yılına gelindiğinde mevcut 37 gazetenin 23'ü "yurtsever" safındadır. Sömürge yönetimine açıktan destek olanların sayısı ise sadece yedidir. Amerikan devriminin hemen sonrasında kabul edilen Anayasada "basın özgürlüğü" kavramı kutsal bir nitelik kazanmıştır (Kaya, 1985: 113). Bağımsızlık Savaşı sonrası gazeteler, politik uçlara bölünerek gelişme kaydetmişlerdir. George Washington'un başkanlığı ile ortaya çıkan parti basını hareketi 1830 ve 1840'lı yıllardaki iç savaşa kadar sürmüştür. Yerel editörler tarafını tuttuğu Belediye başkanı veya Vali'nin sözcülüğünü yapmış, Şehir Meclisi veya Kongre'deki görüşmelerin haberlerini kendi gazetelerinde yayınlayarak haber tekelini elinde tutmuştur. Kongre yasalarını ve kararnamelerini yayınlayan, sayıları 40-80 arasında değişen bu gazeteler Başkanlık idaresine sadık olduklarından onlara Dışişleri Bakanlığı tarafından hoşgörü gösterilmiştir (İnceoğlu, 2004: 5-7).

ABD basını ile Fransız basınını karşılaştırarak inceleyen Tocqueville, o dönemin Amerikan basını hakkında bazı temel farklılıkları tespit etmiştir. İlk fark Fransa'da gazetelerin önemli kısmı siyasal tartışmalara ayrılırken çok sınırlı bir alanın ticari reklama ayrıldığıdır. Amerika'da ise çok sayıda gazetenin dörtte üçü reklamlarla doluyken geri kalan çok küçük bir kısmı siyasal haberlere veya basit anekdotlara ayrılmıştı. Yayıncılar için ruhsata, gazeteler için resmi belgelere ve kayda veya kefalet senedine gerek yoktu. Bir gazetenin çıkarılması basit ve kolay bir iş olduğundan neredeyse gazetesi olmayan kasaba bulunmamaktaydı (Tocqueville, 2016:195-196). Gazete sayısını arttıran en önemli unsur, basının siyasal özgürlüğü ve mutlak bağımsızlığından çok idari kuvvetin olağanüstü biçimde kısımlara ayrılmasından kaynaklanmıştır. Amerika'da yasa; her vilayet, şehir ve kasabada yerel idareyle ilgilenmek için küçük örgütlenmeler kurmuştur. Bu da yurttaşların gündelik olarak her birinin diğerlerine yaptıklarını öğrenmek için bir gazeteye ihtiyaç duymalarına neden olmuştur (Tocqueville, 2016: 551). Gazetelerin kurulması için

sadece belirli sayıda abone bulmak gerekliydi. Tocqueville'nin 19. yüzyılın ilk yarısında tespit ettiği temel farklılık, günümüz Amerikan medyası ile Avrupa medyasını temelde birbirinden ayıran özellik olarak hala devam etmektedir.

Cumhuriyetin ilk iki ve üç kuşağı boyunca gazeteciliğin amacı halka haber vermek kadar halkı ikna etmek olduğundan basın yüksek düzeyde taraf tutma eğiliminde olmuştur. 20. yüzyıla kadar gazeteciliğin tarafsız ve nesnel içeriği kendini göstermemiştir. 19. yüzyılda gazetelerin yavaş yavaş ticarileşmeye başlamasıyla birlikte maliyetler düşmüş, nüfus artmış ve reklamlar başlıca gelir kaynağı haline gelmiştir (McChesney, 2006:66). Bu yıllarda daha geniş kitleye, orta sınıfa yönelik, daha ucuz olan "peni (metelik) gazeteleri" ortaya çıkmıştır. Sokak satıcıları tarafından bir iki sente satılan bu gazeteler parti basının etkisini azaltmaya yaramış ve orta sınıfın zevklerine hitap etmiştir (İnceoğlu, 2004: 8). 20. yüzyıla girildiğinde dünyanın dev bir sanayi ülkesi konumuna gelen ABD'de basın da bu sanayileşme ve gelişmeden payını alarak dev bir sanayi dalı haline gelmiştir. 1895-1900 yılları arasında ekonomik yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi basında da ortaya çıkan büyük gruplar yoğunlaşma ve tekelleşmeye neden olmuştur (Kaya, 1985: 113). Bu dönemde özellikle iki büyük gazete öne çıkmıştır. Bunlardan birincisi Joseph Pulitzer tarafından 1895'te popüler basının tüm yöntemlerini kullanarak kurduğu New York World; ikincisi de aynı yılda kurulan New York Journal'dır. O dönemde federal iktidarın doğası ve toplulukların dengesi bölgesel gazetelerin tercih edilmesine neden olmuştur (Jeanneney, 2009: 111).

1. Dünya Savaşı'nda Avrupa'nın iflası ve çöküşünün ardından ABD, dünyanın birinci gücü haline gelmiştir. Bu dönemde basın en önemli güç halini alır. 1919'da büyük bir geleceğe sahip olacak olan "tabloid gazete" icat edilmiştir. Tabloid gazeteler ile içerik ve sayfa düzeni popüler bir biçim kazanıp, sansasyonel etkiyi hedefler, fiyatları düşüktür ve dağıtımı kolaylaşmıştır. Tabloid gazetelerin önde gelen ismi New York Daily News 1930'lu yıllarda bir buçuk milyon tiraja ulaşmıştır (Barbier ve Lavenir, 2001: 161). 1909 yılında 2.600 olan gazete sayısı gittikçe gerileyerek 1954'te 1820'ye kadar düşmüştür. Tiraj açısından bakıldığında ise 1910'larda 24 milyon olan tiraj 1978'lerde 61 milyona yükselmiştir (Kaya, 1985: 114). Amerika'da günlük gazetelerin tirajı ufak değişikliklerle hep sabit kalmıştır.

Yani tirajın nüfus artışını izlemediği gerçeği göreceli olarak bir gerileme demektir. 1955-1992 arasında bin kişiye düşen gazete sayısı 339'dan 233'e; okuyucu sayısı da 1960-1984 yılları arasında %80'den %67'ye düşmüştür (Jeannenney, 2009: 194). 1948'lerden itibaren televizyon, radyo ve gazetenin yerini almaya çoktan başlamıştır.

ABD'nin geniş coğrafi alana yayılması ve federal yönetim şekli sebebiyle, ülke çapında daha ucuza dolaşımı sağlayacak teknolojik gelişmeler olana kadar, yaygın medya pazarı gelişmemiştir. Gazete pazarı temelde yereldir ve dünyanın birçok yerinde olduğu gibi reklama dayalı yerel basın tekelleşmeye doğru evrilmektedir. ABD'nin en saygın gazetelerinden New York Times 1980'lerde, USA Today ise 1982'de yaygın dolaşıma geçmiştir (Hallin ve Mancini, 2004: 206). ABD'nin en saygın ve en çok okunan gazeteleri arasında USA Today, The Wall Street Journal, The New York Times, Los Angeles Times, Washington Post, Washington Times, The Daily News, New York Post, Newsday, Globe and Mail gibi gazeteler yer almaktadır (Gönenç, 2010: 174). ABD'de basının günümüzdeki görünümüne bakılırsa 2009 yılında 1.387 olan günlük gazete sayısı 2014 yılında 1.331'e düştüğü tespit edilmiştir. Günlük gazete sayısındaki ve tirajlardaki düşme eğilimi, gazete satışından elde edilen karı düşürdüğü gibi aynı zamanda reklam gelirlerini de düşürmüştür (https://www.statista.com/statistics/184682/us-daily-newspapers-by-circulation/ ).

ABD'de radyo yayınları 1919-1920 yıllarında binlerce amatör kişi ve kuruluş tarafından hiçbir kısıtlama olmadan yapılmaya başlanmıştır. General Electric, Westinghouse ve ATT (American Telephone and Telegraph Company) ilk radyo yayını yapan kuruluşlardan bazılarıdır. Sürekli ilk radyo vericisi ile 1920 yılında bir amatörün kurduğu KDKA adlı istasyondan seçim haberleri verilerek yapılmıştır (Tekinalp, 2003: 83; Erdoğan, 1995: 91). 1920'li yılların başında kurulan ilk Amerikan radyo şirketi olan RCA, radyo iletişimlerinin tekelini, ATT ise kablo yoluyla iletişimin tekelini elinde tutmuştur. ATT, şebekenin yönetimi ve masrafların daha büyük sayıda dinleyici üzerinden çıkarılmasını sağlayan program geliştirmeye odaklanırken, RCA ise müzik, haber ve reklamdan oluşan gerçek anlamdaki programları üstlenmiştir. Yayınların düzenli olarak, oldukça geniş bir kitleye seslendiği yıl olarak kabul edilen 1922 yılında ABD'de yayın yapan istasyon sayısı

600'e yükselmiştir. 1927 yılında RCA tarafından kurulan ilk ağ olan NBC (National Broadcasting Company) 1940'a kadar 220 istasyona ulaşarak Amerikan radyo pazarının neredeyse tamamına sahip olmuştur (Barbier ve Lavenir, 2001: 228).

Radyo yayınları istasyon sayısı ve verici güç toplamları bakımından ABD ve Avrupa dünyanın geri kalanına göre önde gitmiştir. Özel girişimin yerleşik olduğu ABD'de istasyon sayısı en yüksektir (Aziz,1981: 25). 1921'de ABD'de 50 bin radyo alıcısı varken bu sayı 1939'da 31 milyona yükselmiştir. Dünya savaşının arifesinde Amerikalıların yaklaşık onda yedisi günlük hayatın içinde düzenli olarak telsiz telgrafı dinlemeye başlamıştır. 1927'ye kadar devlet hiçbir şeye müdahale etmediği için hızlı bir atılım başlamıştır (Jeanneney, 2009: 146). Amerika'da radyo yayınlarının büyük kısmı tecimsel, geri kalanı kamusal ve bağımsız yayınlardan oluşmaktadır. Kamusal radyolar, tecimsel radyoların ancak yüzde 12'sini oluşturmaktadır. Kamusal radyo yayınları 1950 yılında FCC'nin halkın eğitsel ve kültürel gereksinimlerine cevap vermek üzere kamuya 20 kanal ayırmasıyla başlamıştır. 1967 yılında çıkarılan bir yasa ile kurulan CPB (Corporation for Public Broadcasting) kamusal radyo yayıncılığını düzenlemektedir. Daha sonra bu kuruluşun kurduğu özerk NPR (National Public Radio) ile üniversitelere, kolejlere belediyelere yönelik kamusal radyo programları yapılmaya başlanmıştır. ABD'de tecimsel ve kamusal yayınların haricinde ayrıca bağımsız radyo istasyonları da bulunmaktadır. NFCB'nin (National Federation of Community Broadcasters) üyesi olan bu radyolar etnik azınlıklara, kadınlara ve yaşlı kişilere özel program yayınlamaktadır (Tekinalp, 2003: 88-89).

Diğer ülkelere göre televizyon tarihi daha eskilere dayanan ABD'de ilk televizyon yayınları Avrupa'dan 10 sene önce başlamıştır. Televizyon yayınlarının gelişimi iki döneme ayrılmaktadır. Birinci dönem olan kuruluşunda, özel girişime dayanan yayıncılıkta sürekli bir gelişme kaydedilmiştir. İkinci aşama ise kamu mülkiyetinde bir televizyon ağının örgütlendiği 1960'lı yılların sonunda başlamaktadır (Kaya, 1985: 139). ABD'de 1920'li yıllarda deneme yayınları yapan televizyon; 1936 yılında bu deneme yayınlarını sıkılaştırmıştır. Her ne kadar televizyonun deneysel yayınlara RCA 1936 yılında başlamışsa da, resmi nitelikte ilk kez yayın, 1939 yılında New York'ta yapılmakta olan Dünya Fuarından izlenimlerle

verilmiştir. 1941 yılında ise yayımlarda reklâma yer verilmeye başlanmıştır. Bundan ötürü bazı kaynaklar 1941 yılını ABD'de televizyonların asıl yayına başlama tarihi olarak kabul etmiştir (Aziz, 1981: 14). Savaşın bitiminden sonra fabrikaların televizyon yapımına ağırlık vermesi ile 1945 yılından itibaren ABD'de hemen hemen her evde bir televizyon anteni görünmeye başlamış ve kısa bir sürede günlük hayatın vazgeçilmez aracı olmuştur (İçel, 2017: 358). 1945 yılında ülkede sadece yarım düzine televizyon istasyonu ve 10 bin televizyon alcısı varken bu sayı 1961 yılında 35 milyon televizyon alıcısına ulaşmıştır. Finansman yalnızca reklamlardan sağlanmıştır. 1948 yılında televizyona 10 milyon dolardan az harcama yapılırken 1960'larda bu rakam 1,5 milyar doları geçmiştir. 1955'lerden itibaren televizyonun en çok izlendiği saatlerde (prime time) reklam süresi %20'ye ulaşmıştır. Daha o dönemlerden itibaren Amerikan modeli tüm özellikleri ile yerleşmiş ve Batı Avrupa televizyonu ile arasındaki zıtlık kendini göstermiştir. Reklam tarafından finanse edilen ve azami seyirci sayısına ulaşmaya çalışan büyük özel şebekeler şeklinde organize olmuştur (Jeanneney, 2009: 264; Barbier ve Lavenir, 2001: 257). 1954 yılında ilk tecimsel renkli televizyon yayını başlatılmıştır. ABD' nin başlattığı bu yayınlar NTSC (National Television System Committee - Ulusal Televizyon Sistem Komitesi) sistemi olarak adlandırılmıştır (Aziz, 1981: 17).

ABD'nin en büyük üç özel televizyon kanalı General Electric'in NBC'si; Walt Disney Company'nin ABC (American Broadcasting Company)'si ve CBS (Columbia Broadcasting System)'dir. 1980'lerden itibaren kablolu televizyon yayıncılığının başlamasıyla birlikte ABD televizyon yayıncılığını parselleyen bu kanallara, birçok rakip televizyon kanalları da katılmıştır. Bunlar arasında yer alan Murdoch'un sahip olduğu Fox Broadcasting Company en önemli kanallardan biridir. 1980 yılında Ted Turner tarafından kurulan CNN (Cable News Network) haber kanalı da yine bu üç büyük televizyon kanalının tekelini kırmış, küresel anlamda dünyanın en büyük haber kaynaklarından ve üreticilerinden biri haline gelmiştir (Gönenç, 2010: 185). Bertelsman, Viacom, Vivendi ve Gannet gibi isimler medya sektörünün başrol oyuncularındandır. Bu medya şebekelerine bağlı birçok ulusal ve uluslararası kablolu televizyon ve radyo kanalları; yerel televizyon ve radyo kanalları; gazete, dergi kitap; televizyon programı üretim ve dağıtım şirketleri; film stüdyoları; müzik ve prodüksiyon şirketleri online kuruluşlar bulunmaktadır (Kaya, 2009: 153). 1991

yılında toplam 1477 televizyon kanalı vardır; 355 adet bağımsız yayın yapan devlet televizyon kanalı vardır. ABD medyasına, ekonomi politik başlığı altında bir daha değinilecektir.

İnternet teknolojisi, ikinci bölümde de daha önce değinildiği gibi ilk defa 1960'lı yıllarda ABD Savunma Bakanlığı tarafından askeri amaçlar doğrultusunda bulunup geliştirilmiştir. İnternetin geliştirilip sivil kullanıma açılması 20 yıl sonraya denk gelmiştir. İlk enformasyon teknolojisi devrimi ABD'den çıkmıştır. California'da bulunan Silikon Vadisi, dünyanın en önemli teknoloji merkezlerinden biridir. Yazılım, donanım, mikroişlemci, mikrobilgisayar, İnternet tasarımı ve geliştirilmesi entegre devre gibi enformasyon devrimini çevreleyen yenilikler Silikon Vadisinde gerçekleştirilmiştir (Castells, 2005: 81).

#### 4.5.3.3 Devletin Rolü ve Politik Paralellik Düzeyi

Cumhuriyet'in ilk yıllarında basın, yatırımcıların sadece kar sağlamak için piyasada sermaye koydukları pek çok alandan biri olarak görülmüştür. İlerleyen yıllarda aşırı derecede partizan olan ve siyasi süreçlerle yakından ilişkili olan basın; ilk birkaç kuşak ABD politikasının merkezini belirlemiştir. 1790'lara kadar ve sonrasında yıllarca editörler, politikacı olarak görülmüştür (McChesney, 2006: 28). Ancak ilerleyen yıllarda büyük gazete şirketleri ABD'nin en büyük fabrika imalathanesi arasına katılmış, bu da basının siyasi işlevini değiştirmeye başlamıştır. Hallin ve Mancini'ye göre ticari ABD medya pazarında alışılmadık derecede politik paralellik düzeyi düşüktür. Tarafsız bir yayıncılık anlayışı vardır, politik tarafsızlık gazetelerin resmi duruşu haline gelmiştir (Hallin ve Mancini, 2004: 202). Politik paralellik düzeyinin düşük çıkması, medyanın devlet tarafından araçsallaştırılmadığı anlamına gelmemektedir. ABD'de medya, her dönem hükümetlerin ideolojisini yayan araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tıpkı diğer ülkeler gibi ABD de, 2. Dünya Savaşı sırasında gazete, broşür, dergi ve özellikle radyo [20] etkin bir şekilde propaganda ve karşı propaganda amacıyla

[20] İkinci Dünya Savaşı'nda, radyonun etkili kullanıldığında pek çok askeri birliğe bedel olabileceği görülmüş ve birçok ülke tarafından da kullanılmıştır. Orson Welles'in 31 Ekim 1938'de "Gezegenler Savaşı" adlı romanını dramaya uyarlaması radyonun bu gücünü en iyi şekilde ortaya çıkarmıştır.

kullanılmıştır. ABD hükümeti Avrupa ülkelerine savaş dışında mümkün olan her yardımın yapılmasının neden gerekli olduğunu anlatmış ve ilgili kişi ve kurumları bilgilendirmiştir. Savaşa girme nedenlerini düzenli olarak yapılan radyo programları ile kamuoyuyla paylaşmıştır (Akarcalı, 2003: 242). Günümüzde de hala ABD, savaş ve barış arasında karar verilmesi durumunda, kamuoyunun görüşlerini değiştirmek, eylemlerini ve kararlarını meşrulaştırmak için orduyu medyaya yerleştirmektedir. ABD, medyanın haber verme biçimine doğrudan müdahale ederek iletişim ağları üzerinde kontrol ve denetim sağlamaktadır. Bush yönetimi Irak savaşı ile ilgili sahte gazeteci, sahte haber bültenleri hazırlamıştır (Castells, 2016: 308). ABD, kendine özgü yöntemi ile iletişim ağları üzerinde kontrol ve denetim sağlamaktadır.

ABD'de kitle iletişim teknolojisi federal devletin kontrolü dışında, dev kapitalist firmalar tarafından geliştirilmiştir (Erdoğan, 1995: 90). ABD'de başlangıcından itibaren radyo televizyon yayınlarının birden çok özel teşebbüs tarafından gerçekleştirilmesine olanak tanınmış böylece tekelci rejimlerin söz ve düşünce özgürlüğünü kısıtlayıcı karakteri önlenmek istenmiştir. ABD; "çoğulcu rejim", "tecimsel sistem" olarak adlandırılan bu yayıncılık türünün en eski ve tipik örneği oluşturmaktadır (Tokgöz, 1972: 54; İçel, 2017: 363). Üretim kurumları doğrudan araçların satışı ve dolaylı olarak da reklam gelirleri ile üretim için kaynak oluşturmuştur. 1926'de şekillenmeye başlayan büyük şebekeler radyo ve televizyonun tipik kurumları olmuştur. Kamu hizmeti ise bu kurumların egemenliğindeki yapı içinde tartışmalı bir şekilde bir Pazar anlamında gerçekleşmiş ve daha kısıtlı boyutlarda kalmıştır (Williams, 2003: 29; McChesney, 2006: 314). Yayıncılık camiası başlangıcından itibaren rekabetçi piyasa koşullarına göre şekillenmiştir.

Aziz'in verdiği bilgilere göre (1981: 34), bu yöntem ile yönetilen radyo-televizyon istasyonlarında devlet / hükümet ile kimi genel ilişkiler dışında, herhangi bir ilişki yoktur. İstasyonların kurulması ve yönetilmesi özel girişimin elindedir, devlet yalnızca, genel teknik ve hukuki yayın kuralları koymaktadır. Bu kurallara uyabilen herkes, gücü yeterse radyo ya da televizyon istasyonu kurabilmektedir. Bu

---

Welles'in çok gerçekçi şekilde yerel radyo kanalından seslendirdiği bu piyes, bir anda ABD'de panik yaratmış, radyoyu dinleyen herkes gezegeni uzaylıların bastığına inanmıştır (Jeanneney, 2009: 145).

genel düzenleme dışında devlet ile istasyon arasındaki ilişkinin, alıcı ile kurum arasındaki herhangi bir ilişkiden farkı yoktur. İstasyonların geliri, reklâm yayınlarından elde edilir. Bu sistemin uygulandığı ülkelerde reklâm yayınları da doğal olarak çok gelişmiştir; yayın saati satışı yanında, program satışları da yapılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki radyo ve televizyon istasyonlarının bu tür yönetimi böyle bir sistemin doğmasına neden olmuştur. Yayında reklam esastır, istasyon gelirleri sadece reklamlardan alınır; programlarda merkezileşmeden ve merkezi denetimden bahsedilemez.

ABD'nin ticari olmayan yayıncılık sistemi ise 1950'lerde ortaya çıkan eğitim radyo ve televizyonu ile 1967'de kabul edilen Kamu Yayıncılığı Yasası ile kurulan Public Broadcasting Service (PBS)'den oluşmaktadır. Kamusal yayıncılık hizmetlerine daha sonra NPR de katılmıştır. Başlangıcından beri çok faza mali destek verilmeyen kamu hizmeti modeli hala kimlik bunalımından kurtulamamıştır. Kısmen vergi parasıyla finanse edilmekte dolayısıyla diğer büyük medya şirketleri karşısında oldukça cılız kalmaktadır (Keane, 2015: 123). Başlarda Ford Vakfı gibi özel girişimcilerin destekleri ile eğitsel içerikli kamusal televizyon yayıncılığı desteklenmiştir. 1966 yılında kamusal yayın yapan kanal sayısı 120'yi aşmıştır. Kamusal Kuruluşlar Senato'nun onayı ile Başkan tarafından atanan bir Kurul tarafından yönetilmektedir. Toplam televizyon izleyicisinin ancak %7'lik gibi küçük bir oranına sahiptir. Temel olarak federal ve yerel fonlar ile yapılan bağışlarla mali kaynak sağlamakta; dolayısıyla diğer büyük tecimsel holdingler karşısında zayıf kalmaktadır (Kaya, 1985: 144). Bu kamusal radyo televizyon hizmetleri hiçbir zaman BBC gibi güçlü ve tam anlamıyla ticari olmayan bir yelpaze sunmamıştır. Krizde olan kamusal hizmet yayıncılığı oldukça küçük bir medya piyasası girintisinde hayatta kalma mücadelesi vermektedir. ABD'de yapısal kısıtlar kamusal yayıncılığın bağımsız ve eleştirel bir güç haline gelme kapasitesini büyük ölçüde baltalamıştır (McChensey, 2006: 316-317). Özel sektörün karlı bulmadığı, yoksul ve marjinalleşmiş kitleye hizmet sunan eğitim, kültür, sanat içerikli program anlayışı vardır.

ABD'nin kamu yayıncılığı düzenlemeleri politik kontrolden arındırılmış, "profesyonel model"e göre düzenlenmiştir (Hallin ve Mancini, 2004: 75). Bütün

kapitalist ülkelerde devletin kitle iletişim alanını düzenlemede önemli ancak sınırlı bir rolü vardır. ABD gibi liberal demokrasi ülkeleri ile Avrupa'daki sosyal refah devleti ülkeleri arasında devletin sınırlamaları ve düzenlemeleri açısından ayrım olsa da bu, belirgin değildir. Liberal model ülkeleri içerisinde yer alan ABD, İngiltere ve Kanada arasında devletin rolünün en sınırlı kaldığı ülkedir. ABD'yi diğer Avrupa ülkelerinden ayıran temel fark başlangıcından itibaren devletin yasal düzenlemeler ise kısıtlamaları kaldırmış olmasıdır (Hallin ve Mancini, 2004: 229). Oysa Avrupa'da her zaman sosyal refah, politik çoğulculuk, kamu yararı gibi ilkelerle basın özgürlükleri dengelenmiştir.

Medya politikası, belirli hükümet politikalarının doğrudan sonucudur. Medyaya dair politika üretimi ülkenin daima en önemli konusu olmuştur. Hükümet tarafından onaylanan ve uygulamaya koyulan tekel yayın lisansları, telekomünikasyon imtiyazları ve telif hakları bu durumu mümkün kılmaktadır (McChesney, 2006: 19). 20. yüzyılda hükümetin uyguladığı medya politikaları ve basın teşvikleri ticari medyanın gelişiminde büyük bir rol oynamıştır. Basın teşvikleri ile hükümetin kendisi de büyük bir reklam verene dönüşmüştür. Devlet; tarafından yaratılmış ve şekillendirilmiş bir piyasa bulunmaktadır (McChesney, 2006: 41). Güç, politik sistemin sesi olan insanların elindedir. Liderler, siyasal ve ekonomik çıkar örgütleri tarafından politik gücün büyük kısmı gasp edilmiştir (Bennett, 2000: 382). Hükümet; enformasyon toplayıcısı, üreticisi, yaygınlaştırıcısı ve propagandacısı olarak medyayı araçsallaştırmaktadır (Schiller, 2005: 69).

Basın özgürlüğünü anayasal güvenceye kavuşturan ilk ülke ABD olmuştur. 1791 Amerikan Anayasası'nda yer alan "Kongre, söz ve basın özgürlüğünü kısıtlayıcı yayın yapamaz" 1. Ek maddesi ile basın özgürlüğü açıkça güvence altına alınmıştır (Hallin ve Mancini, 2004: 201; Keane, 2015: 21; İnceoğlu, 2004: 62; İçel, 2017: 66). İnternetle ilgili düzenlemede Amerikan Yüksek Mahkemesi, internet yayınlarında servis sağlayıcılar da dahil olmak üzere tüm ilgililerin cezalandırılmasını öngören yasayı düşünce özgürlüğüne aykırı bulmuştur. Mahkeme kararına göre "Demokratik bir toplumda serbest fikir alışverişinin korunmasına yönelik kamu yararı, internette sansürün sağlayabileceği toplumsal yarardan çok daha önemlidir. Sadece çocuk pornografisi, reşit olmayan kişilerin uygunsuz içeriğe maruz kalması, gizli bilgilerin yayılması, çevrimiçi kumar ve telif haklarıyla ilgili sorunlarda yasaklama ve

sınırlama yapılmaktadır (İçel, 2017: 67). Federal İletişim Komisyonu'nun da (FCC) sadece radyo televizyon alanında değil, internet alanında da internetin yaygınlaşmasına ve herkesin erişim olanağını engellemesine neden olabileceği korkusu ile müdahale etmekten kaçınan bir politika izlediği tespit edilmektedir (Çaplı, 2001: 54).

Freedom House raporuna göre ABD'de hem resmi sansür hem de oto sansür neredeyse yok denecek kadar azdır. Son yıllarda ABD'de politik konularda partizanlık ve tarafgirlik giderek arttığı gözlemlenmiştir. Özellikle radyo talk showlarına muhafazakar görüşlü kişilerin konuk edilmesi, medya kutuplaşmasında önemli rol oynamaktadır. Yine de gazetecilerin haber ve yorum arasındaki ayrımı göstermek için çabaladıklarını tespit etmişlerdir (Freedom House, 2017: United States). ABD gibi devletin resmi sansürleme ortamının sınırlı olduğu hukuksal bir ortamda, mesajlar üretilip güvenilir ulaklara teslim edilir. Enformasyonun çeşitli halkla ilişkiler teknikleri ile denetim altına alınması ile medya şirketleri bu süreçte isteyerek veya istemeyerek hükümetin sansürüne takılmış olur (Castells, 2016: 311).

ABD'de basın da örgütlenme de demokratik toplumsal yapı için önemli ve gerekli görülmüştür. ABD de bu ikisini de gerçekleştirebilmiştir merkezi yönetimin baskısına karşı bireysel özgürlüklerin ve örgütlenme güvenceye alınmıştır, yani ademi merkezi bir siyasal yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak burada Tocqueville, demokrasinin içinde "despotik" unsurları barındırabileceği uyarısını yapmıştır. Bireycilik, çoğunluğun tahakkümü, merkeziyet ve siyasal kayıtsızlık yeni demokrasilerde despotikleşmeyi getirme tehlikesini barındırmaktadır (Tocqueville, 2016:778). İfade özgürlüğü bireysel bir eylem olarak kabul edilmiştir. Bu madde ile federal ve eyalet hükümetlerinin ifade özgürlüğünü kısıtlamasını yasaklarken, büyük şirketleri görmezden gelmiştir. Özgürce konuşan bireyin yerini enformasyon alanında devasa güce sahip olan tüzel aktörler almıştır (Keane, 2015: 88). Medya alanında tekelleşmeyi bizzat devletin kendisi yaratmıştır.

Pazar liberalizmi eski devlet egemenliği doktrininin imdadına yetişmektedir. İletişimde pazar özgürlüğü ve serbest pazar vizyonu aslında pazara ağalık eden, güçlü ve otoriter bir devleti gerekli kılmaktadır. Keane, "Demokratik Leviathan"

olarak adlandırdığı bu yeni çağda yeni ve farklı sansür uygulamasına geçildiğini belirtmektedir. Buna göre vatandaşlar arasındaki serbest fikir akışı yeni resmi enformasyon yönetimi tekniklerince engellenmekte; bu alan "sorumluluksuz" siyasal kurumlar tarafından çoğu kez "ulusal güvenlik" "devlet egemenliği" gibi ilkeler ile biçimlendirilmektedir. Uygulanan "beş ideal" sansür türü ile aslında pazara hakim şirketler ve otoriter devlet egemenliği "bireysel özgürlükleri" sınırlandırmaktadır. Bu sansür türleri içinde güvenlik önlemlerinin öne çıktığı olağanüstü durumlar; silahlı gizlilik; siyasetçilerin yalan söyleme hakkı; devletin bir yandan reklam, ilan sübvansiyonlarla medya alanını beslerken diğer yandan kendilerinin de reklamını yaptığı devlet reklamcılığı ve korporatizm gibi ilkeler bulunmaktadır (Keane, 2015: 96-112). ABD otoriter katı devletlerin aksine, izleyicilerin kendilerinin belirlediği ulaştığı ve tercih ettiğ içeriğe müdahale etmemekte; çoğulculuk, çeşitlilik gibi kavram ve halkla ilişkiler, reklam ve propaganda teknikleri ile bu sansürü gerçekleştirmektedir.

ABD haber medyası üzerinden gazeteciler ve politik aktörler arasındaki ilişkileri inceleyen Bennett, halkla ilişkiler ve basının iç içe geçtiğini, ekonomik baskıların yanı sıra politik aktörlerin de haber endüstrisini yönlendirdiğini, çerçevelediği tespit etmiştir. Kanal sayısının fazlalığı ve çeşitliliği, içeriğin de çeşitliliği anlamına gelmemektedir. Basın kuruluşları arasında haberdeki ayrıntı miktarı ve ele alınan konular açısından farklılık olsa da, haberin ne olduğu, baş öykünün ne olacağı, kimin sesinin ve politik fikirlerinin duyurulacağı konularında bir uzlaşma vardır (Bennett, 2000:54). Haber medyası; politikacıların, partilerin ve politik gündemin seçmene yansıtılma şeklini kontrol ettiklerinden, ellerinde büyük bir politik güç bulunmaktadır. Bu güçten dolayı Amerikalı politikacılar, büyük medya şirketlerine neredeyse yüceltmeye varan bir saygı beslemektedirler. Beş büyük medya şirketi, yasaları göz ardı edebilmekte ve devletten aslan payını almalarını sağlayacak yasa yapabilmektedir (Bagdikian, 2016: 33). Freedom House tarafından yazılan raporda da (2017) ABD'de medya yoğunlaşmasının hala devam eden bir endişe kaynağı olduğu söylenmektedir. FCC tarafından medya yoğunlaşmasını engellemek amacıyla herhangi bir medya pazarının dörtte birinden fazlasına sahip olmak yasaklansa da, başkaları tarafından kağıt üzerinde sahip olunan medya şirketleri ile bu sınırlama kurallar çiğnenmektedir.

ABD medyasını inceleyen Chomsky ve Herman, nelerin haber olarak seçilip nelerin önemsizleştirildiğini belirleyen haber seçme örüntülerinden yola çıkarak bir propaganda modeli geliştirmişlerdir. Propaganda modeline göre medya sahip olduğu tarafgir bakış açısı ile kamuoyu imalatı işini üstlenmiştir. New York Times CBS gibi büyük ve çok karlı şirketler General Electric Westinghouse gibi çok daha büyük şirketlerle ya bağlantılıdır ya da doğrudan bunlara aittir. Reklamların medyanın en önemli gelir kaynağı olması; medya şirketlerinin büyüklüğü, yoğunlaşmış mülkiyetleri ve kar amaçlı oluşu (Schiller, 2005:193); haber kaynakları ile kurulan bağımlılık ilişkisi; medyaya yönelik tepki üretimi ve anti-komünizm propaganda modelini işleten unsurlardır (Chomsky ve Herman, 2004: 36). Medyanın ekonomi politiği, tarafsızlığı ve basın özgürlüğünü engelleyici etki etmektedir.

#### 4.5.3.4 Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik

ABD'nin basın özgürlüğünü ilk defa yasalarla güvence altına alan ülke olduğu yukarıda belirtilmişti. Değişik zamanlarda basın ve ifade özgürlüğü hükümetler tarafından baskı altına alınsa da, ülkedeki bağımsız yargı sistemi, bu hakların korunması ve genişletilmesine yönelik verdiği kararlarla basını, devletin kontrolünden korumaya çalışmaktadır. Freedom House'un raporuna göre "özgür" ülkeler arasında yer alan ABD'de az sayıda da olsa gazeteci, belgesel yapımcısı veya başka bir medya çalışanına karşı fiziksel saldırı düzenlenmekte, göz altına alınmakta veya suç duyurusunda bulunulmaktadır. Ancak bu girişimlerin neredeyse tamamı mahkemeler tarafından reddedilmektedir. Mahkemeler, basına ayrıca karalama ve iftira kampanyalarına karşı geniş güvence vermektedir. 2016 yılında ABD Başkanı Donald Trump, bu yasaları yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini söylese de, mahkeme, Kongre üyeleri veya diğer siyasi aktörler bu değişiklik talebini desteklememiştir (Freedom House, 2017: United States). Hallin ve Mancini'nin de belirttiği gibi güçlü yasal rasyonel otorite ile basın özgürlüğü korunmaktadır. Kayırmacı sistem, ABD'nin birçok şehir hükümetinde 20. yüzyıla kadar hayatta kalmıştır; ancak ulusal düzeyde çoğunlukla zayıflamıştır (Hallin ve Mancini, 2004: 243).

Yayıncılık alanını düzenleyen devlet tarafından oluşturulan "bağımsız idari otoriteler" bulunmaktadır. Yayıncılık alanındaki ilk düzenleme 23 Şubat 1927 tarihinde kabul edilen radyo yasası ile kurulan Federal Radyo Komisyonu'dur. 1927'ye kadar radyo yayınları için izin veya vergi alınmamıştır, girişimciler serbest bırakılmıştır. Kısa bir süre sonra dalgalar kıt bulunan malzeme olduğu için devletin bu alanı düzenlemesi gerektiğinden komisyon, radyo vericisi yerleştirmek için gerekli izinleri vermek amacıyla kurulmuştur (Jeanneney, 2009: 146). Federal Radyo Komisyonu 1934 yılında kabul edilen iletişim yasası ile kaldırılarak yerine FCC kurulmuştur (McChesney, 2006: 44). FCC, yasama organına benzer kural koyucu ve yargı mercilerinkine benzer yargısal yetki ve usullerle donatılmıştır. Yayın frekansları kamuya ait ve kısıtlı bir kaynak olduğu için, bu kıt frekansları kamu adına en iyi kullanacak olanlara verilmelidir. ABD radyo televizyon alanında uygulanan "vesayet modeli"ne göre hükümet bu alanı kontrol etme yetki ve sorumluluğunu FCC aracılığıyla yerine getirmektedir. Toplumun radyo televizyondan en büyük faydayı elde etmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalı ve kamuya zarar verici yayınların önlenmesi için hukuki düzenlemelere başvurulmalıdır (Akt. Çiftçi, 1999: 40; Tokgöz, 1972: 55). ABD yayın ilkeleri kamu yararı, hakkaniyet, adayların faydalanma hakkı ve eşit fırsat kuralı olarak belirlenmiştir (Çiftçi, 1999:47-51). Komisyon tüm yetki ve faaliyetlerini kamu yararının ve görüş çeşitliliğinin korunup korunmadığına bakarak uygulamaktadır.

Çeşitlilik ve yerelliği sağlama; ulus ekonomisini desteklemek için rekabetçi bir ortam yaratma; ülkenin iletişim alt yapısını geliştirme, yeniliği ve yatırımı teşvik etme gibi amaçlar doğrultusunda hizmet vermektedir. Başlıca yetki ve sorumlulukları arasında tecimsel ve kamusal yayıncılık yapan radyo ve televizyona lisans izni vermek, frekansları düzenlemek, tekelleşmeyi önlemek, kamu çıkarını gözetmek, yayınların kurallara uygunluğunu denetlemek, yasa değişiklikleri hakkında öneri getirmek, yönetmelikleri düzenlemek, uluslararası iletişim alanında ülkeyi temsil etmek gibi birçok görevi bulunmaktadır. FCC, ABD Başkanı tarafından atanan ve Senato tarafından onaylanan 5 komisyon üyesi ile yönetilmektedir. Başkan, aynı zamanda komisyon üyeleri arasından bir kişi FCC Başkan'ı olarak belirlemektedir. Bir partiden en fazla üç üye seçilebilmektedir ve bu üyelerin hiçbiri medya ile çıkar ilişkisi içinde bulunamaz. Tüm üyeler beş senelik seçilmektedir. FCC, radyolara 7

televizyonlara 5 yıllık süre ile frekansı vermektedir (https://www.fcc.gov/about/overview). ABD'nin eyaletler arası ve uluslararası radyo, televizyon, tel, uydu, kablo iletişimi ve interneti denetleyen "bağımsız bir devlet" dairesidir.

Ulusal telekomünikasyon ve yayıncılık politikasını belirleyen ve uygulayan FCC'nin teknik olarak radyo televizyon yayınları üzerinde sansür yetkisi bulunmamaktadır. Kanalın programlarını lisans yeniletmek isteyene karşı daha sonrasında kullanabilmektedir (Çiftçi, 1999: 41; Barbier ve Lavenir, 2001:260). FCC'nin yaptırımları arasında uyarı, para cezası, yayın durdurma, lisansın iptali karşı tarafa savunma hakkı verme gibi uygulamalar bulunmaktadır. Genellikle yayın izinlerini yanlı bilgilendirme, bilgi verilmeden işletmenin el değiştirmesi, yenileme için başvuru yapmama, teknik ihlaller, reklam ve yarışmalarda yolsuzluk, mali şartlarda ve kayıtlarda eksiklik, hakkaniyet kuralının ihlali sahte kayıtlar gibi gerekçelerle iptal etmektedir (Öksüz, 2004: 20). FCC, hiçbir zaman kamu yararına hizmet etmediği gerekçesiyle bir istasyonun ruhsatını elinden almamıştır veya hiçbir kapitalist girişimin müracaatı geri çevrilmemiştir (Erdoğan, 1995: 93). FCC'nin herhangi bir ön denetim hakkı yoktur. Yargı, FCC'ye kapsamlı bir karar yayınlama yetkisi vermemektedir (Freedom House, 2017: United States).

Her tür girişimde merkeziyetçiliğe ve sınırlamalara karşı olan ABD'de FCC bu yetkilerini etkin bir şekilde kullanamamakta bu da iletişim endüstrisinin olabildiğince serbest bir ortamda yayın yapması sonucunu doğurmaktadır (Tekinalp, 2003: 142; McChesney, 2006: 50). Yaptırım gücü olmayan eli kolu bağlı FCC'nin aldığı birçok karar mahkemeler tarafından bozulmaktadır. Kamu yararı retoriği, büyük firmaların karlarını maksimize edebildiği bir gerçekliğe dönüşmüştür. FCC'nin günlük işlevselliğinde kamunun hiçbir yeri yoktur.

FCC dışında ABD'de diğer ülkelerden farklı olarak "kamu eyalet komisyonları" bazında teşkilatlanmalar da söz konusudur. Ülkenin coğrafi büyüklüğü sebebiyle eyaletler bazında bu komisyonlarla telekomünikasyon sektörünün düzenlenmesi daha etkin görülerek tercih edilmiştir (Avşar ve Demir, 2005: 67). Yayıncılığı düzenleyen bu komisyonlar idari denetim mekanizmaları

arasında yer almaktadır. ABD'de basılı, görsel ve işitsel medyanın kendi kendini düzenleme organları yoktur. Ancak bazı özel medya şirketlerinde ombudsmanlık uygulaması vardır.

ABD gazete endüstrisindeki yoğun rekabet ortamına karşılık 1880'li yıllarda, gazetecilik mesleğinin profesyonelleştirme ihtiyacı üzerine tartışmalar başlamıştır. Sansasyonel sarı gazetecilik döneminde ticari olmayan gazetelerin zenginleştirilmesi, gazetecilerin lisanslanması gibi çok sayıda öneriler ortaya çıkmıştır. Daha sonra bu tartışmalar Peter, Siebert ve Schramm tarafından toplumsal sorumluluk modeli olarak telaffuz edilmiştir. Bu öneri ve tartışmalar doğrultusunda ABD'de mesleğin profesyonelleştirilmesine yönelik ilk adım olarak okullaşma başlamıştır. Kolombiya Gazetecilik Okulu 1912 yılında açılmış, bu dönemde ABD'de 3 profesyonel gazetecilik okulu, 12 kolej ve üniversite bulunmaktaydı. 1910 yılında Kansas Eyalet Basın Derneği ilk etik kuraları benimsemiştir. Amerikan Haber Editörleri Derneği (ASNE- American Society of Newspaper Editors) 1923 yılında kurulmuş ve ilk ulusal etik kodları kabul etmiştir. Washington birlikleri de dahil olmak üzere uzman gazeteciler profesyonel topluluk kurmaya başlamıştır (Hallin ve Mancini, 2004: 218).

ABD'de ulusal tek bir basın ahlak yasası yerine yazılı basının benimsediği üç ahlak yasası bulunmaktadır. Bunlar 1923 tarihli ASNE "Gazeteciliğin Esasları" deklarasyonu; 1926 tarihli Profesyonel Gazeteciler Derneği'nin Sigma Delta Chi Ahlak Yasası ile 1934 tarihli "Newspaper Guild" adlı Gazeteciler Sendikası Ahlak yasasıdır. Her üç ahlak yasasında da "kamu yararı" ilkesi temel ilke olarak kabul edilmiştir. Sorumluluk konusunda, gazetecinin kendi vicdanına, mesleğine ve okuyucusuna karşı sorumlu olduğu belirtilmiştir (Oktay, 1990: 376). Gazetecilik etiğiyle ilgili bu kurucu bildirgeler ile "objektiflik" temel ilke olarak resmen tanınmıştır. Tarafsızlık, dengelilik, siyasal yansızlık gibi ilkeler rehberliğinde haber toplama, yazma ve sunma teknikleri evrensel bir geçerlilik kazanmaya, gazetecilik alanı dernekler, örgütler ve meslek ilkeleri etrafında birleşmeye başlamıştır (Taş, 2010: 15). Bunların dışında yine gazete sahipleri, gazeteciler, editörler, reklamcılar, sinemacılar, radyo ve televizyon çalışanları kendi özel ahlak yasalarını geliştirmiştir (Oktay, 1990:377). Bunların içerisinde radyo ve televizyon yayınlarına ilişkin olarak 1924 yılında kurulan Ulusal Yayıncılar Birliği (NAB- The National Association of

Broadcasters) 1929 yılında "Uygulama Standartları" yasasını kabul etmiş; bu yasa 1939 yılında yeniden revize edilerek "Radyo Kodeksi" adını almıştır. 1952 yılında da bir Televizyon Kodeksi kabul edilmiştir. Sinema Filmleri Üretim Ahlak Yasası ve Amerikan Çizgi Romanlar Derneği Ahlak yasası da diğer yasalara örnektir (Oktay, 1990:29).

ABD'de İkinci Dünya Savaşı sırasında Robert Maynard Hutchins'in başkanlığında kurulan Hutchins Komisyonu olarak da bilinen Basın Özgürlüğü Komisyonu (The Commission on Freedom of the Press) liberal basına yönelik kaygı, eleştiri ve inancın sarsılmasına yanıt olarak "profesyonel özdenetim anlayışı"nın kurumsallaştırılmasını önermiştir. Bu komisyon raporlarında özgür ve sorumlu bir basın için liberal kavrayışa "toplumsal sorumluluk" nosyonu eklemlenmiştir. Raporda özellikle, basının demokratik işlevlerini yerine getirmesinin daha fazla yasa ve hükümet müdahalesi ile değil; toplumda basın özgürlüğü ve demokrasinin geleceğini sorun edinen herkesin daha hesapverebilir bir basın için çabalamasına bağlı olduğu görüşü öne çıkmıştır. Basın özgürlükler kadar, sorumluluklara da sahiptir (Akt. Taş, 2010: 17). İfade özgürlüğü ancak, medyanın faaliyetlerine yönelik hesap vermesi ile var olabileceği savunulmuştur. ABD özelinde hesapverebilirlik, medya kuruluşlarının birbirleriyle ilişkide olduğu, birbirlerini ve kendilerini eleştirel olarak değerlendirebildikleri bir yapıyı öngörmektedir (Meens, 2010: 148). Hutchins Komisyonu'nda kabul edilen ilkeler 30 sene sonra UNESCO çerçevesinde yeniden canlandırılmıştır. Ulusal iletişim politikalarının ayrılmaz bir parçası haline gelen iletişim ahlak yasaları UNESCO'nun değil; liberalist gelenekten sosyal sorumluluk geleneğine geçiş döneminde ABD tarafından benimsenen kitle iletişim felsefesinin icadıdır (Akt. Oktay, 1990: 345).

Kurum içi hesap verme, denetleme ve oto-kontrol uygulamaları arasında ahlak yasalarının dışında basın konseyleri ve ombudsmanlık gibi yöntemler de kullanılmaktadır. 1970 yılında Twentieth Century Fund her tür haberleri ve şikayetleri inceleyecek ulusal bir haber konseyi oluşturmak için girişimler başlatsa da, birkaç gazete dışında hiçbir radyo ve televizyon istasyonu bu girişimi desteklemeyince haber konseyi kurulamamıştır. 1990'lara gelindiğinde sadece Minnesota eyaleti Haber Konseyi oluşturmuştur. ABD'nin ilk ombudsmanlık

deneyimi ise 1967 yılında "Louisville Courrier-Journal" ve "Louisville" tarafından uygulanmıştır. ABD'de yaklaşık 1400 gazeteden sadece 35'inin ombudsmanı bulunmaktadır. Gazetelerin ombudsman kullanmayı tercih etmemelerinin nedeni ombudsmanların aldıkları yüksek ücret ile gazetelerin eleştirilmekten hoşlanmamalarıdır (Akt. İnceoğlu, 2004:69). Haber Ombudsmanları Örgütü (ONO)'ne üye Avusturalya, Kuzey ve Güney Amerika, Avrupa , Asya ve Afrika ülkelerinin ombudsmanları her sene farklı bir ülkede, iki senede bir ise ABD'de bir araya gelerek basınla ilgili sorunları tartışmaktadır. ONO'nun 2007 raporuna göre de ABD'de ombudsmanlık hassas bir dönemden geçmektedir. Ombudsmanlar maddi bir külfet olarak görülmekte, bundan dolayı son birkaç ayda yaklaşık 10 ombudsman ya başka bir editoryal göreve verilmiş ya da emekli olmuştur (Meens, 2010: 157).

Amerika ve Avrupa'da gazetecilik, benzer ekonomik koşullarda yetişip gelişmesine rağmen birbirinden farklı gazetecilik modelleri ortaya çıkmıştır. Liberal ve sosyal sorumluluk modellerinin karması olan Amerikan gazetecilik modeli bugün dünyanın birçok yerinde "profesyonel", "ideal" gazetecilik olarak kabul edilmektedir (Arsan, 2008: 54). ABD'de çeşitli basın ahlak kodları hüküm sürmektedir. Bu ahlak kuralları uygulamada kağıt üzerinde kalmaktadır. İletişim organları ve basın özgürlüğü ile ilgili olarak yapılacak şikayetleri, eleştirileri inceleyecek ulusal bir mekanizmanın olmayışı, ABD basınının ve oto kontrolünün önündeki en büyük engellerden biri sayılmaktadır (İnceoğlu, 2004:76).

Ulusal Yayıncılar Birliği 1969'da bile 7 milyon dolar bütçesi ve 6 bin üyesi ile birlikte Washington'da lobi faaliyetinde bulunmaktadır. Birlik, "Amerikan tarzı yayıncılığı korumak adına" lobi gücünü kullandığını ifade etmiştir (Bagdikian, 2016: 242). 2000 yılında yapılan bir araştırma en büyük 50 medya şirketi ile 4 ticari medya kuruluşunun 1996 ile 2000 yılları arasında kulis faaliyetlerine 11 milyon dolar harcandığını ortaya çıkarmıştır. Medyayla ilgili kulis faaliyetlerine bulaşanların sayısı bu dönemde 234'ten 284'e yükselmiştir. Kongre üyelerine yapılan nakdi ve ayni yardımlar, verilen ziyafetler, seçim kampanyalarına yapılan bağışlar veya seyahat tatil hediyeleri yani rüşvet ağıyla medya politikalarının oluşturulduğu tespit edilmektedir (McChesney, 2006:63). Küresel medya aktörleri tarafından devletin "araçsallaştırıldığı" tespit edilmektedir. ABD'de medya lobileri büyük paralar

harcayarak Kongre üyeleri üstünde baskı yaratmakta, düzenlemeleri şekillendirmektedir.

#### 4.5.3.5 ABD Medyasının Ekonomi Politiği

ABD'nin medya politikası ve yapısındaki asıl gelişme 1980'lerden sonra sermayenin artan üstünlüğüdür. Medyanın ABD kapitalizminin egemen odaklarıyla bütünleşmesi bu döneme denk gelmiştir (McChesney, 2006: 54). Medya düzenlemelerinde her zaman söz hakkı olan ve baskı gücü bulunan sermaye odaklarının baskısı giderek artmaya başlamıştır. Bu dönemde kapalı kapılar ardında iletişim yasaları hakkında yaptıkları en büyük tartışma ve pazarlıklar iletişim kısıtlamaları ile ilgili olmuştur. Medya patronları yıllarca mülkiyet kısıtlamalarını ortadan kaldıramasalar bile bu kısıtlamaları hafifletmek için uğraşmışlardır McChesney, 2006:60). Bu çabalar 1980'lerin sonu ile 1990'larda bu kısıtlamaların yavaş yavaş hafifletilmesi ile sonuçlanmıştır.

1975'ten itibaren kablolu ve uydudan yayınlara yolu açan ABD, FCC kararıyla medya sahipliğindeki kısıtlamaları yavaş yavaş hafifletmeye başlamıştır. 1987 yılında televizyon kanallarında farklı siyasal düşüncelere yer vermeyi amaçlayan "hakkaniyet ilkesi" terk edilmiştir. Gerek FCC gerekse düzenleyici federal kuruluşlar kararlarını ABD Anayasasında kabul edilen "basın özgürlüğünü engelleyici hiçbir yasa kabul edilemez" ilkesine dayandırarak adım adım deregülasyon sürecini gerçekleştirmiştir. Deregülasyon uygulamalarını noktalayan son adım ise 1996 yılında kabul edilen Telekomünikasyon Yasası olmuştur. Bu yasa ile "kamu yararı" kavramı sunulan hizmetin niteliğinden kaynaklanan kamusal düzenlemeler ile değil; pazarda rekabet ortamına engel olan müdahalelerin kaldırılması şeklinde kabul edilmiştir (Kaya, 2009: 127; Bagdikian, 2016: 161). Medya holdinglerinin gücü bireylerin önemini azaltmıştır (Bagdikian, 2016: 11). Alenen büyük şirketlerin çıkarları gözetilerek hazırlanan bu yasadan itibaren dev medya şirketlerine daha fazla tekel hakkı tanınmıştır. Ticari medya sektörü 21. yüzyıldan sonra en hızlı büyüyen üç sektörden biri haline gelmiştir (McChesney, 2006: 20). Küresel medya gittikçe daha ticari hale gelmekte, mülkiyeti belirli ellerde yoğunlaşmaktadır. Amerikan medyasını etkileyen faktörlerden en önemlileri

reklamcılar, büyük sermaye grupları, lobilerdir. Bu aktörler sadece Amerika'yı değil aynı zamanda tüm dünyayı etkilemektedir.

Teknoloji alanında yeni bir sıçramanın gerçekleştiği 1980'lerin ilk yıllarında ABD'de başlayan kuralların kaldırılması (deregülasyon) eğilimleri, Avrupa'nın da gündemine girerek yaygınlaşmaya başlamıştır. Deregülasyon politikaları özelleştirme olgusu ile birleşerek devletlerin yayıncılık sisteminde yeni bir dönemin başlamasına neden olmuş ve o güne kadar yaygın bir biçimde benimsenen "kamu hizmeti yayıncılık" anlayışı sorgulanmaya ve eleştirilmeye başlanmıştır (Çaplı, 2001: 35). Washington ve Hollywood, "*US Global Audiovisuel Strategy*" adlı belgede duyurdukları ilkeleri DTÖ'nün ve diğer ulus ötesi kuruluşlarında benimsemesini sağlamıştır. Bu ilkeler arasında kısıtlayıcı tedbirlerin güçlenmesini önlemek ve bu tedbirlerin iletişim hizmetlerine yayılmamasına dikkat etmek; görsel-işitsel medya ile yeni iletişim ve telekomünikasyon hizmetlerinin gelişmesini katı kuralların dışına çıkarmak; Amerikan firmalarının dışarıda yatırım şartlarını iyileştirmek, yatırımlarını ve ittifaklarını çoğaltmak gibi kararlar yer almıştır (Garaudy, 2007: 55). Pazar tektanrıcılığı esasına dayanan sistem her türlü kültürün yıkıcısı ve sömürgeleştiricisidir. Uluslar üstü bir devlet olarak ABD, küresel medyası ve politik gücü ile tüm dünyanın medya politikalarını şekillendirmiştir.

ABD medya pazarındaki müthiş yoğunlaşma ve tekelleşme eğilimini ortaya çıkaran Bagdikian'a göre, 1983 yılında Amerikan kamuoyunu elinde tutan ve medya pazarını yönlendiren 50 kitlesel medya şirketinin sayısı 20 sene sonra 5'e düşmüştür. 50 şirket tarafından yönetilen tüm medya kuruluşları artık beş büyük medya holdingi tarafından yönetilmektedir. Amerika'daki gazetelerin, dergilerin yayın evlerinin radyo ve televizyon kanallarının çoğu beş büyük küresel boyutlu firma arasında paylaşılmıştır. Büyük beşli olarak tanımladığı bu kuruluşların en büyüğü Time Warner, Disney, Murdoch, Viacom ve Bertelsman'dır (Bagdikian, 2016: 31). Amerikan kitle endüstrisinde gruplaşma, çapraz medya sahipliği, holdingleşme ve şirket birleşmeleri ile tekelleşme hız kazanmıştır (Tekinalp, 2003: 212). Dünyanın en büyük medya şirketi olan Time Warner'ın 2000 yılında American Online (AOL) ile birleşmesi en büyüğün yerini pekiştirmiştir. AOL Time Warner şirket evliliği sonucunda kontrol edilen şirket sayısı 292'ye yükselmiştir. Bu şirketlerin herbiri bir

diğerinden ayrıdır ve kendilerine ait yan kuruluşlardan oluşmaktadır (Bagdikian, 2016: 36). Time Warner ve Viacom'a bağlı medya şirketleri dünyanın en büyük 500 şirketi arasında yer almaktadır. Radyo, televizyon kanalları; gazete, dergi ve kitap; film stüdyoları; müzik şirketleri ile diğer sektörlerde dev holdingleri bulunmaktadır. Büyük beşli karmaşık finansal ve operasyonel yapılara sahip çok uluslu şirketlerdir. Yönetim kurulu üyeleri başka büyük şirketlerin üst düzey yöneticileridir. Örneğin hem borç alan medya kuruluşunun başında hem de borç veren bankanın başındadır, dolayısıyla her iki tarafından da çıkarına hizmet etmektedir (Bagdikian, 2016: 59). ABD medyası Büyük Beşli'nin birbirine rakip şirketleri kendi aralarında sayısız kartel tarzı ilişkiye girmiştir. Kartel mantığıyla çalışan küresel boyutlu beş firma Amerika'daki gazete, dergi, kitabevi, radyo ve televizyon kanalı, film stüdyosunun birçoğuna sahiptir. Oligopol piyasa yapısı beş firmaya ve liderlerine tarihte hiçbir diktatörün sahip olamadığı kadar iletişim gücünü vermiştir. Beş büyük medya şirketi kendi aralarında da iş ortağı olarak faaliyette bulunmaktadır. Beş şirketin toplamda 141 ortak girişimi vardır. Örneğin News Corporation "rakipleriyle" Amerika'da ve yurtdışında 63 kablolu sistem, dergi, plak şirketi ve uydu kanalının finansal hisselerini paylaşmaktadır. Yine bu beş büyük şirket de Washington'un en güçlü lobilerinden olan Ulusal Yayıncılar Birliği'nde birlikte hareket ederek, kendi çıkarlarına yarayacak kanun ve düzenlemeleri çıkarmak için lobi güçlerini birleştirmektedir (Bagdikian, 2016: 6-9).

Giderek tek elde toplanan medya sistemleri çok sesliliklerini kaybederek "serbest düşünce pazarı" ilkesine karşıt bir yapılaşma içerisinde girmiştir. Yüzlerce radyo, televizyon kanalı ve gazetelerin içeriği ve haber kaynakları birkaç kuruluşun elinde toplandığından, benzer ilkeler, duygular ve kültürel normlarla programlar oluşturulmaktadır (Tekinalp, 2003: 209). Kısıtlı rekabetin sonucunda binlerce kanal aynı içeriği sunmakta ve ABD diğer gelişmiş demokratik ülkelere kıyasla en dar görüşlü seçmenine sahiptir. Diğer önemli sonucu ise piyasaya yeni girecek olan bir girişimci, medya devlerinden birinin parçası olmak zorunda kalmaktadır (Bagdikian, 2016: 13). Schiller, bu durumu "çoğulcu medya miti" olarak açıklamıştır. Buna göre üç büyük televizyon istasyonları (NBC, CBS ve ABC) arasında yoğun bir rekabet varmış gibi gözükse de aslında üçü de birbirine benzemektedir. Devasa iletişim sisteminin parçası olan bu istasyonlar kar amaçlı olduklarından, daha fazla izleyiciyi

çekebilmek ve reklam alabilmek amacıyla aslında birbirlerini taklit etmektedir. Haber ve eğlence programları, yorumlar arasında hiçbir fark bulunmamaktadır (Schiller,2005: 35).

Demokratik teori ve özgür basın teorilerinin benimsendiği Cumhuriyet'in ilk yıllarında reklamcılığın ne toplumda ne medyada bir önemi yokken, aşırı ticarileştirme çağında şirket kapitalizmin ihtiyaçlarına cevap vermek için reklamcılık ortaya çıkmıştır. Reklamlar, 20. yüzyıldan itibaren hızla basının ve medyanın büyük kısmını ele geçirmiş ve medyayı ticari sistemin bir parçası haline getirmiştir. ABD medyasının birkaç elde toplanmasıyla birlikte reklamlar medyanın radikal bir şekilde mantığını ve içeriğini dönüştürmüştür (McChesney, 2006:173). Programın başarısı reklam gelirleri ve izleyici büyüklüğüne göre ölçüldüğünden reklamcılık programların yapısını ve içeriğini ticarileştiriştir. Neredeyse tüm programlar sadece reklamları öne çıkarmak için yapılmaktadır, hiçbir şeyi derinlemesine incelemek için vakit yoktur. Reklam, halkla ilişkiler, haber veya eğlence programlarının hepsi iç içe geçmiştir ve birbirinden ayırt etmek imkansızlaşmıştır (Keane, 2015: 87).

Donanım açısından üstünlüğünü kaybetse de, yazılım ve sinema film müzik gibi "ideoloji" üreten medya programlarında ve ajans haberciliğinde ABD egemenliğini sürdürmektedir. Deregülasyon ABD'nin egemen konumunun sürdürülmesi ve sermaye birikiminin yeni bir biçimi olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir (Kaya, 2009:122). Microsoft, Oracle, IBM, Intel, Apple, Facebook, Alphabet, Cisco Systems, Hewlett-Packard, Dell Technologies, Cognizant Technology, Yahoo, Verizon bilgisayar, yazılım, donanım ve telekomünikasyon şirketleri arasında yer almaktadır. TimeWarner, Twenty-First Century Fox, Viacom, Comcast gibi medya ağları da ilk 500 içerisinde yer almaktadır. Bagdikian küresel medyayı yönlendiren beş büyük şirketlerin arasındaki bağı ortaya çıkarmıştır. Castells ise bu büyük medya şirketlerinin "Google, Microsoft, Yahoo ve Apple" gibi en büyük internet /bilgisayar şirketleriyle etkileşimine bakmıştır. Küresel multimedya şirketleri ile internete hakim olan şirketler arasındaki kilit ortaklıklar ve karşılıklı yatırımlar bu yoğunlaşmayı daha da arttırmıştır (Castells, 2016: 112). Schiller'e göre (2005: 230) kontrol etme gücü, iletişim medyasını elinde

bulunduranlarındır. Medya holdingleri uluslararası düzeyde bir güç koalisyonuna dönüşmüştür (Bagdikian, 2016: 158).

#### 4.5.3.6 Ara Değerlendirme

Dünyanın en büyük kapitalist gücü ve özgürlükler ülkesi olarak kabul edilen ABD liberal model içerisinde yer almaktadır. ABD'de basın, radyo, televizyon ve bilgi iletişim teknolojileri erken dönemde gelişmeye başlamıştır. Diğer ülkelerin aksine yayıncılık özel girişimlerin çabaları ile başlamış, ilerleyen yıllarda kamusal yayıncılık hizmetleri de eklenmiştir. ABD'de tecimsel ve kamusal olmak üzere ikili bir yayıncılık anlayışı vardır. Ancak kamusal yayın hizmeti diğer ülkelere göre daha güçsüz ve etkisizdir. ABD'nin kamusal yayıncılığı "profesyonel model"e girmektedir. Diğer ülkelerde olduğu gibi kamu hizmet yayıncılarının yöneticileri Senato ve Başkan tarafından seçilen üyelerce yapılmaktadır. Kamusal ve tecimsel yayınların denetlenmesi ve düzenlenmesi için oluşturulan "bağımsız idari otorite"nin üyeleri de yine, Başkan ve Senato'nun belirlediği kişiler arasından seçilmektedir.

Hallin ve Mancini ABD'de, medya ve siyasiler arasındaki ilişkiyi gösteren politik tarafgirlik ve politik paralellik düzeyinin düşük olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hallin ve Mancini'nin görüşlerinin aksine ABD basınının başlangıçta ve devamında politik paralellik düzeyinin yani gazeteciler ile politikacılar arasındaki ilişkilerin yüksek olduğu tespit edilmektedir. Kuruluş aşamasında kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda ve özel girişimlerle gelişimi tamamlanmış; ancak ilerleyen yıllarda parti basınının ortaya çıktığı, gazetecilerin politikacı olarak görüldükleri ve gazetelerin desteklediği vali veya siyasilere göre yayın çizgisi izledikleri görülmüştür. ABD kritik dönemlerde devletin resmi ideolojisinin (liberal kapitalizm) ve dış politikalarının propagandasını yapmak ve kitleleri ikna etmek amacıyla kitle iletişim araçlarından yararlanmaya ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. 1. ve 2. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş dönemi, Vietnam ve Irak savaşları, 11 Eylül saldırısı gibi olaylarda da tespit edildiği gibi medya, hükümetin resmi ideolojisi ve politikası doğrultusunda yayın yapmıştır.

20. yüzyılın başlarından itibaren kurdukları basın yayın dernek ve birlikleri etrafında toplanan, basın ahlak yasaları, etik kodlar oluşturan medya çalışanlarının öz

düzenleme mekanizması ve profesyonelleşme düzeyleri yüksek görünmektedir. Sadece medya çalışanları değil aynı zamanda medya patronlarının da "lobicilik" faaliyetlerini profesyonel şekilde sürdürdükleri, medya politikalarının oluşturulmasında siyasal aktörleri etkiledikleri ortaya çıkmaktadır. Medyanın, hakim güç tarafından "araçsallaştırılma"sı süreci iki yönlü işlemektedir. Politik güç, medyayı enformasyon ve haber kaynağı olarak yönlendirirken; küresel medya devleri de lobi faaliyetleri ile hükümet üstünde egemenlik kurmaktadır. Karşılıklı güç birliği sonucunda yüksek politik paralellik olduğu düşünülmektedir.

Küresel bir medya sistemi inşasına başlayan dünyanın karakolu, Tanrı'nın yeryüzündeki eli, her şeyi bilen ve dünyaya adalet dağıtan ABD, çoğu ülke ve bölge tarafından model alınan hegemonik bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Medyanın düzenlenmesi ve denetlenmesinde devletin rolü kısıtlıdır. Basın özgürlüğü ilkesi gereği sınırlandırmalar kabul edilmemektedir. ABD, kuruluşundan itibaren medyayı "tecimsel /kar" odaklı düşünüp geliştirmiştir. Dünyada 1980'lerde görülen "vahşi deregülasyon" politikaları ABD tarafından ulus ötesi kuruluşlar aracılığıyla dünyanın geri kalanına yayılmıştır. Kutuplaşmış çoğulcu model ülkelerinin özelliği olarak gösterilen bu politikalar ABD için de geçerli ortak bir özelliktir.

ABD donanım ve yazılım açısından dünyanın önde gelen bilgi toplumu üreticisi ülkelerindendir. ABD'nin medya mülkiyetine bakıldığında yüksek bir yoğunlaşma ve tekelleşme tespit edilmektedir. ABD, yarattığı medya sistemi, düzenlemeleri, gerek teknolojisi gerekse içerik açısından dünyaya programlarını ithal etmesi ve diğer ülkelere model olması tek tipleştirmeyi getirmektedir. Amerika, kültürel emperyalizm gibi kavramlarla yumuşak bir politik güç olarak dünyayı yönlendirmekte şekillendirmektedir. Amerikan medyasının ulus ötesi sahip olduğu gücü vardır.

### 4.5.4 Rusya Federasyonu'nun Kitle İletişim Sistem ve Politikalarının Tarihsel Gelişimi

Dünyanın ilk ve en büyük sosyalist devletini kuran Rusya özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş döneminde diğer ülkelere model olmuştur. Soğuk savaş döneminde iki büyük süper güçten biri olan Sovyetler Birliği kurduğu Sosyalist

Blok ile Amerika'nın karşısında rakip olarak, komünist rejimi her yere götürmeyi hedefleyen yayılmacı bir politika izlemiştir. Sovyet Rusya döneminde hükümet ve komünist parti kitle iletişim alanını düzenleyen, denetleyen tek otorite olmuştur. Bu model "sovyet sosyalist model" olarak genel kabul edilmiştir. Sovyet Rusya'nın 1980'lerden itibaren dışarıya yavaş yavaş açılması ve 1990'lardaki çöküşünden itibaren toplumun her alanında olduğu gibi kitle iletişim alanında da Batı'nın liberal demokrasi modeline göre yeniden yapılandırmaya gidilmiştir. Devletin elindeki kitle iletişim araçları özelleştirilmiş ve medya mülkiyeti halka serbest bırakılmıştır. Bu kısım altında SSCB'den Rusya Federasyonu'na ülkenin siyasi, ekonomik, toplumsal yapı ve gelişmeleri ile kitle iletişim alanı hakkında bilgi verilmektedir.

#### 4.5.4.1 Siyasi, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapının Gelişimi

Avrupa'nın kalabalık bir soyu olan Rusların; Avrupa'nın geri kalanından tecrit olmasının ve Avrupa modernleşmesinin gerisinde kalmasının birkaç nedeni bulunmaktadır. Roskin'e göre Rusların Batı Avrupa'nın aksine Ortodoks Hristiyanlığı seçmeleri, Kiril alfabeleri, coğrafi açıdan Avrupa'nın kenarında ve uzağında bulunmaları, modernleşme fikirlerinin Rusya'ya geç nüfuz etmesi, coğrafi açıdan her iki kıtada olması ve geniş bir yer kaplaması, heterojen yapısı ve özellikle 13. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar Moğolların istilasını uğraması bu nedenler arasında yer almaktadır (Roskin, 2009: 321). Tarihsel süreç içerisinde Rusya siyasal sistemi üç büyük değişim üzerinde şekillenmiştir. Bunlardan ilki 1682 yılında Çar I. İvan'ın tahta geçmesini takiben yaratılan imparatorluk kültürü olmuştur. Ardından Çar I. Petro ile ülkede Batılılaşma hareketlerine başlanmıştır. Rus devlet sistematiğindeki ikinci büyük değişim 1917 Ekim'inde Bolşeviklerin Çarlık Rusya'sını yıkarak yerine bir komünist sistemi getirmeleridir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile parlamenter demokrasi sistemine geçiş ise Rus yönetim kültüründeki üçüncü büyük dönüşüm olmuştur. Parlamenter demokrasinin, çarlık ve komünist yönetimlerinden ayrılan yanı kamusal alandır. Her iki rejimde de insanlar dahil her şey devlete aitken, parlamenter demokrasi ile birey kavramı önem kazanmıştır. Ruslar da tıpkı bizim ve diğer Asyalılar gibi devletin kutsal bütünlüğünü ve devlet baba kültürünü benimsemişlerdir (Parlak ve Caner, 2009: 238). Rus milli karakterinin en temel özelliği "koşulsuz vatanseverlik"tir. Onay'a göre (2007: 59), Rus tarihi boyunca

kutsal devlet anlayışı, Anavatan kavramı ve halkın milli duyguları fazlasıyla istismar edilmiştir.

Ruslar, Ortodoks kilisesi tarafından "küçük tanrı" olarak kabul edilen Çara karşı tam bir sadakat ve hizmetle bağlı kalmışlardır. Ortodoks inancında patrikler, egemen devletin öngördüğü yasalara bağlıdır ve görevleri Ortodoks kilisenin başı olan imparatorun isteklerini yazılı kutsal metinlere uyumlu hale getirmektir. Örf, adet, gelenekler, standartlar ile otoriteye özel bağlılık bulunmaktadır (Onay, 2007: 49). Çar; devlet bakanı ve kilisenin başı görevlerini kendinde birleştirmiştir. Rusya'da özgürlük, birey hakları gibi kavramlar uzun yıllarca ortaya çıkmamıştır. Çarların özellikle 19. yüzyıl boyunca batılılaşma hareketleri siyasi reform alanında sonuçsuz kalmıştır. Bütün çarlar, haklarını sınırlandırabilecek anayasal monarşi olmayı temelde reddetmişlerdir (Roskin, 2009: 324). Rusya'da anayasal monarşi kurulması ve Çarın yetkilerinin kısıtlanması için muhalif kesimler birleşerek çeşitli birlikler kurmaya başlamıştır. 1905 Devrimi, basın, ifade, toplantı özgürlüğü ve yasama meclisinin (Duma) bağımsız yollarla seçilmesi gibi ilkeler kabul edilse de anayasal monarşiye geçilmemiştir. Rusya'da çarlık yönetimine son veren olay 1. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. Sürgünde olan Lenin ve arkadaşları, Nisan 1917'de Rusya'ya geri dönmüş, Ekim ayında iktidarı fiilen ele geçirmiştir (Roskin, 2009: 329).

Bolşevikler, Rus Çarlık rejiminin mutlak monarşisi yerine, Lenin liderliğinde Marksist ideolojiye dayanan yeni bir otoriter rejim üretmişlerdir. Halk diktatörlüğü olarak anılan bu yönetim şekli, işçi ve köylülerin sosyalist devletini oluşturmuştur (Çam, 2000: 196). İktidarın temel kaynağı olarak görülen Sovyetler Birliği Komünist Partisi aşırı merkeziyetçi bir parti olmuştur. Devleti yöneten güç olarak parti; iktisadi, sosyal, siyasi aldığı tüm kararları siyasi iktidar organlarına yansıtmıştır (Çam, 2000: 239). Parti doğrudan işleri yönetmiyor gibi görünse de gerçekte parti ve devlet iç içe geçmiştir. Hükümette bulunan çoğu bakan aynı zamanda partinin Merkez Komitesi'nde yer almıştır. Komünist parti yaklaşık 70 yıl boyunca ülkeyi muhalefetsiz şekilde yönetmiştir (Roskin, 2009: 341). 1917 Ekim devrimi, Fransız İhtilalı'ndan sonra dünya devletlerinin siyasi sisteminin değerleri ve yapısı üzerinde köklü değişimlere neden olmuştur (Çam, 2000: 193). Dünyadaki ilk başarılı sosyalist

devrimin lideri olan Lenin, dünya tarihinin de akışını değiştirmiştir (Onay, 2007: 160). Her totaliter rejimde olduğu gibi bu rejim de komünist ideoloji üzerine oturtulmuş, hareketin öncüsü Lenin sosyalist ideolojiyi yaymak ve güçlendirmek için çaba göstermiştir. Sosyalist ideolojinin küçümsenmesinin, işçi sınıfı hareketlerinin kendi doğasına bırakılmasının bu ideolojiye zarar vereceğini ve burjuva ideolojisini güçlendireceğini savunmuştur. Bu nedenle Lenin (2014: 60), sosyal demokrasinin görevini, işçi hareketlerinin devrimci sosyal demokrasinin kanatları altına çekilmesi olarak tanımlamıştır.

Rusya'da iç savaşın sürdüğü 1918 ve 1921 yılları arasında savaş komünizmi uygulanmıştır. Topraklar kamulaştırılarak köylülere dağıtılmış, bankalara el konulmuş ve üretim araçları devletleştirilmiştir. Bu sıkı sosyalizm döneminde birçok insan açlıkla başa çıkmaya çalışmış ve bunu başaramayan milyonlarca Rus açlıktan ölmüştür. Rusya'nın saf sosyalizme hazır olmadığını anlayan Lenin 1921- 1928 yılları arasında özel faaliyetlere sınırlı da olsa izin veren Yeni Ekonomi Politikası'na geçiş yapmıştır. Ağır sanayide devlet kontrolünün planlı bir şekilde geri çekilmesine ve ekonominin geri kalanının çoğunun özel girişime geri dönmesine izin verilmiştir. Bu politikalar nispi bir refah dönemi başlamasına neden olmuştur. 1928 yılına gelindiğinde Stalin, kolektifleşmeyi ve sanayileşmeyi hızlandıran devlet güdümlü "Beş Yıllık Planları" devreye koymuştur (Roskin, 2009: 333). Sovyet döneminde uygulanan merkezi planlama nedeniyle tüketim malları ve hizmet sektörü göz ardı edilmiştir. Merkezi planlama ve sahip olunan zengin yeraltı kaynakları nedeniyle Rusya'da özellikle ağır sanayi gelişmiştir.

Merkezi planlamaya dayanan Sovyet ekonomisinde piyasa kuralları, özel teşebbüs, rekabet, özel mülkiyet, miras kar gibi kavramlar yoktu ve dışa kapalı bir ekonomi oldu (Özsoy, 2006: 174). Üretim, iş ve ücret konularında iktidarın mutlak bir denetim gücü vardı. Üretim ve mübadele araçlarının toplumsal mülkiyeti ilkesi egemen oldu. 1930'lu yıllardan itibaren uygulanan ekonomi politikaları bir yandan hızlı sanayileşmeye neden olurken diğer yandan farklı sorunları ortaya çıkardı. Bireyler yapısal zorluklar ve sistemin eksiklikleri karşısında kendi düzenlemelerini

geliştirmişlerdir. Tezgah altı alışveriş, karaborsa, ek iş gibi paralel ekonomi girişimleri toplumsal eşitsizliği ve öfkeyi üretmiştir (Akaş ve Okyay, 1995: 58).

Soğuk Savaş döneminde Sovyet Rusya komşu ülkelerde komünist rejimi tesis ederek kendisini güvenlik çemberi içine almıştır. Askeri işgalleri altında tuttukları ülkelerde komünist rejimi yerleştirmeyi başararak Sosyalist Blok veya Sovyet Uyduları denilen durumu ortaya çıkartmışlardır (Armaoğlu, 1991: 432). 1947 yılının Eylül ayında Sovyet Rusya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Bulgaristan, Macaristan, Romanya, Polonya Fransa ve İtalya komünist parti liderleri ile "*Cominform*"u kurmuştur. Bu birliğin amacı Amerikan emperyalizmini önlemek, tüm dünyayı kapsayacak bir Sovyetler Birliği kurmak olarak belirlenmiştir (Armaoğlu, 1991: 437). Sovyetler Birliği, merkezin egemen olduğu bir federasyondu. Sovyetler Birliği'nde tümü 104'ü bulan, yaklaşık 24 büyük ulus ve daha pek çok azınlıkta ulusa yaşamıştır. Bunların en büyük 15'i kendi Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne sahipti. Rusya Federatif Cumhuriyet açık ara en büyük devletti ve çok sayıda otonom bölgeden oluşan bir federasyondu.

Sovyet Birliği'nin çöküş sürecinde, 1980'lerde girilen yeniden yapılanma (Perestroyka) ve açıklık politikalarının (Glasnost) etkili olduğu düşünülmektedir. Perestroykanın asıl amacı ekonomiyi ve toplumu Stalin'in kurduğu bürokratik ve totaliter devletten kurtarmak olarak belirlenmiştir (Akaş ve Okyay, 1995: 126). Ekonomide serbest piyasa mekanizmasına yönelmek, dışarıya açılmak, arz-talep şartları içinde fiyat politikası belirlemek, devlete ait mülklerin halka satışını sağlamak ve bu girişimleri sosyo-kültürel hamlelerle desteklemek gibi politikalar kademe kademe uygulmaya konulmuştur (Özsoy, 2006: 170). Özellikle Batılı kaynaklara göre Sovyetler Birliği; sosyalist ekonomisinin kötü işlemesi, teknolojik geriliği, Mikhail Gorbachev dönemindeki yeniden yapılanmaya yönelik refomları, Rus halkının istekleri gibi birçok farklı nedenlerden dolayı çökmüştür. 25 Aralık 1991'de Sovyet Birliği Komünist Partisi Genel Başkanı Gorbachev'un istifa etmesinden sonra birliği oluşturan devletler bağımsızlıklarını ilan etmiştir. 12 Aralık 1993 anayasasına göre Cumhuriyet ile yönetilen Rusya Federasyonu, güçlü bir başkanlık sistemi ile idare edilmektedir. Devlet başkanı ülkeyi yönetmektedir. Yürütme yetkisine sahip olan diğer birim de Başbakan başkanlığındaki hükümettir.

Başkanlık tipi cumhuriyet ile yönetilen Rusya'da yasama meclisi; seçim bölgeleri esasına göre seçilen 450 üyeden oluşan Alt Meclis (Duma) ile Rusya'nın 89 cumhuriyet ve bölgesinden seçilen ikişer kişi olmak üzere 178 üyelik Üst Meclis'ten oluşmaktadır. İdari yapılanma olarak Rusya Federasyonu 7 federal bölge (Merkez, Kuzey-Batı, Kuzey Kafkasya, Privoljsk, Ural, Sibirya, Uzak-Doğu federal bölgeleri), 21 özerk cumhuriyet, 2 federal şehir, 10 ulusal bölge, 1 özerk bölge, 48 şehir olmak üzere toplam 89 birimden oluşmaktadır (İlyas ve Haskınacı, 2003: 3).

Rus federalizmi, kendine özgü bir yapı sergilemektedir. Federasyona bağlı devletler kendi kendilerini yönetebilmelerine karşılık uygulamada merkezin sıkı denetimi altındadır. Rus ulusal bütünlüğüne zarar vermemek koşuluyla, hizmetlerin yerinde görülmesi ilkesi vardır. Her federe devlet kendi içinde bağımsız yargı, yasama ve yürütme özgürlüğüne sahiptir. Yerel egemenlik haklarının korunduğu bir federasyondur. Rusya'da oydaşmacı bir demokrasi ve işbirlikçi bir federalizm bulunmaktadır (Parlak ve Caner, 2009: 240). Kimi görüşler ise Rusya'da devletin tarihin hiçbir döneminde gerçek manada bir demokrasi üzerine inşa edilmediğini öne sürmektedir. Birey hak ve özgürlükleri yasalarda belirtilmiştir ancak devletin çıkarları söz konusu olduğunda bu yasalar kolaylıkla çiğnenebilmektedir. Rus kültürü ve kimliği Avrupa-Asya, Doğu-Batı, eski-yeni gibi birbirine tezat oluşturan bir sentezden, dualist yapıdan oluşmaktadır (Onay, 2007: 343).

1992 yılından itibaren Pazar ekonomisin hızlı bir şekilde inşa edilebilmesi amacıyla bir ekonomik program hazırlanmıştır. Diğer geçiş ekonomilerinde olduğu gibi Rus ekonomisinde de özelleştirme hızlı ancak düzensiz ilerlemiştir. 1998 yılından sonra yavaşlasa da daha açık ve şeffaf bir özelleştirme sürecine geçilmiştir. 2010 yılının Ekim ayında Hükümet büyük bir özeleştirme programı hazırlamıştır. Özelleştirme ihalelerinde yabancı yatırımcıların katılımları sınırlı düzeyde tutulmaktadır. Ekonomi büyük ölçekli sinai işletmelerinin hâkimiyeti altındadır. Yakıt, enerji ve metalurji üretimi sinai üretiminin %35'inden fazlasını oluşturmaktadır (Ekonomi Bakanlığı: Rusya Federasyonu). Rusya; nüfusunun büyüklüğü, zengin doğal kaynakları, dahili üretimin ihtiyacı karşılayamaması, teknoloji ve sermaye alanındaki yetersizlik, serbest piyasa koşullarında işletme tecrübesinin eksikliği gibi nedenlerden dolayı yabancı yatırımcılar için cazip bir

yatırım yeri olmuştur. Madencilik, petrol, doğalgazın yanı sıra pırlanta, altın, kömür, demir üreticisi ve ihracatçısıdır. Dünya petrol üretiminin %10'u, doğalgazın dörtte biri Rusya'da bulunmaktadır (İlyas ve Haskınacı, 2003: 7). Putin döneminde Rus ekonomisi büyük ölçüde doğalgaz ve petrol ihracatına bağlı olarak büyümüştür (Roskin, 2009: 404).

İş dünyası büyük ölçüde devletle iç içe geçmiştir. Birçok sanayi dalı ya devletin tekelindedir ya da hükümet eliyle özelleştirilmiştir ancak yönetim kurulunda hükümet yetkilileri bulunmaktadır. Sovyetler birliği döneminde hızlı şekilde yaşanan özelleştirmeler özellikle Rus oligarkların işine yaramıştır. 1990'lı yılların çılgın kapitalizmini 2000'li yıllarda seçilen Putin dizginlemeye çalışmıştır. Rusya'nın en büyük yatırım şirketleri arasında İnterros, Renova Grubu, USM Holding gibi özel şirketler yer almaktadır (Thoburn, 2015: 61). Dünyanın en büyük 2000 şirketi sıralamasında Gazprom, Sberbank, Rosneft, LukOil, Surgutneftegas, Transneftile, VTB Bank, Novatek, Norilsk Nickel, Tatneft, Rosseti, Magnit UC Rusal gibi kamu şirketleri yer almaktadır (https://www.forbes.com/global2000/list/).

Ülke nüfusuna bakıldığında heterojen yapı dikkat çekmektedir. Ülke nüfusunun %80'i Ruslardan ve geri kalanı ise 60 kadar farklı etnik gruptan oluşmaktadır. Bu gruplar içinde Tatarlar, Ukraynalılar, Çuvaşlar, Başkirler, Mordovyalılar, Museviler, Ermeniler, Kuzeyde ve Kafkaslarda yaşayan diğer etnik gruplar yer almaktadır. 21 etnik cumhuriyet içinde halkın ana dili, cumhuriyetin resmi dilini oluşturmaktadır. Birçok etnik azınlığa da kendi ana dillerinde eğitim ve öğrenim hakkı tanınmıştır. Rusça'dan sonra ülkede en çok konuşulan dil başta Tatarca olmak üzere Türk dilleri ve lehçeleridir (İlyas ve Haskınacı, 2003: 2). Sovyet sisteminin çökmesinin nedenlerinden biri olarak etnik çeşitlilik ve heterojen toplum yapısı, 1990'larda ortaya çıkan milliyetçilik akımları da gösterilmektedir. Sovyetler Birliği döneminde Lenin ve sonrasında Stalin yeni sistemin en büyük rakibi olarak dini gördüklerinden, bu dönem aralığında toplum üstünde dinin etkisi azalmış ve ateizmin hâkimiyeti tesis edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin çökmesinden itibaren toplum arasında yeniden Hristiyan Ortodoks mezhebine geçişler başlamıştır (Özsoy, 2006: 184).

#### 4.5.4.2 Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi

İlk Rus Gazetesi Vedomosti (1703) Çar I. Petro tarafından sosyal reformları tabana yaymak amacıyla sosyal yönetimin bir aracı olarak kurulmuştur. Çarlık Rusyası'nda sansürün varlığından dolayı basının ilerlemesi durmuş, Rus gazeteciliği 19. yüzyılda eşitsiz bir şekilde gelişmiştir. 1865 reformuna kadar sadece edebi dergiler yazılı basında egemen konuma gelmiştir. Özel gazeteler ise sadece St Petersburg ve Moskova'da yayınlanmıştır. Bölgesel gazetelerin kuruluşu 1850'ler ve 1860'larda valiliklere bağlı olarak başlamıştır (Vartanova, 2004: 192). 1905 yılında ön izin kaldırıldıktan sonra, süreli yayınların sayısı 1.100'ü, günlük gazetenin ise 3.600'ü bulmuştur (Barbeir ve Lavenir, 2001: 177). İlk defa 1917 Rus Burjuva devriminden sonra ortaya çıkan basın özgürlüğü, Sovyetler Birliği döneminde hakim komünist ideolojiyi yaymak için kullanılmıştır. Gazetelerin tirajı Sovyet döneminde hızlıca artmış, 1980'lere gelindiğinde dünyada en yüksek tiraja sahip olan ülkeler arasına girmiştir. Komünist rejimin sona ermesi, toplumsal ve ekonomik değişimlerden sonra da tirajlar hızlıca düşmeye başlamıştır (White ve McAllister, 2006: 211). 1980'lerden 2000'e doğru 33 milyon tirajı olan Argumanti Fakti tirajı 3 milyona; 17 milyon tirajı olan Pravda ise 2 milyona düşmüştür. Yazılı basın yerini televizyona bırakmıştır. Yeniden yapılanmada hiyerarşik yaygın gazete pazarından bölgesel/ yerel gazete pazarına doğru geçiş yapılmıştır (Vartanova, 2012: 124). Rusya'da tüm ülkeye yayın yapan bir yaygın gazete bulunmamaktadır. Yaygın gazetenin olmayışı yerel ve bölgesel gazeteciliğin gelişimine neden olmuştur. Yerel basın, federasyona bağlı eyalet birimlerinin idaresinde iken, bölgesel gazeteler ise özel ve yerel idareye bağlı olarak iki şekle ayrılmaktadır. Yerel idareler kaynaklarını kullanarak bölgede faaliyet gösteren basını kontrol altında tutmaya çalışmaktadır (Akt. Sarıaslan, 2003: 85-86).

Güncel verilere göre Rusya'da şu an kayıtlı 35.000 gazete bulunmaktadır. Sovyetler Birliği döneminde popüler olan birkaç gazete Sovyet sonrası Rusya'da da popüler olmayı sürdürmüştür. Bu gazeteler arasında Komsomolskaya Pravda, Izvestia, Trud ve Moskovsky Komsomolec yer almaktadır. Ancak bu gazetelerin hepsi editoryal ilkelerini ve yayın politikalarını değiştirmişlerdir. Popüler olan diğer gazeteler arasında günlük Kommersant ve Nezavisimaya Gazeta haftalık periyotta ise

Argumenti Fakti bulunmaktadır. Diğer haftalık gazeteler arasında Arguments and Facts, Komsomolskaya Pravda, Tolstushka ve Antenna yer almaktadır. Rusya'da Bağımsız Devletler Topluluğu'da (BDT) en fazla sayıda dolaşan gazetenin -yaklaşık 27 milyon- Komsomolskaya Pravda olduğu iddia edilmektedir. Rus Hükümetinin resmi gazetesi olan Rossiskaya Gazeta (Russian Gazette-Rusya Gazetesi) 1990 yılında kurulmuştur. Gazetenin en önemli görevi Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan yasaları duyurmaktır. Kanunlar genellikle Rusya Gazetesi'nde yayımlanmalarının ardından yürürlüğe girmektedir. Bu gazetenin günlük ortalama dağıtım sayısı 432 bindir. Moskova'da yaşayan yabancılara yönelik olarak çıkarılan ve İngilizce olarak basılan bağımsız günlük gazete olan The Moscow Times 1992 yılında kurulmuştur. İngilizce yayınlanan diğer gazeteler ise Russian News ile Moscow News'tür (Krasnoboka, t.y, s.y.). Ekonomi ve iş dünyası gazeteleri olan Vedomosti (Kayıt) ve Kommersant (İşadamı) itibarlı ve yüksek tirajlı yayınlardır. 1990 yılında Mihail Gorbaçov'un Nobel Barış Ödülü kapsamında kazandığı para ödülü ile kurulan Novaya Gazeta (New Gazette - Yeni Gazete) liberal muhalif bir gazetedir. Araştırmacı gazetecilik ve muhalif yayın yapan bu gazetenin 4 çalışanı öldürülmüştür. 1943 yılında parti çizgisini takip eden bir yayın olarak hayata başlayan Novoye Vremya (The New Times - Yeni Çağ) bağımsız liberal haftalık dergidir (Thoburn, 2015: 83). 1990'lardan itibaren farklı politik gruplara yönelik gazeteler çıkmaya başlamıştır.

1894 yılında Rossiiskoe Telegrafnoe Agentstvo (RTA) ilk Rus haber ajansı kurulmuştur (Thussu, 2000: 273) Uluslararası iletişimde soğuk savaş dönemince komünist propagandadan kapitalist iknaya yönelik bir yayın politikası izlenmiştir. Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı (Telegraph Agency of the Soviet Union-TASS), Soğuk savaş dönemi boyunca Doğu Bloku ülkeleri arasında en önemli ve büyük haber kaynağı olarak kalmıştır. 1904 yılında kurulan haber ajansı, 1992 yılına gelindiğinde ITAR-TASS olarak isim değişikliğine gitmiştir. Rusya Federasyonu ve diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde 74 büro ve 62 yabancı ülkede 65 büroya sahiptir (Thussu, 2000: 153). Devlet analitik-enformasyon ajansı olarak geçen Rossiyskoye İnformatsionnova Agenstva Novosti (RIA-Novosti) 1993 yılında Rusya Başkanı Boris Yeltsin'in kararnamesi ile kurulmuştur. Ajansın çalışmalarında özellikle hükümetin, Başkanın ve devlet erkanının faaliyetleri, konuşmaları, ziyaretleri ile

ilgili haberlerin duyurulması ön plana çıkmaktadır. Ajansın bir diğer önemli görevi ise BDT ülkeleri ve Baltık ülkelerindeki haber çalışanlarına katkıda bulunmaktır. AIF-Novosti, AMI, As-Press, İntermedya, Interfaks, Informkino, Efir--Daycest ile Agenstva "Yunpress" diğer haber ajansları arasında yer almaktadır (Akt. Sarıaslan, 2003: 87-88).

Radyo yayıncılığında Sovyetler Birliği, ulusal sınırları ve kıtaları aşarak uluslararası dinleyicilere ulaşan ilk ülkelerden biri olmuştur. Halk Komiserleri Konsey Başkanı Lenin, 30 Ekim 1917'de yeni bir Sovyet Hükümetinin kurulduğunu duyuran ilk telsiz propaganda yayını yapmıştır. 1919 yılında Sovyet Rusya'sı ilk defa uluslar arası yayıncılığa başlamıştır. Dünyanın ilk kısa dalga radyo yayınları 1925'te Moskova'dan gönderilmiştir. Beş yıl düzenli şekilde Almanca, Fransızca, Hollandaca ve İngilizce dillerinde komünist propaganda yayınlamıştır (Thussu, 2000: 27). 1960'ların sonuna kadar Moskova Radyosu, dünyanın en büyük tek uluslararası yayıncısı olmuştur. 1969-1972 yılları arasında ABD'den daha fazla program yayınlamıştır. Sovyetler Birliği'nin kendisi de çok dilli bir ülke olduğundan diğer yayın kuruluşlarından daha fazla farklı dil kullanmıştır. Sovyet yayın politikaları, Batı propagandasına karşılık vermek ve Çin-Sovyet ayrılmasından sonra dünyanın komünist partileri arasında Moskova çizgisini teşvik etmek amacına yönelik olmuştur. "Rusya'nın Sesi" adlı program ile soğuk savaştan sonra da 32 yabancı dilde yayın yapmaya devam etmiştir (Thussu, 2000: 30).

Günümüzde radyonun devlet radyosu ve tecimsel olarak ikili bir yapı sergilediği görülmektedir. 1999'da Rusların %82'si ihtiyaçlarını televizyondan daha iyi karşıladığı için radyoyu dinlediklerini söylemişlerdir. Tecimsel radyo kanallarındaki genel artış, reklamcılık gelirlerine bağlanmaktadır. Yaklaşık olarak yerel reklamların %21'i yerel radyo istasyonlarına gitmektedir (Vartanova, 2004: 198). Rusya'nın en fazla dinlenen radyo istasyonlarının mülkiyetine bakıldığında devlet kontrolünde olduğu görülmektedir. Devlet tarafından işletilen radyo istasyonları arasında Radio Rossi, Mayak ve Voice of Russia bulunmaktadır. Günlük dinleyici sayısı yaklaşık 120 milyonu bulan Radio Rossi, 1990 yılında kurulmuştur ve 174 orjinal programı bulunmaktadır. 1.100 verici sayısı ile ülkenin en geniş yayın yapan radyo istasyonudur. 1945 yılında kurulan Mayak ise bilgi ve müzik kanalıdır.

1929 yılında yayınlarına başlaya Voice of Russia dünyaya Rusya hakkında bilgi vermek amacıyla yayın yapmaktadır. 160 ülkede 38 farklı dilde yayın yapan bu radyo Rus kültürünü ve dilini geliştirmek, yurtdışında olumlu bir imaj yüklemek gibi işlevler yüklenmiştir (Krasnoboka, t.y, s.y.). Yaygın bir biçimde kullanıldığı halde radyo, etkili bir iletişim aracı değildir. Sohbet programı temalı bu radyolar genellikle müzik dinlemek amacıyla işlev görmektedir. Bu kuralın tek istisnası Ekho Moskvy'dir. Haber ve tartışma programı yapan bu radyo kanalı diğer radyo kanallarına göre daha muhalif eğilim sergilemektedir (Thoburn, 2015: 83).

Sovyetler Birliği'nin en eski ve ilk televizyon kanalının 1938 yılında kurulan *Pyatyj Kanal* olduğu düşünülmektedir. Rusya'daki en büyük özel medya holdinglerinden biri olan National Media Group'un bir kanalıdır. 2006 yılında tüm ülkeye yayın yapmaya başlamış, 2007'de ise başkanlık kararnamesi ile kanala özel bir statü verilmiştir. Moskova merkezli olmayan ilk Rusya federal kanalı olmuştur (Krasnoboka, t.y, s.y.) Basın ve Yayın Bakanlığı'nın (2008'den sonra ismi Telekom ve Kitle İletişim Bakanlığı olarak değişmiştir) verdiği bilgilere göre 2002'de televizyon yayınları için yaklaşık olarak 1.276 lisans verilmiştir. Yaygın televizyon pazarının temelini 9 kanal oluşturmaktadır. Rus vatandaşlarının bu kanallara ulaşım oranları %50'den fazladır. Üç federal yaygın yayın yapan kanallar farklı kuruluşların mülkiyetindedir. Özel-devlet kanalı ORT (The Firts Channel olarak da bilinen), devlet kanalı PTR (Public Television of Russia) ve özel kanal NTV[21]'dir. TV-6, Ren-Tv, STS ve TNT olmak üzere dört federal televizyon kanalı ile yaygın dolaşımı ile iki bölgesel kanal bulunmaktadır. Bu bölgesel kanallar devletin mülkiyeti ve kontrolünde olan Kultura ile Moskova idaresine ait TVC'dir (Vartanova, 2004: 195). Rusya'da doğrudan devletin mülkiyetinde ve denetiminde olan birkaç yaygın televizyon kanalı bulunmaktadır. Bu kanalların içerikleri, yayın politikaları ve editoryal içerikleri birbirine yakın hatta hemen hemen aynıdır. Rusya genelindeki en önemli televizyon kanalları arasında ORT, Rusya-1, NTB, TNT, Rusya 24, STS, Domanişni ve Dojd yer almaktadır. Rusya Devlet Televizyon Radyo Kurumu

[21] 1999 ve 2003 Duma seçimleri ile medya arasındaki ilişkilere yönelik olarak bir odak grup görüşmesi yapılan çalışmada devlet televizyon kanallarının genellikle en tarafsız ve güvenilir bilgi kaynağı olarak görüldüğü bulgusuna ulaşılmıştır. Rusların %65'i devlet televizyonlarını en güvenilir kanal olarak seçmiştir. Ankete katılanların %33'ü devletin temel televizyon kanalı olan ORT'yi, %25'i NTV'yi % 13'ü ise RTR'yi haber kanalı olarak en güvenilir kanal seçilmiştir (Detaylı bilgi için White ve McAllister, 2006: 213).

(VGTRK)'nin mülkiyetinde olan Rusya-1 kanalı en çok izlenen kanallar arasında ikinci sırada yer almaktadır. VGTRK'nin mülkiyetinde olan Rusya 24 ise, 24 saat boyunca yayın yapan haber kanalıdır (Thoburn, 2015: 81).

2006 yılında kurulan Vesti 24 saat yayın yapan bir haber kanalı, 2007'de kurulan Bibigon ise çocuklara yönelik yayın yapan bir kanaldır. Moskova merkezli ve Moskova şehir yönetiminin mülkiyetinde olan bir diğer popüler televizyon kanalı TV Tsentr 1997 yılında yayıncılığa başlamış ve bu kanala Rusya'nın her bölgesinden ulaşılabilmektedir. REN-TV bir diğer tecimsel televizyon kanalıdır. Ülke boyunca 27 istasyona sahiptir ve 250 kablo ağı ile ülkede yayın yapmaktadır. 2005 yılında yaklaşık olarak 100'ün üzerinde ülkeye İngilizce yayın yapan Russia Today adlı bir uydu kanalı kurulmuştur (Krasnoboka, t.y, s.y.). Gazprom'un eğlence kanalları arasında TNT (1998), TV3 (1994), Friday (2003), TNT4 (2016), 2x2 (2007), Comedy Club Production (2006), Good Story Media (2008) yer almaktadır. Match Tv (2015), Sports Channels (2016) ve Sportbox.ru (2007) adlı üç spor kanalı ile NTV (1993) adlı bir haber kanalı bulunmaktadır (http://www.gazprom-media.com/en/about/index).

Rusya'da televizyon yüksek izlenirlik oranıyla birlikte en güçlü iletişim aracıdır. Rusların %94'ü her gün ortalama üç buçuk saat televizyon izlemektedir. Rusların %99'u en az bir televizyona sahipken bunların yarısı da iki veya daha fazla televizyona sahiptir. Rusya'da bilgi edinmek için kullanılan ve açık ara rağbet gören en önemli araç televizyondur. Bölgesel televizyonların gelişimi, bölgelerin ekonomik gelişimine paralel olarak gitmiştir. Ülkenin en zengin ve en gelişmiş bölgeleri, en fazla özel bölgesel kanal sayısıyla nitelendirilmektedir. Rusya Federasyonu'nun 8 bölgesinden yalnızca en gelişmemiş olan 12 bölgesinde devlet dışı televizyon kanalı bulunmamaktadır. Karasal yayıncılık Rusya medya sisteminde merkezi konumda yer almaktadır. 1990'lı yıllarda kablolu televizyon yayıncılığı gelişmeye başlamıştır. Diğer Avrupa ülkelerine kıyasla daha yavaş olsa da uydu televizyonu da gelişmeye başlamıştır. Uydu yayıncılığının iki öncü NTV Plus ve Kosmos TV yalnızca Moskova'da ve birkaç büyük şehirde izleyici çekebilmektedir (Vartanova, 2004: 196).

Rusya Federasyonu'nda yaklaşık 143 milyon nüfusun 103 milyonu aktif olarak internet kullanmaktadır. Ülkedeki dijitalleşme oranı %72 civarındadır (We Are Social, 2016). Rusya'da en büyük üç mobil şebeke operatörü MTS (%34.2), VimpelCom (%25.6), ve MegaFon (%23) pazarın %83'ünü kontrol etmektedir. Bunun haricinde Tele 2, Uralsvyazinform, Sibertelecom, SMARTS diğer öncü operatörler arasında yer almaktadır (Krasnoboka, t.y, s.y.). Rusya da tıpkı Almanya gibi "Siber Suçlar Sözleşmesini" imzalamayan ülkelerden biridir (Mueller, 2010: 174).

#### 4.5.4.3 Devletin Rolü ve Politik Paralellik Düzeyi

Komünist devrimin başlangıcından çöküşüne kadar olan süreçte kitle iletişim araçları en sıkı biçimde kontrol altına alınacak şekilde örgütlenmiştir. Lenin, birçok yazısında Alman Demokratik Cumhuriyeti'ni işaret ederek oradaki "sözde basın ve toplanma özgürlüğü" nün gerçek bir özgürlük olmadığını ifade etmiştir. Basını, gerçekte zenginler için, kendilerine ait en özel yerlere, yapılara sahip olma ve halkı zehirleme özgürlüğü olarak tanımlamıştır (Lenin, 1995: 282). Devrimin lideri Lenin güçlü politik örgütler yaratılmasının yolunun gazetelerden geçtiğini ileri sürmüştür (Lenin, 2014: 177). İnsanları sorunlar üstünde düşünmeye, kaynaşmanın ve aktif mücadelenin en ufak belirtilerini birleştirmeye ve yaygınlaştırmaya sevk etmek gerekmektedir. Canlı politik faaliyetlere başlamak yalnızca canlı politik bir ajitasyon ile mümkün olduğundan sık aralıklarla yayınlanan ve düzenli olarak dağıtılan gazeteler ile işe başlanacağını belirtmiştir (Lenin, 2014: 178). Komünist partinin sağlamlaşması ve işçiler arasında örgütlenmenin oluşturulabilmesi amaçları doğrultusunda kurulan "*İskra*" gazetesi rejimin omurgasını oluşturmuştur. 1912 yılında da "*Pravda (Gerçek)"* gazetesi kurulmuş ve ajitasyon bu yıldan itibaren tekrardan başlamıştır. 1922'den itibaren Pravda partinin, İzvestia ise hükümetin organı olarak çalışmıştır. 1939'a kadar süreli yayınların sayısı 89 bine ulaşmıştır. Bu artış sadece niceliksel anlamda istatistiki olarak kalmış, basında sansür yasak halini almış, sistemin doğrulanması haricindeki her türlü yaratım yok olmuştur. Tek parti döneminde her türlü muhalefet kaybolmuş, gazeteciler Sibirya bölgesindeki ceza bölgelerini doldurmuştur. Basın özgürlüğünü garanti eden 1939 Anayasası, bu özgürlüğü sadece sosyalist rejimi güçlendirmek amacına yönelik olmuştur (Barbier

ve Lavenir, 2001: 180). 1950'li ve 1960'lı yıllar boyunca kitle iletişim araçları yüksek derecede ulus inşası ve anti sömürgeleştirme politikaları kapsamında davranışların yönlendirilmesi olarak kullanılmıştır (Roudakova, 2008:55). Hükümet kitle iletişim alanını halkı harekete geçirici bir süreç olarak tanımlamıştır.

Radyo üzerinden ülke dışına yapılan Sovyet propagandası, barış kavramı temelinde proleter hareketin temelini her yerde genişletmek amacıyla yürütülmüştür. ABD'de başlayacak bir devrimin, dünya kapitalizminin sonunu getireceğinin düşünülmesinden başlangıçta propaganda yayınları ABD'ye yönelik olmuş; 1920'li yıllardan sonra batılı burjuva hükümetlerine de yayına başlanmıştır. 2. Dünya Savaşı'nda ise ortak düşman Nazi Almanyası'na yönelik yayınlar ön plana çıkmıştır. Yaptıkları yayınlarda Doğu Avrupa'daki ülkeleri işgalden kurtarıp geri çekilecek olan özgürlükçüler olarak sunmuşlardır. Akarcalı'ya göre Stalin propagandası Hitler propagandasından daha büyük ve etkili başarı elde etmiştir (Akarcalı, 2003: 214). Gazete ve radyo bu dönem boyunca ülkede eğitmen, ajitator ve organizatör olarak siyasal dönüşüm için bir araç haline dönmüştür.

Sovyetler Birliği döneminde yayıncılık sistemi 1949'dan 1991 yılına kadar "*Rusya Devlet Radyo ve Televizyon Komitesi (Gostelradio)"* aracılığıyla Sovyetler Birliği Komünist Partisi (CPSU) tarafından yürütülmüş ve denetlenmiştir. Bu yayıncılık sistemi örgüt ve içerik bakımından Marksist-Leninist ilkeleri yansıtmıştır (McNair, 2005: 74). Gostelradio'nun genel başkanlarından bazıları aynı zamanda hükümetin ve komünist partinin üyeleri olmuştur. Baskı ve yayın araçları da dahil olmak üzere tüm iletişim devletin kontrolü altındadır. Bu dönemde televizyon ve radyo editörlerinin mutlaka partinin üyesi, parti tarafından eğitilmiş, yetiştirilmiş ve seçilmiş olmalıydı. Böylelikle Gostelradio Sovyet dönemi boyunca radyo ve televizyon üzerinde idari kontrolü elinde bulundurmuştur (Hopstad, 2011: 41). Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar olan süreçte Rusya'da kamu hizmet yayıncılığının denetlenmesi ve düzenlenmesinin, doğrudan hükümet veya siyasal parti tarafından yapıldığı "hükümet modeli" içerisinde girdiği tespit edilmektedir. Partinin resmi yayın organı olarak çalıştığı, medyanın parti tarafından araçsallaştırıldığı ve yüksek derecede politik paralellik bulunduğu görülmektedir.

1991 darbesinden önce Perestroyka (Yeniden Yapılanma) ve Glasnost (Açıklık Politikası) politikaları Sovyet Rusya'da medyayı şekillendirmeye başlamıştır. Glasnost öncelikle yazılı basında parti kontrolünü gevşetmiş ve daha sonra yayıncılıkta düşünce çeşitliliği ve fikirlerin açıkça ifade edilebilmesi arttırmıştır. Bu "bilgi devrimi" ile Mihail Gorbaçov ve taraftarları Sovyet toplumunda sivil toplumun ve çoğulculuğun büyüyeceğini ümit etmişlerdir. 1991'den sonra Gostelradio Rusya'nın değişen siyasal ve ekonomik koşullarına uyum sağlayamamış ve işlevini sona erdirmiştir. McNair, (2005: 75) 1991 darbesinden sonra televizyon sektöründe görülen hızlı özelleştirme, ticarileştirme ve suç sürecini "*tekelden mafya*"ya şeklinde kavramsallaştırmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte televizyon pazarında devletin rolü ve kontrolü farklı bir şekle bürünmüştür. Devlet pazarın düzenleyicisi, pazardaki ana aktör ve televizyon altyapısının en büyük sahibi olarak hala pazarı kontrol etmektedir. Kiriya ve Degtereva televizyon alanındaki devlet kontrolünü üç tür ile açıklamaktadır. Doğrudan kontrolün olduğu ilk türde, devlet televizyon kanalına sahiptir (Kiriya ve Degtereva, 2010: 40). Devlet, VGTRK'yi elinde tutarak ulusal olarak dağıtılan radyo ve televizyon kanallarını kontrol etmekte ve televizyon sektöründe hala ana aktör olmaya devam etmektedir. Ayrıca, devlet kontrollü bölgesel televizyon kanalları ile radyo ve televizyon sinyallerinin dağıtımını yapan yüz merkezden oluşan bir ağ içermektedir (Vartanova, 2004: 196). İkinci türde ise devlete ait bir şirket aracılığıyla dolaylı bir kontrol bulunmaktadır. Gazprom petrol şirketinin sahip olduğu medya şirketi buna örnektir. Üçüncü türde ise siyasal iktidar ile yakın ilişkiler içerisinde olan oligarkların elindeki medya ile dolaylı bir kontrol bulunmaktadır. National Media Gorup, Prof-Media ve STS bu üçüncü türdeki medya holdinglerine örnektir (Kiriya ve Degtereva, 2010: 41). Deregülasyon ve özelleştirme sürecinde yaygın televizyon kanallarının hükümetle bağlantısı olan kişilerce satın alınmaları sağlanmış veya hükümetle ters düşen bazı oligarkları televizyon kanalları ve gazeteleri ellerinden bırakmaları istenmiştir (Roskin, 2009: 371). Günümüzde Rus devleti, televizyon ve radyo alt yapısının %80'ine sahiptir ve telekomünikasyon şirketleri üzerinde de belirleyici bir etkisi vardır (Castells, 2016: 316).

Putin döneminde belli başlı Rus medyasının büyük kısmı yeniden devlet kontrolüne girmiştir (Roskin, 2009: 383). Rusya yazılı basını üzerinde değişen oranlarda devlet kontrolü ve sansürü bulunsa da, yazılı basın görsel işitsel medyaya göre daha az hükümet baskısı ile karşılamaktadır. Birçok yayıncı sık sık Kremlin çizgisi ile ayrı düşmekte ve hükümetle başı derde girmektedir. Ancak yine de yazılı basının erişim hacminin ve tirajlarının daha düşük olması nedeniyle sıkı kontrol bulunmamaktadır. Henüz Putin yazılı basının tamamını devlet kontrolüne alamasa da (Thoburn, 2015: 82). 2013 yılında Rusya'nın en önemli devlet haber ajansı Rusya Bilgi Ajansı (RIA)'nı, Rusya'nın devlet radyosu Rusya'nın Sesi'ni ve birkaç küçük yerel devlet ajansını daha birleştirerek, hepsini "Bugün Rusya" adı altında tek bir çatıda toplayarak hem medya hem de medyanın editoryal çizgisinde daha fazla güç elde etmiştir.

Putin döneminde devlet, medya özerkliği konusunda engel olmaya çalışmıştır. Putin yönetimi altındaki Rusya basını en iyi neo-otoriter iletişim sistemi olarak anlaşılabilir. Neo-otoriter iletişim sistemi, tarihsel olarak baskın olan ve hala dünya çapında yaygın olan otoriter sistemlerin geniş bir bölümüne girmektedir. Neo-otoriter iletişim sistemi altında, devlet mülkiyetindeki medya özerklik sınırlandırılmıştır ve kilit pozisyonlara atamalar hükümete sadakatla ilişkilidir. Medyaya erişim açıktır ve özel mülkiyete izin verilmiştir. Ancak iletileri kontrol etmek için sübvansiyon, vergi, devlet desteği, reklam geliri gibi diğer araçlar kullanılmaktadır (Becker, 2004: 149). Yeni politik koşullarda hem eski politikacılar hem de ortaya çıkan yeni ticari elitler Rusya'nın politik paralelliğini kuran önemli oyuncuları haline gelmiştir. Kamu hizmet yayıncılığı da hala hükümetin kontrolünde kalmaya devam etmiştir (Vartanova, 2012:129).

İnternet alanında Rus hükümetinin eylemleri sınırlı görünse de, Rusya kendine özgü geliştirdiği yöntemle bu alanı izlemekte ve denetlemektedir. Doğrudan sansür yerine, interneti kendi propaganda siteleriyle doldurmakta ve web üzerinde kendi blog yazarları ile müdahale etmektedirler. (Akt.Castells, 2016: 319). Devlet internet üzerinden yapılan eleştirilere bağımsız siviller gibi görünen kendi "hükümet köstebekleri" ile cevap vermekte, devlete ait şirketler internet medyasına yatırımlar yapmaktadır. Gazprom, 2008 yılında YouTube'un eş değeri olan RuTube'u satın

almıştır. Rus hükümeti kendisini bir siberuzay savaşına hazırlamaktadır. İnternet servis sağlayıcıları ve ağ yöneticileri web üzerindeki cezalandırılabilir içerikten sorumludur; web siteleri yasal olarak izlebebilirdir; suç unsuru faaliyet ve içeriklere ceza uygulanabilmektedir (Castells, 2016: 318).

#### 4.5.4.4 Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik

Bilginin tamamının kontrol edilmesi döneminden, bağımsız ve özgür bilgi akışı dönemine geçişte gazeteciler mesleki değer ve standartlarını yeniden tanımlamak zorunda kalmışlardır. Sosyalist parti çizgisini takip etmek zorunda kalan ve sosyalist gazeteciliğe göre ayarlanan meslek ilkeleri yeniden düzenlenmiştir. Lauk'a göre Rus gazeteciler yavaş yavaş liberal demokratik gazeteciliğin özelliklerine uyum göstermeye başlamıştır; ancak hiçbir zaman tamamen Batı modeline göre değişeceini öngörmemektedir. Komünizmin çöküşünden sonra ifade özgürlüğü neredeyse tamamen sınırsızken, bu özgürlükler bir süre sonra ekonomik ve yasal sebeplerden dolayı azaltılmıştır (Lauk, 2008:198). Önceden gizli olan şeyi açığa çıkarmak anlamına gelen "Glasnost" politikaları, Sovyet yayıncılığına tam bir basın ve ifade özgürlüğü getirmemiş de olsa bir takım yeni uygulamalar ortaya çıkarmıştır. Geçmişe ya da gündelik yaşama ilişkin sosyalist ilkelerin eksikliklerinin eleştirildiği, eskiden yalnızca azınlıkların elinde olan bilgilerin kamuyla paylaşıldığı veya izleyicilerin yabancılarla bağlantı kurabildikleri yeni yayın türlerinin yapıldığı bir medya politikasına geçilmiştir. Resmi görevlilerin halkın sorularını yanıtladığı "Onikinci Kat" gibi televizyon programları yapılmaya başlanmıştır (Akaş ve Okyay, 1995: 68). Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 1993'te kabul edilen Rus anayasasında temel hak ve özgürlükler yeniden bütünleştirilerek onaylanmıştır. Basın özgürlüğü, bilgi edinme ve ifade özgürlükleri çoğunlukla bu ülkelerin anayasasına aynı anda yerleşmiştir (Engesser ve Franzetti, 2011: 294).

1993 yılında kabul edilen Post-Komünist anayasa uyarınca sansür yasadışıdır. Bununla birlikte basın özgürlüğü, reklam gelirlerinin belirsiz olması, tirajlarının düşük olması, dağıtım ücretlerinin artması gibi kısmen ekonomik nedenlerle kırılgandır. Basın özgürlüğü, politik baskılardan dolayı daha savunmasız hale gelmiştir (White ve McAllister, 2006: 210). Roudakova da Hallin ve Mancini modelinin Batılı olmayan medya çalışmalarını anlamak için bir araç olabileceğini

söylemiş ve Rus medyasını "kayırmacılık" çerçevesinden analiz etmiştir. Sovyet sonrası gazeteciler ile politikacıların ittifak kurduğunu ve karşılıklı tavizler verdiğini ileri sürmüştür. Haberlerin içeriğine yapılan editoryal kontrol çoklu aktörlerin ekonomik ve siyasal silahları arasına girmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılımından sonra ortaya çıkan derin ekonomik krizden dolayı tecimsel medya organları satış ve reklam ile kendilerini destekleyememiş. Bu ekonomik krizden etkilenmemek için de rakip politik ve ekonomik grupların seçim kampanya süreçlerinde ve itibar yönetimlerinde taraftarlığını yapmaya başlamıştır (Roudakova, 2008: 44). Piyasa ekonomisine dayalı koşullarda gelişen Rus basını, diğer Avrupa ülkelerindeki gibi gelişim çizgisi göstermemiştir. Medya pazarının ticarileştirilmesi ve serbestleşme politikaları halkı demokratik bir siyasi rekabet sürecine entegre edebilecek bir sistem oluşturmamıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra günlük gazete pazarı resmi olmayan devlet-sermaye ittifakı tarafından ya ticarileştirilip sansayonelleştirilmiş ya da araçsallaştırılmıştır (Vartanova, 2012: 127).

Sovyetler Birliği dönemi ve sonrası iki farklı Rusya'da gazetecilik mesleğinin gelişimini, Rus gazetecilerinin mesleklerine ilişkin algılarını karşılaştırmalı olarak inceleyen Pasti, her iki dönemde de bazı benzer ortak noktalar ve farklılıklar tespit etmiştir. Rus gazetecilerin, toplumda geçerli olan normlara kendilerini adapte ederek hayatta kalma mantığına göre hareket ettikleri bulgusuna erişmiştir. Gazetecilerin davranışları çağdaş pazarın fırsatları ve medya rolleri çerçevesinde belirlenmektedir. Gazeteciler kişisel çıkarları doğrultusunda hükümete ve sermayeye yakın durmakta; önemli ve etkili görünmeyen izleyicilerden ise uzak durmaktadır. Her iki dönemde de gazeteciler seçim sürecinde iktidarın propagandacısı olarak görev yapmaktadır (Pasti, 2005: 109). Rollerine ilişkin algılarında, iktidarı eleştirmek veya muhalif görüşlere yer vermek bulunmamaktadır.

İşlerinde kişisel olarak özerktirler; oto sansür (işten atılma, mahkemeye çıkarılma, suçlanma gibi korkular) uygulayarak veya çalıştıkları kurumun editoryal çizgileri (kurucusu, sponsor veya reklamcıların belirlediği) çerçevesinde profesyonel karar alabilirler. İşverenlerine ve müşterilerine karşı sorumluluk hissetmektedir; toplumsal sorunlara karşı bir sorumluluk geliştirmemişlerdir. Gazetecilik mesleğinin profesyonelleşmesini belli mesleki becerilere sahip olmaya indirgemişlerdir,

gazeteciliği profesyonel bir kurum olarak görmezler. Sovyetler Birliği dönemindeki siyasi ajitatörler çağdaş halkla ilişkiler çalışanlarına doğru modernize edilmiştir. İki nesil arasındaki en önemli fark ise gazetecilik mesleği hiçbir etik normun olmadığı bir Pazar, rekabet ve savaş alanına dönmüştür. Günümüzde halkla ilişkiler olarak gazeteciliğin yeni konseptinde haber seçiminde yeni yaklaşımlar (sansasyonel olma), yeni çalışma metodları (özel hayatın gizliliği, hakaret) ve değişen izleyici algısıdır. İzleyiciler potansiyel müşteri olarak görülmektedir (Pasti, 2005: 110). Rusya'da gazetecilik mesleğinin kurumsallaşamadığı; kişisel çıkarların üstün geldiği; iktidarın gazetecileri araçsallaştırdığı tespit edilmektedir.

Komünist sonrası toplumların tümü etik kodlara, Basın konseyine ve diğer öz düzenleyici kuruluşlara sahip olmalarına rağmen, bu ülkelerin hiçbirinde medyanın özdenetim mekanizması etkili değildir. Etkili bir özdenetim ancak medyanın kalitesinin ve etik sorunlarının kamusal olarak açıkça tartışılabildiği bir ortamda mümkün olabilmektedir ve Rusya'da bu koşullar hala mevcut değildir. Yabancı yatırımcılar da gazetecilik mesleğinin ve kültürünün gelişmesine katkıda bulunmamıştır. Aksine medya pazarının ve içeriğinin türdeşleşmesini ve ticarileşmesini teşvik etmiştir. Gazetecilerin bağımsızlığı, medya patronlarının para karşılığı yaptıkları gizli reklam ve destekler ile engellenmiştir (Lauk, 2008:209). Diğer ülkelerde de buna benzer uygulamalar olsa da Rusya'da bu özellik daha yaygın görülmektedir.

Rusya'da 2008 yılında kurulan "Rusya Federasyonu Telekom ve Kitle İletişim Bakanlığı" (Ministry of Telecom and Mass Communications of the Russian Federation), telekomünikasyon, internet, televizyon, radyo, yazılı basın, yayıncılık, bilgi teknolojileri ve posta hizmetlerinden sorumlu bir federal yürütme erkidir. Bakanlık; iletişim teknolojileri alanında hükümet politikaları ve yasal düzenlemelerin tasarlanması ve uygulanmasından sorumludur. Kamu bilgi kaynaklarının oluşturulması, bilgi iletişim teknolojileri ve kitle iletişim araçlarına erişimin sağlanabilmesi ve kullanımı için politika belirlemekte ve bunları uygulamaktadır (http://government.ru/en/department/55/events/).

"Rusya Federal Bilgi Teknolojileri ve Kitle İletişimi Denetleme Kurulu" (Federal Service for Supervision in the Sphere of Telecom, Information Technologies and Mass Communications / Roskomnadzor) bu bakanlık altında görev yapan, medya ve telekomünikasyon araçlarını denetleyen devlet kurumudur. Radyo frekans hizmetini düzenlemekte, kişisel verilerin gizliliğinin hukuka uygunluğunu denetlemekte, elektronik medya da dahil olmak üzere tüm kitle iletişim medyasını kontrol etmekte ve izlemektedir. 16 Mart 2009 tarihinde "Kitle İletişimi, Bilgi Teknolojisi ve Federal İletişim Hizmetlerinin Denetimi" adlı yönetmelik kapsamında faaliyet göstermektedir. Roskomnadzor'un yetkileri arasında yayınların kanunlara uygunluğunu denetlemek, lisans faaliyetlerini gerçekleştirmek ve denetlemek, çocukları korumak bulunmaktadır. Bu birim, Rusya Federasyonu anayasası, Federal anayasa, federal kanunlar, Rusya Federasyonu Başkanı ve hükümeti, kabul edilen uluslar arası anlaşmalara göre yönetilmektedir. Bu birim, Rusya Federasyonu Telekom ve Kitle İletişim Bakanlığı'nın tavsiye ettiği Rusya Federasyonu hükümeti'nin onayladığı ve atadığı bir başkan tarafından yönetilmektedir (http://eng.rkn.gov.ru/about/ ).

#### 4.5.4.5 Rus Medyasının Ekonomi Politiği

Yeterli güvenilir istatistiki bilgiler bulunmasa da genel olarak gazete pazarındaki yoğunlaşma derecesi diğer Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında oldukça düşük göründüğü kabul edilmektedir (Engesser ve Franzetti, 2011: 290, Vartanova, 2004: 194). Bununla birlikte basında yoğunlaşmanın giderek artmaya başlamasının kanıtlarından biri olarak Prof-Media gösterilmektedir. Rusya'nın ikinci en büyük akaryakıt şirketi LukOil'e bağlı olan bu medya holdingi Moskova ve diğer şehirlerde kırktan fazla gazete ve dergiye; Rostov ve Norilsk'te televizyon ve radyo kanallarına, internet sitelerine sahiptir. 1990'lı yıllarda Moskova merkezli 4 büyük yaygın gazete şirketi, farklı medya kuruluşu sahiplikleri ile pazarın lider konumunu ele geçirmiştir (Vartanova, 2004: 194).

Rusya Federasyonu'nun en büyük petrol-doğalgaz şirketi olan Gazprom 1998 yılında medya sektörüne atılmış, o dönemde Prometheus AST, Trud ve Tribune gazetesini almıştır. Gazprom Medya Holding film üretimi, reklam şirketi, televizyon kanalları, radyo istasyonları ve internet sitelerinin sahibi ve yöneticisidir. 6 adet

televizyon kanalı, 28 tematik televizyon kanalı, 10 radyo kanalı, 3 internet şirketi, 23 websitesi, 4 yayınevi, 1 uydu televizyon sağlayıcısına sahiptir. Rusya'da en fazla izlenen televizyon kanalları içerisinde 3. Sırada yer alan NTV, Gazprom'un en etkili haber kanalıdır (http://www.gazprom-media.com/en/about/index). En büyük medya aktörlerine bakıldığında devletin kendisinin, petrol ve akaryakıt şirketlerinin olduğu tespit edilmektedir. Devlete ait gaz şirketi GazProm, Rusya'nın en büyük akaryakıt şirketlerinden olan Lukoil'in Prof-Media'sı ve birçok Rus televizyon ve radyo kanalına sahip olan VGTRK en çok takip edilen kanalları bünyesinden barındırmaktadır.

Yeni iletişim teknolojileri alanında da yine Rusya'nın kendi hakimiyetini kurduğu ve ABD ile pazarda yarıştığı tespit edilmektedir. Rusça konuşan internet kullanıcıları (Runet), Silikon vadisi gelişmelerini yakından takip etmektedir. Medvedev Başkanlığı'nda Moskovaya büyük bir teknoloji parkı olan Skolkovo kurulmuştur. Rusya'nın arama motoru, dijital medya, sosyal medya ve e-mail hizmetlerinde kendi kendine yeten bir endüstrisi bulunmaktadır. Yandex tıpkı Google gibi sadece bir arama motoru değil aynı zamanda trafik, hava durumu, harita, navigasyon, ödeme sistemi, fotoğraf uygulaması gibi birçok alanda hizmet vermektedir ve ülkenin yaklaşık %65'i bu arama motorunu kullanmaktadır. Farmville gibi popüler olan Zynga, Rusya'nın en popüler sosyal oyun şirketidir (Barnett, 2011).

Batılı devletler ve ABD, Rusya'yı siber saldırılar ile ülkelerinin iç siyasal işlerini karıştırdıklarını iddia etmişlerdir. Rusya Savunma Bakanı Sergey Shoigu, bilgi savaşları için bir ekibinin olduğunu kabul ederek, propagandanın aklı, etkili ve yetkin olması gerektiğini belirtmiştir. Rusya, bilgi ve iletişim teknolojilerini modern savaş taktiklerinin bir parçası olarak propaganda amaçlı kullanmaya devam etmektedir. Propaganda grubunda görev alan askerlerin eskilerine göre daha etkili olduklarını kabul etmiştir. Soğuk savaş döneminde olduğu gibi Rusya, siber savaşlara hazırlık sürecindedir[22]. Bilgi savaşları sadece savaş dönemleri veya savaşa hazırlık öncesi bilgi toplama süreci ile ilgili sınırlı bir etkinlik değildir. Devletin

[22] BBC Türkçe. "Rus ordusu propaganda ekibinin varlığını kabul etti"(23.02.2017). http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39067606

rakipleri ile ilişkileri hangi durumda olursa olsun diğer çatışma yöntemlerinin aksine bilgi savaşları özellikle barış dönemlerinde de devam eden bir faaliyettir (Giles, 2016: 4). Rusya diğer devletlerle ilişkilerinde bilgi kirliliği, siber saldırılar, gizli bilgilere erişim, hackerlik gibi siber saldırılarla bilgi gücünü elinde bulundurmaya çalışmaktadır.

Rusya'da 2012 verilerine göre nüfusun yarısı yaklaşık 70 milyon kişi internet kullanmaktadır. Özellikle Moskova ve St. Petersburg'da akıllı tabletler, cep telefonları günlük hayatın bir parçası haline gelmiştir. Rusya, iki kutuplu dünya döneminde uzay bilimleri ve teknoloji alanındaki girişimleri ile günümüzde hala teknik uzmanlık ve bilgisayar girişimciliği alanında iyi bir üne sahiptir. Bu Anti-virüs programları ve sistem koruma alanında faaliyet gösteren Kaspersky Laboratuvarları; 1997 yılında kurulan Yandex arama motoru, 1998 yılında kurulan mail.ru elektronik posta portalı Rusya'nın en önemli internet siteleri ve hizmetleridir. Rusya'nın en popüler sosyal ağı ve ikinci büyük web sitesi olan VKontakte (VK-İrtibatta/Temasta) dünya genelinde 20. En popüler web sitesidir. 2006 yılında Rus üniversite öğrencisi tarafından kurulan bu site Rusya ve civar ülkelerinde toplumsal hareketleri organize etmek için de sık sık kullanılmaktadır. Rusya'nın bir diğer popüler sosyal ağı Odnoklassniki'dir (Sınır Arkadaşları). Rusya'nın en çok ziyaret edilen siteleri arasında 7. Sırada bulunmaktadır (Thoburn, 2015: 83-84). Bu siteler hem Rusya'da hem de eski Sovyet sosyalist ülkelerinde takip edilmektedir.

#### 4.5.4.6 Ara Değerlendirme

Dünyada ilk komünist rejimi kuran Rusya; yaklaşık yarım asır boyunca bu ideolojiyi ve rejimi diğer devletlere de yaymaya çalışmıştır. 1950'lerden itibaren dünyanın iki süper gücünden biri olan Rusya, 1990'lardan sonra bu gücünü kaybetse de hala dünyanın en önemli devletleri arasında yer almaktadır. Tarihte Rusya da tıpkı ABD gibi kendi ideolojileri doğrultusunda oluşturdukları dünyaya yaymak için uğraşmıştır. Rus medya politikalarının oluşturulmasında her zaman içsel faktörler ve ulus içi aktörler etkindir yani diğer ülkelere göre daha "bağımsız" bir politika yapım sürecine sahiptir. Dünyaya yön veren ülkeler arasındaki yerini medya alanında da korumaktadır. Rusya gerek geleneksel kitle iletişim araçları gerekse de BİT alanında kendine yeten bir üretim kapasitesine sahiptir.

Rus araştırmacılar Roudakova (2008) ve Vartanova (2012) Hallin ve Mancini'nin değişkenlerinden yararlanarak Rus kitle iletişim sistemlerini açıklamaya çalışmıştır. Her iki yazar da Rusya'nın kamu hizmet yayıncılığının "hükümet modeli"ne benzerliğinden, yüksek derecedeki politik paralellik düzeyinden ve gazeteciler ile siyasetçiler arasındaki "kayırmacı" ilişkilerden dolayı bu ükenin kutuplaşmış çoğulcu model ülkesi özellikleri taşıdığını söylemişlerdir. Bize göre de başlangıcından günümüze kadar medya ve hükümet arasındaki ilişki seviyesi yani politik paralellik düzeyi yüksektir. SSCB döneminde medyanın araçsallaştırılması, politik paralellik seviyesi daha yüksek ve gazetecilik profesyonelleşmesi daha düşükken, 1990'lardan sonra bu ilişkiler biraz daha azalarak, daha farklı bir görünüm kazanmıştır. Vergi, sübvansiyon reklam desteği gibi yöntemlerle basının araçsallaştırıldığı tespit edilmektedir. Rusya'da ticari basının erken gelişimi ve/ veya gazete tirajlarının yüksekliği dikat çekmektedir. Rus sosyalist devrimden itibaren politik parti basını ve politik tarafgirlik pazara hakim olmuştur. 1990'lardan sonra görülen medyanın serbestleştirilmesi politikası kendine özgü bir özellik taşımaktadır. Rusya'nın totaliter geçmişinden dolayı Rusya'da bu eğilimler, alışılmış liberal demokrasi retoriğinin dışında bir açıklamaya neden olmuştur. Diğer ülkelerde özelleştirme ve deregülasyon devlet kontrolünü nispeten azaltmıştır. Rusya'da devlet, medya kuruluşlarını özelleştirirken bunları hükümete ve devlete yakın kişi ve kurumlara satmıştır. Birçok medya şirketi de Lukoil, Gazprom gibi kamusal enerji şirketlerine devredilmiştir. Medyada yüksek derecede yoğunlaşma ve tekelleşme görülmektedir.

Komünist rejimin çöküşünden itibaren liberal gazetecilik meslek ilkeleri, benimsenmeye başlamıştır. Basın ahlak yasaları, etik kodlar basın birlikleri diğer ülkelere göre daha geç ortaya çıktığından henüz bu profesyonel gelenek yerleşememiştir. Medyada öz denetim mekanizması bulunmamaktadır ve hala devlet tarafından oluşturulan bakanlık ve birimlerce medya alanı düzenlenmekte ve denetlenmektedir. Haberlerin içeriğine yapılan kontrol hala devam etmektedir ve otosansür bulunmaktadır. Bilgi iletişim teknolojileri alanında araştırma ve yatırımlarında geç başlamıştır. Buna rağmen Moskova'da Silikon vadisine benzer Skolkovo teknoloji parkına sahip olan Rus internet kullanıcıları, yazılım donanım ve içerik açısından kendine ve bölgeye yetmekte, Batı ile rekabet etmektedir.

## 4.6 ELDE EDİLEN BULGULARA GÖRE ÜLKELERİN KİTLE İLETİŞİM SİSTEM VE POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu kısmında, daha önceden herbir ülkenin başlığı altında detaylı şekilde verilen bilgilerin karşılaştırılabilmesi için, tablolaştırma yoluna gidilmiştir. Tablolar, birçok farklı kaynaktan toplanan verilerden derlenerek araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Toplumsal yapının bir parçası olan kitle iletişim sistemlerini açıklayabilmek için ülkelerin tarihsel gelişim süreci içinde siyasi ve ekonomik boyutlarına bakılmıştır. Karşılaştırmalı analiz için öncelikle ülkelerin siyasal ve ekonomik yapıları ile gelişmişlik düzeyleri (tablo 4 ve 5) ele alınmıştır. Medya pazarının gelişiminin kıyaslanması amacıyla (tablo 6 ve 7) kitlesel basının ortaya çıkışı; radyo televizyonda kamusal ve tecimsel yayıncılığın gelişim tarihi; internetin bireysel kullanıma açılışı ile servis sağlayıcılarının özelleştirilmesi; ülkelere göre gazete okuma oranları ve ülkelerin dijitalleşme oranlarına bakılmıştır.

Kitle iletişim alanının düzenlenmesinde devletin rolünün ortaya çıkarılması amacıyla kamu hizmet yayıncılığı düzenlemeleri (tablo 8) ile yayıncılığı düzenleyici ve denetleyici birimler (tablo 9) ele alınarak daha önceden verilen bilgilerden yola çıkılmış (tablo 10) ve medyada politik paralellik düzeyleri tespit edilmiştir. Mesleki normlar, basın ilkeleri, basın birlikleri, öz denetim mekanizması ve gazetecilerin özerklik bilgilerinin yer aldığı tablo 11'de ülkelere göre gazetecilik mesleğinin profesyonelleşme düzeyi karşılaştırılmıştır. Tablo 12'de ülkelerin basın ve internet özgürlüklerine yer verilmiştir. Kitle iletişim sistemleri çalışmalarında yer verilmeyen medya mülkiyetinin yapısı ile medyada yoğunlaşma derecesinin ortaya koyulduğu tablo 13'te, medyanın sadece siyasal güç tarafından değil ekonomik güç tarafından da nasıl araçsallaştırılabilineceği ve medyada çoğulculuk düzeyi tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonuç tablosu 14. tablodur. Bu tabloda ülkeler, karakteristik özellikleri bağlamında üç medya modeli altına yerleştirilmiştir. Bu tablo, yeni değişkenlerin eklenmesiyle modellerin nasıl bir görünüm kazandığı ve ülkeler için tek bir modelden bahsedilip bahsedilmeyeceği tartışmalarına cevap arayan son tablo olarak hazırlanmışır.

**Tablo 4 : Ülkelerin Siyasal ve Ekonomik Gelişim Tarihi**

| | 1900-1945 Arası Dönem | 1945-1990 Arası Dönem | 1990'dan Günümüze |
|---|---|---|---|
| **Almanya** | Weimar Cumhuriyeti Nasyonel Sosyalizm; merkezi planlama, sanayileşme | Batı Almanya'da Parlamenter Cumhuriyet, batılılaşma, dış yardımlar, liberal ekonomi politikaları; Doğu Almanya'da Tek Parti Rejimi, planlı ekonomi, devlet müdahalesi. 1980'lerden itibaren deregülasyon | Federal Cumhuriyet, Parlamenter demokrasi; serbest piyasa ekonomisi, sosyal refah devleti, yüksek sanayileşme ve bilgi toplumu |
| **Birleşik Krallık** | Parlamenter Rejim, Anayasal Monarşi; merkezi planlama, sanayileşme | Parlamenter Rejim, Anayasal Monarşi; güçlü sosyal refah devleti, devlet denetimli serbest piyasa ekonomisi. 1980'lerden itibaren deregülasyon politikaları. | Üniter devlet, Parlamenter Rejim, Çift parti sistemi; sosyal refahtan serbest piyasa ekonomisine geçiş, yüksek sanayileşme ve bilgi toplumu |
| **İtalya** | Anayasal monarşi, tek partili cumhuriyet, İtalyan faşizmi; merkezi planlama | Parlamenter demokrasi, üniter devlet ve cumhuriyet; dış yardımlar, küçük ve orta ölçekli aile şirketlerine dayalı ekonomik gelişme; 1980'lerden itibaren deregülasyon politikaları. | Parlamenter demokrasi, üniter devlet ve cumhuriyet; serbest piyasa ekonomisi. |
| **Türkiye** | Anayasal monarşi, cumhuriyet rejimi, parlamenter demokrasi; tarım ekonomisi, ekonomide millileşme, merkezi planlama, sanayileşme | Çok partili rejime geçiş, Askeri darbe rejimleri (1960, 1971 ve 1980); dış yardımlar ve borçlanmalar, serbest piyasa ekonomisi. 1980'lerden itibaren özelleştirme, devletin küçültülmesi, tam serbestleştirme ve deregülasyon | Üniter devlet ve cumhuriyet; parlamenter rejim; serbest piyasa ekonomisi |
| **Çin** | Monarşi, cumhuriyet rejimi; tarım ekonomisi | Çin Halk Cumhuriyeti, Çin Komünist parti rejimi, üniter sosyalist cumhuriyet; planlı ekonomi, devletçilik politikası, sanayileşme yılları. 1970'lerden itibaren sosyalist piyasa ekonomisine geçiş | Tek parti rejimi; üniter sosyalist cumhuriyet; Çin tarzı serbest ekonomi bölgeleri, yabancı girişimlere sınırlı izin; dünyanın imalathanesi. |
| **Japonya** | Üniter devlet; anayasal monarşi; militarizm; sanayileşme politikaları | Üniter devlet; anayasal monarşi, parlamenter demokrasi; kalkınmacı ve stratejik devlet müdahalesi, planlı ekonomi, devlet kapitalizmi | Üniter devlet; anayasal monarşi, parlamenter demokrasi; serbest piyasa ekonomisi; yüksek sanayileşme ve bilgi toplumu |
| **G.Kore** | Japon işgali altında; tarım ekonomisi | Cumhuriyet rejimi; anayasal demokrasi; askeri darbe rejimleri | Liberal demokrasi, Başkanlık sistemi; serbest piyasa ekonomisi; bilgi toplumu |
| **ABD** | Federal cumhuriyet; başkanlık rejimi; parlamenter demokrasi; serbest piyasa ekonomisi | Federal cumhuriyet; başkanlık rejimi; parlamenter demokrasi; serbest piyasa ekonomisi; tekelci kapitalizme geçiş | Federal cumhuriyet; başkanlık rejimi; parlamenter demokrasi; serbest piyasa ekonomisi; yüksek sanayileşme ve bilgi toplumu |
| **Rusya** | Monarşi, Komünist rejim; üretim araçlarının devletleştirilmesi; merkezi sosyalist ekonomi | Komünist Rejim; sanayileşme ve kollektifleşmeye dayalı merkezi planlı ekonomi. Ağır sanayiinin gelişimi, 1980'lerden itibaren ekonomide yeniden yapılanma girişimi | Federal Parlamenter Demokrasi, Başkanlık Sistemi; hızlı ve düzensiz özelleştirme, deregülasyon politikaları; pazar ekonomisine geçiş |

20. yüzyılın ilk yarısı güçlü devletlerin dünyayı paylaşma mücadeleleri içerisinde iki büyük dünya savaşı ile geçmiştir. Erken dönemde demokratikleşen ve parlamenter rejime geçen ABD ile Birleşik Krallık bu yüzyılın siyasi açıdan en istikrarlı ülkeleri olmuştur. Türkiye ve Kore, birbirine benzer şekilde 20. yüzyılın ilk yarısına işgal altında girmiştir. Bağımsızlığını kazanıp anayasal demokrasiye geçtikleri yüzyılın ikinci yarısından sonra ise askeri darbe rejimleri ile dönem dönem demokratikleşme eğilimlerine ara verilmiştir. 20. yüzyıla büyük birer imparatorluk olarak giren Çin ve Rusya ise, yüzyılın en önemli komünist rejimleri olmuştur. Almanya, İtalya ve Japonya ise 20. yüzyılın ilk yarısında faşist yönetimi benimsemiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Çin Halk Cumhuriyeti hariç diğer tüm ülkeler, parlementer demokrasi, çift veya çok partili yaşama geçmiştir. Otoriter ve totaliter rejim dönemlerinde tüm ülkelerde sanayileşme hareketleri, hızlı kalkınma programları, millileşme, merkezi planlama ve sosyal refah devleti ilkeleri uygulanmıştır. 1980'lerden itibaren ise ülkelerin hepsinde dereceleri farklı olmakla birlikte serbest piyasa ekonomisi, açık pazar politikaları, devletin küçültülmesi, özelleştirme ve deregülasyon faaliyetleri, sosyal refah devletinin gerilemesi politikaları tüm dünyaya hakim olmuştur. Ancak burada yine Çin diğer ülkelerden farklı olarak, siyasette ve ekonomideki liberalleşme eğiliminde kendine özgür bir sosyalist serbest piyasa ekonomisi yaratmıştır. ABD, Japonya, Güney Kore, Almanya, Rusya, Çin ve Birleşik Krallık yüksek sanayileşme ve bilgi teknolojisi üreticisi ülkeleri arasındadır.

**Tablo 5 : Ülkelerin İktisadi ve İnsani Gelişmişlik Düzeyleri**

| | **GSYİH (2016) *** | **İnsani Gelişme Endeksi (2016)**** | **Eğitim Endeksi (2016) **** | **Okur Yazarlık (2015) ***** |
|---|---|---|---|---|
| **Almanya** | 3,4 milyon | 4.sıra | 6. sıra | % 96 |
| **B.Krallık** | 2,5 milyon | 16. sıra | 14. sıra | % 99 |
| **İtalya** | 1,8 milyon | 26. sıra | 26. sıra | % 98 |
| **Türkiye** | 850 bin | 71. sıra | 69. sıra | % 95 |
| **Çin** | 11,1 milyon | 90. sıra | 91. sıra | % 96 |
| **Japonya** | 4,9 milyon | 17. sıra | 17. sıra | % 99 |
| **Kore** | 1,4 milyon | 18. sıra | 15. sıra | % 100 |
| **ABD** | 18,5 milyon | 10. sıra | 5. sıra | % 97 |
| **Rusya** | 1,2 milyon | 49. sıra | 57. sıra | % 98 |

Kaynak *Dünya Bankası, 2016 GSYH Sıralaması
Kaynak ** UNDP, 2016.
Kaynak *** UNESCO, 2015.

Ülkelerin ekonomik büyüklüğünü ölçmek için kullanılan GSYİH ölçütüne göre ülkeler sıralandığında en büyük ekonomiler içerisinde ABD, Çin ve Japonya ilk üçün içinde yer almaktadır. Ekonomik büyüklüklerine göre diğer ülkelerde ise sırasıyla Almanya, Birleşik Krallık, İtalya, Kore ve Rusya gelmektedir. Çalışma kapsamında ekonomik büyüklüğü açısından en düşük ülke Türkiye çıkmaktadır. Ülkelerin gelişmişlikleri ve kalkınmaları sadece iktisadi büyüme oranı ile açıklanamamaktadır. Bu nedenle insana yakışır yaşam koşullarının ortaya koyulması amacıyla insan eksenli ölçme teknikleri geliştirilmiştir. BM Kalkınma Programı kapsamında her yıl insani gelişme endeksi yayınlanmaktadır. Uzun ve sağlıklı bir yaşam, refah, güvenlik, eğitim olanakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, insan hakları gibi yaşam kalitesine ve zenginliğine yönelik yapılan insani gelişme endeksine göre ise Almanya, ABD, Birleşik Krallık, Kore, Japonya ve İtalya en yüksek insani gelişme ve eğitim endeksine sahiptir. Diğerlerine göre daha düşük hayat standartlarına sahip olan ülkeler ise Çin, Türkiye ve Rusya olarak tespit edilmiştir. Ülkelerin hepsinde okur yazarlık oranı %90'ın üzerinde çıkmıştır.

**Tablo 6: Ülkelere Göre Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi**

| | **Yazılı Basın** | **Radyo** | **Televizyon** | **İnternet** |
|---|---|---|---|---|
| **Almanya** | 1660'ta ilk gazete; 18.yy.da ticari basın; 19.yy.da politik basında artış. Yerel ve bölgesel basın ağırlıklı. | 1917'de ilk deneme yayınlar; 1923'te ilk kamusal radyo; 1970'lerde özgürlük akımı; 1986'dan sonra tecimsel radyoya geçiş. | 1938'de ilk deneme yayın; 1952'de ilk düzenli kamusal yayıncılık; 1984'te tecimsel yayıncılık | 1995'e kadar Deutsche Telekom kamusal ve tekel ISS. Daha sonra özelleştirilmiştir. |
| **Birleşik Krallık** | 1662'te ilk gazete; 1704'te gazetede ilk reklam; 1896'da modern basın gelişimi; işçi basınından tarafsız ticari basına geçiş. Yaygın basın ağırlıklı | 1922'de ilk radyo yayını; 1927'de kamusal radyo yayını; 1970'lerden itibaren radyoda tecimselleşme | 1936'da BBC tarafından ilk deneme yayın; 1955'te ilk tecimsel kanal; 1980'lerden itibaren tecimsel yayıncılıkta artış | 1960'lardan itibaren interneti geliştirme. 1990 yılında ilk ticari ISP olan Pipex kurulması. 1994'ten itibaren çevrimiçileşmenin yaygınlaşmıştır. |
| **İtalya** | 1636'larda tek sayfalık ilk ticari gazete; 1860'lardan itibaren modern ticari basın. Yorum gazeteciliği ve parti basını. Yerel ve bölgesel basın ağırlıklı. | 1924'te ilk radyo yayını; 1976'dan itibaren radyoda tecimselleşme | 1954'te ilk kamusal televizyon yayını; 1976'lardan itibaren tecimsel yayıncılık başlamıştır. | 1987'de internetin İtalya'ya girişi. 1994 yılından itibaren İtalya'nın ilk özel ISS girişimleri (Video On Line) |

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| **Türkiye** | 1828'de ilk gazete; 1860'lardan itibaren ticari gazeteler; 1940'lardan itibaren basında ticarileşme. Fikir ve yorum gazeteciliği, parti basını. Yaygın basın ağırlıklı. | 1927'de ilk radyo yayını; 1992'den itibaren radyoda tecimselleşme | 1968 yılında ilk televizyon yayını; 1983'e kadar tek kanal; 1990'dan itibaren tecimsel yayıncılık başlangıcı | İlk defa 1993'te internete bağlanma; 1998'den itibaren bireysel kullanıma açılma. 2008'de Türk Telekom'un tekel yetkisini kaldırma. |
| **Çin** | 1815'te ilk gazete; 1920'lerin politik ortamında parti basınında artış; 1950'den itibaren gazetelerin kamulaştırılması; 1980 sonrası tecimselleşme; yaygın basın ağırlıklı | 1923'te ABD'liler tarafından ilk tecimsel radyo yayını; 1928 yılında hükümet radyosu; 1979'dan itibaren tecimsel radyo ve reklama geçiş | 1958'de ilk devlet televizyon yayını; 1978'den itibaren tecimsel televizyon başlaması | İlk defa 1993'te internete bağlanma; devlet kaynaklı ISS'nın hakimiyeti. |
| **Japonya** | 1871 ilk günlük gazete; 1879'dan itibaren politik basın; 1960'lardan itibaren basında reklam alınması ve basın pazarının canlanması. Yaygın, bölgesel ve yerel basın. | 1925 yılında ilk radyo yayınları; 1928'den itibaren kamusal radyo yayıncılığı, 1960'lardan itibaren tecimsel yayıncılığın başlaması | 1953 yılında aynı anda kamusal ve tecimsel televizyon yayıncılığı başlaması | 1984'te üniversiteler arası ilk ağ. 1985'te NTT'nin özelleştirilmesi. 1990'larla birlikte internetin erken dönemde ticarileşmesi. |
| **Güney Kore** | 1898 yılında ilk günlük gazete; 1910'lardan itibare ticari basının artışı 1945'e kadar hayatta kalma mücadelesi ve sansür. Yaygın basın ağırlıklı. | İlk radyo yayını Japon işgali altında 1927'de yapılmıştır. | 1956'da deneme yayınlar; 1961'de devlet denetimli ilk televizyon yayıncılığı; 1990'dan sonra tecimselleşme | 1980'lerden itibaren internet aktarım altyapı çalışmaları; en hızlı genişbant; e-devlet uygulaması dünya birincisi |
| **ABD** | 1704'te ilk süreli basın; 1900'lü yıllarda basında tekelleşemeye neden olacak büyük gruplar. | 1920'li yıllarda tecimsel radyo yayını; 1950'lerde ilk kamusal yayıncılık | 1920'de ilk deneme yayın; 1936'da ilk tecimsel televizyon yayını; 1941'de reklam almaya başlamış | 1960'lardan itibaren interneti geliştirme çabaları. 1980'lerden itibaren sivil kullanıma açılma. |
| **Rusya** | 1703'te ilk gazete; 1850'lerde valiliklere bağlı ilk bölgesel gazeteler; 1990 sonrası tecimselleşme. Yerel ve bölgesel basın ağırlıklı | 1919'da ilk uluslararası radyo yayını; 1990'lardan itibaren radyoda tecimselleşme | 1938'de ilk televizyon yayını; 1990'lardan itibaren televizyonda tecimselleşme | 1960'lardan itibaren interneti geliştirme çabaları, 1990'dan itibaren internetin bireysel kullanıma açılması. |

Kitlesel ticari basının erken dönemde gelişmesinin basını geliştirici katkı sunduğu yönündeki öngörüden hareketle çalışmada radyo, televizyon ve internetin ilk kullanıma açıldığı ve tecimselleşerek kitleselleştiği dönemlerine bakılmıştır. Almanya, ABD ve Birleşik Krallık'ta basın, radyo, televizyon ve internet erken dönemden itibaren ortaya çıkmaya ve gelişmeye başlamıştır. Yine dünyada internetin

sivil kullanıma açılması ve ticari servis sağlayıcıların ortaya çıkması ilk bu ülkelerde gerçekleşmiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru kitlesel basının ortaya çıktığı Türkiye, Kore, Çin, İtalya, Japonya ve Rusya'da ise basının ticarileşmesi 20. yüzyılı bulmuştur. Bu ülkelerde (İtalya ve Japonya hariç) radyo ve televizyonda tecimsel yayıncılık ve özelleştirmeler ile internetin sivilleşmesi 1990'lardan sonra görülmüştür. İtalya tecimsel yayıncılığa bu ülkelerden daha önce, 1975'lerden itibaren geçmeye başlamıştır. Yine Japonya'da radyo ve televizyonun tecimselleşmesi hemen hemen aynı yıllarda başlamıştır. Dünyada tecimsel yayıncılığın ilk örneklerini veren ABD hariç her ülkede radyo ve televizyon yayınları doğrudan devlet sermayesi veya ortaklığı ile başlatılmıştır. 1980'lerden itibaren tüm ülkelerde uygulanan deregülasyon ve özelleştirme politikaları ile kamusal yayıncılık tekelinin ortadan kaldırıldığı tespit edilmiştir. Çin, Kore ve Rusya'da geleneksel medyanın daha geç gelişimine karşılık, bilgi iletişim teknolojileri alanında çalışmalar çok daha erken başlatılmıştır. Batı'da ABD, Birleşik Krallık ve Almanya ortak projelerle interneti geliştirmeye çalışırken; diğer tarafta da Japonya, Kore ve Rusya BİT altyapısı ve çalışmalarına ağırlık vermiştir. İnternetin bireysel kullanıma en geç açıldığı ülke olan Türkiye ile İtalya ise bu ülkeler arasında BİT politika ve altyapı çalışmalarına en geç başlayan ülkelerdir.

**Tablo 7 : Ülkelere Göre Kişi Başına Düşen Gazete Sayısı ve Dijitalleşme Oranı**

| | **Toplam Nüfus (2016)*** | **Günlük Baskı (2016)**** | **En Çok Satan Yaygın Gazete Tirajı (2017) ***** | **Bin Kişiye Düşen Gazete Sayısı (2004) ******** | **Dijitalleşme Oranı (2017)********* |
|---|---|---|---|---|---|
| **Alm.** | 81 m. | 15 m. | Bild: 2, 658 b. | 267 | % 89 |
| **B.K.** | 65 m. | 6 m. | The Sun : 2,172 b. | 289 | % 92 |
| **İta.** | 62 m. | 2,5m. | Corriere dellaSera 328 b. | 137 | % 66 |
| **Tür.** | 79 m. | 3 m. | Hürriyet: 312 b. | 95 | % 60 |
| **Çin** | 1, 388 m. | - | Reference News: 3,073 b. | 74 | % 53 |
| **Jap.** | 126 m. | 43 m. | Yomiuri Shimbun: 9, 690 b. | 551 | % 93 |
| **Ko.** | 51 m. | - | The Chonsun Ilbo 1, 757 b. | - | % 90 |
| **ABD** | 321 m. | 35 m. | Wall Street Journal 2, 379 b. | 193 | % 88 |
| **Rus.** | 144 m. | - | Komsomolskara Pravda 660 b. | 91 | % 73 |

**Kaynaklar: (*):**Freedom House, 2017. **(**):** www.statista.com; www.ofcom.org.uk; www.digitalnewsreport.org; www.medyatava.com; http://www.pressnet.or.jp/english/; http://www.journalism.org/ **(***):** World Press Trends 2017'den Akt. www.wikizero.org. **(****)**:http://www.nationsencyclopedia.com/ ; http://ejc.net/ **(*****):** We Are Social, 2017.

Dünya Gazeteler ve Haber Yayımcıları Birliği'nin (WAN-IFRA) yaptığı araştırmaya göre dünyanın en çok gazete okuyan ülkesi Japonya'dır. Araştırma kapsamına alınan ülkeler arasında sırasıyla Japonya, Birleşik Krallık ve Almanya dünyanın en çok gazete okuyan ülkeleridir. ABD'de ise gazete dolaşımı orta düzeydedir. Güney Kore hakkında kesin verilere ulaşılamasa da en çok satan gazete tirajları ile nüfusuna bakıldığında orta düzeyde tiraja sahip olabileceği tahmin edilmektedir. Dünyanın en az gazete okuyan ve en düşük tiraja sahip olan ülkeleri ise sırasıyla Çin, Rusya, Türkiye ve İtalya'dır. 2017 verilerine göre dünyanın en yüksek tirajlı ilk 50 gazetesi içinde Japonya'dan 9, Çin'den 12, ABD ve Birleşik Krallık'tan 3'er, Almanya'dan ise 1 gazete bulunmaktadır. Çin dışında Almanya, Birleşik Krallık ve ABD dünyanın yüksek tirajlı gazetelerine sahiptir (www.wikizero.org). En çok gazete okuyan ülkeler ile en fazla dijitalleşen ülkeler arasında paralellik bulunmaktadır. Japonya, Birleşik Krallık, Almanya, Güney Kore ve ABD en yüksek dijitalleşme oranına sahip ülkelerdir. Bu ülkeler arasında Rusya orta düzeyde dijitalleşmeye sahipken Çin, Türkiye ve İtalya ise en düşük dijitalleşme oranına sahip ülkeler arasındadır.

**Tablo 8: Ülkelere Göre Kamu Hizmet Yayıncılığı Modeli**

| | **Kamu Hizmet Yayıncı /ları ve Modelleri** | **Yönetici Kadrosunun Atanması** | **Finansman** |
|---|---|---|---|
| **Alm.** | ARD ve ZDF: Ortaklık Modeli. | Eyalet düzeyinde örgütlenme, eyaletlerden birer temsilci. Parlamentoda temsil oranına göre siyasal partilerin yönetimden pay alması. Kilise, sendika, ticaret örgütüleri gibi aktör çeşitliliği. | Karma Sistem. Lisans ücretleri, vergiler ve reklamlar. |
| **B.K.** | BBC : Profesyonel Model | İktidar ve muhalefet partisinin görüşü doğrultusunda hükümet seçer, Kraliçe atar. | Karma Sistem. Ruhsat ücretleri, program satışı. Reklam Yasak. |
| **İta.** | RAI: Parlamenter Temsil Modeli | Siyasi partilerin temsil oranına göre seçilir. Üyelerin 3'ü iktidar, 2'si muhalefet partisindendir. | Karma Sistem. Lisans ücretleri ve reklamlar. |
| **Tür.** | TRT : Hükümet Modeli | Bakanlar Kurulu ve RTÜK seçer Cumhurbaşkanı atar. | Karma Sistem. Lisans ve ruhsat ücretleri, reklamlar. elektirik fatura bedeli ile |
| **Çin** | CCTV : Hükümet Modeli | Hükümete bağlı Radyo, Film, Tv Devlet İdaresi tarafından atanır | Hükümet tarafından finanse edilmektedir |
| **Jap.** | NHK: Profesyonel Model | Meclis seçer, Başkan atar. | Lisans ve abonman ücretleri. Reklam yasak. |
| **Kor.** | KBS, EBS ve MBC : Hükümet Modeli | Kore Yayıncılık Komisyonu aday gösterir, devlet başkanı atar. | Karma Sistem. Abonelik ücreti, reklam, yayıncılık geliştirme fonu. |

| | | | |
|---|---|---|---|
| **ABD** | PBS ve NPR: Profesyonel Model | 27 kişiden oluşur. Devletten bağımsız seçilir. | Üye aidatları, şirket, şahıs, STÖ hibeleri, yerel devlet kurumları. Reklam yasak. |
| **Rus.** | VGTRK ve PTR: Hükümet Modeli | Hükümet seçer Başkan atar. Denetleme Kurulu ise 25 tanımış tv. profesyoneli arasından seçilir (kilise üyesi de var) | Hükümet desteği ve bağışlarla finanse edilir. |

Kamu hizmet yayıncıları; toplumun kalkınması, ilerlemesi, çeşitliliğin sağlanması ve topluma objektif haber iletilmesi için kamu yararı ve ilkeleri doğrultusunda, ticari yayıncıların çok fazla ilgi duymadıkları eğitim, kültür sanat gibi konularda hizmet verirler. Çoğu ülkede bağımsız, ticari olmayan ve kamu çıkarı güden yayıncılık türü olarak faaliyet gösterir. Humpreys'in modellerine göre Hallin ve Mancini Birleşik Krallık ve ABD'yi profesyonel model; İtalya'yı parlementer temsil modeli ve Almanya'yı ise farklı toplumsal grup temsilcilerin de yer aldığı ortaklık modeli içine almıştır. Türkiye, Rusya, Çin ve Kore'de kamusal hizmet yayıncılığının hükümet modeline göre şekillendiği tespit edilmektedir. Bu ayrımla birlikte kamu hizmet yayıncılığı modelleri arasında bazı farklılık ve benzerlikler tespit edilmiştir. Buna göre ülkeler farklı kamu hizmet modeli altında kategorileştirilse de aslında yöneticilerin atanma şekli ve finasman kaynakları açısından birbirine benzer şekilde örgütlenmişlerdir.

Kamu hizmet yayıncılarının yönetici kadrosunun belirlenmesinde hemen hemen tüm ülkelerin atama yöntemleri birbirine benzemektedir. Siyasi partilerin temsil oranlarına göre, hükümet veya meclis tarafından seçilmekte devlet başkanı tarafından atanmaktadır. Bir diğer yöntemde ise yöneticiler doğrudan hükümet tarafından seçilir. Bazen de toplumun farklı kesimlerinden kişiler denetim ve düzenleme işini üstelenmektedir. Kamu hizmet yayıncılarının siyasal partilerden, hükümetten ve ticari baskılardan kurtulması için finansal özerkliğe kavuşturulması gerektiği bilinmektedir. Bu nedenle çoğu ülke doğrudan bütçesinden değil, vergiler ve ruhsat ücretleri aracılığıyla vatandaşlar tarafından finanse etmektedir. 1980'lerden itibaren tecimsel yayınların başlamasıyla, kamu yayıncıları rekabet etmek durumunda kalmıştır. Yukarıdaki ülkeler arasında finansal kaynak açısından en bağımsız görünen Birleşik Krallık, Japonya ve ABD kamu hizmet yayıncılarıdır. Bu kuruluşların reklam alması yasaktır. Almanya, İtalya, Türkiye ve Kore'de karma bir

sistem geliştirilmiştir. Kamu yayıncılık ödeneğinin bir kısmı vatandaşların ödemelerinden diğer kısmı ise reklamlardan alınmaktadır. Rusya'da ise kamusal yayıncılık (devlet televizyonları) doğrudan hükümet desteği ve bağışlarla finanse edilmektedir. Çin'de ise finansal kaynak belirlenememiştir; ancak devlet tarafından finanse edildiği tahmin edilmektedir.

**Tablo 9: Ülkelere Göre Yayıncılık Denetleme Birimi**

| | **Denetleyici Birim** | **Atama Usulleri ve Finansman** | **Yetki Kapsamı ve Yaptırım** |
|---|---|---|---|
| **Almanya** | Eyalet düzeyinde denetleyici birimler ile merkezi Federal düzenleyici kurul | Federal düzenleyici kurula eyalet üyelerinden birer temsilci. Çeşitli sosyal gruplardan ve siyasi partilerden temsilci. | Lisans verme, lisansı askıya alma, iptal etme, uyarı, para cezası . |
| **Birleşik Krallık** | OFCOM ve BBC Trust | BBC kendi yayınlarını denetler. OFCOM'un 9 üyesinin 6'sı Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından, diğer 3 üyesi ise seçilen bu 6 kişi tarafından belirlenir. Finans kaynağı hükümet yardımları ve lisans ücretleridir. | Radyo, televizyon telekomünikasyon alanının tümünü düzenler. Lisans verme, lisansı askıya alma, iptal etme, uyarı, para cezası gibi yaptırımlar. |
| **İtalya** | AGCOM ve CORECOM | CORECOM bölgesel meclisler tarafından; AGCOM'un Başkanı ve 4 üyesi Bakanlar Kurulu diğer 4 üyesi ise Senato tarafından seçilir. Finans kaynağı devlet bütçesi ve yayıncılık şirketlerinden alınır. | Radyo, televizyon telekomünikasyon alanının tümünü düzenler. Lisans verme, askıya alma ve iptali, uyarı, para cezası gibi yaptırımlar. |
| **Türkiye** | RTÜK ve BTK | RTÜK'ün 9 kişilik komisyonuna siyasi partilerin temsil oranına göre aday önerilir, Meclis seçer. BTK ise doğrudan Bakanlığa bağlıdır. | RTÜK radyo ve televizyon yayıncılığını denetler. Lisans verme, askıya alma ve iptali, uyarı, para cezası gibi yaptırımlar. BTK telekomünikasyon alanını denetler, site kapatma, erişim engelleme yaptırımları vardır. |
| **Çin** | SARTF, SPPA ve ACJA | Denetleyici birimlerin üyeleri doğrudan parti devleti tarafından oluşturulur. | SARTF radyo ve televizyonu; SPPA basım yayımı ACJA ise gazetecileri denetler. Lisans verme, lisansı askıya alma veya iptal etme, uyarı, para cezası. İnternet doğrudan devlete ait denetlenir. |
| **Japonya** | NHK Denetim Komitesi ile Denetleme Kurulu. | Kamu yayıncısı NHK, BBC gibi kendi içerisinde denetim yapar. Özel yayıncılık ise 7 kişiden oluşan denetleme kurulu tarafından yapılır. | Radyo, televizyon telekomünikasyon alanının tümünü düzenler. Lisans verme, lisansı askıya alma veya iptal etme, uyarı, para cezası gibi yaptırımlar |

| | | | |
|---|---|---|---|
| **Güney Kore** | KCC ve KCSC | 5 kişiden oluşan KCC'nin Başkanını ve bir üyesini Kore Başkanı geri kalan 3 kişiyi ulusal meclis; KCSC'nin ise 3'ü Başkan, 3' ü iktidar, kalan 3'ü muhalefet tarafından seçilir. | KCC radyo, televizyon ve basını; KCSC ise telekomünikasyon alanını denetler. Lisans verme, lisansı askıya alma veya iptal etme, uyarı, para cezası gibi yaptırımlar |
| **ABD** | FCC, NTIA (Ulusal Telekomünikasyon Bilgi Yönetimi) ve Kamu Eyalet Komisyonları | FCC, ABD Başkan tarafından atanan ve Senato tarafından seçilen 5 kişice yönetilir. Kamu Eyalet komisyonları ise eyaletler bazında düzenlenir. | FCC radyo ve televizyon alanını, NTIA ise telekomünikasyon alanını düzenler. Lisans verme, lisansı askıya alma veya iptal etme, uyarı, para cezası |
| **Rusya** | Roskomnadzar | 5 kişilik yönetici kadrosunu Telekom ve İleitşim Bakanlığı önerir, Başkan atar. | Rayo, televizyon, basın ve internetin tümünü denetler. Lisans verme, lisansı askıya alma veya iptal etme, uyarı, para cezası |

Yayıncılık alanı, genellikle kendilerini "bağımsız ve özerk" olarak tanımlayan düzenleyici birimler tarafından denetlenmektedir. Özerk kuruluşların birçoğu yine kamusal yayıncılık türünde olduğu gibi eyalet yönetimleri, bakanlıklar, meclis üyeleri, siyasi parti temsilcileri tarafından seçilmektedir. Tüm düzenleyici birimler aynı yetki ve sorumlulukla donatılmıştır: lisans vermek lisans iptali, uyarı, kınama, para cezası gibi. Gerçekte yayıncılık, devlet ve hükümetin belirlediği kurul tarafından denetlenmeye ve düzenlenmeye devam etmektedir. Bu birimler, finansal açıdan bağımlı bir yapı sergilemektedir. Almanya, Birleşik Krallık, İtalya, Japonya ve Rusya'da geleneksel medya ve telekomünikasyon alanı tekbir çatı altında denetlenmektedir. Türkiye, Çin, Kore ve ABD'de ise geleneksel medya ve telekomünikasyon alanı birbirinden ayrı denetlenmektedir. Bütün ülkelerde ön denetim sansür (Çin hariç) yasaklanmıştır. Basın özgürlükleri anayasal güvence altına alınmıştır.

**Tablo 10: Politik Paralellik Düzeyi ve Medyada Devletin Rolü**

| | **Politik Paralellik** | **Devletin Rolü** |
|---|---|---|
| **Alm.** | Yüksek politik paralellik, yaygın basında dışsal çoğulculuk, güçlü parti basınından ticari basına geçiş. | Devletin güçlü müdahale, kontrol ve sansür döneminden basın özgürlüğü için pozitif düzenleyici rolüne geçiş. Ortalık ve uzlaşmacı politika |
| **B.K.** | Yüksek politik paralellik, dışsal çoğulculuk, parti yönelimli gazetecilik, yayıncılıkta tarafsızlık. | Devletin pozitif düzenleyici rolü. Basın özgürlüğü. Aşamalı ve uzlaşmacı politika. |
| **İta.** | Yüksek politik paralellik, politik | Başlarda devletin güçlü müdahale, denetim ve |

| | | |
|---|---|---|
| | tarafgirlik; güçlü parti basını, Berlusconi döneminde güç yoğunlaşması | sansür dönemleri. Basın özgürlüğü kısıtlaması. 1980'lerden sonra yetki paylaşımı, Berlusconi ile devletin müdahalesinin artan rolü |
| **Tür.** | Yüksek politik paralellik, politik tarafgirlik; güçlü parti basını, dışsal çoğulculuk. | Başlarda devletin güçlü müdahale, denetim ve sansür dönemleri. Basın özgürlüğü kısıtlaması. 1980'lerden sonra yetki paylaşımı. 2000'lerden itibaren devletin güçlü müdahale ve kontrole dönüş |
| **Çin** | Yüksek politik paralellik, politik tarafgirlik; güçlü parti basını. | Devletin güçlü rolü, sansür dönemleri. Basın özgürlüğü kısıtlaması. Devletin düzenleyici rolü |
| **Jap.** | Yüksek politik paralellik, politik tarafgirlik; güçlü parti basını. | Devletin güçlü müdahale, kontrol ve sansür dönemi. Devletin düzenleyici rolü |
| **Kor.** | Yüksek politik paralellik, politik tarafgirlik; dışsal çoğulculuk | Devletin güçlü müdahale, kontrol ve sansür dönemi. Devletin düzenleyici rolü |
| **ABD** | Düşük politik paralellik, içsel çoğulculuk | Devletin düşük düzenleyici rolü. Yetki paylaşımı. Yüksek dolaylı içerik yönetimi teknikleri. |
| **Rus.** | Yüksek politik paralellik, politik tarafgirlik; güçlü parti basını; güç yoğunlaşması | Devletin güçlü rolü, sansür dönemleri. Basın özgürlüğü kısıtlaması. Devletin düzenleyici rolü. Putin yönetimi ile devletin artan rolüne dönüş |

Yüksek derecede tecimsel yayıncılık anlayışını benimseyen ABD'de politik paralellik düzeyi düşük çıkmaktadır. Vesayet modeli ile devlet, düzenleyici ve denetleyici rolünü bağımsız otoritelere devretmiştir. ABD haricinde çoğu ülkede yüksek düzeyde politik paralelik bulunmaktadır. Bu ülkelerde parti basını, yorum gazeteciliği, politik tarafgirlik vardır ve bu nedenle dışsal çoğulculukla karakterize edilmektedir. Kitle iletişim alanında devletin rolü iki türlü ölçülmektedir. Bunlardan birincisi kamu yayıncılığının düzenlenme şeklidir. Diğer madde ise devletin yasal düzenlemelerini ve bu alandaki politikalarını içermektedir.

20. yüzyılın ilk yarısına kadar devlet, kitle iletişim alanında tek söz sahibi, düzenleyici ve tekel güç olmuştur. 1980'lerden sonra başlayan deregülasyon politikaları ile, medya alanındaki düzenleme yetkilerini sermaye ve küresel aktörlerle paylaşmak durumunda kalmıştır. Özellikle azgelişmiş ülkeler bugün medya politikaları ve kitle iletişim sistemlerinde kendilerine verilen reçeteleri uygulamakta, gelişmeci bir yaklaşım sergileyememektedir. Bu ülkeler arasında özellikle İtalya ve Türkiye'de devletin düzenleyici pozitif rolü daha düşük çıkmıştır.

**Tablo 11: Gazetecilik Mesleğinde Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik**

| | **Mesleki Norm ve Kuralların Geliştirilmesi** | **Birlik, Konsey ve Dernekler** | **Profesyonelleşme Düzeyi ve Özerklik** |
|---|---|---|---|
| **Almanya** | Meslek ilkeleri, etik kodlar. Güçlü rasyonel otorite, anayasa rolü | Alman Basın Konseyi, Ombudsmanlık uygulamaları, sivil internet toplulukları | Yüksek profesyonelleşme<br>Güçlü öz düzenleme ve sendikalaşma |
| **Birleşik Krallık** | Meslek ilkeleri, etik kodlar. Güçlü rasyonel otorite, anayasa rolü | İngiliz Basın Şikayetler Komisyonu, İnternet İzleme Vakfı , Ulusal izleyici ve dinleyici dernekleri. | Yüksek profesyonelleşme<br>Yüksek düzeyde sendikalaşma<br>Güçlü öz düzenleme. |
| **İtalya** | Meslek ilkeleri, etik kodlar. | Hükümet dışı gazeteciler birliği, dernekler, ombudsmanlık, internet toplulukları | Düşük profesyonelleşme<br>Düşük sendikalaşma<br>Araçsallaştırma kayırmacı sistem |
| **Türkiye** | Meslek ilkeleri, etik kodlar. | Basın Konseyi, gazeteci dernekleri, ombudsmanlık. | Düşük profesyonelleşme<br>Düşük sendikalaşma<br>İş ve Can güvencesizliği<br>Oto sansür<br>Araçsallaştırma kayırmacı sistem |
| **Çin** | Meslek ilkeleri, sosyalist ilkelere bağlılık. | - | Düşük profesyonelleşme<br>Düşük sendikalaşma<br>Gazetecilik mesleğinin dönüşen rolü<br>Oto sansür. Araçsallaştırma kayırmacı sistem |
| **Japonya** | Meslek ilkeleri, etik kodlar. Güçlü rasyonel otorite. | Kisha Club ve Gazete Yayıncılar ve Editörler Birliği. Tecimsel yayıncılığı denetleme komisyonu | Orta düzeyde profesyonelleşme<br>Oto sansür<br>Geleneksellik, kotodomaism, basın kulüpleri |
| **Güney Kore** | Meslek ilkeleri, etik kodlar. Güçlü rasyonel otorite. | Basın Etik komisyonu, basın dernekleri, basın birlikleri. | Orta düzeyde profesyonelleşme<br>Yüksek düzeyde sendikalaşma<br>Basının araçsallaştırılması |
| **ABD** | Meslek ilkeleri, etik kodlar. Güçlü rasyonel otorite, anayasa rolü. | Basın konseyi, basın birlikleri, yayıncılar birliği, lobiler. | Yüksek düzeyde profesyonelleşme<br>Düşük düzeyde sendikalaşma<br>Basının araçsallaştırılması |
| **Rusya** | Meslek ilkeleri, etik kodlar. | Basın Konseyi, Basın Şikayetleri Birimi. Meclis üyeleri başkanlığında toplumun farklı aktörlerinin toplanması. | Düşük profesyonelleşme<br>Gazetecilik mesleğinin dönüşen rolü<br>Oto sansür<br>Öz düzenleme yetersiz<br>Araçsallaştırma kayırmacı sistem |

Basın birlikleri, basın konseyleri, sendikalar türündeki örgütlenmeler ile ombudsmanlık gibi öz düzenleme mekanizmaları gazetecilik mesleğinin profesyonelleşme düzeylerini gösteren unsurlar arasında yer almaktadır. İnceleme kapsamına alınan hemen hemen her ülkede gazetecilerin meslek ilkelerini

belirledikleri, etik kodlar geliştirdikleri ve konsey, birlik, dernek gibi yapılar altında örgütlendikleri tespit edilmektedir. Sadece Çin'de hükümet dşı bağımsız gazetecilik örgütlenmelerine ve öz düzenleme mekanizmasına rastlanılmamıştır. Gazetecilik mesleğinin profesyonelleşme düzeyi, gazetecilerin özerklikleri ve basının araçsallaştırılması bakımından ülkeler birbirinden farklılık göstermektedir. Almanya ve Birleşik Krallık'ta gazetecilik mesleğinin kurumsallaştığı, gazetecilerin yüksek oranda sendikalaştıkları, gazetecilerin ve basın özgürlüğünün güçlü yasalarla korunduğu, gazetecilerin toplumda "bekçi köpeği" işlevini yerine getirdikleri tespit edilmektedir. Bu ülkelerde basının araçsallaştırılması veya kayırmacı sistem bulunmadığı/ daha düşük düzeyde olduğu tespit edilmektedir.

Profesyonelleşemin olmadığı yerlerde basının iktidar tarafından araçsallaştırıldığı kabul edilmektedir. Çin ve Rusya gibi yakın dönemde totaliter rejim ile yönetilen ülkelerde diğer ülkelere göre öz düzenleme mekanizmasının olmadığı veya yetersiz olduğu ve yüksek düzeyde oto sansür bulunduğu tespit edilmektedir. Bu ülkelerde gazetecilerin, parti basını kalıntılarından kurtulması zaman alacak gibi görünmektedir. Bu ülkelerde hala devlet, basının en önemli düzenleyicisi ve finansmanı olarak basını araçsallaştırmaktadır. Diğer ülkelerde ise, gazetecilik mesleğini profesyonelleştireceği öngörülen etik kodlar, dernek ve birlikler olmasına rağmen basının iktidar ve sermaye tarafından araçsallaştırıldığı tespit edilmektedir. Türkiye ve İtalya'da iş güvencesinin olmaması, sendikalaşmanın düşüklüğü, Japonya'da kotodomanism gibi geleneksel inançlar ile basın kulübü uygulamaları; ABD'de güçlü lobi faaliyetleri ve küresel medya aktörleri; Güney Kore'de ticari kaygılardan dolayı basının araçsallaştırıldığı görülmektedir. Çeşitli halkla ilişkiler teknikleri ile dolaylı yollardan veya doğrudan haber içeriklerine müdahalede bulunulmakta; gazetecilerin özerklik düzeyleri sınırlandırılmaktadır.

**Tablo 12: Ülkelere Göre Basın ve İnternet Özgürlüğü**

| | **Alm.** | **BK.** | **ABD** | **Jap.** | **İta.** | **Kor.** | **Tür.** | **Çin** | **Rus** |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **Genel Özgürlük** | Var | Var | Var | Var | Var | Var | Yok | Yok | Yok |
| **Basın Özgürlüğü** | Var | Var | Var | Var | Kısmen | Kısmen | Yok | Yok | Yok |
| **İnternet Özgürlüğü** | Var | Var | Var | Var | Var | Kısmen | Kısmen | Yok | Yok |

**Kaynak**: Freedom House, 2017.

Freedom House'un 2017 raporuna göre Almanya, Birleşik Krallık, ABD ve Japonya'da basın ve internet özgürlüğü vardır. İtalya'da ise politik baskılardan, politikacılar ile gazeteciler arasındaki ilişkilerden, kamu hizmet yayıncısı RAI üstündeki siyasal pazarlıklardan dolayı kısmen basın özgürlüğü bulunmaktadır. Yine Kore'de de basın ve internet özgürlükleri kısmen özgür olarak tespit edilmiştir. Türkiye (kısmen özgür olan internet hariç), Çin ve Rusya'da ise genel özgürlük, basın ve internet özgürlüğü yoktur. Sansür, gazetecilerin hapse atılması, gazete kapatma, medyanın editoryal içeriğinin doğrudan hükümetçe belirlenmesi gibi uygulamalarla bu ükelerde politik ve ekonomik baskılardan dolayı basın özgür değildir. Türkiye'de son on yılın en büyük özgürlük gerilemesinin yaşandığı belirtilmektedir. Genel özgürlük sıralamasında siyasal haklar ve sivil özgülüklere bakılmaktadır. Türkiye, Rusya ve Çin'de ise bu haklar daha düşük düzeydedir.

Freedom House raporu genel olarak basın ve internet özgürlüklerini siyasal boyut çerçevesinden ölçmektedir. Devlet, hükümet veya siyasal partilerin medya politikalarına, sınırlama ve kısıtlamalarına bakılmaktadır. Bunun dışında medyada çoğulculuğu engelleyen, fikir ve ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı ve basının sermaye tarafından araçsallaştırılmasına neden olan ekonomi politik analiz dışarıda bırakılmaktadır. Günümüzde medya kar amacına yönelik işleyen büyük bir endüstridir. Medya politikalarını ve medyanın işleyişini anlayabilmek için bu pazarın yapısına bakmak gerekmektedir. Pazarın tekelci veya çoğulcu yapısı basın ve ifade özgürlüğünü ve çeşitliliğini etkileyen en önemli faktörlerden biridir.

**Tablo 13: Ülkelere Göre Medyada Yoğunlaşma Derecesi**

| | **Yazılı Basın** | **Radyo - Televizyon** | **İnternet** |
|---|---|---|---|
| **Almanya*** | 2016 verilerine göre yazılı basında yoğunlaşma derecesi %37'dir. Axel Springer toplam okunma payının %22,5'ini, bölgesel basın WAZ %5.6'sını, Verlagsgruppe Stutgarter Zeitung %5.2'sini ve The Ippen Grubu ise %4.1'ini elinde tutmaktadır. | 2016 verilerine göre ARD ve ZDF kamu yayıncıları ile Bertelsman'ın RTL'si, Le Kirch Grubu'nun SAT 1 ve ProSieben toplam izlenme payının %88' ine sahiptir. | En çok ziyaret edilen ilk 100 site içerisinde sadece Google Almanya ve Amazon'un Alman şirketi bulunmaktadır. |

| | | | |
|---|---|---|---|
| **Birleşik Krallık *** | 2016 verilerine göre Roberts Maxwell, Rupert Murdoch ve Stevens grubunun hakim olduğu yazılı basında en fazla satan ilk dört gazete toplam payın %71'ine sahiptir. | 2016 verilerine göre radyodaki %88'lik dinlenme payının %53'ünü BBC ve %35'i ise diğer üç kanal elinde tutmaktadır. Televizyonda ise Murdoch'un News Corp.'u, Pearson Tv ve BBC toplam görüntülenme oranının %80'ine sahiptir. | Pazarın %59'unu 4 ISS paylaşmaktadır. İlk 100'de 7 sitesi bulunan İngiltere'de Google UK, Amazon UK, BBC, Daily Mail ve Bet365 en çok ziyaret edilenlerdir. |
| **İtalya *** | 2016 verilerine göre İtalya'nın en büyük 3. Gazetesi La Stampa ile en büyük 2. Gazetesi La Repubblica birleşmiştir. Corriere della Sera'nın sahibi RCS Media Grup da yazılı basının hakimleri arasındadır. | 2016 verilerine göre Murdoch'un Sky Italia'sı %32, Berlusconi'nin Fininvest Grubu %28 ve Kamusal RAI %27 olmak üzere toplam görüntülenme oranına sahiptir. Üç büyük medya grubu toplam %87'lik dilimi elinde tutmaktadır. | Telecom Italia % 55, Vodafone Italia % 20 ve Wind'in pazar payları %16'dır. İlk 100 içinde sadece Google İtalya bulunmaktadır. |
| **Türkiye **** | 2016 verilerine göre Doğan Grubu'nun Hürriyet ve Posta'sı %22; Turkuvaz Medyanın Sabah ve Takvim' i %15; Esmedya'nın Güneş, Akşam ve Star'ı %12 ile Estetik'in Sözcü'sü %10 ile yazılı basının %59'luk kısmı dört grup elinde | 2016 verilerine göre Turkuvaz Grubu %12 , TRT kanalları %11, Doğan ve Doğuş grupları ise %10'ar paya sahip. Televizyon pazarı %44 ile orta düzeyde yoğunlaşmaya sahip. | TTNet % 79, Superonline % 11 ve %4,5 Doğan TV yer almaktadır. İlk 100 içinde sadece Google Turkey bulunmaktadır. |
| **Çin ***** | 2009 verilerine göre en büyük beş gazete olan Cankao Xiaoxi, People's Daily, Guangzhou Daily, Qilu Evening News, Information Times pazarın %10'nunu paylaşmaktadır. | 2009 verilerine göre BTV1, BTV4, CCTV6, CCTV 1 ve CCTV 3 gibi en büyük beş televizyon kanalı toplam pazarın %32'sine sahiptir. | Devlete ait China Telecom ve China Unicom en büyük servis sağlayıcısıdır. Dünyanın en çok ziyaret edilen 100 sitesinden 17'si Çin kaynaklıdır. Baidu, Tencent, Taobao, Tmall ve Sohu en bilindikleridir. |

| | | | |
|---|---|---|---|
| **Japonya ***** | 2009 verilerine göre Yomiuri Shimbun, Asahi Shimbun, Mainichi, Nikkei ve Chunichi toplam pazarın % 41'ini paylaşmaktadır. Bu gazetelerin aynı zamanda televizyon kanalı bulunmaktadır. (Yomiuri Grub'un NTV'si; Asahi'nin TV Asahi'si gibi) | 2009 verilerine göre NTV, CX, EX, TBS, NHK toplam görüntülenme oranının %84'ünü paylaşmaktadır. | NTT, %43, KDDI %28,5 ve Softbank %24,7 ile en büyük ISS toplam pazarın yaklaşık %95'ini elinde tutuyor. Dünyanın en çok ziyaret edilen 100 sitesinden 8'i Japonya'dadır ve bunlar içinde Google Japan, Yahoo Japan, Amazon Japan, FC2 ve Rakuten yer almaktadır. |
| **Kore ******* | 2016verilerine göre Chosun Ilbo, Joong-ang Ilbo, Dong-a Ilbo üç muhafazakar gazete toplam pazarın %74'ünü elinde tutuyor | 2016 verilerine göre KBS, MBC ve SBS toplam görüntülenme oranının % 80'ini elinde tutuyor. | Kore Telekom %41, SK Telekom % 25 ve LG Telekom %17 ile toplam pazarın %83'ünü elinde tutuyor. Naver, Google Korea ve Samsung dünyanın en çok izyaret edilen 3 Kore sitesidir. |
| **ABD ******** | 2016 verilerine göre AOL Time Warner, Disney, Viacom, Murdoch ve Bertelsman yazılı basını elinde tutan beş büyük medya devi. | 2016 verilerine göre AOL Time Warner, Disney, Viacom, Murdoch ve Bertelsman yazılı basını elinde tutan beş büyük medya devi. | Dünyanın en çok ziyaret edilen 100 sitesinden 48'i ABD kaynaklıdır. Google, Youtube, Wikipedia, Facebook, Yaho ilk beş arasında yer almaktadır. ATT ve AOL, Verizon en büyük ISS. |

| | | | |
|---|---|---|---|
| **Rusya ***** | Moskovsky Komsomolets, Komsomolskaya Pravda, Vechernyaya Moskva, Rossijskaya Gazeta, Trud Rusya'nın en çok okunan 5 gazetesidir (Tirajlara ulaşılamadığından yoğunlaşma ölçülememiştir) | 2009 verilerine göre toplam izleyici payının %69'unu Gazprom şirketine bağlı NTV; Pervy, Rossiya, CTC ve TNT paylaşmaktadır. | Pazarın %83'ü MTS, Vimpelcom ve Mega Fon tarafından kontrol edilmekte. Dünyanın en çok ziyaret edilen 100 sitesinden 7'si Rusya'dadır. VK, Google Russia, Yandex, Odnoklassniki ve Mail.ru en büyük beş sitesidir. |

Kaynak * http://cmpf.eui.eu/media-pluralism-monitor/mpm-2016-results/
Kaynak ** Akgül, 2016.
Kaynak *** Engesser ve Franzetti, 2011.
Kaynak **** Gong ve Rawnsley, 2017.
Kaynak ***** Bagdikian, 2016.

Birleşik Krallık, İtalya ve Almanya'da dört farklı medya grubunun toplam izileyici/okuyucu yoğunluğunun ölçüldüğü raporda, medya sahipliği yoğunlaşmasında büyük pay sahiplerinin %50'nin üzerinde toplam izleyiciye sahip olmalarından dolayı bu ülkeler yüksek riskli ülkeler arasında çıkmıştır. Yayıncılık alanında büyük medya devleri toplam izlenme payının %80'inden fazlasını elinde tutmaktadır. Almanya ve Japonya'da basında düşük yoğunlaşma, televizyon pazarında yüksek düzeyde yoğunlaşma; İngiltere, İtalya ve Kore'de basın ve yayıncılıkta yüksek risk düzeyinde yoğunlaşma; Türkiye'de basında ve internette yüksek yoğunlaşma, televizyon pazarında orta düzeyde yoğunlaşma tespit edilmiştir. En çok takip edilen ilk beş kanal/gazete toplam pazarın yarısından fazlasına sahiptir. Dünyanın en büyük 5 küresel medya devi AOL Time Warner, Disney, Viacom, Bertelsman ve Murdoch hem kendi ülkelerine hem de dünyaya hükmeden medya devleridir.

Medya pazarının oligopolleştiği ve içeriğin sanıldığı kadar çeşitli olmadığı tespit edilmektedir. Bu oligopol güçler aynı zamanda daha önceden bahsedildiği üzere finans, enerji, otomotiv, sanayi, inşaat gibi diğer sektörlerde faaliyet

göstermektedir. İş dünyası ve hükümet kanalları ile karşılıklı güç ve çıkar birliği içerisindedir. Çin'de medya yoğunlaşma düzeyi görece diğer ülkelere göre daha düşüktür. Ancak burdaki yoğunlaşmanın düşük olduğu, fikir ve görüş çeşitliliğin daha çok olduğu anlamına gelmemektedir. İçerik parti devletin kontrolü altındadır. Medya düzenlemelerinde devlet, sermaye karşısında daha güçlü pozisyondadır. Çin başlığı altında birçok araştırmacının da değindiği gibi haberler Xiunhua haber ajansı ve CCTV devlet kanalı tarafından hazırlanmakta ve diğer medya şirketlerine dağıtılmaktadır.

İnternet alanındaki yoğunlaşmaya bakıdığında ise geleneksel medyaya göre hem daha çok parçalı (kişiselleştirilmiş) hem de daha yoğunlaşmış bir görünüm sergilemektedir. BİT alanında yoğunlaşmayı ölçmek amacıyla hem internet servis sağlayıcıların sayısına hem de internet kullanıcılarının en çok ziyaret ettikleri internet sayfası tercihlerine bakılmıştır. Pratikte kullanıcıların az sayıdaki büyük internet sitelerini tercih ettikleri tespit edilmiştir. Arama motorlarında popüler bağlantıların ilk sayfada görünmesi, webin tarama özelliği bu yoğunlaşmaya katkı sunmaktadır (Dijk, 2016.) Dijk'in internet yoğunlaşmasını ölçtüğü yöntemden gidilerek ülkelerde en yüksek paya sahip ISS'lerin toplam oranına ve en çok ziyaret edilen sayfalara bakılmıştır. Ülkelerin hepsinde en büyük ISS'nin toplam pazarın %70'inden fazlasına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte dünyada en çok ziyaret edilen 100 web sayfasına (içeriğine) bakıldığında ABD kökenli sayfalar başı çekmektedir. Google, Youtube, Wikipedia gibi 48 web sayfası dünyanın en çok ziyaret edilen siteleridir. Sırasıyla Çin, Japonya ve Rusya en çok ziyaret edilen sayfalara sahip olan diğer ülkelerdir.

**Ara Sonuç**

Hallin ve Mancini'nin modellerinden yola çıkılan bu çalışmada "kitle basınının gelişimi, devletin müdahalesi, politik paralellik düzeyi ve profesyonelleşme" değişkenlerine "medya mülkiyetinin yapısı, ulus ötesi aktörlerin rolü ve BİT politikaları" da dahil edilerek modelin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Hallin ve Mancini, bu değişkenler çerçevesinde geliştirdikleri üç medya sistemi modeline göre araştırma kapsamında inceledikleri ülkeleri kategorilere ayırmıştır.

Yeni değişkenler eklenmeden önce üç medya sistemi modelini hatırlatmakta fayda vardır. Aşağıda yer alan 14. tabloda modellerin karakteristik özellikleri özet biçiminde yer almaktadır.

**Tablo 14: Değişkenlere Göre Hallin ve Mancini'nin Karşılaştırmalı Medya Sistemleri Modeli**

| | Kutuplaşmış Çoğulcu Model | Demokratik Ortaklık Modeli | Liberal Model |
|---|---|---|---|
| **Kitle Basınının Gelişimi** | Düşük | Yüksek | Yüksek |
| **Politik Paralelizm** | Yüksek | Yüksek | Düşük |
| **Devletin Rolü** | Yüksek | Yüksek | Düşük |
| **Profesyonelleşme** | Düşük | Yüksek | Yüksek |

**Kaynak**: Hallin ve Mancini, 2004: 299

Burada iki noktaya dikkat çekilmesi gerekmektedir. Bunlardan birincisi modellerde devletin müdahalesi ve rolüne ilişkindir. Kutuplaşmış çoğulcu ve demokratik ortaklık modelinin her ikisinde de devletin müdahalesi yüksek çıkmıştır. Ancak burada birinci modeldeki devletin müdahalesinden kasıt daha sınırlayıcı, baskıcı olumsuz bir müdahale iken ikinci modelde devletin müdahalesi basın özgürlüklerini geliştirici yönde pozitiftir. İkinci husus ise politik paralelliğe yöneliktir. Her iki modelde de politik paralellik düzeyinin yüksek olduğu ileri sürülmektedir. Bununla birlikte Hallin ve Mancini çalışmalarında, demokratik ortaklık modelinde tarihsel olarak yüksek düzeydeki politik paralellikten tarafsız ticari basına geçildiği ve politik paralellik düzeyinin düştüğünü de ifade etmişlerdir. Çalışmanın sonuç tablosu olan 15. tabloda ise, yeni değişkenlerle birlikte ülkelerin hangi model içerisinde ele alınabileceği gösterilmektedir.

**Tablo 15: Kitle İletişim Sistem ve Politikalarının Karşılaştırmalı Tablosu**

| | Kutuplaşmış Çoğulcu | Demokratik Ortaklık | Liberal Model |
|---|---|---|---|
| **Almanya** | Tarihsel olarak geç demokratikleşme; kutuplaştırılmış çoğulculuk, politik partilerin güçlü rolü. Planlı ekonomi, parti devletin ekonomide güçlü rolü<br><br>Tarihsel olarak politik basın , politik tarafgirlik, yüksek politik paralellik, devletin müdahaleci rolü, sansür dönemleri. Eyalet düzeyinde yapılanmaya bağlı politik paralellik ve dışsal çoğulculuğun devamı.<br><br>Yayıncılık alanında daha geç tecimselleşme, deregülasyon ve yoğunlaşma. Medya pazarının oligopolleşmesi. Medyanın araçsallaştırılması. | Günümüzde uzlaşmacı hükümet, ılımlı çoğulculuk, demokratik ortaklık. Genel özgürlük seviyesi yüksek. Güçlü refah devleti; ekonomide devletin önemli yatırımları<br><br>Ticari Basının erken gelişimi, yüksek tiraj ve dijitalleşme oranı. Güçlü yerel ve bölgesel basın.<br><br>Kamu hizmetinde ortaklık modeli, güçlü yayıncılık. Devletin pozitif düzenleyici rolü. BİT alanında stratejik model<br><br>Yüksek profesyonelleşme, güçlü kurumsallaşmış öz denetim, güçlü rasyonel yasal otorite, gazeteci özerkliği için yasal düzenleme | 1980'lerden itibaren güçlü pazar hakimiyeti |
| **Birleşik Krallık** | Yüksek politik paralellik, dışsal çoğulculuk<br><br>Yayıncılık alanında deregülasyon ve yoğunlaşma. Medya pazarının oligopolleşmesi. Medyanın araçsallaştırılması. | Erken demokratikleşme, uzlaşmacı hükümet, ılımlı çoğulculuk. Genel özgürlük seviyesi yüksek. Güçlü refah devleti; ekonomide devletin önemli yatırımları.<br><br>Ticari medyanın erken gelişimi, yüksek tiraj ve dijitalleşme.<br><br>Yüksek profesyonelleşme ve sendikalaşma, güçlü kurumsallaşmış öz denetim, güçlü rasyonel yasal otorite, gazeteci özerkliği için yasal düzenleme. Kamu hizmetinde profesyonel modeli, güçlü kamusal yayıncılık.<br><br>Devletin pozitif rolü, refah devleti uygulamaları, BİT alanında stratejik model | 1980'lerden itibaren güçlü pazar hakimiyeti |

| | | | |
|---|---|---|---|
| **İtalya** | Tarihsel olarak geç demokratikleşme; kutuplaştırılmış çoğulculuk, politik partilerin güçlü rolü. Planlı ekonomi, parti devletin ekonomide güçlü rolü<br><br>Ticari Basının ve BİT'in geç gelişimi ve düşük tiraj.<br><br>Politik basın , politik tarafgirlik, yüksek politik paralellik, dışsal çoğulculuk. Devletin yüksek müdahaleci rolü, sansür dönemleri. Kamusal hizmet yayıncılığında parlamenter temsil modeli. Devletin düşük düzenleyici rolü; yetki paylaşımı ve BİT alanında idealist model<br><br>Yayıncılık alanında deregülasyon ve yoğunlaşma. Medya pazarının oligopolleşmesi. Düşük profesyonelleşme, basının araçsallaştırılması ve kayırmacı sistem. Düşük rasyonel yasal otorite | Yayıncılıkta daha erken tecimselleşme<br><br>Orta düzeyde dijitalleşme, güçlü yerel ve bölgesel basın | Devletin düşük düzenleyici rolü; 1980'lerden itibaren güçlü pazar hakimiyeti, zayıf refah devleti |
| **Türkiye** | Tarihsel olarak geç demokratikleşme; kutuplaştırılmış çoğulculuk, politik partilerin güçlü rolü. Planlı ekonomi, parti devletin ekonomide güçlü rolü. Genel özgürlük düzeyi düşük.<br><br>Ticari medyanın ve BİT'in geç gelişimi, düşük tiraj ve dijitalleşme oranı.<br><br>Politik basın , politik tarafgirlik, yüksek politik paralellik dışsal çoğulculuk. Devletin yüksek müdahaleci rolü, sansür. Özgürlük düzeyi düşük. Kamusal hizmet yayıncılığında hükümet modeli. Devletin düşük düzenleyici rolü; yetki paylaşımı ve BİT alanında idealist model<br><br>Yayıncılık alanında deregülasyon ve yoğunlaşma. Medya pazarının oligopolleşmesi. Düşük profesyonelleşme, oto sansür, basının araçsallaştırma ve kayırmacı sistem. Düşük rasyonel yasal otorite | | Devletin düşük düzenleyici rolü; 1980'lerden itibaren güçlü pazar hakimiyeti, zayıf refah devleti |

| | | | |
|---|---|---|---|
| **Çin** | Tarihsel olarak geç demokratikleşme; kutuplaştırılmış çoğulculuk, politik partilerin güçlü rolü. Planlı ekonomi, parti devletin ekonomide güçlü rolü<br><br>Ticari medyanın geç gelişimi ve düşük tiraj ve dijitalleşme.<br><br>Politik basın , politik tarafgirlik, yüksek politik paralellik, dışsal çoğulculuk. Devletin yüksek müdahaleci rolü günümüzde hala devam eden sansür . Özgürlük düzeyi düşük. Kamusal yayıncılıkta hükümet modeli<br><br>Düşük profesyonelleşme ve öz düzenlemenin yetersizliği, oto sansür. Basının araçsallaştırma ve kayırmacı sistem. Düşük rasyonel yasal otorite | Devletin pozitif ve güçlü düzenleyici rolü; ekonomide devletin önemli yatırımları. BİT alanında stratejik model. | Zayıf refah devleti |
| **Japonya** | Tarihsel olarak geç demokratikleşme; kutuplaştırılmış çoğulculuk, politik partilerin güçlü rolü. Planlı ekonomi, parti devletin ekonomide güçlü rolü<br><br>Ticari basının geç gelişimi.<br><br>Politik basın , politik tarafgirlik, yüksek politik paralellik, dışsal çoğulculuk.<br><br>Öz düzenleme mekanizması yetersiz. Gazetecilik mesleğinde geleneksel inançlar ve yapılanmalar. Basının araçsallaştırma ve kayırmacı sistem. Yayıncılık alanında deregülasyon ve yoğunlaşma. Medya pazarının oligopolleşmesi. | Genel özgürlük düzeyi yüksek.<br><br>Çok yüksek gazete tirajı ve dijitalleşme oranı. Yayıncılık ve internette erken tecimsel gelişim.<br><br>Devletin pozitif ve güçlü düzenleyici rolü. Ekonomide devletin önemli yatırımları. BİT alanında stratejik model. | 1980'lerden itibaren Pazar hakimiyeti<br><br>Kamusal yayıncılıkta profesyonel modeli<br><br>Orta düzeyde profesyonelleşme |
| **Güney Kore** | Politik basın , politik tarafgirlik, yüksek politik paralellik, dışsal çoğulculuk.<br><br>Yayıncılık alanında deregülasyon ve yoğunlaşma. Medya pazarının oligopolleşmesi. Devletin düzenlemedeki sınırlı rolü.<br><br>Öz düzenleme mekanizması yetersiz. Basının araçsallaştırılması ve kayırmacı sistem | Devletin pozitif ve güçlü düzenleyici rolü; Ekonomide devletin önemli yatırımları. BİT alanında stratejik model.<br><br>Gazetecilerin yüksek sendikalaşma oranı | 1980'lerden itibaren Pazar hakimiyeti<br><br>Kurumsallaşmamış öz düzenleme, orta düzeyde profesyonelleşme, |

| | | | |
|---|---|---|---|
| **ABD** | Yayıncılık alanında deregülasyon ve yoğunlaşma. Medya pazarının oligopolleşmesi.<br><br>Devletin düzenlemedeki zayıf rolü, küresel medya aktörleri ve lobiler tarafından medyanın ve hükümetlerin araçsallaştırılması, kayırmacı sistem | | Erken demokratikleşme,ılımlı ve bireysel çoğulculuk, genel özgürlük düzeyi yüksek.<br><br>Ticari medya pazarının çok erken gelişimi, orta düzeyde tiraj ve yüksek dijitalleşme<br><br>Nötr politik paralellik, içsel çoğulculuk. Devlet müdahalesi yok.<br><br>Devletin düzenlemedeki zayıf rolü, zayıf refah devleti. Güçlü pazar hakimiyeti<br>BİT alanında stratejik model.<br><br>Kamusal yayıncılıkta profesyonel model, zayıf kamu yayıncılığı<br><br>Kurumsallaşmamış öz düzenleme, Orta düzeyde profesyonelleşme |
| **Rusya** | Tarihsel olarak geç demokratikleşme; kutuplaştırılmış çoğulculuk, politik partilerin güçlü rolü. Genel özgürlük düzeyi düşük.<br><br>Ticari medyanın geç gelişimi ve düşük tiraj.<br><br>Devletin yüksek denetimi, müdahalesi ve sansür. Kamusal yayıncılıkta hükümet modeli. Politik basın , politik tarafgirlik, yüksek politik paralellik, dışsal çoğulculuk.<br><br>Düşük profesyonelleşme ve öz düzenlemenin yetersizliği, oto sansür. Basının araçsallaştırma ve kayırmacı sistem. Düşük rasyonel yasal otorite | Devletin pozitif müdahalesi. Ekonomide devletin önemli yatırımları. BİT alanında stratejik model. | |

Basının erken dönemde gelişmesi ve tecimselleşmesinin gazete pazar yapısını geliştirici yönde etkilediği öne sürülmüştür. Ülkeler arasındaki gazete tirajları veya gazetecilik mesleğinin profesyonelleşme düzeyleri arasındaki fark, basının tarihsel gelişimine bağlanmaktadır. Bu durum bazı ülkeler için geçerliyken diğer bazı ülkeleri açıklamada yetersiz kalmıştır. Ülkeler arasında en yüksek gazete okunma oranına sahip olan Japonya'da basının tecimselleşmesi ABD, Almanya, Birleşik Krallık gibi batılı ülkelerden sonra gerçekleşmiştir. Yine İtalya'da radyo ve televizyon yayıncılığında tecimselleşme Almanya, Türkiye Güney Kore gibi diğer ülkelere göre daha erken bir tarihte gerçekleşmiştir. İnternetin sivil kullanılma açılması ve geliştirilmesi ile djitalleşme oranı arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ülkelerin insani gelişmişlik ve eğitim düzeyleri ile gazete okur sayısı arasında yine pozitif bir ilişki bulunmuştur. Buna göre yüksek yaşam ve eğitim standartlarına sahip olan Almanya, Birleşik Krallık, Japonya, ABD ve Güney Kore gazete okuma oranı yüksek çıkmaktadır. Bu ülkeler arasında ABD ve Güney Kore orta düzeyde tiraja sahiptir. Yaşam ve eğitim sıralamasında daha gerilerde yer alan Çin, Rusya ve Türkiye'de ise gazete okuma oranları daha düşüktür.

Yukarıdaki tablodan çıkan en önemli sonuç bazı ilkelerin aynı anda birden fazla model içerisine girdiği gibi ülkelerin de aynı anda birden fazla model içerisinde yer aldığıdır. Karşılaştırmalı analize yeni değişkenlerin eklenmesiyle birlikte ülkelerin farklı modeller içerisine girdiği tespit edilmiştir. Halin ve Mancini'ye göre Almanya demokratik ortaklık modeli, ABD liberal model, İtalya kutuplaşmış çoğulcu model Birleşik Krallık ise hem demokratik ortaklık hem liberal model içerisine girmektedir. Elde edilen bulgulara göre bu üç ülkenin de kutuplaşmış çoğulcu model özelliklerini taşıdığı tespit edilmektedir. Türkiye ve ABD dışında tüm ülkeler üç modelin özelliklerini de taşımaktadır. Türkiye ve ABD ise kutuplaşmış çoğulcu ve liberal model içerisine girmektedir. Profesyonelleşme, araçsallaştırılma, politik paralellik düzeyi ve devletin rolüne ilişkin elde edilen çarpıcı bulgular, modellerin durumsallıklarını ve birbiri ile iç içe geçtiğine yönelik sorulara cevap aramaktadır.

Hallin ve Mancini, medyada vahşi deregülasyon politikaları ile güçlü pazar hakimiyeti ilkelerini farklı modeller içerisinde ele almıştır. Vahşi deregülasyon ilkesi

kutuplaşmış çoğulcu modelin, medyada güçlü pazar hakimiyeti ise liberal modelin karakteristik ilkesi olarak kabul edilmiştir. Bu iki ilke, birbirinden ayrılamayacak bütünün parçaları olarak işlev görmektedir. Dünyada deregülasyon politikalarının ilk çıkış yeri olan ve tüm dünyaya 1980'lerden sonra yayılmasını sağlayan ABD, liberal model içerisinde gösterilmektedir. 1980'lerden sonra hemen hemen her ülkede kamusal yayıncılığın zayıfladığı, alanda tek söz sahibi olan rolünün sınırlandırıldığı, ulus ötesi aktörler ile iktisadi aktörler tarafından devletin yetkisinin paylaşıldığı, güçlü pazar hâkimiyetine geçildiği tespit edilmiştir. Güçlü pazar hâkimiyeti, medyada yoğunlaşmayı ve oligopolleşmeyi beraberinde getirmiştir.

Basının araçsallaştırılması ve kayırmacı sistem, rasyonel yasal otoritenin zayıf ve gazetecilik profesyonelleşmesinin düşük olduğu, devletin pozitif rolünün zayıf ancak baskıcı rolünün yüksek olduğu kutuplaşmış çoğulcu modelin özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Gazetecilik meseğinin profesyonelleşme düzeyi; basın birlikleri ve örgütleri, meslek ilkeleri, etik kodlar, öz düzenleme yetileri, sendikalaşma oranı gibi birçok ilkeler bağlamında değerlendirilmiştir. Çin ve Rusya dışında araştırma kapsamında ele alınan tüm ülkelerde bu tarz örgütlenmelere gidildiği tespit edilmiştir. ABD'de gazetecilik mesleğinin profesyonelleşmesi yüksek gösterilmektedir. Elde edilen bulgular medya sahiplerinin/patronlarının medya çalışanlarına göre daha güçlü bir şekilde örgütlendiklerini göstermektedir. ABD'de faaliyet gösteren medya lobileri, kamu yararına veya medya çalışanlarının çıkarına değil daha fazla kara odaklanmaktadır. Yine özgür ülkeler arasında yer alan Japonya'da devletin müdahaleci ve baskıcı bir tavrının olmadığı, sansürün yasak olduğu ve profesyonelleşmenin yüksek olduğu ileri sürülmektedir. Ancak burada basın özgürlüğünü ve profesyonelleşmeyi engelleyici unsurlardan biri olan oto sansür devreye girmektedir. Toplumların kültürel özellikleri ve düşünce kalıpları medyada uygulanan oto sansürü ortaya çıkarabilmektedir. Basın kulüpleri uygulamaları, kotodamanism gibi düşünce kalıpları, anlaşma, uyum ve itaate dayalı siyasal kültür oto sansürü güçlendirmektedir. Basının araçsallaştırılması, kayırmacı sistem, ifade özgürlüklerinin sınırlandırılması gibi eğilimler profesyonelleşme kadar medya mülkiyeti ve pazarın yapısı ile de bağlantılıdır. Analize bu değişken eklendiğinde, medyada çoğulculuğu ve basın özgürlüğünü etkileyen en önemli unsurlardan birisi

olan "araçsallaştırılma"nın tüm ülkelerde var olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Medyada tekelleşmeyi önleyici yasalar günümüzdemedyada çoğulculuğu sağlayamadığı birçok yazar tarafından kabul edilmektedir.

Politik paralellik düzeyinin yani medya ile siyasal partiler arasındaki ilişkilerin yoğunluğu her ülke için yüksek çıkmıştır. Ülkelerin tamamında basın organlarının bir yayın çizgisi, politikası ve siyasal tarafgirliği bulunmaktadır. Politik paralellik düzeyinin çok düşük olduğu ileri sürülen ABD'de bile medyanın, mevcut siyasal düzeni koruyarak tarafgir bir yaklaşım sergilediği söylenebilir. ABD haber medyasının halkla ilişkiler teknikleri ile daha dolaylı yoldan yönlendirildiği ve medyanın araçsallaştırıldığı tespit edilmektedir. Özellikle dış politikayı ilgilendiren kritik konularda ve dönemlerde medyanın, hükümetin sözcülüğünü yaptığı birçok olayda ortaya çıkarılmıştır. Burada üzerinde durulması gereken önemli nokta, ülkeler arasında politik paralellik düzeyi ile görünürlüğünün farklılık derecesidir.

Modellerin durumsallıklarından ötürü, ülkelerin birden fazla model içerisinde ele alınabileceğini ortaya koyan bir diğer bulgu ise devletin rolüne ilişkindir. Hallin ve Mancini'ye göre devletin rolü kutuplaşmış çoğulcu modelde yüksek ve olumsuz; demokratik ortaklık modelinde yüksek ve olumlu; liberal modelde ise yok denecek kadar az düzeydedir. Hallin ve Mancini, kamu hizmet yayıncılığı modellerine göre Almanya'nın ortaklık, Birleşik Krallık ve ABD'nin profesyonel, İtalya'nın ise parlamenter temsil modeli içerisine girdiğini tespit etmiştir. Bu modellerden yola çıkılarak Türkiye, Rusya, Çin ve Güney Kore'nin hükümet modeli ve parlamenter temsil modellerinin özelliklerini tespit ettikleri söylenebilir. Japonya ise finansman ve örgütlenme açısından ABD ve BBC ile daha benzer bulunduğundan, basın özgürlüğü sıralamasından profesyonel model içerisine alınmıştır. Ancak devletten bağımsız olduğu söylenilen, gerek kamu hizmet yayıncıları yöneticilerinin gerekse de yayıncılığı düzenleyen ve denetleyen özerk birimlerin her ülkede siyasal iktidar tarafından seçilip atandığı tespit edilmektedir. Farklı modeller içerisinde yer alsa da, örgütlenme, finansman ve yöneticilerinin belirlenmesi açısından birbirleri ile benzerdir. Dolayısıyla her ülkede derecesi farklı olmakla devlet, özerk kurumlar vasıtasıyla medya politikalarında etkin rol oynamaktadır.

# SONUÇ

Bu çalışmada Avrupa ve Asya kıtası ülkeleri ile ABD ve Rusya'nın tarihsel gelişim süreci içerisinde siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutları bağlamında kitle iletişim sistem ve politikalarının ortaya koyularak karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda son yıllarda birçok araştırmacı tarafından başka ülkelere de uyarlanan Daniel Hallin ve Paolo Mancini'nin "Karşılaştırmalı Kitle İletişim Sistemleri" modellerinden yola çıkılmıştır. Hallin ve Mancini "*medya pazarının gelişimi*", "*politik paralellik*", "*devletin rolü*" ve "*profesyonelleşme*" olarak belirlediği dört temel değişkene göre "*kutuplaşmış çoğulcu*", "*demokratik ortaklık*" ve "*liberal*" olmak üzere üç medya sistemi modeli geliştirmiştir. Çalışmalarını Avrupa ve Amerika'nın 18 gelişmiş kapitalist ülkeleri ile sınırlandırmıştır. Bu çalışmada Hallin ve Mancini'nin 2004 yılında incelediği ülkeler içerisinde yer alan Almanya, Birleşik Krallık, İtalya ve ABD'ye Türkiye, Çin, Japonya, Güney Kore ve Rusya dahil edilerek hem güncel verilerle modellerin yeniden ele alınması amaçlanmış hem de araştırmaya yeni değişkenler eklenerek modeller geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu temel amaçlar doğrultusunda yukarıda yer verilen dört temel değişkene "*medya mülkiyeti yapısı*", "*ulus ötesi aktörlerin sürece etkisi*" ile "*BİT politikaları*" da eklenmiştir.

Hallin ve Mancini çalışmalarını yazılı basın ve kamu hizmet yayıncılığı ile sınırlandırarak, analizlerinde gazetecilik ve haber medyası üzerine odaklandıklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda ilk değişkenleri olan medya pazarının gelişiminde kitlesel ticari basının gelişimi dikkate alınmıştır. Bu çalışmada ise medya pazarının gelişimi incelenirken yazılı basının yanı sıra radyo, televizyon ve internetin gelişimi de analize dahil edilerek kitle iletişim sistemleri geleneksel medya politikaları ve BİT politikaları üzerinden daha kapsamlı ve bütüncül şekilde açıklanmıştır. Kitle iletişim sistemlerine eleştirel ekonomi politik yaklaşım çerçevesinden bakılan bu çalışmada siyasal iktidar dışındaki tüm iktidar ilişkileri açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Nitel araştırma tasarımına göre hazırlanan bu çalışmada araştırmanın soruları, hangi tür bilgilerin toplanacağı ve veri toplama stratejileri belirlenmiştir. Konuyla ilgili alanyazın incelemesinde kaynak çeşitliliğine ve benzer araştırma bulgularına yer

verilerek elde edilen veriler yanlışlamaya çalışılmıştır. Değişkenler arasındaki bağlantıyı kolayca ortaya koyabilmek, toplanan verileri özetleyerek kodlayabilmek amacıyla elde edilen veriler tablolaştırılarak analize tabii tutulmuştur.

Bir ülkenin kitle iletişim sistem ve politikaları; içinde yaşanılan siyasal, ekonomik, sosyo kültürel çevre ve aktörler tarafından belirlenmektedir. Tarih boyunca ülkelerin medya politikalarının toplumsal değişimlere paralel bir seyir izlediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla toplumun bir parçası olan kitle iletişim sistemlerini açıklayabilmek için toplumu ve sistemi oluşturan tüm unsurlara bakmak gerekmektedir. İletişim araştırmalarında kitle iletişim sistem ve politikaları üzerindeki çalışmalar 20. yüzyılın ikinci yarısından ve özellikle 2. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkmaya başlamıştır. Literatürde kitle iletişim sistemlerinin sınıflandırılmasında başvurulan en yaygın boyut ve değişkenin içsel faktörlere dayalı siyasal dinamikler olduğu tespit edilmektedir. 20. Yüzyılın ilk yarısında bağımsızlığını kazanamayan ülkeler hariç tutulursa (Japonya'nın istilasında olan Kore gibi) her ülkenin kendi politikalarını belirlemede temel aktör olduğu düşünüldüğünde, Siebert, Peterson ve Schramm'ın dünya çapında genel kabul gören "Basının Dört Kuramı" çalışması o dönem kitle iletişim sistemlerini açıklamada önemli bir başvuru kaynağı olarak kabul edilmiştir.

Günümüzde ise içinde yaşadığımız yüzyılda dünya gittikçe çok yönlü iktidar ilişkileri ağıyla birbirine bağlanmaktadır. Bu iktidar ilişkileri ağı içinde siyasal iktidarların gücü gerek vatandaşlar gerekse diğer devletler, ulus ötesi kurumlar, ekonomik ve kültürel örgütler tarafından sınırlandırılmıştır. Medya piyasasının 1980'lerden itibaren gittikçe pazar hâkimiyeti altına girmesi, serbestleşme ve deregülasyon politikalarıyla birlikte ekonomik aktörler bu süreçte söz sahibi olmuştur. Yüksek derecede para gerektiren, dev bir endüstri haline gelen kitle iletişim alanında artık içeriği sınırlandıran ve belirleyen sermayedarlar, reklamcılar ve diğer finans aktörleri vardır. Karşılıklı bağımlılık ve çıkar birliği çerçevesinde siyasal iktidarın gücü sınırlandırılmıştır. Bu nedenle kitle iletişim sistemlerine ilişkin ekonomik, sosyo-kültürel ve ulus ötesi boyutları dışarıda bırakan, siyasal iktidar ve yönetim biçimleri perspektifli çalışmalar analizler artık alanı açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Günümüz iletişim yapısını ve sistemlerini anlayabilmek için daha

bütünlüklü bir analize ihtiyaç duyulmaktadır. Bu gerekçelerden dolayı medya mülkiyetinin, medya ekonomisinin ve DTÖ, BM ve AB gibi ulus ötesi aktörlerin de analiz içine dahil edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

1960'lardan itibaren medya politikalarının oluşturulmasında, hedeflerin belirlenmesinde, bu hedeflerin ölçülmesinde ulus ötesi kuruluşlar belirleyici olmaya başlamıştır. ABD, İngiltere, Almanya gibi gelişmiş ülkelerin öncülüğünde kurulan BM, DTÖ ve/veya AB gibi ulus ötesi kuruluşlar azgelişmiş ülkelerin kalkınma, ilerleme ve gelişmesine yardım etmek, sayısal uçurumu dengelemek amacıyla para, teknoloji transferi yaparak bu süreçte söz sahibi olmaya başlamıştır. Kitle iletişim sistemlerine yön veren medya politikalarının oluşturulmasında ulusal aktör ve içsel dinamiklerin mi yoksa ulus ötesi aktörler ile dışsal dinamiklerin mi daha etkili olduğu sorusunun cevabı dönemin ruhu ve ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile bağlantılı çıkmıştır. 1960'lara kadar yayıncılık ulus içi aktörlere göre şekillenmiştir. 2. Dünya Savaşı'nda ağır yenilgi alan Almanya, Japonya, Kore gibi ülkelerde başlangıçta ABD ve Birleşik Krallık'ın kurduğu yapı etkili olurken, daha sonra bu ülkeler kendi toplumsal yapı ve ihtiyaçları çerçevsinde politikalarını yeniden revize etmişlerdir. Kimi ülkelerde kamunun yararı ve çıkarı doğrultusunda kimi ülkelerde ise yeni bir toplum inşası, gelişmelerin yayılması veya bir ideolojinin (komünizm, faşizm) benimsetilmesi gibi amaçlarla ama her iki durumda da devlet ve hükümetin kontrolü altında tutulmuştur.

Kuruluş ve başlangıç aşamasında siyasal iktidarlar medya alanında tam bir denetim ve yönetme hakkına sahipken, 1960'lardan itibaren bu gücünü ulus ötesi aktörlerle, 1980'lerden sonra ise özel girişimciler, finans ve küresel medya aktörleriyle paylaşmaya başlamıştır. Başlarda merkezi planlama, kalkınmacı devlet ve sosyal refah devleti uygulamalarına paralel olarak kamu hizmet yayıncılığı gelişirken; 1980'lerden itibaren ekonomide ve siyasette başlayan hızlı liberalleşme ve deregülasyon politikaları aynı hızla kitle iletişim alanını da tecimselleşmeye doğru dönüştürmeye başlamıştır. ABD'de toplumun her alanında görülen deregülasyon politikaları ulus ötesi kurumlar aracılığıyla hemen hemen geri kalan ülkelerde aynı anda görülmüştür. 1980'lerden itibaren tüm dünyaya yayılan deregülasyon ve dışarıya açılma politikaları evrensel bir iletişim politikası haline dönüşmüştür.

Teknoloji üretim ve kullanım kapasitesine sahip olan, ekonomik açıdan gelişmiş ve daha bağımsız siyasi yapıya sahip olan ülkelerde içsel dinamikler daha etkiliyken; teknoloji üretim kapasitesine sahip olmayan, ekonomik ve siyasal açıdan dışarıya daha bağımlı bir yapı sergileyen ülkelerde ise dışsal dinamiklerin etkili olduğu tespit edilmiştir. Türkiye İtalya gibi ülkerde ithal model ve politikalar uygulanırken; Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya gibi daha bağımsız ve teknoloji üretim kapasitesine sahip ülkelerde ise bir yandan piyasa koşullarına ayak uydurulmuş diğer yandan kendi toplumsal yapıları ile bu politikalar bütünselleştirilmişlerdir.

Ülkelerin kitle iletişim sistem ve politikalarının bir model altında açıklanıp açıklanamayacağı veya ülkeleri tek bir model altında kategorileştirmenin sonuçlarının ne olacağına yönelik sorulara yanıt aranmıştır. Hallin ve Mancini, modellerin tarihsel süreç içinde değişkenlik gösterdiğini ve zamanla her ülkenin liberal modele doğru evrileceğini öngörmüştür. Elde edilen bulgulara göre kitle iletişim sistemlerinde ve politikalarında her bir ülke için tek bir modelden bahsetmek mümkün görünmemektedir. Ülkeler, her üç model içerisine de aynı anda girebilmektedir. Dolayısıyla modellere göre kategorize etmenin yeniden birçok detayı gözden kaçırabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle bu tez çalışmasında Türkiye, İtalya, Kore, Çin, Japonya ve Rusya'nın bir model içerisinde ele alınması yerine değişkenler çerçevesinden karşılaştırmalı analizi yapılmıştır.

Hallin ve Mancini, Siebert Peterson ve Schram'ının modellerini, sadece siyasal faktörleri göz önüne aldığı ve çok genel açıkladığı için yüzeysel olmakla eleştirmiştir. Ancak elde edilen bulgular göstermektedir ki, Hallin ve Mancini'nin belirlediği değişkenler ve sınıflandırmalar da aslında bizi aynı perspektife yani siyasal boyuta doğru götürmektedir. Siyasal yönetim perspektifli bu tarihsel sınıflandırma Hallin ve Mancini'nin sınıflandırmasında dolaylı olarak devam ettirilmektedir. Kutuplaşmış çoğulcu model basının dört kuramı içerisindeki otoriter kuram görüntüsü taşımaktadır. Gerçekte ise her bir ülke, kendi bağlamlarında birbirinden çok farklılık göstermektedir.

Analize eklenen yeni değişkenlerle birlikte modellerin farklı bir görünüm kazandığı ve modellerin iç içe geçtiği tespit edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre devletin olumsuz müdahaleci rolü, basının araçsallaştırılması ve kayırmacı sistem

sadece kutuplaşmış çoğulcu model ülkelerinin özellikleri olarak gösterilmektedir. Oysa ekonomik analizin çalışmaya eklenmesiyle birlikte medyanın araçsallaştırılmasına veya kayırmacı sisteme tüm modellerde rastlanılmaktadır. Medya mülkiyetinde yoğunlaşma ve tekelleşme de araçsallaştırmaya neden olmaktadır. Analiz kapsamında ele alınan ülkelerin neredeyse tamamının basın, radyo, televizyon ve internet alanında yüksek derecede yoğunlaşma ve tek tipleşme görülmüştür. Dolayısıyla medya mülkiyetini dışarıda bırakan sınıflandırmaların, aslında çoğulcu demokrasi retoriğini sadece yeniden üretmeye neden olduğu saptanmaktadır. ABD gibi medya mülkiyetinde yoğunlaşmanın çok yüksek olduğu ülkelerde medyada çeşitlilikten ve basın özgürlüğünden bahsetmek mümkün değildir. Bütün ülkelerde medya mülkiyetinde yüksek derecede yoğunlaşma, kitle iletişim sistemleri açıklamasında üzerinde durulmayan bir konudur. Hallin ve Mancini'ye göre politik paralelliğin yüksek olduğu yerde araçsallaştırma vardır. Araçsallaştırmanın olduğu yerde profesyonelleşme düşük çıkmaktadır. Profesyonelleşmeye eğer sadece örgütlenme etik ilkeleri düzeyinde bakılırsa hepsine profesyonelleşmiş denilebilir. Hallin ve Mancini modellerinde birbirini dışlayan ilkelerin aynı anda birada var olabildiğini göstermektedir.

BİT politikası açısından ise araştırma kapsamına alınan ülkeler Geray'dan esinlenerek iki model etrafında toplanmıştır. Buna göre ABD ve Rusya başta olmak üzere Almanya, Birleşik Krallık, Çin, Japonya ve Kore gibi ülkeler stratejik model içerisinde yer almaktadır. Yazılım ve donanım üreticisi olan bu ülkeler, internet alanında da kendi içeriklerini üretmekte ve BİT politikalarını oluşturmaktadır. Özellikle Rusya, Çin, Japonya ve Kore, ABD'nin internet alanındaki içerik tekelleri ile rekabet halindedir. Bu ülkelerin internet trafiğini yönlendiren arama motorları (Baidu, Yandex gibi), internette en çok vakit harcanılan yerler olan sosyal medya ağları bulunmaktadır. Bu ülkelerde 1980'lerden itibaren siyasal hükümet, araştırma geliştirme faaliyetleri ile alanı düzenlemekte ve desteklemektedir. İtalya ve Türkiye'de ise BİT politikaları DTÖ gibi ulus ötesi kurumların politikaları çerçevesinde şekillendirilmiştir. Bu iki ülke idealist model içerisinde yer almaktadır. DBTZ faaliyetleri bu modele yönelik politika üretmektedir. Yazılım veya donanım üreticisi değillerdir. Genişbant internet hizmetlerinin ve internet kullanıcısı sayısının arttırılması, e-devlet uygulamalarına geçilmesi, bedava bilgisayar dağırılması veya

ISS'lerin tamamen özelleştirilmesi gibi kapitalist pazara hizmet eden politikalar üretilmektedir.

Türkiye'de kutuplaşmış çoğulcu modelden liberal modele doğru sıçrama vardır. Siyasal açıdan Kore ile benzer siyasal süreçleri geçiren Türkiye'nin kitle iletişim sistem ve politikaları büyük oranda İtalya ile benzerlik göstermektedir. İtalya ve Türkiye arasında birçok ortak özellik vardır. Türkiye'de mevcut medya politikalarının gözden geçirilerek, demokratik ortaklık modeline göre toplumun tüm kesimlerinin temsil edildiği, uzlaşmaya dayalı kamusal bir iletişim politikası oluşturulmalıdır. Uzunca süredir ulus ötesi aktörlerin ve küresel sermayenin kararına bırakılan medya politikalarında devletin pozitif düzenleyici rolünün arttırılarak alanın yeniden düzenlenmesi devlet desteklerinin arttırılması gerekmektedir. Bağımsız, özerk ve toplumun ihtiyaçları doğrultusunda örgütlenen bir kamusal hizmet yayıncılığı anlayışı benimsenmeli, medyada yoğunlaşma ve tekelleşmenin önüne geçililmeli, gazetecilik mesleğinin profesyonelleşmesini arttırıcı önlemler ve rasyonel yasal düzenlemeler ile özerklik güçlendirilmelidir. BİT politikasında da stratejik modelin benimsenerek alanın yeniden düzenlenmesi gerekli görülmektedir.

Avrupa ve ABD'nin dışında, farklı kıta ve ülkelerin medya sistemlerini inceleyen çalışmaların sayısı oldukça yetersizdir. Türkiye için model olabilecek, ABD ve Avrupa ülkeleri ile yarışan, dünyanın büyüyen ekonomileri arasında yer alan Asya ülkeleri ile ilgili karşılaştırmalı çalışmalar yapılması gerektiği düşünülmektedir. Kitle iletişim sistemleri analizinde geleneksel medya ile bilgi iletişim teknolojileri alanları birlikte bütüncül şekilde ele alınmalıdır. Siyasal boyuta odaklanan liberal analizlerin yanında ekonomik analize odaklanan eleştirel ekonomi politik yaklaşım da kitle iletişim sistemleri analizine dahil edilmelidir. Ne eleştirel ekonomi politik yaklaşım ne liberal yaklaşımlar tek başına analiz için yeterli bir çerçeve sunmamaktadır. Örneğin ifade ve basın özgürlüğünü engelleyen, medyada çoğulculuğu tehdit altına alan medyada yoğunlaşma eğilimi en düşük Çin'de ve Rusya'da ortaya çıkmıştır. Ancak bu bulgu Çin'in daha demokratik bir medya ortamı sunduğunu göstermemektedir. Yine ulus ötesi kurumlarda özgür ülkeler arasında yer alan, basın özgürlüğü hususunda da üst sırada bulunan Japonya'da siyasal kültürün

içeriğe müdahale etmemesi veya sansür uygulamaması, profesyonelleşmenin yüksek gösterilmesi sansür olmadığını göstermemektedir. Burada Japon toplumunun kotodamaism, basın kulüpleri uygulamaları gibi oto sansür, güçlü bir filtre olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Her ülke kendi tarihsel, toplumsal ve bağlamsal özellikleri içinde analiz edilmelidir.

## KAYNAKÇA

### 1. Kitaplar


Açık Toplum Enstitüsü (2005). Avrupa Çapında Televizyon: Düzenleme, Politikalar ve Bağımsızlık: Türkiye İzleme Raporu. İstanbul: Mas Matbaacılık.

Adaklı, Gülseren (2006). Türkiye'de Medya Endüstrisi: Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkisi. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Adaklı, Gülseren (2010). "Gazetecilik Etiğini Belirleyen Yapısal Unsurlar: Mülkiyet ve Kontrol Sorunu". Şu kitapta: Ed. Bülent Çaplı ve Hakan Tuncel. Televizyon Haberciliğinde Etik. Ankara: Fersa Matbaacılık.

Adil, İdris (1991). Haberde Dışa Bağımlılık: Uluslararası İletişim Düzeni ve Ulusal Basının Dışa Bağımlılığında Türkiye Örneği. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Levent Köker (2000). Kral Devlet Ya Da Ölümlü Tanrı. 2.bs., Ankara: İmge.

Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Levent Köker (2011). İmparatorluktan Tanrı Devletine. 7.bs., Ankara: İmge.

Akarcalı, Sezer (2003). 2. Dünya Savaşı'nda İletişim ve Propaganda. Ankara:İmaj Yayıncılık.

Akaş, Cem ve Sevin Okyay (1995). Gorbaçov'un Rusya'sı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Akca, Emel Baştürk (2009). "İdeoloji, Dil, Söylem ve Anlam İlişkisi: Medyada Anlamın Toplumsal İnşası". Şu kitapta: Der. İsmet Parlak. Medyada Gerçekliğin İnşası: Türk Medya Söylemine Eleştirel Bir Bakış. Konya: Çizgi Kitabevi.

Akca, Emel Baştürk (2014). "Demokratik Katılım Bağlamında Yeni Medya ve Dijital Yurttaşlık". Şu kitapta: Ed. Emel Baştürk Akca. Yeni Medya, Yeni Pratikler, Yeni Olanaklar. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Akın, Özden (2004). "Federal Almanya". Şu kitapta: Haz. Nuray E. Keskin. Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Anık, Cengiz (2014). İletişim Sosyolojisi: Kuramsal Temeller. İstanbul: Derin Yayınları.

Ansah, Paul A. V. (1991). "Uluslararası İletişimde Haklar ve Değerler Mücadelesi". Şu kitapta: Der ve Çev. Yusuf Kaplan. Enformasyon Devrimi Efsanesi: Modernleşme Kuram ve Uygulamalarının Eleştirisi. İstanbul: Rey.

Ardizzoni, Michela (2010). “Neighborhood Television Channels in Italy: The Case of Telestreet”. Şu Kitapta: Ed. Michela Ardizzoni ve Chiara Ferrari. Beyond Monopoly: Globalization and Contemporary Italian Media. United Kingdom: Lexington Books.

Aristoteles (2010). Politika (Çev. Mete Tunçay), 13.bs., İstanbul: Remzi Kitabevi.

Armaoğlu, Fahir (1991). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1980. Cilt: 1, 7. bs., Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Aron, Raymond (1974). Sanayi Toplumu (Çev. Agah Oktay Güner). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Aron, Raymond (1976). Demokrasi ve Totaliterizm (Çev. Vahdi Hatay). Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Arsan, Esra (2008). Avrupa Birliği ve Gazetecilik. İstanbul: Ütopya Yayınları.

Atatürk, Mustafa Kemal (2008). Medeni Bilgiler: Türk Milletinin El Kitabı. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Avşar, Zakir B. ve Vedat Demir (2005). Düzenleme ve Uygulamalarla Medyada Denetim. Ankara: Piramit Yayıncılık.

Aziz, Aysel (1981). Radyo ve Televizyona Giriş. 2. bs., Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Aziz, Aysel (2010). İletişime Giriş. 3. bs., İstanbul: Hiperlink.

Bagdikian, Ben (2016). Yeni Medya Tekeli (Çev. Emine Eminel). Ankara: Akılçelen Kitaplar.

Bal, Hüseyin (2013). İletişim Sosyolojisi: Sosyal İletişim, Kitle İletişimi ve Elektronik İletişim. Ankara: Sentez.

Baldini, Massimo (2000). İletişim Tarihi. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.

Barber, Benjamin (1995). Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset (Çev. Mehmet Beşikçi). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Barbier, Frederic ve Catherine Bertho Lavenir (2001). Diderottan İnternete Medya Tarihi (Çev. Kerem Eksen). İstanbul: Okyanus Yayın.

Barış, Ruken (2007). "The Turkish Media Landscape". Şu kitapta: Ed. Georgios Terzis. European Media Governance: National and Regional Dimensions. USA: The University of Chicago Press, Intellect Books.

Başaran, Funda (2016). "Telekomünikasyon Alanında Yaygınlaştırma Politikaları". Şu kitapta: Der. Funda Başaran ve Haluk Geray. İletişim Ağlarının

Ekonomisi: Telekomünikasyon, Kitle İletişimi, Yazılım ve İnternet. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Başkaya, Fikret (2001). Azgelişmişliğin Sürekliliği. 4. bs., Ankara: İmge Kitabevi.

Baytar, Orhan (2013). Teorik ve Pratik Açıdan Medya Ekonomisine Bakış. Konya: Çizgi Kitabevi.

Bechtold, Brigitte H. (2003). "Italy". Şu Kitapta: Ed. Amanda C. Quik. World Press Encyclopedia: A Surey of Press Systems Worldwide (2 Vol. Set), 2nd Edition, Thomson Gale. USA.

Belen, Fahri (1971). Ordu ve Politika. İstanbul: Bakış Matbaası.

Benfield, Richard W. (2003). "Germany". Şu Kitapta: Ed. Amanda C. Quik. World Press Encyclopedia: A Surey of Press Systems Worldwide (2 Vol. Set), 2nd Edition, Thomson Gale. USA.

Bennett, W. Lance (2000). Politik İllüzyon ve Medya (Çev. Seyfi Say). İstanbul: Nehir Yayınları.

Berg, Bruce L. ve Howard Lune (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (Çev. Hasan Aydın). 8.bs., Konya: Eğitim Kitabevi.

Berkes, Niyazi (1997). Teokrasi ve Laiklik. 2.bs., İstanbul: Adam.

Bilgin, Nuri (2005). Siyaset ve İnsan: Siyaset Psikolojisi Yazıları. 2. bs., İstanbul: Bağlam.

Boratav, Korkut (2004). Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2002. 8.bs., İstanbul: İmge Kitabevi.

Bostancı, Naci (1998). Siyaset, Medya ve Ötesi. Ankara, Vadi Yayınları.

Bostancı, Naci (2003). “Toplum ve Kültür”. Şu Kitapta: Ed. İhsan Sezal. Sosyolojiye Giriş. 2. bs., Ankara: Martı Kitabevi.

Bottomore, T.B. (1994). Toplumbilim. Yay.Yeri Yok. Doğan Kitabevi.

Bourse, Michel ve Halime Yücel (2012). İletişim Bilimlerinin Serüveni. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bouthoul, Gaston (1968). "1914’ten Sonraki Siyasi Doktrinler". Şu kitapta: Gaetano Mosca. Siyasi Doktrinler Tarihi. İstanbul: Ekin Basımevi.

Bozkurt, Veysel (1996). Enformasyon Toplumu ve Türkiye. İstanbul: Sistem.

Bromley, Michale (2007). “The United Kingdom Media Landscape”. Şu kitapta: Ed. Georgios Terzis. European Media Governance: National and Regional Dimensions. USA: The University of Chicago Press, Intellect Books.

Bunka, Nihon (1995). Japon Kültürü (Çev. Bozkurt Güvenç). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara: Tisamat Basım Sanayi.

Burbank, Jane ve Frederick Cooper (2011). İmparatorluklar Tarihi: Farklılıkların Yönetimi ve Egemenlik (Çev. Ahmet Aybars Çağlayan). İstanbul: İnkılap Yayınları.

Burgh, Hugo De (2003). "What Chinese Journalists Believe About Journalism". Şu kitapta: Ed. Gary D. Rawnsley, Ming-Yeh, T. Rawnsley. Political Communications in Greater China: The Construction and Reflection of Identity. London and New York: Routledge Curzon.

Bülbül, Rıdvan (2000) Uluslararası İletişim. 3. bs., Konya: Damla Ofset.

Cankaya, Özden (2003). Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT (1927-2000). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Cankaya, Özden (1997). Dünden Bugüne Radyo Televizyon: Türkiye'e Radyo ve Televizyonun Gelişim Süreci. İstanbul: Beta.

Cassirer, Ernst (1984). Devlet Efsanesi (Çev. Necla Arat). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Castells, Manuel (2005). Enfornasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumunun Yükselişi (Çev. Ebru Kılıç). Cilt 1. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, Manuel (2007). Enfornasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Binyılın Sonu (Çev. Ebru Kılıç). Cilt 3. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, Manuel (2008). Enfornasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Kimliğin Gücü (Çev. Ebru Kılıç). Cilt 2. 2 bs., İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, Manuel (2016). İletişim Gücü (Çev. Ebru Kılıç). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cavalier, Jean – Jacques (2004). Medya ve İletişim Teknolojileri (Çev. Mete Çamdereli). İstanbul: Salyangoz Yayınları.

Cem, İsmail (1984) Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir: Ve Türkiye’de Olabilirliği. İstanbul: Cem Yayınevi.

Chen, Anne Cooper ve Yu Leon Liang (2010). “Television: Entertainment”. Şu kitapta: Ed. William A. Hachten ve James F. Scotton. New Media For a New China, United Kingdom: Wiley-Blackwell.

Chen, Ming-Guo; Akira Miyahara ve Min-Sun Kim (2013). "East Asian Communication Studies". Şu kitapta: Ed. Peter Simonson, Janice Peck, Robert T. Craig ve John Jackson. The Handbook of Communication History. New York: Routledge.

Chomsky, Noam ve Edward S. Herman (2004). Medyanın Kamuoyu İmalatı: Medyanın Tekelleşmesi, Kitlelerin Yönlendirilişi ve Zorunlu İtaat (Çev. Adnan Köymen vd.). İstanbul: Nemesis Kitaplığı, Chivi Yazıları.

Cook, Michael (2012). Kısa Dünya Tarihi: İnsanın Dünya Üzerindeki Macerası (Çev.Melahat Fındık). İstanbul: Say.

Cowen, Ruth Schwartz (2011). "Elektroniğin Toplumsal Gelişimi" (Çev. Berkay Ersöz). Şu kitapta: Ed. David Crowley ve Paul Heyer. İletişim Tarihi. 2. bs., Ankara: Siyasal Kitabevi.

Crowley, David ve Paul Heyer (2011). İletişim Tarihi: Teknoloji, Kültür ve Toplum (Çev. Berkay Ersöz). 2. Bs. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Curran, James ve Colin Leys (2005). "Media and Decline of Liberal Corporatism in Britain". Şu kitapta: Ed. James Curran ve Myung-Jin Park. De-Westernizing Media Studies. London and New York: Routledge: Taylor Francis Group.

Çam, Esat (2000). Çağdaş Devlet Sistemleri. İstanbul: Der Yayınları.

Çam, Esat (2005). Siyaset Bilimine Giriş. 9. bs., İstanbul: Der Yayınları.

Çaplı, Bülent (2001). Televizyon ve Siyasal Sistem. 2. bs., Ankara: İmge Yayınevi.

Çeçen, Anıl (1984). Sosyal Demokrasi. Ankara. Devinim Yayınları.

Çiftçi, Ahmet (1999). Uluslararası Hukuk Açısından Radyo ve Televizyon Hukuku.

Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.

Çiğdem, Ahmet (2008). Akıl ve Toplumun Özgürleşimi: Jürgen Habermas Üzerine Bir Çalışma. İstanbul: İletişim Yayınları.

D'arma, Alessandro (2013). "United Kingdom". Şu kitapta: Ed. Helena Souso, Wolfgang Trützschler, Joaquim Fidalgo ve Mariana Lamerias. Media Regulators in Europe: A Cross-Country Comparative Analysis, CESC Communication and Society Research Centre, Portugal: University of Minho Braga.

Dağhan, Ozan (2012). "Göçün Tanımı". Şu kitapta: Ed. Zehra Gümüş. Türk-Alman İşgücü Anlaşması'nın 50. Yılında Almanya Türkleri, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşların Sorunlarını Araştırma Merkezi.

Dahl, Robert A. (1996). Demokrasi ve Eleştirileri (Çev. Levent Köker). Ankara: Yetkin Yayınevi.

Daniş, Erkan ve Doğan Selçuk Öztürk (2010). Kobi'ler İçin Çin Halk Cumhuriyeti Rehberi. İstanbul Ticaret Odası: Yurtdışı Hedef Pazar Araştırması, Yayın No: 2010-74, İstanbul.

Daver, Bülent (1993). Siyaset Bilimine Giriş. 5.bs., Ankara: Siyasal Kitabevi.

Değer, Mehmet Emin. (1993) Oltadaki Balık Türkiye. 3.bs., İstanbul: Çınar Yayınları.

Dijk, Jan Van (2016). Ağ Toplumu: Alternatif Medya ve Toplumsal Hareketler (Çev. Özlem Sakin). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Dönmezer, Sulhi (1994) Toplumbilim, 11. bs., İstanbul: Beta

Dupuis, Indira ve Barbara Thomass, (2013). "Germany". Şu kitapta: Ed. Helena Souso, Wolfgang Trützschler, Joaquim Fidalgo ve Mariana Lamerias, (eds). Media Regulators in Europe: A Cross-Country Comparative Analysis, CESC Communication and Society Research Centre, Portugal: University of Minho Braga.

Dura, Cihan (1990). Bilgi Toplumu. Kültür Bakanlığı Yayınları/1244. Ankara: Bil Ofset Matbaası.

Dussel, Konrad (2006). "Radio Programming, Ideology and Cultural Change: Fascism, Communism and Liberal Democracy,1920s–1950s". Şu Kitapta: Ed. Karl Christian Führer ve Corey Ross. Mass Media, Culture and Society in Twentieth-Century Germany, UK: Palgrave Macmillan.

Duverger, Maurice (1986). Siyasal Rejimler (Çev. Teoman Tunçdoğan). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Eberwein, Tobias (2011). "Germany: Model Without Value" Şu kitapta: Ed. Tobias Eberwein, Susanne Fengler, Epp Lauk ve Tanja Leppik- Bork. Mapping Media Accountability – In Europe and Beyond. Köln: Herbert Van Halem Verlag.

Emiroğlu, Ulaş (2016). "Çin'in Devlet Kaynaklı Yükselişi: Telekom Endüstrisi Örneği". Şu Kitapta: Der. Haluk Geray, Funda Başaran ve Aylin Aydoğan. İletişim Ağlarında Yeni Hizmetler: Kapitalist Çıkarlar, Kamusal Politikalar. Ankara: Ütopya.

Ercan, Fuat (2001). Toplumlar ve Ekonomiler. 2. bs, İstanbul: Bağlam.

Erdoğan, İrfan (1995). Uluslararası İletişim: Dünyanın Çarpık Düzeni. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Erdoğan, İrfan (1997). İletişim, Egemenlik ve Mücadeleye Giriş. Ankara: İmge Kitabevi.

Erdoğan, İrfan (2011). İletişimi Anlamak. 4. Bs. Ankara: Pozitif Matbaacılık.

Erdoğan, İrfan (2007). Pozitivist Metodoloji: Bilimsel Araştırma Tasarımı, İstatistiksel Yöntemler, Analiz ve Yorumlar. 2. bs., Ankara: Erk Yayınları.

Erdoğan, İrfan ve Korkmaz Alemdar (2005). Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi. 2. bs., Ankara: Erk Yayınları.

Eroğul, Cem (2006). Çağdaş Devlet Düzenleri: İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya. 5. bs., Ankara: Kırlangıç Kitabevi.

Eryılmaz, Bilal (2001). Kamu Yönetimi. İstanbul: Erkam Matbaası.

Farley, Maggie (1996). "Japan's Press and the Politics of Scandals", Şu kitapta: Ed. Susan J. Pharr ve Ellis S. Krauss, Media and Politics in Japan. United States of America: University of Hawai Press.

Fiske, John (2003). İletişim Çalışmalarına Giriş (Çev. Süleyman İrvan). 2. bs., Ankara: Bilim Sanat.

Federal Hükümet Basın ve Enformasyon Dairesi [FHBED] (1995). İşte Almanya, Frankfurt-Main: Societats – Verlag.

Friedrich, Carl J. Ve Z. Brzezinski (1964). Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi (Çev. Oğuz Onaran). Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları. Siyasi İlimler Serisi, 7. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Fukuyama, Francis (2006). "Savaşların Geleceği". Şu kitapta: Der. Murat Yılmaz. Medeniyetler Çatışması: Samuel P. Huntington vd., 10. bs. Ankara: Vadi Yayınları.

Fulbrook, Mary (2011). Almanya'nın Kısa Tarihi (Çev. Sabri Gürses). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Frei, Norbert (2005). Führer Devleti: 1933-1945 Nasyonel Sosyalist Egemenlik (Çev. Akın Kanat). İzmir: Politikus Yayınları.

Fukuyama, Francis (ty). Tarihin Sonu ve Son İnsan (Çev.Zülfü Dicleli). İstanbul: Simavi Yayınları.

Galtung, Johan (2007). "Amerikan Hegemonyasının Amentüsü". Şu kitapta: Ed. Roger Garaudy. Amerikan Efsanesi: ABD'nin Dünyayı Yönetme Felsefesi (Çev. Cemal Aydın). 4. bs., İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Gamble, Adam ve Takesato Watanabe (2004). A Public Betrayed: An Inside Look at Japanese Media Atrocities and Their Warnings to the West Hardcover. United States: Regnery Publishing.

Garaudy, Roger (2007). Amerikan Efsanesi: ABD'nin Dünyayı Yönetme Felsefesi (Çev. Cemal Aydın). 4. bs., İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Gemalmaz, Mehmet Semih (2001). Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş. 3. bs., İstanbul: Beta.

Gencel Bek, Mine (2003). "Avrupa Birliği'nde İletişim Alanının Düzenlenmesi: Kültür Ağırlıklı Politikadan Ekonomi Merkezli Politikaya". Şu kitapta: Der. Mine Gencel Bek. Avrupa Birliği ve Türkiye'de İletişim Politikaları. Ankara: Ümit Yayıncılık.

Geray, Haluk (2003). İletişim ve Teknoloji: Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları. Ankara: Ütopya.

Geray, Haluk (2016 a). "İletişim Ağları ve Masaüstü Sömürgecilik". Şu kitapta: Der. Funda Başaran ve Haluk Geray. İletişim Ağlarının Ekonomisi: Telekomünikasyon, Kitle İletişimi, Yazılım ve İnternet. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Geray, Haluk (2016 b) "İdealist ve Stratejik Modeller Çerçevesinde Ağ Politikası Oluşturma Süreci: Türkiye Örneğinde Ekonomi Politik Yaklaşım". Şu kitapta: Der. Haluk Geray, Funda Başaran ve Aylin Aydoğan. İletişim Ağlarında Yeni Hizmetler: Kapitalist Çıkarlar, Kamusal Politikalar. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Giddens, Anthony (2008) Sosyoloji. Haz. Cemal Güzel. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Golding, Peter ve Graham Murdock (2002). "Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik" (Çev. Beybin Kejanlıoğlu). Şu kitapta: Der. Süleyman İrvan. Medya Kültür Siyaset. 2. bs., Ankara: Alp Yayınevi.

Gönenç, Özgür (2010). Dünya Medyası. İstanbul: Truva Yayınları.

Göze, Afyeri (2011). Siyasal Düşünceler ve Yönetimler. 12. bs., İstanbul: Beta.

Gözler, Kemal (2011). Devletin Temel Teorisi: Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı. 3. bs., Bursa: Ekin.

Gulbenkian Komisyonu (2005). Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor (Çev. Şirin Tekeli). 5. bs., İstanbul: Metis Yayınları.

Gumbert, Heather (2006). "Split Screens? Television in East Germany, 1952-1989". Şu kitapta: Ed. Karl Christian Führer ve Corey Ross. Mass Media, Culture and Society in Twentieth-Century Germany. UK: Palgrave Macmillan.

Güngör, Nazife (2011). İletişime Giriş. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gürbüz, Yaşar (2007). Karşılaştırmalı Politik Sistemler. 3.bs., İstanbul: Filiz Kitabevi.

Güvenç, Bozkurt (2002) Kültürün ABC'si. 2.bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Habermas, Jürgen (2001). İletişimsel Eylem Kuramı (Çev. Mustafa Tüzel). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Hachten, William A. (2010). "Development and Theory of the Media". Şu kitapta: Ed. James F. Scotton ve William A. Hachten. New Media and New China. UK: Wiley-BlackWell.

Hacıyev, Ş.H. ve E.İ. Bayramov (2013). Dünya Ekonomisi Tarihi. Ankara: Gazi Kitabevi.

Haldun, İbn-i (1982). Mukaddime 1. Haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları.

Hallin, Daniell C. ve Paolo Mancini (2004). Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics. USA, Cambridge: Cambridge University Press.

Hamelink, Cees J. (1991 a). "Enformasyon Devriminden Sonra Yaşam Sürecek mi?". Şu kitapta: Der ve Çev. Yusuf Kaplan. Enformasyon Devrimi Efsanesi: Modernleşme Kuram ve Uygulamalarının Eleştirisi, İstanbul: Rey.

Hamelink, Cees (1991 b). "Merkez ve Çevre Ülkeler Arasındaki Enformasyon Dengesizliği". Şu kitapta: Der ve Çev. Yusuf Kaplan. Enformasyon Devrimi Efsanesi: Modernleşme Kuram ve Uygulamalarının Eleştirisi, İstanbul: Rey.

Hançerlioğlu, Orhan (1996). Toplumbilim Sözlüğü. 2.bs., İstanbul: Remzi Kitabevi.

Harman, Chris (2015). Halkların Dünya Tarihi (Çev: Uygur Kocabaşoğlu). 4. bs., İstanbul: Yordam Kitap.

Headrick, Daniel R. (2002). Enformasyon Çağı: Akıl ve Devrim Çağında Bilgi Teknolojileri 1700-1850 (Çev. Zülal Kılıç). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Held, David. (2006). Models of Democracy. 3. bs., Cambridge: Polity Press.

Heywood, Andrew (2006). Siyaset. Ed. Buğra Kalkan. Ankara: Liberte.

Heywood, Andrew (2007). Siyasi İdeolojiler (Çev. Ahmet Kemal Bayram vd.). Ankara: Adres Yayınları.

Hibberd, Matthew (2008). The Media In Italy. Great Britain: Open University Press, McGraw Hill.

Hickethier, Knut (2006). "Television and Social Transformation in the Federal Republic of Germany". Şu kitapta: Ed. Karl Christian Führer ve Corey Ross. Mass Media, Culture and Society in Twentieth-Century Germany, UK: Palgrave Macmillan.

Hitler, Adolf (2005). Kavgam (Çev. Yağmur Reyhani). İstanbul: Akvaryum Yayınevi.

Hobbes, Thomas (1992). Leviathan (Çev. Semih Lim). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hobsbawm, Eric (2015). Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı (Çev. Yavuz Alogan). 9. bs., İstanbul: Everest Yayınları.

Holcombe, Charles (2016). Doğu Asya Tarihi: Çin Japonya Kore (Çev. Muhammet Murtaza Özeren). İstanbul: Dergah Yayınları.

Huang, Yu ve Chin-Chuan Lee (2003). "Peddling Party Ideology for a Profit: Media and The Rise of Chinese Nationalism in the 1990s". Şu kitapta: Ed. Gary D. Rawnsley ve Ming-Yeh T. Rawnsley. Political Communications in Greater China: The Construction and Reflection of Identity. London and New York: Routledge Curzon.

Huntington, Samuel P. (2004). Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması (Çev. Mehmet Turhan ve Y. Z. Cem Soydemir). 3. bs., İstanbul: Okuyan Us.

Huntington, Samuel (2006a). "Medeniyetler Çatışması mı". Şu kitapta: Der. Murat Yılmaz. Medeniyetler Çatışması: Samuel P. Huntington vd. 10. Bs.Ankara: Vadi Yayınları

Huntington, Samuel (2006 b). "Batı Tektir, Ama Evrensel Değildir". Şu kitapta: Der. Murat Yılmaz. Medeniyetler Çatışması: Samuel P. Huntington vd. 10. Bs. Ankara: Vadi Yayınları.

Hunter, Janet E. (2002). Modern Japonya'nın Doğuşu: 1853'ten Günümüze (Çev. Müfit Günay). Ankara: İmge Yayınları.

Innis, Harold A.(2006). İmparatorluk ve İletişim Araçları. Ankara: Ütopya Yayınları.

Innis, Harod (2011). "Antik İmparatorluklarda İletişim Araçları". Şu kitapta: Der: David Crowley ve Paul Heyer. İletişim Tarihi. (Çev. Berkay Ersöz) 2. Bs. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Işık, Metin (2002) Dünya ve Türkiye Bağlamında Kitle İletişim Sistemleri. Konya: Eğitim Kitabevi.

İçel, Kayıhan (2017). Kitle İletişim Hukuku: Basın, Radyo, Televizyon, Sinema Video ve İnternet. 12. bs., İstanbul: Beta Yayınları.

İlal, Ersan (1995). İletişim, Yığınsal İletişim Araçları ve Toplum. 3. bs., İstanbul: Der Yayınları.

İlyas, Atilla İmrahor ve Şebnem Haskınacı (2003). Rusya Ülke Etüdü. İstanbul Ticaret Odası. Yayın nu: 2003-24. İstanbul: Kırmızı Tanıtım Yayıncılık.

İnalcık, Halil (2007). Atatürk ve Demokratik Türkiye. 2. bs., İstanbul: Kırmızı Yayınları.

İnceoğlu, Yasemin (2004). Uluslararası Medya: Medya Eleştirileri. İstanbul: Der Yayınları.

İnuğur, M. Nuri (1993). Basın ve Yayın Tarihi. 3. bs., İstanbul: Der Yayınları.

Jeanneney, Jean-Noel (2009). Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi (Çev. Esra Atuk). 3. bs., İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.

Jempson, Mike ve Wayne Powell (2011). "United Kingdom: From the Gentlemen's Club to the Blogosphere". Şu kitapta: Ed: Tobias Eberwein, Susanne Fengler, Epp Lauk ve Tanja Leppik- Bork. Mapping Media Accountability – In Europe and Beyond. Köln: Herbert Van Halem Verlag.

Kabacalı, Alpay (1990). Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları Nu: 29. İstanbul: Erdini Basım ve Yayınevi.

Kapani, Münci (2010). Politika Bilimine Giriş. 25. bs., Ankara, Bilgi Yayınevi.

Karasu, Koray (2004). "İngiltere". Şu kitapta: Haz. Nuray E. Keskin. Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Kazgan, Gülten (2012). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi. 17.bs., İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kaya, Raşit (1985). Kitle İletişim Sistemleri. Ankara: Teori Yayınları.

Kaya, Raşit (2009). İktidar Yumağı: Medya, Sermaye Devlet. Ankara: İmge Kitabevi.

Ke, Guo (2010). "Newspaper: Changing Roles". Şu kitapta: Ed. William A. Hachten ve James F. Scotton. New Media For a New China. UK: Wiley-Blackwell.

Keane, John (1997). "Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümleri". Şu kitapta: Der. Süleyman İrvan. Medya, Kültür Siyaset. 2. bs. Ankara: Alp Yayınevi.

Keane, John (2015). Medya ve Demokrasi, 5. bs., çev. Haluk Şahin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kejanlıoğlu, Beybin, Gülseren Adaklı ve Sevilay Çelenk (2001). "Yayıncılıkta Düzenleyici Kurullar ve RTÜK". Şu kitapta: Der. Beybin Kejanlıoğlu, Sevilay Çelenk ve Gülseren Adaklı. Medya Politikaları. Ankara: İmge Kitabevi.

Kejanlıoğlu, Beybin (2004). Türkiye'de Medyanın Dönüşümü. Ankara: İmge Kitabevi.

Kışlalı, Ahmet Taner (2003). Siyasal Sistemler: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma. 6.bs., Ankara: İmge Kitabevi.

Kleinsteuber, Hans J. ve Peter Wilke (1992). "Germany". Şu kitapta: Ed. Bernt Stubbe Østergaard. The Media in Western Europe: The Euromedia Handbook. The Euromedia Research Group. London: Sage Publication.

Kleinsteuber, Hans J. ve Thomass, Barbara (2007) "The German Media Landscape", Şu kitapta: Ed. Georgios Terzis. European Media Governance. National and Regional Dimensions. USA: The University of Chicago Press, Intellect Books.

Klute, Ed (2005). "İleriye Yönelik Düşünmek: Medya Çeşitliliğini Arttırmak ve Değişim Aktörlerinin Rolü", Şu Kitapta: Ed. Mine Gencel Bek ve Deirdre Kevin. Avrupa Birliği ve Türkiye'de İletişim Politikaları: Pazarın Düzenlenmesi Erişim ve Çeşitlilik. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Knapp, Peter ve Alan J. Spector (2011). Crisis and Change Today: Basic Questions of Marxist Sociology. 2. bs.,UK: Rowman & LittleField Publishers.

Koloğlu, Orhan (2006). Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi. İstanbul: Pozitif Yayınları.

Kongar, Emre (2003). Küresel Terör ve Türkiye: Küreselleşme, Huntington, 11 Eylül, 7. bs., İstanbul: Remzi

Kongar, Emre (2006). 21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı. 38. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kongar, Emre (2012). Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği. 16. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kore Kültür ve Enformasyon Servisi [KKES ] (2015). Kore Gerçeği: Kore'nin Dünü ve Bugünü (Çev. Nana Lee). Seul: Kore Cumhuriyeti.

Kore Kültür ve Enformasyon Servisi [KKES ] (2011). Kore Gerçeği: Kore'nin Dünü ve Bugünü (Çev. Nana Lee). Seul: Kore Cumhuriyeti.

Krauss, Ellis S. (2000). "Japan: News and Politics in a Media-Saturated Democracy". Şu kitapta: Ed. Richard Gunther ve Anthony Mughan. Democracy And the Media: A Comparative Perspective. UK: Cambridge University Press.

Kubalı, Hüseyin Nail (1959). Esas Teşkilat Hukuku. İstanbul: Sıralar Matbaası.

Kumbaracıbaşı, Onur (1976). Ekonomik Doktrinler ve Ekonomik Düşünceler Evrimi. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını.

Lauk, Epp (2008). "How Will It All Unfold? Media Systems and Jourmalism Cultures In Post-Communist Countries". Şu kitapta: Ed. Karol Jakubowicz ve Miklos Sükösd. Finding The Right Place On The Map: Central and Eastern European Media Change in a Global Perspevtice. Bristol, UK / Chicago, USA: Intellect Books.

Lee, Jae-Won (2003). "South Korea". Şu Kitapta: Ed. Amanda C. Quik. World Press Encyclopedia: A Surey of Press Systems Worldwide (2 Vol. Set), 2nd Edition, Thomson Gale. USA.

Lenin, Vladimir İlyiç (1995). Emperyalizm: Kapitalizmin Sonuncu Aşaması (Çev. Altuğ Yaral vd.). İstanbul: Sosyalist Yayınlar.

Lenin, Vladimir İlyiç (2014). Ne Yapmalı: Hareketimizin Acil Sorunları (Çev. Arif Berberoğlu). 3. bs., İsanbul: Evrensel Basım Yayın.

Lewis, Raphaela (1973). Osmanlı Türkiyesi'nde Gündelik Hayat: Adetler ve Gelenekler (Çev. Mefkure Poroy). İstanbul. Doğan Kardeş Matbaacılık.

Linz, Juan J. (2012). Totaliter ve Otoriter Rejimler (Çev. Ergun Özbudun). 3. bs., Ankara: Liberte Yayınları.

Lyman, Richard (2003). "Japan". Şu Kitapta: Ed. Amanda C. Quik. World Press Encyclopedia: A Surey of Press Systems Worldwide (2 Vol. Set), 2nd Edition, Thomson Gale. USA.

Ma, Eric Kit-wai (2005). "Rethinking Media Studies: The Case of China". Şu kitapta: Ed. James Curran ve Myung-Jin Park. De- Westernizing Media Studies, London and New York: Routledge.

MacBride, Sean (1993). Bir Çok Ses Tek Bir Dünya (Çev. Ertuğrul Özkök). Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu.

Machiavelli (1998). Hükümdar (Çev. H. Kemal Karabulut). 5. bs., İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Magdoff, Harry (2006). Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm (Çev. Erdoğan Usta). İstanbul: Kalkedon.

Marcuse, Herbert (2010). Tek Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumunun İşleyişi Üzerine İncelemeler (Çev. Aziz Yardımlı). 4. bs., İstanbul: İdea Yayınevi.

Mardin, Şerif (2006). İdeoloji, 11.b., İstanbul: İletişim Yayınları.

Marshack, Alexander (2011). "Buzçağı İnsanının Sanati ve Simgeleri". Şu kitapta: Ed. David Crowley ve Paul Heyer. İletişim Tarihi (Çev. Berkay Ersöz). 2. bs., Ankara: Siyasal Kitabevi.

Marx, Karl (2004). Felsefe Yazıları (Çev. Ahmet Fethi). İstanbul: Hil.

Marx, Karl ve Friedrich Engels (2008). Komünist Manifesto (Çev. Hasan İlhan). Ankara: Alter.

Mattelart, Armand (2004). Bilgi Toplumunun Tarihi (Çev. Halime Yücel Altınel). İstanbul: İletişim Yayınları.

Mattelart, Armand (2005). Gezegensel Ütopya Tarihi: Kehanetsel Kentten Küresel Topluma (Çev. Şule Çiltaş). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Mazzoleni, Gianpietro (2004). "Italy". Şu kitapta: Ed. Mary Kelly, Gianpietro Mazzoleni ve Denis McQuail. The Media in Europe. 3.bs., London: Sage Publication.

Mazzoleni, Gianpietro ve Sergio Splendore (2011). "Italy: Discovering Media Accountability Culture". Şu kitapta: Ed. Tobias Eberwein, Susanne Fengler, Epp Lauk ve Tanja Leppik- Bork, Mapping Media Accountability – In Europe and Beyond. Köln: Herbert Van Halem Verlag.

McCargo, Duncan (2012). "Partisan Polyvalence: Characterizing The Political Role of Asian Media". Şu kitapta: Ed. Daniel C. Hallin ve Paolo Mancini. Comparing Media Systems Beyond The Western World. UK: Cambridge University Press.

McChesney, Robert W. (2006). Medyanın Sorunu: 21. Yüzyılda İletişim Politikaları (Çev.Çiğdem Çidamlı vd.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

McQuail; Denis (1994). Kitle İletişim Kuramı: Giriş (Çev. A. Haluk Yüksel). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Kibele Sanat Merkezi.

McQuail, Denis (1995). "Western European Media: The Mixed Model Under Threat". Şu Kitapta: Ed. John Downing, Ali Mohammadi ve Annabella Sreberny- Mohammadi. Questioning The Media: A Critical Introduction. 2. bs., London: Sage Publication.

McQuail, Denis ve Sven Windahl (2005). İletişim Modelleri: Kitle İletişim Çalışmalarında (Çev. Konca Yumlu). 2. bs., Ankara: İmge Kitabevi.

McLuhan, Marshall (2001). Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

McLuhan, Marshall ve Bruce R. Powers (2001). Global Köy: 21. Yüzyılda Yeryüzü Yaşamında ve Medyada Gelecek Dönüşümler (Çev. Bahar Öcal Düzgören). İstanbul: Scala Yayıncılık.

McLuhan, Marshall ve Quentin Fiore (2005). Yaradanımız Medya: Medyanın Etkileri Üzerine Bir Keşif Yolculuğu (Çev. Ünsal Oskay). İstanbul: Merkez Kitapçılık.

McNair, Brian (2005). "Power, Profit, Corruption and Lies". Şu kitapta: Ed. James Curran ve Myung-Jin Park. De-Westernizing Media Studies. London and New York: Routledge Taylor &Francis Group.

McNeill, William H. (2008) Dünya Tarihi (Çev. Alaeddin Şenel). 14. bs., Ankara: İmge Dağıtım.

McPhall, Thomas L. (1991). "Yeni Uluslararası Enformasyon ve İletişim Düzeni". Şu kitapta: Der. ve Çev. Yusuf Kaplan. Enformasyon Devrimi Efsanesi. Kayseri: Rey Yayıncılık.

Meens, Thom (2010). "Ombudsman: Okur/İzeyici ile Medya Arasındaki Kilit İsim". Şu kitapta: Ed. Bülent Çaplı ve Hakan Tuncel. Televizyon Haberciliğinde Etik. Ankara: Fersa Matbaacılık.

Merriam, Sharan B. (2013). Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber (Çev. Selahattin Turan vd.). 3.bs., Ankara: Nodel Yayın.

Michel, Henri (2011). Faşizmler (Çev: Füsun Üstel). İstanbul: İletişim Yayınları.

Mohammadi, Ali (1995). "Cultural Imperialism and Cultural Identity". Şu kitapta: Ed. John Downing; Ali Mohammadi ve Annabella Sreberny- Mohammadi. Questioning The Media: A Critical Introduction. 2. bs., London: Sage Publication.

Mueller, Milton L. (2010). Networks and States: The Global Politics of Internet Governance. London, England: Massachusetts Institute of Technology Press

Mutlu, Erol (2008). İletişim Sözlüğü. 5. bs., Ankara: Ayraç Yayınları.

Nalbant, Atilla (1997). Üniter Devlet: Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ni, Ting (2003). "China". Şu Kitapta: Ed. Amanda C. Quik. World Press Encyclopedia: A Surey of Press Systems Worldwide (2 Vol. Set), 2nd Edition, Thomson Gale. USA.

Nizamülmülk (2004). Siyasetname. 3.bs., İstanbul: Timaş.

Noakes, Jeremy (2012). “Hitler ve Nazi devleti: Liderlik, Hiyerarşi ve İktidar”. Şu kitapta: Ed. Jane Caplan. Hitler Almanyası (Çev. İdem Erman). İstanbul: İnkılap Yayınları.

Nohutçu, Ahmet (2006). Kamu Yönetimi. Ankara: Savaş Yayınevi.

Onay, Yaşar (2007). Batı’ya Direnen Devlet Rusya: Rus Devlet Geleneği ve Kutsal Devletin Meşruiyeti, İstanbul: Yeniyüzyıl Yayınları.

Ong, Walter J. (2007). Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi. İstanbul: Metis.

Oran, Baskın (2000). Küreselleşme ve Azınlıklar. 3. bs., Ankara: İmaj

Oral, Fuat Süreyya (t.y.). Türk Basın Tarihi: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi. Ankara: Oral Yayınları.

Ortaylı, İlber (2012). Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek 34. bs., İstanbul: Timaş Yayınları.

Oskay, Ünsal (1999). İletişimin ABC’si. 3.bs., İstanbul, Der Yayınları.

Ozankaya, Özer (1999). Toplumbilim. 10. bs., İstanbul: Cem Yayınevi.

Öksüz, Süheyla (2004). Küreselleşmede Nasıl Bir Medya Düzeni. Ankara: Piramit Yayıncılık.

Özer, İnan (2003). "Toplumsal Gelişme ve Değişme". Şu kitapta: Ed. İhsan Sezel. Sosyolojiye Giriş. 2. bs., Ankara: Martı Kitap ve Yayınevi.

Özkalp, Enver (2001). Sosyolojiye Giriş. 11. bs., Eskişehir: ETAM A.Ş.

Özkaya, Yücel (2007). Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921). 2. bs., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu: Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık.

Özsever, Atilla (2004). Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci. Ankara: İmge Kitabevi

Öztekin, Ali (2001). Siyaset Bilimine Giriş. 3. bs., Ankara: Siyasal.

Pan, Zhongdang ve Ye Lu (2003). "Localizing Professionalism: Discursive Practice in China's Media Reforms". Şu kitapta: Ed. Chin-Chuan Lee. Chinese Media, Global Contexts. London and New York: Routledge Curzon.

Park, Myung-Jin; Chang-Nam Kim ve Byung-Woo Shon (2005). "Modernization, Globalization and The Powerful State: The Korean Media". Şu kitapta: Ed. James Curran ve Myung-Jin Park. De-Westernizing Media Studies. London and New York: Routledge.

Parkinson, C. Northcote (1976). Siyasal Düşüncenin Evrimi (Çev. Mehmet Harmancı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Parlak, Bekir ve Cantürk Caner (2009). Karşılaştırmalı Siyasal ve Yöntesel Yapılar. 3. bs., İstanbul: Alfa Aktüel.

Peiqin, Chen ve Haigui Liu (2010). "Radio Broadcasting: Deregulation and Development". Şu kitapta: Der. James F. Scotton ve William A. Hachten. New Media For a New China. UK: Wiley-Blacwell Publication.

Pekman, Cem (1997). Televizyonda Özelleşme: Avrupa'da Yayıncılığın Değişim Süreci. İstanbul: Beta.

Petras, James ve Henry Veltmeyer (2006). Maskesi Düşürülen Küreselleşme: 21. Yüzyılda Emperyalizm (Çev. Özkan Akpınar). İstanbul: Mephisto.

Platon (2005). Devlet (Çev. Cenk Saraçoğlu ve Veysel Atayman). İstanbul: Bordo Siyah Dünya Klasikleri.

Poggi, Gianfranco (2008). Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği (Çev. Aysun Babacan). 2. bs., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Polanyi, Karl (2003). Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri (Çev. Ayşe Buğra). 3. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.

Postman, Neil (1994). Televizyon: Öldüren Eğlence (Çev. Osman Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Protze, Manfred (1999). "Medyada Özdenetim". Şu kitapta: Konrad Adenauer Vakfı. Türkiye ve Almanya'da Gazetecilikte Etik. 14. Alman- Türk Gazetecilik Semineri.

Righettini, Maria Stella, Giorgia Nesti ve Claudia Padovani (2013). "Italy". Şu kitapta: Ed. Helena Souso, Wolfgang Trützschler, Joaquim Fidalgo ve Mariana Lamerias. Media Regulators in Europe: A Cross-Country Comparative Analysis: CESC Communication and Society Research Centre, University of Minho Braga, Portugal.

Robinson, Andrew (2011). "Yazının Kökenleri". Şu kitapta: Ed. David Crowley ve Paul Heyer. İletişim Tarihi (Çev. Berkay Ersöz). 2. bs., Ankara: Siyasal Kitabevi.

Roskin, Michael G. (2009). Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür (Çev. Bahattin Seçilmişoğlu). Ankara:Liberte Yayıncılık.

Rousseau, Jean Jacques (2011). Toplum Sözleşmesi (çev. Vedat Günyol). 7. bs., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Roberts, J.M. (2003). Yirminci Yüzyıl Tarihi (Çev. Sinem Gül). Ankara: Dost Kitabevi.

Russell, Bertrand (2004). İktidar (Çev. Göksel Zeybek). İzmir: İlya.

Sağnak, Mehmet (1996). Medya ve Politik (193-1993 Yılları Arasında Medya-Politikacı İlişkileri). İstanbul: Eti Yayınları.

Said, Edward W. (2010). Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları (Çev. Berna Ülner). 5. bs., İstanbul: Metis.

Sander, Oral (1998). Siyasi Tarih: 1918-1994. 7. bs., Ankara: İmge Kitabevi.

Sarikakis, Katharine. (2012) "Serving Two Masters: The Roles of The Market and European Politics in The Governance of Media Transformations". Şu kitapta: Ed. Evangelia Psychogiopoulou. Understanding Media Policies: A European Perspective. London: Palgrave Macmillan.

Sartori, Giovanni (1993). Demokrasi Teorisine Geri Dönüş (Çev. Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan). Türk Demokrasi Vakfı, Ankara: Yetkin Basımevi.

Schiller, Herbet (2005). Zihin Yönlendirenler (Çev. Cevdet Cerit). 2. bs., İstanbul: Pınar Yayınları.

Schmandt- Besserat, Dinise (2011). "Yazının En Eski Öncüsü". Şu kitapta: Ed. David Crowley ve Paul Heyer. İletişim Tarihi (Çev. Berkay Ersöz). 2. bs., Ankara: Siyasal Kitabevi.

Schmidt, C. Manfred (2001). Demokrasi Kuramlarına Giriş (Çev. M. Emin Köktaş). Ankara: Vadi Yayınları.

Schmitt, Carl (2010). Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm (Çev. A. Emre Zeybekoğolu). 3.bs, Ankara: Dost Kitabevi.

Schneider, Wolf ve Paul- Josef Raue (2015). Gazetecinin El Kitabı (Çev. Işık Aygün). 3. bs., Ankara: Konrad Adenauer Stiftung.

Schramm, Wilbur (1964). The Role Of Information In National Development (Abridged version of Mass Media and National Development), California: Stanford University Pres and UNESCO.

Severin, Werner J. ve James W. Tankard (1994). İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları (Çev. Ali Atıf Bir ve Serdar Sever). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Shirk, Susan L. (2011). "Changing Media, Changing China". Şu kitapta: Der. Susan L. Shirk. Changing Media, Changing China. New York: Oxford University Press.

Smith, Philip (2007). Kültürel Kuram (Çev. Selime Güzelsarı ve İbrahim Gündoğdu). 2. bs., İstanbul: Babil Yayınları.

Solak, Mehmet (2015). "İstikrarsız Hükümetler ve Sürekli Reform Arayışı: İtalya'da Parlamenter Sistem". Şu kitapta: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları. Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem. Ankara.

Sönmez, Atilla (2003). Doğu Asya Mucizesi ve Bunalımı: Türkiye İçin Dersler. 2. bs., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Sönmez, Mustafa (2003). Filler ve Çimenler: Medya ve Finans Sektöründe Doğan /Anti-Doğan Savaşı. 2. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.

Sparks, Collins (2008). "After Transition: The Media in Poland, Russia and China". Şu kitapta: Ed. Karol Jakubowicz ve Miklos Sükösd. Finding The Right Place On The Map: Central and Eastern European Media Change in a Global Perspevtice. Bristol, UK / Chicago, USA: Intellect Books.

Stockmann, Daniela (2013). Media Commercialization and Authoritarian Rule in China. New York: Cambridge University Press.

Sugiyama, Mitsunobu (2005). "Media and Power in Japan". Şu kitapta: Ed. James Curran ve Myung-Jin Park. De-Westernizing Media Studies, London and New York: Routledge.

Swartz, David (2011). Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi (Çev. Elçin Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.

Şahin, Haluk (1991). Yeni İletişim Ortamı Demokrasi ve Basın Özgülüğü. Basın Konseyi Bilimsel Araştırması. İstanbul: Anadolu Matbaası.

Şaylan, Gencay (1981). Çağdaş Siyasal Sistemler, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları. Nu: 192, Ankara: Sevinç Matbaası.

Şencan, Hüdai (2015). "Japonya Hükümet Sistemi: Yarışan Partiler Değişmeyen İktidar". Şu kitapta: Ed. Havvana Yapıcı Kaya. Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem. TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın No: 8, Ankara: TBMM Basımevi.

Şenel, Alaeddin (2006). İnsanlık Tarihi: Kemirgenlerden Sömürgenlere. Ankara: İmge Yayınevi.

Şenel, Alaeddin (2011). Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde, İlkçağda, Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş. 3.bs., Ankara: Bilim Sanat.

Talas, Cahit (1980). Ekonomik Sistemler. 4. bs., Ankara: Sevinç Matbaası.

Tanilli, Server (2010). Uygarlık Tarihi. 24. bs., İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Taş, Oğuzhan (2010). "Medya Etiğinin Tarihsel Temelleri ve Gelişimi". Şu kitapta: Ed. Bülent Çaplı ve Hakan Tuncel. Televizyon Haberciliğinde Etik. Ankara: Fersa Matbaacılık.

Tekinalp, Şermin (2003). Camera Obscura'dan Synopticon'a Radyo ve Televizyon. İstanbul: Der Yayınları.

Tezcan, Mahmut (1995). Sosyolojiye Giriş: Temel Kavramlar. 4. bs., Ankara: Feryal Matbaa.

Thoburn, Hannah (2015). Rusya Siyasetini Anlama Kılavuzu. İstanbul: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Thussu, Daya Kishan (2000). International Communication: Continuity and Change. London: A Hodder Arnold Publication

Timisi, Nilüfer (2003). Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi. Ankara: Dost Kitabevi.

Tocqueville, Alexis de (2016) Amerika'da Demokrasi (Çev. Seçkin Sertdemir Özdemir). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tofler, Alvin (1981). Üçüncü Dalga (Çev. Ali Seden). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Tokgöz, Oya (1972). Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinde Radyo Televizyon Sistemleri: Mukayeseli Bir Araştırma. Ankara: Sevinç Matbaası.

Tonello, Fabrizio (2007). "The Italian Media Landscape". Şu kitapta: Ed. Georgios Terzis. European Media Governance: National and Regional Dimensions. The University of Chicago Press, USA: Intellect Books.

Topuz, Hıfzı (2011). II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi. 3. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi.

Touraine, Alain (2004). Modernliğin Eleştirisi (Çev. Hülya Tufan). 5. bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Toynbee, Arnold (1978). Tarih Bilinci. İstanbul: Bateş Yayınları.

Törenli, Nurcan (2005). Yeni Medya, Yeni İletişim Ortamı: Bilişim Teknolojileri Temelinde Haber Medyasının Yeniden Biçimlenişi. Ankara: Bilim ve Sanat.

Tözer, Ayhan (2011).“Genişbant İnternet Hizmetleri Piyasasında Düzenleme, Rekabet ve Düzenleyici Kurum Politikalarının Değerlendirilmesi”, Science and Technology Policies Research Center, Tekpol Working Paper Series STPS-WP-11/02 Ankara.

Tunstall, Jeremy (1992). “The United Kingdom”. Şu kitapta: Ed. Bernt Stubbe Østergaard. The Media in Western Europe: The Euromedia Handbook. The Euromedia Research Group, London: Sage Publication.

Tunstall, Jeremy (2004). “The United Kingdom”. Şu kitapta: Ed. Mary Kelly, Gianpietro Mazzoleni ve Debis McQuail. The Media in Europe. 3.bs., London: Sage Publication.

Tural, Erkan (2012a). "Eski Türklerde Yönetim Yapısı". Şu kitapta: Ed. Erkan Tural.

Tural, Erkan (2012b). "İlk Türk İslam Devletlerinde Yönetim Yapısı". Şu kitapta: Ed. Erkan Tural. Türk İdare Tarihi, Anadolu Üniversitesi: Açıköğretim Fakültesi Yayını, Nu: 1665.

Tüfekçioğlu, Hayati (1997). İletişim Sosyolojisine Başlangıç. İstanbul: Der Yayınları.

Türk İdare Tarihi. Anadolu Üniversitesi: Açıköğretim Fakültesi Yayını, Nu: 1665.

Türkdoğan, Orhan (2007). Kültür – Değişme ve Toplumsal Çözülme. 2. bs., İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Uluslararası Eğitim Enformasyon Merkezi [UEEM] (1989). Bugünkü Japonya (Çev. Japonya Büyükelçiliği). Japonya: Tokyo.

Uğur, Aydın (1991). “Zihinlerin Yeni Efendileri”. Şu kitapta: Der ve Çev. Yusuf Kaplan. Enformasyon Devrimi Efsanesi: Modernleşme Kuram ve Uygulamalarının Eleştirisi, İstanbul: Rey.

Uygun, Oktay (2002). Federal Devlet: Temel İlkeleri, Başlıca Kurumları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. 2. bs., İstanbul: On İki Levha.

Uygun, Oktay (2011). Demokrasi: Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar. İstanbul: Levha Yayınları.

Vartanova, Elena (2004). “Russia”. Şu kitapta: Ed. Mary Kelly, Gianpietro Mazzoleni ve Denis McQuail. The Media in Europe. 3.bs., London: Sage Publication.

Vartanova, Elena (2012). “The Russian Media Model in the Context of Post-Soviet Dynamics”. Şu kitapta: Ed. Daniel C. Hallin ve Paolo Mancini. Comparing Media Systems Beyond The Western World. USA: Cambridge University Press.

Vera-Zavala, America (2006). Katılımcı Demokrasi: Dünyadaki Katılımcı Demokrasi Deneyimleri (Çev. Naile Aras). Ankara: Dipnot.

Versan, Vakur (1990). Kamu Yönetimi: Siyasi ve İdari Teşkilat. 10. bs., İstanbul: Der Yayınları.

Wachsmann, Nikolaus (2012). "Dışlama Politikası: Nazi Devletinde Baskı: 1933-1939". Şu kitapta: Ed. Jane Caplan,. Hitler Almanyası ( Çev. İdem Erman). İstanbul: İnkılap Yayınları.

Wallerstein, Immanuel (2011). Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş (Çev. Ender Abaoğlu ve Nuri Ersoy). İstanbul: BGST Yayınları.

Wasserstrom, Jeffrey N. (2011). 21. Yüzyılda Çin: Çin Hakkında Bilmek İstediğiniz Her Şey (Çev. Hür Güldü). İstanbul: İletişim Yayınları.

Wayne, Mike (2009). Marksizm ve Medya Araştırmaları: Anahtar Kavramlar ve Çağdaş Eğilimler (Çev. Barış Cezar). İstanbul: Yordam Kitabevi.

Weber, Max (2006). Meslek Olarak Siyaset (Çev. Afşar Timuçin ve Mehmet Sert). İstanbul: Chiviyazıları.

White, Stephen ve Ian McAllister (2006). "Politics and The Media in Post-Communist Russia". Şu kitapta: Ed. Katrin Volmer. Mass Media and Political Communication in New Democracies. Routledge, Taylor & Francis Group, Abingdon, Oxford.

Williams, Raymon (1993). Kültür (Çev. Suavi Aydın). Ankara: İmge Yayınevi.

Williams, Raymond (2003). Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim (Çev.Ahmet Ulvi Türkbağ). Ankara: Dost Kitabevi.

Won, Nah Jeong (2013). "Kore'de Demokrasi ve Politik Kültür" (Çev. Erhan Atay). Şu kitapta: Ed. Erhan Atay ve Gökhan Karsan. Kore Ve Türkiye'de Yönetim: Politika, Ekonomi ve Toplum. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Yayınları.

Won, Nah Jeonag ve Ayhan Özer (2013). "Kore ve Türkiye'deki Darbelerin Karşılaştırmalı Analizi". Şu kitapta: Ed. Erhan Atay ve Gökhan Karsan. Kore Ve Türkiye'de Yönetim: Politika, Ekonomi ve Toplum. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Yayınları.

Yavaşgel, Emine (2004). Siyasal İletişim: Kavramlar ve Ardındakiler. Ankara: Babil.

Yaylagül, Levent (2006). Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar. Ankara: Dipnot Yayınları.

Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 5. bs., Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yu, Haiqing (2009). Media and Cultural Transformation in China. London and New York: Routledge.

Yust, K (1995). Kemalist Anadolu Basını (Tiflis 1922). Haz. Orhon Koloğlu, Çev. N.E., Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları Nu: 17, Ankara: Kozan Ofset Matbaası.

Zhang, Xiaoling (2011). The Transformation of Political Communication in China: From Propaganda to Hegemony, Singapore: World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd.

Zhao, Yuezhi (2012). "Understanding China's Media System in a World Historical Context". Şu kitapta: Der. Daniel C. Hallin ve Paolo Mancini. Comparing Media Systems Beyond The Western World. New York: Cambridge University Press.

Zıllıoğlu, Merih (1993) İletişim Nedir?. İstanbul: Cem Yayınevi.

Zürcher, Erik Jan (2000) Modernleşen Türkiye'nin Tarihi (Çev. Yasemin Saner Gönen) 7. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.

**2. Makaleler, Bildiriler, Diğer Basılı Eserler**

Abbott, Jason (2012). "Democracy internet.org Revisited: Analysing the Soci-Political Impact of The Internet and New Social Media in East Asia". Third World Quarterly. UK: Routledge. Vol. 33 (2), p. 333-357.

Adaklı, Gülseren (2014). "Türkiye'de Sermaye ve Sermayedarlar: Medya Sermayesi ve Ultra-Çapraz Bütünleşmeler". Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, Perspectives: Siyasi Analiz ve Yorum, Türkiye. İstanbul: Ezgi Matbaacılık.

Akıner, Nurdan (2009). "Birleşik Kitle İletişim Araçları Platformu: Cep Telefonu Televizyon". İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. Sayı: 37, s. 6-19.

AnaBritannica: Genel Kültür Ansiklopedisi. Cilt 1. Dale H. Hoiberg ve diğerleri (ed.) İstanbul: Ana Yayıncılık

AnaBritannica: Genel Kültür Ansiklopedisi. Cilt 4. Dale H. Hoiberg ve diğerleri (ed.) İstanbul: Ana Yayıncılık

AnaBritannica: Genel Kültür Ansiklopedisi. Cilt 5. Dale H. Hoiberg ve diğerleri (ed.) İstanbul: Ana Yayıncılık.

Arslan, Mehmet Lütfi (2011). Amerika Birleşik Devletleri'nin İktisadi Büyümesinde Devletin Rolü. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, SBE, İktisat ABD, İstanbul.

Ay Deniz, Şadiye (2006). "İngiltere İle Karşılaştırmalı Olarak Türkiye'de Parlamenter Sistemin İşleyişi ve Hükümet Sistemi Tartışmaları". Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 8 (3), s. 133-157.

Aydoğdu, Yasin (2017). “Güney Kore’de Uygulanan Hükümet Sistemi Üzerine İncelemeler”. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD), Yıl:8 (31), s. 691-720.

Bal, Hüseyin (2014). “David Held’in Sınıflandırmasına Göre Demokrasinin Klasik Modelleri”. The Journal of Academic Social Science Studies. Yaz: 2, s. 213-229.

Becker, Jonathan (2004). “Lessons From Russia: A Neo-Authoritarian Media System”, European Journal of Communication, London: Sage Publication. Vol: 19 (2), p. 139-163.

Bulut, Çağrı Kaderoğlu (2015). "NWICO'dan WSIS'e: Uluslararası İletişimde Dönüşüm ve Mücadele". İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Süreli E-Dergisi. Sayı: 41 (Güz), s. 119-138.

Coşkun, Sena (2017). "Görsel-İşitsel Yayıncılığın Denetlenmesi Bağlamında ABD, Japonya ve Rusya’daki Son Düzenlemeler". Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi. Cilt:5 (1), s.471-502.

Engesser, Sven ve Annika Franzetti (2011). “Media Systems and Political Systems: Dimensions of Comparision”. The International Communication Gazette. Sage Publications. Vol: 73(4), p. 273–301.

Ercebe, Özge (2016). "Türkiye'nin Medya Sistemi ve Otoriterleşme Eğiliminin Yapısal Temelleri". Atılım Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt: 6 (1), s. 51-89.

Firnhammer, Stefan (2014). Media Systems of Japan and South Korea:A Comparative Approach. Master Thesis. Universitat Wien, Chair of East Asian Economy and Society.

Friedrich Ebert Stiftung [FES] (2013). Asian Media Barometer: The First Home Grown Analysis of the Media Landscape in Asia: South Korea. Seoul: FES Korea Office.

Gencel Bek, Mine (2010). "Karşılaştırmalı Perspektiften Türkiye'de Medya Sistemi". Mülkiye Dergisi, Ankara. Cilt: 34 (269), s.101-125.

Gong, Qian ve Gary Rawnsley (2017). “Media Freedom And Responsibility In South Korea: The Perceptions Of Journalists And Politicians During The Roh Moo-Hyun Presidency”. Journalism, Sage Pub, p.1-18.

Gözler, Kemal (2016). “Türkiye’de Hükümet Sistemi Tartışmaları Üzerine Bir Deneme”. Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı: 125, s. 17-21.

Hamelink, Cees. (2004). “Emperyalizmin Yapısal Teorisi”. Uluslararası İlişkiler, Cilt 1 (2), s: 25-46.

Hopstad, Birgitte (2011). The Russian Media Under Putin and Medvedev: Controlled Media ın An Authoritarian System. Master's Thesis. Norwegian University of Science and Technology: Department of Sociology and Political Science.

IMF (2016). Annual Report: Finding Solutions Together. USA.

Jouhki, Jukka Pekka (2008). "Korean Communication and Mass Media Research: Negotiating the West's Influence". International Journal of Communication, Nu:2, p. 253-275.

Kaya, Mine (2015). "Almanya'da İnternet Servis Sağlayıcılarının Hukuki Sorumluluğu". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 64 (3), s. 739-774.

Kaya, Raşit ve Barış Çakmur (2010). "Politics and Mass Media in Turkey". Turkish Studies, Vol:11 (4), p. 521-537.

Kazancı, Metin (2005). "Türklerde Devletle İlişkiler Üzerine Bazı Notlar", ss. 5-40, Ankara Üniversitesi, İletişim Araştırmaları Dergisi: 3 (1-2).

Kazuma, Hanawa (2005). "The Korean Broadcasting System and Strategies Against Overdependence on Advertising". Translated by: Kobayashi Chikako. NHK Broadcasting Studies, Nu: 4, p. 90-103.

Keten, Emre Tansu (2015). "Küresel Bir Modele Doğru Çin Medyası". İnsan&İnsan Dergisi, Sayı: 4 / Bahar, s. 4-21.

Kılınç, Doğan (2010), "Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta İnternet Sitelerine Erişimin Engellenmesi ve İfade Hürriyeti". Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XIV (2), s. 407-454.

Kiriya, Ilya ve Elena Degtereva (2010). "Russian TV Market: Between State Supervision, Commercial Logic and Simulacrum of Public Service", Central European Journal of Communication 1, Vol: 3 1(4), p. 37-51.

Kurt Öncel, Gülen (2012). Soruşturmacı Gazeteciliğin Demokrasilerdeki Yeri: Kuramlar ve Uygulamalar. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, SBE, Radyo Televizyon ve Sinema ABD, Radyo Televizyon Bilim Dalı, İstanbul.

Kuyucu, Mihalis (2013). "Türkiye'de Çapraz Medya Sahipliği: Medya Ekonomisine Olumsuz Etkileri Ve Bu Etkilerin Önlenmesine Yönelik Öneriler". Selçuk İletişim Dergisi, 8 (1), s. 144-163.

Lee, Chin-Chuan (2006). "Ekonomi Politiği Yeniden Düşünmek: Büyük Çin'de Medya ve Demokrasi İçin Sonuçlar" (Çev. İlker Erdoğan). Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Nu:4, s. 165-201.

Lee, Min-Kyu (2016) Journalists in South Korea: Country Report, Worlds of Journalism Studies, Chung-Ang University, Lydia Frost & Thomas Hanitzsch, LMU Munich

Lucini, Marc Saurina (2010). "İspanya Örneği Üzerinden "Karşılaştırmalı Medya Sistemleri". Mülkiye Dergisi, Ankara. Cilt: 34 (269), s. 127-145.

Maeda, Naoki (2003). "Infuence of Kotodamaism on Japanese Journalism". Media, Culture and Society, Vol: 25, London, Thousand Oaks and New Delhi: Sage Publications, Vol: 25, p. 757-772.

Maimaitimin, Baikeertiemuer (2014). Çin Ulusal Haber Ajansı: Xinhua ve Güncel Çin Basını. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, SBE, Gazetecilik ABD, İstanbul.

Oktay, Mahmut (1990). Kitle İletişim Araçlarının Uluslararası Sorumluluğu ve İletişim Ahlak Kuralları. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, SBE, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler ABD, İstanbul.

Özsoy, İsmail (2006). "Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi ve Evrensel Dersler". Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi: Bilig, Güz - Sayı: 39, s. 163-194.

Pasti, Svetlana (2005). "Two Generations of Contemporary Russian Jouralists". European Journal of Communication, Sage Publication: London, Thousand Oaks, CA and New Delhi. Vol: 20 (1), p. 89-115.

Roudakova, Natalia (2008). "Media Political Clientalism: Lessons From Anthropolgy". Media, Cultura & Society. Sage Publication: Los Angeles, London, New Delhi and Singapore. Vol: 30 (1), p.41-59.

Sa, Eun Suk (2009). "Development of Press Freedom in South Korea Since Japanese Colonial Rule". Asian Culture and History. Vol: 1 (2), p. 3-17.

Sarıaslan, K. Melih (2003). Başlangıcından Günümüze Rus Basınının 300 Yılı ve Rusya'da Türkçe Basın. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, SBE, Gazetecilik ABD, Ankara.

Shao, Alan T ve Mee Ying Wong (1996). "Public Relations in China: A Status Report". Journal of Asia - Pacific Business. London: Routledge. 1:4, p. 43-66.

Shigemitsu, Mie (2004). "Modern Japonya'da Konfüçyen Felsefi Değerler". Değerler Eğitimi Dergisi, İstanbul. 2 (6), s. 97-113.

Soyak, Alkan (2003). "Türkiye'de İktisadi Planlama: DPT'ye İhtiyaç Var mı?". Doğuş Üniversitesi Dergisi. 4 (2), s. 167-182.

Sungeun, Shim (2008). "Behind The Korean Broadcasting Boom", Translated by Tashiro Yasukop. NHK Broadcasting Studies, Nu: 6, p. 205-232.

Tortop, Nuri (1996). “İtalya’da Yerel Yönetimlerin Yapısı ve Son Düzenlemeler”. TODAİE: Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt: 5 (3), s. 63-70.

UNDP (2016). Human Development Report: Human Development for Everyone. New York: USA.

Üngör, Çağdaş (2009). “Çin ve Üçüncü Dünya”. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı: 41, s. 27-38.

Yıldırım, Ali (1999). “Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi”. Eğitim ve Bilim Dergisi. 23(112), s. 7-17.

Yılmaz, Yalçın (2011). Siyasal Sistem ve Medya Kuramları Bağlamında Türkiye'de Gazeteciliğin Mesleki Kimlik Sorunu ve Bir Alan Araştırması. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, SBE, İletişim Bilimleri ABD, İstanbul.

Yolçu, Neslihan (2010). Kurtuluş Savaşı ve Devrim Yıllarında Mustafa Kemal Atatürk'ün İletişim Yönetimi. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi, SBE, Halkla İlişkiler ve Tanıtım ABD, Halkla İlişkiler Bilim Dalı, Kocaeli.

Yolçu, Neslihan (2016). "Politik Halkla İlişkiler Üretimi Olarak Bülten Gazeteciliği". Intermadia International e-Journal, 3 (1), s. 178- 195.

Yoloğlu, Nurhayat (1997). “Almanya’da Basın”. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. Vol: 5 (1), s. 95-114.

**3. Elektronik Kaynaklar**

AGCOM (Autorita Per Le Garanzie Nelle Comunicazioni), 2015. Annual Report, on the activity carried out and on the work programmes, file:///C:/Users/asus/Downloads/AGCOM%20-%20Annual%20Report%202015%20-%20Chapter%20II%20-%20Dynamics%20in%20the%20communications%20sector%20in%20Italy%20and%20Europe.pdf Erişim Tarihi 15.02.2016

Akgül, Elif (2016). "Türkiye'de Medya Kimin Elinde". Bianet. (27.10.2016) https://m.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/180051-turkiye-de-medya-kimin-elinde. Erişim Tarihi 15.09.2017

Alan, Ümit (2009). "Bekir Coşkun’a Rağmen Bekir Coşkun’un Yanında Olmak" (10.09.2009).https://www.birgun.net/haber-detay/bekir-coskun-a-ragmen-bekir-coskun-un-yaninda-olmak-19613.html Erişim Tarihi: 30.07.2016.

Avrupa Komisyonu (2016). Komisyon Çalışma Dokümanı: Türkiye İlerleme Raporu. https://www.ab.gov.tr/files/ceb/Progress_Reports/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf Erişim Tarihi: 30.07.2017

Barnett, Emma (2011). "Runet: Why the Russian internet doesn't need the West". The Telegraph. (13.01.2011). Erişim Tarihi: 25.10.2017. http://www.telegraph.co.uk/technology/news/8255183/Runet-Why-the-Russian-internet-doesnt-need-the-West.html

Basın İlan Kurumu: Yerel Gazeteler. http://www.bik.gov.tr/yerel-gazeteler// . Erişim Tarihi: 27.06.2016.

BBC Annual Report and Accounts, 2015-2016. http://downloads.bbc.co.uk/aboutthebbc/insidethebbc/reports/pdf/bbc-annualreport-201516.pdf Erişim Tarihi: 15.06.2016

BBC Türkçe. "Rus ordusu propaganda ekibinin varlığını kabul etti"(23.02.2017). http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39067606. Erişim Tarihi: 28.10.2017.

Bertelsmann Company Profile, https://www.bertelsmann.com/#st-1, Erişim Tarihi: 18.05.2016.

BTK (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu). https://www.btk.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Kurulus Erişim Tarihi: 27.06.2016.

Chip Online: "Çin'in Blinmeyen Gücü: Baidu" (19.08.2003). https://www.chip.com.tr/haber/cin-in-bilinmeyen-gucu-baidu_41194.html. Erişim Tarihi 22.08.2017.

CMPF (Centre for Media Pluralism and Media Freedom) Media Pluralism Monitor: 2016 http://cmpf.eui.eu/media-pluralism-monitor/mpm-2016-results/, Erişim Tarihi: 10.11. 2017.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. 2017 Temmuz Ayı İstatistikleri, https://www.csgb.gov.tr/media/5605/2017-temmuz-ay%C4%B1-%C4%B0statistigi.pdf Erişim Tarihi: 23.08.2017.

Reuters Institute, Digital News Report 2017: Italy. http://www.digitalnewsreport.org/survey/2017/italy-2017/. Erişim Tarihi: 12.11. 2017.

Doğan Holding Kurumsal Web Sitesi, http://www.doganholding.com.tr/is-alanlari/medya.aspx, Erişim Tarihi: 18.08.2017.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) Bilgi Toplumu Dairesi (2008). "Dünya Bilgi Toplumu Zirvesi Nihai Dokümanları: Cenevre Zirvesi, Tunus Zirvesi". Erişim Tarihi 28.09.2016 http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2014/04/DBTZ_Nihai_Dokumanlari.pdf

Durusoy, Serap ve Zeynep Beyhan (2016). "İtalya Ekonomisinin Zorluk ve Tehditleri", Türkiye Ekonomi Kurumu web sitesi, www.tek.org.tr/dosyalar/italyaekonomisi.pdf, Erişim Tarihi: 22.05. 2017

Ekonomi Bakanlığı: İtalya, Genel Ekonomik Durum, Erişim Tarihi: 22.05. 2017 https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/%C4%B0talya/ekonomik-gorunum?_afrLoop=14942920333239820&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=1odcpsm91&_adf.ctrl-state=n0q0mehru_627#!%40%40%3F_afrWindowId%3D1odcpsm91%26_afrLoop%3D14942920333239820%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dn0q0mehru_631.

Ekonomi Bakanlığı: ABD, Genel Ekonomik Durum, Erişim Tarihi: 22.05. 2017 https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/ABD/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-159376&contentTitle=Genel%20Ekonomik%20Durum&_afrLoop=14942579386178561&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=3pkg894c&_adf.ctrl-state=n0q0mehru_302#!%40%40%3F_afrWindowId%3D3pkg894c%26_afrLoop%3D14942579386178561%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-159376%26contentTitle%3DGenel%2BEkonomik%2BDurum%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dn0q0mehru_306

Ekonomi Bakanlığı: Rusya Federasyonu, Genel Ekonomik Durum, https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Rusya%20Federasyonu/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160817&contentTitle=Genel%20Ekonomik%20Durum&_afrLoop=14943838107181557&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=jixq7vgww&_adf.ctrl-state=n0q0mehru_975#!%40%40%3F_afrWindowId%3Djixq7vgww%26_afrLoop%3D14943838107181557%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK160817%26contentTitle%3DGenel%2BEkonomik%2BDurum%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dn0q0mehru_979 Erişim Tarihi: 22.05. 2017

Encyclopedia of the Nations. World Statistics: Daily Newspapers (per 1,000 people). http://www.nationsencyclopedia.com/WorldStats/WDI-communications-daily-newspapers.html. Erişim Tarihi: 12.11. 2017.

European Journalism Centre, http://ejc.net/. Erişim Tarihi: 12.11. 2017.

FCC (Federal Communications Commission). https://www.fcc.gov/about/overview Erişim Tarihi: 02.06. 2017.

Forbes Global 2000 (2017). The World's Biggest Public Companies. https://www.forbes.com/global2000/list/. Erişim Tarihi 25.07.2017.

Fortune Global 500 (2017). http://fortune.com/global500/ Erişim Tarihi 25.07.2017.

Freedom House 2017 Raporu; Freedom House 2016 Raporuhttps://freedomhouse.org

Gazprom Media. http://www.gazprom-media.com/en/about/index. Erişim Tarihi 15.10.2017.

Gürcanlı, Zeynep (2016). "Olay Kurum TİB Kapatılıyor". http://www.sozcu.com.tr/2016/ekonomi/olay-kurum-tib-kapatiliyor-1337786/ Erişim Tarihi: 02.08.2016.

Haber Sol. "Erdoğan'dan Doğan Gazetelerini Boykot Çağrısı" (19.09.2008) . http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/erdogandan-dogan-gazetelerini-boykot-cagrisi-haberi-5930 Erişim Tarihi: 30.07.2016.

Hürriyet. "Erdoğan: 'Twitter, mwitter kökünü kazıyacağız". (21.03.2014). http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-twitter-mwitter-kokunu-kaziyacagiz-26050109 Erişim Tarihi: 01.08.2016.

ISTAT (Italian National Institute of Statistics), The Annual Report 2016, http://www.istat.it/en/archive/189590 Erişim Tarihi: 22.05. 2017.

IWF (Internet Watch Foundation) Annual Report (2016). Erişim Tarihi 28.07.2017. https://www.iwf.org.uk/sites/default/files/reports/2017 04/iwf_report_2016.pdf

Jing, Shi (2017). "China Brightens Fortune 500 List", 24.07.2017. http://www.chinadaily.com.cn/kindle/2017-07/24/content_30224581.htm Erişim Tarihi 28.07.2017.

Kaya, Mehmet Bedii (t.y.) İnternet Hukuku: Mevzuat ve İçtihat, e-kitap, file:///C:/Users/asus/Downloads/ea1ad-962e9-d4cf4-8a3bd%20(1).pdf

Krasnoboka, Natalya (t.y.). "Media Landscapes-Russia", European Journalism Centre. http://ejc.net/media_landscapes/russia Erişim tarihi 01. 05. 2017

Models of Democracy: 6 Models (t.y.) Erişim Tarihi: 15.02.2016 http://www.politicalsciencenotes.com/democracy/models-of-democracy-6-models/835.

NHK Corporate Overview. Erişim Tarihi:15.02.2017. http://www.nhk.or.jp/corporateinfo/english/corporate/index.html

NSK (Nihon Shinbun Kyokai).The Japan Newspaper Publishers &Editors Association. http://pressnet.or.jp/english/member/. Erişim Tarihi: 26.02.2017.

NTV. "Erdoğan: Köşe Yazarını İşten At Demedim ki". ( 2 Mart 2010) https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-kose-yazarini-isten-at-demedim-ki,fi0vGMDxlke5-JEW8hDGsw Erişim Tarihi: 30.07.2016.

Ofcom: Research and Data, www.ofcom.org.uk, Erişim Tarihi: 12.11. 2017.

Pew Research Center: Journalism and Media, Numbers, Facts and Trends Shaping Your World. http://www.journalism.org/. Erişim Tarihi: 12.11. 2017.

Roskomnadzor (Federal Service for Supervision in the Sphere of Telecom, Information Technologies and Mass Communications). http://eng.rkn.gov.ru/about/ Erişim Tarihi 20.10.2017.

Russian Government: Ministry of Communications and Mass Media of the Russian Federation, http://government.ru/en/department/55/events/ Erişim Tarihi 22. 10. 2017.

Siebert, Fred S.; T. Peterson ve W. Schram (1963) Four Theorises of The Pres: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility and Soviet Communist Concept of What The Pres Shoould Be and Do, [Elektronik Sürüm]. United States of America: Illini Books. https://books.google.com.tr/books?id=4Q-oePDdcC8C&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false , Erişim Tarihi: 27.02.2010.

Statista: The Statistics Portal. https://www.statista.com/statistics/184682/us-daily-newspapers-by-circulation/ Erişim Tarihi: 09.11. 2017.

The Korea Herald. "Korea's IT industry relies heavily on hardware". (13 Mart 2017). http://www.koreaherald.com/view.php?ud=20170313000168 Erişim Tarihi: 15.05.2017.

TÜİK Yazılı Medya İstatistikleri (2016). Erişim Tarihi: 27.06.2016. http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24673

TÜİK Radyo ve Televizyon Kurum İstatistikleri (2015). Erişim Tarihi: 27.06.2016. http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21535

TRT (Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu). Erişim Tarihi: 02.07.2016 http://www.trt.net.tr/Kurumsal/Tarihce.aspx.

UDHB (Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı), (t.y.) "Ulusal Genişbant Strateji Planları Kapsamında Dünyada Genişbantın Geliştirilmesine Yönelik Yapılan Çalışmalar ve Yerel Uygulama Örnekleri Raporu". http://hgm.ubak.gov.tr/Content/UploadedFile/UGS_Geni%C5%9Fbant%C4%B1n%20Geli%C5%9Ftirilmesine%20Y%C3%B6nelik%20%C3%9Clke%20%C3%96rnekleri%20Raporu%20yeni&&80dfe32e-5ef5-4a0d-9a77-c3d145ffb4bf.pdf Erişim Tarihi: 15.05.2017.

We Are Social (2016). Digital In 2016. https://wearesocial.com/uk/special-reports/digital-in-2016. Erişim Tarihi: 13.05. 2017.

We Are Social (2017). Digital In 2016. https://wearesocial.com/uk/special-reports/digital-in-2017. Erişim Tarihi. 13.05. 2017.

Wikizero (Vikipedi) Özgür Ansiklopedi. "Birleşik Krallık". http://www.wikizero.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWE

ub3JnL3dpa2kvQmlybGXFn2lrX0tyYWxsxLFrI0Vrb25vbWk Erişim Tarihi, 23.06.2017

Wikizero (Vikipedi) Özgür Ansiklopedi. "List Of Most Popular Web Sites". http://www.wikizero.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvTGlzdF9vZl9tb3N0X3BvcHVsYXJfd2Vic2l0ZXM Erişim Tarihi, 23.09.2017.

## ÖZGEÇMİŞ

1983 yılında İstanbul'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamladıktan sonra, 2003 yılında girdiği Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü'nden 2007 yılında fakülte ikinciliği derecesi ile mezun oldu. 2007-2010 yılları arasında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Anabilim Dalı'nda "Kurtuluş Savaşı ve Devrim Yıllarında Mustafa Kemal Atatürk'ün İletişim Yönetimi" başlıklı tez çalışması ile Yüksek Lisans öğrenimini tamamladı. 2007 yılından beri Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.